

saatlerin saatinde Bo – ağacının altında oturmuştu, kendisine ilham geldiği ağacın altında?” (S.60)

In dem deutschen Ausgangstext wird auf die Wichtigkeit des Fastens gezielt. Man sieht diese Tradition unter den Atmanen für sehr wichtig, dagegen halten andere Menschen, die nicht die Lehre von Atman gelernt haben, diese Tradition für unnötig. Diese Denkweise zwischen den Menschen geben die Kultur der Inder wieder. “Wenn ein Mensch nichts zu essen hat, so ist Fasten das Allerklügste, was er tun kann.” (S.59 – 60) In der Übertragung gibt der Übersetzer diese Verschiedenheit der Menschen mit den gleichen Worten wieder. Deshalb kann man sagen, daß die Übertragung der Kultur in der Übersetzung gelungen ist. “Yiyecek bulamayan birinin yapabileceği en akıllıca şey oruç tutmaktır.” (S.78 – 79)

Quellenverzeichnis

- Altay, Ayfer. “**Tömer Dil Dergisi**”. Ankara: No 24, Oktober 1994.
- Bogdal, Klaus Michael (Hrsg.). **Neue Literaturtheorien**. Opladen: Westdeutscher Verlag, März 1990.
- Göktürk, Akşit. **Çeviri Dillerin Dili**. İstanbul: Çağdaş Yayınları, Oktober 1986.
- Hesse, Hermann. **Siddhartha**. Berlin: Fischer Verlag, 1. Ausgabe, 1922.
(<http://www.tp.syncos.de/transprogramm1/dieanw.htm>)
- Kuhn, Heribert. **Hermann Hesse Text und Kommentar**. Frankfurt / Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1. Auflage, 1998.
- Lorenz, Günter – Pazarkaya, Yüksel (Hrsg.). **Zeitschrift für Kulturaustausch**. Stuttgart: Eugen Heinz Druck – und Verlagsgesellschaft, 2. Auflage, Mai 1985.
- Steinmetz, Horst. **Moderne Literatur lesen**. München: C.H. Beck Verlag, 2. Auflage, Dezember 1997.
- Şipal, Kamuran (çev.). **Sidarta**. İstanbul: AFA Yayınları, März 1992.
- Warning, Rainer (Hrsg.). **Rezeptionsästhetik**. München: Wilhelm Fink Verlag, 4. unveränderte Auflage, Band 303, 1994.

Salı, 1.5.2001
Geliş Günü
Çarşamba, 2.5.2001 (Birinci gün)
8.15-9.00 Kayıt
9.30 Açılış Konuşmaları
Prof.Dr.Kasım Eğit (Alman Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı)
Prof.Dr.Altan Çilingiroğlu (Edebiyat Fakültesi Dekanı)
Prof.Dr.Ülkü Bayındır (Ege Üniversitesi Rektörü)

9.45-10.45 Salon 1 Oturma Başkanı Prof.Dr.Vural Ülkü Prof.Dr.Gürsel Ayaç Ahmet Mithat Efendi'nin Edebi Çeviri Tarihimizdeki Yeri. Prof.Dr.Rezan Kızıltan Edebi Çeviri Eleştirisi ve 'Büyülü Dağ'		1. Oturma Salon 1: Edebiyat Fakültesi Konferans Salonu Salon 2: Yabancı Diller Bölümü Konferans Salonu
-Ara-		
11.00-12.30 Salon 1 Oturma Bşk.: Prof.Dr.Turgay Kurultay Prof.Dr.Zeki Cemil Arda Çevirmen Merkezli Çeviri Sorunları. Doç.Dr.Ilyas Öztürk Çevirmenin Kültür Transferindeki Rolü. Doç.Dr.Ender Ateşman Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları ve Çözüm Önerileri.	2. Oturma 11.00-12.30 Salon 2 Oturma Bşk.: Prof.Dr.İbrahim İlhan Prof.Dr.Onur Bilge Kula Hegel'in 'Özgürlük' Kavramına İlişkin Bazı Açılımları Çevirilebilir mi? Prof.Dr.Yılmaz Özbek Çeviri Neden Zor Bir Uğraştırır? Doç.Dr.Yadigar Eğit Yazın Çevirisinde Karşılaşılan Sorunlar: Heinrich Böll'ün 'Der blasse Hund' Başlıklı Öykü Kitabının Türkçe Çevirisi Örneğiyle.	3. Oturma
-Öğle Yemeği-		
14.15-15.45 Salon 1 Oturma Bşk.: Prof.Dr.Gertrude Durusoy Doç.Dr.Nazire Akbulut Die (un)bewußte Veränderung im sozialen Verhalten durch literarische Übersetzungen. Dr.Klaus-Detlef Wannig Unterschiedliche Grade der Übersetzbarkeit von Lyrik. Beispiele von Cahit Külebi und Can Yücel. Dr. Hikmet Tan Übersetzen: eine sprachliche Übertragung oder Kulturvermittlung?	4. Oturma 14.15-15.45 Salon 2 Oturma Bşk.: Prof.Dr.Selçuk Ünlü Doç.Dr.Cemal Yıldız Üniversitemizde Yapılan Edebi Çeviriler Hakkında Bir Durum Tespiti. (İstatistiksel Bir Değerlendirme) Yrd.Doç.Dr.Recep Akay Metinlerin Yapısı Ve Çeviri. Arş.Gör.Filiz Aslan/ Öğr.Gör.Ali S. Aksöz Zur Übersetzung von kulturspezifischen Elementen bei literarischen Texten aus didaktischer und methodischer Perspektive.	5. Oturma
-Ara-		
16.00-17.30 Salon 1 Oturma Bşk.: Prof.Dr.Gürsel Ayaç Prof.Dr.İbrahim İlhan/ Arş.Gör.Ali Baykan Kültür Zenginliğimizde Edebi Çeviri Etkinliğinin Rolü. Doç.Dr.Can Bulut Doğu-Batı Kültür İlişkinin Kültür Transferi Üzerine Etkisi. Doç.Dr.Mehmet Osman Toklu Kültürel Ardaların Şiir Çevirisine Getirdiği Güçlükler.	6. Oturma 16.00-17.30 Salon 2 Oturma Bşk.: Prof.Dr.Onur Bilge Kula Doç.Dr.Edeltrud Özdemir Die Rolle des nationalen Images bei der Übersetzung und Verbreitung türkischer Literatur in Deutschland. Arş.Gör.Meral Ozan Liebe und Sevg: Eine Untersuchung zum Bedeutungsumfang. Okt Behiye Arabacıoğlu/ Öğr.Gör.Fesun Akdoğan Die Rezeptionsästhetik der Kulturübertragung am Beispiel der Dichtung 'Siddhartha' von Hermann Hesse.	7. Oturma

19.30 Kokteyl - Yer: Rektörlük

Perşembe, 3.5.2001 (İkinci gün)

9.15-10.45 Salon 1 Oturum Bşk.: Prof.Dr.Rezan Kızıltan	8. Oturum	9.15-10.45 Salon 2 Oturum Bşk.: Neşe Onursal	9.Oturum
Doç.Dr.Mahmut Karakuş Die Stimme des Randes: Zaimoğlu's 'Kopfstoff' und 'Kanak Sprak' als Artikulation differenter Randgruppen.		Yrd.Doç.Dr.Özlem Berk Türkiye'de Yazın Çevirisi Tarihine Bir Bakış.	
Doç.Dr.Nergis Pamukoğlu-Daş Von 'BENİM ADIM KIRMIZI' zu 'MEIN NAME IST ROT'. Kulturelle Übersetzungs-/Übertragungsvorgänge innerhalb literarischer Produktion.		Aytekin Keskin Kültürözümler Anlatımların Çevirilebilirliği: Kültüremler, Atasözleri ve Öyküleştirenmiş Söyleşiler Örneğinde Çeviri.	
Dr.Christiane Petersen Probleme des Kulturtransfers deutscher Literatur zur 'Wende'.		Öğr.Gör.Muharrem Tosun Erek Odaklı Çeviribilim Kuramlarının Kültürel Aktarıma Bakışı ve Çeviribilim Paradigma Değişimi.	

-Ara-

11.00-12.30 Salon 1 Oturum Bşk.: Prof.Dr.Yılmaz Özbek	10. Oturum	11.00-12.30 Salon 2 Oturum Bşk.: Doç.Dr.Can Bulut	11. Oturum
Doç.Dr.Musa Yaşar Sağlam Zur Rezeption der deutschen Literatur in der Türkei.		Yrd.Doç.Dr.Osman Aslan Kültürel aktarım bağlamında çevirilebilirlik-çevirilemezlik tartışmalarının Eleştirel Değerlendirilmesi ve Uygulamaya Yönelik Bir Yöntem Önerisi.	
Yrd.Doç.Dr.Kadriye Öztürk Kulturtransfer und Konflikte zwischen dem Eigenen und Fremden in der literarischen Übersetzung.		Öğr.Gör.Yelda Şahin/ Arş.Gör.Sevil Çelik Yazın Çevirisinde Sanatsal Değer Özelliklerin Yitimi: Orhan Pamuk 'Beyaz Kale' Çev. Ingrid Iren 'Die weiße Festung'.	
Öğr.Gör.Cavidan Çöktü İmren Zur Übersetzungsproblematik bei der Lyrik. Dargestellt am Beispiel Conrad Ferdinand Meyers Ballade 'Die Füße im Feuer'.		Dr.Canan Şenöz-Ayata Kültürlerarası İletişim Açısından Yazın Çevirisi. Türkçe ve Almandaca 'Kara Kitap'.	

-Öğle Yemeği-

14.15-15.45 Salon 1 Oturum Bşk.: Doç.Dr.Yadigar Eğit	12.Oturum	14.15-15.45 Salon 2 Oturum Bşk.: Doç.Dr.Nevzat Kaya	13.Oturum
Yrd.Doç.Dr.Nuran Aslan Kültür aktarımın Adsız Kahramanları: Çevirmenler (Bir Kültür, Bir Yazar ve Onun üç çevirmeni).		Yrd.Doç.Dr.Sevinç Maden Sakarya Die Stellung der Übersetzung und Kulturtransfer in der Abteilung für Lehrerausbildung.	
Dr.Ragıp Başbağı Franz Kafka'nın 'Die Verwandlung' Adlı Öyküsünün Beş Ayrı Çevirisi ve Bunların Eleştirel Bir Değerlendirmesi.		Dr.Faik Kanatlı Kültürlerarası Etkileşim Olarak Çevirinin Edimsel Yetinin Geliş(tir)imine Olası Katkıları.	
Öğr.Gör.Ergün Serindağ Yazın Çevirisi Konusunda Alman Çeviri Bilimcilerin Yaklaşımlarının Türkçe-Almanca Örnekler Üzerinde Değerlendirilmesi.		Dr.Nejdet Neydim Türkiye'de Son Yirmi Yılda Çeviri Çocuk Edebiyatında Meydana Gelen Değişimlere Çocuk Paradigmasındaki Değişim Açısından Bakış.	

-Ara-

16.00 Panel- Çeviri ve Piyasa İlişkisi Çerçevesinde Sempozyumun Değerlendirilmesi.

Prof.Dr.Gürsel Aytaç
Prof.Dr.Vural Ülkü
Prof.Dr.Turgay Kurultay
Prof.Dr.Rezan Kızıltan

19.30 Kokteyl- Yer: Edebiyat Fakültesi

Cuma, 4.5.2001 (Üçüncü gün)
Şirince Gezisi

Katılımcılar:

Ali Baykan, Arş.Gör.
Ali S. Aksöz, Öğr.Gör.
Angelika Arman, Arş.Gör.
Aysegül Altun, Arş.Gör.
Aytekin Keskin, Dr.
Behiye Arabacıoğlu, Okt.
Can Bulut, Doç.Dr.
Canan Ayhan, Arş.Gör.
Canan Ş.Ayata, Dr.
Cavidan Ç.İmren, Öğr.Gör.
Cemal Yıldız, Doç.Dr.
Christiane Petersen, Dr.
Cornelia Zierau
Dilek Kızıltan
Edeltrud Özdemir, Doç.Dr.
Ender Ateşman, Doç.Dr.
Ergün Serindağ, Öğr.Gör.
Faik Kanatlı, Dr.
Fatma Sağlam
Fesun Akdoğan, Öğr.Gör.
Filiz Aslan, Arş.Gör.
Funda Ülken, Arş.Gör.
Gertrude Durusoy, Prof.Dr.
Gönül Kemahloğlu, Okt.
Gönül E.Söker, Doç.Dr.
Gürsel Aytaç, Prof.Dr.
Halit Üründü, Arş.Gör.
Hikmet Tan, Dr.
Hüseyin Salihoglu, Prof.Dr.
İbrahim İlhan, Prof.Dr.
İlhan Özkan, Okt.
İlyas Öztürk, Doç.Dr.
Kadriye Öztürk, Yrd.Doç.Dr.
Kasım Eğit, Prof.Dr.
Klaus D.Wannig, Dr.
Mahmut Karakuş, Doç.Dr.
Martina Özkan, Yab.Üzm.
Mehmet O.Toklu, Doç.Dr.
Meral Ozan, Arş.Gör.
Muharrem Tosun, Öğr.Gör.
Musa Y. Sağlam, Doç.Dr.
Dr.Mustafa Kınıs, Yrd.Doç.Dr.
Nazire Akbulut, Doç.Dr.
Nejdet Neydim, Dr.
Nergis Pamukoğlu-Daş, Doç.Dr.
Neşe Onursal, Prof.Dr.

Selçuk Üniv.
Mersin Üniv.
Ankara Üniv.
Mersin Üniv.
Mersin Üniv.
Anadolu Üniv.
Ege Üniv.
Ege Üniv.
İstanbul Üniv.
Çukurova Üniv.
Marmara Üniv.
İstanbul Üniv.
İstanbul Üniv.
Sakarya Üniv.
Ankara Üniv.
Hacettepe Üniv.
Çukurova Üniv.
Mersin Üniv.
Hacettepe Üniv.
Anadolu Üniv.
Mersin Üniv.
Ege Üniv.
Ege Üniv.
9 Eylül Üniv.
Ankara Üniv.
Ankara Üniv.
Ege Üniv.
Mersin Üniv.
Hacettepe Üniv.
Selçuk Üniv.
Trakya Üniv.
Sakarya Üniv.
Anadolu Üniv.
Ege Üniv.
Mersin Üniv.
İstanbul Üniv.
Ege Üniv.
Ankara Üniv.
Hacettepe Üniv.
Sakarya Üniv.
Hacettepe Üniv.
Muğla Üniv.
Çukurova Üniv.
İstanbul Üniv.
Ege Üniv.
Sakarya Üniv.

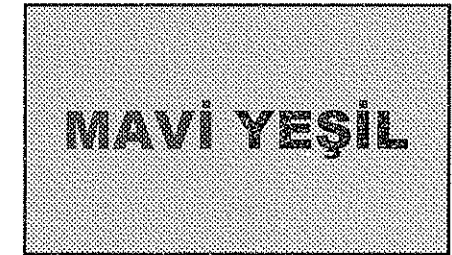
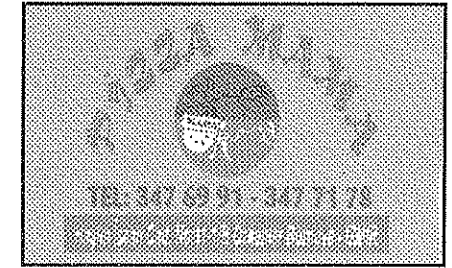
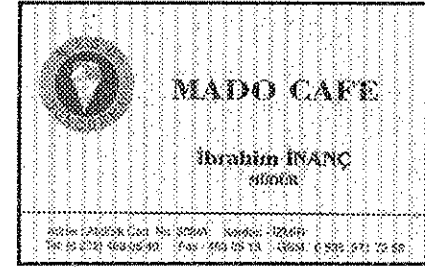
Nevzat Kaya, Doç.Dr.
Nilgin Tamış, Arş.Gör.
Nilüfer Kuruyazıcı, Prof.Dr.
Nihat Ülner, Yrd.Doç.Dr.
Nuran Aslan, Yrd.Doç.Dr.
Nuran Özyer, Prof.Dr.
Nurhan Uluç, Öğr.Gör.
Nurten Alku, Yrd.Doç.Dr.
Onur Bilge Kula, Prof.Dr.
Osman Aslan, Yrd.Doç.Dr.
Oya Özüer, Arş.Gör.
Özlem Berk, Yrd.Doç.Dr.
Ragıp Başbağı, Dr.
Recep Akay, Yrd.Doç.Dr.
Rezan Kızıltan, Prof.Dr.
Rıdvan Tatlıcı, Yrd.Doç.Dr.
Salih Z. Bayram, Doç.Dr.
Selçuk Ünlü, Prof.Dr.
Selda Ovalı
Sevil Çelik, Arş.Gör.
Sevinç M. Sakarya, Yrd.Doç.Dr.
Süleyman Yıldız, Prof.Dr.
Şerife Doğan, Prof.Dr.
Şerife Ünver, Arş.Gör.
Şerife Yıldız, Doç.Dr.
Talat F.Uluç, Arş.Gör.
Turgay Kurultay, Prof.Dr.
Turgut Gögebakan, Yrd.Doç.Dr.
Tülin Aslan, Okt.
Vural Ülkü, Prof.Dr.
Yadigar Eğit, Doç.Dr.
Yelda Şahin, Öğr.Gör.
Yılmaz Özbek, Prof.Dr.
Yücel Güngörmüş, Yrd.Doç.Dr.
Zeki Cemil Arda, Prof.Dr.

Organisationskomitee:

Prof.Dr.Kasım Eğit
Doç.Dr.Yadigar Eğit
Doç.Dr.Can Bulut
Doç.Dr.Nergis Pamukoğlu-Daş
Doç.Dr.Nevzat Kaya

Ege Üniv.
Ege Üniv.
İstanbul Üniv.
Hacettepe Üniv.
Çukurova Üniv.
Hacettepe Üniv.
Sakarya Üniv.
Ege Üniv.
Mersin Üniv.
Çukurova Üniv.
Ege Üniv.
Muğla Üniv.
Marmara Üniv.
Sakarya Üniv.
Ankara Üniv.
Atatürk Üniv.
Atatürk Üniv.
Selçuk Üniv.
İzmir Turizm Md.
Mersin Üniv.
Trakya Üniv.
Hacettepe Üniv.
Hacettepe Üniv.
Hacettepe Üniv.
Hacettepe Üniv.
Sakarya Üniv.
İstanbul Üniv.
Atatürk Üniv.
Mersin Üniv.
Mersin Üniv.
Ege Üniv.
Mersin Üniv.
Atatürk Üniv.
Ege Üniv.
Gazi Üniv.

SPONSORLARIMIZ

Düzenlemiş olduğumuz sempozyuma gösterdikleri ilgiden dolayı sponsorlarımıza teşekkürlerimizi sunarız.

y. Çiğit

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

**EGE
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**

Ege Forschungen zur deutschen
Sprach- und Literaturwissenschaft

IV

Edebi Çeviri ve Kültür Transferi
Özel Sayı

11 07 2002 - 81,31

İZMİR - 2002

BU BİR HAKEMLİ DERGİDİR

EGE ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ege Forschungen zur deutschen
Sprach- und Literaturwissenschaft

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Kasım Eğit (Yazı işleri sorumlusu)
Doç. Dr. Yadigar Eğit
Doç. Dr. Can Bulut
Doç. Dr. Nergis Pamukoğlu – Daş
Doç. Dr. Nevzat Kaya

ISSN 1300-5731

İÇİNDEKİLER / INHALTSVERZEICHNIS

Sempozyum Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Kasım Eğit (Bölüm Başkanı).....7

Prof. Dr. Ülkü Bayındır (Ege Üniversitesi Rektörü) 9

Gürsel Aytaç

Ahmet Mithat Efendi'nin Edebi Çeviri Tarihimizdeki Yeri 11

Onur Bilge Kula

Hegel'in 'Özgürlük' Kavramına İlişkin Bazı Açılımları Çevirilebilir mi?
-Dil Felsefesi Açısından Bir Yaklaşım Denemesi-..... 19

Yılmaz Özbek

Çeviri Neden Zor Bir Uğraştır 29

Zeki Cemil Arda

Çevirmen Merkezli Çeviri Sorunları 37

İbrahim İlkan/Ali Baykan

Kültürel Zenginliğimizde Edebi Çeviri Etkinliğinin Rolü..... 41

Rezan Kızıltan

Edebi Çeviri Eleştirisi ve "Büyülü Dağ" 51

Yadigar Eğit

Yazın Çevirisinde Karşılaşılan Sorunlar: Heinrich Böll'ün "Der blasse Hund"
Başlıklı Öykü Kitabının Türkçe Çevirisi Örneğiyle 61

Can Bulut

Doğu – Batı Kültür İlişkisinin Kültür Transferi Üzerine Etkisi 73

İlyas Öztürk

Çevirmenin Kültür Transferindeki Rolü 79

Osman Toklu

Kültürel Ardalının Şiir Çevirisine Getirdiği Güçlükler..... 89

Cemal Yıldız

Üniversitelerimizde Yapılan Edebi Çeviriler Hakkında Bir Durum Tespiti
(İstatistiksel bir değerlendirme) 103

Özlem Berk

Türkiye'deki Yazın Çevirisi Tarihine Bir Bakış 117

<i>Osman Aslan</i> Kültürel Aktarım Bağlamında Çevrilebilirlik - Çevrilemezlik Tartışmalarının Eleştirel Değerlendirilmesi Ve Uygulamaya Yönelik Bir Yöntem Önerisi	133
<i>Nuran Aslan</i> Kültür Aktarımının Adsız Kahramanları: Çevirmenler (Bir Kültür, Bir Yazar Ve Onun Üç Çevirmeni)	143
<i>Ragıp Başbağ</i> Franz Kafka'nın "Die Verwandlung" Adlı Öyküsünün Beş Ayrı Çevirisi Ve Bunların Eleştirel Bir Değerlendirmesi	151
<i>Faik Kanatlı</i> Kültürlerarası Etkileşim Olarak Çevrinin Edimsel Yetinin Geliş(tir)imine Olası Katkıları	167
<i>Necdet Neydim</i> Türkiye'de Son Yirmi Yılda Çeviri Çocuk Edebiyatında Meydana Gelen Değişimlere Çocuk Paradigmasındaki Değişim Açısından Bakış	173
<i>Canan Şenöz – Ayata</i> Kültürlerarası İletişim Açısından Yazın Çevirisi: Türkçe Ve Almancada 'Kara Kitap'	191
<i>Aytekin Keskin</i> Kültürözgün Anlatımların Çevrilebilirliği: Kültürler, Atasözleri Ve Öyküleştirilmiş Söyleşiler Örneğinde Çeviri	207
<i>Muharrem Tosun</i> Erek Odaklı Çeviribilim Kuramlarının Kültürel Aktarıma Bakışı Ve Çeviribilimde Paradigma Değişimi	221
<i>Sevil Çelik/Yelda Şahin</i> Yazın Çevirisinde 'Sanatsal Değer Özelliklerin' Yitimi: Orhan Pamuk "Beyaz Kale" Çev. Ingrid Iren "Die weiße Festung"	229
<i>Recep Akay</i> Metinlerin Yapısı Ve Çeviri	243
<i>Nazire Akbulut</i> Literarische Übersetzung und Kulturübertragung: Die (un)bewusste Veränderung im sozialen Verhalten durch literarische Übersetzungen	251
<i>Mahmut Karakuş</i> Die Stimme des Randes: Zaimoğlu's "Koppstoff" und "Kanak Sprak" als Artikulation differenter Randgruppen.	261

<i>Nergis Pamukoğlu – Daş</i> Von <i>Benim Adım Kırmızı</i> zu <i>Mein Name ist Rot</i> . Kulturelle Übersetzungs-/Übertragungsvorgänge innerhalb literarischer Produktion.	269
<i>Edeltrud Özdemir</i> Die Rolle des nationalen Images bei Übersetzung und Verbreitung türkischer Literatur in Deutschland.	279 X –
<i>Musa Yaşar Sağlam</i> Zur Rezeption der deutschen Literatur in der Türkei.....	289
<i>Kadriye Öztürk</i> Kulturtransfer und Konflikte zwischen dem Eigenen und Fremden in der literarischen Übersetzung.	297 X
<i>Sevinç Maden Sakarya</i> Die Stellung der Übersetzung und Kulturtransfer in den Abteilungen für Deutschlehrausbildung.	307
<i>Hikmet Tan</i> Übersetzen: sprachliche Übertragung oder Kulturvermittlung?	319 X
<i>Christiane Petersen</i> Probleme des Kulturtransfers der deutschen Literatur zur "Wende"	325
<i>Filiz Aslan / Ali Sami Aksöz</i> Zur Übersetzung von kulturspezifischen Elementen bei literarischen Texten aus didaktischer und methodischer Perspektive.....	335
<i>Meral Ozan</i> Liebe und Sevgi: Eine Untersuchung zum Bedeutungsumfang	347
<i>Behiye Arabacıoğlu / Fesun Akdoğan</i> Die Rezeptionsästhetik der Kulturübertragung am Beispiel der Dichtung "Siddhartha" von Hermann Hesse.....	359
PROGRAM.....	367
KATILIMCILAR.....	369

Prof. Dr. Kasım Eğit
Alman Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Sayın Rektörüm, sayın Rektör Yardımcım, sayın Meslektaşlarım, kıymetli Konuklar, sevgili Öğrenciler!

Edebi Çeviri ve Kültür Transferi (Das literarische Übersetzen und Kulturtransfer) konulu sempozyuma katılmanızdan dolayı büyük bir onur duyduğumu belirterek hepimize hoş geldiniz diyorum.

Bundan tam on beş yıl önce, 30. Nisan – 2. Mayıs 1986 tarihinde *Çağdaş Alman Edebiyatı* (Westdeutsche Literatur 1945-1985) adı altında bir sempozyum düzenleyerek pek çoğunuzun da aralarında bulunduğu 70 in üzerinde Alman Dili ve Edebiyatı uzmanına Ege Üniversitesi olarak ev sahipliği yapma onurunu yaşamıştık. Daha sonra birer yıl arayla *Çağdaş İsviçre Edebiyatı* (Schweizerliteratur der Gegenwart) ve *Avusturya Edebiyatı* (Österreichische Literatur) adları altında sürdürdüğümüz *İzmir Kolloquymları* (Izmirer Colloquien) etkinliğimizi bu kez *Edebi Çeviri ve Kültür Transferi* adı altında sürdürmekten ve sempozyumlarımızla simgeleşen *Teneke Trampet* (Die Blechtrommel) amblemimizle yeniden karşımıza çıkmaktan dolayı mutluyuz. Bize bu mutluluğu yaşatan sayın Rektörümüz Prof. Dr. Ülkü Bayındır'a sempozyumumuza gösterdiği yakın ilgi ve destekten dolayı özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Çeviri genellikle bir dilden diğer bir dile yapılan aktarma olarak tanımlanır. bu eylemi gerçekleştiren kişiye de çevirmen denilir. Peki çeviri yalnızca bir aktarım işimi dir? İyi bir yabancı dil bilgisine sahip olmak edebi çeviri için yeterli midir? Hayır, yeterli değildir. Çeviri için bir yabancı dili iyi bilmek kuşkusuz en önemli koşullardan birisidir, ancak çevirmenin yabancı dil hakimiyetinin yanısıra çevirdiği yapıtın yazarını, o ülkeyi ve o ülkenin edebiyatını ve kültürünü de tanması ve daha da önemlisi kendi anadilini çok iyi bilmesi ve kullanması gerekir.

Akşit Göktürk'e göre çeviri yalnızca anlamın yabancı dilden tanıdık bir dile aktarılması değildir. Somut insan yaşamı ile içiçedir. Başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır. Heinrich Pfeiffer bir dilden bir başka dile çeviri yapmayı bir kayıkçının insanları bir kıydan başka bir kıyıya taşımaya benzetiyor ve bu bağlamda şunları söylüyor: Daha bu yüzyıla kadar bu kayıkçılar(...) bir yolcuyla akıntının yardımıyla fazla güç harcamadan güvenli bir biçimde bir kıydan diğerine taşıyabilmek için kayıklarını nehrin üzerinden karşıya gerilen bir ipe bağlarlar, öyle geçerlerdi karşı kıyıya. İşte ben çevirmenin böyle biri olduğunu düşünüyorum. Çevirmen tıpkı bir kayıkçı gibi nehrin iki kıyısını birleştirir. İki farklı kültürü birleştirir o. Ancak bu çeviri için kesinlikle yeterli değildir. Mûthiş bir yaratıcı güce sahip olmak ve yabancı kültürü iyi tanımak bunun için önkoşuldur. Çevirmen kültürel bir mirası başka bir dile ve kültüre aktarır. Bunu yaparken çevirdiği metnin yazarıyla birlikte kendisini dilin akıntısına kaptırır, akıntıyla boğuşur, ancak içinde boğulup kaybolmadan akıntının üstesinden gelmesini de bilir. Çeviri bir şeyi alıp karşı kıyıya taşımak da değildir yalnızca. Çeviri eyleminde zamansal ve mekansal bütün kısıtlamalar ortadan kalktığından çevirmenin tarih, dil, gelenekler ve görenekler, duyarlıklar, kurum ve kuruluşlar hakkında derin bilgi sahibi olması gerekir. Salt dışarıdan algılanabilen

Açılış Konuşmaları

olayları ve olguları bilmesi yeterli değildir, bununla birlikte kültürün ve dilin içkin gücünü, yazarın düşündüklerini, gördüklerini, hissettiklerini ve sezgilerini de bilmelidir. Heinrich Böll, türkçeye tarafımdan yeniden çevirilen *Frankfurt Dersleri* (Frankfurter Vorlesungen) adlı denemesinde çevirinin önemi konusunda şunları söylüyor: *Alman dilinin çok sayıda yapılan çevirilerle tehdit altına girdiğini düşünmek tam anlamıyla bir taşra zihniyettir, yapılan her çeviri, bir dedektif romanın çevirisi de olsa, insanın kendi dilinin gelişmesi ve zenginleşmesi demektir; yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan ya da artık var olmayan sözcükleri yeniden yaşama geçiren çeviridir. New York'lu bir kundura tamircisinin yaşamının konu edildiği bir kısa öyküyü dilimize çevirirken, eşim ve ben, 30 yıl önce, daha küçücük birer çocukken ayakkabılarımızı tamirciye götürdüğümüzde doğal olarak kullandığımız sözcüklerin zamanla nasıl kaybolup gittiğini farkettilik. Hızla gelişen makineleşmeyle birçok el sanatı ve onlarla birlikte onların kelime hazineleri, el aletlerinin isimleri ve onları kullananların giysileri için kullanılan sözcükler birer birer yok olup gidiyor.*

İşte bu sözcüklerin toplanması, bir araya getirilmesi ve dilsel ve anlamsal bağlamlarıyla ele alınıp yeniden yaşama geçirilmesi işini, Böll'ün de haklı olarak belirttiği gibi, çevirmenler yerine getirecektir. Yapılan her çeviri kendi kültürümüze hizmettir ve aynı zamanda da türkçemizin gelişmesi ve zenginleşmesi demektir.

Globalleşme yolunda hızla yol alan dünyamızda çeviri etkinliğinin kültür iletişimindeki önemini artık herkes iyice kavramış bulunuyor. Ama çeviri konusundaki bütün olumlu gelişmelere ve sürdürülen çeviribilimsel araştırma ve incelemelere rağmen bu yarışta dünyanın çok gerisinde olduğumuz da bir gerçek. Uzmanlığa dayanmayan, yalnızca para kazanmak amacıyla ve sorumsuzca yapılan çeviriler bu iletişim sürecini son derece olumsuz yönde etkiliyor. Oysa, çok değerli hocamız Şara Sayın'ın söylediği gibi, *kaynak ve erek dilde sözlüksel anlamların saptanmasıyla yetinmeyen, dilsel ve anlamsal tüm bağlamlar çerçevesinde yapılacak çevirilere gereksinme vardır.*

Kültür transferinde ayrı bir yeri olan çeviri etkinliğinin artık ülkemizde de bir inceleme, araştırma konusu olarak ele alındığını, çeviri üstüne üretilen kuramsal yaklaşımlar, eleştirel düşünceler ve anlayışların değişik söylemler kullanılarak ortaya konulduğunu, yeni yeni değerlendirilmeler ve çeviribilimsel tartışmaların yapıldığını görebilmekteyiz. Ancak bu etkinliği daha da yoğunlaştırmak ve çeviri işlemine bilimsel yöntemlerle yaklaşmak için yüksek öğretim kurumlarımızda *çeviribilim* anabilim dalları açmak ya da mevcutların sayılarını çoğaltmak zorundayız.

İnanıyorum ki, değerli katılımcılarımız, iki gün boyunca sunacakları bildiriler, tartışmalar ve katkılarıyla çeviri alanında karşılaşılan sorunlara ve sürdürülen çeviribilimsel çalışmalara ışık tutacaklar, yeni yön ve hedefler saptayarak ülkemizde, özellikle de üniversitelerde çeviri etkinliği konusunda yapılması gerekenleri buradan kamuoyuna duyuracaklardır. Sempozyumun en yararlı biçimde geçmesi dileğiyle hepinize saygılarımı sunuyorum ve tekrar hoş geldiniz diyorum.

Prof. Dr. Ülkü Bayındır
Ege Üniversitesi Rektörü

Değerli Öğretim Üyeleri, kıymetli Çevirmenler, sayın Konuklar ve sevgili Öğrenciler! *Edebi Çeviri ve Kültür Transferi* konulu bu sempozyumun üniversitemde yapılıyor olmasından büyük bir mutluluk duymaktayım. Hepinize hoşgeldiniz der. bu sempozyumun üniversitemizde sürdürülen çeviri ve çeviribilimsel çalışmalara katkıda bulunmasını dilerim. Böylesine ilginç bir konuyu, düzenledikleri sempozyumla gündeme taşıyan Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'müze, özellikle de düzenleme komitesi üyelerine teşekkür ederim.

Uluslararası iletişimin estetik boyutunu meydana getiren sanat ve edebiyat, farklı kültürleri birbirine tanıtarak onları birbirine yaklaştıran işleviyle kültür transferini sağlayan alanlardır. Ancak edebiyatı diğer sanat dallarından ayıran bir nokta vardır: okur için dili yabancı olan bir edebi eser ulaşılmazdır, çünkü anlaşılmalıdır. Onu anlaşılabilir hale getiren, okunabilir kılan çevirmendir. Bu bakımdan bir eseri bir dilden diğer dile aktaran ve böylece okura taşıyan çevirmenin bir kültür elçisi olarak önemi çok büyüktür. Bu da, aynı zamanda çevirmene büyük bir sorumluluk yükler, çünkü bir eserin başka bir dile çevrilmesi o eserin yeniden yazılması, yeniden yaratılması anlamını taşır. Yeni bir dilde bir kez daha yazılan ve yaratılan eser ise hem özgün metnin sanatsal ve kültürel boyutunu yitirmemeli, hem de çevrildiği dile yabancı kalmamalı. İşte burada edebi çeviriye ilişkin sorular ve sorunlar da başlar. Bunu iyi çevrilmemiş bir eseri okumaya çalışan her okuyucu bilir.

Bu bağlamda edebi çevirinin bir taraftan her okuru ilgilendirmesi, diğer taraftan çevirmenin bir kültür elçisi olarak işlevi, edebi çeviri ve kültür transferi konusunun kapsamını ve önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan edebiyatlar ve diller arasında üniversitelerin kültür elçiliğini yapan filoloji bölümünden uzmanların üniversitemde bir araya gelerek yoğun bir program çerçevesinde bu önemli konuyu değişik açılardan tartışacak olmalarından, sözlerime başlarken ifade ettiğim gibi, mutluyum.

Bu vesileyle hepinize saygılar sunuyorum, sempozyum çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

Gürsel Aytaç
Ankara Üniversitesi

Ahmet Mithat Efendi'nin Edebi Çeviri Tarihimizdeki Yeri

Edebiyat çevirisini ele aldığımız bu sempozyumda sunacağım bildirinin konusunu seçerken siz Germanist meslektaşlarıma Batı Edebiyatlarından Türkçe'ye çevirinin ilk temsilcilerinden renkli bir kişiliği tanıtmaya, Ahmet Mithat Efendi ve tarzı üzerinde konuşmaya karar verdim. Ahmet Mithat Efendi'yi tanımak bizler için iki bakımdan önemli: 1. Türkiye'de edebiyat çevirisinin tarihçesine göz atıp nereden başladığını öğrenmek 2. Bu başlangıcın niteliği üzerinde durmak.

Bilindiği gibi Tanzimat, Türk kültür tarihinde Avrupa'ya açılma dönemi. Çevirinin, özellikle de edebiyat çevirisinin bu bağlamda ne anlama geldiği üzerinde durmaya gerek yok sanıyorum. İşte Ahmet Mithat Efendi o dönemde, 1844-1913 yılları arasında yaşamış. Doğum yeri İstanbul. Kırım Savaşı sırasında Vidin'de, sonra Niş ve Rusçuk'ta bulunmuş. Niş Rüştiyesinde orta öğrenimini tamamlayıp Tuna Vilayeti Mektebi Kalemünde memuriyeti sırasında Şark kültürü bilgilerinin yanı sıra Fransızca dersleri almış, bunun yanında Tuna Gazetesinde yazıları yayınlanmaya başlamış. Tuna Valisi Mithat Paşa'nın dikkatini ve sevgisini kazanmış, onun Bağdat Valiliğine atanmasıyla Bağdat'a birlikte gitmiş (1869), orada vilayete bağlı *Zevra* gazetesinin yayımını sürdürürken ilk kitapları *Hace-i Evvel* ile *Kıssadan Hisse*'yi çıkarmıştır. Ağabeyinin ölümünden sonra, 1871'de ailesini geçindirebilmek için İstanbul'a dönmüştür. Evinde küçük bir basımevi kurarak gazeteciliğe, yayımcılığa başlayan Ahmet Mithat Efendi çeşitli gazetelerde makaleler yazarken kendisi de *Dağarcık*, *Kırk Anbar* dergileri ile *Devir* ve *Bedir* gazetelerini (1873-1876) yayınlamıştır. *Dağarcık*'ta Darwinizm üzerine yayınladığı bir incelemesi üzerine dinsizlik propagandasıyla suçlanmış ve (Abdül Aziz Döneminde) Rodos'a sürgün edilmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile İstanbul'a döndükten sonra 2. Abdülhamid'i kuşkulandıracak yayınlardan uzak durmuştur. Bu dönemde *Takvimi Vekayi* ve *Matbaa-i Amire* müdürlüğü (1877), Karantina Başkatipliği (1885), Meclis-i Umur-i Sıhhiye İkinci Reisliği (1895) görevlerinde bulunmuş, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin yayımını sürdürmüştür. II. Meşrutiyetten sonra (1905-1912) İstanbul Kız Muallim Mektebi'nde ve Darülfünunda tarih ve felsefe hocalığı yapmıştır.

Hayat hikayesinden anladığımız kadarıyla Ahmet Mithat Efendi, Fransızca'yı ortaöğretim sırasında ve özel derslerle öğrenmiş, Fransa'da bulunmadığı gibi filolojiye denk düşen bir öğrenim görmemiştir. Fransız klasiklerinin konularını, içeriklerini anlayacak düzeyde bir Fransızca bildiğini, ama bilgisini yayımcılığın verdiği ataklık, hocalığın verdiği yararlı olma istek ve alışkanlığıyla birleştirdiğini görüyoruz.

Fevziye Abdullah, Ahmet Mithat Efendinin Rusçuk'ta Dragan Efendiden Fransızca öğrenmeye başladığını, onun tavsiyesiyle La Fontaine'in masallarını

ezberlediğini. Fransızca'yı konuşup yazmamakla birlikte devamlı çalışma sayesinde okuduklarını anlayacak seviyeye geldiğini, bu arada *Hukuk-ı milel* (Milletler Hukuku) adlı ilk tercüme eserini verdiğini yazıyor.¹ Ahmet Mithat Efendi Fransızca bilgisini klasik Fransız yazarlarını okuyarak ilerletmiş, Bağdat'ta yayınladığı *Kıssadan Hisse* başlıklı kitabındaki 45 parçadan ancak beşini özgün, diğerlerini Aisopos, Fénelon ve Voltaire'den çeviriler oluşturmuştur.

Çevirilerinde eğitici ilkesini esas alan bu yazarın politikası, yabancı bir eseri kendi insanlarına okutabilmek için gerekli gördüğü her yolu denemektedir. Okuyucunun bir metni anlamak için gayret sarf etmekten hoşlanmadığından emindir, yaptığı çevirinin anlaşılması güç olunca sonuna kadar okunmayacağını bilir, buna karşı önlem alır, yani yabancı eseri bizden bir kitapmış, yabancı dünyayı bizim dünyamızmış gibi yadırganmadan okunacak hale sokarak çevirir. Çevirilerinin önsözünde bu tarza neden başvurduğunu çok kez açıklamıştır. Mesela "*Nedamet mi Heyhat*" (İst. 1306 S.9) başlıklı çevirisinde bu konuda söylediklerini Osmanlıcası bugün anlaşılmayan kelimelerin yerine günümüz Türkçesini koyarak aktaralım:

"Tercüme konusundaki mesleğimizde okuyucularımızın bildiği gibi, bazı mütercimlerin çevirileri güzel Osmanlıcamızın düzeyini düşürecek, soğuk bir hale koyacak biçimde olduğu halde, Ahmet Mithat'ın çevirisini sanki asıl Osmanlıca yazılmış kadar Osmanlıcamızın hoş şivesine uygun bulanlara vaktiyle bildirmiştik ki biz tıpkı çeviriden yana değiliz. Fransızca bir cümleyi, bir kelimeyi, hatta bir sayfayı okuruz; ne anlarsak onu, ayrıca, yani yeniden Osmanlıca yazarız. İşte bunun için bizim tercümelerimiz âdetâ Osmanlıca yazılmış gibi olur".

Ahmet Mithat'ın deyişiyle "tercüme-i ayniyye" demek ki soğuk ve nahoş hale soktuğu gerekçesiyle onun kabul etmediği çeviri tarzı oluyor. Yine bir başka "önsöz"ü klasiklerin çevirisini. Osmanlıca okuruna zahmetsizce anlama imkânı sağlamayı hedefleyerek gerçekleştirdiğini açıkça dile getirmektedir. Söz konusu eser, Corneille'in ünlü "*Le Cid*" piyesidir. Ahmet Mithat 1890-91 yıllarında bu eseri nesir olarak ve "hulasa" ("Enfes-i Asarın Hulasaları" dizesinde) niyetine, ama 222 sayfalık yani aslından çok uzun bir şekle sokarak çevirmiştir. Türker Acaroğlu, "Tercüme" Dergisinin 52. sayısında (1951) "İfade" başlıklı bu önsözünü Latin harfleriyle ve aynısıyla alıntılıyor. Bu günün okuyucuları için Türkçeleştirmek zorunda kaldığım bu önsözünü de aktarmak isterim:

"Bir dil ve edebiyat sohbetinin gösterdiği lüzum üzerine Fransa'nın ünlü edebiyatçılarından Corneille'in "Cid" başlıklı eserinin bir özeti Tercüman-ı Hakikat'ımıza konulmuştur. Bu özeti okuyan, mükemmel eserlerin kaymetini bilenlerden nitelikli bir kişi sonunda beni görerek dedi ki:

-Corneille'in bu eserini aynen çevirseydiniz olmaz mıydı?

Ahmet Mithat Efendi'nin Edebi Çeviri Tarihimizdeki Yeri

-Hayır! Çünkü eserin aslı manzumdur.

-Bir manzum eseri aynen ve nazım olarak çevirebilmenin imkansız olduğunu bilirim.

-Ancak 'serbest çeviri' denilen şekilde de olamaz mıydı?

-Olabilirdi. Ama bunu ne görüşe dayanarak söylüyorsunuz?

-Şu görüşe dayanarak: Bilgili padişahlık makamının korumasında eğitimimizin şubelerinde az zamanda gerçekten pek çok ilerleme olmuş, on beş yıl önce tamamen bilmediğimiz birçok şeyi bugün bilmekteyiz. Bu ilerlemenin bütün öncülerinden biri de sizsiniz.

-Estağfurullah!

-Evet sizsiniz. Dünyanın bildiği bir şeyi inkara, saklamaya imkan tasavvur edilemez. Bu kadar ilerlemeniz karşısında Avrupa klasiklerinin bize meçhul kalmaları reva mıdır?

Bu söz bendenizi biraz düşündürdü. Kendi kendime mırıldanarak dedim ki:

-Avrupa klasikleri! Üç-dört yüz yıldan beri her şeyi tecrübe ede ilerlemenin neredeyse hedef mertebesine varmış olan Avrupa bizim için maddi güzelliklerin her yönünde bir örnek demektir. Edebi klasikler ise Avrupa'nın hakikaten en çok iftihar ettiği başarı eserleri olup bizce örnek almaya, hayran olmaya değer şeyler bunlardır.

Bunların bizce meçhul kalması uygun olur mu?

-İyi, ama bilgili bir kişi bunların bir kısmını tercüme etmişti. Umulduğu kadar rağbet bulamadı. Tercüme edildikleri halde de yine neredeyse meçhul kaldı.

-Anladım! Moliere'in eserlerini söylemek istiyorsun. Belirtilen eserlerin şöhret derecesinde rağbet kazanmamasının başka sebepleri vardır ki bundan bahsetmek uzun olur. Fakat asıl mesele de rağbet meselesi midir? Bazı eserler olamaz mı ki rağbetine önem vermeme fedakarlığını göstermeniz için yalnız halka olacak büyük yararlarını düşünesiniz?

-Hakkınız var!

Evet! Dostumuzun (Muhavirimizin) hakkı vardır. 'Bazı' değil, pek çok işler olur ki Osmanlı ilerlemeleri için hizmetleri rağbet ve masraf yönlerini düşündürmeyecek emek vermeye zorlar. İşte bu 'klasik' eserler de bu cümledendir. Bunlardan haberdar olmayanlar Avrupa gelişmesinin büyük kısmını anlayamamış olurlar.

Biraz düşündükten sonra dedim ki:

¹ Ahmet Mithat Efendi'nin Garp Dillerinden Tercüme Roman ve Küçük Hikayeleri. Tercüme Dergisi 60 (1955) S.109.

-Meramımız halkımızı Avrupa'nın 'klasik' denilen ve kimi bilir binlerce sene sonra bile yaşayacakları neredeyse kesin olan eserlerinden Osmanlı okurlarını haberdar etmektir. Öyle mi?

Evet! Onu da işte şu Corneille'in Cid'i hülâsasını yapmanızı öğütlemiştir. Hem yalnız bana değil, pek çok kimselere!

-İyi ama elbette bilirsiniz ki 'klasik' denilen eserlerde başkaca iki meziyet bulunup bunun birincisi 'hayal', ikincisi de 'belâgat'tır ki ikisi de emsallerinden daha üstün olmazsa o eser için 'klasik' olmak önemi uzak kalır.

Tercüme edilen şey ister aynen olsun, ister serbest tercüme suretinde bulunsun mutlaka çevireninin belâgatını aynen naklettiremez. Bir eser hangi lisanda yazılmışsa o lisanı öğrenerek söz konusu eseri aynen o lisanda okumayınca belâgatın aslına vakıf olmak katiyen mümkün olmayacağı meselesidir ki Avrupa araştırmacılarını bütün var olan ve ünlü dillerin tahsilinden başka Mısır ve İbrani ve Süryani ve Sanskrit lisanları gibi artık var olmadığı sayılan lisanları da tahsile kadar mecbur etmiştir. Öyleyse klasiklerin tercümelerinden belâgatları bakımından gerçek fayda ümidi doğru olamaz. Kala kala mevzuları, yani onlar içindeki hayal kalır.

-İyi ya işte! Biz de buna razı oluruz. Hâttâ...

-Dikkat ediniz! İş yalnız mevzularından ibaret kaldığına göre isterse serbest tercüme suretinde olsun söz konusu eserleri uzun uzadıya tercümeden de ciddi bir fayda bekleyebilir misiniz? Eğer maksat Avrupa sanat eserlerini bizim için lüzum ve vücubu dairesinde 'tanımak' ise işte Cid için yaptığım hülâsa kadarı kâfi görülemez mi?

-Ay efendim! İşte ben de onu söyleyecektim de sözümü kestiniz. Cid için yaptığınıza bir 'hülâsa' nasıl denilebilir ki kelimeler ve satırlar sayfalar üzerine mukayese edilecek olsa aslının hemen ikisi kadar büyümüş olduğu görülür. Zira...

-O yine hülâsadır. Fakat öyle açık yazılmayacak olsa hiçbir şey anlayamayacağından...

-Galiba düşündüğümüz ve söyleyeceğimiz şeyler birbirine o kadar benzer ki lâkardıyı hep birbirimizin ağzından kapıyoruz. Evet! Hiçbir şey anlaşılmaz herhalde! Ben bu Cid'i Fransızca hocamdan aynen okumuş idim. Hem de hocam olur olmaz hocalardan değil idi. Fransızca'yı iyi bilmek ile meşhurdu. Fakat kendinin de itiraf ettiği gibi edebiyata mensup olmadığından kendisi tam olarak anlamıyordu ki bana da tam olarak anlatabilsin. Bir kere ondan, bir kere de kendi kendime okuduğum halde, Allah için, hiçbir şey anlayamamıştım. Cid'i bana tanıttıran, anlatan sizin hülâsa olduğunu inkâr edersem nankörlük etmiş olurum.

-Anlaşlamamasının sebebinin ne olduğu olsun anlayabildiniz mi?

-Hayır! Aydınlatırsanız lütfetmiş olursunuz. Edebî üslubunun pek yüksek olmasından başka bir sebep aklıma gelmiyor.

-Yalnız edebî üslubu değil, mâlum a, yeni basılan tiyatro oyunlarından 'Mizansen' denilen açıklama da beraberce basılır. Oyuncunun her sözü ne tavırda söylediği bile izah edilir. Klasikler ise artık bu külfetten uzak olmuşlardır. Yeni basılan nüshalarda bu işaretlerin hiç biri bulunmayıp binaenaleyh oynandıklarını görmeyenler için belirtilen tanımların yokluğu anlaşabilmelerine engel olur. Meğer ki insan romancılık, tiyatroculuk güzel sanatlarına tam olarak vakıf olmakla beraber söz konusu eserleri ait oldukları asırlar ve memleketter şartlarına da tamamıyla vakıf ola.

-Âlâ! Âlâ! İşte Cid'in hülâsası, bu şartların tümünün toplamıdır. Fransızca bilmeyen bir Osmanlı bu hülâsaya okumakla Cid'i tanımış olur. Hem de pekâla ve hakikaten gerektiği derecede mükemmelen tanınmış olur. Fransızca bilen bir Osmanlıya hizmetiniz bundan daha faydalıdır. Zirâ bu suretle eseri tanıdıktan sonra Fransızca olan aslını okur ise o zaman tam olarak anlar. Şimdi Cid için ettiğiniz hizmeti diğer klasiklere de vermenizden başka ricamız kalmadı. Düşündük. Hakikaten konuşmamızın hakkı var. Gerçi bu iş çok yorucu işlerdendir. Çünkü mevcut eserleri okumalı, hem de hülâsa fikriyle ve tam bir inançla okumalı.

Ondan sonra da bir yandan aslını değiştirmeksizin yeterli derecede hülâsa etmekle beraber diğer taraftan anlaşılmasını sağlamak için açıklamalı ve aydınlatmalı olarak yazmalı. Bununla beraber asla inkâr edilemez ki halk için faydası büyük olacaktır. Zirâ biz de Avrupalı olduğumuz ve Avrupa edebiyatıyla uğraştığımız halde klasikleri tanımamak bizim için büyük bir eksiklikler.

Şimdilik Corneille elde iken, ilk tecrübenin Cid olmasına karar verdik. İkincisi olmak üzere de Corneille'in bir başka eserini yine böyle hülâsa etmek için söz verdik. Bakalım tecrübelerimiz muvafakkiyet neticesi gösterir ise şu yeni çığırda da devam eder gideriz."

Edebî çeviri tarihimiz bakımından çok önemli bulduğum için bütünüyle aktardığım bu söz, Ahmet Mithat Efendi'nin deyişiyle bu 'ifade' onun 'Cid' çevirisini incelemenin dışında bize başka bakımlardan ipucu veriyor. Fransızcadan edebiyat çevirisininin eleştirisini yapan konunun uzmanları için verimli bir çalışma olabilir böyle bir araştırma. Beni ilgilendiren ve bu sempozyuma sunmaya götüren husus, söz konusu 'Önsöz'ün Ahmet Mithat Efendi'de en uç noktasını gördüğümüz 'mealen', yani biçimi, üslubu değil, anlamı, konuyu, içeriği aktarma şeklinde tanımlayabileceğimiz çeviri tarzı. Bu önsöz metninin üslubu bile Ahmet Mithat Efendi'nin tarzını, onun için önemli olan şeyin ne olduğunu gösteriyor. Çeviride göz önünde bulundurduğu ilkeyi, nasıl çevirdiğini bir alışılmış önsöz üslubunda anlatmıyor; fikirlerini besbelli anlaşılır kılmak,

büyük kitlelere açıklayabilmek için soru-cevap tarzında muhtemelen kurmaca bir sohbete başvuruyor. Kendisine yöneltebilecek soru ve eleştirileri ve bunlara cevabını ikili bir sohbetin yalınlığı içinde kurmaca bir diyalog tarzında dile getiriyor.

Çeviride de aynen bu tutum, anlaşılacak, hem de geniş okuyucu kitlesi tarafından anlaşılacak, Ahmet Mithat Efendi'nin baş ilkesidir. Edebiyat eserlerinde özellikle de klasiklerin biçiminin, yani kurgu, üslup, söz sanatlarının, kendi deyişiyse 'belâgat'ın çok önemli olduğunu, o da yadsınıyor, ama bunun çeviride verilebileceğinden kuşkulu. Fransızca hocasının bile bu özellikleri hakkında anlayamadığından söz ediyor. Dilin yanında edebiyat bilgilerini de gerekli kılan bu aşamadan önce kolay olanı, içeriği, konuyu, onun deyişiyse 'hayal'i aktarmayı seçiyor. Konuyu anlatırken bile Avrupa kültürüne yabancı Osmanlı okuru için açıklamalar yapmayı gerekli buluyor. Bütün bu tutumuyla asıl okuyucu kitlesini halktan ya da en azından öğrenme merakı olan aydınlardan seçtiğini gösteriyor. Ama Fransızcası bu eserleri aslından okumaya yetecek kişilere de kendi çevirisiyle faydalı olduğuna inanıyor. Önce bu çevirileri okuyup ardından Fransızcasını okurlarsa onların da daha kolay anlayacaklarını, öte yandan da biçim özelliklerine, onun deyişiyse 'belâgat'ına dikkat etmek, bundan keyif almak imkânına kavuşacaklardır.*

O dönemde Fransız klasiklerinin ilk çevirmeni değildi Ahmet Mithat Efendi. Alıntılıdığım önsözünde beklenen yankıyı bulmayan Moliere çevirilerinden söz ediyor ki bunlar Ahmet Vefik Paşa'nın eserleridir. Onun çeviri ilkelerinin ne olduğunu araştırmak, Ahmet Mithat Efendi'ninkilerle karşılaştırmak, çeviribilimciler için verimli bir konu olabilir. Fransız dili ve edebiyatı uzmanlarından Atilla Tolun, Ahmet Vefik Paşa'nın (1823-1891) Moliere çevirilerini incelediği yazısında² bu eserlerin çeviri yöntemi bakımından üç ayrı kümede toplanabileceğini, birinci kümede çıkış dilindeki anlamı genişletilmiş anlatım olanaklarıyla yakından izlediği, ikinci kümede "anlatımı yadırganmayacak bir ortamda daha özgür yapabilmek amacıyla azınlık özel isimleriyle benzetimli 'çevirilerin' bulunduğunu, üçüncü kümede ise uyarlamalıya geçtiğini saptıyor. Bu satırlar bize gösteriyor ki Ahmet Vefik Paşa da kelimesi kelimesine çeviri yapmamış, ama Ahmet Mithat Efendinin istediği ölçüde anlaşılabilirliği sağlamamıştır.

* Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünün düzenlediği "Edebi Çeviri ve Kültür Transferi" konulu sempozyumda 2 Mayıs 2001 günü sunduğum bu bildiri metninin bazı türkolog meslektaşlarımızda uyandırdığı tepki üzerine Ahmet Mithat Efendi'nin sözünü ettiği "hayal" ve "belâgat" kavramlarıyla neyi kastettiğini yeniden vurgulamak istiyorum: Alıntılıdığım satırlarda yazarın kendi deyişiyse aynen şöyle: "[...] klasiklerin tercümelerinden belâgatları bakımından gerçek fayda ümidi doğru olamaz. Kala kala mevzuları, yani onlar içindeki hayal kalır".

Açıkça belli ki Ahmet Mithat Efendi "hayal" derken konuyu, fiksiyonu (kurmaca) kastediyor, "Belâgat"a gelince: Türk Dil Kurumu "Yazın Terimleri Sözlüğü"nde (1974) belâgat teriminin karşılığı, "uzsözlülük, Fr. *rhetorique, eloquence*". Batı edebiyat bilimindeki retorik karşılığı bu terimle kastedilen kanımca güzel anlatıma ilişkin olmalı, Ahmet Mithat Efendi'nin çeviri bağlamında kullandığı düşünülürse sözlü anlatım hitabet sanatından çok yazılı anlatımı içermektedir, yani edebîliğin olmazsa olmaz ögesini.

² Bkz. Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, 1978, S.96-104

Şimdi Ahmet Mithat'ın çeviri tarzını bugünün değerleri bağlamında ele alalım. Aslına bakılırsa günümüzde de yabancı eseri dilimize çevirirken, Goethe'nin "*bizi yazarına götüren çeviri*" dediği ve benim de benimsediğim, aslına tipatip uygun davranma tarzı, halka açılmayı, yani çok satmayı ön planda tutan neredeyse bütün yayınevlerinin hoşlanmadığı bir tarz. Oysa yabancı dil bilmenin ötesinde o dilin edebiyatını da yakından tanıyan filoloji uzmanlarımız o türlü çalışmayı uzmanlık dallarının kendilerine yüklediği sorumlulukla bağdaştırmıyorlar. Ahmet Mithat Efendinin döneminden bugüne batılılaşma, Avrupa klasiklerinin dünyasını anlamak için gerekli zemini artık hazırladı görüşümdedir. Aslına uygun çeviriler bazı büyük yayınevlerinin, Kültür Bakanlığının, bankaların prestij kitapları arasında, yani satışında kâr getirisinin önemsenmediği yayınlar olarak basılmasının devam etmesini diliyorum. Çok satan (bestseller) kitapların çevirisinde geniş kitlelere hitap etme ilkesi bir bakıma hoş görülebilir. Çünkü onlarda içerik, olay dokusu ön plandadır ve bu da o türlü çeviriye ters düşmez.

Onur Bilge Kula
Mersin Üniversitesi

Hegel'in 'Özgürlük' Kavramına İlişkin Bazı Açılımları Çevirilebilir mi? -Dil Felsefesi Açısından bir Yaklaşım Denemesi-

Çevirilebilirlik - Çevirilemezlik

Çevirilebilirlik-çevirilemezlik karşılığı özellikle felsefi metinlerin çevirisi söz konusu olunca en sık gündeme getirilen bir kavram çiftidir.

Hegel'in "Fichte ve Schelling Dizgesinin Ayırımı Bağlamında Özgürlük"¹ kavramına ilişkin açıklamalarını Türkçeye çevirmeyi deneyeceğim; bu çeviri denemesi sırasında ortaya çıkan durumları, dil felsefesi ve yöntembilgisel açıdan çözümlemeye çalışacağım.²

'Çevirilemezlik' savı genellikle dillerin gerçekliği değişik, hatta karşılaştırılmaz ve ölçülemez bir biçimde bölümlendiği, adlandırdığı savına dayanır.

KD'sel bir göstergenin betimleme, başka sözcüklerle anlatma yoluyla ED'e aktarımı, çoğu kez çevirilemezliğin bir kanıtı olarak görülür. Bire bir örtüşme anlamında çevirilemezlik için ekteki 'örnek çeviri tümceler' arasında bulunan 1. tümcedeki 'ein absolut Entgegengesetztes'; 2. tümcedeki 'ein Immanentes'; 8. tümcedeki 'ein nicht Identisches, Endliches, und Unfreies' gibi Almancada özellikle de felsefe dilinde çok kullanılan anlatımlar gösterilebilir. Bununla birlikte 5. tümcedeki, 'die Intelligenz' 'düşünsel yeti' olarak ve 'özelirleyim' olarak kavramlaştırdığım 7. tümcedeki 'sich-selbst setzen' gibi terimler de birebir çevirilemezliğe örnek oluşturabilir. Bunun yanı sıra bir sözcüğün anlamının bilinmesi, anlaşılması, o sözcüğün çevirisi ya da çevirilebilirliği anlamına gelmez.

Somutlaştıralım: Bir sözcük ya da kavramın Türkçeye çevirilemez olduğunu söyleyebilmek için, Türkçenin neyi anlatma olanağından yoksun olduğunu belirleyebilmek gerekir. Bunun için ise, Türkçede ilgili alanda üretilen bilginin tümünü belirleyebilmek gerekir. Bu 'durum belirlemesi' yapılmadığı sürece çevirilemezlik savı görecelileştirilmek zorundadır.

'Çevirilebilirlik' savına göre ise, diller için mutlak karşılaştırılmazlık geçerli olsa(ydı), söz konusu karşılaştırılmazlık da algılanamazdı. Hangi açılardan çevirilemez

¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel: "Sämtliche Werke". Bd.1, Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965.

² Bu çalışmada, Marco BUZZONİ'nin 'Sprachphilosophische und methodologische Probleme der Übersetzung aus personalistischer Sicht'; in: 'Übersetzen, Verstehen, Brücken bauen': Bd.8 Teil 1, Erich Schmidt Verlag; Armin Paul FRANK, Kurt-Jürgen MAAS u.a. (Hrsg.), adlı irdelemesinden yararlandım. Gönderme ya da alıntılar bu irdelemeden olduğundan, ayrıca her defasında kaynak göstermeyeceğim.

üründür; ürün, üreticisinden bağımsızlaşır, özerk bir olguya dönüşür. Her metin, genel olarak bir kişinin belli bir konuya ilişkin bir anlam örgüsünü bilinçli bir eylekle bir başkasına bildirdiği kültürel bir üründür. Her kültürel olgu gibi, bir metnin de özerk bir yapısı vardır. Bir dilin sözcüksel, sözdizimsel, biçimsel ve edimsel yapıları, anlatım aracı olarak kullanılmakla birlikte, zamanla görece bir bağımsızlık kazanır. Kişi, bu görece bağımsızlığı amacına bağımlılaştırmayı başaramadığı ölçüde, söz konusu dilsel yapılar bir engel olarak, kişi ile anlatılmak istenen olgu ve oluş arasında bir duvar olarak kalır. Bu engeli, duvarı aşmanın aracı dilsel etkinliktir. Dilsel etkinlik de söz konusu engeli tümüyle aşamaz; bu engeli tümüyle aşmak demek, diller arasındaki farkı, dilsel eylem gerçekleştirimi anlamında kişiler arasındaki farkı ortadan kaldırmak demektir. Nitekim, çevirinin varlık nedeni, dillerin değişikliğidir; bu değişiklikten kaynaklanan anlamsal farklılıkları anlaşılabilirleştirmektedir.

Metnin Özerkliği / Çeviri Yaklaşımının Özyapısı

Çevirmen, görece özgür bir biçimde çeviri yaklaşımını belirler ve söz konusu çeviri yaklaşımıyla, özgün metnin özelliklerini ED'e aktarmayı dener. Bu aktarım, bir bakıma bir yorumlama denemesidir. Belirlenen çeviri yaklaşımı uyarınca, sözcük-sözcük çeviri, satırlararası çeviri (Interlinearversion), açıklayım, öykünüm, benzetim gibi yöntemler, özgünün önemli yönlerini yansıttıkları ölçüde 'çeviri' olarak adlandırılabilir.

Her metnin özerk bir yapı kazanması nedeniyle, yazarın bildirmek istediği şey, yapıtının bildirdiği (şey) ile ya da çeşitli çağlarda çeşitli yorumcuların alımladıkları ile örtüşmeyebilir; değişik tarihsel bağlamlarda bir metne değişik anlamlar yüklenmesine yol açabilir. Bu bağlamda örneğin Hegel felsefesinin belli bir bölümü, örneğin ektaki tümcelerin oluşturduğu 'özgürlük'e ilişkin metin 19. yüzyıl Almanya'sında değişik, 21. yüzyıl Türkiye'sinde değişik alımlana, anlamlandırılır ve çevirilebilir. Bu saptama, bir metnin yazıldığı koşullardaki anlamına denk, denk olmasa bile, yakın bir biçimde çevrilmesi yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Bu yükümlülüğün ne ölçüde yerine getirildiğinin en önemli ölçütü, çeviricinin seçtiği çeviri yaklaşımıdır. Çeviri yaklaşımı, çeviricinin çevirilecek metne yaklaşımı ve onu ED'de yeniden üretme denemesidir. Ekteki tümcelerin tümü, çevirilecek metne yaklaşım ve onu ED'de yeniden üretme denemesine örnektir.

Olası çeviri sorunları, genel olarak çevirmence belirlenen çeviri yaklaşımı ile KM yazarının ereği arasında çoğu kez pek az benzerlik olmasından kökenlenir. Bu bağlamda metnin nesnel içeriği ile, yazarca ereklenen anlam arasındaki fark da görülebilir.

Her metin bir anlam olanakları demetidir. Bu nedenle en iyi çeviri, söz konusu anlam demetini en uygun ve en fazla açan çeviridir.

Çevirmenin çeviri yaklaşımını özgürce belirlemesi; çevirmenin keyfiliği olarak değerlendirilmemelidir; çeviri yaklaşımının özgürce seçimi, KM'in seçilen yaklaşım açısından en uygun ve denk bir biçimde çözümlenmesini erektir.

Çevirmenin Özgürlüğü- Bağ(ım)lılığı

Çevirmenin çeviri yaklaşımını seçme özgürlüğü, özgün metnin içeriğinin ve başlıca özelliklerinin denk aktarımı sorumluluğu /yükümlülüğü ile bir anlam kazanır. Çevirmenin özgür kişiliği, çevirilecek metne karşı konulan eleştirel mesafedir.

Yapıtın oluşum koşulları, alımlanım tarihi, önceki çevirileri gözetilerek seçilen çeviri yaklaşımı da belli bir sorumluluk anlayışıyla alınan kültürel bir karardır. Kişi olarak çevirmen/çevirici, çeviri yaklaşımını belirlemede özgür olduğu ölçüde, alımlayıcı çevreye karşı da sorumludur.

Her çeviri, her zaman içinde bulunulan anda yapılan çeviridir. EDT'ğünün çeviri anındaki nesnel ilgileri çeviri yaklaşımında gözetilmelidir.

Örnek tümcelerden 12.'si, çeviricinin serbestliği-bağımlılığı ikilemi açısından irdelenebilir. 'Özgürlük, özgürlük olmak için, kendi kendisini 'ortadan kaldırmak', Alman felsefe dilinde özgürlüğün toplumca içselleştirilerek yaşam tarzına dönüştürülmesi ve böylece olağanlaşması ve sorun olmaktan çıkması biçiminde anlaşılmalıdır.

Çeviri Yöntemi

Çevirmenin başlıca görevi, KDM'nin önemli yönlerini ve bağıntılarını açığa çıkararak, yorumlayıcı yaklaşımın ED'de yeniden metinleştirmektir.

Çevirmenin, KK - KD'in ve EK - ED'in özgünlüklerini, biçimsel yönlerini gözetmesi istemi, özünde bir ülküdür. Bu nedenle, söz konusu ülkeye hiçbir zaman tam ve kesin olarak ulaşılamaz.

Çevirmen yöntemsel bakımdan ikili bir görevle karşı karşıyadır: Birincisi, KM'i en iyi biçimde anlamaya yönelik çeviri yaklaşımını seçmek ve bu yorumlayıcı yaklaşımın KM'nin önemli yönlerini ve bağıntılarını ortaya çıkarmak; ikincisi, çeviri yaklaşımının gerektirdiği en uygun işlevsel denklilikleri bulmaktır.

Çevirmen, söz konusu işlevsel denklilikleri bulgulamak amacıyla, ED'in sözcüksel, sözdizimsel, biçimsel ve edimsel kaynaklarını metaforik olarak kullanmak, genişletmek, daraltmak ya da tümüyle değiştirmek zorunda kalabilir.

Çevirmenin 'sembolik mesafesi' dilin uyarlanımını ve iyileştirmesini olanaklılaştırır. Dilin sürekli uyarlanımı ve iyileştirimi, her dil kullanıcısı için geçerlidir. Dil kullanıcısı olarak çevirmen de geçmişte özel bağlamlarda belli anlamlarda, belli yan anlamlarda biçimsel değerlerde kullanılmış olan sözcükleri, sözdizimsel ve biçimsel yapıları, 'yeni' bağlamlarda 'yeni' anlamları ve biçimsel değerleri bildirmek için kullanır. Bu sırada 'ileti'nin anlaşılabilirliği temel ilkedir. Bu bağlamda çevirmenin, çeviri yaklaşımını seçme özgürlüğü, iletinin içeriğinin en az bir biçimde değiştirilmesi sorumluluğu ile birlikte. Bu özgürlük, iletişimin gerçekleşmesi amacıyla, güncel dil kullanımında 'ekonomi ilkesine' uyarak gerçekleşir. Bu ilke uyarınca geçmişten gelen sözcüksel, sözdizimsel, biçimsel ve edimsel yapılar, 'iletişimsel gereksinimler' ile gerekçelendirilmek zorundadır. Böylece 'ekonomi ilkesi' aşkın bir ilke olarak kavranır

ve dil kullanımı (parole) anlamında dile uyarlanır; dili anlamlı kullanma olanağının aşkın koşulu olarak belirir.

ED'de olanaklar ölçüsünde en az değişiklik yapma ilkesi, çevirmeni sınırlandırma ya da onun özgürlüğünü ortadan kaldırma değildir. Tam tersine, sonlu bir varlığın özgürlüğü anlamında bu özgürlük, boşluğa düşmez ve böylece özgürlükleşir; çünkü, sınır ve yaratıcılık karşılıklı olarak birbirini gerektirir. Karl Jaspers'in deyişiyle, dili kullanan her düşünsel yaratım, her zaman ve aynı zamanda dil yaratımıdır.

KM temel alındığı için, çeviri, 'öykünücü ve yendien üretimsel' bir edimdir; çünkü, çeviri belli bir yaklaşımla biçimsel öğeleri gözeterek, KM ne içeriyorsa onu aktarmakla yükümlüdür. Çevirmenin 'yaratıcı özgürlüğü', çeviri yaklaşımının seçiminde ve gerekli denlikleri oluşturan uygun anlatım araçlarının bulgulanmasında ortaya çıkar. Burada sözü edilen 'gerekli denlikler', KM'nin biçimsel aktarımı bağlamında sözcük sözcük çeviri olarak anlaşılmalıdır. Sözcük sözcük çeviri ülküsü, bilimsel bakımından hep sorunlu kalacaktır çünkü, tek tek sözcüklerin yanı sıra, sözdizimsel, biçimsel ve edimsel yapılar da tümcenin dışında belli bir anlam taşımazlar. Ayrıca, her dil gerçekliği kapsamak, adlandırmak için, değişik araçlar kullanır. KM'in tümüyle/kalıntısız öykünümü dillerin çeşitliliğinin dolayısıyla da çevirinin ortadan kalkmasıyla olanaklı olabilir. 'Sözcük-sözcüğü', ya da sözcük sözcük çevirinin seçeneği bir bakıma 'anlama uygun' çeviridir. Anlama uygun çeviri de özgün metnin başka türlü anlatılamayacağı durumlarda ED'de 'en az değiştirici müdahaleyi' öngörür. Çevirmen, ED'in anlatım olanaklarını en az değiştirerek, KD metninin sözcüksel, sözdizimsel, biçimsel ve edimsel yapılarını aktarır. Bu yeniden dilendirme süreci, ED'in en az değişikliği ilkesi olarak adlandırılabilir.

'Bir çeviri, özgünmüş gibi okunabilmelidir' savına gelince: Hiçbir çeviri özgün bir metin gibi olamaz dolayısıyla da böyle okunamaz; çünkü kaçınılmaz olarak ED'de değişiklikler, hatta yenileştirmeler olur. Buna karşın, en az ve en zorunlu ve gizil güç olarak ED'de var olan anlatım olanaklarını ortaya çıkarıcı müdahaleler, çeviribilim açısından olağandır.

Örnek Çeviri Tümceleri:

Tümce 1: *Wird die reflektierende Thätigkeit gleichfalls als eine unendliche gesetzt, wie sie (weil sie hier ideeler Faktor, ein absolut Entgegengesetztes ist) gesetzt werden muß: so kann auch sie als ein Akt der Freiheit gesetzt werden, und Ich beschränkt sich mit Freiheit.*

Düşünsel etkinlik (ide ile ilgili bir öge, mutlak karşıt bir şey olması nedeniyle) aynı zamanda da sonsuz bir etkinlik olarak belirlendiğinde, ki böyle belirlenmelidir, özünde bir özgürlük eylemi olarak belirlenebilir; 'ben' ise kendisini özgürlük ile sınırlar.

Tümce 2: *Auf diese Weise würde nicht Freiheit und Schranke einander entgegenstehen, aber sich unendlich - und endlich setzen; -dasselbe was eben als Gegensatz des ersten und zweiten Grundsatzes vorkam.*

Hegel'in 'Özgürlük' Kavramına İlişkin Bazı Açılımları Çevirilebilir mi?

Böylece özgürlük ve sınır birbiriyle karşıtlaşmaz; kendilerini sonlu ya da sonsuz olarak belirler; bu da birinci ve ikinci ilkenin karşısında olanla aynı şeydir.

Tümce 3: *Die Beschränkung ist hiermit allerdings ein Immanentes; denn es ist das Ich, das sich selbst beschränkt, die Objekte werden nur gesetzt, um diese Beschränkung zu erklären, und das Sich-Selbst-Beschränken der Intelligenz ist das einzig Reelle.*

Bununla birlikte sınırlayım içkin/sürekli bir şeydir; çünkü, kendisini sınırlayan 'ben'dir; nesnelere, sadece bu sınırlayımı açıklamak için belirlenir; düşünsel yetinin (İntelligenz) öz sınırlayımı tek gerçek şeydir.

Tümce 4: *Auf diese Art ist die absolute Entgegensetzung, welche das empirische Bewußtseyn zwischen Subjekt und Objekt setzt, aufgehoben, aber sie ist in anderer Form in Intelligenz selbst getragen.*

Böylece, görgül bilinci özne ve nesne arasına koyan mutlak karşılaştırma ortadan kalkmış; ancak, farklı bir biçimde düşünsel yetiye taşınmış olur.

Tümce 5: *Und die Intelligenz findet sich einmal in unbegreifliche Schranken eingeschlossen, es ist ihr absolut unbegreifliches Gesetz, sich selbst zu beschränken: aber gerade die Unbegreiflichkeit der Entgegensetzung des gemeinen Bewußtseyns für dasselbe ist, was zur Spekulation treibt.*

Düşünsel yeti, birden kendisini kavranılmaz sınırlar içerisine sokulmuş olarak bulur; kendi kendisini sınırlandırmak, düşünsel yetinin tümüyle kavranılmaz yasadır; bunun yanı sıra, sıradan (gemein) bilincin karşılaştırılmasının kavranılmazlığı ile spekülasyona yol açan şey aynıdır.

Tümce 6: *Die Unbegreiflichkeit bleibt aber in dem System, durch die in die Intelligenz selbst gesetzte Schranke, deren Kreis zu durchbrechen, das einzige Interesse des philosophischen Bedürfnisses ist.*

Ancak kavranılmazlık, düşünsel yeti tarafından konulan sınır sayesinde dizgenin içerisinde kalır; söz konusu sınırın döngüsünü kırmak ise, felsefi gereksinimin biricik ilgisidir.

Tümce 7: *Wird die Freiheit -der beschränkenden Thätigkeit entgegen gesetzt, als Sich-Selbst-Setzen dem Entgegengesetzten: so ist die Freiheit bedingt, was nicht seyn soll.*

Özbelirleyimin karşıtlaşmaya karşı konulması anlamında özgürlük, sınırlandırıcı etkinliğe karşı konulduğunda, koşullandırılmış olur ve böyle bir şey de olmamalıdır.

Tümce 8: *Wird auch die beschränkende Thätigkeit als eine Thätigkeit der Freiheit gesetzt, -wie oben Sich-Selbst-Setzen, und Entgegengesetzen, Beides in ins Ich gesetzt wurde:- so ist die Freiheit absolute Identität, aber sie widerspricht ihrer Erscheinung, die immer ein nicht Identisches, Endliches, und Unfreies ist. Es gelingt der Freiheit im System nicht, sich selbst zu produzieren; das Produkt entspricht nicht dem Producirenden.*

Yukarıda özbelirleyim ve karşılaştırım gibi iki ögenin 'ben'e konulmasında olduğu gibi, sınırlayıcı etkinlik, bir özgürlük etkinliği olarak belirlendiğinde, özgürlük mutlak özdeşliktir. Bununla birlikte özgürlük, her zaman mutlak özdeş olmayan, sonlu ve özgürlüksüz bir şey olan kendi görünüşü ile çelişir. Böyle durumlarda özgürlük, dizge içerisinde kendisini yeniden üretmeyi başaramaz; ürün, üretene denk düşmez.

Tümce 9: *Das System, das vom Sich-Selbst-Setzen ausgeht, führt die Intelligenz zu ihrer bedingten Bedingung in ein Endloses von Endlichkeiten fort, ohne sie in ihnen und aus ihnen wiederherzustellen.*

Özbelirleyimden hareket eden dizge, düşünsel yetiyi sonluluklar içerisinde ve sonluluklardan yeniden üretmeksizin, onu koşullu koşuluna -ulaştırmak amacıyla- (son iki sözcük eklemeyi) sonluluklardan oluşan sonsuz bir şeyde sürdürür.

Tümce 10: *Die Freiheit ist der Charakter der Vernünftigkeit, sie ist das an sich alle Beschränkung Aufhebende, und das Höchste des Fichteschen Systems.*

Özgürlük, ussallığın özyapısıdır; bir başına bütün sınırlamaları ortadan kaldıran bir şeydir ve Fichte'nin dizgesinin en üst ilkesidir.

İki sözcük eklenmiştir. Burada 'ilke' kavramı kullanılmadığında, 'das Höchste des Fichteschen Systems'i Fichte'nin dizgesinin en üst şeyi diye çevirmek de olasıdır.

Tümce 11: *In der Gemeinschaft mit Andern aber muß sie aufgegeben werden, damit die Freiheit aller in Gemeinschaft stehender Vernunftswesen möglich sey; und die Gemeinschaft ist wieder eine Bedingung der Freiheit.*

Birliktelik - ilişkisi - içerisinde bulunan akıl varlıklarının özgürlüğünün olanaklı olabilmesi için, başkalarıyla oluşturulan topluluk içerisinde özgürlükten vazgeçilmelidir; topluluk ise, özgürlüğün koşullarından biridir.

Tümce 12: *Die Freiheit muß sich selbst aufheben, um Freiheit zu seyn.*

Özgürlük, özgürlük olabilmek için, kendi kendisini ortadan kaldırmak zorundadır.

Tümce 13: *Es erhellt hieraus wieder; daß Freiheit hier ein bloß Negatives, nämlich absolute Unbestimmtheit, oder, wie oben vom Sich-Selbst-Setzen gezeigt worden ist, ein rein ideeler Faktor ist, -die Freiheit vom Standpunkte der Reflexion betrachtet.*

Düşünüm açısından özgürlüğe bakıldığında, özgürlüğün yine salt olumsuz bir şey, diyesi, belirsizlik, ya da yukarıda özbelirleyim bağlamında gösterildiği gibi, salt ide ile ilgili bir etmen olduğu açığa çıkar.

Tümce 14: *Diese Freiheit findet sich nicht als Vernunft, sondern als Vernunftswesen, d.h. synthetisch mit seinem Entgegengesetzten, einem Endlichen.*

Bu özgürlük, akıl olarak değil, akıl varlığı olarak, diyesi, kendisinin karşıtı olan şeyle, sonlu/bitimli bir şeyle bireşimleşmiş olarak bulunur.

Tümce 15: *Und schon diese Synthese der Personalität schließt die Beschränkung des einen der ideellen Faktoren, wie hier die Freiheit ist, in sich.*

Ve işte kişi oluşun bu bireşimi, ide ile ilgili (ideel) etmenlerden birinin sınırlandırımını içinde barındırır; burada söz konusu olan etmen de özgürlüktür.

Tümce 16: *Vernunft und Freiheit als Vernunftswesen ist nicht mehr Vernunft und Freiheit, sondern ein Einzelnes. Und die Gemeinschaft der Person mit Andern muß daher wesentlich nicht als eine Beschränkung der wahren Freiheit des Individuums, sondern als eine Erweiterung derselben angesehen werden.*

Akıl varlığı anlamında akıl ve özgürlük, artık akıl ve özgürlük değil, -bu ikisinden oluşan- tek bir şeydir. Bu nedenle kişinin başkalarıyla birlikteliği aslında bireyin hakiki özgürlüğünün sınırlandırımını değil, genişletimi olarak görülmelidir.

Tümce 17: *Die höchste Gemeinschaft ist die höchste Freiheit, sowohl der Macht als der Ausübung nach; -in welcher höchsten Gemeinschaft aber gerade die Freiheit, als ideeler Faktor, und die Vernunft, als entgegengesetzt der Natur, ganz wegfällt.*

Hem erk hem de uygulamaya göre -en üst topluluk, en üst özgürlüktür; bununla birlikte söz konusu en üst toplulukta özellikle ide ile ilgili bir etmen olarak özgürlük ve doğanın karşıtı akıl, tümüyle ortadan kalkar.

Tümce 18: *Wenn die Gemeinschaft der Vernunftswesen wesentlich ein Beschränken der wahren Freiheit wäre, so würde sie an und für sich die höchste Thrannei seyn.*

Akıl varlıklarının oluşturduğu topluluk, özünde hakiki özgürlüğün bir sınırlayımı olsaydı, birbaşına en üst zorbalık olurdu.

Tümce 19: *Aber weil es vor der Hand nur die Freiheit, als Unbestimmtes, und ideeler Faktor ist, die beschränkt wird; so entsteht durch jene Vorstellung für sich in der Gemeinschaft noch nicht unmittelbar Thrannei.*

Herşeyden önce belirsiz bir şey, ide ile ilgili bir etmen olan özgürlük sınırlandırıldığı için, salt böyle bir tasavvurdan dolayı topluluk içerisinde henüz dolaysız olarak zorbalık doğmaz/oluşmaz.

Tümce 20: *Über sie entsteht aufs Vollständigste durch die Art, wie die Freiheit beschränkt werden soll, damit die Freiheit der andern Vernunftswesen möglich sey; nämlich die Freiheit soll durch die Gemeinschaft nicht die Form, ein Ideeles, Entgegengesetztes zu seyn, verlieren, sondern als solches fixiert, und herrschend werden.*

Öbür akıl varlıklarının özgürlüğünün olanaklı olabilmesi için, özgürlüğün nasıl sınırlandırılacağına ilişkin tarz ile zorbalık eksiksiz bir biçimde oluşur/ortaya çıkar. Diyesi: özgürlük, topluluk nedeniyle ide ile ilgili bir şey, karşıt bir şey olma biçimini yitirmemeli; bu niteliğiyle yerleşmeli; egemenleşmelidir.

Tümce 21: *Durch eine dchtfreie Gemeinschaft lebendiger Beziehungen hat das Individuum auf seine Unbestimmtheit (das hieße: Freiheit) Verzicht gethan.*

In der lebendigen Beziehung ist allein insofern Freiheit, als die Möglichkeit, sich selbst aufzuheben, und andere Beziehungen einzugehen in sich schließt: d. H. die Freiheit als ideeller Faktor, als Unbestimmtheit weggefallen.

Dışlanmadan arın(dırıl)mış, canlı ilişkiler topluluğu sayesinde birey belirsizliğinden (bu, özgürlük demektir) vazgeçti.

Canlı ilişkide özgürlük, sadece kendi kendini ortadan kaldırma ve yeni ilişkilere girme olanağını içinde barındırdığı sürece özgürlüktür; diyesi, ide ile ilgili bir etmen, belirizlik anlamında özgürlük (artık) bulunmamaktadır.

Bir açıklama: Yukarıdaki tümcelerde *"ein...Entgegengesetztes"*, *"ein Immanentes"*, *"das Reele"*, *"ein nicht Identisches"*, *"ein Endloses"* gibi anlatımlar bulunmaktadır. Bu tür anlatımlar, Almancada özellikle felsefede bolca kullanılır. Nermi UYGUR, Türkçe ve Almanca'nın kültür ötesi insansal-toplumsal özellikleri bağlamında Almanca'nın bu eğilimini, nitelemelerden ad türetme eğilimini 'dünyayı nesneleştirme' olarak nitelendirir; bu anlatım olanağının yaygınlığını, Almanca konuşanların 'soyut düşünme, tek tek nesnelere kopma' tutumu olarak açıklar.³

³ Nermi UYGUR: *"Transkulturelle Betrachtungen über die menschlich-gesellschaftlichen Eigenschaften der türkischen Sprache"*; in: Jörg ruhloff (Hrsg.): 'Aufwachsen im fremden Land'; Frankfurt a. M. 1982, s.86-104.

Çeviri Neden Zor Bir Uğraştır

Çeviri hakkında bugüne kadar hemen hemen her şey söylendi, yazıldı, tartışıldı. Ne kadar konuşsak, tartışsak da çeviri sorunları biteceğe benzemiyor. Zaten çeviri sorunlarının bitmesi de bu alanda üretimin durması demektir.

Ama başarılı üretimlerin gerçekleşmesi için yaptıklarımızı irdelemeye, sorgulamaya ve birbirimizi yüreklendirme amacına hizmet eden bu tür bilimsel toplantılara sürekli gereksinim duyacağız.

Biz de bu sunu ile yeni bir şey söyleme savı taşımıyoruz. Bize göre sorun olan bazı konuları tartışmaya açmak, sizlerin görüşlerinden yararlanmak, doğru bildiğimiz yanlışlarımızı, saplantılarımızı varsa onlardan kendimizi soyutlamak amacımız. Ünlü çevirmenlerin ünlü yazarlardan yaptıkları çevirilerden örnek cümleler olarak onları gruplara ayırıp, hataların kaynağına inmeye başarılı çevirmenleri bile hangi tuzakların beklediğine işaret etmek istedik.

Çeviri yapmak zor bir uğraş olduğu kadar da hiç beklemediğimiz anda düşebileceğimiz tuzaklarla doludur. Bu onun doğasından kaynaklanır. Dillerin farklı yapısal olguları kadar, kültürel arka planları da çeviri yapana güçlükler çıkarır. Bir dildeki bir metni, bir düşünceyi, biçemi, içeriği ve ahengi kültürüyle birlikte başka bir dile okura ulaştırmak, anlatmak, çevirmenin görevidir. Her iki dilin kültür evreninin, kültür anatomisinin hücrelerine kadar bilmek bile iyi bir çeviri için yeterli olmayabilir. Çevirinin iletisini anlam olarak anlatsa bile gene de iletinin ruhunu estetik bir biçimde aktaramayabilir, özgün yapının tadını, hazzını veremeyebilir çevirmen.

Özellikle yazın çevirilerinde çevirmenden bu alanda yetenekli ve deneyimli olması beklenir. Bu şekilde güçlükler bir ölçüde aşılabılır. Örneğin başarılı bir şiir çevirisi yetenekli bir şairin işidir.

Sanat yapıtlarının bir amacı da estetik beğeni kazandırmak, haz vermek olduğuna göre, kendini bu alanda kanıtlamış, yeniden yaratacak kadar yaratıcı güce, birikime sahip olması beklenir çevirmenden. Yoksa istemesek bile okuru okumaya karşı soğutur ve yazara da ihanet etmiş oluruz.

Yazın alanında çeviriyi sanatçı birikimi, sanatçı duyarlılığı olan biri yapıyorsa, ortaya çıkan üründe, özgün yapının tadını verebiliyorsa o çeviri başarılıdır ve artık bir sanat yapıtıdır.

Bir çok çeviri bilimci ve çeviri kuramcısı yazın alanlarında yapılan çevirileri yeniden yaratmak olarak tanımlar. Onlara göre de sanatın olduğu yerde yaratıcılık söz konusudur. Çeviri de bir sanat mıdır? Sorusu da burada yanıtını bulabilir.

In der lebendigen Beziehung ist allein insofern Freiheit, als die Möglichkeit, sich selbst aufzuheben, und andere Beziehungen einzugehen in sich schließt: d. H. die Freiheit als ideeller Faktor, als Unbestimmtheit weggefallen.

Dışlanmadan arın(dırıl)mış, canlı ilişkiler topluluğu sayesinde birey belirsizliğinden (bu, özgürlük demektir) vazgeçti.

Canlı ilişkide özgürlük, sadece kendi kendini ortadan kaldırma ve yeni ilişkilere girme olanağını içinde barındırdığı sürece özgürlüktür; diyesi, ide ile ilgili bir etmen, belirizlik anlamında özgürlük (artık) bulunmamaktadır.

Bir açıklama: Yukarıdaki tümcelerde "ein...Entgegengesetztes", "ein Immanentes", "das Reele", "ein nicht Identisches", "ein Endloses" gibi anlatımlar bulunmaktadır. Bu tür anlatımlar, Almancada özellikle felsefede bolca kullanılır. Nermi UYGUR, Türkçe ve Almancanın kültür ötesi insansal-toplumsal özellikleri bağlamında Almancanın bu eğilimini, nitelemlerden ad türetme eğilimini 'dünyayı nesneleştirme' olarak nitelendirir; bu anlatım olanağının yaygınlığını, Almanca konuşanların 'soyut düşünme, tek tek nesnelere kopma' tutumu olarak açıklar.³

³ Nermi UYGUR: "Transkulturelle Betrachtungen über die menschlich-gesellschaftlichen Eigenschaften der türkischen Sprache"; in: Jörg ruhloff (Hrsg.): 'Aufwachsen im fremden Land'; Frankfurt a. M. 1982, s.86-104.

Çeviri Neden Zor Bir Uğraştır

Çeviri hakkında bugünde kadar hemen hemen her şey söylendi, yazıldı, tartışıldı. Ne kadar konuşsak, tartışsak da çeviri sorunları biteceğe benzemiyor. Zaten çeviri sorunlarının bitmesi de bu alanda üretimin durması demektir.

Ama başarılı üretimlerin gerçekleşmesi için yaptıklarımızı irdelemeye, sorgulamaya ve birbirimizi yüreklendirme amacına hizmet eden bu tür bilimsel toplantılara sürekli gereksinim duyacağız.

Biz de bu sunu ile yeni bir şey söyleme savı taşımıyoruz. Bize göre sorun olan bazı konuları tartışmaya açmak, sizlerin görüşlerinden yararlanmak, doğru bildiğimiz yanlışlarımızı, saplantılarımızı varsa onlardan kendimizi soyutlamak amacımız. Ünlü çevirmenlerin ünlü yazarlardan yaptıkları çevirilerden örnek cümleler alarak onları gruplara ayırıp, hataların kaynağına inmeye başarılı çevirmenleri bile hangi tuzakların beklediğine işaret etmek istedik.

Çeviri yapmak zor bir uğraş olduğu kadar da hiç beklemediğimiz anda düşebileceğimiz tuzaklarla doludur. Bu onun doğasından kaynaklanır. Dillerin farklı yapısal olguları kadar, kültürel arka planları da çeviri yapana güçlükler çıkarır. Bir dildeki bir metni, bir düşünceyi, biçemi, içeriği ve ahengi kültürüyle birlikte başka bir dilde okura ulaştırmak, anlatmak, çevirmenin görevidir. Her iki dilin kültür evreninin, kültür anatomisinin hücrelerine kadar bilmek bile iyi bir çeviri için yeterli olmayabilir. Çevirinin iletisini anlam olarak anlatsa bile gene de iletinin ruhunu estetik bir biçimde aktaramayabilir, özgün yapının tadını, hazzını veremeyebilir çevirmen.

Özellikle yazın çevirilerinde çevirmenden bu alanda yetenekli ve deneyimli olması beklenir. Bu şekilde güçlükler bir ölçüde aşılabılır. Örneğin başarılı bir şiir çevirisi yetenekli bir şairin işidir.

Sanat yapıtlarının bir amacı da estetik beğeni kazandırmak, haz vermek olduğuna göre, kendini bu alanda kanıtlamış, yeniden yaratacak kadar yaratıcı güce, birikime sahip olması beklenir çevirmenden. Yoksa istemesek bile okuru okumaya karşı soğutur ve yazara da ihanet etmiş oluruz.

Yazın alanında çeviriyi sanatçı birikimi, sanatçı duyarlılığı olan biri yapıyorsa, ortaya çıkan üründe, özgün yapının tadını verebiliyorsa o çeviri başarılıdır ve artık bir sanat yapıtıdır.

Bir çok çeviri bilimci ve çeviri kuramcısı yazın alanlarında yapılan çevirileri yeniden yaratmak olarak tanımlar. Onlara göre de sanatın olduğu yerde yaratıcılık söz konusudur. Çeviri de bir sanat mıdır? Sorusu da burada yanıtını bulabilir.

Çeviri her ne kadar bir bilim dalı olarak kabul edilse bile, yazın alanında başarılı olanlar değeri yüksek sanatsal ürünler olarak görülürler. Bu yaratı bir sanat ürününün amaçlarını yerine getiriyorsa artık bir şiir çevirisinin de bir sanat yapıtı olduğundan kuşku duyulmaz. Sanat doğal ve toplumsal gerçeklerin estetik bir biçimde yansması ise işte bu estetik boyut insana haz ve sevinç veriyorsa, günümüzde bilim ve teknolojinin mantıksal kuruluşundan, iş yaşamının yarattığı gerilimlerden insanı uzaklaştırıyorsa, kısacası dünyayı daha güzel, daha yaşanabilir yapmaya uğraşıyorsa, yazın yapıtını yaratan da onu çeviren de sanat yapıyor demektir.

Sonuç olarak yazın çevirisi bu alanı uğraş alanı seçenler de sanatçı yeteneği, birikimi ve duyarlılığı aramaktadır.

Bu özelliklere sahip olmayan birilerinin yazın çevirisi ile uğraşması, yapmaktan çok yıkmaktır.

Çevrinin zor bir uğraş olduğunu bilmek ve yaşamak zorunlu olarak bu alanla ilgilenenleri çeşitli arayışlara zorlamıştır. Her üretimin olumlu unsurlar içermesi kadar olumsuzlukları da beraberinde taşımaya doğaldır. Her çevirmenin her alanda çeviri yapması yerine, kendini sınırlaması, kendi uzmanlık alanında etkinlik göstermesi ileriye dönük olumlu bir adım olacak, bazı çeviri sorunları kendiliğinden çözüme ulaşacaktır.

Çeviri aynı zamanda bir kültür aktarımı etkinliğidir; kültürlerin birbirini tanınması, çağdaş dünyanın peşinde olduğu ortak bir kültür oluşturmaya katkıdır. Özellikle bilimsel, yazınsal ve sanatsal alanda yeteri kadar ürün veremeyen ülkelerde çeviri etkinliği daha da önem kazanıyor, aynı zamanda bir eğitim aracı, eğitim kaynağı haline geliyor.

Bu yüzden çeviri güçlü bir kültür, anlamlı bir var oluş etkinliği olarak görmeli ve daha fazla önemsemeliyiz.

Şimdi burada çeviri hatalarının kaynaklarına inmeye ve başarılı çevirmenlerin bile neden hata yaptıklarını çeşitli çeviri örneklerinden yola çıkarak 5 başlık altında ortaya koymaya çalışacağız.

1. Sözlükten Uzak Durmak

Çeviri yaparken bazen sözlüğe başvurmadan üşeniriz. Ne kadar geniş bir sözcük dağarcığına sahip olursak olalım kuşku duyduğumuz anda bir sözlük hataya düşmemizi önleyebilir. Ayrıca biz insanları yalnızca çeviri alanında değil, yaşamın her alanında doğru bildiğimiz yanlışlar yarı yolda bırakabilir. Sözlük kullanmak zaman zaman sıkıcı olabilir, ama gene de sözlüğe bakmaya üşendiğimiz için başımıza gelen hata kadar canımızı sıkamaz herhalde.

Hangi halde hangi kaynağa baş vuracağımızı bilmek de elbette bir birikim, bir deneyim gerektirmektedir. Zaten bu olgunluğa ulaşmamış birinin çeviri alanında etkinlik göstermesi de önerilemez.

Thomas Mann'ın **Buddenbrok Ailesi** adlı yapıtını Türkçe'ye kazandıran çevirmen kendine, kendi doğrularına çok güvendiği ya da üşendiği için bir sözlüğe başvurmayı ihmal etmiş ve şöyle bir hataya düşmüştür:

“Es ist spät, aber wir haben mit dem zweiten Frühstück gewartet”¹
“Geç oldu, ama ikinci kahvaltısı için sizi bekledik”²

Çevirmen ‘*das zweite Frühstück*’ tamlamasını ‘*ikinci kahvaltısı*’ olarak çevirmiştir. Burada açıkça görüldüğü gibi sözlüklerle dost olmamak, çeviri anında devamlı iletişim içinde olmamak çevirmene sorun yaratmıştır. Bir sözlüğe başvursaydı, başına böyle bir kaza gelmeyecekti. Onu burada yanıltan doğru bildiği, ama doğru olmayan bilgisiydi.

‘*İkinci kahvaltı*’ diye çevirebileceğimiz basit bir tamlamayı bilmeyecek ne vardı? Sözlüğe baksaydı *ikinci kahvaltının* sabahları alındığını görecekti ve ‘*ikinci kahvaltısı*’ diye yanlış bir yorumdan kaçınmış olacaktı. Ayrıca çevirmen Türk yemek kültüründe ‘*ikinci kahvaltısı*’ diye bir şey olmadığını bilseydi, bu bilgi onu daha titiz davranmaya götürecekti ve hata yapmasını engelleyecekti. Bir çevirmenin dile egemen olması da bazen başarılı bir çeviriye ulaşmaya yetmeyebilir. Amaç dilin kültürü ile ilgili bilgiler de çeviri hatasını önleyebilir.

2. Yetersiz Dil Duygusu

Fransızca’dan Almanca’ya girmiş olan ‘*Fete*’ sözcüğünün Almanca ne anlama geldiğini araştırdığımızda ‘*Fest*’ ve ‘*Feier*’ sözcükleriyle karşılaşırız. Biraz önce önerdiğimiz aksine, burada da sözlüğe değil de, dilin kültür arka planına ve dil duygumuza güveneceğiz. Thomas Mann’ın **Buddenbrook Ailesi** romanında kullandığı ‘*Fete*’ sözcüğünü sözlük anlamından yola çıkarak çevirmen *Fest* ya da *Feier* olarak almış ve onu ‘*bayram*’ olarak Türkçe’ye aktarmıştır. Bayram ulusal yada dinsel kutlama günlerinin karşılığı olarak kullanılır ve tüm ulusu kapsar.

‘*Feier*’ ise arkadaş çevresinde veya ortak paylaşımları, ilgileri olan küçük gruplar tarafından yapılan parti veya kutlamaların karşılığıdır. Bu yüzden ‘*Fete*’ sözcüğünü aşağıdaki çeviri örneğinde olduğu gibi ‘bayram olarak çevirmek hata olur.

“Sie sieht einbischen strap’ziert aus, wenn ich mich so ausdrücken darf; das macht die Stadluft und dann sind da viele Feten...”³

“Kusura bakmayın ama yorgunca bir haliniz var... Şehir havasındandır... Sonra bir sürü bavramlar...”⁴

Bu cümlemin bağlamından da yola çıkarak ‘*Fete*’ sözcüğünü ‘*kutlama*’ veya ‘*parti*’ olarak çevirebiliriz.

İyi bir dil duygusuna sahip olmak iyi bir birikim ve zengin bir kültürel alt yapıya kavuşmakla doğrudan ilişkilidir.

¹ Thomas Mann, **Buddenbrooks**, Fischer Verlag, 1918 Berlin, Band 1, s. 199

² Thomas Mann, **Buddenbrook Ailesi**, (Çeviren: Burhan Arpad), Cem Yayınları, 1983-İstanbul, S. 160

³ Georg Bücher, **Gesamtliche Werke**, Ütempel Klassiker, 1963 Berlin, s. 151

⁴ Hasan Kuruyazıcı, **Georg Büchner-Bütün Oyunları ve Lenz**, Adam Yayıncılık, 1982 İzmir, s. 122

Çevirmenin ne zaman kendi birikimine, ne zaman kaynaklara güveneceğini bilmesi bilgi işidir, deneyim işidir.

Çok başarılı çeviriler yapan, kendini bu alanda kanıtlamış olan bir çok ünlü çevirmenin hataya düşmesini zamanla yarışmalarına bağlıyoruz.

Bu tür bir hataya da Georg Büchner'in **Lenz** adlı öyküsünün çevirisinde tanık olmuştuk. Çevirmen **'Besessener'** sözcüğünü **'çilgin'** diye Türkçe'ye aktarmıştır. Tepki ve davranışlarında aşırı olan, sınırlarını tanımayan, toplum tarafından garipten insanlar çilgin diye tanımlanır. Yazar ise bu metinde psikolojik rahatsızlığı olan veya dinsel saplantıları tarafından yönlendirilen, tekin olmayan bir insanı kastetmektedir. Yani **'Besessener'** sözcüğü Türkçe anlamları **'tekin değil'** ya da **'cinli'** ile karşılanmalıydı. Aşağıdaki çeviri örneğinin bağlamı da dil duygusunun devre dışı kaldığını ve bu yüzden de hata yapıldığını göstermektedir.

"Die Maegde flohen und hielten ihn für einen **Bessenen**"⁵ "Hizmetçi kızlar kaçtılar, onu **çilgin** yerine koyuyorlardı"⁶

3. Bağlamı Yok Saymak

Bağlam anlamın kendisidir. Bağlamı yok saymak en sık karşılaştığımız hata kaynaklarımızdan biridir.

Erich Fromm'un **Wege aus einer Krankengesellschaft** (Sağlıklı Toplum) yapıtından aldığımız Türkçe cümleyi okuduğumuzda, özgün metni görmeden bile bir hata ile yüz yüze olduğumuzu hemen anlarız;

"Aşırı nevrozlulardan çoğu **bitip tükenmek bilmeyen ayınlerine** ya da isterik patlamalarına, anormal bir çevreye karşı gösterilen normal tepki gözüyle bakarlar"⁷

"Mancher schwerkranke Neurotiker glaubt, dass seine **Zwangsrituale** und seine hysterischen Ausbrüche, die normale Umstände seien"⁸

Türkçe bilen ve nevrozlu insanların özelliklerini tanıyan hemen herkes 'bitip tükenmek bilmeyen ayınlerine' diye çevrilmiş olan kavramın bağlam ile uzaktan yakından ilgisi olmadığını kolayca fark eder. Bağlamın yol gösterici özelliği vardır. Çevirmen çeviri yaparken karşılaştığı bir çok net olmayan, iyi anlayamadığı kavramlara cümlelere bağlamdan yola çıkarak çözümler üretebilir. Oysa burada bağlam savsaklandığı gibi, çevirinin hiçbir şey ifade etmemesi de çevirene bir uyarı olamamıştır. **'Zwangsrituale'** kavramını oluşturan iki sözcüğün sözlük anlamlarından tek tek yola çıkılmış, hiçbir anlam ifade etmeyen, saçma bir kavram yaratılmıştır. Çevirmen bağlamı önemsememiş olsaydı, yaptığı çevirinin hatalı olduğunu fark edecek bu

sorunu aşmak için de 'nevroz' hakkında araştırma yaparak doğru kavramı bulacaktı. **'Zwangsrituale'** **saplantı** olarak çevrilseydi yazarın okura anlatmak istediğine eksiksiz aracılık edilmiş olunacaktı.

Hermann Hesse'nin **Innen und Aussehen** adlı öyküsünü Türkçe'ye aktaran çevirmen de bağlamı ihmal ettiği içi hataya düşmüştür:

"Friedrich **entliess** die Magd"⁹ cümlesi "Hizmetçiye **gütmesini söyledi**" diye çevrilmiştir. **'Entlassen'** fiilinin 'işten çıkarmak' anlamı olduğu gibi 'gütmesini söylemek' anlamı da vardır. Ancak hizmetçi sakarlık yapmış ev sahibinin çok değer verdiği bir eşyayı kırmış ve onu çok üzümüştür. Hizmetçinin yaptığı hata işten uzaklaştırılması için yeterli bir nedendir. Çevirmen öykünün bağlamını ihmal ettiği gibi öykünün akışını da göz ardı etmiş ve "**Friedrich hizmetçiyi işten çıkardı**" diye çevireceği yerde "**Friedrich hizmetçiye gütmesini söyledi**"¹⁰ diye çevirmiştir.

4. Mecazi İfadeyi Görmezlikten Gelmek

Önemli hata kaynaklarından biri de mecazi ifadelerin dikkate alınmamasıdır. Sözcüklerin, kavramların çok anlamlı olmaları kadar gerçek anlamları dışında da anlamlar yüklediğini bilmek ve bunu gözetmek de çevirmene yardımcı olmaktadır. Hermann Hesse'nin **Kinderseele** adlı öyküsünün çevirisinin bütün içerisinde değerlendirdiğimizde başarılı olarak kabul edebiliriz. Başarılı çevirmenlerin sanatsal aktarımıyla Hesse'nin tadına varabiliyoruz:

"Zukunft tat sich blau und sonnig auf"¹¹

Çevirmenler, "**önünde gelecek, masmavi ve günlük güneşlik açılıyordu**"¹² diye çevirirken özgün metnin ruhunu tam yansıtmaya titizliğinden olsa **'blau'** sözcüğünü sözlük anlamına sadık kalarak **'masmavi'** **'sonnig'** sözcüğünü de **'günlük güneşlik'** olarak aktarmışlar. **'günlük güneşlik'** Türk okuruna yabancı gelmemektedir.

"**Önünde gelecek masmavi açılıyordu**" cümlesinin Türk okuruna bir anlam ifade etmemesi, mavi sözcüğünün simgesel anlamından yola çıkarak yapılacak çevirinin amaca uygun olacağını bize düşündürdü. Çeviriyi bir kültür aktarımı olarak da gördüğümüze göre **'mavi'** sözcüğünün Almanca'daki simgesel anlamı olan **'Hoffnung'** sözcüğünü devreye sokarak cümleye anlam kazandırmak akılcı geldi bize ve şu şekilde çevirmeyi uygun bulduk.

"Gelecek artık ümit dolu günlük güneşlik günler vaat ediyordu"

Burada yeri gelmişken bir örnek de Rilke'nin çevirisinden alalım:

"Dabei aber stand sie selbst mit hochgezogenen Augenbraunen da, aufmerksam und **ganz Nase**"¹³

⁵ Georg Bücher, **Gesämtliche Werke**, s. 102

⁶ Hasan Kuruyazıcı, A.g.y., s. 195

⁷ Erich Fromm, **Sağlıklı Toplum**, (Yurdanur Selman ve Zeynel Tanrısever), Payel yayınları, 1982 İstanbul, s. 102

⁸ Erich Fromm, **Wege aus einer Krankengesellschaft**, Ullstein Materialien, (Übersetzt von: Liselotte und Ernst Mickel) 1982 Frankfurt am Main; Berlin; Wien, s. 443

⁹ Hermann Hesse, **Gesammelte Werke**, Bd. II, Suhrkamp Verlag, 1968 Frankfurt, s. 845

¹⁰ Hermann Hesse, **Gençlik Güzel Şey**, (Çeviren: Kamuran Şipal), Cem Yayınları, 1983 İstanbul, s. 167

¹¹ Hermann Hesse, A.g.y., Bd. 11 s. 456

¹² Hermann Hesse, **Gençlik Güzel Şey**, s. 120

¹³ Rainer Maria Rilke, **Werke in drei Bänden**, Bd. III, Insel Verlag, 1968 Frankfurt, s. 241

Yukarıdaki 'ganz Nase' türetimi Almanlara da yabancı gelmektedir. Bu yazarın kendine özgü yaratıcısıdır ve buna da hakkı vardır. Büyük bir olasılıkla 'ganz Ohr' ifadesi yerine 'ganz Nase' diyerek 'kulak kesilme' yerine 'koku almak' anlamına gelebilecek 'ganz Nase'yi kullanmıştır. Burada çevirmen bir tercih yapmak durumundadır; ya yazarın yaratıcı yazarlık özgürlüğüne hiç dokunmadan olduğu gibi aktaracak veya Türkçe bu neyin karşılığı olabilir sorusunun cevabını (yanıtını) aramaya yönelecektir. Çevirmen tercihini yazarın yaratısına sadık kalarak olduğu gibi şöyle aktarmıştır:

"Halbuki o da, kaşları kalkık dura kalmıştı, dikkatini dikmiş sanki **burun kesilmişti**." (s. 112)

Şimdi burada şu soru ortaya çıkıyor. Çeviride asıl amaç yazarın biçimini mi, yoksa anlamı mı aktarmak olmalıdır? '**Burun kesilme**' örneğinde olduğu gibi amaç dilde hiçbir şey ifade etmese bile yazarın yaratısına sadık mı kalmalı çevirmen, yoksa kaynak dilde yazarın yarattığı imgeyi her ne olursa olsun korumalı mı? Bu soruların cevabını hep beraber arayalım diyoruz ve kendi önerimizi de şu şekilde sunuyoruz.

Hem anlamı doğru aktarmak, hem yazarın biçimine sadık kalmak elbette ki çeviride yeğlenmelidir. Ama ikisinin bir arada yapma olanağına sahip değilsek, anlamı daha fazla yeğlemeliyiz: Bu çevirinin amacına da uygun düşer.

"Ganz Nase" türetimini "Ganz Ohr" diye anlayıp Türk okura da bir anlam ifade etsin diye aşağıdaki gibi çevirmek, yerinde olur sanırım.

"Halbuki o da, kaşları kalkık durakalmıştı, dikkatini dikmiş sanki kulak kesilmişti."¹⁴

Yeri gelmişken şu soruyu da tartışmaya açmak istiyorum. Bir yazar, bir şair yapıtını oluştururken 'yazar özgürlüğünün sınırsız olanaklarından yararlanır, yeni sözcükler, imgeler, semboller yaratarak yapıtına özgün zenginlikler kazandırır. Çeviri yeniden yaratmaktır yaklaşımından yola çıkarak çevirmene de bu özgürlüğü tanıyabilir miyiz?

5. Alan Dilini İhmal Etmek

Bir çevirinin başarılı olması için bir çok koşulun bir araya gelmesi gerekmektedir. Bunlardan biri de çeviri yaptığımız alan ile ilgili bilgi sahibi olmamız, bu alanla ilgili kavramları kullanabilmemizdir. Bir uzmanlık alanı ile ilgili çeviri yapıyorsak, o alanda yolunuzu bulacak kadar birikime sahip olmamız beklenir bizden. Bir şiir çevirisi yapma cesaretini kendinde ancak bir şair bulabilmeli. Bir tiyatro oyununu bir oyun yazarı çevirmelidir, yoksa metnin anlamını aktarabiliriz, ancak yazınsal etkisini, tadını veremeyebiliriz. Öteki sosyal bilim veya fen bilimleri alanlarında çeviri yapıyorsak anlamı başarılı bir şekilde aktarmak yeterlidir. Bu alanlarla ilgili uzmanlık bilgisini bizi amacımıza ulaştırır.

Aşağıdaki örnekte de göreceğimiz gibi yazın alanında da zaman zaman anlaması uzmanlık gerektiren kavramlarla yüzleşebiliriz. Bir çevirmenin her alanda uzman olması beklenemez elbette. Böyle bir sorunla karşılaştığında bunu açacak başvuru kaynaklarına sahipse ve onları iyi bir şekilde kullanabiliyorsa o artık çeviri yapacak olgunluktadır.

Hermann Hesse'nin **Kinderseele** öyküsünü Türkçe'ye aktarırken çevirmen psikolojik bir kavramı alanla ilgili kaynaklardan bulmak yerine '**Zwang**' ve '**Vorstellung**' sözcüklerinden oluşan her iki sözcüğün tek tek anlamlarından yola çıkarak anlamlandırmış ve hatalı bir çeviri yapmıştır.

"Aber Phantasien und vorläufige **Zwangsvorstellungen** davon waren mir mehr mal verwirrend durch den Kopf gegangen"¹⁵

"Ama buna ilişkin hayaller, buna ilişkin inatçı düşünceler, bir çok kez beni sersemeye çevirerek zihnime üşüşmüştü."¹⁶

Psikoloji sözlüğüne başvurarak bu engel kolaylıkla aşılabildi. Bir ihmal yüzünden, alan diline özen göstermeme yüzünden hata yapılmıştır. Çevirmenin yerinde olsaydı '**Zwangsvorstellung**' kavramını '**kuruntu**' olarak çevirirdik.

Sonuç olarak şunu söylemek istiyoruz. Çeviri güç bir uğraştır. Güç olduğu kadar da zevkli bir uğraştır. Dünyanın sonsuz zevkinin, yaratmada, üretmede ve ürettiğini insanlıkla paylaşmakta olduğunu bilen, bu hazza ulaşan çevirmen fazla bir parasal getirisi olmasa bile elindeki araçları yerinde kullanarak başarılı ürünler vermeye devam edecektir.

¹⁴ Rainer Maria Rilke, **Malte Lauridge Brigge'nin Notları**, (Çeviren: Behçet Necatigil), Adam Yayıncılık, 1982 İzmir, s.112

¹⁵ Hermann Hesse, **A.g.y.**, Bd. II, s. 443

¹⁶ Hermann Hesse, **Gençlik Güzel Şey**, s. 108

Zeki Cemil Arda
Gazi Üniversitesi

Çevirmen Merkezli Çeviri Sorunları

Dünyada kaç kişi herhangi bir yabancı dili tam anlamıyla biliyor, konuşabiliyor, tam olarak algılıyor, anlıyor ve tam olarak kendi anadilini konuşan insanlara sunabiliyor, onların da yabancı dilde kaleme alınmış orijinal metindeki olguyu aynen algılamasını, anlamasını sağlayabiliyor? Bu beceriye sahip olan kişi kültürlerarası diyalogu sağlayabilecek bir yapıya sahiptir. Ancak toplumun büyük bir kesimi yukarıdaki özelliklere sahip olmayabilir. Ama kültürlerarası diyalog için bir beklenti içindedir. Yabancı olan insanların hep ilgisini çekmiştir. İnsanları birbirine yaklaştıran işte bu ilginç olguları kavramak ve irdeleyerek kabul veya reddetmek isteğini gerçekleştirme olayı çeviri metin aracılığı ile olur. Bu çeviri metni üretmek ise çevirmenin görevidir. Çevirmen bu ürünü ile toplumları birbirlerini tanımada en büyük ve önemli bir katkıda bulunur. O burada toplumların karşı karşıya geldikleri ortamda tek sorumludur. Kültürlerarası diyalogda güvenilir kişi konumuna sahiptir. Yaptığı yanlışlar dan dolayı tek hedefdir. Eleştiri yağmurlarını üzerine çeken tek paratonerdir. Oysa çevirmen de bir insandır. Toplumları, insanları seven, onların barış içinde birlikte yaşamalarına yardımcı olmayı isteyen bir hümanist kimliği vardır. Orijinal metin içine sığdırılmış içeriklerin anadilindeki insanlara ulaştırmaktan başka hedefi yoktur. Onun tek kaygısı bu içeriklerin anlaşılması ve algılanmasında örtüşmeyi tam olarak gerçekleştirmiş olmaktır. Bu gerçekleştirme süresince çevirmenin ne gibi güçlüklerle karşılaştığı ve bunların üstesinden nasıl geldiğini bilmek gerekir.

Çevirmen yabancı dil bilmeyen ve yeryüzündeki insanların belki de %90'ını kapsayan kesime hizmet veren, onlara ışık tutan bir kişidir. Çevirmenin diller ve kültürlere ne kadar hakim olduğunu belirten altyapısı, kitleleri kültürlerarası diyalog kurmasında en önemli unsurdur. Çevirmenlik dünyanın en eski ve en geçerli mesleklerinden birisidir. Çevirmen bu mesleğinin önemini bilir ama başkalarının da bunu kabul etmesini, bir başka ifadeyle önemsemesini bekler. Çevirmen sözel, yazılı ve görsel yayınlarda günümüzde de saygın bir kişiliğe ve yere sahiptir. Çevirmen her iki kültürün insanlarıyla kolkola gezebilen bir kişidir. Uluslararası ilişkilerde örneğin siyasette, turizmde, ticarete, kültürel etkinliklerde onsuz olmaz.

Günümüzde çevirmenlik bu denli büyük bir önem taşımaya rağmen yabancı dil öğretimi programlarında çeviri derslerine yani çeviri yapma öğretimine gerekli özen ve önem verilemeyiş üzücü ve düşündürücü bir durumdur. Çeviri yapabilmek yetenek de ister ama gene de bu meslek öğretilir. Bütün zorluklara rağmen öğretilir. Çünkü

insanoğlu her türlü zorluğu aşabilecek bir zekaya ve çözüm yolu üretme kudretine sahiptir.

Toplumların, insanların birbirleriyle tanışmalarında, anlaşmalarında büyük kolaylıklar sağlayan bu çevirmenin durumunu ve konumunu karşılaşması olası olan güçlükler açısından incelemeye çalışalım. Onun üzerinde taşıdığı kimliğin bir açılımını yapalım ve bunun çeviriye nasıl etki ettiğini göstermeğe çalışalım.

Çevirmenin Özel Kimliği Çeviriye Nasıl Etki Eder?

Çevirmen de bir insandır. Hayal dünyası, düşleri, hobileri, merakları, saplantılarıyla bir insan. Kendine özgü bir dünya görüşü, yaşam anlayışı ve yaşama biçimi vardır. Kendine özgü olanı ön planda tutarak yaşam tarzını biçimler. Kendine özgü “doğruları” vardır. Bunlardan hareket ederek de çeviri yapacağı alanı, konuyu belirler ve seçme yapar. İşte bu “doğrular” onu çevrilecek metne yaklaştırır, onu daha derinden algılamasını ve anlamasını ister. Onunla içten ve mantık bağı kurar, onunla kurduğu bu diyalog çeviri metine yansır. Çeviri metnin karakteri, anlaşılabilirliği, semantik boyutundaki tüm renkler ve ayrıntılar belirlenmiş ve belirtilmiş olur. Orijinal metinle çeviri metin örtüşmesi sağlanmış olur.

Çevirmenin Toplum İçindeki Kimliği:

Çevirmen bir sosyal yapının içinde yer alan bir üye, bir sosyal zincirde halkadır. Yalnız onun diğer halkalardan ayırıcı özellikleri, başarı boyutları onun bu ayırıcı kimliğini ortaya koyar. Bu kimlik, çevirmene verilen sosyal değerlendirmelerin ortak paydası olarak ifade edilebilir. Toplumun onun özel kimliğine kattığı diğer bir değer yargısı katmanıdır. Topluma katkıları değerlendirilmiş, sundukları nesnel bir değerlendirme terazisinden geçirilmiş, kabul veya onaylanmıştır. Çevirmen olarak diğer meslektaşları ile karşılaştırılmış ve bundan bir sonuç çıkarılmıştır.

Çevirmenin Kurumsal Kimliği:

Çevirmen bir kurumun bir kuruluşun hizmetinde de görevini sürdüren bir insandır. Amirleri vardır. Astları da vardır. Çeviri ona verilen bir görev olabilir. Onun buradaki başarısı yaptığı çevirinin orijinale tam örtüşmesiyle doğru orantılıdır. Bir tek sözcük yanlış bir anda çevirmenin kimliğinde onarılması güç yaralar açabilir. Bu duruma düşmemek için, çevirmenin konuya yabancıliğı kadar, sözcük dağarcılığının yetmezliğinin de bilincinde olması; anlayamadığı ya da algılayamadığı orijinali, sorması, tekrar tekrar incelemesi, hatta anadili metnin orijinal diliyle eşdeş olan kişiye danışması yarar sağlar, doğruyu bulmasına yardımcı olur. Çevirmen kendi özel kimliği çerçevesindeki konuları uzmanlık alanı içine almaya çalışmalıdır.

Çevirmen, kurumsal hizmet çevirilerinde daha çok “teknik” eleman olarak hizmet verdiğinin bilincinde olmalıdır. Çalıştığı kurumdaki alanlar, onun için uzmanlığını gerektiren konuları içermeyebilir. Çevirmen onlara sadece bir yabancı dil

uzmanı olarak “yardımcı” hizmet vermektedir. Yanlışı en aza indirmek için “meslek” elemanı ile birlikte çeviri işlemini gerçekleştirmeleri gerekir. Aynı zamanda çevirmen hizmetini yaptığı kurumun ilgi alanına giren konulardaki “sözcük” dağarcılığını genişletmek zorundadır. Sözlükler yetersiz kalabilir. O halde çevirmen kendi özel sözlükçesini -mesleki glosar’ını- kendisi yaratmak zorundadır. Böylece uzmanlık alanında daha yeni bir kimlik katılımını elde eder. Çevirilerinde başarı boyutu hızla yükselir.

Çevirmenin Kültürlerarası İletişimdeki Konumu

Çevirmen en az iki ulusun dilleri ve kültürlerinin temas alanlarının merkezinde bulunan bir konuma sahiptir. Kültürlerin birbirine tanıtılması eylemi olan çeviriye gerçekleştirecek ve bu eylemini çeviri metin ile belgeleyecektir. Yazılı her metin bir yabancı toplumun kültür göstergesidir. Bunun başka bir kültür içinde yer almasını, daha doğru bir ifade ile yabancı bir kültüre tanıtılmasını sağlayan en büyük faktör “insan” dır, yani “çevirmen” dir. Çevirmenin kültürler ve yabancı dillere ilişkin altyapısının sağlamlığı, güvenilirliği bu çevirmenlik eyleminde ön planda yer alır. Onun bir çevirmen olarak karşılaştığı sorunları şu anabaşlıklar altında incelemek gerekiyor:

1. Farklı dil yapıları; farklı sözcük ve cümle yapılarından kaynaklanan sorunlar
2. Farklı imaj, metafer ve sembol yapısından;
3. Farklı mimik ve jestlerin dile getirilmelerinden kaynaklanan sorunlar
4. Alay etme, hiciv ifadelerinden kaynaklanan zorluklar
5. Sözcüklerdeki anlam katmanları ile kontekse bağlı anlam arasında ortaya çıkan zorluklar
6. Örf,adet,gelenek ve inanç farklılıklarından kaynaklanan zorluklar
7. Farklı meslek diller, jargon,şive farklılıklarından kaynaklanan zorluklar
8. Hitap edilecek kitleye yönelik dili kullanma zorlukları
9. Cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan dil kullanımındaki zorluklar
10. Tarihi uzaklıktan kaynaklanan zorluklar
11. Ülke bilgisinden ülkeyi tanıma eksikliğinden kaynaklanan sorunlar
12. Metin seçiminden kaynaklanan sorunlar
13. Sözlüklerdeki yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar

Zeki Cemil Arda

14. Tabulardan kaynaklanan sorunlar

Çevirmen yukarıdaki zorlukları yenebilecek altyapıya sahip olmak zorundadır. Çeviride başarının derecesi onun giriştiği bu çetin bir kültürlerarası savaşıma bağlıdır.

Kaynakça

Armin Paul Frank, Kurt-Jürgen Maass, Fritz Paul....: **Übersetzen, verstehen, Brücken bauen; geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen in internationalen Kulturaustausch**, Bd.8., Teil 2; Erich Schmidt Verlag, Berlin 1993

Alexander von Humboldt-Stiftung, **Geisteswissenschaftliches und Literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch**, Fachsymposium 1991, 7.- 11. Oktober 1991 Sonthofen/Allgau

İbrahim İlkhan/Ali Baykan
Selçuk Üniversitesi

Kültürel Zenginliğimizde Edebi Çeviri Etkinliğinin Rolü

0. Giriş:

Sunacağımız bildirinin başlığı ve içeriği, çeviri eyleminin gerçekleşmesiyle, edebi alandaki kültürel etkileşim ve yeniliği yansıtmakla kalmayıp, çevirisi yapılan eserlerin Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimine malzeme oluşturduğunu ve oluşturacağını incelemeye yöneliktir. Bu nedenle sunumuz Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi gibi görülmeye, biz burada çeviri yolu ile, edebiyattaki yeni kazanımların bize göre, birinci derecede ilginç olanlarını kristalize etmeye çalışacağız.

Kuşkusuz kültürlerin zenginleşmesinde edebi çevirilerin önemli rolleri ve katkıları vardır. Bu tezi ayrıntılı olarak incelemeye geçmeden önce kısaca çeviri ile ilgili terimler ve tanımlara değinmekte yarar görüyoruz.

Çeviri ile ilgili başlıca terimler; aktarım (Übertragung, transfer), yerine geçecek biçimde düzenleme (substitution), yorumlama (Interpretation), yeniden şifreleme (Umschlüsselung, Neukodierung) gibi ifadelerle karşılanabilir. Bu bağlamda denilebilir ki, çeviri eylemi bir dilden diğer bir dile kültürel hazinenin aktarımıdır. Çünkü aktarımın sözü ve özü bizde kültürel birikimler oluşturmaktadır. İşte bu kültürel birikimler uluslar arası diyalogun gerçekleşmesini sağlamaktadır. Nitekim Hönig'e göre uluslar arası diyalogun en kalıcısı felsefe ve edebiyatların çevirisi sağlar. Hangi dilde yazılırsa yazılsın insanlığın malı olan yeniden üretme ürünü eserler, ancak çeviri sayesinde insanlığın ortak malı olabilirler. (Hönig 1992, s.33-34) Bu görüş ışığında ülkemizde ve diğer ülkelerde çeviri faaliyetleri bir yoğunluk kazanmıştır. Zira çevirilen eserler ve yazarların ortaya koyduğu yazın ürünleri bizim kültürel kaynaklarımızı besleyen unsurlardır.

Çeviri etkinliğinin tarihsel gelişimini özetlemek gerekirse, öncelikle 19.yy'ın birinci yarısına kadar olan dönem üzerinde durmak gerekir. Bu dönemdeki çevirinin tarihi, Uygur Türklerinin Budizm ile ilgili metinleri Türkçe'ye çevirdikleri 9.yy'a kadar uzanır. Aynı dönemde Selçuklu Türklerinin de dini, felsefi, ilmi ve edebi eserler Farsça ve Arapça'dan çevirdikleri bilinir. 14. yy.da, Osmanlı döneminde de bilimsel alanda eserler çevrilmiştir. Bunlar özellikle sultanların özel ilgi duydukları, Acaip ve Garaip adı verilen, Arap ve Fars kaynaklı ansiklopedik bilgilerdir. (Bkz.Gürsel, 1978, 312)

Tanzimat dönemine kadar olan bu dönem ile Arap ve Acem kültürü ile yoğun bir temasımız olmuş, daha sonra ise Batı ile temasımız ve Batı edebiyatlarından yapılan çevirilerle kültürel hayatımızdaki değişiklikler başlamıştır. 1939 yılında "Tercüme Meselesi Hakkında" kaleme aldığı makalede Tanzimat'tan itibaren Avrupa irfanı ile bireysel olarak teker teker beslendiğimizi, ancak bunun topluma yansımalarının daha

Zeki Cemil Arda

14. Tabulardan kaynaklanan sorunlar

Çevirmen yukarıdaki zorlukları yenebilecek altyapıya sahip olmak zorundadır. Çeviride başarının derecesi onun giriştiği bu çetin bir kültürlerarası savaşıma bağlıdır.

Kaynakça

Armin Paul Frank, Kurt-Jürgen Maass, Fritz Paul....: **Übersetzen, verstehen, Brücken bauen; geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen in internationalen Kulturaustausch**, Bd.8., Teil 2; Erich Schmidt Verlag, Berlin 1993

Alexander von Humboldt-Stiftung, **Geisteswissenschaftliches und Literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch**, Fachsymposium 1991, 7.- 11. Oktober 1991 Sonthofen/Allgau

İbrahim İlkhan/Alı Baykan
Selçuk Üniversitesi

Kültürel Zenginliğimizde Edebi Çeviri Etkinliğinin Rolü

0. Giriş:

Sunacağımız bildirinin başlığı ve içeriği, çeviri eyleminin gerçekleşmesiyle, edebi alandaki kültürel etkileşim ve yeniliği yansıtmakla kalmayıp, çevirisi yapılan eserlerin Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimine malzeme oluşturduğunu ve oluşturacağını incelemeye yöneliktir. Bu nedenle sunumuz Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi gibi görülmeye, biz burada çeviri yolu ile, edebiyattaki yeni kazanımların bize göre, birinci derecede ilginç olanlarını kristalize etmeye çalışacağız.

Kuşkusuz kültürlerin zenginleşmesinde edebi çevirilerin önemli rolleri ve katkıları vardır. Bu tezi ayrıntılı olarak incelemeye geçmeden önce kısaca çeviri ile ilgili terimler ve tanımlara değinmekte yarar görüyoruz.

Çeviri ile ilgili başlıca terimler; aktarım (Übertragung, transfer), yerine geçecek biçimde düzenleme (substitution), yorumlama (Interpretation), yeniden şifreleme (Umschlüsselung, Neukodierung) gibi ifadelerle karşılanabilir. Bu bağlamda denilebilir ki, çeviri eylemi bir dilden diğer bir dile kültürel hazinenin aktarımıdır. Çünkü aktarımın sözü ve özü bizde kültürel birikimler oluşturmaktadır. İşte bu kültürel birikimler uluslar arası diyalogun gerçekleşmesini sağlamaktadır. Nitekim Hönig'e göre uluslar arası diyalogun en kalıcısı felsefe ve edebiyatların çevirisi sağlar. Hangi dilde yazılırsa yazılsın insanlığın malı olan yeniden üretme ürünü eserler, ancak çeviri sayesinde insanlığın ortak malı olabilirler. (Hönig 1992, s.33-34) Bu görüş ışığında ülkemizde ve diğer ülkelerde çeviri faaliyetleri bir yoğunluk kazanmıştır. Zira çevirilen eserler ve yazarların ortaya koyduğu yazın ürünleri bizim kültürel kaynaklarımızı besleyen unsurlardır.

Çeviri etkinliğinin tarihsel gelişimini özetlemek gerekirse, öncelikle 19.yy'ın birinci yarısına kadar olan dönem üzerinde durmak gerekir. Bu dönemdeki çevirinin tarihi, Uygur Türklerinin Budizm ile ilgili metinleri Türkçe'ye çevirdikleri 9.yy'a kadar uzanır. Aynı dönemde Selçuklu Türklerinin de dini, felsefi, ilmi ve edebi eserler Farsça ve Arapça'dan çevirdikleri bilinir. 14. yy.da, Osmanlı döneminde de bilimsel alanda eserler çevrilmiştir. Bunlar özellikle sultanların özel ilgi duydukları, Acaip ve Garaip adı verilen, Arap ve Fars kaynaklı ansiklopedik bilgilerdir. (Bkz.Gürsel, 1978, 312)

Tanzimat dönemine kadar olan bu dönem ile Arap ve Acem kültürü ile yoğun bir temasımız olmuş, daha sonra ise Batı ile temasımız ve Batı edebiyatlarından yapılan çevirilerle kültürel hayatımızdaki değişiklikler başlamıştır. 1939 yılında "Tercüme Meselesi Hakkında" kaleme aldığı makalede Tanzimat'tan itibaren Avrupa irfanı ile bireysel olarak teker teker beslendiğimizi, ancak bunun topluma yansımalarının daha

ziyade çeviri alanında olabileceğini ifade eden Ahmet Hamdi Tanpınar görüşlerini şöyle sürdürür : " Bir kültür seviyesini yapanlar büyük san'atkarlar, alimler ve filozoflardan ziyade onlarla asıl kütle ve hayat arasında mutavassıt rolü oynayanlardır. Çünkü nazariyeyi, bilgiyi, dehanın hamlesini hayata bunlar nakleder, hayatı bunlar zenginleştirir. İşte bu mutavassıt sınıfı beslemek ancak geniş bir tercüme faaliyetiyle kabildir. Kayseri'deki öğretmenin, Sivas'taki adliye memurunun, Mersin'deki ziraat mütehassısının sadece bir meslek veya talihin kendisine çizdiği rolde kalmaması, etrafına bir fikir muhiti yapabilmesi ancak onun en kolay surette ve her istediği zaman fikir dünyası ile münasebet temin edebilmesiyle kabildir. Dilimizin fakir kalmasının başlıca sebebi, tercümenin yokluğudur" (Tanpınar 1969, 70-71)

Çeviri tarihinin ikinci dönemi birinci ve ikinci Meşrutiyet, üçüncüsü ise Cumhuriyet dönemidir. Meşrutiyet döneminde çevirilerden ziyade yabancı dil öğretimine ağırlık verildiğini söyleyebiliriz. (Bkz. Akyüz 1977, s.7)

Tanzimat ve Cumhuriyet dönemleri çeviri faaliyetleri yönünden değerlendirildiğinde yabancı dilden Türkçe'ye kazandırılan birçok eser saptayabiliriz. Bunların kültürümüze olan katkıları nelerdir ? Soyut ve somut içerisinde nesnel olanı yakalamak kişiye bağlı göreceli bir görüştür. Kimine göre üç tel saç kafada çok az, ama çorbada ise çok fazla. Artık bundan sonra çevirinin kültürel zenginliğe katkılarını, daha doğrusu edebiyat dünyamızda çeviri aracılığı ile gerçekleşen genel kazanımları ele almaya çalışacağız.

I. Edebi tür olarak "Roman" çevirilerinin Türk Edebiyatına Katkıları:

Edebiyatımızda çeşitli roman çeşitlerinin Yusuf Kamil Paşa, Rezaizade Ekrem, Ahmet Mithat Paşa, Namık Kemal vb.'in yaptıkları çevirilerle veya yabancı dil bildikleri için okudukları eserlerin etkisinde kalarak yazdıkları yeni romanlarla başladığına tanık oluyoruz. Başlangıçta çeviri sonra taklit yolunu seçen yazarlarımız, Batı menşeli anlatı türünü Türkiye'ye getirip tanıtarak "edebiyatla batılılaşmaya" ve gazete gibi romanı da eğitim amacıyla kullanıp "terakki"ye iki koldan yardımcı olmuşlardır (Bkz. Aytaç, 59-60, Moran 17). Batıdaki roman çeşitlerinin gelişmesine karşın, Türk hikayeleri, köklü geleneksel bir yapıya sahipti. Namık Kemal Türk hikayelerini, bu çağa uygun, buna karşılık Avrupa'da Walter Scott, Charles Dickens ve Victor Hugo gibi yazarların eserlerini "şu asr-ı medeniyete medar-ı mübahat" olarak değerlendirir. (Kemal 1309, s.17-18)

I-I. Sosyal Gerçekçi Roman:

Hikayelerin yapısını ve kişileri roman dünyasına aktaran Sabahattin Ali, Rifat Ilgaz, Atilla İlhan, Faik Baysal gibi yazarlarımız batıda görülen sosyal gerçekçi roman çeşidini de diğer türlerde olduğu gibi edebiyatımıza kazandırmışlardır. Edebiyatımızda ilk Gerçekçi Roman örneğini Nabi-zade Nazım "Kara Bibik" adlı eserinde uygular.(Bkz.Akyüz, s.62-63) Batı Edebiyatçılarından Emil Zola ve Gerhard Hauptmann bu türe güzel örnekler veren yazarların öncülerinden sayılabilirler. Günümüz "Toplumsal Gerçekçi Roman" yazarlarına bir göz atacak olursak bu anlayışın en bariz örneğini Kemal Ateş'in "Toprak Kovgunları" adlı 1981 yılında "M.Ali Yalçın Roman Ödülü"nü alan eserinde görürüz. Son yıllarda ülkemizdeki hızlı toplumsal

değişme nedeniyle köylerden kentlere göç, sosyal içerikli yazan yazarlarımız için uygun bir konu olmuştur. Romanda gecekondulaşma sorunu ve burada yaşayan insanlar konu edilir. Batı edebiyatlarında bu tür kurgular roman tarzında olmakla beraber, genelde tiyatro biçiminde yazılıp insan karakterlerini ve olayları hep çevre faktörünün bir sonucu olarak işler. Çevre dramı şeklinde olan bu türün güzel örnekleri, 19 yy. da başlayıp günümüze dek süregelmektedir.

I-2. Ütopik Roman:

Kültürel zenginliğimize yine çeviri yolu ile giren ütopik roman çeşidinin bizdeki tipik örneğini "2027 yılının Anıları" adlı romanı ile Çetin Altan'da görmekteyiz. Hermann Hesse ile aynı çizgiyi paylaşan Çetin Altan, bu eserinde doğum tarihinin yüzüncü yılında İstanbul'u hayal etmekte, bilim, teknik, uygarlık gelişmesi içinde günümüzden 26 yıl sonraki Türkiye'nin tasavvurunu yapmaktadır. Yazar bu tasavvuru yaparken Türk insanının yapısını, kültür ve uygarlık hareketliliğini de göz önüne alır, kendi özlem ve umutlarını da katarak romanı kurgular. Dilimize "Boncuk Oyunu" adıyla Kamuran Şipal tarafından 1993 yılında çevrilmiş olan, Hermann Hesse'nin "Glasperlenspiel" adlı romanında, Hesse ise 2200 yıllarına bakarak, gerçek dünyadan uzak, içine kapalı, kendi içinde kuralları olan, hayali bir düşünce ve sanat dünyası sayılabilecek "Kastalien"i kurgulanmıştır.

I.3. Avangard, Modern, Postmodern ve diğer Türler:

Çeviri veya dil bilen yazarlarımızın değişik romanları okuyup tanıması sonucu edebiyatımıza gerçekçi ve ütopik roman dışında yeni çeşitler kazandırmışlardır. Alman Edebiyatında klasik roman ile modern roman arasındaki geçiş dönemi Avangard edebiyat olarak adlandırılır. Alman Edebiyatında bu dönemin öncüleri olarak Raine Marie Rilke, Herman Broch, Robert Musil ve Franz Kafka gösterilebilir. Grotesk,ironi, yabancılaştırma, kutupluluk, simge, imge, ritim gibi öğelerle, mitoslarla birtakım ilintiler kurarak anlamlı bir estetik bütün oluşturma çabası içinde olan bu roman çeşidinin ilk örneklerini bizim romancılarımızdan az da olsa bazılarında görebiliriz. Diğer taraftan Kafka-vari veya Kafka'msı olarak tanımlayabileceğimiz "Kafkaesk" özellik, çağdaş nesrimizde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin yakın geçmişindeki siyasal ve ekonomik çalkantılar, nedenleri birçokları için karanlık bir kaos olarak kalan ve insana "Kafkaesk"i bizzat yaşatan bu olaylar, bazı romanlarda edebi yansımasını bulur. Bunlara örnek olarak Bilge Karasu'nun "Gece"sini, Leyla Erbil'in "Karanlığın İçinden"ini, Adalet Ağaoğlu'nun "Üç Beş Kişi" ile "Hayır"ını ve Orhan Pamuk'un "Beyaz Kale"sini örnek verebiliriz. Çeviri yolu ile edebiyatımıza giren roman çeşitlerinden biri de, biçim ve konu itibari ile en önemli özelliği çoğulculuk olan postmodern romandır. Aytaç'a göre, biçimden çok içerik, "nasıl"dan ziyade "ne" postmodern edebiyatta önplana geçer. Öte yandan Peter Handtke, Sherlock Holmes, Mark Twain, Gabriel Garcia Marquez, Jorge Luis Borges, İtalo Calvino' vb.'in kitaplarının çevirileri sayesinde diğer postmodern özellikler olan, üstkurmaca (metafiktion), metinlerarasılık (intertextualitaet), çok katmanlılık (mehrschichtigkeit), çoğulculuk (pluralitaet), öznenin yok oluşu (Tod des Subjektes) gibi biçim ve kurgu özelliklerini günümüz Türk yazarları Orhan Pamuk, Latife Tekin, Duygu Asena, Metin

Kaçan, Pınar Kür eserlerinde uygulayarak bu türün güzel örneklerini sunmakta, özgün eserler vermeyi sürdürmektedirler. (Bk.Aytaç 1990, 16, 55) Bu roman çeşitlerinin haricinde, polisiye roman, aile romanı, dini roman, çağ romanı, eğitim romanı vs. gibi türleri de çeviri sayesinde edebiyat dünyamızın kazanç hanesindeki yerlerini almışlardır.

II. Motif, Karakter ve Konu Etkileşimi:

Türk ve diğer ulus edebiyatları az ya da çok her konuda olduğu gibi çeviriler ve dil bilen yazarlar aracılığı ile motif, konu ve karakter bakımından da birbirinden etkilenmişlerdir. Örneğin Ahmet Mithat ilk romanı "Hasan Mellah"ı "Monte Cristo"dan esinlenerek yazdığını söyler. (Bkz.Moran 1991,s.26;Özön 1985,s.192-193) Denilebilir ki bu etkilenmeler daha çok motif, karakter ve konu bazında gerçekleşmiştir. Biz burada çok geniş bir edebiyat dünyasını etkilediğini düşündüğümüz bir tip olan ve Rus Edebiyatçısı İvan Gonçarov'un eserine adını verdiği "Oblomov" adlı romanındaki, 19. yy. Rus toplum yapısı insanının portresini çizen oblomov tipini geniş olarak irdelemeye çalışacağız. 19.yy döneminde Rusya sosyo-ekonomik ve siyasi bakımdan oldukça zor bir dönem geçirmektedir. Bizde Tanzimat döneminde olduğu gibi Avrupa düşüncesi, çeviriler aracılığı ile Rus yazarlarını da etkiler. Bu yazarlar Avrupa ve Rusya'nın toplumsal gerçeğini, roman kahramanları aracılığı ile hiciv sanatını da kullanarak eserlerinde yansıtmışlardır. Oblomov romanda geçen baş kahraman olup, tembel, hiçbir zaman işe girişmeyen, fakat işsizlikten de zevk alamayan bir yapıya sahiptir. İşsizlikten zevk almaması onu, diğer sıradan tembellerden ayıran en büyük özelliğidir. Hayatından kendiside memnun değildir ve buna isyan eder, derin derin düşünür, üzülür fakat harekete geçme iradesini ortaya koyamaz. Bir türlü harekete geçip aktif hale gelemmez. Oblomov'un bu pasif hali dönemin Rus toplumunun genel davranışını yansıtmaktadır. O dönemdeki Ruslar dedelerinden kalan miraslarını yiyorlar, fakat mülklerine, hiçbir şey eklemiyorlardı. Adeta çalışmamak ve işsizlik, kabul görür hale gelmiştir. Onlar Rusya'ya yeni gelen endüstri ve Avrupa biliminin günlük hayattaki gerekliliğine inanıyorlar, fakat yine de eski tembel yaşantılarından vaz geçemiyorlardı. Onların amaçları yeni oluşacak Rusya'da çocuklarını iyi bir memuriyete getirmek, buralarda gösteriş için söz sahibi olmaktır. Ülke ve insanlık yararına yeniliğe ayak uydurmak hedefleri arasında yoktu. Oblomov adlı romanda batı, övülmekte, oranın eğitilmiş insanları, bilim ve tekniği Stolz'un karakterinde karşımıza çıkmaktadır. Oblomov ise tembelliği, hantallığı, bir türlü karar verememezliği ile zamanın çökmekte olan Rusya devletini temsil etmektedir. Bu tipte insanlar Avrupa edebiyatlarında oldukça nadiren görülürler. Fakat eser gerek Avrupa gerekse başka birçok ülkede okuyucu bulur. Romanı Türkçe'ye çeviren S.Eyüboğlu ve E.Güney'in belirttiklerine göre batıda böyle romanların yazılmaması normaldir, çünkü o dönemde Batı toplumunda bu yapıda insan karakteri bulunmamaktadır. Anılan çevirmenler ancak Werther, Don Kişot, Hamlet, Rene gibi sahte kahramanların Oblomov'a benzeyebileceğini söylerler. Türk edebiyatında ise Oblomov'ların bulunduğunu, romanlara konu olduğunu belirtirler. Bunlar yarı aydınlara ya da aydın gibi geçinen hiç aydın olmayan, "Konya'daki çiftliğinin geliriyle Beyoğlu'nda, bir türlü gerçekleşmeyen hayaller içinde yaşayan tiplerdir". Özellikle çağ romanlarında bu tip daha da bariz bir

şekilde işlenmiştir. Sabahattin Ali'nin 'Kuyucaklı Yusuf' adlı romanındaki Şakir karakteri, hazır yiyici, para bulduğu zaman İzmir'e gidip pavyonlarda her türlü ahlak dışı işleri yapan kasabanın yerlilerini temsil etmektedir. Başka eserlerde de bu tip karakterleri kısmen de olsa görebiliriz. Fakat "Kuyucaklı Yusuf"taki Şakir ve diğer eserlerdeki karakterler, Rus edebiyatındakilere tıpa tıp uymaz. Uymaması normaldir, çünkü toplumların yapısı ve kültürü farklıdır. Oblomov'a edebiyatımızda en yakın tip olarak Ömer Seyfettin'in "Efruz Bey" romanındaki merkezi figür olan Efruz gösterilebilir. Efruz Bey, II Meşrutiyet'ten sonraki Osmanlı döneminin toplumsal değişme sürecinde, burjuva ve devlet dairelerindeki memurların durumlarını yansıtmakta ve bu insanların ortama göre nasıl ayak uydurup, değişken karakterler sergileyerek 'günün adamı' veya 'nabza göre şerbet' veren dalkavuk insanlar olduklarını göstermekte, dönemin siyasilerini ve Osmanlı'nın izlediği dünya politikasını eşleştirmektedir. Efruz Bey, romanda zamanın sahte kahraman tipini canlandırmış, çevresinin onu bir kahraman gibi görmesine kendisi de adeta inanmış ve bu durum hoşuna da gitmiştir. Devamlı olarak yalanlar üreterek çevresini oyalamaya ve kendine bağlamaya çalışır. Ömer Seyfettin burada Oblomov'da olduğu gibi devletin kimler tarafında paylaşıldığını hissettirmekte, toplumsal değişme sürecinde ortaya çıkan kof aydın gürühu bir toplumun aynı zamanda Osmanlı'nın iç ve dış politikasını Efruz Bey'in karakterinde yansıtmaktadır. (Bkz. Kurdakul 1994,s.42-43;Alangu 1968,s480-490) Çağdaş yazarlarımızdan Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları" adlı romanında Oblomov tip olarak Refik karakterini rahatlıkla örnek verebiliriz. Nitekim Refik kendisinin bir Oblomov gibi yaşadığını 24 Aralık Cuma günü anı defterinde aşağıdaki biçimde dile getirmektedir. "Hastalık geçmedi. Hep aynı ateş. Yatakta yatmaktan sırtım ağrıyor. Bütün gün yaptığım iş gazeteleri okumak, Oblomov gibi miskin miskin yatmak....."(s.241) Alman Edebiyatının önemli şahsiyetlerinden Thomas Mann'ın, Oblomov'u 1899 yılında okuduğunu ve bu eserden çok etkilendiğini Schröder'den öğreniyoruz. (Bkz.Schröder 1998, s.73) Dilimize Prof.Dr.Gürsel Aytaç tarafından "Büyülü Dağ" olarak çevrilen Thomas Mann'ın "Zauberberg" adlı eserinin baş kahramanlarından Hans Castrop ile Gonçarov'un Oblomov ve Seyfettin'in Efruz Bey tipi tam olarak uyuşmasa da aralarında oldukça fazla ortak yönler bulunmaktadır. Bu uyuşmazlığın nedenlerinden birisi olarak "çağ romanı" özelliğini taşıyan bu romanların farklı toplumlara ait olmasını, dolayısıyla bu karakterlerin özellikleri kurgulanırken her yazarın kendi toplum özelliklerini ve eleştirilerini bu karakterlerin şahsında kurgulama yoluna gitmesini gösterebiliriz. Castrop ve Oblomov tipleri Efruz Bey tipine oranla daha fazla benzerlikler taşımaktadırlar. Efruz Bey tipi daha hareketli, yerinde duramayan, kendini dış dünyaya olduğundan daha farklı gösteren, çok şey bilen, ama aslında hiç bir şey bilmeyen kof, yarı aydın tipini canlandırmaktadır. Oblomov ve Castrop ise pek çok şeyi bilen, düşünen fakat, bu bildiklerini hiçbir zaman harekete geçiremeyen, pasif, halinden memnun olmayan, fakat bulunduğu konumunu sürdürmek için elinden geleni yapan tiplerdir. Örneğin Hans Castrop İsviçre'nin dağlık bir bölgesinde bulunan bir senatoryumda kalan kuzenini üç haftalığına ziyarete gelir, fakat burada ölümü bekleyen pasif insanların dünyasına alışır, bunlarla dünyevi ve uhrevi her şeyi tartışır, fakat hiçbir zaman bu fikirleri hayata geçirmez ve bu pasif hayatını elinden

geldiğince uzatarak burada tam yedi yıl kalır, sonunda isteksiz olarak buradan ayrılır. (Büyülü Dağ,1926)

III. Anlatım Tekniği Bakımından Etkilenme:

III.1. Anlatım Formu:

Modern romanda görülen "anlatılamayacak olanı anlatmak, bildirilemeyecek olanı bildirmek ilkesi postmodern romanda da görülmekle beraber, postmodern romanda, yazar diğer roman türlerinden farklı olarak, roman akışını keserek okuyucuya samimi bir tarza "sen" şeklinde informel hitap ederek onu yönlendirmektedir. Bu anlatım biçimini, Calvino'nun eserinden bir alıntıyla daha anlaşılır hale getirebiliriz: "Italo Calvino'nun "Eğer bir yolcu, bir kış gecesinde...." adlı yeni romanını okumaya başlamak üzere. Gevşe. Dikkatini topla. Bütün öteki düşüncelerini sav kafandan. Çevrendeki dünya silinsin, en iyisi kapıyı kapatmak. .... (Eğ.Bir.Yolcu....s.1) Romandaki böylesi teknik bir kurgu, okuyucuyu roman'ın karakteri haline getirmekte, kendini okuyucu gibi değil de roman kahramanı olarak görmesini sağlamaktadır. Çeviri yolu ile aktarılan ve yabancı olan bu tekniğin dilimize kazanımı, kuşkusuz yazarlarımıza değişik bir üslupla hitap etme ilhamını verecektir. Bu sayede Edebiyat bilimindeki bize yabancı unsurları geliştirecek, ulusal sınırların dışındaki Edebiyat ve Kültür'ü daha iyi tanıma imkanına kavuşmuş olacağız. Nitekim, A.Hamdi Tanpınar'ın aşağıdaki görüşleri bunun en belirgin kanıtıdır: "Dilimizin haricindeki güzellikler ve nimetler günümüzün dışındaki ufuklar gibidir, vaka ferdi mesa i ile onları elde etmemiz mümkündür, fakat buna hayat her zaman imkan vermez. Tercüme edilmiş kitap dile, binanelyh memleketimiz için kazanılmış bir zenginliktir. Aksi takdirde daima kültür hayatımızda veresiye olarak yaşamış olacağız. (s.71)

III.2. İç Monololog:

Roman tekniğinde, "İç Monololog" ve "Bilinç Akımı" bizde batıdan çeviri ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, Mizancı Murat "Tufanda mı yoksa Turfa mı" adlı eserinde ve diğer eserlerinde iç monolog tekniğini ilk olarak kullanan yazar ve çevirmenimizdir. Birçok eleştirmene göre iç-monolog tekniğinin bir anlatım yöntemi olarak sürekli kullanıldığı ilk roman Edouard Dujardin'in eseri 1887 de basılmıştır. Alman Edebiyatında ise ilk iç monolog tekniğini Arthur Schnitzler "Teğmen Gustl" adlı eserinde kullanmıştır. "Araba Sevdası"nın yazılış tarihi ise 1886 dır. Bu durumda, Recai Zade Ekrem bu tekniği batıdan değil de, kendisinin ortaya attığı düşüncesi daha ağır basmaktadır.

III.3 Detay:

Alman yazarlardan Thomas Mann romantik ironi, kutupluluk, distans ilkelerinin yanı sıra leitmotiv ve detay (ayrıntı) tekniklerini ilk uygulayanlardan birisidir. Mann ayrıntı tekniğini uygularken kendisinin bir yerde okuduğu herhangi bir şeyden bir bölümü, duyduklarını, seyrettiği bir tabloyu, resmi yada bilimsel bir kitaptan edindiği bir bilgiyi kendine göre özümseyip, onu gerçekçi bir şekilde kurgulayıp işlemiştir. Bu tekniği Mann'ın hemen hemen tüm eserlerinde konuya paralel olarak değişik şekillerde görebiliriz. Bu açıdan Buddenbrooks Ailesi adlı esere bir göz atalım. Bu eserin birçok

yerinde detay tekniği görülebilirse de özellikle ölüm tasvirinde daha belirgin olarak karşımıza çıkar ve okuyucuyu çok gerçekçi bir şekilde tasvir edilen anı düşünmeye zorlar. Yani okuyucu eserdeki o kısmı okurken öykünün gerçekçiliğine kapılıp, kendini ölüm anında hissedebilir veya en azından kendisinin o anını düşünebilir. Ayrıca ölümü, bir ailenin çöküşünün sembolü olarak bu romanda görmek de mümkündür. Roman kahramanlarından Hanno'nun ölümü aynı zamanda Buddenbrook ailesinin çöküşünün de başlangıcı olur. Yani burada ölüm iki türlü işlenmiştir: birincisi bir çöküşün sembolü olarak, ikincisi detay tekniğinin en ince bir şekilde işlenişi olarak yazar bu tekniği uygularken sadece ölecek figürün ölüm anında çektiği acıları veya hissettiği şeyleri ya da çevresinde olan ve konuşulanları değil, daha önceden ölüm belirtisi sayılabilecek rahatsızlıkları da ince ayrıntı şeklinde göstermeye çalışır. Karakterlerin ölümünden sonra, "Aile Romanı" özelliklerinden sayılan bir anlatım tekniğine de başvurur, aile fertlerinin ve diğer yakını olan insanların duygularını, dini törenleri, gelenekleri de ayrıntılı bir şekilde işler. Ölümü yaklaşan kişilerin önceden çektikleri rahatsızlıkları kahramanın kendi ağzından dile getirme örneğini aşağıda görebiliriz: "Johann.Buddenbrooks: Yaşlanmanın anlamını bilemiyor insan diyordu. Pantolonunun kalve lekelerini çıkarmak için soğuk su döksem, hemen şiddetli romatizma ağrılarım başlıyor.(Buddb. s.245)

Konsul'ün ölüm öncesi gözlemlerini ise Thomas Mann büyük bir ustalıkla şöyle anlatır: "Boğucu bir hava vardı, Dışarıda en son mavilik de kaybolmuş, koyu giri bir gökyüzü iyice alçalmış ve bütün ağırlığıyla çökmüştü. Odanın bütün renkleri, duvar kağıtlarındaki manzaraların ve perdelerin sarısı silinivermiş, Tony'nin şanjanlı gıysisinin renk oyunları kaybolmuş ve insanların gözlerinde prıltı kalmamıştı. (Buddb.s.251)

Benzeri bir uygulamayı Türk romanında ararsak, Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları" romanında rahatlıkla bulabiliriz. Pamuk bu romanında Cevdet Bey ve Ailesinin, Buddenbrooks ailesin de olduğu gibi üç kuşak boyunca yaşadıklarını anlatır. Gerek dönem, gerek karakterler gerekse zaman işlenişi ve çağ özellikleri bakımından bu romanlar birbirleriyle çok ciddi bir şekilde örtüşmektedirler. Zaten Orhan Pamuk bu etkilenmeyi hiçbir zaman inkar etmemiş, aksine bu tür kurguları, kendi üreticiliğini de katıp, ait olduğu toplum özelliklerini kendi yaşam hikayesiyle bütünleştirerek yeni bir roman ürettiğini, en son olarak Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Konferans salonunda 29 Kasım 2000 tarihinde dile getirmiştir.

Detay tekniğini ölüm motifi ile uygulama tarzı, en bariz şekilde Cevdet Bey'in ölüm anında mevcuttur. "Cevdet de nefes alamıyordu. "Nefes almalıyım!" diye düşündü. Birden ilacı hatırladı. Sonra merdivenleri çıkan ayak seslerini duydu. "Çayım geliyor...." Uysaydım....Nefes...Nefes.? Bu bir kriz....Geçtikten sonra bana kızacaklar..Yatakta yatarım. Uyurum. Uyurum...." Atlatılmış kalp kirizinden sonra yatakta nasıl yatacağımı, çevresini herkesin nasıl saracağını düşünüyordu ki birden, sanki sandalye havalandı ve masa yüzüne yaklaştı. Kafasını masaya vurduğunu, bunun kötü olduğunu, nefes alamadığını, yorganın içinde imiş gibi tıkanıp anladı. Kafasını bir daha vurmamak için bütün gücüyle kasıldı ve başka gücü kalmadığını anlayarak düşündü: Yorganın içi gibi. Kadın bana bakıyor, bağırıyor, çay tepsisini....Yorganın içi

gibi sessiz ve karanlık!". (Çev.Bey ve Oğ.s.204) Ayrıca, Thomas Mann gibi, Orhan Pamuk'da aynı eserinde aile romanı özellikleri olan ölüm sonrası hazırlıklara, duygulara, dini törenlere vs. Türk toplumunun örf ve adetlerine ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız edebiyatımıza çeviri ve okuyarak tanıma yolu ile giren edebi tekniklere, montaj, alıntı, zamanın değişik şekilde kullanımı, romantik ironi, yabancılaştırma vb.gibi teknikleri de ilave edebiliriz.

IV. Çeviride Yabancı Kelimeler:

Çeviri işleminin gerçekleşebilmesi için bir iletişim ve anlaşma aracı olan dil, yalnızca kendisini paylaşan toplumları değil, birbirlerini toplumsal ve kültürel açıdan tanımayan, aynı dili paylaşmayan toplumlar arasında da işlevsel bir araçtır. Arapça ve Farsça'nın dil aileleri bakımından Türkçe'den uzak olmalarına rağmen, ortak kültürel değerlerin bulunması ve çeviri etkinliği sonucu, Türkçe'ye bu dillerden bir çok kelime girmiştir. Bu kelimelerin bir çoğu Türkçe'ye uyum sağlayarak bizim dilimize bir zenginlik getirmiş fakat bunlardan bazıları da geniş kitlelerce benimsenmemiştir. Özellikle terim nitelikli bazı kelimeler halkın her kesimi tarafından anlaşıl原因yordu. Tıpta geçen erken bunamaya karşılık olarak ateh-i bakur, ateh-muaccl, ateh-işubhami, ateh-i kablel mutad, ateh-i kablel vakit gibi . Bu durumu fark eden ve dilin makul ölçüde sadeleştirilmesine taraftar olan Atatürk, bir gün Falih Rıfkı Atay'a "artık birbirimizi anlamaz hale geldik demiştir. (Bkz.Metis Çeviri sayı 17, s.14) Bazı yazarlarımız da eserlerinde yabancı kelimeleri aynen kullanmışlardır. Peyami Safa'nın "Yalnızız romanında "Koketri, agitation, suratauage, stilo kelimelerini kullandığı gibi. (Bkz.Moran, s.122) Çeviride sade bir dil'in tercih edilmemesi sonucu iletişimde kopukluklar meydana gelir. Sonuç itibarı ile, çeviri işleminde dil'in dokusunu bozmaksızın, dil'in mantığına uyulması gerekir: aksi takdirde dilde zenginlik yerine yozlaşma hasıl olur.

VI. Sonuç ve Değerlendirme:

Edebi çeviriler, bir toplumun kültürünü besleyen ana kaynaklardan birisidir. Bu bağlamda bilgilerin bir çoğu edebi çeviri aracılığı ile kültürler arası etkileşim sürecinde oluşmakta, böylece kültürün değişebilirlik, geliştirilebilirlik ve yaşamı biçimlendirilebilirlik özellikleri az yada çok gerçekleşebilmektedir. Ne var ki, kültürler arası geçişlerde, hangi kültürün hangisini etkilediği bilinmemektedir. Oblomov ve Efruz Bey örneği bize bunun en büyük kanıtıdır. Kesin olan şudur: Toplum fertlerinin yabancı dil bilmeleri, sadece yabancı dili bilen kişiye değil kültürler arası iletişime de yardımcı olmalıdır. Zira yabancı dil bilen kişi sayesinde çevirisi yapılan bir eser bütün toplumun bireylerine hitap edecektir. Çevirilecek olan eserin orijinal dokusunu bozmadan erek topluma, edebi bir şekilde yansıtmak için teknik faktörlerin yanı sıra dilini, kültürünü iyi bilen çok kültürlü, çok dilli kişilere duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Çeviri bizlere evrensel değerleri taşımanın yanı sıra, yukarıda sınırlı da olsa belirtmeye çalıştığımız, tür, motif, konu, karakter, anlatım teknik ve sanatları, kelime zenginliği, farklı ifade biçimleri vb. örnek eserlerde olduğu gibi edebi kültürel zenginliğimizi genişletecek, kültürler arası iletişimi en iyi şekilde gerçekleştirecek ve bizim kültürel zenginliğimizi diğer uygarlıklara, onların kültürel değerlerini de bize taşıyacaktır.

Ancak son zamanlarda çeviri faaliyetinin genelde ekonomik ve ticari yanlarının önem kazandığı, kültürel boyutunun ihmal edildiği, ekonomik, ticari ve hukuk metin çevirilerinin öne çıkmaya başladığı, edebi çevirilerin yeterli olmadığı görülmektedir. Fakat her ne kadar bu gibi olumsuzluklar varolsa da günümüzde çeviri genelde dünyada, özeld ülkemizde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sonuçta denilebilir ki, hem çeviribilim alanındaki çalışmaların eskiye oranla artması hem de çeviri eğitimi veren yeni bölümlerin giderek daha fazla açılması ve buna paralel olarak da kültür, dil, edebiyat, siyaset, hukuk, ekonomi, tarih, sanat, sözlük, eleştiri, teknik gibi alanlardaki kaynakların basılı eser veya internet aracılığı ile bir çok dile çevirilerek oldukça fazla sayıda ulusun hizmetine sunulması, edebi kültürün zenginleşmesi açısından sevindiricidir.

Kaynakça:

- Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri I (1860-1923), 4.Baskı Mas Matbaacılık. (Yer ve Tarihi yazılı değil)
- Akyüz, Yahya, Yabancı Dil Öğretimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fak. Doktora Tezi, Ankara 1979.
- Alangu, Tahir, Ömer Seyfeddin, (Ülkücü Bir Yazarın Romanı), May Yayınları, İstanbul, 1968.
- Ali, Sabahattin, Kuyucaklı Yusuf, Cem Yay., İstanbul 1997.
- Aytaç, Gürsel, Çağdaş Alman Edebiyatı, Kültür Bak. Yayınları, Ankara 1983
- Aytaç, Gürsel, Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
- Aytaç, Gürsel, Edebiyat Yazıları, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
- Calvino, Italo, Eğer Bir Yolcu Bir Kış Gecesinde....., (Çev. Ülker İnce) Can Yayınları, 1990 İstanbul.
- Gonçarov, Ivan, Oblomov (Çev.E. Güney, S.Eyüpoğlu), Kök Yay., İstanbul 1967.
- Gürsel, Nedim, Çeviri etkinliği ve Kültür, Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı (322) Ankara 1978.
- Hesse, Herman, Boncuk Oyunu (Çev.Kamuran Şipal), Afa Yayınları, İstanbul 1993.
- Hönig, G.Hans, Strategie der Übersetzung (Ein Lehr-und Arbeitsbuch) Günter Narr Verlag, Tübingen 1982.
- Kürdakul, Şükran, Çağdaş Türk Edebiyatı II, Meşrutiyet Dönemi, Bilgi Yayınevi 4.Basım, İstanbul 1994.
- Kemal, Namık, Mukaddime-i Celal, 3. Baskı, İstanbul 1309.
- Mann, Thomas, Buddenbrook Ailesi (çev.Burhan Arpad), Can Yayınları, İstanbul 1984.
- Mann, Thomas, Büyülü Dağ (Çev.Gürsel Aytaç), Can Yayınları, İstanbul 199.

- Metis Çeviri, (Söyleşiyi yapan Turgay Kurultay), Türkiye'de Terimce Çalışmalarının Durumu ve Uzmanlık Dillerinin Çeviri Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Pars Tuğlacı ve Ender Gürol'la Söyleşi, sayı 17, Metis Yayınları, İstanbul, Güz 1991.
- Moran, Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I-II -III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Özön, Mustafa Nihat, Türkçe'de Roman, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Pamuk, Orhan, Cevdet Bey ve Oğulları, Can Yay. 7.Basım, İstanbul 1983.
- Schröder, Klaus, Thomas Mann, (Çev.Özden Saatçi Karadana), Kavram Yay. Ankara 1999.
- Seyfettin, Ömer, Efruz Bey, İstanbul, 1919.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, Çağdaş Türk Yazarları, Edebiyat Üzerine Makaleler, M.E.B. Devlet Kitapları, M.E.B.Basımevi, Ankara 1969.
- Yüksel Samahat, Arthur Schnitz'lerin Hikayelerinden Seçmeler, Kültür.Bak.Yay. Mersin 1992

Rezan Kızıltan
Ankara Üniversitesi

Edebi Çeviri Eleştirisi ve “Büyülü Dağ”

Yabancı dildeki ifadenin amaç dile çevirisinin ne ölçüde mümkün olduğu, çeviriden ne beklediğimize bağlıdır. Çeviri, özellikle de edebi çeviriden ne bekleyebileceğimizi ise, çevirmen faktörünün yanı sıra kaynak eserin içerdiği özellikler belirler. Çevirmen faktörü diyorum, çünkü bilindiği üzere çeviri bir ölçüde bireysel algıya, edebiyat da yoruma dayalı bir etkinlik olduğu için, çevirmen yapıtın içeriği gibi, biçim kapsamına giren tüm özelliklerini de kendi birikimi ve tercihlerine dayanarak aktaracaktır. Bu durumda her çeviri, çevirmenin kaynak yapıtta belirlediği özelliklerin öncelik sırası ve seçtiği çeviri yöntemi doğrultusunda gerçekleşen bir aktarımdır. Aynı kaynak yapıtın, özellikle de farklı zaman dilimlerinde yapılmış birden fazla çevirisinin birbirleriyle bire bir örtüşmediği gerçeği de bunun bir göstergesidir.

Tabi bu gerçek, hedefi aslı ile olabildiğince özdeş olmaya çabalamakla birlikte, öznesi insan olan ve çeşitli nedenlerden ötürü kusursuzluğa ulaşamayan çeviriye harcanan emeği hafife almayı gerektirmez.

Kaldı ki çeviride, özellikle de edebi yapıtların farklı dil ve kültürlerle çevirisinde karşılaşılan sorunların çeşitliliği ve yoğunluğu, yaklaşık 400'lü yıllardan bu yana çevirinin olabirliği ve sınırları hakkında hararetli tartışmalara neden olmakta, sorunları aşmaya yönelik kuram geliştirme çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Peki çeviriye bu kadar zor kılan, çeviriden beklenen nedir? İlgi alanını edebi çeviriyle sınırlayarak bu soruyu yanıtlamaya çalışacağım.

Tarih içinde çeviri üzerinde yapılan tartışmalara ve geliştirilen kuramlara baktığımızda, çevirinin başarması gerekenin, aslıyla eşdeğer bir içerik örtüşmesinin yanı sıra, biçimsel eşdeğerlik sağlamak, sanatsal doyum kaygısına cevap vermek, yani aslının anlamsal ve biçimsel bütünlüğünü korumak olduğunu görüyoruz. Bu demektir ki, çevirmenden çeviriye bütünsel bir yaklaşımla ele alması, kaynak eserin sözcük dağarcığında eklemeye çıkarma yapmaması, sözcüklerin ve dolayısıyla metnin düz ve yan anlam alanlarını, tınsal değerlerini, aslında yaratılmış resimlerin kendine özgü yapılarını çarpıtılmaya özen göstermesi, buna bağlı olarak da aslıdaki etkiyi koşullar elverdiğince koruması beklenmektedir. Bir başka deyişle, kaynak yapıt 'hikaye' ye indirgenmemeli, ait olduğu ulusal edebiyat türü geleneği göz önünde bulundurulmalıdır.

Satış kaygısıyla hareket eden yayınevlerinin tercih ettiği pek çok edebi çevirinin aslından çok daha 'kolay', daha doğrusu 'sığ' olması, bu ölçütlerin dikkate alınmamasından ileri gelmektedir.

Tabi bu sert bir yargı, daha doğrusu yergidir. Ancak, çeviri de titiz bir çalışmayla hedefine ulaşabilecek ciddi bir misyon üstlenmiştir. İşte bu nedenle, böylesi

- Metis Çeviri, (Söyleşiyi yapan Turgay Kurultay), Türkiye'de Terimce Çalışmalarının Durumu ve Uzmanlık Dillerinin Çeviri Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Pars Tuğlacı ve Ender Gürol'la Söyleşi, sayı 17, Metis Yayınları, İstanbul, Güz 1991.
- Moran, Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I-II -III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- Özön, Mustafa Nihat, Türkçe'de Roman, İletişim Yayınları.2.Baskı, İstanbul, 1985.
- Pamuk, Orhan, Cevdet Bey ve Oğulları, Can Yay. 7.Basım, İstanbul 1983.
- Schröder, Klaus, Thomas Mann, (Çev.Özden Saatçi Karadana), Kavram Yay. Ankara 1999.
- Seyfettin, Ömer, Efruz Bey, İstanbul, 1919.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, Çağdaş Türk Yazarları, Edebiyat Üzerine Makaleler, M.E.B. Devlet Kitapları, M.E.B.Basımevi, Ankara 1969.
- Yüksel Samahat, Arthur Schnitz'lerin Hikayelerinden Seçmeler, Kültür.Bak.Yay. Mersin 1992

Rezan Kızıltan
Ankara Üniversitesi

Edebi Çeviri Eleştirisi ve “Büyülü Dağ”

Yabancı dildeki ifadenin amaç dile çevirisinin ne ölçüde mümkün olduğu, çeviriden ne beklediğimize bağlıdır. Çeviri, özellikle de edebi çeviriden ne bekleyebileceğimizi ise, çevirmen faktörünün yanı sıra kaynak eserin içerdiği özellikler belirler. Çevirmen faktörü diyorum, çünkü bilindiği üzere çeviri bir ölçüde bireysel algıya, edebiyat da yoruma dayalı bir etkinlik olduğu için, çevirmen yapıtın içeriği gibi, biçim kapsamına giren tüm özelliklerini de kendi birikimi ve tercihlerine dayanarak aktaracaktır. Bu durumda her çeviri, çevirmenin kaynak yapıtta belirlediği özelliklerin öncelik sırası ve seçtiği çeviri yöntemi doğrultusunda gerçekleşen bir aktarımdır. Aynı kaynak yapıtın, özellikle de farklı zaman dilimlerinde yapılmış birden fazla çevirisinin birbirleriyle bire bir örtüşmediği gerçeği de bunun bir göstergesidir.

Tabi bu gerçek, hedefi aslı ile olabildiğince özdeş olmaya çabalamakla birlikte, öznesi insan olan ve çeşitli nedenlerden ötürü kusursuzluğa ulaşamayan çeviriye harcanan emeği hafife almayı gerektirmez.

Kaldı ki çeviride, özellikle de edebi yapıtların farklı dil ve kültürlerle çevirisinde karşılaşılan sorunların çeşitliliği ve yoğunluğu, yaklaşık 400'lü yıllardan bu yana çevirinin olabirliği ve sınırları hakkında hararetli tartışmalara neden olmakta, sorunları aşmaya yönelik kuram geliştirme çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Peki çeviriye bu kadar zor kılan, çeviriden beklenen nedir? İlgi alanını edebi çeviriyle sınırlayarak bu soruyu yanıtlamaya çalışacağım.

Tarih içinde çeviri üzerinde yapılan tartışmalara ve geliştirilen kuramlara baktığımızda, çevirinin başarması gerekenin, aslıyla eşdeğer bir içerik örtüşmesinin yanı sıra, biçimsel eşdeğerlilik sağlamak, sanatsal doyum kaygısına cevap vermek, yani aslının anlamsal ve biçimsel bütünlüğünü korumak olduğunu görüyoruz. Bu demektir ki, çevirmenden çeviriye bütünsel bir yaklaşımla ele alması, kaynak eserin sözcük dağarcığında ekleme çıkarma yapmaması, sözcüklerin ve dolayısıyla metnin düz ve yan anlam alanlarını, tınsal değerlerini, aslında yaratılmış resimlerin kendine özgü yapılarını çarpıtılmaya özen göstermesi, buna bağlı olarak da aslındaki etkiyi koşullar elverdiğince koruması beklenmektedir. Bir başka deyişle, kaynak yapıt 'hikaye' ye indirgenmemeli, ait olduğu ulusal edebiyat türü geleneği göz önünde bulundurulmalıdır.

Satış kaygısıyla hareket eden yayınevlerinin tercih ettiği pek çok edebi çevirinin aslından çok daha 'kolay', daha doğrusu 'sığ' olması, bu ölçütlerin dikkate alınmamasından ileri gelmektedir.

Tabi bu sert bir yargı, daha doğrusu yergidir. Ancak, çeviri de titiz bir çalışmayla hedefine ulaşabilecek ciddi bir misyon üstlenmiştir. İşte bu nedenle, böylesi

etiketlenmelere maruz kalmayacak çevirilerin oluşmasına katkıda bulunmak üzere, çeviribilimsel ölçütlerle çalışan 'çeviri eleştirisi' adı altında bir faaliyet alanı vardır.

Çeviri eleştirisi bir yandan çeviri sürecinde karşılaşılan sorunları tanımlamayı, öte yandan geliştirilen kuramlar çerçevesinde sunduğu yöntemlerle çevirmene yardımcı olmayı hedefleyen bir çeviri süreci incelemesi, yani yapıcı amaca yönelik, seçenekler sunan bilimsel bir çalışmadır.

Ancak, zaman zaman edebi yapıtlar ve çevirileri hakkında gazete ve dergilerde çıkan eleştirilerin bazen salt içerik aktarımından öte gitmediği, kimi zaman da biçim ve içerikle ilgili 'iyi', 'akıcı', 'sıcak bir anlatım', 'anlaşılmaz bir üslup', 'yanlış', 'olmaz' gibi basma kalıp tanımlamalara yer verildiği görülmektedir. Bu tür 'ölçüt'ler nesnellığın korunmadığını gösterdiği gibi, kuram ve uygulama alanında duyulan eksikliği gidermekten de çok uzaktır.

Çeviri eleştirisi nesnel olmalıdır, bilimsel ölçütlere dayanmalı, uygulamada karşılaşılan sorunlara ışık tutmalıdır. Öte yandan 'objektif' çeviri eleştirisi ancak, belli koşullar altında şekillenmiş, seçenekleri sınırlı ifade kalıplarından oluşan metinlerin bireysel olmayan bir 'sadık çeviri' yöntemi doğrultusunda yapılmış çevirileri için söz konusu olabilir. Bu durumda, nesnel çeviri eleştirisi edebi metinlerde değil, söz dizimi ve sözcük dağılımı çok kurallı nesnel metinlerde gerçekleştirilebilir. Bu tür metinlerin mevcut özelliklerine bağlı olarak çevirilerinde uygulanacak yöntemler konusunda seçim yapma olanakları da sınırlıdır. Dolayısıyla salt bilgilendirici nitelikli nesnel metinlere yönelik çeviri eleştirisinin hareket noktası, o nesnel metin türünün biçimsel özelliklerinin yanı sıra, içeriğinin değişmezliğinin incelenmesidir.

Yazarının yaratıcılığına, yazıldığı dile ve temsil ettiği kültüre bağlı olarak yan anlamlar içeren, üslup ağırlıklı edebi metinlerde ise, içeriğin yanı sıra biçim öğesi de ön plana çıktığı, ayrıca içerik-üslup özdeşliğinin tayininde öznel ve yoruma dayalı faktörler önemli rol oynadığı için, bu tür metinlerin nesnel metinlerle uğraşan dilbilimin ilgi alanına girip girmediği halen tartışma konusudur. Bu noktada, dilbilime dayalı çeviribilim ile estetiğe dayalı geleneksel edebiyat bilimi yöntemleri doğrultusunda çalışan çeviribilim arasındaki fikir ayrılıkları dikkate alındığında, modern dilbilimi esas alan çeviribilim yöntemleri ile hareket eden bir eleştirmenin, yukarıda sözünü ettiğim niteliklerle yoğrulmuş bir edebiyat eserinin çevirisini nesnel ölçütlerle değerlendirmesi pek olanaklı görünmemektedir.

Bugün karşılaştırmalı çeviri eleştirisi çalışmalarına baktığımızda, dilbilimin bu tür çalışmalarda dilbilimsel bir çeviri eleştirisini hedeflemediği, çevirinin çoğunlukla sadece bir çıkış noktası olduğu ve yalnızca örnek olmaya hizmet ettiği görülmektedir. Hareket noktası öncelikle, uygulamaya ve öğretici olmaya yöneliktir. Amaç geleceğin çevirmenlerine, çeviri tekniğine yönelik dilsel araçlar ve işlem yolları sunmaktır. Farklı dillerin aynı olmayan öge ve yapılarını belirleyen ve çeşitli diller arasındaki farklılık ve benzerliklerin tanımı ve analizi ile ilgilenen karşılaştırmalı dilbilim yönelimleri, çoğunlukla yabancı dil derslerine yönelik eğitici amaç gütmekte, dolayısı ile çeviri yine malzeme oluşturmaya hizmet etmekte ve tabii ki çoğu durumda, özellikle de edebi

metinlerde yetersiz bir dilbilimsel çıkış noktası oluşturmaktadır. Çünkü çoğu zaman çevirmenin bireysel eğilimi doğrultusunda yaptığı üslup tercihleri söz konusudur.

Edebi-estetik çeviri eleştirisinin çıkış noktası ise, çevirinin, amaç dilin dilsel, üslupsal malzemesinin bir yorumu olduğudur. Bu yorum olgusu, aynı kaynak metnin farklı zamanlarda yapılmış çevirileri birbiri ile karşılaştırıldığında çok belirgin olarak ortaya çıktığı gibi, aynı yapıtı belli bir zaman diliminde, farklı üslup ve yorum iradesi, farklı çeviri kuramsal ve edebi-estetik temel prensiplere dayanarak çeviren birden fazla çevirmenin yapıtında da görülmektedir.

Almanya'da daha az rastlanmakla birlikte, çeviriye büyük önem veren İsveç'te Stokholm Üniversitesi Almanca Enstitüsü'nde Prof.Korlén öncülüğünde¹ son yirmi yıldır öncelikli araştırma konusu olarak sürdürülen uygulamaya yönelik yapıcı çeviri eleştirisinin amacı ise, çevirileri çoğunlukla dilsel ve üslupsal problemler bakımından incelemek ve daima sorunları gidermeye yarayacak çözümler sunmaktır. Yapıcı çeviri eleştirisi tanımı bu anlamda kullanılmakta ve şöyle gerçekleştirilmektedir: Eleştirmenler yayınevleri ile işbirliği içinde çalışmalarını yürütmekte, ürettikleri çözüm önerileri ikinci, üçüncü basımlarda dikkate alınmaktadır.

Bütünsel bilimsel-çeviri eleştirisine gelince, bu da ölçütlerini ve yapacağı sınıflandırmayı çevirilecek metnin özelliklerine göre belirlemektedir. Analiz, karşılaştırma ve değerlendirme aşamalarında metnin kendine has karakterinden hareket edilmektedir.

60'lı yıllarda yapılan çeviribilimsel çalışmalarda metin türü ayırımı, çevirilecek metnin karakteri, çevirinin değerlendirilmesindeki ölçütleri belirleyen en önemli etkenlerden biri, hatta ilkidir. Bu araştırmacıların üzerinde çalıştığı metin türü ayırımı, çeviri eleştirisi bakımından önem taşımaktadır. Klöpfer bu noktada metin türünü ikiye ayırır²:

- 1- Bilimsel -(edebi olmayan) metinler
- 2- Edebi metinler

Klöpfer'e göre, bilim dilinin temelinde dilin 'mantık işlevi' yatar. Ancak bu, belli bir 'dil malzemesi' ne, yani belli bir dile bağlı değildir. O sadece zekaya yöneliktir. Araçları kavram, formül v.b. dir ve somut konuların kendine özgü kurallarına bağlıdır.

Oysa edebi metinde durum farklıdır. O belli bir dile bağlıdır. Kaynağını anadilin tarihi yapısından alır. Konuşma dilini esas alan bilim diline zıt bir doğrultuda gerçekleşir, bireysel dile yönelir.

Kade de iki tür metin ayırımı yapar: Edebi ve kullanmalık metin, yani bilimsel, teknik, hukuki, politik, ticari v.s. gibi her tür branş metni. Kullanmalık metinlerin çevirisinde biçim öğeleri yalnızca bildirişimsel değere sahiptir. Yani amaç dil

¹ Prof.Dr.Gustav Korlén, Konstruktive Übersetzungsleritik als Aufgabe der schwedischen Universitäten, in: Babel 1/1966 Band XII S.26-29

² Rolf Klöpfer, Die Theorie der Literarischen Übersetzung. Romanischdeutscher Sprachbereich (=Freiburger Schriften zur romanischen Philologie, 12), München 1967

malzemeleri, kaynak metindeki akıl ve duyguya dayalı öğeleri amaç metinde gerçekleştirmek için kullanılır. Ancak, çevirmen bu tür metinlerde de söz konusu araçları tabi ki titiz bir biçimde ölçüp biçer ve çok bilinçli olarak seçer.

Edebi metinde ise, dilin bildirişimsel işlevi öncelikli olmakla birlikte, biçim öğeleri yalnızca bildirişimsel değer içermekle kalmayıp o malzemeyi sanatlı bir biçimde şekillendirmeye hizmet eden bir nitelik de kazanır. Bu nedendir ki, edebi çeviride asıl sorun, farklı biçim öğelerinin önem derecesine göre belirlenmesinde yatmaktadır. Çünkü bunların önem derecelerinin saptanması çevirmenin bireysel tercihi ya da yorumuna bağlıdır.

Jumpelt metin türleri konusunda daha ayrıntılı bir sınıflandırmaya gider. Metin türünün, tüm ölçütleri belirleyen ana etmen olduğunu vurgular.³ Doğabilimsel nesnel metinlerin temel özelliğini şöyle belirler: Bu tür metinlerde önemli olan, içeriksel öğelerin aktarılmasıdır. Bu metin türünde dilin bilgilendirici özelliği vardır. Aktarma ve ortaya koyma ön planda iken, etki, yaratıcı ve estetik öğeler fazla rol oynamaz. Genel dilden, branş diline özgü sözcük dağarcığı, cümle yapısı ve üslubu ile ayrılan bir branş dilidir söz konusu olan. Bu tür metinler üzerinde yapılacak bir metin ve çeviri analizi kuşkusuz bu ölçütlerden hareket edecektir. Bu ölçütler, aynı zamanda diğer metinler, yani sosyabilimsel, dilbilimsel, dini, estetik-sanatlı metinler için de geçerlidir. Tabi edebi, dini, kullanılmak gibi belli metin türleri sınıflandırması, kaba bir gruplandırma oluşturma bakımından yararlı sayılabilir. Ama çok yüzeysel kategorilerle çalışıldığından, daha dakik bir metin ve çeviri analizinde fazla yardımcı olamazlar.

Edebi çeviri eleştirisi, üslup, içerik ve biçimsel şekillendirme olanakları konusunda son derece geniş bir yelpaze sergilendiğini dikkate almak zorunda olduğu için, değerlendirme sırasında işinde, söz konusu metnin barındırdığı özelliklerden (veya ölçülerden) yola çıkması daha akla yakın gelmektedir.

Bu nedenle, son olarak da günümüzde yaygın olarak kullanılan bütünsel-bilimsel çeviri eleştirisinin çalışma yönetiminden söz etmek istiyorum. Edebi çeviri eleştirisinde sıkça sergilenen içiçe girmiş kişisel ve nesnel değerlendirme eğiliminden uzak durmak, metin eleştirisini çeviri eleştirisi ile karıştırmamak, nesnel çeviri eleştirisi verilerinde bile göze çarpan sabit norm eksikliğini gidermek, dolayısı ile keyfi bir tutum sergilendiği duygusunu engellemek amacıyla oluşturulmuş bütünsel-bilimsel çeviri eleştirisi üç aşamalıdır:

- 1- Metin inceleme
- 2- Çeviri ile karşılaştırma
- 3- Çeviriyi değerlendirme

Metin inceleme aşamasında, kaynak yapıt üslup katmanları, dilsel-üslupsal özellikleri, düz-yan anlamlı öğeleri v.b. bakımından analiz edilir. Ardından bu özelliklerinin hangilerinin çeviride öncelikle korunması gerektiğine karar verilir. Son

³ R.W.Jumpelt, Die Übersetzung naturwissenschaftlicher und technischer Literatur. Sprachliche Maßstabe und methoden zur Bestimmung ihrer wesenszüge und Probleme, Berlin-Schöneberg 1961

olarak da, bu özelliklerin çeviride ne ölçüde korunduğu sorusundan hareketle değerlendirmeye gidilir.

Metin inceleme aşamasında, kaynak metin amaç dilin genel dil işlevi, dil-üslup, biçim-içerik ve uygulama düzlemlerindeki verileri ve olanakları açısından irdelenir, söz konusu metinde geçerli olan etmenler saptanır.

Çeviri karşılaştırması, çeviri metnin betimlenmesinden ibarettir. Çevirmenin mevcut problemlerin çözümünde yararlandığı prensipler, yöntemler ve süreçler araştırılır.

Çeviri değerlendirmesi, metin inceleme ve çeviri karşılaştırması sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda yapılır. Tabi bu aşamada eleştirmen de çeviri kuramsal çıkış noktasını açıkça ortaya koymalıdır.

Birinci ve ikinci basamaklar, çeviri eleştirisinin nesnel bölümleri olmakla birlikte, üçüncü basamak güçlük derecesine göre, yani anlama ve yorum sonulsalı olgusu gibi, dil-üslup konusunda karşılaşılan güçlüklerin derecesine ayrıca amaç dilin sunduğu seçeneklerin niteliği ve niceliğine göre, oldukça öznel ile oldukça nesnel arasında seyredir. Ancak, somut çeviri hatalarında tamamen neseldir.

Çeşitli çeviri eleştirisi yöntemleri ve Alman Dili ve Edebiyatı kürsülerinde yapılan karşılaştırmalı çeviri eleştirisi çalışmalarında da benimsenen bütünsel çeviri eleştirisine yönelik bu kuramsal görüşlerden sonra, şimdi de günümüzde yapılan çeviri eleştirilerine bir örnek vermek istiyorum.

Alman Edebiyatının usta kalemlerinden Thomas Mann'ın (1875-1955) en önemli yapıtlarından biri olan "Zauberberg" adlı romanı, Alman edebiyatı tarihi ve karşılaştırmalı edebiyat bilimi uzmanı niteliğinin yanı sıra, çok sayıda edebi çevirisi bulunan ve Thomas Mann hakkında kapsamlı incelemeler yapmış olan Prof.Dr.Gürsel Aytaç tarafından "Büyülü Dağ" adıyla (1988, Can Yayınları İstanbul) Türkçeye aktarılmıştır. 1999 Eylül'ünde "Türk Dili" dersinde bir dilbilimci olan Prof.Dr.Nevin Selen'in bu çeviriye yönelik bir eleştirisi yayınlanmıştır.

Öncelikle şunu söylemeliyim ki, Sayın Selen bu eleştirisinin başında çeviri kuramsal çıkış noktasını açık bir biçimde belirtmediği gibi, çeviri yapıtı bütünsel bir yaklaşımla ele almamıştır. Bir dilbilimci olarak Chomsky'nin yeni bir dil kuramı geliştirdiğinden söz ederek "dönüşümlü dilbilim" in temel ilkelerinden biri olan derin yapı-yüzeysel yapı ayırımına değinmekte, aşağıda anacağım örneğini dönüşüm yoluyla irdelemekte, sonuçta elde ettiği iki anlamlılığı anlam bulanıklığı olarak nitelemektedir. Yani yine yurvarlak, basma kalıp bir tanı ile büyük bir emeğin etiketlenmesi sorunu ile karşı karşıyayız.

Selen eleştirisine örnek aldığı "dağınık kırılmış siyah saçlar" (Alm.s.45-Türk.s.52) ifadesinde anlam bulanıklığı olduğunu ileri sürmektedir. Bu T.Mann'ın sıralı sıfat tamlamasına sadık kalınarak oluşmuş bir zincirleme sıfat tamlamasıdır ki, Selen "küçük tümce" olarak nitelemektedir. Bu ifade bir virgül ilavesi ile eleştirmenin öne sürdüğü anlam bulanıklığından kurtarılabilir. Ancak Almancasında vurgu içeren sıfat 'wirre' olduğu için, çevirmen olasılıkla bu özelliğinden dolayı 'dağınık' sıfatının yerini

değiştirmemiştir. Anlam vurgu ile pekiştiği ve bu örnekteki vurgu söz konusu kadın figürünün betimlenmesinde önemli bir işleve sahip olduğu için, çevirmenin bu işlevi ölçü alması doğaldır. Burada asıl üstünde durulması gereken, eleştirmenin idda ettiği anlam bulanıklığını ortadan kaldıracak bir virgülün dizgi sırasında gözden kaçıp kaçmadığıdır.

Eleştirmenin soru cümlelerindeki '-mu, -mu, -mü' gibi biçim birimlere ilişkin eleştirisine gelince: 'Türkçe'de soru cümlelerinde ünlü uyumuna göre bu biçim birimlerden birinin kullanıldığı, okur-yazar herkes gibi çevirmenin de malumdur. Buna rağmen, kimi yerlerde ifade sonunda soru imi bulunmasına karşın bu kurala uyulmamasının bazı nedenleri olmalı! Çeviri metni Almancası ile karşılaştığımızda, T.Mann'ın da bu örneklerde kurallı bir soru cümlesi oluşturulmamasına karşın, ifadenin sonunda soru imi kullandığını görüyoruz. Acaba neden? Öncelikle, söz konusu yerlerde yazarın dil seviyesini konuşma dili ile sınırlamayı amaçlamadığını, alışagelmışin dışına çıkmak istediğini söyleyebiliriz. Ayrıca Türkçede de bu olguya sık rastlanmaktadır. Demek ki burada, çevirmenin dil seviyesini ölçü olarak böyle bir yola başvurmuş olabileceği ihtimali söz konusudur. Eleştirmen soru eki eksiltili ifadelerde, meselâ örnek verdiği "Alaycı?" da (Alm.72,Tür.77), bu ifadeyi bağlamdan ayırdığı zaman haklı olabilir. Ancak onu metin bağlamında ele aldığımızda, ki okur da öyle yapar, eksiklik hissetmek bir yana, vurguda artış olduğunu görmekteyiz. Soru eki eksikliğinin yarattığı yan anlam, okuru konuşmacının bir sonraki cümlede dile gelen itirazına, tepkisine hazırlamakta, onu o figürün (Hans Castorph) kafasından geçenler konusunda belli bir beklentiye sokmaktadır. '-mü' soru eki koyulduğunda ise, okur bir sonraki cümledeki içeriği konusunda tek bir olasılığa, örneğin bir itiraza hazırlanmayıp birden fazla olasılıkla karşı karşıya bırakılmış olmaktadır. Demek ki, bu iki ayrı ifade biçimi, yarattıkları farklı çağrışımlara koşut olarak birbirinden ayrı bağlamlar oluşturmaktadırlar. Bu soruna bir de üslup açısından yaklaşmak gerekir. Yazar bu örnekte eksiltili (eliptik) cümleyle başvurmuştur. İstese idi tam, yani eleştirmenin Türkçede önerdiği gibi, eksiksiz bir soru cümlesi oluşturulabilirdi. Ancak bilindiği üzere, elips yan anlamı bakımından etkili bir söz sanatıdır. Edebi çeviride çevirmenin göz önünde bulundurması gereken iki temel unsurdan biri içerik ise, diğeri üsluptur. Üslubun en önemli yapı taşlarından biri de söz sanatlarıdır, bu gerçeği göz ardı edemeyiz.

Eleştirmen bir başka yerde çok ayrıntılı bir benzetme (teşbih) tanımı yaptıktan sonra, çeviri yapıtaki "...soğuk ve ürkek adetleri olan insanlar arasında .../...Leute von kühlen und spröden Sitten" (Alm.S.G-Tür.S.16) örneğindeki benzetmenin hangi benzerlikle bir ötekine bağlandığının tartışma götürdüğünü söylemektedir. Ne var ki, yine aslına sadık bir çeviri ifadedeki betimlemeye / tanımlamada olsa olsa benzetme değil kişileştirme (Personifikation) sanatı sözkonusudur. "Çok sinik olmuştun sen / Du bist ja ganz zynisch geworden..." (Alm.s.10-Tür.s.20) örneğinde de eleştirmenin itiraz ettiği nokta yine, benzetmenin öğeleri arasındaki uyumsuzluktur. Ancak burada benzetme değil zarf-fiile dayalı tanımlama söz konusudur.

Eleştirmenin bu alanda verdiği diğer örnekler de ("muhteşem ve sağlıklı hayat beirtileri / ...ein prächtige und gesunde Lebensaeusserung..." (Alm.s.14-Tür.s.23);

"İştahı sandığı kadar kabarık olmasa da.../... obgleich sein Appetit sich nicht als so lephaft erwies, die ergegläubet halte, ..." (Alm.s.16-Tür.s.25); "özel sevinçli, acı veren huzursuzluk/eine besondere freudige und doch etwas quelende Unruhe" (Alm.s.16-Tür.s.26); "kütür falsoculuğu/Bildungsschnitzer" (Alm.s.50-Tür.s.56); "dağ kulisləri/Bergkulissen" (Alm.S.9-Tür.S.19)) kendisinin yaptığı benzetme tanımıyla örtüşmemekte, bunların büyük bir kısmının benzetme değil, anlamı pekiştirmek üzere kimi zaman benzer, bazen de zıt anlamlı sözcüklerle yapılan sıfat tamlamaları, diğerlerinin ise birleşik isim olduğu görülmektedir. Bu ifade biçimlerinde "yadırgatıcı bir yan" varsa veya "anlaşılmayan, akıcı olamayan bir üslup nitelemesinin ardında bu örnekler yatıyorsa, o zaman bu eleştiri aslına bağlılık ilkesi ile çalışan çevirmene değil, kendisine anlayamadığı bir üslup sunan, şayet üsluptan sadece bunu anlamamız gerekiyorsa, yazara yöneltilebilir. Bu örneklerde tartışılacak bir nokta var ise, o da sözcük seçimi bazındadır.

Yine eleştiri konusu edilen "çünkü insanlar burada ebediyen ve üç günlüğüne oturuyorsa.../...denn wenn man hier ewig und drei Tage sitze..." (Alm.cilt.1.s.16/Tür.s.25) ifadesine gelince: Bu ifade Almancada bir kalıptır ve çok uzun bir süreyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Eleştirmenin ilk itirazı, neden cümlesi bağlacıyla başlamış bir cümle, şart cümlesi kipiyle bitmiş olmasıdır. Ne var ki, bir dilbilimci olan eleştirmen, burada cümleyle 'denn'(çünkü) temel cümle bağlacıyla tamamlanmamış (elliptisch) bir cümleyle başladığı ve ardından 'wenn' şart cümlesinin geldiğini, temel cümledevamı halinde, bu şart cümlesinin arada kalmış olacağını dikkatinden kaçırmıştır. 'Çünkü' bağlacı, şart cümlesine ait değildir! İkinci itirazı ise, yukarıda da belirtildiği üzere, Almancada bir kalıp olan ifadenin Türkçeye aktarımı ile ilgilidir. Eleştirmenin bu ifadenin Almancada bir kalıp olduğunu göz ardı etmesi bir yana, burada çeviri kuramı bakımından açıklığa kavuşturulması gereken bir başka olgu söz konusudur. Çevrilecek eserin yabancı bir eser olduğunu hissettirecek bir yöntemle mi yoksa, amaç dil okurunun ana dilinde yazılmış bir eser gibi okumasını sağlayacak bir yaklaşımla mı aktarılması sorunsalı, yüzlerce yıldır süre gelen bir tartışma konusu olduğu gibi, çevirmenin işe başlarken belirlemesi gereken bir strateji meselesidir de. Çevirmenin okuru orijinal esere yaklaştırmayı, yani yabancılaştırmayı tercih etme nedenlerinden biri de, çeviri yoluyla amaç dili yeni anlatım olanakları, yani yeni sözcükler, türler ve üslup araçları ile zenginleştirmeye katkı sağlamaktır. Edebiyat ve çeviri tarihine bakıldığında, çağlar boyu diller ve kültürler arası böyle bir etkileşimin var olduğu ve bugün için de geçerliliğini sürdürdüğü görülmektedir. Kısaca, burada söz konusu olan örnekte, Türkçe için alışılmadık olmakla birlikte, usandıracak denli uzun bir zaman sürecini ifade etmekte kullanılan yeni bir anlatım yolunun, çeviri aracılığıyla amaç dil okuruna sunulduğu görülmektedir. Ancak burada, Almancadaki 'und' bağlacı ile Türkçedeki 've' bağlacının eş değerliliği üzerinde tartışılabilir.

Eleştirmen "Az önce yeni geldi / Er ist eben erst angekommen" (Tür.27-Alm.18) cümlesinde dilbilime göre bir 'fazlalıktan' söz etmektedir. Bu çeviri cümledevamı Almancasına bakıldığında, yazarın birbirinin yerine geçebilecek iki zaman zarfını ard arda kullanarak vurguyu pekiştirme yoluna gittiği görülmektedir. Çevirmenin aynı kaygıyla hareket ederek Türkçesinde de eş anlamlı iki zaman zarfı kullandığı aşikardır.

Bir edebi çeviriyi eleştiren kişinin görevi, tartışmalı noktaların dökümünü yapmak değil, yadırgatıcı seçeneklerin sebeplerini kaynak metne dayanarak araştırmaktır. Çünkü amaç, alanı edebi çeviri olan çevirmenlere, dil ve kültürel farklılığa dayalı sorun odaklarının çözümünde alternatif bakış açıları sunarak yeni tartışma ve çözümlere zemin hazırlamaktır.

Zaman kipi meselesine gelince: Bu noktada eleştirmenin kiplerdeki değişkenliği çevirinin tek elden çıkmadığı olasılığına bağlamadan önce, çeviri metni kaynak metinle karşılaştırıp karşılaştırmadığı sorusu geliyor akla. Zira, yazarın sık sık kip değişikliğine başvurması, edebiyat biliminde üslup araştırmalarına konu teşkil eden bir özelliktir.

Eleştiride yöneltilen kelime seçimi konusuna açıklık getirmek de yerinde olacaktır. Thomas Mann hakkında yapılan araştırmalar, yazarın diğer yapıtlarında olduğu gibi burada da son derece zengin bir kelime hazinesiyle (yaklaşık 100.000) çalıştığını ortaya koymaktadır. Mevcut Türkçe sözlükler ise yaklaşık 60.000 kelime içermektedir. Bir yazarın ustalığında, üslûbunun yanı sıra, kullandığı sözcük dağarcığının da son derece önemli rol oynadığı gerçeği hatırlandığında, Thomas Mann gibi bir yazarın bu özelliğini dikkate almamak söz konusu olamaz. Eserin içeriğini sığaltmak olur bu. Bilinçli bir çevirmen bu engeli aşmak için, eskimiş veya yabancı dilden girmiş de olsa, alternatif ifadelerle başvuracaktır. Kaldı ki, sayın Selen'in eleştirisinde sıraladığı kelimelerin çoğu bugün her eğitimli kişi tarafından anlaşılmakta ve kullanılmaktadır. Eleştirmen bu konuda bir anket düzenlediğinden bahsettiği için, burada, söz konusu anketin hangi eğitim düzeyindeki denekler arasında yapıldığının belirtilmiş olması, gerek edebi çeviri eleştirisi, gerekse dil sosyolojisi açısından aydınlatıcı olurdu. Öte yandan bu kelimeler Türkçede düz anlamlarının yanı sıra, kullanıldıkları bağlama göre değişik etki gücüne sahip oldukları için de, anlatımda ayrı işlevler üstlenmiştir. Orijinal eser geçen yüzyılın başında kaleme alındığı için, bugün bize eski görünse de, o dönemin, ruhunu yansıtacak ifadelerle yer vermek, bu kaynak eserin diline hakkını vermek demektir. Kelime hazinesine yönelik eleştiri, akla bu eleştirinin abartılmış bir öz Türkçe kullanma tutkusundan kaynaklanmış olabileceği ihtimalini getirmektedir. Çünkü dile ancak böyle bir anlayışla yaklaşan bir dilbilimci, Arapça olan hazine kelimesini kullanmamak için, dili zorlayarak, hatta yanlış kullanacak kadar ileri giderek "dil bir gömü"dür" diyebilir.

Öte yandan, Thomas Mann'ın ulaşmayı hedeflediği okur kitlesi Prof.Dr.N.Selen'in dediği gibi "herkes, yaşlısı genci, edebiyatçısı-edebiyatçı olmayanı, Thomas Mann'ın tanıyanı tanımayanı" değil, edebiyat zevki gelişmiş, kültürlü, bilinçli bir kitledir. Bu nedenle Türkçede de 'herkes' tarafından okunup anlaşılması beklenemez.

Yukarıda da belirtildiği üzere, dilbilimin araştırma alanı olarak seçtiği çeviri eleştirisi, ancak düz anlamlı kullanmalık metinlerle sınırlıdır. Çeviribilim içinde ayrı bir alan olarak kabul edilen edebi çeviri eleştirisi ise, eleştiriyi sadece dilbilim kıstaslarıyla sınırlamaz, eseri bütünsel bir yaklaşımla ele alıp üslûp, içerik, yorum ve edebiyat tarihindeki yeri bakımından inceleyerek bir sonuca varır.

Alanı gereği ancak kullanmalık metinlere yönelik eleştirileri dikkate alınabilecek bir dilbilimcinin kanısına göre aykırılık olarak nitelendirilen birkaç nokta yüzünden, ana dil okuru tarafından kolaylıkla anlaşılır bir metin olmayan, kavranabilmesi için kültürel, edebi, hatta teolojik alt yapı gerektiren, felsefi içeriği ağır basan ve sayısız araştırmaya konu oluşturan 800 sayfalık modern klasik bir yapıtın bir bütün olarak Türkçeye kazandırılmasını sağlayan onca birikim ve emeği bir kalemde silip atmanın, haksızlık ötesi bir yaklaşım olduğu açıktır. Biz bu tür eleştirileri, çeviri bilimsel araştırmaya dayalı çeviri incelemesi olarak göremiyoruz. Çeviri eleştirisi yaparken sadece 'olmaz' demek yeterli değildir, nasıl olacağına ilişkin seçenekler sunmak da gerekir. Neye göre olmaz?!

Halbuki hedef, orijinaldeki etkiyi sağlayan bütünlüğü belirlemek ve çeviri metni bu bilgi ışığında ele almaktır.

Yadigar Eğit
Ege Üniversitesi

**Yazın Çevirisinde Karşılaşılan Sorunlar: Heinrich Böll'ün "Der blasse Hund"
Başlıklı Öykü Kitabının Türkçe Çevirisi Örneğiyle**

Kültür transferinin gelişmesinde önemli bir rolü olan çeviri etkinliği, özellikle son 30-35 yıl içinde, üstüne yöntemli bir şekilde kuramsal düşünceler üretilen bir inceleme alanı konumuna geldi. Ülkemizde de çeviri etkinliğine bilimsel yöntemlerle yaklaşmanın önemi kavrandı, buna koşut olarak da *çeviribilim* bir bilim dalı olarak giderek artan bir oranda üniversitelerimizde yer almaya başladı ve çeviri süreci üstüne üretilmiş kuramsal, dizgeli, sınıflandırıcı, eleştirel düşünceleri, yaklaşımları, anlayışları ve modelleri değişik söylemler kullanarak değerlendiren incelemeler yapıldı ve yapılmaktadır. Bunları yaparken çalışmamda kullandığım *kültür* ve *çeviri* kavramlarına açıklık getirmek amacıyla kültürbilimciler ve çeviribilimcilerin geliştirdikleri bazı kavramlara kısaca değinmek istiyorum.

Bu çalışmanın amacı, yaptığım yazın çevirileri sırasında karşılaştığım sorunları sergileyip nedenlerini araştırıp çözüm yolları önermenin dışında, yazın çevirmenlerinin dilsel donanımını, sahip olması gerektiğini düşündüğüm diğer yetileri, sorumluluğu ve yazın çevirilerinin denetimi ile ilgili görüşleri de tartışmaya sunmaktır.

Yazın çevirisi bir yana, çeviri genel olarak oldukça karmaşık ve çeşitli görüşlerin ortaya atıldığı bir etkinliktir. Çeviri tarihine bir göz attığımızda çevirinin bireyler arası / toplumlar arası iletişimde, kültürler arası etkileşimde hep ön planda yer aldığını görmekteyiz (Bengi Öner, 1990:109). Bu etkinlikte ortaya çıkan sorunların ilk kez ve ne zaman tartışıldığı bilinmemekle birlikte kültürler arası iletişimde değişik dilleri konuşan insanların arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların sonucunda tartışmaya başlanıldığı varsayılmaktadır (Wills, 1977:27).

Çağımızda bilim ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, uluslar arası ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin artması çevirinin önemini daha da artırmaktadır. Bunların dışında başka toplumları tanımada, toplumlarla kendimizi karşılaştırdığımızda sadece bilgi aktarımının değil, dünyayı değişik bir biçimde algılama da gözlenmektedir. İşte bu değişik algılama kültür olgusudur ve her dil "belli bir kültürün göstergeler dizisiyle belli uzlaşımlar, töreler, davranışlar, değer ölçütleriyle, kısacası insan yaşamıyla iç içedir (Göktürk, 1986:9). Bu nedenle hiç bir dil, kültür bağlamından ayrı düşünülemez, dil kültürün en önemli unsurudur ve her ikisinin etkileşimi, Susan Bassnet'in de belirttiği gibi hayata can veren bir güç gibidir (1980:14).

Kültürün pek çok tanını yapılmıştır. Örneğin insan bilimcisi Marvin Harris'e göre *kültür* kavramı çeşitli insan gruplarındaki davranış biçimlerinden gelmektedir (Erten,1992: 68), başka bir deyişle yaşam tarzı ya da töreler bunu belirler. James Spradley de *kültürü* kişilerin deneyimlerini ve davranış biçimlerini açıklarken

kullandıkları bilgi birikimi olarak tanımlamaktadır (Erten, 1992:68). Bu tanımlamada vurgulanmak istenilen kişilerin dilsel veya dilsel olmayan davranış biçimlerinin sıralaması değildir, işaret edilen husus söz konusu toplumun diğer üyelerince de kabul edilebilir bir tarzı bilme gereksinimidir. Şu halde dil ve kültür, birbirimizi anlamamıza katkıda bulunurken, belli bir durumda nasıl davranmamız ve iletişim kurmamız konusunda edinilmesi gereken bilgileri ve birikimleri yansıtır (Erten, 1992:682).

Çeviri kuramcısı Peter Newmark (Erten, 1992:69) kültürü yaşam tarzı ve iletişim için belli bir dili kullanan topluma özgü göstergeleri olan bir ifade biçimi olarak tanımlıyor ve kültür unsurunu evrensel ve kişisel dilden tamamen ayırıp sınıflandırıyor:

1. Çevre bilimi
2. Madde kültürü
  - a) Yiyecekler,
  - b) Giyecekler,
  - c) Ev ve yaşamla ilgili öğeler,
  - d) Ulaşım
3. Toplumsal kültür
- Çalışma ve boş zamanları değerlendirme
4. Organizasyonlar
  - Örf ve adetler
  - Kavramlar
  - Etkinlikler
    - a) Siyasal
    - b) Dinsel
    - c) Sanatsal
5. Jestler ve alışkanlıklar.

Yukarıda gördüğümüz sınıflandırma bağlamında kültür ve çeviri ilişkisine bakıldığında, çeviri kültürel etkileşimin bir toplamıdır denilebilir. Bu ilişkiyi saçıyağına benzetebiliriz: kaynak kültür-çevirmen-erek kültür. Bu ilişkide çevirmenin işlevi diğer iki bileşenin arasında arabuluculuk etmektir. Alman çeviribilimci Hans Vermeer geliştirdiği *skopos* kuramında dikkatleri çevirmenin amacı üzerine topluyor. Vermeer'e göre çeviri bir eylemdir ve her eylemin bir amacı, kısacası *skopos*'u vardır (1990 / Kuran, 1995:48). Çeviriler birisi için, belli bir amaca yönelik olarak üretilirler. Bu amaç işi, yani çeviriyi, çevirmene sipariş eden kişi tarafından belirlenebileceği gibi çevirmenin kendisi tarafından da belirlenebilir. Hatta bazı durumlarda çevirmen işi, işverenin belirlediği amaca rağmen doğrudan kendi kararlarıyla da oluşturabilir. Ancak belirlenen amaç çeviriyi belirler demek, Bengi - Öner'in de vurguladığı gibi çeviri eylemini açıklamak için yeterli değildir (1990:82). Metinleri bağlamın belirlediğini,

metnin yorumlanmasında metni okuyan kişinin bakış açısının önem taşıdığını ve bunun da kültür bağımlı olduğunu Hans Vermeer bir başka incelemesinde özellikle belirtmektedir (1995:69-78). Kuşkusuz iletişim sağlanmak istenen alıcının kültür normları göz önünde tutularak gerekli esneklikler yapılabilir, ancak sonuçta çeviri kaynak metinden çok farklı olmamalıdır. *İşlevsellik* üzerine kurulmuş olan *skopos* kuramı, edimibilim ve alımlama kuramlarından yararlanmaktadır ve daha çok ticari amaçlarla yapılan çevirilere yön vermektedir. *İşlevsellik* adı altında son yıllarda pek çok kuram geliştirilmesini eleştiren Amerikalı çeviribilimci Peter Newmark (1988:106) bunun zaten yıllar önce Prag Dilbilim okulunda Karl Bühler'in (1934) geliştirdiği iletişim modeli olan Organon modeliyle uygulandığını, yani işlevselliğin öneminin çok önceden anlaşılmış olduğunu vurgulamaktadır.

Eğer çeviri dilin yardımıyla gerçekleştirilen bir edimse, bunu yapacak olan kişinin, yapacağı işin ne derecede bilincinde olduğunu ve bu bilincini ne derecede işine yansıtacağını da sorgulanması gerekmektedir (Kuran, 1995:49)

Bireyler arası / toplumlar arası iletişimi sağlamak amacıyla çevirmen kaynak dildeki iletiyi, kaynak dil göstergelerinden çözecek ve erek dildeki göstergeleri kullanarak erek dilde bir bütün halinde yeniden yapılandıracaktır. Bunun sonucu oluşan metinde çevirmenin görüşü kaynak ve alıcının ile örtüşüyorsa kültür paylaşıyor demektir, tersi söz konusu olduğunda çevirmeni zor bir görev beklemektedir, çünkü kültür transferlerinde çevirmenin dünya görüşü iletilinin amacına ulaşım ulaşmamasında en önemli etkidir. Çeviri olgusuna bu açıdan bakmak Gadamer'in geliştirdiği bir *yorumbilimsel* yaklaşımdır ve N. Kuran'ın (1995:49) da belirttiği gibi, doğası gereği çok boyutlu olan çeviri olgusuna böyle farklı boyutları kapsayıcı bir açıdan yaklaşmak doğru olacaktır. Bu bağlamda Radegundis Stolze (1994:183) çevirilecek metinlerin sadece yapı, işlev gibi belirli özelliklerine dayanan genel değerlendirmeler ve sınıflandırmalarla değil, canlı, değişken özellikleriyle ve kendi bireysellikleriyle ele alınmaları gerektiğini savunmaktadır. *Yorumbilimsel* yaklaşımı benimseyen Alman çeviribilimci Paepcke çeviride metinleri bir bütün (Gestaltseinheit) olarak almayı yeğliyor ve metinlerde sürekli değişen bakış açısının metin çözümlemelerinde yapılacak genellemelerin metin gerçeklerini saptayabileceğini belirtiyor (1986:103).

Yorumbilimsel yaklaşımlara büyük ölçüde sezgiye dayandıkları için öznel olmakla eleştiren Radegundis Stolze, anlamın (verstehen) ve çeviride yeniden oluşturmanın (formulieren) esas olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşımında Stolze dilbilimsel ulamlardan yararlanmaktadır. Anlam bağlamında alımlama kuramları, yeniden oluşturma bağlamında da üretim kategorileri üzerinde durur. Metin yapılarına yapışıp kalmamak için metin çözümlemesi yerine, çeviriye hazırlık olarak çevirmenin kendi metin anlayışını ortaya koyabilmesi açısından metin yorumlamasını tercih etmektedir (Stolze, 1992:54 ve ötesi) ve metinler üzerinde örnekler vererek beş çeviri ulamı saptamıştır: 1. Konu (Thematik); 2. Anlambilim (Semantik); 3. Sözcükbilim (Lexik); 4. Edimibilim (Pragmatik); 5. Biçembilim (Stilistik).

Bu ulamların hepsi birden her metne uygulanmayabilir, ancak *yorumbilimsel* yaklaşımı benimseyen bir çevirmen bunların da bilincinde olarak mutlaka bir kaçını

uygulayacaktır. Stolze'nin bu *karma yaklaşım modeli* kanımca özellikle yazınsal çeviriler için en uygun olanıdır. Kendimi örnek olarak ele aldığımda, bilinçli ve bilinçsiz olarak ancak bir ulam daha eklemek suretiyle, ki bu da sözdizimi, bu *karma* yaklaşım modelini uyguladığımı görmekteyim.

Şimdiye kadar kendi adıma yaptığım veya katkıda bulunduğum yazın çevirilerinde karşılaştığım sorunları ve çözümlenmeleri üzerine yoğunlaşmadan önce, *yazın çevirmeni* kimdir, ne olmalıdır, sorumluluğu nedir, denetlenmeli midir, gibi sorulara düşüncelerim doğrultusunda açıklık getirmek istiyorum.

Bu çalışmada yazın çevirisinden söz edildiğinde elbetteki geniş anlamda yazın tanımlamasından hareketle her türlü roman, uzun veya kısa öykü, her türü ile şiir, masal, tiyatro yapıtları, denemeler, yazımsal nitelik taşıyan yazın eleştirileri, kısacası yazınsallık içeren her türlü yaratıcı metin kastedilmektedir.

Peki, ama kimdir yazın çevirmeni? Nasıl yetişir? Nelerle beslenir? Nasıl yetkinleşir ve uzmanlaşır? Ülkemizde çeşitli nedenlerle genel olarak çeviri olgusuna duyulan gereksinmeye koşut olarak da çeviri etkinliğine olan istemin oldukça yüksek olduğunu ve giderek arttığını gözlemlemekteyiz. Nitekim bu konuda eğitim vererek *okullu* çevirmenler yetiştiren öğretim kurumlarımızın sayısı da artmaktadır. Bu *okullu* çevirmenlerin yazın çevirisi yapıp yapmayacakları ve ne ölçüde yazın çevirmenleri olacakları, Y. Salman'ın da belirttiği gibi, zaman içerisinde görülecektir (1996:251).

Hepimizin bildiği bir gerçek şu ki, çok önceleri olduğu gibi günümüzde de yazın çevirmenlerinin büyük bir çoğunluğu çekirdekten yetişme çevirmenlerdir. Salman'a göre "yakın zamanlara kadar dünyanın her yerinde durum böyleydi. Yurt dışında da, yaratıcı yazarlık dersleri ve çeviri okulları, oldukça yakın zamanlara özgü bir gelişme" (1996: 251).

Yazın çevirmeninin kaynak ve erek dili iyi bilmesi yeterli değildir, o her iki dilin kültürünü, yapıtın üretildiği çağın ruhunu, genel olarak yapıtın yazarını ve özel olarak da çevireceği yapıtı çok iyi algılayabilmelidir. Yazın çevirmeni çevrilemez gibi görünen ya da yaratıcılık gerektiren bir metin ile karşılaşıncı "evrensel, kültürel ve kişisel unsurları karşı karşıya getirip yorumunu yapmalıdır" (Newmark, 1988: 183 / Erten, 1992 içinde, s.71). Bu görüşü Akşit Göktürk de paylaşmakta ve şöyle demektedir (Erten, 1992 içinde s. 71): "Gerçekte metinsel bir eşdeğerlilik, metnin somut dilsel varlığını aşar, kültürel bir eşdeğerlilik anlamını da almaya başlar. Yazın çevirisinin çetin yanı, kurulacak eşdeğerlilikte çevirmenin hem kaynak dil hem de amaç dil kültürünün evrimini tanıyarak bu bilinçle davranmasıdır."

Bu bağlamda Bedrettin Cömert de çevirmenin görevini şöyle tanımlamaktadır (1978: 19-20):

Çevirmek için artık sözcükleri tanımak yetişmiyor. Çevrilecek metnin sözünü ettiği şeyleri de bilmek zorunluluğu var. Yabancı dilde yazılmış bir metni çevirmek için başlıca iki önemli koşulu yerine getirmek gerekiyor: 1. Dili bilmek ve 2. bu dili konuşan uygarlığı tanımak yani bu dili anlatımı aracı olarak kullanan halkın yaşamını, kültürünü bilmek.

Kısacası çevirmek için dil çalışmak yetmemektedir. Köklü ve dizgeli bir biçimde bu dilin kültürünü de incelemek zorunluluğudur. Örneğin, o yabancı dilin konuşulduğu ülkede bir süre kalmak, iyi bir çevirmeni varsıllaştıran küçük bir ek donatım değil, çeviri bilimin nerdeyse yarısıdır.

Shakespeare'in ölümsüz eserlerinin çevirilerini dilimize kazandıran başka bir bilim adamı olan Bülent Bozkurt ise çevirmenin görevini şöyle tanımlamaktadır (1980: 227):

Çevirmenin görevi bilinmeyen bir dünyanın ürününü kendi dünyasına getirmek; bunu yaparken hem okurun tanımadığı bir dünyanın labirentlerinde kaybolmasını önlemek hem de o dünyaya karşılık olarak kendi bildiği benzeri bir dünya yakıştırmaktan kaçınmak oluyor. Bu ise bir ölçü tutturana, bir denge sanatı. Ölçüyü tutturabilme çevirmenin öncelikle kendi dilini iyi bilmesini, o dilde konuşma ve yazma yeteneğini kanıtlamış olmasını, kendi kültürünü iyi tanınmasını ve yabancı dil ve kültürü de en azından kıyaslamalı yaklaşıma elverecek ölçüde tanınmasını gerektiriyor.

Öyleyse iyi bir çeviri edimi için herşey çevirmene bağlı, çevirmenin kaynak dil kültürünün düz anlamlarını, yan anlamlarını, sözcük oyunlarını, deyimleri, sanatlı dili, uyakları, çarpıtlamaları v.b. şeyleri sezip, anlayıp erek dilde yeniden yapılandırarak yetiye sahip olması gerekmektedir. Çeviri metin akıcılık açısından kaynak metinden ne daha zor, ne de daha kolay olmalıdır. Ayrıca çok önemli bulduğum bir nokta da yazın çevirmenin kendi birey dilini (idolekt) bir tarafa bırakıp, yazarın yapıtında kullandığı o özgün dili yakalayıp, çözümleyerek eşdeğerini erek dilde yeniden yaratmasıdır. Yazarlar kendi yapıtlarında dil ve anlatım açısından istediklerini yapabilirler, ancak yazın çevirmeninin böyle bir hakkı olmadığını düşünmekteyim.

İyi bir yazın çevirmeninden beklenenleri sıralarken dikkat çekmek istediğim başka bir nokta da, yazın çevirmeninin yaptığı çeviri metninin dıştan bakan eleştirel bir gözle değerlendirmesinde büyük yararlar olduğudur. Burada ayrıca yayıncının niteliği ve yaklaşımı da çok önemlidir. Yazın yapıtları yayınlayan bir yayınevinde, o yapıtların çevrildiği dili ve kültürü iyi bilen, deneyimli, uzmanlık düzeyinde danışmanlar bulunmalıdır ve bu kişiler yapılan yazın çevirilerini değerlendirmelidirler. Bu tür uygulamalara ne yazık ki çok az sayıda yayınevende yer verilmekte, bu nedenle de yazın çevirilerinde çeşitli nedenlerden kaynaklanan yanlış aktarımlar pek ender görülen bir olgu değil.

Çeviri edimi üstüne üretilen kuramsal yaklaşımlar, eleştirel düşünceler ve kişisel deneyimlerimden yola çıkarak Can Yayınları adına çevirmekte olduğum Heinrich Böll'ün *Der blasse Hund* başlıklı öykü kitabında karşılaştığım çeviri sorunlarını örneklerle ortaya koymak istiyorum.

Yazarın terekesinde bulunan ve 1992 de yayımlanan *Der Engel schwieg* adlı romanından sonra ilk kez yayımlanan bu öykü kitabı onbir öyküden oluşmaktadır.

Kitabın başlığı *Der blasse Hund* (Kiepenheuer & Witsch, Köln 1995) dördüncü öykünün başlığıdır. Öykülerin çoğu Böll'ün savaş sonrası ürünleridir. Sadece bir öykü genç Heinrich Böll'ün savaştan önce yazarlığı ısınmaya başladığı dönemde yazdığı bir öyküdür. Bu yapıt henüz Türk Germanistleri tarafından pek fazla tanınmamaktadır, bu nedenle hiç olmazsa bu onbir öykünün başlıklarını sizlere iletmek istiyorum:

1. Die Brennenden (27 s.). Bu öykü savaş öncesi yazılmış olanıdır.
2. Der Flüchtling (17 s.)
3. Gefangen in Paris (23 s.)
4. Der blasse Hund (21 s.)
5. Das Rendez-vous (8 s.)
6. Die Sippe Esau (4 s.)
7. Die Geschichte der Brücke von Berkowo (16 s.)
8. Die Toten parieren nicht mehr (2 s.)
9. Verlorenes Paradies (37 s.)
10. Amerika (4 s.)
11. Anekdote vom deutschem Wunder (3 s.)

Heinrich Böll ülkemizde de iyi tanınan bir yazardır, meslektaşım Doç. Dr. Musa Yaşar Sağlam'ın 1992 de yayınlanan bir çalışmasının verilerine göre Böll'ün 15 yapıtı Türkçeye çevrilmiş ve toplam baskı sayısı 36'ya ulaşmış. Ancak bu veriler, Sağlam'ın da vurguladığı gibi sayın hocamız Prof. Dr. Gürsel Aytaç'ın 1984 yılına kadar Almancadan Türkçeye yapılmış olan çevirileri kapsayan bir çalışmasına dayanmaktadır. 1984'den sonra yapılan sadece iki Böll çevirisi üzerine bilgi sahibiyim: bunlardan birisi Prof. Dr. Rezan Kızıltan tarafından yapılan *Doktor Murkes gesammeltes Schweigen* başlıklı öykü kitabının çevirisidir ve ilk baskısı 1986 da ve ikinci baskısı 1999 da olmak üzere Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. İkinci Böll çevirisi ise Heinrich Böll'ün *Frankfurter Vorlesungen* adlı yapıtının 1996'da Prof. Dr. Kasım Eğit tarafından yeniden yapılan çevirisidir ve *Frankfurt Dersleri* başlığıyla Can Yayınlarında basılmıştır.

Yaptığım çeviride karşılaştığım ilk sorun kitabın başlığı olan *Der blasse Hund* dizimindeki *blasse* sözcüğüydü. İlk bakışta bir sıfat olduğu görülen ve sözlükte (Ülkü, 1993: 159) karşılığı *solgun, soluk, sapsarı, benzi atmış* olan bu sözcük nasıl çevirilmeliydi? Burada öykünün içeriğinden hareketle *solgun* sözcüğünü uygun buldum, çünkü öykünün başlığındaki *Hund* yani *köpek* sözcüğünün gönderimi gerçekten bir hayvan türü olan *köpek* değildi, buradaki gönderim yananlam düzlemindeydi ve bir insan kastediliyordu; bir insan söz konusu olduğunda *solgun* sözcüğünün en uygun olanı olduğuna karar verdim.

Yazın çevirilerinde sıkça karşılaşılan bir başka sorun da *Tevrat* ve İncil'den yapılan alıntılar veya metin bağlamında bu kutsal kitaplara yapılan göndermelerdir, örneğin söz konusu öyküde şöyle bir tümce geçmektedir:

“Wir schwiegen eine Weile, solange wie man braucht, um ein *Vaterunser* und ein *Ave-Maria* zu beten; .....

Bu tümcenin sonunda yer alan ... *zu beten* dizimbiriminden doğal olarak bir dua okuma eyleminin gerçekleşmesi anlaşılmaktadır, ancak sorun söz konusu dua isimlerinin Türkçeye aktarılmasındadır. Böyle bir durumda duanın adı erek dilde aynen kalmalı, ancak kültür aktarımını doğru gerçekleştirme adına bu duanın niteliği ve kullanım amacı hakkında kısa bir dipnot açıklaması yerinde olacaktır: *Bir Vaterunser¹ ve bir Ave-Maria² duası okumak için gerekli olan süre kadar sessiz kaldık;.....*

Böll'ün savaş öncesine ait olan öyküsünün başlığı, *Die Brennenden*'in çevirisi de oldukça zorladı beni. *Brennen* fiilinin karşılığı sözlüğe göre *yanmak, tutuşmak*, mecazi anlamda *yanıp tutuşmak, özlemek, içten yanmak, sızlamak, ışık saçmak* gibi anlamların dışında daha başka anlamları da var. Bu öykünün de başlığını doğru çevirebilmek için öykünün tümünü çok iyi okuyup, çözümleyip, tam olarak bu yanmanın ne tür yanma olduğunu anlamak gerekiyordu. Bu yanmanın nedenleri çok çeşitliydi, örneğin bir kadına ve erkeğe duyulan veya Tanrı'ya duyulan aşkın acısıyla yanıp tutuşmak, açlık ve sefaletin getirdiği acılar, ihtiras ve gururun verdiği acılar v.b. acılar söz konusu olunca bu başlığı *Acı Çekenler* olarak çevirmeyi yeğledim, çünkü bu öykünün kahramanları acı çeken insanlardı, bazıları intiharı eşigindeydi, ayrıca öyküde sık sık İsa Mesih'in çektiği acılara da göndermeler yapılıyor, kötülerini doğru yola sokmak için acı çekenlerden de söz ediliyordu. Örneğin öykünün ana kahramanı Heinrich, zihninde acı çeken ve kulağına sessizce şunları fısıldayan genç bir rahibin yüzünü canlandırıyor:

Der Menschensohn wußte nicht, wo er sein Haupt hinlegen sollte, so verlassen war er; arm und verlassen war er unter den Menschen, selbst seine Jünger verließen ihn, da die Stunde der Entscheidung kam; erst die Kraft des Heiligen Geistes stärkte sie zu furchtbarer Qual und schrecklichem Leid um Gottes Willen; und der Menschensohn liebte dennoch alle, er wußte wahrlich, wie häßlich und schlecht die Erde ist, aber er war voll der Liebe für die irrende Menschheit, und er gab sein Leben für sie, für Dich. Wenn du glaubst an ihn-du sagst dies immer-, so folge ihm und liebe sie alle, die Schlechten, die Irrenden und die vielen Leidenden (Böll, 1995: 10).

Bu pasajda iki kez kullanılan *Menschensohn* sözcüğünün Türkçe karşılığı genel olarak kullandığımız insanoğlu kelimesi değildir, burada İsa Mesih kastedilmektedir. Bu nedenle bu pasajın çevirisi de şöyle başlamaktadır:

¹ Katolik camiasında: Selam sana Maria adını taşıyan bir dua, Meryem Ana'ya yakarmalardan oluşmaktadır(Lk. 1. 28-42).

² .Hz. İsa'nın havarilerine öğrettiği bir dua. İki şekilde nakledilmiştir. Kısa şekli Hıristiyan aleminin temel duası haline gelmiştir, çeşitli durumlarda okunur ve beş ricadan oluşmaktadır.

İsa Mesih başını nereye koyması gerektiğini bilmiyordu, öylesine yalnız ve çaresizdi ki, terkedilmiş ve tek başına kalmıştı insanların arasında, hatta havarileri bile, karar verme anı geldiği için onu terk ettiler ve ancak kutsal Ruh'un gücü Tanrı aşkı uğruna onları o dehşet verici işkence ve dayanılmaz acılara karşı ayakta tuttu: İsa Mesih her şeye rağmen bütün insanları sevdi, o gerçekten de dünyanın ne kadar kötü, insanların ne kadar iğrenç olduğunu biliyordu, ancak onların yanılığı içinde olduklarını düşünerek yine de tüm insanlara karşı sevgi besliyordu ve onlar için, SENİN için, kendi hayatını feda etti. Eğer ona inanıyorsan -ki bunu hep söylüyorsun – onun izinden yürü ve herkesi sev, kötüleri, yolunu şaşırانları ve acı çeken bütün insanları sev.

Anlam aktarımı bağlamında karşılaştığım zorlukların örnekleri oldukça çok, ne yazık ki burada bunların hepsine yer vermek mümkün değil.

Bu öyküde karşılaştığım başka bir sorun da yazarın kendi dikkatsizliğinden kaynaklanan bir sorundu. Öykünün kahramanlarından biri olan Heinrich, Susanne isminde bir kızı çalıştığı kötü yerden kurtarır ve birlikte Susanne'nin daha önce o çalıştığı batakhane de tanıyıp doğru yola sokmayı başardığı Benedikt Tauster'i aramaya karar verirler. Ancak Böll öyküyü anlatmaya devam ederken bir daha hiç bir şekilde Susanne'ye gönderimde bulunmamaktadır. Yazar, Heinrich'in Benedikt'i ünü kötü bir sokakta, sefil bir tavanarası odasında bulduğundan söz etmekte, iki adamın uzun süren sohbetlerini betimlemektedir, bir süre sonra oraya Benedikt'in kız arkadaşı Magdalena da gelmiştir, Heinrich'le tanışır ve sohbet etmeye başlarlar, üçlünün bu uzun sohbeti çok hararetlili geçmektedir. Bu sohbetin üç kişi arasında geçtiği çok açık bir şekilde dile getirilmektedir. Bu odada Susanne'nin de bulunduğuna ilişkin tam 4,5 sayfa boyunca hiç bir işaret yoktur. Bu, aşığıdaki dizim örneğiyle de doğrulanmaktadır: *Lange saßen die drei in dem Halbdämmer; nur einmal wurde die Stille unterbrochen, von Benedikt: "Magdalena, ich habe dir erzählt von dem Mädchen in dem Dirnenhause, das mich die Wahrheit lehrte, du weißt ja .... sie ist Heinrichs Braut ...." Magdalena sprang auf, sie lief auf Heinrich zu, sah ihn ernst mit ihren unheimlich großen schwarzen Augen an und fragte: "Hat sie ihm ....uns... vergeben, daß er nicht mehr zu ihr gekommen ist... wir schämten uns so sehr vor ihrer Reinheit....", sie wurde glühend rot und blickte zu Boden; als sie wieder aufblickte, sah sie, daß Heinrich lächelnd nickte. Sie holte ihren Stuhl und setzte sich zu den beiden.* (Böll,1995:20).

Daha önce Benedikt'in sandalyesini Magdalena'ya verip yatağın üstüne, Heinrich'in yanına oturduğu belirtiliyor, ancak Susanne'nin bu odanın her hangi bir yerinde olduğundan hiç söz edilmiyor. Bu durumda mantıksal olarak Magdalena'nın sandalyesini alıp ikisinin yanına oturması olanaksız. Ancak hemen bir sonraki cümlede şöyle denmektedir: *"Während Magdalena bei Susanne saß und fast froh wurde bei der glühenden Zuversicht dieses Weibes, gingen die beiden Jünglinge zu dem Herrn Schulkapitalisten."* Tam 4,5 sayfayı çevirdikten sonra birden ortaya çıkıyor ki, bir şekilde Susanne aynı odada sessiz sedasız, tıpkı bir hayalet gibi durmaktadır. Böll'ün burada metin kurgusunda atladığı şey, okurun bir şekilde Susanne'ye odaklanmasını sağlamasıdır, bir şekilde Susanne'den söz edilmiş olması gerekirdi, ancak böyle olsaydı

"sie holte ihren Stuhl herbei und setzte sich zu den beiden dizimindeki den beiden dizimbirimi art gönderim işlevi görebilirdi. Bu durumda yazar çevirmeni son derece yoğun bir uğraş içine sokmakta ve yormaktadır. Bu durum karşısında çevirmen olarak, metne istemeyerek de olsa müdahale ederek çeviri eylemimi gerçekleştirmek zorunda kaldım ve şöyle çevirdim:

Magdalena hemen sandalyesini alıp Heinrich ve Susanne'nin yanına oturdu.

Çevirisini yaparken oldukça zorlandığım bir öykü de *Die Sippe Esaus* du. Öykülerin çoğunda olduğu gibi burada da Eski Ahit'e yani Tevrat'a bir gönderme var. İlginç olan şey bu göndermenin bu öyküde sadece başlıkla sınırlı kalması. Öyküyü okumaya başladığım zaman, öykünün içeriği ile başlık arasında doğrudan bir bağıntı beklentisine girdim, ancak doğrudan bir bağıntı yoktu. Tekrar başlığa döndüm ve çözümlenmeye çalıştım. Esau adının Eski Ahit'de çok da olumlu olmayan bir bağlamda geçtiğini ortaokul yıllarımda duymuştum. Hemen Almanca İncil'e baktım ve Esau ile ilgili bölümü okudum ve ardından bir de Türkçe İncil'e baktım. Esau orada Esav olarak geçiyordu ve şöyle deniliyordu: İbrahim'in oğlu İshak'ın ikiz oğulları doğar, bunlardan ilk doğanı kızıl ve her tarafı post gibi kıllıydı, bu yüzden ona Esav adını verdiler, diğeri ise doğarken eliyle kardeşinin ayağını tuttuğu için ona Yakub adını verdiler, çünkü İbranicede Yakub *topuğu tutan* veya *yerini alan* anlamına gelmektedir. Esav avcı ve kırların adamı oldu. Bir gün Esau avdan döndü, çok yorgundu ve Yakub'un pişirdiği kızıl çorbadan istedi, bu nedenle ona Edom adı da takıldı. Ancak Yakub Esav'a çorbayı sadece ilk oğulluk hakkını kendisine satması karşılığında verebileceğini söyledi. Esav tembelliği ve miskinliği yüzünden bir mercimek çorbası uğruna ilk oğul olma hakkını hor gördü ve sattı (1.Mos.24-25). *Die Sippe Esaus adlı* bu öyküde bir kadın, içip içip sızan sefil görünümlü *alçak bir heriften* söz etmekte ve bu *alçak herif*, içinde buldukları sefalete kaygısız kalmaktadır. Bu bağlamda öykünün başlığını *Esav'ın Soyu* yerine *Köpek Soyu* olarak çevirmek daha uygun geldi bana.

Bu öyküde karşılaştığım bir başka sorun da öykünün kahramanları olan kadın ve adamın isimlerinin olmamasıydı, sadece bir kez kadın sözcüğü ve artgönderim sözcüğü olarak sürekli şahıs adılı *o* ve adam için birkaç kez *alçak herif* ve çoğunlukla şahıs adılı *o* kullanılmaktaydı. Bu durum Türkçe'de şahıs adlarının cinsiyete göre farklılık göstermemesi nedeniyle sorun yarattı. Şahıs adlarını okuru sıkınamak adına doğru bir orantıda *kadın* ve *adam* kelimeleriyle değişimli olarak kullanarak çeviri eylemimi gerçekleştirdim.

Başka bir sorun da öykünün kahramanı olan kadının kullandığı tek gözülü elektrikli ocağın sürekli kopan tellerinin ve ocağa takılan kablunun ocağın pirizine giren kısmının tamiri ile ilgili olan ayrıntılı betimlemeleriydi. Bu tür ocaklardan Almanya'da artık hiç yok, ancak Türkiye'de daha hala bazı yerlerde kullanıldıkları için bu konuda biraz bilgim vardı, yine de bir elektrik teknisyenine danışma gereksinimi duydum ve sonra çevirdim:

Kaynak Dil:

"Die elektrische Schnur war defekt, das Anschlußstück aus Bakelit war zerbrochen, die Klammern blieben jedesmal im Mundstück des Kochers haften, fast

kleben, und wenn man daran zog, zog man den Draht kaputt, jedesmal war der Draht kaputt. Sie flicke mit leisen Flüchen den Draht, schloß ihn an das Mundstück des Kochers an und stöpselte ihn in die Steckdose" (Böll, 1995: 113).

Erek Dil:

"Ocağın kablosu bozuktu, kablomun ucundaki fişin bakalit olan kısmı kırılmıştı ve soketler ocağın üstündeki fiş yuvasına sokulduğunda oraya yapışıp kalıyor, fiş yuvasıyla kaynaşıyorlardı sanki, çekip çıkartmaya çalışınca da, ocağın içindeki tel kopuyordu, nitekim her seferinde kopmuştu. Kadın söylenerek kopan teli onarır ocağın fiş yuvasına bağladı ve kabloyu prize taktı."

Ve başka bir örnek:

Kaynak Dil:

"Der Draht glühte nicht mehr, sie stöpselte aus, hielt die Hand über die Kochplatte, um zu fühlen, wie heiß sie noch war, und fing dann an, langsam und systematisch den ganzen Glühdraht durchzustochern, um festzustellen, wo er wieder defekt war. Dabei fluchte sie leise. Sie spürte, wie ihr das Weinen in der Kehle saß .....

Es war zum Verrücktwerden. Selbst wenn man Geld gehabt hätte, selbst wenn man versuchte, einen neuen Draht oder einen neuen Kocher, oder nur ein neues Anschlußstück zu kaufen, man hätte es nicht bezahlen können. Sie nahmen entsetzliche Preise für diese Dinger. Dabei wurde man eines Tages verrückt wegen dieser Anschlußstücke, dieser winzigen Scheißbakelitstücke, die keine zwanzig Pfennig wert waren. Seufzend hielt sie den einen Zinken der Gabel hoch .... sie hatte die Bruchstelle entdeckt, man sah sie so schlecht der Draht war dunkel geworden und war an vielen Stellen spröde, und bei jedem Kochen fast braunte eine neue Stelle durch. Sie zog den Draht an den beiden Enden lang, wickelte die langgezogenen Enden umeinander und stöpselte wieder ein: er glühte wieder." (Böll, 1995: 116).

Erek Metin:

"Ocağın rezistans teli yanmıyordu, fişini çekti, sıcaklığını ölçmek için elini ocağın üstüne tuttu ve daha sonra rezistans telinin neresinin arızalı olduğunu bulabilmek için yavaş yavaş ve sistemli olarak ocağın her tarafını kurcalamaya başladı. Bunu yaparken sessizce söyleniyordu. Ağlamak üzere olduğunu hissediyordu ...

Çıldırarak işten bile değildi. İnsanın parası olsa ve yeni bir rezistans teli ya da yeni bir ocak, ya da yalnızca yeni bir dişi fiş satın almak istese, yine de alamazdı, çünkü bu tür şeyler için korkunç derecede yüksek meblağlar istiyorlardı. Önceleri yirmi Fenik bile etmeyen bu fişler, bu minicik, bu boktan bakalit parçaları yüzünden insan günün birinde çıldırabilirdi. Oflayıp puflayarak çatalın bir dişini yukarı kıvrırdı .... telin koştığı yeri keşfetmişti, çok zor görülebiliyordu, tel kapkara olmuş ve pek çok yeri aşınmıştı, su kaynatırken neredeyse her seferinde bir başka yerden daha kopuyordu. Kadın telin iki ucunu düzleştirip birbirine sararak bağladı ve tekrar yerine soktu: tel yeniden kızarmaya başladı".

Bu ve diğer öykülerde de olduğu gibi çeviri eylemini gerçekleştirirken pek çok sorunla karşılaştım. Zaman darlığı nedeniyle bu sorunların sadece bir kaçını örnekleyebildim. Sonuç olarak şunu özellikle vurgulamak isterim ki, çeviri Hans Vermeer'in (1990: 48) deyimiyle dillerarası ve kültürlerarası bir aktarma olduğuna göre, çevirmenin iç dünyası bu eylemi gerçekleştirirken zenginleşmekte, dünya görüşü gelişmekte ve çevirmen bir anlamda bilim ve sanata katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda yazın çevirmeni yaptığı her yeni yazın çevirisinde yeni bir dünyada gezinmekte ve çeviri yoluyla uluslararası kültür zenginliklerini ortaya çıkararak onları insanlığın hizmetine sunan bir kültür elçisi işlevini üstlenmektedir.

Kaynakça

- Bassnett, Susan, McGaine (1980): *Translation Studies*. London: Hethuen and Co., Ltd.
- Bengi - Öner, Işın (1990): *Çeviribilim, Çeviri Kuramı ve Sözde Çeviriler*. Dilbilim Araştırmaları. Ankara: Hitit Yayınevi.
- (1996): *Söylem ve Çeviri*. Ahmet Kocaman (haz.) içinde, *Söylem Üzerine*, Ankara: Hitit Yayınevi, 79-113.
- Bozkurt, Bülent (1989): *Dil Engelini Aşmak: Çeviri ve Sorunları Üzerine Bir İnceleme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Beşeri Bilimler Dergisi, Özel Sayı, Ankara.
- Cömert, Bedrettin (1978): *Kuramsal Açından Çeviri Sorunu*. Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı. Sayı 322, Ankara.
- Erten, Asalet (1992): *Çeviride Kültürel Etkenler*. Çeviribilim ve Uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Göktürk, Akşit (1986): *Çeviri – Dillerin Dili*, İstanbul.
- Kuran, Nedret (1995): *Çağdaş Alman Çeviribilimcilerin Yaklaşımları*. Mehmet Rifat ... (haz.) içinde, *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*. İstanbul: Düzlem Yayınları, 33-54.
- Newmark, Peter (1988): *Approaches to Translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paepcke, Fritz (1986): *Im Übersetzen leben*. Hrsg. von Klaus Berger und Hans-Michael Speier. Tübingen.
- Sağlam, Musa Yaşar (1992): *20. Yüzyıl Alman Edebiyatından Türkçeye Yapılan Çeviriler Üzerine*. Çeviribilim ve Uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 87-95.
- Salman, Yurdanur (1982): *Yazın Çevirmeninin Dilsel Donanımı*. Dilbilim Araştırmaları Ankara, 250 – 261.
- Stolze, Radegundis (1982): *Grundlagen der Textübersetzung*. Heidelberg: Gross.

- Vermeer, Hans J. (1990): *Skopos und Translationsauftrag – Aufsätze*, 2. Baskı. Heidelberg.
- Wills, Wolfram (1977): *Übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden*. Stuttgart.
- (1995): *Kontext, Kultur, Kompensation. Drei Grundkategorien des Übersetzerhaltens*. Germanistentreffen Bundesrepublik Deutschland – Türkei. Tagungsbeiträge, (DAAD Yayını), Bonn, S.75-92.

Can Bulut
Ege Üniversitesi

Doğu – Batı Kültür İlişkisinin Kültür Transferi Üzerine Etkisi

Bugünkü globalleşen dünyayı gözümüzün önüne getirdiğimiz zaman bilgi toplumu bağlamında sihirli sözcüğün "kültür transferi" olduğunu biliriz, hatta bir adım daha ileri götürüp postmodernizmi bir "atomizasyon" hareketi olarak tarif edersek, kültür transferi postmodernizmin ana unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkar: Kültürel farklılıklar gün geçtikçe çok daha fazla bir şekilde toplum hayatının önemli bir unsuru haline gelmekte ve zaman zaman meydana gelen toplumlararası anlaşmazlıkların temelini teşkil ettiği düşünülmektedir. Bu olgunun da 'Aydınlanmanın diyalektiği' bağlamında ele alınması uygun olacaktır: haritalar kültürel açıdan ne kadar parçalanırsa o denli fazla cephe açılmış olacaktır¹. Görüldüğü üzere 'kültür transferi' günümüzde son derece ambivalan bir karaktere sahiptir. Bunun sebeplerinden bir tanesi o medeniyet dediğimiz olayın homojen bir yapı olmadığından dolayı kültürlerarası bağların yetersiz kalmasıdır. Kültürel farklılıkları rasyonellikle ortadan kaldırmayı amaçlayan modernizm (Yugoslavya örneği özellikle çarpıcıdır) dünyayı hayal kırıklığına uğratmıştır.

İnsanların işte böyle umutsuzluğa düştüğü puslu bir ortamda kültürlerarası iletişim çağrılarını yavaş yavaş bir kavram içerisinde şekillenmeye başlamıştır. Bu kavram hepimizin hayatında çok önemli bir yer teşkil eden 'çok kültürlü toplum' kavramıdır. İnsanların kültürlerarası iletişime önem vermelerinin iki ana sebebi vardır. Bir tanesi iletişimde asgari müşterekler bütünlüğünü oluşturmak, diğeri ise kendi kültürünü kendi köklerini aramak ve öğrenmektir. Ancak kültürlerarası iletişimde bütün kültür olguları belli standart kategorizasyonlar altında toplanamadığı için dışarıda kalanların transfer edilmesi ve gerekiyorsa onlar için yeni kategoriler yaratılması gerekir. Bir başka değişle bizim için yabancı olan kültür olgularını transfer etmemiz kaçınılmazdır. Ancak bu çok olumlu gibi görünen olaya biraz daha yakından baktığımız zaman birtakım olumsuzlukların da olduğunu görmekteyiz. Çünkü transfer edilecek yabancı unsur adeta bir obje olarak kabul edilir ve dolayısıyla sessiz ve savunmasızdır. Örneğin her çeviri aynı zamanda bir yorum da olduğu için ve yorum birşeylere sahiplenmenin bir göstergesi olduğu için çevirilerde bir egemenlik hissi kendini belli eder. Böylece esasen biz ve onlar diye iki doğal kutup oluşur. Bu doğal kutupların yarattığı en büyük olumsuzluk ise çevirinin kültürlerarası bir güç çekişmesini ortaya çıkarmasıdır. Bu güç çekişmesi sonunda doğu-batı kültürleri içinde ortaya çıkan çeviri anlayışını şöyle özetleyebiliriz. Avrupa açısından baktığımızda tercümeden anlaşılacak şey, yani hedef yabancı unsurların edimidir. Yani yabancıyı tanıtmaya amaçlı kültür transferinin yerini kendini tanıtmaya olayı alır. Böylece eleştirel transferin yerini eleştirisiz

¹ Huntington, Samuel B.: *Der Kampf der Zivilisation*, oO., oJ., S. 42.

- Vermeer, Hans J. (1990): *Skopos und Traslationsauftrag – Aufsätze*, 2. Baskı. Heidelberg.
- Wills, Wolfram (1977): *Übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden*. Stuttgart.
- (1995): *Kontext, Kultur, Kompensation. Drei Grundkategorien des Übersetzerhaltens*. Germanistentreffen Bundesrepublik Deutschland – Türkei. Tagungsbeiträge, (DAAD Yayını), Bonn, S.75-92.

Can Bulut
Ege Üniversitesi

Doğu – Batı Kùltür İlişkinin Kùltür Transferi Üzerine Etkisi

Bugünkü globalleşen dünyayı gözümüzün önüne getirdiğimiz zaman bilgi toplumu bağlamında sihirli sözcüğün "kùltür transferi" olduğunu biliriz, hatta bir adım daha ileri götürüp postmodernizmi bir "atomizasyon" hareketi olarak tarif edersek, kùltür transferi postmodernizmin ana unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkar: Kùltürel farklılıklar gün geçtikçe çok daha fazla bir şekilde toplum hayatının önemli bir unsuru haline gelmekte ve zaman zaman meydana gelen toplumlararası anlaşmazlıkların temelini teşkil ettiği düşünülmektedir. Bu olgunun da 'Aydınlanmanın diyalektiği' bağlamında ele alınması uygun olacaktır: haritalar kùltürel açıdan ne kadar parçalanırsa o denli fazla cephe açılmış olacaktır¹. Görüldüğü üzere 'kùltür transferi' günümüzde son derece ambivalan bir karaktere sahiptir. Bunun sebeplerinden bir tanesi o medeniyet dediğimiz olayın homojen bir yapı olmadığından dolayı kùltürlerarası bağların yetersiz kalmasıdır. Kùltürel farklılıkları rasyonellikle ortadan kaldırmayı amaçlayan modernizm (Yugoslavya örneği özellikle çarpıcıdır) dünyayı hayal kırıklığına uğratmıştır.

İnsanların işte böyle umutsuzluğa düştüğü puslu bir ortamda kùltürlerarası iletişim çağrılarını yavaş yavaş bir kavram içerisinde şekillenmeye başlamıştır. Bu kavram hepimizin hayatında çok önemli bir yer teşkil eden 'çok kùltürlü toplum' kavramıdır. İnsanların kùltürlerarası iletişime önem vermelerinin iki ana sebebi vardır. Bir tanesi iletişimde asgari müşterekler bütünlüğünü oluşturmak, diğeri ise kendi kùltürünü kendi köklerini aramak ve öğrenmektir. Ancak kùltürlerarası iletişimde bütün kùltür olguları belli standart kategorizasyonlar altında toplanamadığı için dışarıda kalanların transfer edilmesi ve gerekiyorsa onlar için yeni kategoriler yaratılması gerekir. Bir başka değişle bizim için yabancı olan kùltür olgularını transfer etmemiz kaçınılmazdır. Ancak bu çok olumlu gibi görünen olaya biraz daha yakından baktığımız zaman birtakım olumsuzlukların da olduğunu görmekteyiz. Çünkü transfer edilecek yabancı unsur adeta bir obje olarak kabul edilir ve dolayısıyla sessiz ve savunmasızdır. Örneğin her çeviri aynı zamanda bir yorum da olduğu için ve yorum birşeylere sahiplenmenin bir göstergesi olduğu için çevirilerde bir egemenlik hissi kendini belli eder. Böylece esasen biz ve onlar diye iki doğal kutup oluşur. Bu doğal kutupların yarattığı en büyük olumsuzluk ise çevirinin kùltürlerarası bir güç çekişmesini ortaya çıkarmasıdır. Bu güç çekişmesi sonunda doğu-batı kùltürleri içinde ortaya çıkan çeviri anlayışını şöyle özetleyebiliriz. Avrupa açısından baktığımızda tercümeden anlaşılabilir şey, yani hedef yabancı unsurların edimidir. Yani yabancıyı tanıtmaya amaçlı kùltür transferinin yerini kendini tanıtmaya olayı alır. Böylece eleştirel transferin yerini eleştiririz

¹ Huntington, Samuel B.: *Der Kampf der Zivilisation*, oO., oJ., S. 42.

transfer alır. Örneğin milli zevkleriyle iftihar eden Fransızlar başka bir zamanın zevkini tatmak yerine her konuda kendi zevklerini esas alırlar. Homer bir mağlup olarak Fransa'ya gelmeli ve göz zevklerini bozmaması için onların modasına göre giyinmeli; sakalını kesmeli ve tek düze giysisini çıkarmalı; Fransız gelenek ve göreneklerine göre hareket etmelidir. Köylüce asaleti ise her nerede ortaya çıkacak olursa olsun o zaman da bir barbar olarak kendisiyle alay edilmelidir. Doğu kültürleri açısından baktığımızda ise sahip olunan kültürün değişime uğratarak batıya adapte edilmesi olgusunu görmekteyiz.

Kültürlere olan bakış açısına göre transfer olayının iki farklı anlamı ortaya çıkmaktadır. Eyer 19. yy dan bugüne kadar söylendiği gibi her kültür ve onun dili kendi içinde bir bütündür düşüncesini kabul edecek olursak, o zaman transfer demek tamamen yabancı olan bir bütünden kendi kültür ve diline adapte etmektir.

Bu ilişkiyi klasik antropolojik olarak değerlendirebiliriz. Ancak her kültürün temelinde transfer oluşumlarının olduğunu kabul edecek olursak o zaman gerçek anlamda yabancılık diye birşey olmaz. Bu durumda sahip olunanla yabancı kültürün oluşum evreleri birbirleriyle ilişkilendirilmelidir. Modern Türkçemizi ele alalım. Özellikle son yıllarda Avrupa dillerinden Türkçeye her zamankinden çok tercüme yapılmaktadır. Bunun sonucunda dilimiz oldukça hızlı bir değişim içerisine girmektedir. Böylece Türkçemiz batı dillerine yaklaşmaya başlamıştır. Buna karşılık batı dillerine bakacak olursak orada da aynı süreçleri görebiliriz. Avrupa dilleri de birçok özelliklerini ortaçağda Arap metinlerinden almışlardır. Doğu kültürlerinden yapılan tercüme olmasıydı belki bugün bir Leibnitz yada Schopenhauer olmayabilirdi.

Bu bağlamda dünya tarihine şöyle bir baktığımız zaman simdiye kadar kendi kendine yetişmiş sanılan medeniyetlerin birbirlerine bağlı oldukları anlaşılır. Artık felsefe tarihçileri bir 'miracle grec' den bahsetmiyorlar. Yunan düşüncelerinin kaynaklarını Orta Asya'dan gelmiş bir kavim olan Sümerlerde arıyorlar. Hatta daha ileriye giderek eski İran, Sümer ve Çin medeniyetleri arasında çok geniş bağlar olduğunu gösterirler².

Kurulan kültürlerin gelişmesi ve devamlılık arzemesi için sürekli bir dışarıya açılım politikası izlemelidir. Bu politikanın temel direği ise çeviri faaliyetleridir. Medeniyetin sürekli açılış yolu üzerindeki bütün esaslı uyanış hareketleri bu suretle, her şeyden önce, birer büyük çeviri devri ile başlamıştır. Eski Yunan uyanışı Anadolu, Fenike, Mısır çevirileriyle, Türk Uygar uyanışı Hint, İran, Nesturi çevirileriyle İslam uyanışı Yunan, Hint çevirileriyle, yeni batı uyanışı İslam (Türk, Arap, Süryani³), Yahudi Yunan çevirileriyle mümkün olmuştur⁴.

Yunan mucizesine yakından baktığımız zaman bu ilmin üç kaynaktan geldiğini görmekteyiz. 1. Sümerlerden (kadastro, tabiat bilgisi, astronomi), 2. Fenike'den (hesap),

² Bkz. Ülken, Hilmi Ziya: Uyanış devirlerinde tercümenin rolü, Ülken yayınları, İstanbul 1997, s. 12.

³ Bkz. Goldziher, Ignace: Klasik Arap literatürü, İmaj yayınları, Ankara 1993, s. 104.

⁴ Bkz. Ülken, ay. es., s. 15.

3. Mısır'dan (geometri). Filolojik tetkikler sonunda Thales'in Karya'lı olduğu ortaya çıkmıştır. Pythagoras senelerce Mısır da eğitim görmüştür. Bir rivayete göre bilim milattan 1500 sene kadar evvel Mısır dan Yunanistana göç eden İnahus ve Kadmus tarafından götürülmüştür. Bundan dolayı bu eski Yunanlılara Mısırlıların talebesi deniyordu⁵.

Avrupa medeniyetinin temelini teşkil eden Romalılar günlük hayata yönelik önemli katkıları olmuştur. ancak fikir faaliyetleri açısından Yunanlıların çırağı olmaktan hiçbir zaman kurtulamamışlardır. Bu yüzden Yeni eflatunculuk hareketi ve onu canlandıran İskenderiye kütüphanesi olmamış olsaydı bugünkü Avrupa medeniyeti çok farklı olabilirdi⁶. (Aristo bu eflatun okulunda yetişenlerden biridir)

Sicilya ve Endülüslü yolu ile İslam bilimi 12 yy dan itibaren batı medeniyetlerine girmeye başlamıştır. Söz gelimi Ebu Kasım Hallaf bin Abbas batılı meslektaşlarıyla bir ayarda tutuluyordu ve tıp alanındaki araştırmaları uygulanıyordu. Ziraat alanında Ebu Zekeriyâ el-Avam, eczacılıkta İbni Zühr temel alınan başka bilimadamlarıdır. Yine sözcüğü Matematik konusunda da aynı eğilimleri görmekteyiz. Endülüslü ve Türk matematik bilginlerinin eserleri Yunanlılarınkinden daha değerli görülüyordu ve çevriliyordu. Bu konuda daha birçok örnek vermek mümkün. Çevirilere verilen önemi anlamak için o dönemlerdeki kitap adetlerine bakmak yeterli. Avrupanın en zengin kütüphanelerinden birisi sayılan Saint Gallen kütüphanesinde 860 larda ancak dört yüz kitap vardı Ancak 12. yy da İslam ülkeleriyle temas neticesinde kitap sayısı birçok kütüphanede onbinlere çıkmıştır⁷.

Yeni bilim'in 11. yy sonlarında, batıya girişi 3 safhada olmuştur.

1. safhada batıdan birçok kişi İslam medreselerinde eğitim görmüştür.
2. safhada güney Avrupa'da İslam medreseleri taklit edilerek (Res.) ilk üniversiteler kurulmuştur. (mimarileri, ders programları, eğitim usulleri) İlk defa Salerno medresesi kurulmuş ve adete İslam biliminin batıya açılan kapısı haline gelmiştir.
3. safhada İslam biliminin etkisi Fransaya (Sorbon) ve oradan diğer ülkelere (Almanya-Köln, İngiltere-Oxford) yayılmıştır.

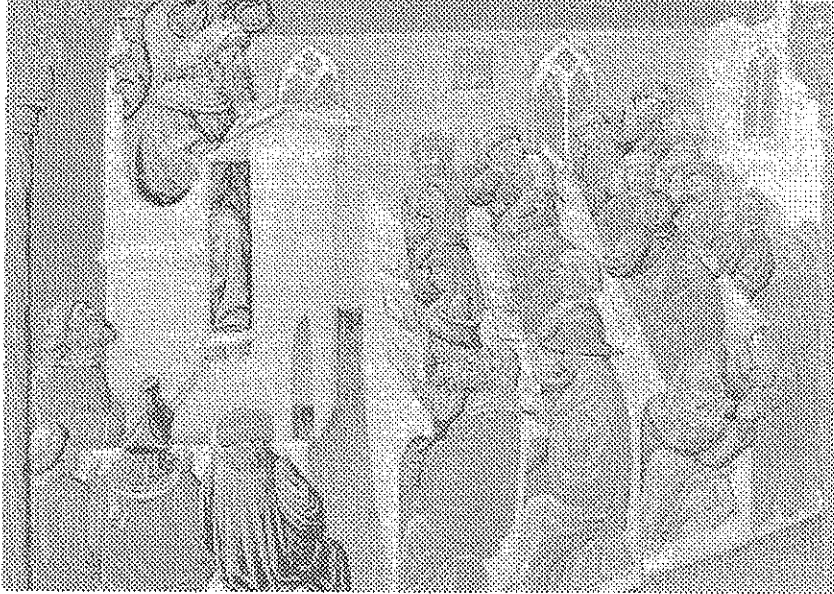
Batı bu etkileri kendi dili söz konusu olduğu zaman unutmaktadır. Ancak insana tanıdık olanın, yabancı unsurun kısmen benimsenmesi ve benimsenemeyene sınır konması olarak düşünürsek yabancıların kendi başına baştan beri var olan ayrı bir şeymiş gibi görünmesi doğru değildir. Tam tersine yabancı dediğimiz unsur işte böyle bir prosedür sonunda ortaya çıkmaktadır. Özümseven unsurlar doğal hale geldikten sonra özümsevenemeyenlerin algılanabilmesi için transferden bahsedebiliriz. Bu durumda transfer edilecek unsur kendi anlayışı içerisinde bir marjinallik kazanır ve sadece yabancı unsurun entegre edilmesi açısından önem arz eder.

⁵ Bkz. Ülken, ay. es., s. 20.

⁶ Bkz. Ülken, ay. es., s. 34.

⁷ Bkz. Ülken, ay. es., s. 215-223.

Bir kültürü şekillendiren düşünce sistemleri birbirleriyle alış veriş içindedirler ve bundan dolayı kendilerinde meydana gelen anlam değişimleriyle kendi sınırlarını hatta bir kültürün sınırlarını tayin ederler. Ortaya çıkan her bir kültür diğer kültürleri ilerici modern yada egzotik olarak görür. Bu çerçevede Kuzey Amerika ve Avrupa kültürleri ayrıcalıklı merkezleri oluştururlar. Bu kültürlere dayanmak suretiyle bazı düşünce sistemleri daha baskın bir konuma gelir. Böylelikle kültürün kazandığı bu ayrıcalık doğrudan milletlerarası güç dengesine yansır.

14. yy da bir Alman üniversitesi (Liber ethicorum/Frater Henricus de Allemania)⁸

Batıda üretilen bilimin hegemonyası sayesinde bugüne kadar özellikle Avrupa kültürünün yabancı unsurlardan hiç etkilenmediği izlenimi uyanmıştır. Tabii burada batının çeviriler sayesinde oluşturduğu karakter sürecine giden yol dikkate alınmamaktadır. Yapılan çeviriler batının kendisini herşeyin kaynağı olarak gördüğünü gösterir. Böylece batı kimliği değişmez ve evrensel bir yapı olarak ortaya çıkar. Bunun kökeninde de Herder'in de fragmanlarında değindiği gibi 'eski dünya tarihinin yazılı projeksiyonu' yatar. Herder burada Antik Yunan'ın başka halkları çarpıtarak onların buluşlarını kendine malettiğini söyler. Bu yüzden bana göre batı kültüründe çeviri amaçtan çok yabancı kültürlerden bilgi aktarmaya yarayan bir araç anlamını taşımaktadır. Günümüzde Avrupa kültürleri dışındaki kültürlerde durum biraz daha farklıdır. Bu ülkeler için çevirinin anlamı çok farklıdır. Çeviri bir amaçtır. Hedef ise batı kültürüdür. Çevirilerden beklenen şey kültürümüzü değiştirmesi ve batıya adapte

etmesidir. Bir başka deyişle sürekli yapılan çeviriler sonunda kültürümüzü köklü bir değişime uğratmaktadır ve yeni bir kültürel kimlik oluşturmaktadır. Sosyal ve kültürel alandan yapılan çeviriler günlük hayattaki realiteyi doğrudan etkileyebilmektedir. Böylece eski yapı modern dünya yolunda yok olmaya yüz tutmuştur. Bu durumda tercüme edilen kelimelerin pozitif ve yapıcı anlamları ortaya çıkar ve o kültürün geleceğini şekillendirir. Bu konuyla ilgili güzel bir örnek 'demokrasi' kelimesidir. Bu kelime sayesinde çeviri yoluyla sadece yabancı bir kültür hakkında bilgi edinilmemiş, kendi kültürümüz de tercüme edilen olgular vasıtasıyla değişime uğramıştır.

Çeviri basit anlamda kainatın süreklilik içerisinde tek ve değişmez oluşundan hareket eder. Yani yabancı kültürdeki bir kavramın kendi dilimizdeki bir kavrama eşitlenmesidir. Burada kavramlar anlamsal açıdan aynı düzlem üzerinde kabul edilmektedir. Buna göre 'sandalye' 'Stuhl' dur, yani her iki kavram da aynı şekile işaret eder. Bu düşünce tarzı temelde egosentrik bir anlayışa dayanır. İnsanın kendi düşüncesi yada gerçek olarak algıladığı unsurlar kesin ve tartışma götürmez olarak kabul edilir ve başka dildeki ifadeler sadece farklı söyleyiş biçimleridir.

Artık iletişim çağına girmiş olan modern dünyamızda Temsil Etme ve yabancı kültürlerin transferi konusunda farklı beklentiler ortaya çıkmaktadır. sadece metne dayalı klasik anlamda bir çeviri artık kabul görmemektedir. Trend yabancı unsurun öğrenilmesinden onun yaşanmasına doğru gitmektedir ve eski anlayış fazlasıyla etnosentrik ve dolayısıyla geçersiz kabul edilmektedir. Bu tür modeller artık emperyalist çeviriler olarak eleştirilmektedir. Bunların karşısına bugünkü Metaantropoloji dialog ve çaba sarf etmek gibi kavramlarla çıkmaktadır. Burada özellikle bilginin objektifliği, konunun eleştirilebilirliği, objektifliğin kendi batı kültürünün eleştirilmesi ve geliştirilmesi açısından anlamı gibi sorulardan vazgeçilmektedir. Yabancı kültürlerin anlatılması burada eleştirel bir tartışma içerisinde farklı görüş ve bakış açılarından oluşan karşılıklı etkileşim prosedürü içerisinde adeta eritilmektedir. Herder, teorik alanda avangardist sayılabilecek düşüncelere sahiptir, çünkü ona göre yabancı halkları dışarıdan tanımak mümkün değildir. Onun teklifine göre yabancı halkların içlerine girip onları tanımak gerekir, yani paylaşım olmadan kazanç olmaz: Her zaman başka ülkelerin kendimize nasıl bir kazanç sağlayacağını, onların nasıl sömürüleceğini düşünmemek gerekir.' Esas olan bir halkın kendini gördüğü şekilde ortaya koymasıdır. 'Aynı düzlemde durulması gerekirken daha üst bir basamağa çıkılıyor ve herşey öyle garip bir bakışaçısından izleniyor ki insan her yerde büyük çarpıklıklar görüyor'. Hieronimus ise Herder'in düşüncesine karşın emperyalist ruhun da çevirilerde kendisini hissettirmesini ister. Hieronimus tarafından dile getirilen emperyalist yaklaşıma güzel bir örnek olarak antik yunan dünyası ile latin ortaçağ arasındaki doğu sınırını oluşturan islam dünyası bilim adamlarına ait isimlerin latinceleştirilmesi anlayışını gösterebiliriz. Örneğin İbn-i Sina'ya Avisena, İbn-i Rüşd'e Avereos ismi verilmiştir.

Öyle görünüyorki burada modern kültür değerleri etkilerini kaybetmeye başlamışlar. Kapitalist düzenin dünyada giderek yaygınlaşmasına rağmen yeni kültürel 'sınırlar' oluşmaktadır. 'Eleştiri', sınırların ötesine geçmek yada yeni boyutlara doğru yol almak gibi modern olgular da desteksiz kalmışlardır.

⁸ Busley, Hejo: Spiegel der Zeiten, Bd. II, Frankfurt 1975, S. 141.

Postmodern düşünce yabancı kültürlerin transferindeki amacı yaşantıları öğrenmek değil, yeni yaşantıları yaşamayı öğrenmek olarak görür. Çünkü temel prensipleri eleştiriye dayalı olan algılama sistemleri burada kullanılmamaktadır. ASAD bu konuda şöyle der:

The translation is addressed to a very specific audience, which is waiting to read about another mode of life and to manipulate the text it reads according to established rules, not to learn to live a new mode of life'.

Bu anlatıdan anlaşılacağı gibi postmodern dünya görüşünün ne denli modernitenin mimesis kavramına karşı yürüttüğü mücadeleye işin doğası gereği muhalefet ettiği apaçık ortaya çıkıyor.

Çünkü bu mücadelenin temelinde esasen isyan ruhu ve eleştiri yatar ve yeni boyutlar arayışı içerisinde. Postmodern dünyada ise bütün bu çabaların sonucu büyük bir hiç dir. Modern anlayış mevcut geleneklerle beslenemediği için onlara eleştirel bir yaklaşımla sahip çıkarak yeni bir kültürlerarası yada kültürleriçer mimesis kavramı oluşturmuştur. Postmodern düşünce ise mimesis prensibini artık geride bırakmıştır. Mimesis kavramının içinde barındırdığı bilgiye ulaşma isteği reddedilmektedir. Çünkü bilgi artık günümüzde ekonomiyle çok sıkı bir ilişki içerisinde. Ekonomik gücü olan bu bilgiye ulaşabilmekte, olmayan ise mahrum kalmaktadır. Onlar için bu durum sömürgeciliğin ve emperyalizmin en güzel örneğidir. Peki yerini ne almıştır dersek bu soruyu belki evrensel bir relativizm diye cevaplayabiliriz.

Yeni iletişim ilişkileri bugün modern olan evrenselleştirilmiş relativizm teorisine göre yorumlanmaktadır. Buna göre yorumun, değerlendirmenin ve hiyerarşik yapılar oluşturmanın her şekli bir iktidar hırsı olarak algılanmaktadır. Hedef büyük sermayenin ve onun ortaya koyduğu imkanların başkalarını zorla değiştirip değiştirmediği tartışmalarını aşarak legitimasyon ve güç uygulaması konularındaki tartışmalardan kurtulmak ve kültür kavramını yeniden yüceltmek.

Kaynakça

Goldziher, Ignace: Klasik Arap literatürü, Ankara 1993.

Huntington, Samuel B.: Der Kampf der Zivilisation, oO., oJ..

Ülken, Hilmi Ziya: Uyanış devirlerinde tercümenin rolü, İstanbul 1997.

Resim:

Busley, Hejo: Spiegel der Zeiten, Bd. II, Frankfurt 1975.

İlyas ÖZTÜRK
Sakarya Üniversitesi

Çevirmenin Kültür Transferindeki Rolü

0. Giriş

Çeviriler insanlık tarihinde kültürleri oluşturmuşlardır. Eski Mısırın, Mezopotamya'dan; Yunan kültürünün ; Anadolu'dan gelen kültür akımlarından, Roma kültürünün Yunan kültüründen etkilendiği bir gerçektir. Böylece farklı kültür yumakları tarihsel süreçte oluşmuş ve gelişmiştir.

Daha sonra 11. yy'dan itibaren Latin kültürü doğu kültüründen (Emeviler aracılığıyla) etkilenebilir. İslam kültürü 'skolastik', Latin kültürü 'rasyonel', Yunan kültürü 'felsefe', Roma kültürü de 'hukuk' öğretileri bakımından önemli ve etkindiler. Bu kültürler birbirleriyle iletişimi çeviri yoluyla kurmuşlar ve birbirlerinden etkilenebilirlerdir. Dolayısıyla özgün, ulusal kültürlerin oluşma süreci böylece başlamış oldu.

Rönesans'ı etkileyen olaylardan biri de Endülüs kütüphanelerinde bulunan binlerce yazma Süryanice, İbranice ve Arapça eserler olmuştur. Bu dönemde çeviri dilleri Latince, Arapça, İbranice ve Süryanice idi. Öte yandan İspanya'da bulunan Granada, Toledo, Sevilla gibi 12 farklı kültür merkezlerindeki bilimsel çalışmalar, Avrupa kültürüne büyük kazanımlar vermiştir (Vermeer 1996, 213). Böylece iki farklı kültür yani doğu-batı kültürü 100 yılı aşkın bir süre içerisinde birbirlerini tanıma fırsatı bulmuşlardır.

Rahip ve çevirmen Reimund von Toledo başkanlığında birçok doğu kültürüne özgün yapıt batı kültürüne kazandırılmıştır. Önemli çevirmenler arasında Dominicus Gundissalinus, Johannes Hispaniensis bulunmaktadır.

Dünya kültür tarihinde bu denli etkili temsilcileri olan ve özgün kültürlerin oluşumuna aracı olan çevirinin gerçekleşmesinde en etkin rolü oynayan kuşkusuz çevirmendir.

1. Problematik

Diller kültürlerin temel unsurlarıdır. Kültür aktarımında çevirmen yazar ve okur arasında, başka bir deyişle kaynak metinle erek metin arasında etkin ve aktif bir role sahiptir. Kültür transferinde dil bir gemi konumundadır. Gemi ne kadar güçlü ve sağlam olursa, Kültür de gelecek kuşaklara ve çağlara o denli sağlıklı biçimde ulaşır, çünkü dil bireyin ve toplumun tüm davranışlarını etkiler. Bu bakımdan farklı kültürlerle sahip insanların farklı davranışlar göstermesi doğaldır. Bir Alman'ın "Hayır" anlamında başını sağa sola sallaması, bir Türk'ün ise (başını) öne arkaya sallaması buna açık bir örnektir. Bu bağlamda dillerin kendi kültürleriyle yadsınmayacak biçimde bağlantısı ve

Postmodern düşünce yacancı kültürlerin transferindeki amacı yaşantıları öğrenmek değil, yeni yaşantıları yaşamayı öğrenmek olarak görür. Çünkü temel prensipleri eleştiriye dayalı olan algılama sistemleri burada kullanılmamaktadır. ASAD bu konuda şöyle der:

The translation is adressed to a very specific audience, which is waiting to read about another mode of life and to manipulate the text it reads according to established rules, not to learn to live a new mode of life'.

Bu anlatıdan anlaşılacağı gibi postmodern dünya görüşünün ne denli modernitenin mimesis kavramına karşı yürüttüğü mücadeleye işin doğası gereği muhalefet ettiği apaçık ortaya çıkıyor.

Çünkü bu mücadelenin temelinde esasen isyan ruhu ve eleştiri yatar ve yeni boyutlar arayışı içerisinde. Postmodern dünyada ise bütün bu çabaların sonucu büyük bir hiç dir. Modern anlayış mevcut geleneklerle beslenemediği için onlara eleştirel bir yaklaşımla sahip çıkarak yeni bir kültürlerarası yada kültürleriçer mimesis kavramı oluşturmuştur. Postmodern düşünce ise mimesis prensibini artık geride bırakmıştır. Mimesis kavramının içinde barındırdığı bilgiye ulaşma isteği reddedilmektedir. Çünkü bilgi artık günümüzde ekonomiyle çok sıkı bir ilişki içerisinde. Ekonomik gücü olan bu bilgiye ulaşabilmekte, olmayan ise mahrum kalmaktadır. Onlar için bu durum sömürgeciliğin ve emperyalizmin en güzel örneğidir. Peki yerini ne almıştır dersek bu soruyu belki evrensel bir relativizm diye cevaplayabiliriz.

Yeni iletişim ilişkileri bugün modern olan evrenselleştirilmiş relativizm teorisine göre yorumlanmaktadır. Buna göre yorumun, değerlendirmenin ve hierarşik yapılar oluşturmanın her şekli bir iktidar hırsı olarak algılanmaktadır. Hedef büyük sermayenin ve onun ortaya koyduğu imkanların başkalarını zorla değiştirip değiştirmediği tartışmalarını aşarak legitimasyon ve güç uygulaması konularındaki tartışmalardan kurtulmak ve kültür kavramını yeniden yüceltmek.

Kaynakça

Goldziher, Ignace: Klasik Arap literatürü, Ankara 1993.

Huntington, Samuel B.: Der Kampf der Zivilisation, oO., oJ..

Ülken, Hilmi Ziya: Uyanış devirlerinde tercümenin rolü, İstanbul 1997.

Resim:

Busley, Hejo: Spiegel der Zeiten, Bd. II, Frankfurt 1975.

İlyas ÖZTÜRK
Sakarya Üniversitesi

Çevirmenin Kültür Transferindeki Rolü

0. Giriş

Çeviriler insanlık tarihinde kültürleri oluşturmuşlardır. Eski Mısırın, Mezopotamya'dan; Yunan kültürünün ; Anadolu'dan gelen kültür akımlarından, Roma kültürünün Yunan kültüründen etkilendiği bir gerçektir. Böylece farklı kültür yumakları tarihsel süreçte oluşmuş ve gelişmiştir.

Daha sonra 11. yy'dan itibaren Latin kültürü doğu kültüründen (Emeviler aracılığıyla) etkilenebilir. İslam kültürü 'skolastik', Latin kültürü 'rasyonel', Yunan kültürü 'felsefe', Roma kültürü de 'hukuk' öğretileri bakımından önemli ve etkindiler. Bu kültürler birbirleriyle iletişimi çeviri yoluyla kurmuşlar ve birbirlerinden etkilenebilirlerdir. Dolayısıyla özgün, ulusal kültürlerin oluşma süreci böylece başlamış oldu.

Rönesans'ı etkileyen olaylardan biri de Endülüs kütüphanelerinde bulunan binlerce yazma Süryanice, İbranice ve Arapça eserler olmuştur. Bu dönemde çeviri dilleri Latince, Arapça, İbranice ve Süryanice idi. Öte yandan İspanya'da bulunan Granada, Toledo, Sevilla gibi 12 farklı kültür merkezlerindeki bilimsel çalışmalar, Avrupa kültürüne büyük kazanımlar vermiştir (Vermeer 1996, 213). Böylece iki farklı kültür yani doğu-batı kültürü 100 yılı aşkın bir süre içerisinde birbirlerini tanıma fırsatı bulmuşlardır.

Rahip ve çevirmen Reimund von Toledo başkanlığında birçok doğu kültürüne özgün yapıt batı kültürüne kazandırılmıştır. Önemli çevirmenler arasında Dominicus Gundissalinus, Johannes Hispaniensis bulunmaktadır.

Dünya kültür tarihinde bu denli etkili temsilcileri olan ve özgün kültürlerin oluşumuna aracı olan çevirinin gerçekleşmesinde en etkin rolü oynayan kuşkusuz çevirmendir.

1. Problematik

Diller kültürlerin temel unsurlarıdır. Kültür aktarımında çevirmen yazar ve okur arasında, başka bir deyişle kaynak metinle erek metin arasında etkin ve aktif bir role sahiptir. Kültür transferinde dil bir gemi konumundadır. Gemi ne kadar güçlü ve sağlam olursa, Kültür de gelecek kuşaklara ve çağlara o denli sağlıklı biçimde ulaşır, çünkü dil bireyin ve toplumun tüm davranışlarını etkiler. Bu bakımdan farklı kültürlere sahip insanların farklı davranışlar göstermesi doğaldır. Bir Alman'ın "Hayır" anlamında başını sağa sola sallaması, bir Türk'ün ise (başını) öne arkaya sallaması buna açık bir örnektir. Bu bağlamda dillerin kendi kültürleriyle yadsınmayacak biçimde bağlantısı ve

ilintisi olduğu söylenebilir. Buradan, iletişimin dilsel ve dil dışı olarak (yani verbal ve non-verbal) gerçekleştiği de görülmektedir.

Tüm bu olgular içerisinde iletişimi sağlamakla yükümlü olan çevirmen aynı zamanda bir uzman (Expert), bir taşıyıcı (Zulieferer) ve bir arkadaş (Freund) konumundadır (Vermeer 1997, 284). Aktardığı malzemeyi, kültür unsurlarını iyi tanyan, alan bilgisine sahip bir uzman, neyi nasıl ve nereye ulaştıracağını bilen bir çevirmen arkadaşça, dostça iletişim ağını kurar. Böylece çevirmen, kültür transferinde başarılı bir görev yapmış olur.

Bu bilinçte olan çevirmen aktardığı kültürel unsurları erek kitleyi hoşnut edecek, beklentilerini karşılayacak biçimde transferini gerçekleştirir. Bütün bu açıklamalar ve özellikler ışığı altında çevirmenin görevini tam olarak yapabilmesi için, başta 'Translator' gerçek anlamda çevirmen niteliklerini taşıması gerekir.

Çevirmen, dilsel yetenek, alan bilgisi yanında bir yazarlık becerisine de sahip olmalıdır. Çünkü kaynak dilden aktardığı unsurları yeni orijinal metin olarak erek dile kazandırdığı sürece görevini yapmış olur. Yani oluşan yeni metin erek dilde yadsınmamalıdır. Çevirmenin arkadaş olma özelliği burada ön plana çıkmalı ve erek kitleyi tatmin etmelidir.

Kültür elementlerini kaynak dilden erek dile aktarmanın zor olduğunun bilincinde olan çevirmen, kaynak metin yazarı ile erek dil okuyucusunun arasında eşit hak ve yetkilere, karar verme erkine sahip olmalıdır. Çünkü çevirmen ikisi arasında doğru, uyumlu, kabul

dilebilir, hoşnut edici bir yargıya varma konumundadır. Dengeleri kurmak çevirmenin yükümlülüğüdür. O sadece bir iletken değil aynı zamanda üretimde hak ve söz sahibidir. Belki orijinal metnin yazarından daha fazla bir zorluğu ve sorumluluğu vardır, çünkü burada anlamak ve anlaşılacak amaçtır. Bu da "Skopos" eylemin tam amacına ulaşmasıdır. Buna "Skopos" olgunun gerçekleşmesi diyoruz. (Vermeer 1996, 286).

Çevirmen bir olayı, bir konuşmayı, bir yazarı veya bir metni ne kadar iyi tanırsa, sözlü veya yazılı çevirisini o kadar özgün ve özgür yapar. Burada çevirmenin bir yükümlülüğü daha ortaya çıkıyor. Bu da kaynak metin yazarı ile erek metin okuyucusu arasında bir temsilci olma özelliğidir. Her iki tarafın beklentilerine uyumlu karşılık verme durumudur.

Kültür transferlerinde en fazla zorluk gösteren alanlar ve bunlara bağlı çeviri yöntemleri, kültürden kültüre farklılık gösterir. Tarihsel, dilsel, dinsel benzerliklerin olduğu kültürler arası transferde bu zorluklar hemen hemen yok denecek kadar azdır. Örneğin Avrupa ülkelerinde dilsel farklılıklar olsa bile kültürler arası transferlerde açık biçimde benzerlikler vardır. Çünkü bir çoğunun kültür kaynaklarının aynı olması bu gerçeği doğurmaktadır.

Örnek: Weinachten, Ostern, Maria Himmelfahrt, St. Nikolaus,

gibi Almanca ifade edilen dinsel kavramlar, başka Avrupa dillerinde değişik sözcükle ifade edilse bile, içerdikleri Konsept o ülkelerde aynı olarak algılanır. Ama bu kavramları kültür bakımından farklı olan başka dillere aktardığımızda söz konusu sözcüklerin bire bir çevirileri olamayacağı gibi içerik bakımından da açıklanmaları veya betimlenmeleri gerekmektedir.

Bu gibi sorun oluşturan kültürler (değişibilim, deyimler, reklamlar, duygu tanımlamaları, ifadeleri, inanç kavramları, ulusal ifadeler, dilsel tekerlemeler, söylemler ve şiirler) çeviride transfer zorlukları gösteren örnek alan ve konulardır.

2. Atasözleri

Bir ulusun düşüncesine, algılama dünyasına, coğrafyasına, ekonomik, kültürel, tarihsel ve sosyal şartlarına göre şekillenen söylem biçim ve tarzlarıdır. Bu bakımdan bir ulusta var olan değerlerin, kendine özgü (spesifik) yapıları ve söylem tarzları vardır. Bunlar Atasözleri ve deyimlerdir.

Bir dilin anlatım ve iletişim yeteneklerini zenginleştiren farklı ve gizemli unsurları vardır. Atasözleri, Özdeyişler, Deyimler diye tanımladığımız söylem ve anlatım biçimleri en önemlilerindendir. İlk yazılı atasözleri Mezopotamya'da bulunmuştur (Atasözleri Sözlüğü, s.5).

Atasözlerinin nasıl oluştuğunu ortaya koyan hikayeler vardır. Çevirmen çoğu kez bu arka planı bulmak ve ortaya çıkarmak durumundadır; yoksa aktarım tam olarak gerçekleşmez. Atasözleri, deyimler gibi mecaz (metaphorisch) anlam içerirler, bu bakımdan da çevirileri zordur. Atasözleri bir cümle yapısındadırlar, bunun için bağımsız olarak kullanılabilirler. Deyimler ise cümle içerisinde kullanılır. Sayıları Atasözlerinden daha fazladır ve cümlede ifadeyi tamamırlarlar.

"Ak akçe kara gün içindir" (Zor günlerimiz için tutumlu olmalıyız)

Atasözünde **ak** ve **kara** kavramlarının anlatmak istediği kuşkusuz mecaz bir ifadedir.

"Eine weisse Weste haben": kusursuz, temiz olmak. Görüldüğü üzere burada 'weiss'-beyaz' temizliği, kusursuzluğu simgeliyor.

"**Ak** koyunun kara kuzusu da olur" (Çok iyi görünen bir işin zor yönleri de çıkabilir)

"Karaya sabun deliye öğüt neylesin" (Aslında kötü olan bir şey kolay kolay düzelmez, akılsıza da öğüt fayda vermez)

Görüldüğü gibi buradaki renkler gerçek anlamları dışında mecaz anlamlarında kullanılmışlardır. Genellikle siyah ve beyaz gibi renklerin birçok dillerde mecaz anlamlar yüklendiklerini görmekteyiz.

"Schwarzfahrer": Kaçak yolcu

Atasözleri bilimi (Paramiologie) tüm ulusların Atasözleri oluşumunu kaynağını inceleyen bilim dalıdır. Türkçe Atasözleri, Almanca Atasözlerinden daha kısadır, çünkü Türkçe'de Artikel yoktur.

Örneğin "Wer zulezt lacht lacht am besten", karşılığı "Son gülen iyi güler" (6+4)

"Wessen Brot ich esse, dessen Lied ich singe-Kimin kayığına binersem, onun şarkısını söylerim. (8+6) Atasözlerinde görüldüğü gibi

3.Devimler:

Konuşmaları, iletişimi monotonluktan kurtarırlar. Zengin halk söylemlerini espiro havasıyla birleştirirler.

- Kulp takmak : jm. Etwas am Zeuge fliegen
- İnsan evladı olmak : das Herz auf dem rechten Fleck haben
- Bir şeyden elini çekmek. bir şeye karışmamak : die Finger von etwas lassen
- * In.umbringen : töten : birini öldürmek
- * In der Not frisst der Teufel Fliegen : denize düşen yılanı sarılır
- * zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen : Bir taşla iki kuş vurmak

Görüldüğü gibi sözcükler kendi anlamları dışında mecaz anlamda kullanılmaktadır ve deyim özelliğini taşımaktadırlar.

Dil alışkanlıkları ve kullanımları farklı kültürlerde bile az da olsa benzerlikler veya farklılıklar gösterirler. Bu benzerlikler veya farklılıklar uzun bir araştırmadan sonra ortaya konabilir. Çevirmenin yapması gerekenlerin başında KM ve EM Elementleri arasındaki ilginç metin, dil ve kültür kriterlerine göre tanımlanması ve algılanması olmalıdır. Buradaki amaç KM ve EM'de örtüşen ve örtüşmeyen kriter, aynı zamanda değerleri bulmaktır. Böylece hangi metin elementlerinin, kültüre bağlı içeriklerin ve unsurların kaynak metinden erek metine yansıtılabileceği ortaya çıkmış olur. Burada metinlerin karşılaştırılmış olması ve hangi metin türlerinden oldukları belirlenmelidir (operatif, informatif, ekspresif).

Herhangi bir kategoriye ait olan bir metnin erek dile aktarılırken gideceği adres kuşkusuz kaynak metin adresine uygun olmalıdır (Örneğin bir ilaç prospektüsünün çevirisinde hem doktor hem de hasta adres olarak seçilmelidir, yani burada iki adres odağı seçilmelidir).

Yeterince işlenebilir bir kültür kavramı çeviriye mutlaka yansımalıdır. Böylece adı geçen kavram kültürler arası karşılaştırmayı metodik açıdan olası kılar.

Metin bazında kültürel elementler, metin dışı elementlerle yani arka plan bilgileriyle birleştirilir. Bütünsel (holistisch) bakış açıları kültürel elementlerin açılım ve anlatımında son derece yararlıdır. Böylece metin bir bütün olarak ele alınır ve erek dilde uyumlu karşılıklar bulur.

Çevirilerde kültür, geniş anlamda bir toplum için evrensel bir sistem olarak ele alınmalıdır. Bu sistem var olan dünya kültürleriyle az veya çok bir yerde buluşmalıdır. Çünkü kültür bir toplumun algılamasını, düşünmesini ve değer yargılarını aynı zamanda davranışlarını etkiler. Bu etkileşimi çevirmen sahip olduğu dilsel ve dil dışı yetenekleriyle yansıtır.

Kültürler arası transfer (verbal / non-verbal) sözlü veya sözsüz iletişimle gerçekleşir. Özellikle sözlü ifadeler selamlamak, düşünmek, özür dilemek, dil estetiği, sosyolektlerin kullanımı, diğer taraftan sözsüz olarak kullanılan bakış, gestik, mimik gibi olgularda bu farklılıklar ortaya çıkar. Bugün her alanda globalleşme ve kültürler arası yakınlaşma olmasına karşın, bu farklılıklar çevirilerde açık biçimde kendini gösterir. Burada göz ardı edilmemesi gereken kültürlerin makro ve mikro alanlarının erek dile uyumlu karşılık bularak yansımalarıdır.

(Kültür transferlerinde ürün ve teknik adların değişmeden aktarılması çoğu kez kaçınılmazdır. Çünkü bu ürünlerin, üretildiği kaynak kültür ürünü olması nedeniyle uluslar arası bir nitelik kazanmaları söz konusudur. Özellikle otomobil markaları (Ford, Mercedes, BMW, Opel, Nissan vs.) ve bilgi işlem terimleri (Setup, Browser, Printer, Harddisk, Disket, CD vs.) örnek olarak verilebilir. Bu gibi marka ve terimlerin uluslar arası bir nitelik kazanmış olmaları çeviride başka arayışlara yöneltmez. Az da olsa bunların yerine ulusal terimlerinde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin 'Computer' yerine 'Bilgisayar'ın, 'Setup' yerine 'Bilgisayar ayarı' 'CD-Driver' yerine 'CD sürücüsünü' kullandığımız gibi. Alman'ların 'Computer' yerine 'Rechner', 'Elektrische Maschine', 'Datenverarbeiter', gibi yirmiden fazla sözcükleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda çevirmen teknik ve bilimsel teknolojiyi daha çok kullanılan ve benimsenen sözcüklerden seçmesi gerekmektedir.

Bugünün teknolojisinde daha çok İngilizce kökenli teknik terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Almanca - Türkçe çevirisinde veya tam tersinde çevirmenin İngilizce'ye de sahip olması gerekmektedir. Çünkü bilim ve teknikte İngilizce sözcükler daha fazla yer tutmaktadır.

Görüldüğü gibi çeviride dilsel transferi yaparken bir de kültürel transferin birlikte yürütmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sözcüklerin değil metinlerin çevrilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yani dilsel ve kültürel unsurların birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Böylece toplumsal, tarihsel, geleneksel olguların işlendiği, birlikte işlerlik kazandığı bir transfer söz konusudur. Öte yandan çevirmenin gözardı edemeyeceği bir nokta da kaynak metin yazarının stilini, konumunu, siyasal görüşünü sosyolojik ve psikolojik yapısını sürekli göz önünde tutmasıdır. Örneğin Kafka'nın her hangi bir yapıtını çeviren çevirmen yazarın yaşadığı tarihsel ve sosyal toplumun, yazarın kendi ruhsal yapısını önceden analiz etmiş olmalıdır, veya Yaşar Kemal'in doğu Anadolu'yu anlatan yapıtlarını başka dillere aktarırken o yörenin sosyo-ekonomik yapısını ve insan olgusunu daha önceden tanımış olması gerekir. Bu da yetmez ise ilgili yerlere giderek bire bir görüşme kaçınılmaz olabilir.

Bu açıdan bakıldığında çevirmen kültürler ve uluslar arası bir elçidir, ancak bu kadar tarihler boyu önemli statü ve konuma sahip olan çevirmen, her zaman layık

olduğu değeri ve kazanımları görememiştir. Yani karını doymamıştır ve çoğu zaman da günah keçisi olarak tanımlanmıştır. Hatta tarihte birçok yerde bilerek veya bilmeyerek yaptıkları yanlışlıklar hayatlarına mal olmuştur.

4. Yazın (Edebivat) Çevirileri

Edebiyat dilin özel bir fonksiyonudur, çeviri de edebiyatın özel bir fonksiyonudur. Bir çevirinin oluşumunda meydana gelen olguyu şöyle tanımlıyor Paz “Çevirmenin hareket noktası dilin kendisiyle değil, yazarın söylemek istediğidir. Çevirinin amacı yazarın söylemek istediğini geri çağırmasıdır. Çeviri başka araç ve unsurlarla benzer /analog etkiyi oluşturmaktadır.”

Tiyatro oyunlarının çevirisi özel sorunlar oluşturur. Çünkü olayın geçtiği zaman, sosyal sınıf ve kişiler, çeviri dili bakımından sorunlar ortaya çıkarır. Bunun yanında yazarın görüşü, erek toplumun ulaşması gereken noktalardan birisidir. Bunlar zor olsa bile mutlaka çeviriye yansması gerekir. Çünkü tiyatro yapıtlarını oluşturan mutlak olgulardır bunlar. Bu gibi yapıtlarda konuşulan diyalektlerin erek dil sosyolektlerinin hangisine aktarılacağı de sorun yaratır.

Karadeniz ağız ile yazılmış bir tiyatro oyununu Almanca'ya çevirdiğimizde Bavyera şivesine mi, Schleswig Hollstein şivesine mi, yoksa Schwabisch Hall şivesine mi aktarmamız gerektiğini iyi düşünmemiz gerek. Burada kaynak dil sınıfının sosyal yapısıyla erek dil sosyal sınıf ve algılama yapısının iyi seçilmesi gerekmektedir. İşte burada çevirmen dil dışı sosyal ve kültürel unsurların bilincinde olması gerekir.

5. Reklamlar

Kültür elementlerinden en önemlileri de reklama metinleridir. Bir ürünün alımını, satışını hızlandırmak ve özendirme için kaynak dile özgü yazılmış metinlerdir. Bu tür metinler operatif, yani eyleme yöneliktirler. Çevirmen, bu gibi metinlerin erek dile kazandırılmasında erek dil toplumunun beklentilerine, duyarlılıklarını ve sosyo-ekonomik yapısını göz önünde tutmalıdır. Bu bakımdan her metin bütün ülkeler için genelleştirilemez. Bu bağlamda ya adaptasyon ya da transfer yolu seçilmelidir.

İklim bakımından çok sıcak bir ülkede ısınma amaçlı cihaz ve aletlerin reklamı ne derece isabetsiz ise kutuplarda (Ice-Tea) buzlu çayın reklamı o denli yersiz olur. Bunun dışında ulusal değerler, dinamikler, propaganda ve ritüel kavramların başka kültüre aktarımı çoğu kez bire bir çeviriyle olmaz. Burada betimleme yolu izlenir. Örneğin savaş sıralarında Almanya'da söylenen sloganlardan biri “**Waffe statt Butter**” – “Tereyağ yerine silah”. Bu söylemini Türk toplumu için uyarlamak gerekirse, “**Ekmek yerine Silah**” şeklinde söyleyebiliriz. Çünkü ekmek erek dilde tereyağından öncelikli bir besin maddesidir.

Şunu da belirtmekte yarar vardır: globalleşen dünyamızda birçok ürün için reklamlar hemen hemen hiç değişmeden erek dillere aktarılmaktadır. Bunun nedeni bugünün insanının beklentilerinin benzerlik göstermesidir.

6.Sonuç

Bir Meksikalı yazarın söylediği gibi: Konuşmayı öğrenmek bir anlamda çeviriyi öğrenmektir. Bir çocuk annesine herhangi bir sözcüğün anlamını sorduğunda annenin yaptığı açıklama bir yerde dil içi çeviridir. Böylece çocuk ana dilini öğrendiği süreçte dil içi çeviriyle karşı karşıyadır. Bilmediği sözcüğün veya nesnenin karşılığını kendi belleğinde onu bir şekilde kodlayarak çevirisini yapmış olur.

Diller arası çeviride çevirmen “Yabancı” olan sözcükleri erek dil karşılıklarıyla barıştıran bir “arkadaş”tur. Daha önce de değindiğimiz gibi, çevirmen, arkadaşlık, dostluk kuran araçtır. Birbirlerini tanımayan iki yabancıyı orta yerde buluşturan, barıştıran ve bir dostluk ortamında iletişim kuran bir kişidir çevirmen. Her dilden başka dillere çeviri yapılmalıdır. Ancak böylece dil üretken olabilir. Herder'e göre ‘Kendinden çeviri yapılmayan bir dil henüz anne olmamış bir kadın gibidir (Hofmannsthal,1957,76)

Bir dil ne kadar çok fazla dillere çevrilirse o kadar çok verimli olur. Bütün bunlardan sonra söylenecek söz her ne kadar şartlar yerine getirilerek bir çeviri yapılsa bile perfekt bir çeviriden söz edilemez (Peapcke,1986,158). Ortega Y. Gasset'e göre perfekt bir çeviri hayaldir. Humboldt'e göre “ Yabancılık değil yabancı olan hissedildiği sürece çeviri en yüksek amacına ulaşır (Sondernummer,1980. 62).

Bu açıdan bakıldığında her çeviri bir orijinal metin olmaktadır, çünkü her çeviri farklı versiyonlar göstermektedir. Kaldı ki, aynı metni farklı çevirmenler çevirdiği zaman, karşınıza farklı metinler çıkabiliyor. Bu bakımdan da farklı orijinalliklerden söz etmek olasıdır.

Çevirmene bu gün hakkı verilmiyor ve onurlandırılmıyorsa bile,tarihler boyu olduğu gibi bundan sonra da kültür transferinde en etkin rolü oynayacak ve kültürün,bilimin içinde bir iletişimci olarak görevini yapacaktır.Üçüncü bin yılın eşğinde yer aldığımız yüzyılda, Çevirmen,kültürler arası transferin bilincinin giderek arttığı ve belleklerde yerleştiği günümüzde hala etkinliğini ve vezgeçilmezliğini koruyacaktır.

Zusammenfassung:

Wenn die Kultur beim Übersetzen in Frage kommt, muss sie im Text representiert werden. Zur Beschreibung von Kulturelementen wird eine Textebene etabliert, auf der Kultur angelegt und manifestiert ist.

In dieser Hinsicht muss der Übersetzer einen Kulturbegriff zugrunde legen, der zu operationalisieren ist. Andererseits sollen kulturelle Elemente auf der Textebene im Zusammenhang mit anderen Elementen gründlich erforscht werden.

In diesem Rahmen müssen auch das aussertextuelle und aussersprachliche Hintergrundwissen/Weltwissen (Background) berücksichtigt werden.

Je nach Sprachkompetenz wird die unterschiedliche Bedeutung der betreffenden Lexeme, Kulturelemente entweder erkannt oder nicht erkannt. Darum spielt die Sprachkompetenz neben den anderen übersetzerischen Kompetenzen und Voraussetzungen die erste Rolle.

Der Kulturtransfer ist eine wichtige und unvermeidbare Relation eines interkulturellen Bewusstseins. Während wir an der Schwelle zum dritten Jahrhundert stehen, gewinnt diese Tätigkeit noch mehr Interesse und Bedeutung.

Missverständnisse werden im Kulturtransfer meist auf verbaler (Verbalisierung gebräuchlicher Handlungen wie Grüßen, Denken, Entschuldigung, Ästhetik der Sprache, Benutzung von Soziolekten) und nonverbaler Ebene (z.B. Blick, Proxemik, Gestik etc.) festgestellt.

Um auf dieser Ebene eine gute Übersetzung zu realisieren, muss man als Translator alle translatorische Kompetenzen, Sach-, Fach- und Weltwissen besitzen.

Bei dem Kulturtransfer müssen erst die Wörter auf der Textebene aktualisiert werden. Besonders kulturspezifische Elemente können je nach der Kulturquelle verschiedene Bedeutungen bzw. metaphorische Bedeutungen haben, die der Translator vorher gut erkennen und aufschlüsseln muss. So werden sie nach diesen Bedeutungszusammenhängen zu den funktionstragenden Instrumenten von Kommunikation sein, die der Translator/Übersetzer gebrauchen soll.

Der Translator übersetzt die Wörter, in dem er den Text bildet. D.h., der Textkontext ist wichtig beim Übersetzen. Die Semantik des Textes muss am Ende der Realisierung übertragen werden. Andererseits ist es unvermeidbar, dass man beim Übersetzen, von Bedeutungen und Sprachmustern die Makro – und Mikrostruktur eines Textes, eines Satzes, sogar eines Wortes herausbringen soll. Z.B. Eine Sache, ein Ereignis kann bei den verschiedenen Kulturebenen verschiedene Bedeutungen haben. Ein Befreiungskrieg ist für einen Staat ein Sieg, für einen anderen eine Niederlage. In diesem Zusammenhang muss der Translator die Makro – und Mikrostruktur gut kennen. Diese Voraussetzung ist bei den Sprichwörtern und Redewendungen sehr schwerpunktmäßig.

Der Übersetzer/Translator hatte und hat heute eine unbestreitbare Rolle. Im Laufe der Geschichte wurde er manchmal gerügt, getadelt, stark kritisiert, auch umgebracht. Trotz allem ist er ein unverzichtbarer Partner und Mittler beim Kulturtransfer. Seit dem Beginn der Menschheitsgeschichte wurde er immer mit dem Kulturtransfer gerechnet.

Sie haben dazu viel beigetragen, dass heute eine Übersetzungswissenschaft mit allen wissenschaftlichen Disziplinen existiert.

Kaynakça

- F.Paepcke : Im Übersetzen Leben
Narr Verlag Tübingen, 1986
- Goethe Institut : Beiträge zu den Fortbildungskursen
Sondernummer zu Thema "Übersetzen"
Goethe Institut Ref. 32
München, 1980
- G.O. Marbach : Sprichwörter und Spruchreden
Panorama Verlag Wiesbaden
- H., J. Vermeer : Übersetzen im Mittelalter Bd. I-II
TextContext Verlag Heidelberg 1996
Text-Kultur-Kommunikation
Sonderdruck Stauffenburg Verl. 1997
- H.v.Hofmannsthal (Hg.): Wert und Ehre deutscher Sprache
Fischer Bücherei F/M, 1957

Osman Toklu
Ankara Üniversitesi

Kültürel Ardalanın Şiir Çevirisine Getirdiği Güçlükler

Genel olarak çeşitli insan topluluklarının töreler, inançlar, belli uzlaşlar, değer yargıları, davranış biçimleri, bilgi birikimleri ve sanatı vb. ile belirlenmiş yaşam tarzı olarak tanımlanabilecek kültürün ayrılmaz, belki de en önemli parçası olan dil, aynı zamanda en eski sanat dallarından biri olan edebiyatın da malzemesini oluşturmuş ve ait olduğu kültürün aynası olarak ona ilişkin pek çok şeyi edebiyata, dolayısıyla da edebiyatın en yaygın, sevilen ve dil içinde başka bir dil biçiminde de nitelendirilebilen bir türüne, şiire de aktarmıştır.

Bu konuşmada, bir kültürün önemli öğelerinden olan özel adların, atasözü, deyim ve ikileme gibi bazı kalıp yapıların, halk türkülerinin vb., diğer bir deyişle kültürün niteliğindeki öğelerin şiirde kullanımının, diller arası bir edim olduğu kadar kültürler arası bir edim de olan çeviride, özellikle de şiir çevirisinde neden olabileceği güçlükler seçtiğimiz bazı şiirlerle irdelenip Türkçeden Almancaya çevrilmiş bazı şiirlerle de örneklendirilecektir.

Türk şiirinde özel adlar çerçevesinde çeşitli yer adlarının, tarihi kişilerin, toplumda çeşitli yönleriyle tanınan kişilerin, halk efsanesi kahramanlarının vb. adlarının geniş ölçüde kullanıldığı gözlenmektedir.

Sözgelimi edebiyatımızda büyük aşkların simgeleri durumuna gelmiş olan Ferhat ile Şirin, Kerem ile Ash, Leylâ ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Koroğlu, Dadaloğlu gibi halk kahramanlarının adları, şiirimizde çeşitli çağrışımlar uyandıran birer imge olmuştur.

Nâzım Hikmet'in "Tahir'le Zühre Meselesi" (Fuat, 107) başlıklı şiirinde de bu aşkların öykülerine göndermede bulunularak bu aşk yüreklilikle özleştirilip zihinde yeni bir tasarım oluşturulması denenmekte:

"Tahir olmak ayıp değil Zühre olmak da
hatta sevda yüzünden ölmek de ayıp değil,
bütün iş Tahir'le Zühre olabilmekte
yani yürekte. ..."

Nâzım Hikmet'in "Türk Köylüsü" adlı şiiri de, anlam örgüsü içine yerleştirilmiş olan Türk Kültürüne özgü bir çok imgeyle etkilemekte okuyucuyu:

"Topraktan öğrenip
kitapsız bilendir.
Hoca Nasrettin gibi ağlayan
Bayburtlu Zihni gibi gülerdir.
Ferhad'dır.

*Kerem'dir,
ve Keloğlan'dır.
Yol görünüyor onun garip serine,
analar babalar umudu keser.
Kahbe Felek ona eder oyunu.
Çarşamba'yı sel alır,
bir yâr sever
el alır,
kanadı kırılır
çöllerde kalır.
ölmeden mezara koyarlar onu.
O, "Yunusu biçâredir
baştan ayağa yâredir."
ağu içer su yerine.
Fakat bir kere derd anlayan düşmesin önlerine
ve bir kerre vakterişip:
" - Gayrik yeter!.." demesinler.
Ve bir kerre dediler mi:
"İsrafil surunu urur
mahlukat yerinden durur"
toprağın nabzı başlar
onun nabzında atmaya.
Ne kendi nefsinin korur
ne düşmanı kayırır,
"dağları yırtıp ayırır,
kayalar kesip yol eyler abıhayat akıtmaya..."
(Fuat, 100)*

Şiir, farklı çağlarda yaşayan *Nasrettin Hoca* ve *Bayburtlu Zihni*'nin adlarının anılmasıyla başlıyor. Ancak yüzyıllardır Türk Toplumunu fıkralarıyla güldüren *Nasrettin Hoca*, bu kez ağlıyor; *Divan* ve halk şiiri türünde aruz ve hece vezinleriyle şiirler yazan, bir çok savaşın acısını, işgâlleri ve göçleri bizzat yaşayan "vardım ki yurdundan ayağ göçürmüş/Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı" dizeleriyle tanınan *Bayburtlu Zihni* (1795-1859) ise gülmekte bu şiirin dizelerinde.

Tasavvuf ozanı *Yunus Emre*'nin bazı şiirleri ise şiire bir tür montaj tekniği ile iki yerde eklenerek Türk Köylüsünü anlatmakta kullanılmış.

Ayrıca, *Ferhat*, *Kerem* ve *Keloğlan* gibi bazı önemli adların yanı sıra *Yol göründü garip serime*, *Çarşamba'yı sel aldı* gibi anonim türkülerin ve *Ferhat*'ın dağ delme öyküsünün çeşitli bölümlerinden yararlanılarak çağrıştırılan imgelerle Türk Köylüsü kültürü ile ustaca anlatılmakta.

Bu şiirin çevirisinin erek dil okurunda aynı imgeleri yaratabilmesi için bu okurun Türk Kültür Dünyasına ilişkin oldukça geniş bir bilgiye sahip olması gerek; aksi halde

şiir kendisine hiç bir şey çağrıştırmayan bazı özel adlar sıralamasından başka bir şey ifade etmeyecektir.

Benzeri bir sorun da *Attılâ İlhan*'ın kültürümüze ilişkin çok çeşitli unsurları bir arada içeren "İkinci Viyolonsel" başlıklı şiirinde görülmekte:

"Tersâne sokağı'nda bir ben kaldım
yaylı bir tambur ve bir kedi
uzaktan parça parça son *bozacılar*
perdelerde *hüseyin rahmi* gölgeleri
aylardan *en vahdettin* bir kasım
günlerden *mondros mütarekesi*
(...)"
(Elde Var Hüzün, 120)

Bu şiirde geçen *perdelerde hüseyin rahmi gölgeleri* aylardan *en vahdettin* bir kasım / günlerden *mondros mütarekesi* dizilerindeki alışılmamış bağdaştırma niteliğindeki imgeler *Hüseyin Rahmi*'nin yapıtlarını, *Vahdettin*'i tanımayan ve *Mondros Mütarekesi*'nin tarihimiz içindeki önemini bilmeyen kişilere pek bir şey ifade etmeyecektir. Şiirde geçen ve bizlere uzun, soğuk kış gecelerini çağrıştıran "bozacı" imgesinin erek dile aktarılması da kültürel art alandan kaynaklanan başka bir sorunu oluşturmaktadır.

Günümüz Türk şiirinde çeşitli Türk Şairlerine, edebiyatçılarına ve eserlerine de sık sık gönderme yapıldığı da gözleniyor. Sözgelimi, *Attılâ İlhan*'ın "raviyân-ı ahbar" başlıklı şiirindeki *Ahmet Haşim* ve bazı yapıtlarına yapılan gönderme:

"...
çocuk gözlerimde gördüm
sedef kakmalı koltuğunda
kaç mevsim eskitti kadızade eşref
her dakika bir *hâşim* elinin ucunda
frankfurt seyahatnamesi
gurubhane-i lâklâkan
"gurub-u hün ile perverde olan kuşlar(...)
hâşim'siz olmazdı ama
tedirgin sabahlarında âşık paşa tarihini okurdu."
(İLHAN, Elde Var Hüzün, 81)

Bu şiirde sembolist bir şair olarak nitelendirilebilecek *Ahmet Hâşim* ve yapıtlarına göndermede bulunularak *Hâşim*'deki ölüm düşüncesiyle, şiirin diğer bölümlerinde anlatılan savaş sahneleri ile bir tür koşutluk sağlanırken, diğer yandan da *Hâşim*'in gün batımlarında göl manzaralarını, güzleri anlatan şiirleriyle de bir tür karşıtlık oluşturulmaktadır.

Niyazi Akıncı oğlunun "Bursa" başlıklı uzun şiirinde de ad vermeden *Ahmet Hamdi Tanpınar*'ın "Bursa'da Zaman" şiirine göndermede bulunuluyor:

"(...)

'Bursa'da zaman,
Billûr bir avize' gibi değil.
Değil ama,
Bir ölmek arzusu veriyor adama
Dünyayı bırakıp gitmek hasleti,
Yaşamak hasleti.
Dünya sevgisi;

(...)
(Fuat, 257)

Can YÜCEL'in "Bilâ Zaman" adlı kısa şiirinde Yahya KEMAL'in "Rindlerin Akşamı" adlı şiirinin ilk dizesi "Dönülmez akşamın ufkundayız. Vakit çok geç",in

"Dönülmez faşizmin ufkundayız
Vakit çok geç" (Canfeda, 23)

biçiminde değiştirilmesiyle farklı bir imge oluşturulmuş.

Yücel'in başka bir şiiri olan "Kitabesiz Sengi Mezar" (Canfeda, 58) ile ise, Orhan Veli'nin Kitabesiz Sengi Mezar" adlı şiirine göndermede bulunulmaktadır.

Özdemir ASAF'ın "Maltepe-Kartal-Pendik" (Benden Sonra Mutluluk, 110) adlı şiirinin "(...) Pislendik/Sonunda/Dev gibi mikropları yendik/ Oysa biz/ Ne kadar şendik." dizelerinde Yahya Kemal'in "Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik/Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik" dizleriyle başlayan "Akıncılar" adlı şiirine ironik bir göndermede bulunuluyor.

Kimi kez de özel adlar bir tür parodi biçiminde de kullanılabilir şiirde. Örneğin Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun "İstanbul Destanı" adlı şiirinde

"(...)
Karşı radyoda gayetle mülayim bir ses
Evlere şenlik Üstad Sinir Zulmettin
Hacıyağın bulanmış sesiyle esner
Gamü şadiye felek
Böyle gelir böyle gider
(...)
(Dol Karabakır Dol, 180-189)

Türk Müziği bestecisi ve icracısı Münir Nurettin'in adı Sinir Zulmettin'e dönüştürülerek bir tür parodi yapılmış. Bir çeviride böylesi bir kullanımın erek dile nasıl aktarılacağı tartışılması gerekiyor.

Bu çerçevede, çevirmenin düşebileceği yanlışlıklardan birinin de, şiirlerde sıkça kullanılan yer adlarının, diğer sözcükler gibi erek dile çevirmesidir. Bunun bir örneğini İlhan Berk'in "Beyoğlu" adlı şiirinin Pazarkaya tarafından yapılan çevirisinde görüyoruz:

"(...)
Ve Ağacami'de çocukluğunu süpürüyor bir çocuk ve açık

önünü
(...)"

" (...)
Und in der Herrenmosche kehrt ein Kind seine Kindheit
mit offenem Hosenladen

(...)"
(Pazarkaya, 180-181)

Ağacami sözcüğü Herrenmosche olarak Almanca'ya aktarılmış. Böylelikle hem kültürel artalan ilişkisi göz ardı edilmekte, hem de Herrenmosche sözcüğünün kültürümüze yabancı olan erek dil okuyucusunda toplumsal sınıflara ya da cinsiyete özgü camiler olduğu gibi yanlış bir çağrışımın uyandırılmasına neden olunmakta.

Gene aynı şiirin "(...)/Bekâr Sokağında bir kadın yıkıyor /(...)" dizesinin "(...)/In der Junggesellengasse wäscht sich eine Frau/ (...)" biçimindeki çevirisinde sokak adının da Almanca'ya çevrilmiş olduğu gözlenmektedir.

Çevirmenin, aynı şiirde geçen İstiklâl Caddesi, Bursa Sokağı, Turnababa Sokağı gibi diğer yer adlarını ise Almanca'ya çevirmediğini görüyoruz.

Bu çerçevede, Pazarkaya'nın aynı şiirin "Ve tulumbacılar ve ayaksatıcıları ve ipini koparan geçiyor" dizisinin çevirisini "Und Pumpenverkäufer und fliegende Händler und Vagabunden gehen vorbei" biçiminde çevirdiğini gözlemliyoruz. Özellikle İstanbul kültürüne ait bir tip olan ve özellikle Cumhuriyet Dönemi öncesi İstanbul'da itfaiyecilik görevini yüklenmiş, bıçkın, külhanbeyi kişilere verilen ad olan "tulumbacı" sözcüğü, Almancaya "Pumpenverkäufer" = Pompa satıcısı olarak çevrilerek şiirin anlam örgüsü zedelenmiştir.

Çeşitli halk türkülerinin, şarkıların ve hattâ bazı marşların da şiirimizde değişik imgeler yaratmak amacıyla sıkça kullanıldıklarına tanık oluyoruz.

Erzincan depremi üzerine yazmış olduğu "Kara Haber" (Fuat, 79) başlıklı şiiri türkünün bir sözcüğünün değiştirilmiş biçimiyle başlıyor: "Erzincan'da bir kuş var/kanadında gümüş yok."

Örneğin, Nâzım Hikmet'in "Severmişim Meğer" (Fuat, 110) başlıklı şiirine de başka bir halk türküsü görülmekte:

"...
İzmir'in kavakları
dökülür yaprakları
bize de Çakıcı derler
yâr fidan boylum
yakarız konakları
..."

Necip Fazıl Karakürek'in "Meçhul" başlıklı şiirinde de bir halk türküsünden yararlanmış:

"Sorudular: Adresi ne?...Çeşmeye karşı, dedim;
"Çanakkale içinde aynalı çarşı" dedim."
(Fuat, 133)

Şiirde bu halk türküsü, Türk Tarihi için ayrı bir önemi, Türk toplumu için ayrı bir anlamı olan Çanakkale savaşında şehit olmuş, belki de mezarı bile bilinmeyen bir insanı çağrıştıran bir imge olarak kullanılmış.

İlhami Bekir Tez'in "Duvar" (Fuat, 125) başlıklı şiiri ise, toplumumuzda çok tanınan bir marşın bir sözcüğünün değiştirilmiş bir sözcüğünün de olumsuzlaştırılmış biçimiyle başlıyor:

"Dağ başını duman almış
Gümüş dere hiç akmıyor
..."

Can YÜCEL'in "Rumeli Türküsünden Bozma" (YÜCEL, Canfeda, 48) adlı şiirinde "Terzi elin kırılısın/Dar geliyor elbise" türküsü,

"Terzi kolların kırılısın
Gerçek de bana dar geliyor
(...) " biçimine dönüşmüş.

Özdemir ASAF'ın "Bizim Şarkılar"adlı şiirinin anlam örgüsü Türk Sanat Müziğinden çeşitli şarkıların bir tür montajı ile oluşturulmuş:

"Çamlıca bahçelerinde eski günler hatırlanıyor
'Biz Heybelide her gece mehtaba çıkardık'
(...)
'Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır'
O kadar gülp eğleniyorlar ki!
'Yalnız seni sevdim, seni yaşadım"
(...)
Zamanın iki sene evvelinde:
Bir ihtimal daha var,
O da ölmek mi dersin" Şarkısı dilimde.
(...)
(Benden Sonra Mutluluk, 123)

Kültürlerin bir aynası niteliğinde olan atasözlerinin de şiirimizde sıklıkla kullanıldığını gözlemekteyiz. Şiirlerinde deyimleri ve atasözlerini çok sık kullanması, Bedri Rahmi'nin şiirlerinin biçimini belirleyici bir özellik hiç kuşkusuz. "Denizli Destanı"nda (Dol Karabakır Dol, 174) *Her horoz kendi çöplüğünde öter*, "Sabır ile Koruk" da (Dol Karabakır Dol, 225) *sabır ile koruk helva olur*, "Her Kuşun Eti Yahut Misket Havası"nda (Dol Karabakır Dol, 289) *her kuşun eti yenmez* atasözlerinin ya da bunlara dayalı örneksemelerin kullanıldığını görüyoruz.

Can Yücel de deyim ve atasözlerine sık sık başvuran şairlerimizden biri. Sözelimi, Yücel'in "At Sözü" adlı şiiri, *acı patlıcanı kırağı çalmaz* atasözüne dayalı örneksemeler üzerine kurulmuş:

"Acıyı hiçbir patlıcan çalamaz
Ne fulüt, ne kılarnet, ne zurna
Acıyı hiçbirini çalamaz
Atkestanesi bile,
Ne de kırağı..."
(Ölüm ve Oğlum, Gök Yokuş, 103)

Yukarıdaki şiir, çeviri açısından bakıldığında, yalnızca bir atasözünün örneksemesine dayalı olmasından değil, aynı zamanda *çalmak* eyleminin eşadlılığından yararlanılmasından da çevrilebilirlik derecesi oldukça düşük olarak nitelendirilebilir.

Can Yücel'in "Özdağlama" adlı şiirinde bir yandan adı bir rüşvet olayına karışan eski bir bakana göndermede bulunulurken hem Japon para birimi, hem de bir atasözümüzde geçen elbise kolunun dirsekten aşağı bölümü anlamına gelen "yen" sözcüğünün eşadlılığından yararlanılarak değişik bir imge oluşturulmakta:

" (...)
Kol kırılısın, evet, ama
YEN gene içerde kalmaz mı, pekalâ
Tokyo'nun falanca bankasının
Filanca kasası içinde meselâ?"
(Yücel, Canfeda, 50)

Anlatımı somutlaştırmaları, etkili bir anlatım sağlamaları, genellikle eğretilmelere dayalı ilginç anlam yapıları oluşturmaları, içerdikleri uyak, ses yinelemeleri (Alliteration) gibi sessel özellikleri nedeniyle şiirlerde de sıkça kullanılan deyimler, şiir çevirisinde, özellikle eşdeğerlerinin erek dilde bulunmaması durumunda çeşitli çeviri güçlüklerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Deyimlerin çevirisinde en bilinen ve yaygın yöntem, anlamı, erek dilde eşdeğeri varsa, eşdeğeri ile, eşdeğeri yoksa aynı anlamı farklı bir tasarımla aktaran bir deyimle, bu da olmuyorsa deyim anlamını açıklayarak yansıtmaktır. Ancak, bu yöntem, roman, öykü gibi edebi türlerin çevirisi için uygulanabilir nitelikte olsa da; deyimlerin kısa ve etkili anlatım biçimleri, içerdikleri ses özellikleriyle şiirin ses ve anlam yapısına olan katkıları düşünüldüğünde, bu yöntemin şiir çevirisi için ne ölçüde geçerli olabileceği tartışılabilir.

Şimdi de bazı örneklerle deyimlerin şiir çevirisine getirebileceği güçlükleri Türk Şiirinden bazı örneklerle irdelemeye çalışalım. Örneğin, Oktay Rifat'ın "Ağzımın Tadı" adlı şiiri bir çok deyim içerir:

"Ağzımın tadı yoksa, hasta gibiysem,
Boğazımda düğümleniyorsa lokma,
Buluttan nem kapıyorsam, vara yoğa
(...)"

(Fuat, 193)

Can Yücel'in "Yedilik" adlı şiiri de bunlardan biri:

"Güvendiğin dağlara kar yağmış
Yağmış da erimiş bile,
Çamların arasına öbek öbek
Ne güzel dağılmış beyazlar!...

Sen de başla *güvenmediğin dağlara yağmaya!*"
(Ölüm ve Oğlum, Gök Yokuş, 99)

Bu şiirde ilk dizedeki *Güvendiğin dağlara kar yağmak* deyimine dayandırılan çağrışım ağı, ikinci kıtanın ilk dizesindeki aynı deyim olumsuzlaştırılmış örneksmesi ile güçlendirilmiş. Bu da, şiirin böyle bir deyim bulunmadığı bir erek dile, sözgelimi Almancaya çevrilmesini iyice güçleştirecek bir özellik.

Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun "Üç Dil" adlı şiirinde kullanılan deyimler, atasözleri ve bir halk türküsünden bir dize ile belirli bir çeviri sorunu oluşturmakta:

" (...)

En azından üç dil bileceksin

En azından üç dilde

*Canımın içi demesini**Canım ağzıma geldi demesini**Kırmızı gülün adı var demesini**Nerden ince ise ordan kopsun demesini**Atın ölümü arpadan olsun demesini**Keçiye yardım uçaran bir tutam ottur demesini*

İnsanın insanı sömürmesini

Rezilliğin dik âlâsı demesini

Ne demesi be

Gümbür gümbür gümbür demesini becereceksin

(...)"

(Dol Karabakır Dol, 195)

Türkçede sıklıkla kullanılan ikilemeler de, çeviride bazı güçlükler neden olabilmekte. Şimdi de bu sorunu hem Schimmel hem de Pazarkaya tarafından Almancaya çevrilmiş olan Orhan Veli'nin ünlü şiiri "İstanbul'u Dinliyorum" un üçüncü bölümünün ikinci ve üçüncü dizelerindeki ikilemelerle örneklileyelim:

" (...)

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;

Serin serin kapalı çarşı*Civil civil* Mahmutpaşa

(...)"

Şair, aynı sözcüğün yinelenmesi ile oluşmuş *serin serin* ikilemesiyle belirli bir özelliğinden yola çıkarak Kapalıçarşığı etkileyici bir biçimde okurun zihninde canlandırırken; yansıma (Onomatopöie/Lautmalerei) sözcüklerinin yinelenmesiyle

oluşmuş *civil civil* ikilemesi ile de Mahmutpaşa'daki kalabalığı, canlılığı ustaca çağrıştırmakta. Pazarkaya bu bölümü şöyle çevirmiş:

" (...)

Ich höre İstanbul, meine Augen geschlossen

*Der kühle Bazar**Mahmutpascha mit dem Geschrei der Verkäufer,*

(...)" (Pazarkaya, 103)

Pazarkaya'nın çevirisinde her iki ikilemenin de erek dile aktarılmadığını görüyoruz. *Der kühle Bazar* deyişi, *Serin serin Kapalıçarşı* dizesindeki canlı anlatımı yansıtmaktan uzak, ayrıca ikilemedeki ses yinelemeleriyle sağlanan melodi de yok olmuş.

Civil civil Mahmutpaşa dizesindeki *civil civil* ikilemesini aktarmak üzere kullanılan *mit dem Geschrei der Verkäufer* (=satıcıların yaygaraları/ bağrılıtlarıyla) ifadesinin, şiirdeki çağrışımları ve melodiyi yansıtmaktan çok uzak olduğu görüşündeyiz.

Schimmel ise, şiirin aynı bölümünü şöyle çevirmiş:

" (...)

Ich hör İstanbul mit geschlossenen Augen;

*Der kühle kühle Bazar.**Mahmutpascha zwitschernd und zirpend,*

(...)"

(Schimmel, 133)

Schimmel, ikilemeleri erek dile aktarmaya özen göstermiş. *Serin serin* ikilemesini Türkçedeki gibi sözcükleri yineleyerek oluşturmuş. *Civil civil* ikilemesi yerine kullanılan *zwitschernd und zirpend* deyişinin, hem içerdiği sessel özellikler hem de anlam açısından şiirdeki ikilemeyi erek dile aktarmada Pazarkaya'nın kullandığı *mit dem Geschrei der Verkäufer* biçimindeki anlatıma göre çok daha başarılı olduğu kanısındayız.

Şiirin diğer dizilerinde geçen *...yavaş yavaş; ...çığlık çığlık, sürü sürü* ikilemelerinin çevirileri için de yukarıdaki görüşlerimizi geçerli olduğunu düşünüyoruz.

İkilemelerden kaynaklanan benzeri bir soruna da, Oktay Rifat'ın "İstanbul Türküsü" adlı şiirinin Pazarkaya tarafından yapılan çevirisinde rastlıyoruz. Şiirin ikinci bölümünün ilk dizesi " (...) Gittim baktım şıkır şıkır balık pazarı (...)" nı, Almancaya "Ich ging und sah den Fischmarkt mit klimperndem Handel" (Pazarkaya, 100, 111) biçiminde aktarmış. *Şıkır şıkır* ikilemesi Türk okurunda Balıkpazarı'daki balık tezgâhlarının ışıklarını, canlılığını çağrıştırmada. Bu ikilemeyi aktarmak için kullanılan *mit klimperndem Handel* anlatımı, Türkçe ikilemenin ne sessel özelliklerini ne de yarattığı çağrışımları yansıtamadığı kanısındayız.

Bunların dışında şüre gündelik yaşam kültürüne ve kaynak dilin kültürüne özgü imgelere ilişkin birçok unsur yansıtmakta. Bu da şiir çevirisinde farklı bir sorunun ortaya

çıkmasına neden olmakta. Örneğin Orhan Veli'nin "Bayram" adlı şiirinde geçen *macun*, *simit*, *horoz şekeri* gibi kültürümüze özgü bir takım yiyecek maddeleri şiirin çevirisi yapıldığında erek dil okurunda bizlerle aynı çağrışımı yapabilecek mi?

"...
Söylemezseniz size *macun* alırım;
Simit alırım, *horoz şekeri* alırım;
Sizi *kayık salıncağına* bildiririm kargalar,
..."

(Bütün Şiirleri, 46)

Gene Orhan Veli'nin "İstanbul'u Dinliyorum" (Bütün Şiirleri, 134) başlıklı şiirinin ".../Sucuların hiç dinmeyen çingirakları/..." dizisinde kültürümüze özgü bir mesleği ve bu mesleğin biz özelliğini yansıtan "sucular ve çingirakları" deyişi herhangi bir başka dile çevrildiğinde bizdeki çağrışımları gerçekleştirmeyebilir.

Örneğin, Yahya Kemal'in "Sonbahar" adlı şiiri yaşamın sonunu çok çeşitli benzetme, eğretilmelerle canlandırılan imgelerle anlatılarak okuyucuda belirli etkiler sağlanmakta. Schimmel ise, bu şiirin ilk kıtasının son iki dizesini çevirmekle yetinmiş:

"Teşrinlerin bu hüznü geçer tâ iliklere
Anlar ki yolcu, yol görünür serviliklere."

(Oğuzcan, 28)

"Herbst
Oktoberlich, diese Trauer
dringt bis in das Mark - man schweigt...
Der Wanderer versteht, dass der Weg sich
jetzt zum Zypressenhain zeigt..."

(Schimmel, 101)

Şiirin 18 dize ve 3 kıtadan oluşan Türkçe bütününcün incelenmesinden de görüleceği üzere, sonbahara benzetilen yaşamın sonu ve ölüm düşüncesi, çok çeşitli eğretilmelerin yardımıyla canlandırılan imgelerle anlatılmış. Schimmel'in çevirdiği bölümde ise, ölüm "yol görünür serviliklere" eğretilmesi ile anlatılıyor. Türk Kültüründe genellikle mezarlıklarda bulunan ve bir tür mezarlık simgesi haline gelmiş olan servi ağacının, bu ağaca kültüründe bu tür bir anlam yüklenmemiş olan Alman okurunda şiirdeki çağrışımları yaratması pek olası görünmüyor. Bu çeviri, şiirin tamamını bilmemesi doğal olan erek dil okurunun zihninde "Ekim ayında içinde bir hüznün, bir takım kötü duygular uyanan bir yolcunun servi ağaçlarının bulunduğu bir yolda gezmeye çıktığı" gibi şiirin anlam yapısında bulunmayan bir çağrışımın uyanmasına neden olabilir. Diğer yandan bu örnekte metinsel bir bütün olan şiirin tümünün değil de, bir bölümünün çevrilmesinin pek de doğru olmadığını göstermekte.

Kimi kez de bir sözcüğün bile çevrilmeyerek atlanması, şiirin anlam boyutunu önemli ölçüde etkileyerek bildirimin neredeyse ortadan kalkmasına neden olabiliyor. Oktay Rifat'ın "Tecelli" adlı şiirinin Pazarkaya tarafından yapılan çevirisini bu çerçevede değerlendirmek gerek:

"Nedir bu benim çilem
Hesap bilmem
Muhasebede memurum
En sevdiğim yemek *imambayıldı*
Dokunur
Bir kız tanırım çilli
Ben onu severim
O beni sevmez"
(Fuat, 160)

"Schicksal
Was ist das für eine Plage
Vom Rechnen verstehe ich nichts
Bin Angestellte in der Buchhaltung
Das Essen, das ich am meisten mag
Bekommt mir nicht
Ich kenne ein Mädchen mit Sommersprossen
Ich liebe sie
Sie liebt mich nicht."
(Pazarkaya, 111)

Şiirin Almanca çevirisinin incelenmesinde görüleceği üzere, "imambayıldı" sözcüğü Almanca'ya çevrilmemiş. Kültürümüze özgü bir yemek adı olan "imambayıldı"nın erek dilde eşdeğerinin bulunmaması, bu sözcüğün görmezlikten gelinmesine neden olmamalıydı. Çünkü "imambayıldı" sözcüğü şiirin anlam dokusu açısından öne çıkan bir metinbirim (Textem) niteliğinde ve binlerce yemek adı arasından içerdiği mizahi anlam nedeniyle özellikle seçilmiş bir gösterge. Erek dile çevrilmemesi şiirdeki tüm mizahın yitimine yol açmış. Göktürk (1986, 86-87), "Bir dile ya da kültüre özgü apayrı konularla içeriklerin amaç dilde seslenilen okurun, en kolay anlayabileceği bir biçimde aktarılması" olarak nitelendirdiği dil-kullanımsal eşdeğerlilik ilkesinden yola çıkılarak bu sözcüğün erek dil okuru için daha tanıdık olabilecek başka bir patlıcan yemeği, sözcüğü "musakka" biçiminde çevrilebileceği düşünülse de, bu "imambayıldı"nın içerdiği mizahı yansıtmaktan uzak olacaktır. Ya da bu sözcüğü çevirmeden bırakıp, anlamı, içerdiği mizahi öğeler dipnotla açıklanabilirdi.

Dilin yörelere özgü farklı kullanımı olarak kullanımı olarak nitelendirilebilecek şive ya da ağızların şiirde kullanımının getirebileceği sorunlara burada bir örnekle değinmek istiyoruz: Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Kavak Uykuları" adlı şiirde geçen bölgesel ağızların söyleyiş biçimi kullanılarak yansıtılan köylülerin konuşmaları, şiirin Pazarkaya tarafından yapılan çevirisinde erek dile ölçünlü Almanca'ya aktarmış. Bu da hiç kuşkusuz ki, şiirdeki doğallıktan ve "Efendi acığ aç" tümcesinin ilk üç bölümünün son dizesi olarak yinelenmesiyle sağlanan muzikaliteden çok şeyin yitimine yol açmış:

"Saat bir suları
Sivas şehrinin Niksar caddesindedin.
Kocaman bir sesizlik harap binalarla yükselmiş,

Gecenin güzelliği uzanmış tarihe kadar;
Mavi gökyüzünde dal dal kavak uykuları:
Efendü acığ aç !
(...)"

"Nachts um eins ungefähr,
In der Niksar-Straße in Sivas
Eine riesige Stille steigt an den verfallenen
Häuser empor
Die Schönheit der Nacht reicht bis in die
Geschichte hinein;
Am blauen Himmel Zweig um Zweig der Pappelschlaf:
Herr, Hunger haben wir, Hunger!"

(...)
(Pazarkaya, 132, 133)

Diğer edebi türlere oranla daha kısa metinler olan, bu nedenle de sıkı bir anlam örgüsüne sahip olan şiirde esas amaç okuyucuyu etkilemek ve duygulandırmaktır. Yer ve kişi adlarının, atasözlerinin, deyimlerin ve bunlara dayalı örneksemelerle yapılan parodilerin anlam yapılarında ağırlıklı bir yer tuttuğu şiirler ile, kaynak dil toplumu için önem taşıyan kişilere ve kaynak dilin edebiyatına çok fazla gönderme yapılan şiirlerin çevirileri, erek dil okuyucusunda kaynak dil okuyucusunda gerçekleşen tasarım ve çağrışımları gerçekleştirmekte pek de başarılı olmayacaktır. Şiirdeki kültürleri erek dil okuyucusuna söz gelişi dip notlarla açıklamak yoluna gidilebileceği düşünülse de, bunun, okuyucuyu etkileyerek duygulandırmayı amaçlayan metinler olarak düşünülen şiirin bu amacını erek dil okuyucusunda gerçekleştirmesini olumsuz yönde etkileyeceği kanısındayız. Bu nedenle de yukarıda da bazı örneklerde göstermeye çalıştığımız gibi, anlamı kültürel art alanda yoğunlaşan şiirlerin çevrilmek için seçilmemesinin daha uygun olacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

- Aksan, Doğan, (1993), Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Ankara.
Asaf, Özdemir, (1996¹⁰), Benden Sonra Mutluluk, Adam Yayınları, İstanbul.
Eyuboğlu, Bedri Rahmi, (1974), Dol Karabakır Dol, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Fuat, Mehmet, (1986²), Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, Adam Yayınları, İstanbul.
Göktürk, Akşit, (1986), Çeviri: Dillerin Dili, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
Göktürk, Akşit, (1989), Sözün ötesi, İnkılâp Kitapevi, İstanbul.
Hatipoğlu, Vecihe, (1979), Türk Dilinde İkileme, Ankara.
İlhan, Attilâ, (1992³), Elde Var Hüzün, Bilgi Yayınevi, Ankara.
Oğuzcan, Ümit Yaşar, (1971) Şairlerin Seçtikleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

- Pazarkaya, Yüksel, (1987), Die Wasser sind weiser als wir, Schneekluth, München.
Schimmel, Annemarie, (1989²), Türkische Gedichte vom 13. Jahrhundert bis in unsere Zeit, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Yücel, Can, (1991¹⁰), Ölüm ve Oğlum, Gök Yokuş, Papirüs Yayınları, İstanbul.
Yücel, Can, (1993⁴), Canfeda, Papirüs Yayınları, İstanbul.

Cemal YILDIZ
Marmara Üniversitesi

**Üniversitelerimizde Yapılan Edebî Çeviriler Hakkında Bir Durum Tespiti
(İstatistiksel Bir Değerlendirme)**

Özet

Çeviri, gerek edebî gerekse diğer alanlarla ilgili olsun Türk üniversitelerinin ilgili bölümlerinde ve akademisyenler arasında pek rağbet görmemekte, hatta çeviri faaliyetiyle uğraşmak küçümsemektedir (Aytaç 1997:189). Zira mevcut uygulamalara göre bu tür bir faaliyet özgün bir çalışma özelliği taşımadığı için, bilimsel bir metni ya da kitabı çevirmenin, çevirene akademik kariyer açısından neredeyse hiçbir faydası olmamaktadır. Aynı durum edebî çeviriler için de geçerlidir.

Peki mesleki ilerlemeye pek faydası olamayan çeviri yapma faaliyetinin diğer açılardan bakıldığında akademisyenler için bir cazibesi var mıdır? Bilindiği gibi çeviri yapabilmek için, sadece iki dili iyi bilmek yetmemekte, bunun yanı sıra çevirmende diğer bazı özelliklerin de bulunması gerekmektedir. Bunlar, yapılan çevirinin türüne göre alan bilgisi, ülke bilgisi, ve eğer bir de edebî çeviri söz konusu ise, edebiyat bilgisi yanında, genel kültür, yazar ve çevrilen kitap hakkında bilgi vs. gibi bir çok özelliklerdir. Bu özelliklere sahip olan bir çevirmenin, bütün bu değerlerin ve emeğinin karşılığı olarak piyasa şartları gereği aldığı maddi karşılık ise gülünçtür. Bütün bu faktörler, akademisyenlerin bu alana fazlaca ilgi göstermemelerinin yeterli ve anlamlı nedenleri olarak görülebilir. Acaba durum gerçekten de böyle midir? Bu işin bilimsel yöntemlerle eğitimini yapan üniversitelerimizin ilgili bölümleri (Dil ve Edebiyat/Mütercim-Tercümanlık/Yabancı Dil Öğretmenliği) diğer alanlar yanında (Dilbilim/Edebiyat/Yöntembilim,...) çeviriye ne derece önem vermişler ve bu zamana kadar bu alanda hangi ürünleri ortaya koymuşlardır?

Bu çalışmada, çeviri ve özellikle edebî çevirinin ülkemiz üniversitelerindeki yeri, 1998 yılına kadar ortaya çıkan ürünler esas alınarak değişik açılardan istatistikî veriler ışığında değerlendirilecektir. Bu çerçevede, yapılan çevirilerin sayısı, türü, alanı, yıllara göre dağılımı, üniversitelere ve yazarlarına göre dağılımları sayısal verilerle göz önüne serilecektir.

Anahtar Kelimeler

Çeviri, Dil, Kültür, Edebiyat, Edebî Çeviri, Bilimsel Yayın

1. Giriş

Çeviri bir kültür aktarımı mıdır? Bu soruyu cevaplamadan önce “çeviri” kavramının tanımını vermek gerekir. Çeviri “bir dilde (kaynak dil) düzenlenmiş bildirimleri anlam ve biçim bakımından eşdeğerlik sağlayarak bir başka dile (erek dil) aktarma işlemi, bu işlemin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan ürün” olarak tanımlanmaktadır (Vardar 1988:63).

Edebi çeviri ise başlı başına bir iletişim edimidir. Her edebî metin aynı zamanda dil ürünü bir metin olduğundan, edebiyat çevirisi genel anlamda çevirinin tüm özelliklerine sahiptir. Yukarıdaki genel çeviri tanımından hareket edersek, edebî çeviri, doğal bir dilde (kaynak dil) kodlanan bir edebiyat metninin yerini, başka bir dilde (erek dil) kodlanan bir edebiyat metninin alması olarak görülebilir. (Demirbilek 1994:99).

Bu tanımlamalardan hareketle çevirinin, özellikle de edebî çevirinin bir kültür aktarımı olup olmadığına bakılabilir. Bilindiği gibi, edebiyat, öncelikle içinde ortaya çıktığı dilin ve kültürün bir ürünüdür. Böyle olmakla birlikte aslında, genelde sanatın temelinde etkileşim olgusu yattığı gerçeğinden hareket edersek, farklı kültürlerdeki bireyler ve her türlü sanat eseri arasında etkileşim kaçınılmazdır. Hatta biraz daha ileri gidersek, aynı kültür içerisindeki bireyler ve sanat eserleri arasında dahi bir etkileşim söz konusudur. Bu olgu özellikle günümüz iletişim imkanları göz önünde bulundurulduğunda eski dönemlere göre daha da fazladır. Bu etkileşimden edebiyat ürünleri de tabii ki payını almaktadır. Ancak yine de sözü edilen etkileşim, edebiyat eserinin içinde çıktığı kültürün özelliklerini yansıtması gerçeğini değiştirmez. Bu açıdan bakıldığında, her metin, özellikle de edebî metinler, yazıldıkları dil, kültür, zaman ve mekânın bir çok özelliğini bünyelerinde bulundurlar.

Her kültürün kendi içinde ortaya çıkan edebiyat ürünlerinin sınırları aşarak diğer dilleri konuşan okurlara ulaşması, ancak “çeviri” sayesinde mümkün olmaktadır. Dolayısıyla çeviri bütün dünya insanların anlaşacağı “ortak bir dil” olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle çeviri, yabancı dil bilmeyen insan için diğer ülkelerin kültür ürünlerini tanımanın tek yoludur denebilir. İşte bu niteliğinden dolayı edebî çeviri, bir yandan kültürlerarası etkileşime yol açmakta, diğer yandan ise, farklı kültürlerin ve milletlerin birbirlerine yaklaşabilmeleri için dil ve kültür açısından bir ön hazırlığı sağlamaktadır. Nitekim, yapılan aktarımda yazarın bağımsız kurmaca dünyasının yanı sıra bütün bir dil ve kültür ortamının, tarih ve edebiyat geleneğinin de yansıtıldığı gerçeği bir çok eserde dile getirilmektedir (bkz. Kızıltan 1994:79). Bu açıdan bakıldığında, kültürlerin birbirlerini tanmasının tek yolu, her zaman ve her yerde dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur denebilir.

Milletlerin hayatında çevirilerin önemli gelişmelere yol açtığı inkâr edilemez bir gerçektir. Çeviriler sayesinde milletler bir yandan kültür hazinelerini zenginleştirmekte, yeni bakış açıları kazanmakta, diğer yandan ise öz kültür varlıklarını başka kitlelere tanıtmaya imkanına kavuşmaktadırlar. Dünya kültür tarihine bir göz attığımızda, çeviri yoluyla kültür ve edebiyatları zenginleştirme, hatta daha da ileri giderek uygarlıkların geliştirilmesi çabalarının 12. yüzyıldan itibaren gelişerek daha da yaygın bir biçimde görüldüğü dikkati çekmektedir. Örneğin, Avrupalıların, asırlar boyunca İslâm dünyasının

bilim eserlerinin Latinceye çevirisi ile bilim yapmaya çalıştığı ve ancak Rönesansın sonra kendilerinin bilim üretmeye başladıkları bilinmektedir (bkz. Ülken 1947). Fabl türünün Hint (Pacantha) ve Arap kökenli olup Yunanlı Aesop’un Hintçe’den yaptığı çevirilerle Batı dünyasına taşındığı herkesce malumdur. Yine Doğu kökenli olan ve M.Ö. Hindistan’da örneklerine rastlanan “Çerçeve Hikaye” (Rahmenerzählung) Avrupa’da ilk kez 12. yüzyılda İngiltere’de, 16. yüzyılda Fransa’da tür olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kızıltan 1994:80). Aynı şekilde eski Roma’da edebiyatın Yunanca’dan yapılan çevirilerle hız kazanması, Hristiyanlığın İncilin millî dillere çevrilmesi ile Reformasyon dönemine girmesi, Batıdaki aydınlanma Çağının aynı zamanda bir çeviri çağı olması bu yönde ilk bakışta gösterilecek olanlardır. Bu örnekler aynı zamanda, çevirinin uygarlıkların gelişmesinde ne denli büyük bir rol oynadığını da göstermektedir. (Aytür 1994: 89).

Türk kültürü açısından değerlendirildiğinde, “roman” türünün 19.yüzyılda Batı’dan yapılan çevirilerle Türk Edebiyatında yeni bir geleneği başlatması dikkati çeker. Ahmet Mithat Efendi (1884-1912), Şemseddin Sami (1850-1904) gibi ilk çevirmenlerin sonradan roman yazmaya başlamaları, çeviri yoluyla kültür hayatının etkileşimine en güzel örnekleri teşkil etmektedir. Diğer ülkelerde de buna benzer bir çok örnekler bulunmaktadır. Örneğin Almanya’da 18. ve 19. yüzyıllarda Novalis, Wieland, Schlegel, Humboldt gibi düşünür ve yazarlar, etkisi günümüze değin uzanan çeviriler yaptıkları gibi bazılarının çeviri üzerinden yazarlığa uzandığı ve üne kavuştuğu bilinmektedir. Daha da eskilere gidersek Batılıların Müslüman bilim adamlarının her alandaki eserlerini kendi dillerine çevirerek dünyadaki bilimsel gelişmelere katkıda buldukları bilinen bir gerçektir.

Çevirinin bir kültüre kazandırdığı yenilikler, başka bir ifadeyle çevirinin aynı zamanda bir kültür aktarımı/zenginleşmesi olduğu gerçeği, diğer bir yönü ile de karşımıza çıkmaktadır. Bu da çevirinin, yalnızca yabancı dil bilmeyen kişiyi öteki ulusların edebî türlerinden haberdar etmekle kalmadığı, aynı zamanda ve özellikle anadilin ifade gücünü artırdığı gerçeğidir. Kısmen de olsa, yapılan çeviriler sayesinde milletin zevki yanında “dil zevki” zamanla değişime uğrar. Ünlü Alman düşünür ve yazar Humboldt bunu “Agemennon” çevirisinin önsözünde şu şekilde ifade etmiştir: “Çeviri yalnızca yabancı dil bilmeyen kişiyi öteki ulusların edebî türlerinden haberdar etmekle kalmaz, aynı zamanda ve özellikle anadilin ifade gücünü artırır. ‘Dil zevki’ zamanla değişime uğrar, ulusun zevki de öyle. Yunan vezin ölçüsünü taklit ettiğinden bu yana kazançlı yalnızca Almanca ve eğitilmiş sınıf değildir. Yarattığı etki, geniş halk kitlelerine yayılmıştır. Klopsstock ve Voss Klasik Antik Çağı Almanca’ya aktarmakla ulus oluşumuna büyük katkılarda bulunmuşlardır.” (Humboldt; aktaran: Kızıltan s.81).

Yukarıda bahsedilen türden eserlerin çevirisi özel bir bilgi ve donanım gerektirmektedir. Aksi halde ait olduğu kültür dünyasında çığır açıcı nitelikli bir eser, amaç kültürde hiç yankı uyandırmayabilir. Çeviride iş sözcük dağarcığı ile bitmez. Konuyu bilmeden sözcükleri bilmenin, ya da sözlükten bulmanın bir yararı olmaz. Bu nedenle çeviri, bir uzmanlık işidir. Bu da gösteriyor ki, edebiyat çevirmeni, yetkin bir okur ve edebiyat eleştirmeni olmanın yanı sıra, özgün edebiyat metninin içerdiği anlamı, başka bir dil ve kültürde değişik bir düşünce dizgesinde yeniden yapılandırmak,

metin-içi ve metin-dışı bağlanlarını, metin ve yazın kuramları çerçevesinde incelemek, yorumlamak ve özümlenmekle yükümlüdür. Zira edebiyat çevirisinin dinamik bir doğası vardır. Toury'nin de belirttiği gibi *yeterlilik*, *kabul edilebilirlik* ve *eşdeğerlik* kavramları doğrultusunda ele alınan bir çeviri metin, içinde bulunduğu dil ve edebiyat dizgesinin devingen oluşumu ile bütünleşir. (Toury 1980:75; aktaran: Demirbilek 1994:100).

Yukarıda bahsedilen konular ve diğerleri üniversitelerimizin filoloji, Mütercim/Tercümanlık ve Yabancı Dil Öğretmenliği bölümlerindeki Çeviri ve Çeviribilim dersleri çerçevesinde bilimsel olarak araştırılmakta, aktarımda eşdeğerlilik ve yeterlilik sorunlarını aydınlatacak kuramlar geliştirilmektedir. Ayrıca çeviribilim bilimsel bir disiplin olarak kendi edebî çeviri kuramını geliştirirken, Edebiyat Tarihinden Biçimbilime, Göstergebilim, Metinbilim, Alınlama Estetiği, Yorumbilim, Dil ve Sanat Felsefeleri, Edebiyat Eleştirisinden Çeviri Eleştirisine kadar uzanan geniş yelpazedeki disiplinlerle işbirliği yapmaktadır. Çeviribilim, edebiyat çevirisine ilişkin araştırmalarında yerine göre bütün bu alanların yöntemleri ve verilerinden yararlanmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla Çeviribilim, çevrilebilirlik sınırlarını zorlamak, kaynak kültürlerdeki etkinin benzerine ulaşmak için çeviri eserleri amaç dildeki edebiyat geleneği içinde ve metin ilişkileri açısından ele alırken, toplum, tarih, kültür ve dilbilim bağlanlarını da dikkate alır.

Bu çerçevede eğitim vermelerine rağmen üniversitelerimizin ilgili bölümlerinde ve akademisyenler arasında çeviri, gerek edebî gerekse diğer alanlarla ilgili olsun pek rağbet görmemekte, hatta çeviri faaliyetiyle uğraşmak küçümsenmektedir (Aytaç 1994:194). Zira mevcut uygulamalara göre bu tür bir faaliyet özgün bir çalışma özelliği taşımadığı için, bilimsel bir metni ya da kitabı çevirmenin, çevirene akademik kariyer açısından neredeyse hiçbir faydası olmamaktadır. Aynı durum edebî çeviriler için de geçerlidir.

Peki mesleki ilerlemeye pek faydası olamayan çeviri yapma faaliyetinin diğer açılardan bakıldığında akademisyenler için bir cazibesi var mıdır? Yukarıda bahsedildiği üzere çeviri yapabilmek için, sadece iki dili iyi bilmek yetmemekte, bunun yanı sıra çevirmende yukarıda kısaca değinilen diğer bazı özelliklerin de bulunması gerekmektedir. Bu özelliklere sahip olan bir çevirmenin, bütün bu değerlerin ve emeğinin karşılığı olarak piyasa şartları gereği aldığı maddi karşılık ise gülünçtür. Bütün bu faktörler akademisyenlerin bu alana pek ilgi göstermemelerinin yeterli ve anlamlı nedenleri olarak görülebilir. Acaba durum gerçekten de böyle midir? Bu işin bilimsel yöntemlerle eğitimini yapan üniversitelerimizin ilgili bölümleri (Dil ve Edebiyat / Mütercim-Tercümanlık / Yabancı Dil Öğretmenliği) diğer alanlar yanında (Dilbilim/Edebiyat/Yöntembilim,...) çeviriye ne derece önem vermişler ve bu zamana kadar bu alanda hangi ürünleri ortaya koymuşlardır?

Aşağıda, Almanca-Türkçe dilleri arasında yapılan çeviri ve özellikle edebî çevirinin ülkemiz üniversitelerindeki yeri, 1998 yılına kadar ortaya çıkan ürünler esas alınarak değişik açılardan istatistikî veriler ışığında değerlendirilecektir.

2. Veri Tabanı

Aşağıda verilecek olan istatistikî bilgiler, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Bölümünde 1996-1998 yılları arasında Fatma Erkman ve tarafından ilgili tüm bölümlerin katkısıyla gerçekleştirilmiş olan bir projede elde edilen sonuçlara dayanmaktadır.¹ Bu kaynakça Türkiye Üniversitelerindeki "Alman Dili ve Edebiyatı", "Alman Dili Eğitimi" ve "Almanca Mütercim-Tercümanlık" Anabilim Dallarında Temmuz 1998'e kadar gerçekleştirilen, ulaşılabilen tüm çalışmalarını kapsamaktadır. Bu derleme için, 26 Bölüm ve Anabilim Dalı (20 Üniversite, 24 Fakülte) ile yazılmış ve bu birimlerden gelen bilgiler çalışmaya yansıtılmıştır.

Çalışma, toplam 2399 başlık içermektedir. Bu kapsamda bir derleme ilk defa Türk Germanistiğinin ürünleri hakkında genel bir kanı vermesinin yanında (eğilimleri, ağırlık noktaları, gelişimi vs.) bu ürünlerin Türk ve Alman bilim dünyasına katkısını da ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda kaynakça çalışması aynı zamanda Türk Germanistiğinin gelişim sürecini de gösteren ilk tarihi belge niteliğindedir.

3. Üniversitelerimizde Yapılan Çeviriler Hakkında İstatistikî Bilgiler

Aşağıda ülkemiz üniversitelerinde yapılan çevirilerin, özellikle edebî çevirinin yeri değişik perspektiflerden istatistikî veriler ışığında değerlendirilecektir (yapılan çevirilerin sayısı, türü, alanı, yıllara göre dağılımı, üniversitelere ve yazarlarına göre dağılımları vs.).

A. Konu Alanı

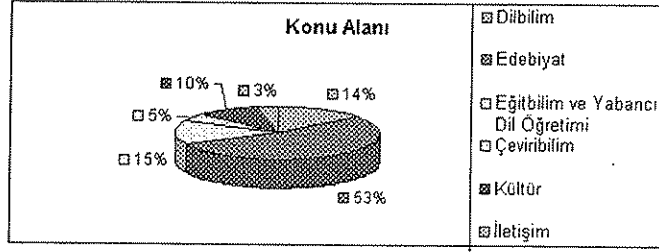
İlk önce Türkiye üniversitelerinde yapılan toplam 2399 bilimsel çalışmanın genel konu alanlarına dağılımına bir bakalım:

Konu Alanı	Sayı
Dilbilim	340
Edebiyat	127
	6
Eğitim ve Yabancı Dil Öğretimi	350
Çeviribilim	115
Kültür	241

¹ *Türkiye Üniversitelerinin Almanca Bölümlerinde Yapılan Çalışmaların Bibliyografyası (Alman Dili ve Edebiyatı, Almanca Öğretmenliği ve Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinde Yapılan Çalışmalar*. Bu proje 2000 yılı başında Marmara Üniversitesi tarafından yayımlanmış ve ilgili tüm bölümlere birer nüsha gönderilmiştir. Çalışma, üniversiteler arasındaki bilgi dolaşımını sağlamasının yanında değişik sahalarda yapılan çalışmalarını ilk defa derli toplu bir yayın şeklinde ortaya koymuştur. Kaynakçanın bundan sonra da devam edebilmesi için ilgili kişilerden yeni bilgi akışına ihtiyaç vardır.

Cemal Yıldız

İletişim	77
Toplam	2399

Bu sayılara göre üniversitemizin ilgili bölümlerinde yapılan toplam 2399 adet bilimsel çalışma arasında en büyük grubu %53'lük bir oranla Edebiyat alanı teşkil etmektedir. Toplam 1276 adet edebiyat çalışmasının kendi içinde alt gruplara dağılımı ise şekildedir:

Edebiyat Alanı Alt Grupları

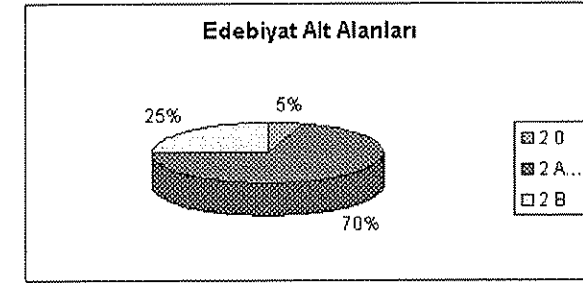
Bu alanda aşağıdaki alt gruplara göre bir sınıflandırma yapılmıştır:

- 2 0 → GENEL
- 2 A → ALMAN EDEBİYATI, EDEBİYATBİLİM (GENEL SORUNLAR - YÖNTEM)
- 2 B → KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT, ALMANCA KONUŞULAN ÜLKELERDEKİ TÜRKLERİN EDEBİYATI, TÜRK EDEBİYATI

Bu sınıflandırmaya göre yapılan çalışmaların dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Alt Alanlar	Sayı
2 0	61
2 A	897
2 B	318
Toplam	1276

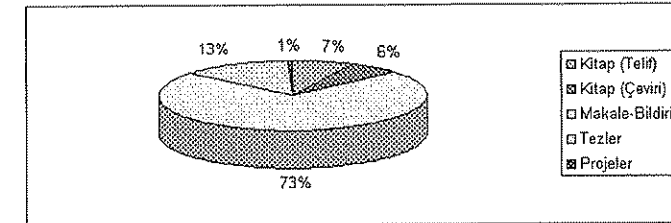
Üniversitemizde Yapılan Edebi Çeviriler

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi, yapılan edebiyat çalışmaları arasında 2A grubuna giren "ALMAN EDEBİYATI, EDEBİYATBİLİM (GENEL SORUNLAR YÖNTEM)" alt konuları üzerine yapılan çalışmalar % 70'lik oranla birinci sırada bulunmaktadır.

Şimdi ise toplam 2399 başlığın türlere göre istatistiksel dağılımı ile bu dağılım içerisinde konumuz olan Çeviri alanına bir göz atalım:

Çalışma Türü	Sayı
Kitap (Telif)	176
Kitap (Çeviri)	151
Makale-Bildiri	1740
Tezler	319
Projeler	13
Toplam	2399

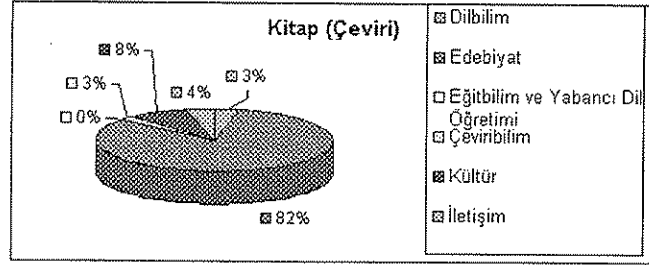

Yukarıdaki tabloda toplam 2399 çalışmanın 151 adedinin kitap çevirisi olduğu görülmektedir (oran % 6). Yapılan bu kitap çevirilerinin kendi içlerinde konu alanlarına göre dağılımı aşağıda gösterilecektir.

Kitap (Çeviri);

Türkiye Üniversitelerinde toplam 151 kitap çevrilmiştir. Bunların konu alanlarının dağılımı ise şu şekildedir:

Alanı	Sayı
Dilbilim	5
Edebiyat	124
Eğitim ve Yabancı Dil Öğretimi	0
Çeviribilim	4
Kültür	12
İletişim	6
Toplam	151

Yukarıdaki grafikte, edebiyat çevirilerinin yapılan kitap çevirileri arasında %82 ile (sayı :124) birinci sırada olduğu görülmektedir.

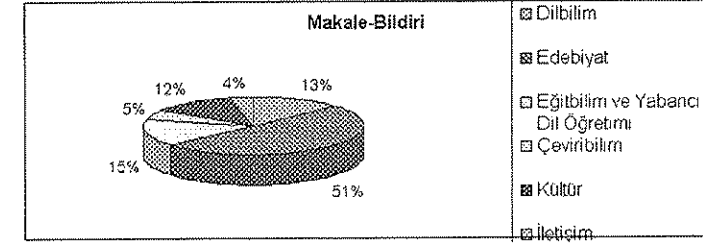
Onar yıllık zaman dilimlerine göre bu kitap çevirilerinin dağılımı ise şu şekildedir:

Tarih	Kitap (Çeviri)
-1950	6
1950-1960	5
1960-1970	3
1970-1980	2
1980-1990	52
1990-1998	56
Toplam	124

3.Makale-Bildiri;

Türkiye Üniversitelerinde 1998 yılına kadar toplam 1740 makale/bildiri yazılmıştır. Bunların konu alanlarının dağılımı ise şu şekildedir:

Alanı	Sayı
Dilbilim	225
Edebiyat	882
Eğitim ve Yabancı Dil Öğretimi	266
Çeviribilim	93
Kültür	209
İletişim	65
Toplam	1740

Üniversitelerimizde yazılan toplam 1740 makalenin % 51'lik oranı olan 882 tanesi edebiyatla ilgilidir. Edebiyatla ilgili yazılan 882 makalenin toplam 86 tanesi ise çeviridir (Yaklaşık % 10'u).

Bu çeviriler 10'ar yıllık zaman dilimlerine göre aşağıdaki yıllarda yapılmıştır.

Tarih	Makale-Ed (Çeviri)
-1950	0
1950-1960	1
1960-1970	6
1970-1980	5
1980-1990	24
1990-1998	50
Toplam	86

Genel Bakış:

Tüm Edebi Çeviriler

Kitap	Makale	Toplam
124	86	210

Yıllara göre dağılımı:

Tarih	Makale (Çeviri)	Kitap (Çeviri)	Toplam
-1950	0	6	6
1950-1960	1	5	6
1960-1970	6	3	9
1970-1980	5	2	7
1980-1990	24	52	76
1990-1998	50	56	106
Toplam	86	124	210

C. Üniversite

Çalışmamıza giren toplam 151 adet çeviri kitabın üniversitelere göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

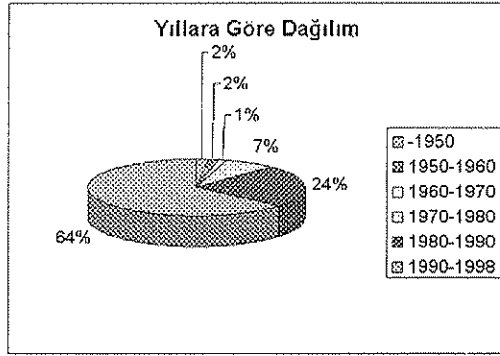
Üniversite	Kitap (Çeviri)
Anadolu Ü.Eğ. Fak.	3
Ankara Ü. Dil ve Tar.-Coğ. Fak.	58
Atatürk Ü. Eğ. Fak.	0
Atatürk Ü. Fen-Ed. Fak.	3
Çukurova Ü. Eğ. Fak.	0
Dicle Ü. Eğ. Fak.	0
Dokuz Eylül Ü. Eğ. Fak.	0
Ege Ü. Ed. Fak.	15
Gazi Ü. Eğ. Fak.	1
Hacettepe Ü. Eğ. Fak.	3

Hacettepe Ü. Ed. Fak.	14
İstanbul Ü. Hasan Ali Yücel Eğ. Fak.	6
İstanbul Ü. Ed. Fak. (Filoloji)	12
İstanbul Ü. Ed. Fak. (Müt.-Terc.)	9
Marmara Ü. Ata. Eğ. Fak.	5
Marmara Ü. Fen-Ed. Fak.	2
Mersin Ü. Fen-Ed. Fak.(Filoloji+Müt.-Terc.)	10
Ondokuz Mayıs Ü. Eğ. Fak.	0
Onsekiz Mart Ü. Eğ. Fak.	0
Ortadoğu Tek. Ü. Eğ. Fak.	3
Sakaraya Ü. Fen-Ed. Fak.	0
Selçuk Ü. Eğ. Fak.	5
Selçuk Ü. Fen-Ed. Fak.	0
Trakya Ü. Eğ. Fak.	1
Uludağ Ü. Eğ. Fak.	0
Yüzüncü Yıl Ü. Fen-Ed. Fak.	1
Toplam	151

D. Tarih

Son olarak ise çalışmamıza giren bilimsel araştırmaların tümünün yıllara göre dağılımı aşağıdaki tablo ve grafikte gösterilmiştir:

Tarih	Kitap (Telif-Derl.)	Kitap (Çeviri)	Makale-Bildiri	Tez	Proje	Toplam
-1950	3	5	9	4	0	21
1950-1960	3	8	12	2	0	25
1960-1970	2	3	25	2	0	32
1970-1980	13	2	40	12	0	67
1980-1990	43	44	426	129	0	642
1990-1998	112	89	1221	170	13	1612
Toplam	176	151	1740	319	13	2399

Yukarıdaki tablo ve grafiklerde, üniversitelerimizde gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda özellikle 1990-1998 yılları arasında her alanda sayısal bir artışın olduğu görülmektedir. Hatta son sekiz yılda üniversitelerimizin ilgili bölümlerinde daha önceki 40 yılda yapılan çalışmalardan daha fazla (toplam ürünün %64'ü kadar) yayın yapılmıştır. Ancak burada hemen akla gelen ilk soru, bu sonuçların bizi ne derece doğru yorumlara götürüp götürmediğidir. Başka bir deyişle, bu çalışmada elde edilen bulgular acaba gerçek sayıları yansıtmakta mıdır? Bu sorunun cevabını çalışmanın gerçekleşmesine katkıda bulunan değerli akademisyenler verebilirler. Zira daha önce de belirtildiği gibi, bu kaynakça üniversitelerimizin ilgili bölümlerinden gelen bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda gerçekleştirilmiştir.

Ancak elde edilen bulgulardan hareketle bir değerlendirme yapmak gerekirse, araştırma alanımızda son 8 yıllık dönemde gerçekleşen artışa katkıda bulunan en önemli iki etken kanımca şunlar olabilir:

Üniversite ve bölümlerin sayısındaki artışa paralel olarak öğretim elemanı sayısındaki artış;

Her geçen yıl yeni yüksek lisans ve doktora programlarının açılması;

Sonuç

Yukarıdaki bulguların ortaya koyduğu sonuçlar, aslında üniversitelerimiz açısından değerlendirildiğinde hiç de iç açıcı görünmemektedir. Buna göre üniversitelerimizde toplam 210 edebî çeviri yapılmıştır. Bunlardan 86 tanesi makale, kalan 124 tanesi de kitap çevirisidir. Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, bu sonuçlar şu anda üniversitelerimizde görev yapmakta olan akademisyenlerin ve ilgili bölümlerin bize gönderdikleri bilgilerden elde edilmiştir. Dolayısıyla özellikle geçmiş yıllara ait bilgilerin eksik olabileceği kabul edilmektedir. Ancak buna rağmen bu sayı tabii ki çok yetersizdir ve yukarıda ileri sürülen görüşleri de haklı çıkarmakta ve doğrulamaktadır. Peki gerçekte Alman edebiyatından dilimize çevrilen eserlerin toplam sayısı ne kadardır ve bunlardan ne kadarı akademisyen olmasa da uzman bir çevirmen tarafından yapılmıştır? Bu konuda maalesef elimizde bir istatistik bulunmamaktadır. Bu

durum ayrı bir çalışma konusu olabilir*. Ancak konu üniversiteler bağlamında ele alındığında kanımca aşağıdaki noktalar önem arz etmektedir:

Yukarıda kısmen bahsedilen nedenlerden dolayı üniversitelerimizin Filoloji/Mütercim-Tercümanlık ve Öğretmenlik bölümleri edebî çeviri faaliyetleriyle yakından ilgilenmeli, hatta Aytaç'ın (1997:194) da haklı olarak talep ettiği gibi çeviriyi kontrol altında tutma görevlerini üstlenmelidirler. Peki bu görev nasıl gerçekleştirilebilir? Akademisyenlerin piyasada çeviri konusuyla ilgilenen yayınevleriyle yakın irtibat içinde bulunmaları ve yayınevlerine çevirisi yapılacak eserlerin seçiminde danışmanlıklar yapmaları buna katkıda bulunabilir. Yayınevleri genelde gelir getiren popüler metinleri çevirme eğilimindedirler. Piyasada satışı olmayan türden edebî değeri yüksek olan metinlerin (ki bunların çevrilmeye gereksinimleri vardır) çevrilmesi konusunda tavsiyelerde bulunabilirler. Ayrıca üniversitelerimizdeki akademisyenler, kendileri bizzat çeviri yaparak, ya da çeviri eleştirisi yapmak suretiyle iyi ve gerekli metinlerin çevirisine katkıda bulunabilirler.

Kısaca:

Yapılan bilimsel ve edebî çevirilerin akademik terfilerde tam bir orijinal çalışma ile aynı derecede olmasa da yine de değerlendirilmesi; bu sayede akademisyenler çeviri konusuna daha fazla eğilecekler ve edebî değeri yüksek, nitelikli eserler kültürümüze kazandırılacaktır.

Özellikle çeviri eserler yayımlayan yayınevleri ile sıkı bir işbirliğine girilerek, gerek bizzat çeviri yapmak gerekse danışmanlık yapmak suretiyle işin uzmanı akademisyenlerin çeviri faaliyetlerinde aktif rol oynaması kendi kültür hayatımız açısından faydalı olacaktır. Bu durum hem orijinal eserin eşdeğerlik, yeterlilik gibi çeviribilim kuramlarında ortaya konan ölçütlere uygun olarak çevrilmesini sağlayacak, hem de özellikle bir çok yerde karşılaştığımız, kendi anadilimizin yapılan çevirilerde gelişigüzel kullanılması şikayetini ortadan kaldıracaktır. Bu bağlamda en azından yapılan çevirilerin dilini düzeltmek amacıyla bir redaksiyon müessesesinin kurulması ve bu müessesenin çevirmenle aktif bir işbirliği içinde bulunması düşünülmelidir. Zira en basit çocuk kitaplarında bile anadilini yeni öğrenen çocukların dahi görebildikleri anadili hatalarıyla sık sık karşılaşmaktayız.

Sonuç olarak üniversitelerimizin yabancı dil ve edebiyat bölümleri kuruluş amaçlarına uygun olarak, yabancı kültür ürünlerinin dilimize aktarılması ve kendi kültür hayatımızın ve anadilimizin zenginleşmesi açısından özellikle bilimsel yaklaşımlarla üzerlerine düşeni daha aktif bir biçimde yerine getirmelidirler.

* Prof. Dr. Gürsel AYTAÇ *Yeni Alman Edebiyatı* (1983. Kültür ve Turizm Bak. Yay. s.431-444) adlı kitabında, 16. - 19. yüzyıllar arası Alman Edebiyatından Türkçe'ye yapılan çevirilerin listesini vermektedir. Bu listede belirtilen çevirilerden sadece yazarlarının bize bildirdiklerini kaynakçamıza aldık. Diğer çevirilerin ne kadarnın akademisyenler tarafından yapıldığı ayrıca araştırma konusu olabilir.

Kaynakça

- Aytaç, Gürsel (1997). "Über die Literarische Übersetzung", *Diyalog. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik*. Ankara: Alman Kültür Merkezi, s.189-194.
- Aytür, Necla (1994): "Çeviri Üzerine Düşünceler." *Gündoğan Edebiyat 10*. Ankara: Gündoğan Yay. s.89-98.
- Demirbilek Lâle (1994): "Çeviri Eleştirisine Kuramsal Bir Yaklaşım" . *Gündoğan Edebiyat 10*. Ankara: Gündoğan Yay. s.99-108
- Humboldt, Wilhelm von (1973): "Einleitung zu Agamemnon". Yay. Hans J. Störig. *Das Problem des Übersetzens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. s.71-96.
- Kızıltan, Rezan (1998): "Edebî Çevirinin Karşılaştırmalı Edebiyattaki Yeri." *Gündoğan Edebiyat*. Sayı 22. Ankara: Gündoğan Yay. s.79-85)
- Toury, Gideon (1980): *In Sarch of a Theory of Translation*. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Vardar, Berke (1988): *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Yay.
- Ülken, Hilmi Ziya (1947): *İslâm Medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri*. İstanbul.
- Yıldız, Cemal/Erkman, Fatma (2000): *Türkiye Üniversitelerinin Almanca Bölümlerinde Yapılan Çalışmaların Bibliyografyası (Alman Dili ve Edebiyatı, Almanca Öğretmenliği ve Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinde Yapılan Çalışmalar)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi yay.

Türkiye'deki Yazın Çevirisi Tarihine Bir Bakış

Bu çalışmanın amacı, Tanzimat'tan başlayarak çeviri kitapların ve çeviri yazınının yayın hayatımızdaki yerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, yazın çevirisinin 1840'lardan 1980'lere kadar olan süre içindeki durumu, çeviri ve telif yazın ilişkisi ve yayınlanan telif ve çeviri kitapların ülkenin sosyo-politik ve kültürel ortamlarla ilişkisi ele alınacaktır.

Çeviri kararlarını şekillendiren ve yansıtan kültürel modelleri belirlemek ve incelenen dönemde çevirilerin sosyo-kültürel ard alanını daha iyi ortaya koyabilmek için betimleyici bir yaklaşım gerekli görünmektedir. Çeviri tarihi, sadece geçmişteki olayların (tekrar) anlatımı değil tarihsel verileri çevreleyen ve oluşturan söylemlerin ortaya çıkarılması ve çözümlenmesi çabasıdır. Bu yüzden çeviri çözümlenmelerinin ve erek metinlerin, yani çevirilerin kaynak metinlerle eleştirel karşılaştırmasının yapılması kadar önsözler, çevirmen, yayıncı ve çeviri etkinliğiyle bir şekilde ilgili kişilerin verdiği demeçler, gazete ve dergi yazıları, kitap tanıtımları, çeviri eleştirileri ve çevirilerin istatistiksel verileri de çeviri tarihinin metin-dışı (*extratextual*) kaynaklar¹ adı verilen temel kaynaklarını oluştururlar.

Bu çalışmada, üzerinde diğer dönemlere göre daha fazla çalışma yapılmış olan ve yine genel olarak daha fazla bilgiye sahip olunduğu varsayılan Tanzimat ve 1940'ların Tercüme Bürosu döneminden genel hatlarıyla söz edilecektir. Bu dönemler ilginç veriler sunmakla birlikte çalışmanın sınırları göz önüne alındığında ayrıntular açısından daha yakın dönem üzerinde odaklanmak uygun görülmüştür. Yine bu çerçevede, yukarıda sözü edilen metin-dışı kaynaklar arasında temel olarak istatistiksel veriler kullanılarak çeviri etkinliğinde rolü olan tarihsel, politik, yazınsal ve dilsel faktörlerin de üzerinde durulması amaçlanmaktadır.

Tanzimat Dönemi

Osmanlı İmparatorluğunda Batı etkisinin ve özellikle askeri alandaki gücünün 17. yy.'da duyulmaya başlandığının ve bunun sonucu 19. yy.'ın ortalarında Tanzimat reformlarıyla birlikte Batı'dan ilk yazınsal çevirilerin yapıldığını biliyoruz.² Jale Baysal

¹ Gideon Toury, *Descriptive Translation Studies and beyond* (Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins, 1995), s. 65.

² Batı dillerinden aktarılan ilk yazınsal eserler Fénelon'un *Terceme-i Telemak (Les Aventures de Télémaque)* adlı romanının Yusuf Kâmil Paşa tarafından yapılan çevirisi, Münif Efendi'nin *Muhaverât-ı Hikemiye* başlığı altında toplayarak çevirdiği felsefi konuşmalar, ve son olarak Şinasi'nin *Tercüme-i Manzume* başlığı altında topladığı şiir çevirileridir. Tanzimat dönemindeki çeviri etkinliği üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları için bkz. Nuri Akbayar, 'Tanzimat'tan

Kaynakça

- Aytaç, Gürsel (1997). "Über die Literarische Übersetzung", *Diyalog. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik*. Ankara: Alman Kültür Merkezi, s.189-194.
- Aytür, Necla (1994): "Çeviri Üzerine Düşünceler." *Gündoğan Edebiyat 10*. Ankara: Gündoğan Yay. s.89-98.
- Demirbilek Lâle (1994): "Çeviri Eleştirisine Kuramsal Bir Yaklaşım" . *Gündoğan Edebiyat 10*. Ankara: Gündoğan Yay. s.99-108
- Humboldt, Wilhelm von (1973): "Einleitung zu Agamemnon". Yay. Hans J. Störig. *Das Problem des Übersetzens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. s.71-96.
- Kızıltan, Rezan (1998): "Edebî Çevirinin Karşılaştırmalı Edebiyattaki Yeri." *Gündoğan Edebiyat*. Sayı 22. Ankara: Gündoğan Yay. s.79-85)
- Toury, Gideon (1980): *In Sarch of a Theory of Translation*. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Vardar, Berke (1988): *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İsnabul: ABC Yay.
- Ülken, Hilmi Ziya (1947): *İslâm Medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri*. İstanbul.
- Yıldız, Cemal/Erkman, Fatma (2000): *Türkiye Üniversitelerinin Almanca Bölümlerinde Yapılan Çalışmaların Bibliyografyası (Alman Dili ve Edebiyatı, Almanca Öğretmenliği ve Almanca Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinde Yapılan Çalışmalar)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi yay.

Türkiye'deki Yazın Çevirisi Tarihine Bir Bakış

Bu çalışmanın amacı, Tanzimat'tan başlayarak çeviri kitapların ve çeviri yazınının yayın hayatımızdaki yerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, yazın çevirisinin 1840'lardan 1980'lere kadar olan süre içindeki durumu, çeviri ve telif yazın ilişkisi ve yayınlanan telif ve çeviri kitapların ülkenin sosyo-politik ve kültürel ortamla ilişkisi ele alınacaktır.

Çeviri kararlarını şekillendiren ve yansıtan kültürel modelleri belirlemek ve incelenen dönemde çevirilerin sosyo-kültürel ard alanını daha iyi ortaya koyabilmek için betimleyici bir yaklaşım gerekli görünmektedir. Çeviri tarihi, sadece geçmişteki olayların (tekrar) anlatımı değil tarihsel verileri çevreleyen ve oluşturan söylemlerin ortaya çıkarılması ve çözümlenmesi çabasıdır. Bu yüzden çeviri çözümlenmelerinin ve erek metinlerin, yani çevirilerin kaynak metinlerle eleştirel karşılaştırmasının yapılması kadar önsözler, çevirmen, yayıncı ve çeviri etkinliğiyle bir şekilde ilgili kişilerin verdiği demeçler, gazete ve dergi yazıları, kitap tanıtımları, çeviri eleştirileri ve çevirilerin istatistiksel verileri de çeviri tarihinin metin-dışı (*extratextual*) kaynaklar¹ adı verilen temel kaynaklarını oluştururlar.

Bu çalışmada, üzerinde diğer dönemlere göre daha fazla çalışma yapılmış olan ve yine genel olarak daha fazla bilgiye sahip olunduğu varsayılan Tanzimat ve 1940'ların Tercüme Bürosu döneminden genel hatlarıyla söz edilecektir. Bu dönemler ilginç veriler sunmakla birlikte çalışmanın sınırları göz önüne alındığında ayrıntular açısından daha yakın dönem üzerinde odaklanmak uygun görülmüştür. Yine bu çerçevede, yukarıda sözü edilen metin-dışı kaynaklar arasında temel olarak istatistiksel veriler kullanılarak çeviri etkinliğinde rolü olan tarihsel, politik, yazınsal ve dilsel faktörlerin de üzerinde durulması amaçlanmaktadır.

Tanzimat Dönemi

Osmanlı İmparatorluğunda Batı etkisinin ve özellikle askeri alandaki gücünün 17. yy.'da duyulmaya başlandığının ve bunun sonucu 19. yy.'ın ortalarında Tanzimat reformlarıyla birlikte Batı'dan ilk yazınsal çevirilerin yapıldığını biliyoruz.² Jale Baysal

¹ Gideon Toury, *Descriptive Translation Studies and beyond* (Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins, 1995), s. 65.

² Batı dillerinden aktarılan ilk yazınsal eserler Fénelon'un *Terceme-i Telemak (Les Aventures de Télémaque)* adlı romanının Yusuf Kâmil Paşa tarafından yapılan çevirisi, Münif Efendi'nin *Muhaverât-ı Hikemiye* başlığı altında toplayarak çevirdiği felsefi konuşmalar, ve son olarak Şinasi'nin *Tercüme-i Manzume* başlığı altında topladığı şiir çevirileridir. Tanzimat dönemindeki çeviri etkinliği üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları için bkz. Nuri Akbayar, 'Tanzimat'tan

1729-1875 yılları arasında yayınlanan 2900 kitaptan 185'inin Avrupa dillerinden yapılan çeviriler olduğunu belirtir. Bu yayınların çoğunluğu, Baysal'ın üç döneme ayırdığı Tanzimat döneminde yapılmıştır: 1840-1858, Tanzimat'tan Batı'dan yapılan ilk yazınsal çevirilere kadar olan dönem, 799 kitap; 1859-1868, Batı'dan yapılan ilk çeviriler dönemi, 537 kitap; ve 1869-1875, tiyatro ve roman devri, 1128 kitap. Bu çevirilerin 41'inin kaynak dili bilinmemektedir. Çevirisi yapılan dillerden Fransızca en yüksek orana sahiptir (%58.9), İngilizce ve Almanca onu %7 ve %4.8'lik oranlarla izlerler.³ 1928 dil devriminden önceki döneme ait Arap harfleriyle yazılmış Türkçe kitapların ve çevirilerin tam sayısı hâlâ tam olarak belirlenememiştir. Bundan başka, gazete ve dergi sayfalarında çıkan çeviriler de yukarıdaki sayılara dahil değildir. Ancak, Tanzimat döneminde basının önemi giderek artmış ve gazete ve dergiler de çevirinin önemini ve gerekliliğini farkederek sayfalarında pek çok çeviri yazınsal yapıt ve makalelere yer vermişlerdir. Basına pek çok sansür getiren Abdülhamit devrine kadar (1876-1909) çevirilerin büyük bir bölümü gazete ve dergilerde yayınlanmıştır.

Meral Alpay 1729'dan 1928 dil devrimine kadarki dönemde yayınlanan kitapların sayısını şu şekilde düzenlemiştir:⁴

Dönemler	Toplam	Çeviriler	Yüzde
1729-1875	3,074	203	6.4
1876-1907	7,527	1,776	23
1908-1928	13,766	1,555	11.9
	24,367	3,534	

Bütün bu dönem içinde düz yazı, özellikle roman, Osmanlı yazınsal dizgesinin içinde sayısal olarak en baskın çeviri yazın türü olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde yapılan çevirilerin en büyük işlevi Avrupa'dan roman ve tiyatro gibi yeni türleri erek

Cumhuriyet'e Çeviri', *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, haz. Murat Belge, c. 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1986), ss. 447-451; Özlem Berk, 'Translation Activity and Translational Norms in the Tanzimat Period' (yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, University of Warwick, 1995); Hikmet Dizdaroğlu, 'İlk Roman Çevirisi Üzerine', *Türk Dili*, 31:282 (1975), ss. 199-203; Otto Hachtmann, 'Türkische Übersetzungen aus Europäischen Literaturen: Ein Bibliographischer Versuch', *Die Welt des Islams*, 6 (1918), ss. 1-23; Saliha Paker, 'Translated European Literature in the Late Ottoman Literary Polysystem', *New Comparison*, 1 (1986), ss. 67-82.

³ Jale Baysal, *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyet'e Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1968), s. 54.

⁴ Meral Alpay, *Harf Devriminin Kütüphanelere Yansımaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, 1976), s. 450.

kültüre sunmak olmuştur ve Türk edebiyatı da buna bağlı olarak gelişmeye başlamıştır. İlk çeviriler, Türk okurları kendileri için daha önce yabancı olan bazı Avrupa örf ve adetleriyle tanıştırmıştır. Bu görevi yerine getiren de her şeyden önce düz yazı, özellikle de romandır. Aydın kesim bu aracı fikirlerini daha geniş kesimlere popülerleşmiş bir şekilde yaymak için kullanır. Ancak çeviri etkinliği halkı eğitmek ve bir kamuoyu oluşturmak gibi amaçlara hizmet ederken Osmanlı çoğuldizgesinin⁵ üzerinde de etkili olmuştur. Tanzimat devri aynı zamanda dil için de bir geçiş dönemidir. Yapılan çeviriler Türkçe sözcük dağarcığının zenginleşmesine ve sade bir düz yazının gelişimine yardım etmişlerdir.

Bu dönemde hemen hemen tek kaynak dil ve edebiyat olarak Fransızca önemli bir yer tutmaktadır. Alman, İngiliz ve İtalyan edebiyatlarından yapılan çeviriler daha az sayıdadır. Fransızcadan yapılan çevirilerin sayısal olarak üstünlüğü Tanzimat'tan sonra da uzunca bir süre devam eder. Ancak 19. yy.'ın sonları ve 20. yy.'ın başlarında İngiliz ve Rus edebiyatlarından da çevirilerin yapılmaya başlandığını görüyoruz. İngilizce'den yapılan çevirilerin artışında İngiliz ve Amerikan kız okullarında okuyan öğrencilerin etkili olduğunu söyleyebiliriz.⁶ Rusça içinse Rusya'dan gelen Türklerin bir rol oynadığı söylenebilir.⁷

Çoğu çevirmenin birden fazla yabancı dil bilmesine rağmen Fransızcanın üstünlüğü Fransız kültürünün Osmanlı çoğuldizgesindeki prestijine bağlanabilir. Bu, aynı zamanda diğer kaynak edebiyatlardan çeviri yaparken neden Fransızcanın aracı dil olarak kullanıldığını açıklıyor. Örneğin Goldoni'nin oyunlarının ilk olarak Avrupalılar tarafından çevrildiğini biliyoruz.⁸ Schiller'in *Kabale und Liebe*'si Alexandre Dumas père'in Fransızca versiyonu olan *Intrigue et Amour*'dan çevrilmiştir. Silvio Pellico'nun *Le mie prigionieri*'si de aynı şekilde Fransızcasından aktarılmıştır. *Robinson Crusoe*'nun Arapça'dan çevrilmiş olması herhalde tesadüfidir. Nitekim, bu eser daha sonra başka çevirmenler tarafından Fransızcadan çevrilmiştir. Fransızca dışındaki bir dilden yalnızca Ann Ward Radcliffe'in İngilizce'den yapılmış çevirilerini görmekteyiz. Fransızcanın aracı dil olarak kullanılmasının sebebinin bu dilin prestijli görülmesi olduğu belirtilmişti. Nitekim, dillerin bu şekilde değerlendirilmesi o zamanlar oldukça yaygındır. Otto Hachtmann bu durum için ilginç bir örnek verir: Hachtmann, Heinrich Heine'nin 1860'larda bir Türk, Münif Paşa, tarafından çevrilen ilk Alman şair olduğunu belirtir. Ancak Münif Paşa Heine'nin şiirlerini Türkçeye değil Farsçaya çevirmiştir.

⁵ Çoğul-dizge kuramı (*polysystem theory*) için bkz. Itamar Even-Zohar, 'The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem', *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies* içinde, der. James S. Holmes, José Lambert ve Raymond van den Broeck (Leuven: Acco, 1978), ss. 117-127 ve 'Polysystem Studies', *Poetics Today* (özel sayı), 11:1 (1990).

⁶ Bunların arasında Halide Edip (Adivar) (1884-1964) herhalde en ünlü yazar/çevirmendir.

⁷ Hachtmann, s. 16.

⁸ Metin And, *A History of Theatre and Popular Entertainment in Turkey* (Ankara: Forum, 1963-64), s. 87.

Bunun nedeni herhalde Paşa'nın Türkçeyi yeterli ve uygun bir şiir dili olarak görmemesinde yatmaktadır.⁹

Cumhuriyet Dönemi

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar devlet eliyle pek çok çeviri girişiminde bulunulmuş ve bu çerçevede kurumsal yapılaşmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁰ Yayınlanan ve çevrilen kitapların sayısı Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra hızlı bir artış göstermiş, ancak planlı ve geniş bir çeviri etkinliği ancak 1940 yılında Tercüme Bürosu'nun kurulmasıyla başlamıştır.

Tercüme Bürosu'nun çalışmaları bazı araştırmalara konu olmuştur.¹¹ Özellikle klasiklerin ve bunların içinde antik Yunan ve Latin eserlerinin çevrilmesine öncelik veren, Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyuboğlu gibi Türk edebiyatına pek çok telif ve çeviri eser kazandırmış yazar/çevirmenleri bünyesinde barındıran Tercüme Bürosu, ülkenin Batılılaşma hareketinin kültürel ayağında çok önemli bir yer tutmuştur.

Yıllar	Cilt Sayısı	Birinci Basım	Takip Eden Basımlar
1940	10	10	-
1941	13	13	-
1942	27	27	-
1943	68	67	1
1944	97	97	-
1945	115	110	5

⁹ Hachmann, s. 12.

¹⁰ Taceddin Kayalıoğlu bu dönemde devlet bünyesinde kurulan ve "Tercüme Cemiyeti", "Telif ve Tercüme Encümeni/Heyeti/Dairesi/Kalemi" gibi çeşitli isimlerle anılan çeviri çalışmalarını *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri* (İstanbul: Kitabevi, 1998) adlı kitabında ele alır.

¹¹ Bunların arasında bkz. Bülent Aksoy, 'Cumhuriyet Döneminde Çeviri', *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler* içinde, der. Mehmet Rifat (İstanbul: Düzlem Yayınları, 1996), ss. 73-92; Özlem Berk, 'Bir Türk Kimliği Yaratmada Tercüme Bürosu ve Kültür Politikaları: Çevirilerin Yerleştirilmesi', *Toplum ve Bilim*, sayı 85 (Yaz 2000), ss. 156-171; Suat Karantay, "Tercüme Bürosu": Normlar ve İşlevler', *Metis Çeviri*, 16 (1991), ss. 96-101; Turgay Kurultay, 'Cumhuriyet Türkiyesi'nde Çevirinin Ağır Yükü ve Türk Hümanizması', *İstanbul Üniveristesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sayı 11 (1999), ss. 13-36.

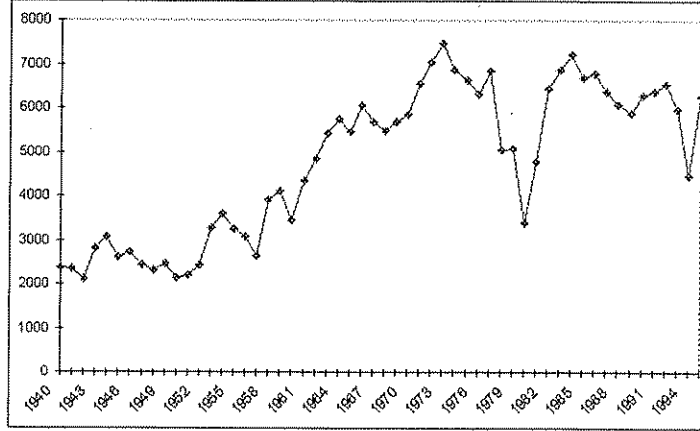
¹² Adnan Ötügen ve diğerleri, haz., *Klasikler Bibliyografyası 1940-1966* (Ankara: Milli Kütüphane Yayınları, 1967), s. vi. Birinci basım ve takip eden basımların istatistikleri 1950 yılına kadar kitapların baskı yıllarına göre, 1951-1966 döneminde ise Türkiye bibliyografyasına girdikleri yıllara göre sayılmıştır.

1946	152	143	9
1947	57	57	-
1948	46	46	-
1949	64	64	-
1950	42	42	-
1951	23	23	-
1952	31	31	-
1953	18	17	1
1954	26	24	2
1955	36	32	4
1956	24	21	3
1957	11	10	1
1958	36	14	22
1959	26	18	8
1960	25	9	16
1961	14	11	3
1962	45	18	27
1963	59	25	34
1964	63	17	46
1965	75	17	58
1966	44	10	34
Toplam	1247		

1940'lardan sonra başta *Varlık Yayınevi* (1946), *Yeditepe Yayınevi* (1950), *Altın Kitaplar* ve *Arkan Yayınevi* (1957), ve *De Yayınevi* (1959) olmak üzere özel yayınevleri kurulmuş, daha önceden kurulmuş olan *Remzi*, *Kanaat* ve *Hilmi* yayınevleri de gerek telif gerek se çeviri kitapları yayınlamaya devam etmiştir. Mahmut Makal, Fakir Baykurt ve Talip Apaydın gibi Köy Enstitülerinde yetişmiş yeni bir yazar nesli yazın çevresine girmiş, ancak yine de Şekil 1'de görüldüğü gibi yayınlanan kitap sayısında 1960'lara kadar pek fazla bir artış görülmemiştir.¹³

¹³ Aşağıdaki şekillerde kullanılan veriler için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: UNESCO, *Statistical Yearbooks*, UNESCO'nun verilerinde eksiklikler olduğunda; Arslan Kaynarcağ, 'Yayın Dünyası', *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, haz. Murat Belge (İstanbul: İletişim

Şekil 1. Yıllara Göre Yayınlanan Kitaplar (1940-1994)

Özellikle 1940'ların ilk yarısı, Şekil 2'de de görüldüğü gibi yazımsal eserler açısından en verimli dönem olarak gözümüze çarpmaktadır. Çeviri açısından 1950'lerden itibaren İngiltere ve Amerika'daki cep kitaplarından esinlenerek ucuz cep kitapları yayınlayan yeni yayınevleri kurulmaya başlar.¹⁴ Benzer şekilde, 1950'li yıllarda Tercüme Bürosu tarafından yapılan çevirilerde önemli bir düşüş gözlenebilir (bkz. Tablo 2).

Çocuk yazını ve popüler yazın özel yayınevleri tarafından bolca çevrilmektedir. Ancak herhalde 1950'li yıllar boyunca en fazla çevrilen popüler yazın olan Frank Morrison Spillane'nin *Mike Hammer* serisi çok tutulmuş ve Arslan Kaynaradağ'ın da belirttiği gibi aynı serinin sözdeçevirileri (*pseudotranslations*) çok geçmeden ortaya çıkmıştır.¹⁵ Nitekim 1950'lerde çıkmış olan çevirilere baktığımızda özgün başlıklarına

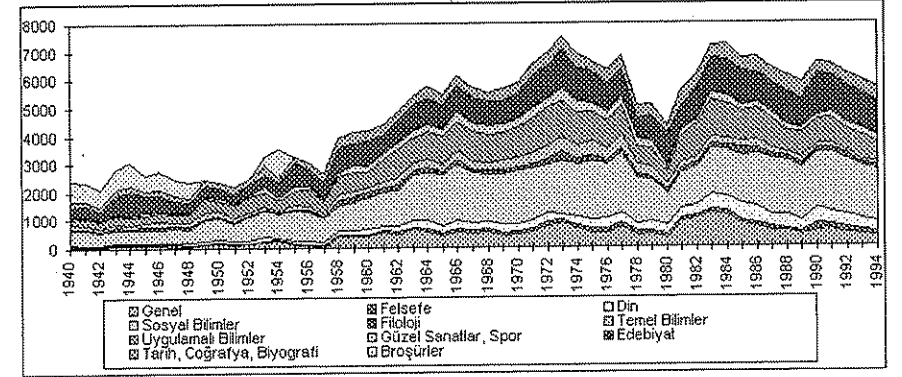
Yayımları, 1983), ss. 2824-36 (s. 2832) ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan *Statistical Pocketbooks of Turkey*. Başka kaynaklardaki veriler Kaynaradağ'ın, 1928-1984 yılları arasında yayınlanan kitapların tablosunda olduğu gibi, verdiği sayılarla farklılıklar göstermesine rağmen bunlar genel eğilimi değiştirmemektedir. Hem çevrilen hem de yayınlanan kitapların sayılarında tutarlı olmak için grafiklerde UNESCO'nun verileri kullanılmıştır. Hükümet yayımları, okul kitapları, üniversite tezleri, *offprints* denilen aslında daha geniş bir yayının parçası olan ancak tek tek basılan makale vb. gibi yayımlar, bir serinin parçası olan, ancak ayrı bibliyografik parçalara sahip yayımlar, ve resimli eserler yayınlanmış kitap istatistiklerinde yer almamışlardır.

¹⁴ Kaynaradağ, 'Yayın Dünyası', s. 2828.

¹⁵ UNESCO tarafından yayınlanan *Index Translationum*'un 1956 yılına ait listesine göre Türkiye'de yayınlanan 936 çeviri kitaptan 89'u Spillane'den yapılmıştır. Erskine Caldwell, James Hadley Chase, Peter Cheyney, Archibald Joseph Cronin, Sir Arthur Conan Doyle, Maurice Leblanc (Arsène Lupin), Michel Zévaco gibi yazarların popüler romanları da 1950'lerde çokça çevrilmiş ve hatta "yeniden yazılmıştır".

ve/veya yazarlarına rastlamadığımız ve Türkçe başlıklarından dedektif ya da çocuk yazını olduğunu düşündüğümüz pek çok kitapla karşılaşmaktadır. Çok nadir olarak karşımıza çıkan sözde bir çevirmen adı da bize Kaynaradağ'ın tahminlerinde haklı olduğu izlenimini vermektedir. Sonuç olarak, bu dönemde cep kitapları formundaki çeviri popüler yazın en çok satan yayınlar arasında bulunmaktadır.¹⁶

Şekil 2. Konulara Göre Yayınlanan Kitaplar (1940-1994)

1960-1971

1960 yılı Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1960'da başlayan ve 10 yıl aralıklarla ülke yönetimini eline alan askeri rejimler sadece Türkiye'nin siyasetini değil sosyo-kültürel alanını da belirlemiştir. Aşağıdaki şekiller 1960-1987 yılları arasında yapılan çevirilerin sayılarını göstermektedir.¹⁷ Sadece bu grafiklere bakılarak bile yakın tarihimizi üç döneme ayırmak -1960-1971, 1971-1980, ve 1980 ve sonrası- ve incelemelerimizi de buna göre yapmak mümkün gözükmektedir.

1960-1971 dönemi, özellikle de 1960-1964 yılları yayınlanan çeviriler açısından en dengeli görünen dönemdir. 1961 anayasası basın ve yargı bağımsızlığı, sendikal haklar ve üniversitelere özerklik getirilmesi gibi pek çok özgürlüğü de beraberinde getirmiştir.¹⁸ Sosyalist etkinlikler artmaya başlamış, sol kuramlar dergilerde açıkça

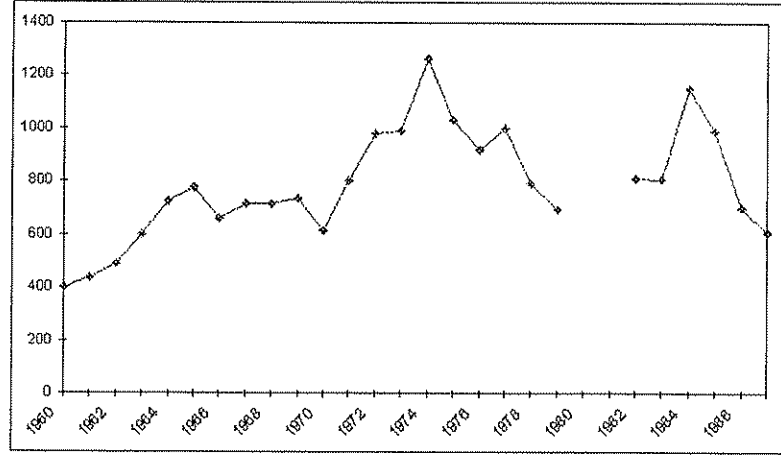
¹⁶ 1950'lerde yazılan az sayıdaki çeviri eleştirilerinden birinde M. Necmettin Özdarendeli felsefe ve bilim alanlarındaki çevirilerin yetersizliğinden yakınmış, Kant, Hegel Berkley ve Schopenhauer gibi Batı filozoflarından hâlâ tek bir eser çevrilmemiş olmasını eleştirmiştir. Özdarendeli ayrıca Einstein'ın kuramları ve *Existentialism* (Varoluşçuluk) üzerine yazılı bir eser bulunmamasına karşın *Mike Hammer* romanlarının bolluğundan şikayet etmiştir. Bkz. M. Necmettin Özdarendeli, 'Çeviri Edebiyatımızın Yetersizliği', *Türk Dili*, 5:58 (1956), ss. 626-629 (s. 628).

¹⁷ Bu veriler UNESCO'nun, bibliyografyasını Milli Kütüphane'den aldığı verilere göre oluşturduğu *Statistical Yearbooks* ve *Index Translationum*'undan alınmıştır. 1980 ve 1981 yıllarında ait veriler bu kaynaklarda bulunmamaktadır.

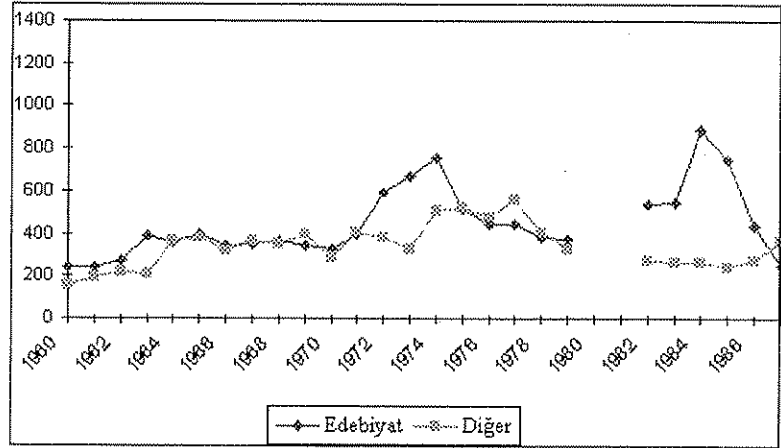
¹⁸ 1961 Anayasasının 1921, 1924 ve 1982 Anayasalarıyla birlikte detaylı bir incelemesi için bkz. Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995 [1986]).

tartışılır olmuştur. Yeni anayasa tarafından yaratılan bu liberal atmosferde sosyalist dergi ve gazeteler de çoğalmaya başlamış ve daha önceleri zararlı görülen pek çok politik ve felsefi yabancı eser çevrilmeye ve yayınlanmaya başlamıştır.

Şekil 3. Yıllara Göre Çeviri Kitaplar (1960-1987)

Şekil 4. Konulara Göre Çeviri Kitaplar (1960-1987)

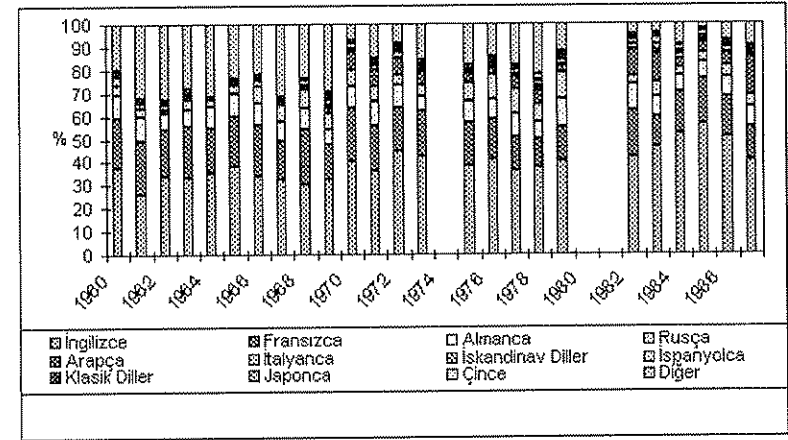

Bu dönemde ayrıca pek çok yeni yayınevi de kurulmuştur. Yayıncılığın merkezi durumunda olan İstanbul'dan başka Ankara, İzmir, Konya ve Eskişehir gibi kentlerde

de yayıncılık işi gelişmeye başlar. Ankara'da 1930'lar ve 1940'larda yayınevi sayısı sadece ikiye -*Berkalp* ve *Akba*- bu dönemde, *Bilgi*, *Dost*, ve *Doğan Yayınevi* kurulur.¹⁹

Kaynak dillere bir göz atıldığında 1960'lardaki çevirilerin %30'unun İngilizce'den yapıldığını görmekteyiz. 1970'lerde bu oran %40'a ve 1985'de ise %56'ya çıkmıştır. Buna karşın, Fransızca ağırlığını yavaş yavaş kaybeder. 1960-1987 arasında Fransızcadan yapılan çevirilerin ortalama oranı %18 iken, tüm çevirilerin sadece %9'u Almandan yapılmıştır. Rusça ve Arapça ise iki farklı dönemde ufak ama önemsenmesi gereken bir artış göstermektedirler. Başlangıçta %6'lık bir oranı olan Rusça'nın önemi 1970'lerde giderek artmış, 1979'da tüm çevirilerin %12'si bu dilden yapılmıştır. En düşük orana (ortalama %4) sahip olan Arapça ise 1980'lerden sonra büyük bir artış göstermiş, 1987'de tüm çevirilerin %17'si Arapça'dan yapılmıştır.

Şekil 5. Çevirilerin Kaynak Dilleri (1960-1987)

1960'ların bu görece özgürlük ortamında hâlâ ceza kanununun 141 ve 142. maddelerinin uygulanması ve koalisyon hükümetlerinin özellikle sol yayınlara olan kuşkulu, hatta düşmanca yaklaşımı sonucu aydın kesim başlıca hedef haline gelir. Buna bir örnek Vedat Günyol'un Sabahattin Eyuboğlu'yla birlikte çevirdiği Graechus Babeuf'un yazıdır: Bu çevirisi yüzünden Günyol kovuşturulmaya uğrar ve çeviriler yasaklanır.²⁰ Ocak 1967'de Tercüme Bürosu'nun onüç üyesi hükümetin çeviri için kitap seçimini protesto etmek amacıyla başkanlarının bir ay önce yaptığı gibi istifa ederler. Böyle bir müdahaleye bir örnek Tolstoy'un Millî Eğitim Bakanlığı yayınevine gitmek üzere Büro'dan Ekim 1965'de gönderilen ve hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolan

¹⁹ Kaynarca, 'Yayın Dünyası', s. 2830.

²⁰ Feroz Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975* (London: C. Hurst, 1977), s. 219. Vedat Günyol *Devrim Yazıları-Babeuf Dosyası* (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1974) adlı kitabında bu dosya hakkında ayrıntılı bilgi verir.

Anna Karenina çevirisi olmuştur.²¹ Andre Malraux'un *Umut (L'espoir)* adlı romanının çevirisi yasaklanmış ve yazarının Galatasaray Lisesi'nin yüzüncü kuruluş yıldönümü kutlamalarına katılmak üzere davet edildiği aynı yıl 'komünist propaganda'yla suçlanmıştır.²² Can Yücel 1968'de Che Guevara'nın bir kitabını çevirmekten mahkemeye verilmiş ve Temmuz 1970'de yedi buçuk yıl hüküm giyerek 1973'de mahkemeleri 1971 darbesinden sonra sonuçlanan başka gazeteci ve çevirmenler gibi hapse girmiştir.²³

1971-1980: Siyasal Kaos ve Gerçeklikten Kaçış

1970'lerin ilk yıllarında, özellikle 1971-1973 arasında basın ve yayıncılık sektörü üzerinde büyük bir baskı oluşur. Kitaplar yasaklanır ve uzun yasaklı kitap listeleri yayınlanır, pek çok kitap ve dergi kapatılır, yine pek çok üniversite öğretim üyesi, profesör, yazar, çevirmen, yayıncı, oyuncu ve gazeteci tutuklanır.²⁴

Bu yıllarda pek çok çevirmen yayıncısıyla birlikte başta Marx, Lenin ve Stalin olmak üzere sol literatürü çevirdikleri için kovuşturmayla uğramıştır. Alpay Kabacalı Haziran 1972-Mayıs 1973 arasında aralarında Einstein'ın *İzafiyet Teorisi*'nin de (*Theory of Relativity*) bulunduğu 139 kitabın yasaklandığını belirtir.²⁵ John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri (The Grapes of Wrath)*, Ernest Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor (For Whom the Bell Tolls)*, Jean-Paul Sartre'in *Akıl Çağı (L'Âge de raison)* gibi bazı yazınsal yapıtların çevirileri de askeri yönetim sırasında yasaklanır.²⁶ Sabahattin Eyuboğlu da dönemin kurbanlarından biridir; Aralık 1971'de Türkçeye Thomas Moore'un *Utopia*'sını çevirdiği için tutuklanır.²⁷

Ancak Şekil 6. ve 7.'de 1970-1973 yılları arasında yayınlanan gerek telif, gerek çeviri kitapların sayısının giderek arttığını görülür. Bu sayı 1973'te 7,479 gibi rekor bir sayıya ulaşır. Bu durum dönemin siyasal ortamıyla çelişiyor gibi gözükmemektedir.²⁸ Nitekim Kaynaradağ bunu Cumhuriyetin kuruluşunun 50. yılı dolayısıyla bu özel kutlama için gerek devlet gerek özel yayınevleri tarafından hazırlanan planlı bir yayın etkinliğine bağlamaktadır.²⁹ Sonuç olarak, tüm ekonomik ve siyasî güçlülere rağmen bu dönemde Türkiye'de yaklaşık 200 kadar yayınevi bulunduğunu söylememiz gerekir. Kaynaradağ'a göre Mario Puzo'nun *E Yayınevi* tarafından basılan *Baba (Godfather)*

²¹ Geoffrey Lewis, *Modern Turkey* (London & Tonbridge: Ernest Benn, 1974 [1955]), s. 181.

²² Çetin Altan, 'Kitap Düşmanları', *Akşam*, 27 Apr. 1968.

²³ Basında ve yayınlarda uygulanan sansür için bk. Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Basın Sansürü* (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 1990) ve Bülent Habora, *Yasak Kitaplar* (İstanbul: Habora, 1969).

²⁴ Sıkıyönetim sırasında yasaklanan kitapların bir listesi için bkz. *Index on Censorship*, 2:1 (1973), ss. 17-18. Bu kitapların %80'ninden fazlasının çeviri olması dikkat çekicidir.

²⁵ Kabacalı, *Türkiye'de Basın Sansürü*, s. 205.

²⁶ *Index on Censorship*, 2:2 (1973), s. xii.

²⁷ *Index on Censorship*, 1:1 (1972), ss. 89-90.

²⁸ Bu sayı en son tarih olarak ulaşabildiğim 1995 yılının UNESCO'nun *Statistical Yearbooks*'a göre aşılammıştır.

²⁹ Kaynaradağ, 'Yayın Dünyası', s. 2831.

çevirisi 3 yılda 11 basım yapmış ve 300 bin adet satılmıştır.³⁰ Henri Charrière'in *Kelebek (Papillon)* ve Barbara Cartland'ın romanları gibi başka popüler romanlar da Nobel ödülü almış romanların çevirileriyle birlikte benzer şekilde büyük ilgi görmüşlerdir.³¹

Öte yandan, 1970-74 yılları arasında sayısı artan çeviri kitapların pek çoğunu yazın çevirileri oluşturmaktadır. Ancak popüler edebiyat, burada da 1950'lerdeki gibi, ve şimdi daha büyük bir oranda, yazınsal çevirilerin içinde önemli bir yeri tutmaktadır. Barbara Cartland dönemin en çok çevrilen yazarıdır. Çevirilerin sayısal olarak artmasına rağmen özellikle 1970'lerin ikinci yarısında çeviri kalitesinin düştüğüne ilişkin iddialarda bulunulur.³² Türkiye'deki genel ekonomik kriz, etkisini özellikle az para ödenen çevirmenler, işsizlik, tekelleşme, yüksek kağıt fiyatları ve kağıt kıtlığı üzerinde göstermektedir ve bu da çevrilecek eserlerin ve çevirmenlerin özensiz seçiminde kendini belli eder.³³ Ayrıca, özellikle Nobel ödülü almış yazarların kitapları gibi ödüllü eserleri diğer yayıncılardan önce piyasaya çıkarmak amacıyla kimi yayınevleri aynı kitabın değişik kısımlarını farklı çevirmenlere vererek çok kısa sürelerde ama çok düşük kalitede çeviri kitapları yayınlamışlardır.³⁴

1950 ve 1970'lerde olduğu gibi, baskı dönemlerinde yayıncılar gibi okurların da yüzlerini popüler edebiyata çevirdikleri söylenebilir. Bunun bir nedeni yukarıda da değinildiği üzere baskı ve sansür uygulamaları olabileceği gibi, diğer bir nedeni de popüler edebiyatın "kaçış işlevi" (*escapism function*) olarak adlandırabileceğimiz işlevi olabilir.³⁵

1980'li Yıllarda Çeviri

1980'lerin başından itibaren Türkiye'de yaşamın tüm alanlarında önemli değişiklikler olmuştur. Bu bağlamda, 1961 anayasasının Türk toplumunun politize olmasına olanak vermişken 1982 anayasasının bu süreci tersine çevirdiğini ve depolitize olmuş bir toplum oluşturmak istediğini söylemek de mümkün görünmektedir.

Bunun yayın hayatındaki ve çeviri etkinliğindeki ilk göstergelerinden biri çevrilmek için seçilen eserlerin değişen karakterinde olduğu söylenebilir. Nitekim

³⁰ Kaynaradağ, 'Yayın Dünyası', s. 2831.

³¹ 1901-1971 yılları arasında Nobel ödülü almış yazarların eserlerinin çevirilerinin bir listesi için bkz. Baha Dürder, 'Nobel Çevirileri', *Türk Dili*, 25:242 (1972), ss. 271-278 ve 'Nobel Çevirileri II', *Türk Dili*, 25:245 (1972), ss. 331-336.

³² Çeviri kalitesinin düştüğü sık sık eleştiri konusu olmuştur. Örneğin bkz. Bertan Onaran, '1975'te Çeviri Yayınları ve Sorunları', *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı*, 1 (1976), ss. 188-191 ve '1976'da Çeviri Zanaatının Sorunları', *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı*, 2 (1977), ss. 147-150; Ahmet Cemal, 'Çeviri Yazınımızda 1976: Gerçekler ve Eğilimler', *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı*, 2 (1977), ss. 141-147.

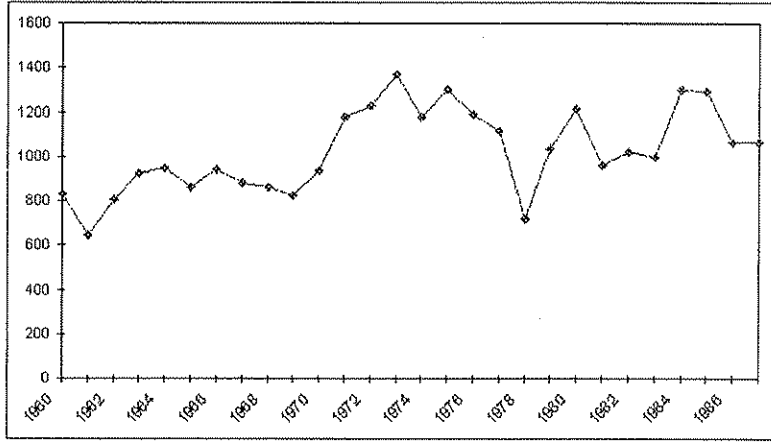
³³ Onaran, '1975'te Çeviri Yayınları ve Sorunları', s. 190.

³⁴ Cemal, 'Çeviri Yazınımızda 1976: Gerçekler ve Eğilimler', ss. 145-146; Onaran, '1976'da Çeviri Zanaatının Sorunları', s. 148.

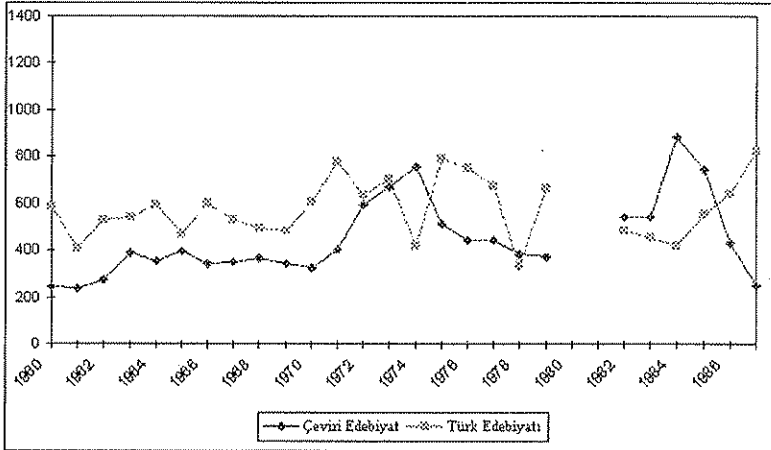
³⁵ Bkz. D. W. Harding, 'The Notion of "Escape" in Fiction and Entertainment', *Oxford Review*, 4 (Hilary 1967), ss. 23-32.

1980'lerden başlayarak politik metinlerin çevirilerinin sayısında bir düşüş, hatta bir kesilme olmuştur. Şekil 6. ve 7.'de de görüldüğü gibi 1980-84 yılları arasında nicelik olarak artan yazın çevirileri aynı zamanda çeşitlenmiştir.

Şekil 6. Yayınlanmış Edebiyat (1960-1987)

Şekil 7. Çeviri Edebiyat / Türk Edebiyatı (1960-1987)

1980'lerin başlarından beri, ödül almış romanlardan popüler çok satanlara kadar, sosyal bilimler, tarih, felsefe, psikoloji, toplumsal cinsiyet araştırmaları ve çocuk yazınına da kapsayan çok geniş çeşitlilikte çeviriler yayınlanmaktadır. Aynı zamanda yayın sektörünün seçim yelpazesini -gerek kaynak dil gerek de kaynak kültürleri

çeşitlendirip- daha geniş tutarak daha az Avrupa merkezci bir tutum izlemiştir. Bu noktada, 1982'de İstanbul'da ilk defa düzenlenen ve halk tarafından çok büyük bir ilgiyle karşılanarak diğer kentlerde de benzer fuarlar düzenlenmesi için ilham kaynağı olan kitap fuarının yayıncılık ve çeviri etkinliklerinde önemli bir yer tuttuğunu hatırlamak gerekir.³⁶

Çeviri edebiyattaki nicelik ve çeşitliliğin artmasına bağlı olarak Türk edebiyatında da, özellikle 1984'ten sonra benzer bir canlanma yaşanmıştır. Buna bir örnek olarak, 1980'li yıllarda feminist söylemin, giderek artan sayıda yapılmaya başlanan kadını ilgili akademik çalışmalar, etkinlikler ve çıkarılan dergilerin ışığı altında şekillenmeye başlaması gösterilebilir. Saliha Paker'in de söylediği gibi, feminizmin özellikle edebiyat dışı alanda kendini göstermeye başlaması hiç şüphe yok ki Mary Wollstonecraft'dan Simone de Beauvoir'a kadar klasik feminist metinlerin ve aynı zamanda Batı'dan ve Orta Doğu'dan çağdaş feminist metinlerin çevirileriyle beslenmesi sonucu olmuştur.³⁷ Bu gelişmelere paralel olarak, yazınsal eserler, özellikle de kadını konu alan ve yeni nesil Türk kadın yazarları tarafından üretilen roman ve kısa hikayelerin sayısı 1980'lerden sonra belirgin bir biçimde artmıştır.

Bu bağlamda 1980'li yıllarla gelen depolitizasyon sürecinin Türk edebiyatına olumlu bir katkısı olduğunu söylenebilir. Tüm baskı ve sıkıntılara rağmen, 1980'lerin edebiyatı politik ideolojiden kurtulmuş ve farklı fikirleri ele almadaki özgürlüğüyle tanımlanabilir gibi görünmektedir. Pek çok yeni bakış açısı, inanç, ortam, koşul ve ideolojilerle özde Türk romanı, genel olarak ise Türk edebiyatı 1980 sonrası çeşitlenmiştir. Bu gelişimin, edebiyatın sadece yukarıda değinilen ideolojiden bağımsızlaşmasıyla değil, ama aynı zamanda Türk toplumunda yeni politik ideolojilerin ve çoğul kimliklerin ortaya çıkmasıyla artan çoğulculuğun etkisiyle olduğu da eklenebilir.

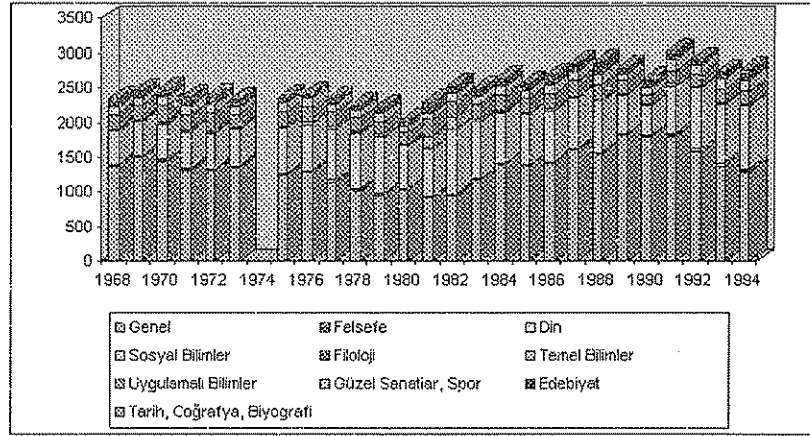
Burada altı çizilmesi gereken bir nokta da Türkçeden Batı dillerine yapılan yazınsal çevirilerde görülen canlanmadır. Özellikle 1960'lardan sonra Türk edebiyatının politize olmuş görüntüsü ve eserleri yazınsal değil de politik gözle değerlendirme eğiliminin yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, daha da ileri giderek diyebiliriz ki Türk edebiyatının ideolojiden bağımsızlaşma süreci ve özgün ulusal bir anlatım yaratma yolundaki gelişmeler ancak 1980'lerden sonra yaşanmıştır. Değişik türler, formlar ve tekniklerle yeni Türk edebiyatı kendi mirasıyla dışarıdan kazandığı unsurları birleştirerek bir sentez oluşturma yoluna girmiştir. Bu bağlamda, Latife Tekin ve Orhan Pamuk gibi yazarlar bu dönem Türk yazınsal dizgesini etkileyen ve değiştiren yazarların başında gelmektedirler.

³⁶ Bu tarihten önce açılan tek kitap fuarı 1932 yılında İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde düzenlenmiştir. Bkz. Arslan Kaynarca, 'Yayın Dünyası', *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, haz. Murat Belge (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), ss. 2824-36 (s. 2833).

³⁷ Saliha Paker, 'Unmuffled Voices in the Shade and beyond: Women's Writing in Turkish', *Textual Liberation: European Feminist Writing in the Twentieth Century* içinde, der. Helena Forsås-Scott (Londra & New York: Routledge, 1991), ss. 270-300 (s. 271).

Bu yüzden 1980'lerin başında özellikle Tekin ve Pamuk gibi çağdaş Türk yazarlarının romanlarının Batı dillerine çevrildiğini ve bu eserlerin yazımsal değerlerinden ötürü övüldüğünü görmek şaşırtıcı olmamalı. Benzer şekilde, kadınlar ve farklı etnik ve dinsel kökenli yazarlar tarafından yazılan kitapların artan sayısı³⁸ ve bu grupların yayınladıkları dergi ve gazetelerin çoğalmasa Türk yayıncılık sektörünü canlandırmıştır:

Şekil 8. Konularına Göre Gazete ve Dergiler (1968-1994)

Sonuç

Tarihsel verilerin 19. yy.'in ortalarından 20. yy.'in sonlarına kadar ortaya çıkarılması ve incelenmesi, çeviri kararlarının ülkenin sosyal, politik ve kültürel bağlamıyla yakın ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. 19. yy.'in ortalarında, özellikle Fransız kültür ve uygarlığının model olarak alındığı Batılılaşma hareketi çerçevesinde Batı yazınından ilk çeviriler yapılmaya başlanmıştır. Bu çeviriler, bir yandan erek kültüre aktardıkları yeni kavram ve fikirlerle sosyo-kültürel çoğuldizgeyi etkilerken, bir yandan da erek yazın dizgesine yeni tür ve konular katarak ve dilin gelişimine katkıda bulunarak yeni Türk edebiyatının doğuşuna yardım etmişlerdir.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Batılılaşma bir devlet politikası haline gelmiş ve çeviri etkinliği de bilinçli ve planlı bir biçimde ele alınmıştır. Bu çerçevede, 1940-1967 yılları arasında bu etkinliğin çok önemli bir bölümünü yürüten Tercüme Bürosu, yüzünü özellikle Batı uygarlığının temeli olarak gördüğü antik Yunan ve Roma dünyasına döner. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili sisteme geçişle birlikte güç dengeleri de değişmiş ve çeviri etkinliği de bu yeni sosyo-politik koşullardan etkilenmiştir. 1950'li yıllardan itibaren özel yayınevlerinin sayısının artmasıyla birlikte,

³⁸ İlk defa Musevi asıllı bir yazar, Mario Levi, prestijli bir ödül olan 1990 Haldun Taner Kısa Öykü ödülünü *Bir Şehre Gidememek* (İstanbul: Apa Ofset, 1990) adlı eseriyle almıştır.

özellikle de 1960'lardan sonra, çeviri yayınlarda belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu dönemde aynı zamanda İngilizcenin Fransızcanın egemenliğine son verdiği görülür. Çevirilerin sayısal olarak artmasına karşın, 1960'larda yayıncılık sektörü üzerinde kendini duyurmaya başlayan baskı ve yasaklar 1970'li yılların başlarında daha da yoğun bir şekilde hissedilir. Ancak bu dönemde de, niteliği tartışılmakla birlikte, yazın çevirilerinde, özellikle de popüler romanların çevirilerinde büyük bir artış olmuştur.

1980'ler ise yaşamın pek çok alanında olduğu gibi yayıncılık sektöründe de pek çok yeni açılım sağlamıştır. 1980'lerden itibaren toplumun, dolayısıyla yayınların depolitize olmasıyla yapılan çevirilerin kapsamı da değişir ve genişler. 1980'lerin ortalarından itibaren Türk dizgesi izlediği modellerin sayısını, Batı kavramını genişletmesiyle beraber artırmıştır. Kaynak dil ve kültürlerin çeşitlenip zenginleşmesi Türk edebiyatını da olumlu şekilde etkiler ve aynı çeşitlilik ve zenginlik Türk edebiyatında da kendini göstermeye başlar.

Bu yeni açılım Türkiye'de çeviribilimin gelişimi için de daha iyi koşullar sağlamaktadır. Nitekim çeviri programlarının üniversitelerde bağımsız bölümler olarak yer almaya başlaması 1980'lerin ilk yarısında olmuştur. Bu alandaki araştırmacıların ve yapılan çalışmaların giderek artması ise çeviriye ülkemizde gerekli olan ivmeyi kazandırmaktadır.

Kültürel Aktarım Bağlamında Çevrilebilirlik - Çevrilemezlik Tartışmalarının Eleştirel Değerlendirilmesi Ve Uygulamaya Yönelik Bir Yöntem Önerisi

1. Giriş

Çeviribilimin en önemli özelliklerinden biri çeviri ile ilgili bir çok konuda kuramsal ve uygulamalı yaklaşımların çokluğudur. Bunun temelinde ise, çeviribilim alanında bir çok konuda halen uzlaşmaya varılamamış olması yatar. Çeviribilim alanında çok sayıda çalışma yapmış Alman çeviribilimciler kendi aralarında bile; bu bilim dalına Übersetzungswissenschaft mı? Translationswissenschaft mı?, çeviribilim bağımsız bir disiplin mi? Yoksa uygulamalı dilbilimin bir dalı mı? gibi konularda halen uzlaşma sağlayamamışlardır. Bu anlamda üzerinde halen yoğun tartışmalar yapıldığı en önemli konuların başında çevrilebilirlik ve çevrilemezlik tartışması gelmektedir.

Bu konudaki farklı yaklaşımların temelinde ise, çeviri ve çeviribilim konularında araştırma yapanların, nereden hareketle, neyi nasıl bulduklarını vurgulamak yerine; daha çok belli bir alandan hareketle elde ettikleri sonucu, çeviri konusunda her alanda uygulanabilir genel geçerli kuram, yaklaşım ve yöntemmiş gibi savunmaları yatmaktadır. Oysa çeviribilim alanında her durum, metin, dil, çeviri türü için genel geçerli kuram, yaklaşım ve yöntemlerin oluşturulması neredeyse imkansızdır. Bu düşüncelerin ışığında ben, burada, sizinle özellikle 18yy. dan bu yana çok yoğun bir şekilde tartışılan çevrilebilirlik ve çevrilemezlik konusunu eleştirel bir şekilde irdelemek istiyorum.

2. Çevrilebilirlik ve Çevrilemezlik Tartışmalarına Genel Bakış

Bu konuda daha çok dil çiftlerinden, metin ve kültürlerden ve çevirmen niteliklerinden hareketle dil felsefecileri, dilbilimci, yazın ve yorum bilimci, iletişim bilimci gözüyle yapılmış değerlendirmelerle karşılaşacağız.

2.1. 19.yy dil felsefecilerinin yaklaşımı

Humboldt (1949), Weisgerber (1950), Worf (1963) düşünce ve anadil bağımlılığı ve kültürel özgünlüğü dikkate alarak “çevrilemezliği” savunurlar. Örneğin;

“*Alles Übersetzen (...) ist nicht bloß schwer, sondern geradezu unmöglich*” derken Humboldt¹ (zitiert nach Koller 1992:159f); kültürlerin, dillerin birbirine benzemediği düşüncesini temel alır. İçerik ağırlıklı dilbilgisine göre de bir kelimenin derin anlamı “Wortsinn” başka bir dilde tam olarak ifade edilemez. Şayet sanat, kültür alanlarındaki yaratımlarda dile getirilenin tam karşılığını yani

¹ In einem Brief an August Wilhelm v. Schlegel vom 23 Juli 1976

“Gleichheit”² arayacak olursak Humboldt’a Weisgerber’e hak vermemek elde değil. Bu anlamda Türkçe’deki renk, küfür ve intizarların , Almanca’daki felsefe terimlerinin çevirisini de örnek olarak verebiliriz.

2.2. Evrensel dilbilim ve kültürlerarası felsefenin yaklaşımı

Her dilsel, düşünsel ve kültürel yaratımın her zaman sadece bir dile, kültüre özgü olmadığını unutmamalıyız. Eğer öyle olsaydı farklı dil ve kültürler özgü insanlar/toplumlar birbirleriyle anlaşamazlardı. Zira iletişim her zaman benzerlikler ve sahip olunan ortak noktalar üzerinden gerçekleşir. Nitekim evrensel dil felsefesine (Bußmann 1990) ve kültürlerarası felsefeye (Mall, 1995) göre insanlar farklılıklarının yanında bir çok konuda ortak ve benzer düşünce ve yaratımlara sahipler ve bu ortaklıklar, belki tam bir eşdeğerliliği elde etmemize yetmez ama eşdeğer bir kavram ve düşüncenin bulunmasına her zaman zemin oluşturmaktadır. Yine kültürlerarası felsefeye göre çevrilebilirliğin oranı toplumların, kültürlerin, dillerin birbirleriyle etkileşim oranlarıyla doğru orantılı olarak artmaktadır. Tüm bunlara rağmen aynı dili konuşan toplumlarda bile anlayış farklılıklarının olduğunu da düşünce olursak diller ve kültürler arasındaki farklılıkların tümüyle ortadan kalkması, yani tam bir eşdeğerliliğin elde edilmesi mümkün değildir. %100 çevrilebilirliğin her zaman mümkün olmadığı bilinciyle, örneğin dil oyunları, bazı biçimsel ağırlıklı şiirlerde karşılaştığımız sınır durumları için üreteceğimiz çözüm önerilerini, sezgilerimizin yanında bir takım bilimsel yaklaşımlardan yararlanarak oluşturmaya çalışmalıyız

2.3. Modern dil ve çeviribilim yaklaşımı

19. yy. dil felsefecileri “sözcükten” hareket etmişler, metin dilbilimin ortaya koyduğu yaklaşımı yani anlamı; konu, metin, işlev, durum ve bağlam yardımı ile bulmayı hesaba katmamışlardır. Oysa modern dilbilim(Ferdinand de Saussure (1967) ve onun dalları olan evrensel dil kuramı(Bußmann 1990), üretimsel dilbilim(Chomsky 1965), metin dilbilim gibi bilim dalları ise sözcük yerine dili bir gösterge sistemi; insanlar arasındaki iletişimi sağlayan ortak bir araç olarak değerlendirmişler; istenildiğinde ve olanaklar zorlandığında her doğal dilin her düşünceyi dile getirecek yetkinliğe sahip olduğunu kabul etmişler; çeviri açısından da dilsel ifadelerin erek dildeki karşılıklarını özellikle metin, konu, alan, durum, ortam bağlamında daha doğru bulunması nedeniyle ilkesel çevrilebilirliği savunmuşlardır. Koschmieder (1965:104), Mounin (1967:15), Koller (1992: :182) gibi çağdaş çeviribilimciler bu yeni bulguların ışığında sözcüğün kaynak dildeki derin anlamını erek dilde bulma çabasıdan vazgeçmişler ve onun yerine kaynak dilde kastedileni (das Gemeinte) veya kaynak dildeki ifadenin erek dildeki uygunluğunu, dengini (Ädaquatheit) bulmayı yeğlemişlerdir.

² -Humboldt, W.:“Über die Verschiedenheit des Menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des menschengeschlechts. Berlin, 1949

-Weisgerber. L.: Von den Kräften der deutschen Sprache, Bde. 1-4.Düsseldorf, 1950. Adli eserlerde her iki düşünür de bir dilde ifade edilmiş bir düşüncenin taşıdığı anlamın aynısının başka bir dilde dil, kültür ve zihniyet farklılıklarından dolayı, vermenin mümkün olmadığını savunmuşlardır.

2.4. İletişimbilimsel yaklaşım

İlke olarak çeviriyi, dillerarası bir aktarım olarak değerlendirerek iletişimbilimsel bir model çerçevesinde bilimsel bir temele oturtmaya çalışan Leibzig Okulu (Kade, Neubert, Jäger) metin dışı dilsel toplumsal bağlamı da dikkate alacak bir yaklaşımı benimser ve yazınsal metinler dışındaki metinlerin ilkesel çevrilebilirliğini ileri sürer. Kade (1971:26)’ye göre,

“Alle Texte einer Sprache Lx(Quellensprache) können unter Wahrung des rationalen Informationsgehalts im Zuge der Translation durch Texte der Sprache Ln(Zielsprache) substituiert werden, ohne daß prinzipiell der Erfolg der Kommunikation beeinträchtigt oder gar in Frage gestellt wird ”(1971:26).

Leibzig okulunun yaklaşımına göre önemli olan iletişimin doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi, “değişmez içeriğin” (Invarianz), eksiksiz bir şekilde aktarılmasıdır.

Ancak bu yaklaşım edebi metinleri kapsamamakta ve iletişimde dilin içerik boyutunu ancak bazı metin türleri için kabul etmektedir. Örneğin Reiss(1971:24-25)’in sınıflamasına göre, söz konusu yaklaşımı bilgilendirici metinler için geçerli kabul edebiliriz ama biçem, çağrı ağırlıklı metin türleri için geçerli değildir.

2.5. Biçembilimsel yaklaşım

Nitekim, Walter Benjamin (1923) daha çok biçem ağırlıklı metin türünden hareketle örneğin şiirlerde her sözcüğün kendine özgü, eşdeğerliliği başka bir sözcükle verilemeyecek denli büyüktü bir anlamı bulunduğunu savunur ve bunun başka bir dilde oluşturulmasının mümkün olmadığını ileri sürerken çevirinin en sorunlu konusuna parmak basmıştır. Yukarıda da söylediğimiz gibi biçimde aynılık (Symmetri) aranacak olursa bu neredeyse olanaksızdır. Ancak Dressler (1975: 10)’in de ortaya koyduğu gibi hiçbir çeviri metninin kaynak dil metninin simetriği olmayacağını kabul etmemiz bu konuda daha doğru çözümler bulmamıza yardımcı olacaktır. Kaynak dildeki biçeme erek dilde tam olarak olmasa bile işlevsel yaklaşım yöntemleriyle; olabildiğince uygun bir yapı aramak, örneğin içerikten çok biçemi sağlayacak araçları kullanmak bu çeviri sorunu için daha doğru çözümler olacaktır .

2.6. Yorumbilimsel (Hermeneutik) yaklaşım

Paepcke(1986), Stolze (1982) gibi yorumbilimsel bir yaklaşımı benimseyen çeviri- bilim temsilcileri de metinlerdeki göstergelerin salt dilbilimsel betimlemelerinin çeviri için doğru çeviri kararları almaya yetmediğini ileri sürerler. Örneğin “susurluk” kavramının kullanıldığı metnin satır aralarında bu kavramın taşıdığı yüzeysel anlamın ötesinde, başka metin dışı dünyalar, anlamlar çağrıştırmada olduğu gibi, metnin çevirmen tarafından doğru yorumlanmasının doğru çeviri kararlar alınmasını sağladığını ileri sürerlerken, çevirmen niteliğini öne çıkarırlar (Bknz. Paepcke 1971:112- 122). Yazınsal türlerde olduğu gibi bazı yorum ağırlıklı metin türlerinde metnin mikro yapılarından çok makro yapılarının anlaşılması ve yorumlanması çeviri sürecinde daha önemlidir. Böylece kaynak metinde bir ifadeyle okuyucuda uyandırılmak istenen duygu ve etki erek metinde ancak metin bütünlüğü içinde çeşitli yapılar yardımıyla sağlanabilmektedir.

3. Değerlendirme

Burada çeviri konusunda 18/19. yüzyıllarda kabul gören daha çok bireysel yanlı görüşlerle günümüz çağdaş, nesnel çevribilim kuramlarını karşılaştırmalı olarak kısaca betimleye çalıştım. Çağdaş çeviri kuramlarının ortaya koyduğu gerçekler ve geçmişten günümüze kadar geçen zaman içindeki insanlığın gerçekleştirdiği çeviri etkinliğine baktığımızda çevrilemezlik tezinin ancak belli konu ve alanlarla sınırlı olduğuna ve genel anlamda çevrilebilirlik yaklaşımının benimsendiğine tanık oluyoruz. Bu yaklaşımın etkisiyle gelişmiş toplumların çeviri kanalıyla yoğun bir alış ve veriş yaşadığını görüyoruz. Çevrilemezlik için gösterilen gerekçeler ve örnekler çeviri açısından daha çok sınır durumlarıdır ve bu sınır durumlarında karşılaştığımız ifadelerin veya yapıların bazılarının içerik, anlam, biçim, etki vb. gibi özelliklerin erek dile eşdeğer veya yeterli düzeyde aktarılmamış olmasını çevrilemezlik için bir gerekçe olarak görmeliyiz. Artık hangi çeviri türünde, hangi yazarın, düşünürün hangi eseri; hangi metin türünün, hangi konunun, hangi alanın hangi diller arasında yapılan çevirilerde ne tür eşdeğerlilik sorunlarıyla karşılaşılıyor; bu sorunlar nasıl çözümlenebilir; söz konusu çeviri etkinliğinde eşdeğerliliğin düzeyini artırmak için neler yapılabilir gibi konuları tartışmalıyız.

Bu yüzden çevrilebilirlik veya eşdeğerlilik konusunda devingen (dynamisch) bir yaklaşımı benimsemeli metin türüne, yazara, konuya, amaca vb. etkenlere göre değişen farklı çözümler üzerinde yoğunlaşmalıyız. Çevrilecek kaynak metni çevirmeye başlamadan önce ayrıntılı bir durum değerlendirmesi yapıp metnin makro ve mikro yapıları açılarından çözümlenmesi, bir öncelikler/özellikler listesi (Aspektliste) (Gezymbisch-Arbogast 1994) ortaya konulması daha doğru çözümler üretmeye katkıda bulunacaktır. Çünkü çevrilebilirliğin veya çevrilemezliğin düzeyi ve niteliği, dil çiftlerine, metin türlerine, yazarlara, eserlere, çeviri amacına, çevirmen görevlendirmesine ve çevirmen niteliklerine göre vb. değişebilmektedir.

4. Uygulamaya Yönelik Bir Yöntem Önerisi: Çeviri Amaçlı Metin Çözümlemesi ve Öncelikli Özellikler Listesi Hazırlama

Çeviri amaçlı metin çözümlemesi ile, çevirmenin doğru çeviri kararları verebilmesine yardımcı olacak dil içi ve dil dışı metin özelliklerinin ortaya konması amaçlanır. Çeviri amaçlı metin çözümlemesini kısaca Nord(1991: 41)'un metne yönelttiği şu sorularla;

"Kim, niçin, kime, ne yolla, nerede, ne zaman, neden böyle, ne üzerine ne söylüyor (ne söylemiyor); hangi sırayla, hangi dil dışı elementler kullanıyor, ne tür sözcük ve cümleleler, hangi tonda, nasıl bir etki uyandırmak istiyor"

elde edilecek sonuçlar, kaynak metnin çevirmen tarafından daha iyi anlaşılmasına, algılanmasına ve yorumlanmasına olanak vermektedir. Kabaca bu çözümleme aşamasını birinci aşama olarak adlandırabiliriz.

İkinci aşamada ise, Gezymbisch-Arbogast (1994:28 f) çeviri amaçlı metin çözümlemesinden de yararlanarak kaynak metnin kendine özgü makro ve mikro

yapılarının dilsel ve dil dışı özelliklerinin listesini ve bu listelenen özelliklerin erek dile aktarma olanaklarına, tekniklerine, yöntemlerine de bir anlamda neyi nasıl aktaracağına ilişkin tercih notları çıkarması, taslak çeviri (Rohübersetzung) sürecinde çevirmenin alacağı kararları olumlu etkileyecektir. Gezymbisch-Arbogast (1994:28 f), makro bağlamda daha çok metin türü, çeviri türü, metnin anlaşılması için gerekli arka plan bilgilerini, yazar -okur ilişkisini, zaman, mekan bağlam ve koşulları, kelime hazinesi, söz dizim özellikleri, metnin işlevsel vb. özelliklerini; mikro bağlamda konu ve metin bütünlüğünü sağlayan daha küçük bağıntıları, karşılaştırmalı anlam farklılıklarını, dilsel referansları, farklı dil kullanımlarını, cümle tiplerini, yan anlamlar taşıyan sözcükleri, deyim ve atasözlerini, motifler gibi söz konusu kaynak metin için çok önemli değerlerde olan niteliklerini bir öncelikler listesine dönüştürmeyi önerirler.

Bu yöntemsel yaklaşım usta çevirmenler için bir zaman kaybına neden olacağı için benimsenmeyebilir ancak çeviri dersi, çevirmen eğitimi, çeviri eleştirisi ve değerlendirmesi konularında yararlı olacağını düşünüyorum.

Unutulmaması gereken bir nokta ise; bu uygulamaya yönelik yöntem önerisinin her derde deva olacak bir reçete olarak değil de erek dilde eşdeğerlilik bulma konusunda karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik küçük bir öneri olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Nitekim kaynak metnin erek dildeki eşdeğerliliğini bulma konusunda çevirmenin vereceği çeviri kararları, çeviri görevlendirmesiyle veya çevirmenin amacıyla değişebilmektedir.

5. Kültürel Aktarım Bağlamında Çevrilebilirlik ve Çevrilemezlik Konusu

5.1. Çeviri, Yazınsallık ve Kültür ilişkisi

Ele aldığımız konu bağlamında bir kaç çeviri tanımı yapacak olursak çeviri "iki dilli bir iletişimdir; bilgi aktarımıdır kültürel transferidir"(Bkn. Stolze 1997:189); bu iletişimin en önemli aracı da dildir, dilsel ve dil ötesi yaratılardır. Söz konusu yaratımlar da bir bölge veya ülkenin kültürünü oluşturmaktadır. Nitekim genel bir "kültür" tanımı yapacak olursak kültür;

"Bir halkın ya da bir toplumun özdeksel(maddi) ve tinsel alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü: Yiyecek, giyecek, barınak, korunacak gibi temel gereksinmelerin elde edilmesi, kullanılan her türlü araç gereç; uygulanan teknikler; düşünceler, beceriler, inançlar geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar, düşünce, duyuş, tutum, davranış ve yaşama biçimlerinin topu ..." olarak tanımlanmaktadır. (Örnek 1973:)

Analoji(benzetme) yoluyla da, bir toplumun veya bir toplumun üyesi olarak bir bireyin yaratılarının her birini de kültürem (ekin birimler veya kültür birimcikler) olarak tanımlayabiliriz. Albert Neubert (1968:30)'in çevrilebilirlik -çevrilemezlik açısından yaptığı metin sınıflandırmasındaki öncelikle kaynak dil(okuruna)e yönelik metinler grubuna giren yazınsal eserlerde, diğer türlerin aksine öz kültüre ait kültürel unsurlarla (kültüremlerle, ekin birimlerle) yoğun olarak karşılaşırız. Yoğun kültürel değerlerin dile getirilmesinin yanında, bir de yazarın o kültürün bir üyesi olarak duygu ve düşüncelerini estetik bir şekilde anlatmasıyla oluşan yazınsal özellik, bu tür

metinlerin çevrilebilirliğinin sınırlarını sürekli zorlar. Çünkü yazınsal eserler, kendilerine özgü, çoğu zaman bireysel biçemi (ritm, kafiye, müzikalite vb.), içeriği (gerçek ve düşsel, duygusal yaşantıları), konusu (o toplumun yaşam koşullarını, geleneklerini göreneklerini, doğayı algılayış biçimlerini vb.) ve o konunun kurgulanışı, farklı anlatımı (duygu yüklü, heyecanlandırıcı, yönlendirici vb.) ve dil (yan anlamların kullanılması, toplumun değişik dil kullanımlarını eserde vermek vb.) kullanımıyla diğer metin türlerinden çok farklıdır.

Yazınsal metinlerin en önemli özelliği ise ait olduğu kültürü en canlı, en güzel ve en çarpıcı bir biçimde yansıtmaları nedeniyle başka kültürleri tanıma ve öz kültürü tanıtmanın da en etkili aracı olmasıdır.

5.2. Yazınsal Çeviri ve Kültürel aktarım nasıl gerçekleştirilmeli?

Yazınsal metinler yukarıda da belirttiğimiz gibi farklı yaklaşımlar dikkate alınarak erek dile değişik biçimlerde aktarılabilir. Burada eskiden beri tartışılan yazara mı veya okura mı sadık kalınarak çeviri yapılması tartışmaları aşılmalıdır. Artık günümüzde örneğin, kaynak metnin çeviri amacı çözümlenmesi, metnin özgün mikro ve makro özelliklerinin belirlenmesi, bu özellikleri erek dile aktarım olanaklarının listesinin yapılması ve kaynak metnin içeriği, yapısı ve erek dile hangi amaç, kim için aktarılacak istendiği gibi işlevsel özelliklerine ilişkin sorulara verilen yanıtlar sonucunda oluşturulacak bir tercihler listesi hazırlandıktan sonra daha doğru yöntemsel yaklaşımlar seçilmektedir.

Ayrıca tek yanlı yöntemsel yaklaşımların metin boyunca sürdürülmesi olanaklı değildir. Çünkü metnin dilsel ve dil dışı özellikleri, çevirmeni aynı metni çevirirken bazı durumlarda bağımlı bazı durumlarda ise daha serbest çözümler kullanmaya zorlar. Bir metni baştan sona erek dil okuruna sadık kalarak çevirmek, çeviriden çok yeni bir metin oluşturacağı için, çeviri eser sayılması sınırlı olacaktır. Buna karşılık bir metni baştan sona kadar yazara sadık kalarak çevirmek de kaynak dil yazarının duygu ve düşüncelerinin erek dildeki eşdeğerliliğini (Gleichheit) dil felsefecilerinin ve yorumbilimcilerin savunduğu şekilde, her zaman bulmak çoğu zaman olası değildir. Eşdeğerlik konusunda durağan (statik) anlayışların yerine devingen (dinamik) yaklaşımlar benimsenmelidir. Bu nedenle kaynak metnin yapısal, dilsel, ve dil dışı öğelerinin yukarıda bahsettiğim öncelikli özellikler listesi çıkarılarak farklı durumlar, yapılar için farklı çözümler üretilmelidir. Eşdeğerlilik bulma konusunda karşılaşılan sorunların çözümüne ilişkin Vinay, J.-P., Darbelnet (1965)'nin önerdiği 7 farklı çeviri yöntemini incelediğimiz zaman; istesek de her zaman kaynak metne sadık kalınmayacağı anlaşılmaktadır. Ancak amaç kültürel aktarım ise olabildiğince sadık bir yaklaşım çabası gösterilmeli, çünkü kültürel aktarım anlamında kaynak metne sadık kalma; yeni bir kültür tanınmanın ötesinde; aynı zamanda erek dil kültürünü, dilini, yazın dünyasını zenginleştirmektedir.

Çevrilebilirlik – çevrilemezlik konusunu, burada kısaca değindiğimiz ekin(kültür) birimcikler açısından değerlendirecek olursak ben, yaratıcı çözüm önerileri oluşturulması için **kültürel aktarım** bağlamında tartışmak yerine; **kültürel aktarım konusunda 1) hangi kaynak dil kültürel erek dile nasıl**

çevrilmeli ?, 2) hangi kaynak dil kültürel erek dile çevrilmemeli ? sorusunun sorulmasının daha doğru olduğunu düşünüyorum. Şimdi bu soruları birkaç örnekle somutlaştırmaya çalışacağım.

1. Çevrilmemesi gereken kültürler: Almanca bir eserde "Kneipe" kavramının Türkçe'ye Meyhane diye; Lahmacunun Almanca'ya türkischer Pizza şeklinde çevrilmesi doğru değildir. Eserlerinde yoğun şekilde kültürel bulunan ve bu nedenle de başka dillere çevrilmesi en zor yazarlardan sayılan değerli kültür elçilerimizden Yaşar Kemal'in eserlerinden Almanca, Fransızca, İngilizce gibi batı dillerine yapılan çevirilerinden örnekler vermek istiyorum.

Yaşar Kemal gibi bir değeri, Yachar Kemal şeklinde; Çukurova gibi özel yer adını, Tchoukour- Ova; Şalvar gibi özel bir giysiyi Chalvar şeklinde Fransızca veya İngilizce söylem biçimine uydurmak kültürel aktarım bağlamında doğru değildir. Dünyaca ün kazanmış yazarlar Türkçe'ye iyi ki Balzak, Şiller, Aysendorf şeklinde çevrilmemiş, yoksa o isimleri yeniden doğru haliyle öğrenme durumunda kalacaktık. Kültürel aktarım bağlamı çerçevesinde değerlendirecek olursak, aynı yanlış yaklaşım sonucu aynı yazarın Orta Direk adlı eserindeki *Tarhana Çorbası* (s.11) Almanca'ya *Yoghurtsuppe* olarak ;*Bulgur Pilavı*(11), *Grützpilav* şeklinde çevrilmiştir.

Yaşar Kemal'in çevirmenlerinden olan Güzin Dino, Fransa'daki çeviri etkinliği alanındaki bütün kavgalarının bu nedenle olduğunu söyler ve kültürel aktarım bağlamında

" eğer çeviri sayesinde yeni bir şeyler getirmek istiyorsak Fransız ya da dünya edebiyatına, o deyimleri, o kelime hazinesini muhafaza ederek hatta bütün o ayrılıklarını, kendine özgü deyişlerini kabul ettirerek geçirmek lazım" (Dino, Metis Çeviri 3 1988:15)

der.

Benzer bir vesile ile inceleme fırsatı bulduğum ve Türkçe'ye "Her şey Türk işi Almanların Türkler hakkındaki 500 yıllık (ön)yargıları"³ şeklinde çevrilen eserin kaynakçasının;

"Bertele, Antonio vd.: *Oper. Operanın 1957'den günümüze kadar resimli tanıtımı, Wiesbaden 1981*".

Gibi tümüyle veya kısmen çevrilmesi doğru değildir.

2. Çevrilmesi gereken kültürler erek dile nasıl aktarılmalı sorusuna cevap verecek olursak Yaşar Kemal'in Almanca'ya başarılı bir şekilde çevrilmiş olan *Yılanı Ödürseler*⁴ adlı eserinin daha ilk cümlesi olan:

"*BABASI öldürüldüğünde Hasan ya altısında, ya yedisindeydi*".

şeklindeki ifade Almanca'ya

³Spohn Marget.: Alles getürkt. 500Jahre (Vor)Urteile der deutschen über die Türken. Oldenburg, 1993. Çeviren: Leyla Serdaroglu, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 1996.

⁴ Yaşar K.: *Yılanı öldürseler*. İstanbul 1983

"Als es geschach, war Hasan sechs oder sieben Jahre alt".

şeklinde çevrilmiş ; "es" in ne olduğu gizlenme yoluyla çeviri metnin okurunu heyecanlandırmak uğruna veya bölüm başlarındaki ilk kelimenin harflerinin büyük yazılması ve eser içine serpiştirilmiş konu ile bağlantılı resimleri çeviri eserde kullanılmayarak, Yaşar Kemal'in üslup özelliğinden sapılmıştır.

Orta Direk⁵ adlı eserde çok yoğun olarak kullanılan ve Türk dili ve kültürünün yansıması olan "sakalı boklu, gök gözlü ellisekiz" (s.53)şeklindeki bir küfürü; "du schmierbärtiger Kuppler!" şeklinde (S.52) "pis adem oğulları". "Ve de çiğ süt emmişler"(s.63); şeklinde bir başka küfürü "ihr Verrärter !" (S.62)şeklinde çevirmek bana göre eksik ve hatalıdır. Aynı şekilde ağır ağır, şaşkın şaşkın gibi ikilemeleri Almanca'da ikileme yok diye aktarmamak ; soyka kalsın böyle dirlik (s.64) şeklindeki bir intizarı,. kurbanın olayım, ciğerim gibi sevgi sözcüklerini Almanlar böyle demezler, Almanca'da böyle bir şey yok , bunun Almanca veya Türkçe karşılığı yok demek aslında çevirmenin kendi dilsel yaratıcılığının, zihinsel tembelliğinin bir göstergesidir. Yukarıda betimleye çalıştığımız yöntemsel yaklaşımlar yardımıyla amacının kültürel aktarım olduğunu hiç unutmadan bazen erek dile çok aykırı öneriler ortaya çıkmasını da göze alarak yeni öneriler geliştirmeliyiz.

Kültürel aktarım amacı doğrultusunda kullanılması gerektiğine inandığım bu yöntemi kısaca; olabildiğince kaynak metne ve yazara bağımlı dinamik bir yöntemsel yaklaşım "dynamische verfremdendes Übersetzen"şeklinde tanımlayabiliriz. Bu yaklaşım Schleiermacher(1969: 38-79)'in önerdiği durağan olarak yazara ve kaynak dil metnine bağımlı "verfremdendes Übersetzen" yöntemine dinamiklik katan bir yaklaşımdır.

Kaynakça

- Benjamin, Walter (1923) "Die Aufgabe des Übersetzers".In: Störig,H. Joachim (Hrsg) (1969): Das Problem des Übersetzens. Darmstadt S.156-169
- Dino, G.: Güzin Dino ile Söyleşi: Metis Çeviri 3/ 1988s. 11- 19
- Gerzymisch- Arbogast, H.: Übersetzungswissenschaftliche Propädeutikum Tübingen 1994
- Kade, O.: Das Problem der Übersetzbarkeit aus der Sicht der marxistisch-leninistischen Erkenntnistheorie".In: Linguistische Arbeitsberichte 4/1971
- Koller, W.: Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg 1992
- Koschmieder,E.: Beiträge zur allgemeinen Syntax. Heidelberg 1965
- Mall, R., A.: Philosophie im Vergleich der Kulturen. Interkulturelle Philosophie. Eine empirische Orientierung, Darmstadt 1995.
- Mounin, G.: Die Übersetzung. Geschichte, Theorie, Anwendung. München 1967

⁵ Yaşar K.: Orta Direk İstanbul 1984

- Neubert, A.:Pragmatische Aspekte der Übersetzung.In: Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen II.Leipzig: S. 21-33
- Nida, E. A; Taber, C.R.: Theorie und Praxis des Übersetzens, unter besonderer Berücksichtigung der Bibelübersetzung 1969
- Nord ,C.: Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Heidelberg 1991
- Paepcke, F.: Im Übersetzen Leben. Tübingen, 1986
- Paepcke, F.: Sprach-Text-und sachgemessenes Übersetzen. Ein Thesenentwurf, 1971.In: W.Wills(Hrsg.) Übersetzungswissenschaft Darmstadt,1981 S. 112-122)
- Saussure,F.: Grundfragen der Allgemeinen Sprachwissenschaft Berlin 1967
- Schleiermacher, F. (1813)" Ueber die verschiedene Methoden des Uebersetzens."In: Störig,H. Joachim (Hrsg) (1969): Das Problem des Übersetzens. Darmstadt S.38-79
- Stolze,R.: Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorien des Vernehmens und Formulierens beim Übersetzen. Tübingen, 1992
- Stolze, R.: Übersetzungstheorien. Eine Einführung Tübingen 1997
- TDK Budunbilim Terim Sözlüğü Ankara
- Vinay,J.-P.,J. Darbelnet: Stylistique comparé du Français et de l'anglais Paris 1958
- Whorf, L.B.: Sprache, Denken, Wirklichkeit. Beiträge zur Metalingusitik und Sprachphilosophie. Hamburg 1963

Nuran Aslan
Çukurova Üniversitesi

**Kültür Aktarımının Adsız Kahramanları:
Çevirmenler (Bir Kültür, Bir Yazar Ve Onun Üç Çevirmeni)**

1. Giriş

Bu çalışma, özellikle İngilizce'ye yaptığı çevirilerle Anadolu kültürünün tanıtımına büyük katkılar sağlayan Yaşar Kemal'in eşi ve çevirmeni olan Thilda Kemal'in ölümünün görsel ve yazılı basındaki görüntüsüzlüğünden ve sunuluşundan esinlenerek yapılmıştır. Son yıllarda çeviri alanındaki olumlu gelişmelere (üniversiteler bünyesinde çeviri bölümlerinin açılması, çeviri ile ilgili bilimsel sempozyum, kongreler düzenlenmesi, araştırmalar yapılması, çevirmenler derneğinin kurulması gibi) rağmen eleştirel bir gözle baktığımızda çeviriye yeterince değer verilmediğini, çevirinin bir meslek olarak ülkemizde yerleşik hale gelmediğini ve çok büyük özverilerle ulusal kültürün tanıtımına paha biçilemeyecek katkılarda bulunan çevirmenlere gereken değerin verilmediğini bu kongre aracılığıyla vurgulamak istiyorum.

2. Kültürel Aktarımda Çevirinin Rolü

Kültürel tanıtım veya aktarım denilince akla hemen çevirinin bu bağlamdaki rolü ve önemi gelir. Zira, çeviri kültürel tanıtım ve aktarımın en kolay, kalcısı, ucuzudur. Çeviri aracından yararlanmak gelişmiş, çağcıl ülkelerin kültür politikalarının en önemli parçasıdır. İletişim, teknoloji ve siyasal alanlardaki gelişmeler artık sınırları ortadan kaldırmış, gizlilik, sansür gibi durumlar geçerliliğini yitirmiştir. Tüm bu gelişmeler insanların, ülkelerin "başka"ya olan merak ve ilgisini daha da arttırmıştır. Her bireyin başka kültürleri tanımak için gerekli olan o kültürlerin kullandığı sayısız dili öğrenmesinin olanaksızlığı nedeniyle çeviri, çağımızda en yaygın araçlardan biri olmuştur. Hatta çeviri, ulusal yazın içinde ayrı bir yazınsal tür olarak değerlendirilmekte ve ulusal kültürü zenginleştiren en önemli kaynak olarak görülmektedir.

Can Yücel bir söyleşisinde Dostoyevski'nin Fransızca'ya çevrilmesiyle Fransız yazınında çığır açıldığını söyler. (Bkz. Metis Çeviri 8. 989 s. 13) Ülken'in (1997) "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü" adlı eserinde insanlık tarihinin en önemli atılımlarının çeviri yoluyla oluştuğunu vurgulaması yerinde bir saptamadır. Ancak, çeviriden beklenen sonucun alınması için, çevirinin niceliğinden çok niteliği önemlidir. Çevirideki nitelik sorunu ise daha çok çevirmenin niteliği ile ilgilidir. Nitelikli çevirmenin yetişmesi ise çeviri ve çevirmene verilen önemle koşuttur. Bunun için isterseniz başka ülkelerle kendimizi karşılaştıralım.

3. Gelişmiş Ülkelerde Çevirmenlik

Çeviriden en iyi şekilde yararlanmak örneğin Avrupa Birliği üyelerinin kültür politikasıdır. Çok kültürlülük, çok dillilik, kültürler arasılık gibi kavramlar çerçevesinde çeviri yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Özellikle, çevirmen bulmakta güçlük çekilen ve piyasa koşullarına göre hareket eden özel yayınevlerinin ilgisini çekmeyen özgün kültür ürünlerinin kendi dillerine ve başka dillere çevrilmesi gerektiğine inandıkları kendi kültür değerlerinin çevrilmesine büyük teşvikler ve ödüller vermektedirler.

Almanya'da 1989 yılında yapılan bir ankette Almanya'nın sadece batı kesiminde etkinlik gösteren endüstri kuruluşlarının yılda 30 milyondan fazla sayfa çeviri yaptırdıkları bunun da büyük bir kısmının kurumlarda görevli çevirmenler ya da serbest çevirmenler tarafından yapıldığı dile getirilmektedir.

Gerek çevirmenlik izninin verilmesi, gerekse yaptıkları işin karşılığını alma konusu ve sonuç olarak toplumsal konumları açısından bakılırsa, çevirmenlik artık Avrupa ülkeleri ve diğer gelişmiş toplumlarda bağımsız bir meslek olarak yerleşik hale gelmiş hatta farklı uzmanlık alanlarına, yazılı (yazın, hukuk, teknik, belge, film vb. çevirmeni) ve sözlü (anında çeviri yapan çevirmen, ard zamanlı çeviri yapan çevirmen, konferans, mahkeme, medya vb. çevirmeni) çevirmenliğe göre farklı dallara ayrılmış bir meslek durumuna gelmiştir.

Özellikle sanat ürünlerinin başarılı çevirmenlerine, en az çevrilen eserin yazarı, oynanan oyunun, filmin yönetmeni kadar maddi ve manevi değer verilmekte; başka alanlara yönelik ödül, teşvik ve liyakatların benzerleri çevirmenlere de sunulmaktadır.

4. Türkiye'de Çevirmenlik

Başka ülkelerle bizde yürütülen çeviri etkinliğini, çevirmenlerin durumunu

karşılaştıracak olursak son yıllarda bu alanda gerçekleştirilen bazı olumluluklara rağmen durumumuz pek sevindirici görünmemektedir. Yeni bin yıla girmemize ve daha iyi koşullara sahip olmamıza rağmen halen Cumhuriyetimizin ilk yoksul yıllarındaki kısıtlı olanaklarla 1940 yılında Tercüme Bürosunun kurulmasıyla gerçekleştirilen çeviri hareketi ile avunuyoruz. Günümüzde halen çeviri bir meslek değil de sadece belli bir toplumsal azınlığın bir yan uğraşı olarak sürdürülmektedir. Özellikle çeviri büroları tarafından yürütülen belge ve hukuk metinleri çevirisinin dışındaki kültürel aktarıma yönelik çeviriler;

- 1) daha çok idealist, karşılık beklemeden tutkuyla çeviri yapan entellektüeller,
- 2) çeviriyi; yazarlığı bütünleyici, tamamlayıcı veya geliştirici bir unsur olarak gördükleri için yapan yazarlar,
- 3) bütçesine ekonomik katkı sağlamak için işlevsel nedenlerle değişik kamu kuruluşlarının kültürel etkinlikleri çerçevesinde çeviri yapan akademisyenler, yazarlar ve çevirmenler,
- 4) akademik atama ve değerlendirmede çok değer verilmemesine rağmen özellikle yabancı dil bölümlerinde çalışan ve alanlarıyla ilgili çeviri yapan akademisyenler,

gibi küçük bir azınlık tarafından büyük bir özveriyle sürdürülen bir yan uğraştır çeviri ülkemizde.

Çevirmenliğin yerleşik bir meslek haline gelmemesinin ülkemizdeki çeviri etkinliğini nitelik ve nicelik olarak yetersiz kılan maddi ve manevi olmak üzere iki önemli genel sorunu vardır. Manevi alanda çevirmenlerin anonimlikten (adı, sanı bilinmemekten) kurtulamamaları onların isteklerini köreltmektedir. Bunu Güzin Dino şöyle dile getirir:

"başkasının notalarını, yapıtlarını çalan bir virtuoza verildiği değer kadar önem verilmez çevirmene. Çevirmen işi bitince gölgede kalır". (Dino Metis Çeviri 3. 1988 s:12).

Son 50 yılda, uzun ömürlü olmayan yayın organlarının etkinlikleri de, çevirmenleri bu anonimlikten kurtarmaya yetmemiştir. Özellikle 1940' dan sonra yayınlanan Tercüme Dergisi; 1980'li yıllarda yayınlanan Yazko Çeviri, 1980'li yılların son dönemlerinde yayınlanmaya başlayan Metis Çeviri, 90'lı yılların sonunda yayına başlayan Tömer Çeviri Dergisi ve Çeviri Bülteni gibi çeviri dergilerinde; çeviri konusunda çevirmenlerle yapılan söyleşiler, çeviri eserlerin incelemelerinde çevirmenlere ilişkin bilgilere yer verilmesi ve ender olarak düzenlenen çeviri yarışmaları ancak belli sayıda çevirmenin kısıtlı bir şekilde tanıtılmasını sağlamıştır.

Bu konudaki ikinci temel sorun ise maddidir. Can Yücel bir söyleşisinde söz konusu sorunu şu sözlerle dile getirmektedir.

"Benim (çeviri) yapmamamın sebeplerinden biri para alamıyorum. Yani özene bezene altı ay gibi bir süre zarfında yaptığım çeviri sonucu aldığım para emeğimi karşılamıyor. Ondan dolayı iyi mütercim bugün tercüme yapmıyor (...). Atilla Tokatlı tercüme etti de ne oldu? Adamın 80 kitabı var. Ne oldu Atilla Tokatlı'ya? Sürünerek öldü evlatcık. Ekonomik bakımdan mütercim çıkarmaya, çevirmen çıkarmaya elverişli bir durum yok! Tercüme hareketi sırasında herkes üç ayda bir kitap çıkardığı zaman, üç ay o parayla yaşayabiliyordu". (Yücel C. Metis Çeviri 8 1989 s. 13)

Yine kültürel aktarım ve tanıtım bağlamında çok önemli bir sorun da devlet desteğinin az olması ve piyasa koşullarının çeviri kültürünü biçimlendirmesidir. Bir taraftan çevrilmesinde büyük yararlar olan ancak satışı az olacak eserlerin çevrilmesine devlet desteğinin yeterli olmaması, diğer taraftan satışı iyi olacak bir eserin çevirisini ucuza getirmek için yayınevlerinin niteliksiz kimselere bu eserleri çevirtmeleri sonucu çevirinin kültürel gelişmeye katkısı yeterli olmamaktadır.

Bir diğer sorun ise ülkemizde çevirmenlik ile ilgili hukuksal düzenlemelerin çağdaş olamamasıdır. Halen yabancı dil bilen herkes, bir şekilde çeviri yapabilmekte ve yapılan çeviri eserde çok önemli hata yapılmadığı zamanda eleştirilmedikleri için bu insanlar niteliksiz çalışmalarını sürdürerek çeviri ile ilgili olumsuzluklara yenilerini eklemektedirler. Tüm bu saydığımız sorunlar, bizim kültürel tanıtımımızın, çeviri etkinliğimizin yetersiz ve nitelikli çevirmen sayımızın da hep kısıtlı kalmasına neden olmaktadır.

Buraya kadar anlattıklarımızın önemini bir yazar, onun çevirmenleri ve bu çevirilerin kültürel aktarımına katkılarını ele alarak örneklerle irdeleyelim.

5. Bir Yazar ve Çevirmenleri; Güzin Dino, Münevver Andaç ve Thilda Kemal

Artık çevirmenlerin de bilimsel araştırma, inceleme konusu olarak ele alınmaları gerektiği düşüncesinden hareket ederek şimdiye kadar pek üzerinde durulmamış bir konuyu böyle bir toplantıda gündeme getireceğim için çok heyecanlandım. Ama üzülmeye gerek yok ki, özellikle benim burada konulaştırmayı düşündüğüm çevirmenlerle ilgili yaptığım araştırmalar sonucunda hiçbir akademik çalışmanın bulunmamasına üzülmeye gerek yok. Bugün örneğin Fransa'da ya da İngiltere'de, İsveç'te Yaşar Kemal, Nazım Hikmet birer kültür elçileri olarak tanınıyorsa bu sonucun ortaya çıkmasının asıl yaratıcıları olan Güzin Dino, Münevver Andaç ve Thilda Kemal ile ilgili bilimsel araştırmalarda kullanılacak kaynakların bulunmaması, bizim çevirmenlere verdiğimiz değeri göstermektedir.

Yaşar Kemal'in ülkemizde ödül almış olan "İnce Memet" adlı eseri, "roman representatif de chaque pays" (her ülkeyi tanıttı roman) çerçevesinde o zamanlar "Milli

Komisyon" diye bilinen değerlendirme ve seçici kurulun uzun süre karşı çıkmasına rağmen, çevirmen Dino'nun Unesco'ya ile de "İnce Memet" diye direktmesiyle Fransızca'ya çevrilmiş ilk eseridir. (Bknz. Dino M.Ç. 3/1988)

Güzin Dino, İnce Memet ve Orta Direk vb. gibi eserlerdeki başarılı çevirileri ile belli bir bölgenin insanlarının kültürünü, olduğu gibi, doğayı algılayış biçimleriyle, dinsel inançlarıyla, mitleriyle, taassublarıyla, isyankarlıklarıyla yani tüm kültürel unsurlarına bağlı kalarak onları hor görmeden, aşağılamadan, yüceltmeden sözlü dil geleneğini kullanarak destansı bir kurguyla anlatan ve aslında çevrilmesi en güç yazarlarımızdan olan yazar Yaşar Kemal'in dış dünyada tanınmasında büyük rol oynamıştır. Hatta İnce Memet'in başarılı çevirisi, Yaşar Kemal'den çok söz konusu eserin kahramanının Fransız okurun hafızasında yer etmesini sağlamıştır. Dino bunu bir taksit şöförüyle yaptığı konuşmayla şöyle anlatır.

"Başka Türk kimi tanıyor sunuz dedim. Düşündü düşündü bulamadı. "Nazım Hikmet? " dedim "A tabii?. "Peki Yaşar Kemal" dedim. "Tanımıyorum" dedi. "İnce Memet? " dedim. "Tabii onu tanımayan var mı" dedi (agy. 13)

Yaşar Kemal'in bu uluslararası başarısında çok emeği olan, Türk ve Çukurova kültürünün dünyaya tanıtımını sağlayan söz konusu çevirmenlere, buna eşi Thilda da dahil gereken değeri vermekte cimrilik yaptık. Dino,yaptığı çevirilerle Fransızları kendilerine yabancı, başka olan bir doğaya, farklı yaşam biçimine, tatmadıkları bir duygu dünyasına götürmüştür.

Çevirmen Güzin Dino söz konusu başarının nedeninin bazen erek dilde çok aykırı şeyler çıkmasına neden olsa bile uyguladığı "kaynak dil eserine veya yazara bağımlı çeviri yöntemi" şeklinde kısaca tanımlayacağımız bir yaklaşım olduğunu belirtir (Bknz. agy. 15).

Bu yaklaşım sonucu, olduğu gibi betimlenen Çukurova kültürü, ünlü devlet adamı Mitterand üzerinde öyle etkili olmuşki; Türkiye'ye geldiğinde beni Çukurova'ya götürür derken işte bu çevirilerden etkilenmişti.

Çeviri ülkemizde bir çok kimse için basit bir aktarma işlemidir. Yabancı dil ve sözlük kullanmasını bilen herkes çeviri yapabilir gibi; çeviriye verilen emeği, zamanı, yaratıcılığı ve çevirmenin üzerine yüklenen sorumluluğu küçümseyen yaklaşımlar da ülkemizde çevirmene verilmesi gereken değeri engellemektedir.

Örneğin Thilda Kemal, Yaşar Kemal'in 17 kitabını İngilizce'ye çevirmiş ve iyi derecede İngilizce, Fransızca, İspanyolca bilgisi, şiir- felsefe-edebiyat birikimiyle bu büyük yazarın ufkunu genişletmiş, onun dünyaya açılmasında birinci derecede rol oynamıştır. Anadolu kültürünün tanıtılmasına bunca emeği geçen Thilda Kemal ancak 18 Ocak 2001 'de vefat ettiğinde yazar Yaşar Kemal'in 50 yıllık hayat arkadaşı Thilda Kemal dün vefat etti (Sabah 18.01.2001) şeklinde basında yer almıştır.

Onun titiz, sorumlu ve yaratıcı çevirmenliğinin dile bile getirilmemesi aslında çok üzücü bir durum. Oysa o buna çok önem veriyordu. Yaşar Kemal ve kendisiyle yapılan bir söyleşide, çeviri yaparken nasıl bir çalışma tarzı izlediklerini soran bir gazeteciye, Yaşar Kemal ve eşi Thilda

" Ha , o kitap mı, neredeyse boşanıyorduk. Her cümle yüzünden sabaha kadar dövüşüyorduk" (Cumhuriyet Dergi, 1995, sayı:466, s.14) demektedirler.

İşte bu, çeviride niteliğin yaratılması kaygısı ve sorumluluğu bir kavga, bir savaştır çevirmen için. Dino'ya göre maddi kazancının çok küçük olmasına rağmen çevirmenin bu anonim işe girişmesinin, başarılı bir sonuca varmak için geçirdiği bunalımların, tereddütleri gidermeye çalışmasının, eserde defalarca düzeltmeler yapmasının başka bir nedeni olmalı. Bu neden Dino'ya göre bir sevdadır, bir aşk hikayesidir. (Bknz. Dino agy.12)

Gallimard Yayınevi Dünya Edebiyatı bölümü editörü Yannick Guillou bir başka Yaşar Kemal çevirmeni olan Münevver Andaç'ı ise şöyle anlatır:

"Yaptığı çeviriden olağanüstü yeteneği ve titiz çalışması derhal anlaşılıyordu. Yaşar Kemal'in büyüklüğü, destansı havasını çok iyi yakalamasının (...) ötesinde Fransız dilinin zenginliğini en iyi biçimde kullanarak eserlerin güzelliğini ve büyüklüğünü ortaya çıkardı. Bir kelimenin tam karşılığını bulup çıkarmasının yanı sıra , ses uyumuna, müzikalitesine de önem veriyordu. Münevver Hanım, 1987 yılında, İnce Memet'in Dönüşü'yle, çeviri dalında önemli bir ödül olan Halperine Kaminsky'yi aldı. (...) Bordeaux (Bordo)kitap festivali ödülünü de kazandı ama ne yazık ki almadan vefat etti.Ayrıca yine yaşasaydı, Chevalier des arts et des lettres: Sanat ve edebiyat nişanı) Chevalier des arts et des letters nişanını alacaktı" (Cumhuriyet Pazar Dergisi 1-3-11s.12-13)

Bu yüceltici yaklaşıma karşılık, kültür aktarımına, Türk kültürünün tanıtımına bu kadar hizmet eden bu değerli çevirmene bizim nasıl karşılık verdiğimiz bir bakalım. 1950 yılından itibaren Nazım Hikmetle olan ilişkisinin cezası şeklinde adlandırılabilir olumsuz bir yaşam koşuluna itilir. Yurt dışına çıkışının yasaklanması

yetmezmiş gibi, kapısının önünde yıllarca nöbet tutan polisten habersiz ve izinsiz hiçbir şey yapamaz halde, hatta Nazım Hikmet' ile 6 yıl mektuplaşması bile yasaklanmış bir durumda yıllarca sadece Gallimard Yayınevi için gizlice çevirdiği, ancak bu çevirileri düzeltme işiyle görevlendirilen bir Polonyalı şairin adıyla yayınlanan Nazım çevirileri, yaparak yaşamıştır. Daha sonra Türkiye'den kaçıp önce Polonya ve ardından Fransa'da yaşamaya başlar ve Fransa'da Güzin Dino'nun yardımıyla bulduğu adalet bakanlığına bağlı yeminli Tercümanlık işi ve yaptığı Nazım Hikmet, Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk çevirileri ile geçimini sağlar. 16 Mayıs 1998 yılında da akciğer kanserinden ölür.

6. Sonuç ve Öneriler

Çeviri kültürü her alandaki gelişmenin en önemli dinamik güçlerinden biridir. Belli bir çeviri kültürünün oluşması ve bu kültürün nimetlerinden en iyi şekilde yararlanmak ancak nitelikli çevirmenlerin kazandıracağı nitelikli çeviri eserler sayesinde olur. Ülke olarak biz bu etkinliğe ve bu etkinliği gerçekleştiren insan gücüne 1940'lı yıllarla 1990'lı yıllardan sonraki kıpırdanmayı çıkaracak olursak, gereken değeri vermede cinrilik yaptığımız için bugün nitelikli çevirmen ve çeviri eser sayımız yeterli düzeyde değildir. Başka ülkeler de bu sorunları aşmada sıkıntılı dönemler yaşamışlar ama artık gelişmiş ülkelerde çevirmenlik, emeğinin karşılığı madden ve manen alınan yerleşik bir meslek haline gelmiştir. Bunun en güzel uygulaması sanat ve yazın eserlerinin "Filan çevirmenin çevirisiyle" şeklinde tanıtılarak yeniden basımlarının yapılması ve çevirmenin olduğu her etkinlikte çevirmen adının en az rejisör, yapımcı değerinde vurgulanması örnek olarak gösterilebilir.

Teşvik, yarışma, ödül, özendirme vb. gibi manevi önlemlerle; çevirmenliği herkesin yapabileceği bir meslek olmaktan kurtarıp çevirmenlik mesleği ile ilgili çağdaş yasal düzenlemelerin yapılması; çevirmenin emeğinin karşılığını alacak düzenlemeler hem çevirmenliğin yerleşmesine hem de ilgi duyulan bir meslek haline gelmesine büyük katkılar sağlayacaktır.

Ayrıca çeviri ile ilgili her türlü kongre, sempozyum, seminer çalışmalarının akademik değerlendirme kapsamına alınması; üniversitelerin, çeviri kültürünün oluşumuna katkısını artıracak gibi, çeviri konusunda bilimsel çalışmalara da daha yoğun ilgi gösterilmesini sağlayacaktır.

Akademisyenlerle çevirmenleri bir araya getirip kuramsal ve uygulamalı çalışmalar konusunda görüş alış verişini sağlayacak oluşumlara örneğin dernek, sendika, vakıf gibi örgütlenmelere gidilmesi, çeviri yayınlarının artırılması, çevirmenlerin birbirleriyle daha iyi iletişim kurmalarını sağlayacak yapılanmalara gidilmesi, burada değindiğimiz sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Cumhuriyet Dergi: sayı 466, 1995 s.14

Nilüfer Güngörmüş: Güzin Dino ile Söyleşi. Metis Çeviri sayı 3 1988 s.11-22

Sabah Online: 10.01.2001

Suat Karantay : Can Yücel ile Söyleşi. Metis Çeviri sayı 8 1989 s.11-20

Ülken, Hilmi Ziya: Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü. İstanbul 1935/1977

Ragıp Başbağı
Marmara Üniversitesi

Franz Kafka'nın "Die Verwandlung" Adlı Öyküsünün Beş Ayrı Çevirisi ve Bunların Eleştirel Bir Değerlendirmesi

Ünlü Alman yazar Franz Kafka'nın "Eine Kaiserliche Botschaft" (İmparatorun Mesajı) adlı öyküsünün ilk olarak 1951 yılında Türkçe'ye çevrilmesiyle birlikte yazarın diğer eserleri de yoğun bir şekilde dilimize kazandırılmaya başlanmıştır.

Bu çeviriler arasında yazarın "Die Verwandlung" (Dönüşüm veya Değişim olarak çevrilmiştir) adlı öykünün çevirisi ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü bu eser dilimize toplam 5 çevirmen tarafından değişik tarihlerde Türkçe'ye kazandırılmıştır. Ayrıca 1955-1993 yılları arasında toplam 7 yayınevi 13 defa baskı yaparak bu öyküyü Türk okuruna ulaştırmıştır.¹ Birinci çeviri 6 baskı, ikinci çeviri 1 baskı, üçüncü çeviri 3 baskı ve dördüncü çeviri 3 baskı ve sonuncu çeviri 1 baskı yapmıştır.

Yapılan çevirilerin birbirleriyle bazı ortak (benzer) noktaları olmakla birlikte aslında edebi değeri ve alımlanması bakımından farklılıkların bulunduğu dikkat çekmektedir.

Bu bildiriye Kafka'nın "Die Verwandlung" (Değişim) adlı öyküsünün Türkçe'ye yapılan değişik çevirilerinin birbirleriyle bir karşılaştırması yapılacaktır.

1. Kafka'nın "Die Verwandlung" adlı öyküsünün çevirileri

Franz Kafka'nın Türk okuru tarafından şüphesiz en çok tanınan eseri "**Die Verwandlung**" ("**Değişim**", "**Dönüşüm**") adlı öyküsüdür, çünkü bu eser 5 ayrı çevirmen tarafından dilimize kazandırılmıştır. İlk çeviri Vedat Günyol'a (1955/1959/1965/1973/1982/1991/6 baskı), ikincisi Arif Gelen'e (1967), üçüncüsü Ahmet Cemal'e (1986-1996/7 baskı), dördüncüsü Kâmuran Şipal'e (1987-2000/5 baskı) ve sonuncusu Melek Nergis'e (1990) aittir.

Bunun yanı sıra bir de korsan çeviri mevcuttur. Bu çeviri Hakan Alkan adlı çevirmen tarafından 1995 yılında Kâmuran Şipal çevirisinin aynısı olarak Ada yayınları arasında yayınlanmıştır.

Bu çeviriler arasında en çok baskı yapan 7 baskı ile Cem yayınlarından çıkan Ahmet Cemal'in "Dönüşüm" adlı çevirisidir. Onun ardından 6 baskı ile Vedat Günyol ve üçüncü sırada da 5 baskı ile Kâmuran Şipal gelir. Diğer çeviriler birer baskı yapmıştır.

¹ Bkz. R.Ragıp Başbağı: Franz Kafka'nın Türkiye'de Alımlanması.-Yüksek Lisans Tezi.-İstanbul: Marmara Üniversitesi 1994.-s.13-17.

Buradan şu sonuca varmak mümkündür. Türk okuru, 1955-1982 yılları arasında "Die Verwandlung"u genelde Vedat Günyol çevirisiyle tanıma fırsatı bulmuştur. 1986 yılından beri günümüze kadar Ahmet Cemal ve Kâmuran Şipal çevirileri Türk okuru ile buluşmuştur. Böylece Türk okurunun en çok okuma fırsatı bulduğu çeviriler Günyol, Cemal ve Şipal'inkiler olmuştur.

Ancak tüm çevirilerde ilk dikkat çeken, öykünün başlığı olmuştur. Ahmet Cemal çevirisinin dışındaki tüm çevirilerde başlık 'Değişim' olarak çevirilirken, Ahmet Cemal bunu 'Dönüşüm' olarak çevirmiştir. 'Bunu yapmasının sebebi olarak da öykünün başkahramanı Gregor Samsa'nın insan şeklinden böcek şekline geçmesini gösterir. Cemal, bu durum değişikliğinin bir değişimden çok daha köklü olan bir dönüşüm olduğu görüşündedir (Cemal 1996:7).

Ayrıca Cemal çevirisinin bir diğer özelliği de, Kafka'nın sözkonusu eserini meydana getirdiği sıradaki ve daha sonraki yakın çevresine yazdığı mektuplarına yer vermesidir (Cemal 1996:87-96).

2. Öykünün orijinal metnin çevirileri ile karşılaştırılması

Kafka'nın "Die Verwandlung" adlı öyküsüne Türk okurunun bazı çeviriler yoluyla daha çok ilgi gösterdiğini tespit etmiştik. Gerçekten de bir kısım çeviriler daha çok ilgi toplarken diğerleri aynı oranda dikkat çekememişlerdir. Bunun sebeplerini araştırmak için aşağıda orijinal metnin ilk paragrafı üzerinde tüm çevirilerin **dilsel** ve **içerik yapılarındaki** farklı ve benzer yönler karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Bu incelemede **dilsel yapı** bakımından **cümle kurgusu (Satzbauefüge)** ve **cümle çeşitleri (Satzarten)** ele alınacak, **içerik yapısı** altında ise dikkatimizi **adların tasviri (Attribution)** ve **fiil kullanımı (Prädikation)** üzerine yoğunlaştıracağız.

2.1. Dilsel yapı²

Bu bölümde Franz Kafka'nın "Die Verwandlung" adlı öyküsünün ilk paragrafında cümle kurgusu (Satzbauefüge) ve cümle çeşitleri (Satzarten) önce orijinal metinde daha sonra ise çeviri metinlerdeki yansıtılışı tablolar yardımıyla gösterilecektir.

Franz Kafka'nın eseri 'Die Verwandlung'un sözkonusu bölümü üç cümle kurgusundan oluşmaktadır, bu kurguların cümle çeşitleri ve metin karşılıkları aşağıdaki tablolarda sergilenmiştir (bkz. Tablo 1).

Franz Kafka'nın eseri "Die Verwandlung" ve çevirileri birbirinden farklı **cümle kurguları** göstermektedir. Sadece Ahmet Cemal ve Kâmuran Şipal çevirilerinin cümle kurguları Kafka'ninkisi ile benzerlik göstermektedir (bkz. tablo 4/5). Ancak diğer çevirilerde Kafka'ninkine benzer cümle kurgusuna rastlamak mümkün değildir. Ahmet Cemal ve Kâmuran Şipal Kafka gibi üç cümle kurgusu meydana getirirken Nergis dört, Gelen altı, hatta Günyol yedi cümle kurgusu meydana getirmiştir (bkz. Tablo 2/3/6).

² Bu çalışmada Akerson & Ozil (1998) tarafından cümle çeşitleri için teklif ettiği terminoloji kullanılacaktır. Bu terminoloji şöyledir: esas tümce (Hauptsatz), belirteç yan tümce (Temporalsatz) ve sıfat işlevli yan tümce (Relativsatz).

Tüm cümle kurgularına göre eser ve çevirilerde geçen cümle çeşitleri ve dağılımı tablo 7'de toplanmıştır.

Diğer taraftan kullanılan **cümle çeşitlerine** göz attığımızda, Kafka'nın bu paragrafta esas tümcelerin yanında iki belirteç ve bir sıfat işlevli yan tümceye yer verdiği dikkat çekmektedir. İlk cümle kurgusunda Kafka bir belirteç yan tümcesiyle birlikte bir esas tümce kullanırken, sadece Günyol ve Cemal esas tümcenin yanında belirteç yan tümcesi, diğerleri sıfat işlevli yan tümce kullanırlar.

İkinci cümle kurgusuna gelince burada Kafka iki esas tümceyle birlikte bir belirteç ve bir de sıfat işlevli yan tümcelerden oluşan çok karmaşık bir cümle kurgusu meydana getirmektedir. Başta bir esas tümce, daha sonraki esas tümcenin içinde yan tümceler yer almaktadır. Halbuki bu karmaşık yapıyı aynı yan tümceleri kullanmamakla beraber Türkçe çevirmenlerden sadece Ahmet Cemal ve Kâmuran Şipal korumaya çalışır. Cemal burada sıfat işlevli bir yan tümceyle başlar, bunun ardından bir esas tümce, bir belirteç yan tümcesi, daha sonra da üç sıfat işlevli yan tümce ve bir esas tümce gelmektedir. Son olarak da bir esas tümce ile ikinci cümle kurgusu biter. Şipal ise Cemal'e göre daha yalın bir cümle kurgusu meydana getirmektedir. O aynı yapıyı iki sıfat işlevli, bir belirteç yan tümcesi ve üç esas tümce ile vermektedir. Günyol altı esas tümce ve bir belirteç yan tümcesi, Gelen dört esas tümce, bir belirteç, bir de sıfat işlevli yan tümce kurmaktadır. Nergis'in cümle kurgusu çok daha basittir, o sadece iki esas tümce ile bunu gerçekleştirmektedir. Fakat Nergis'in anlatımında Gregor Samsa'nın yatarken yaptığı gözleme hiç yer verilmemektedir. Bu yüzden kurduğu cümleler çok daha az ve basittir.

Üçüncü cümle kurgusunu ele aldığımızda, Kafka'nın bir esas tümceyle yetindiği görülmektedir. Aynı şekilde Cemal çevirisinin dışındaki tüm çevirilerde de bir esas tümce kullanılmaktadır. Ahmet Cemal ise bir belirteç yan tümcesiyle bir esas tümce kurmaktadır.

Dilsel yapının analizinden çıkan sonuca göre, Kafka'nın cümle kurgusu ve kullandığı yan tümceler, çevirmenleri tarafından **iki** değişik anlayış ile Türkçe'ye aktarılmıştır. Birincisine göre kaynak metnin dilimize çevrilmesinde Türkçe'nin yapısına daha uygun olan kısa cümle kuruluşlarına gidilmiştir. Bu anlayışı Günyol (1955), Gelen (1967) ve Nergis (1990) benimsemişlerdir. İkinci anlayışa göre, Cemal (1986) ve Şipal (1987) hareket etmişlerdir. Onlar kısa cümle yapılarını daha karmaşık yapılar içine almışlardır. Burada orijinal Kafka metnin biçimine uyma kaygısı gözlemlenmektedir.

2.2. İçerik yapısı

Yukarıda kaynak metnin ve çevirilerinin dış yapısını incelemiştik. Şimdi ise metnin içerik yapısı ele alınacaktır. İncelemede anlam düzleminde kaynak metnin dilimize nasıl aktarıldığı üzerinde durulacaktır. Bunun için ilk önce kaynak metin ve çevirilerinde kullanılan tüm adlar sıralanacak ve bu sözcüklerin hangi sıfatlar ile tasvir edildiği incelenecektir. Son olarak ise sözkonusu bölümde fiil kullanımı gösterilecektir.

Kaynak ve çeviri metinlerde toplam beş ad geçmektedir. Bu adların metinlerdeki dağılımı tablo 8'de görülmektedir.

Tüm çeviri metinlerde Almanca adların karşılıkları 'Träume' adı dışında aynı sözcükler ile verilmektedir.

Metinlerdeki adların tasviri tablo 9'da sergilenmektedir. Burada kaynak metnin Türkçe'ye çevirilerinde benzer ve farklı yaklaşımlar gözlemlenmektedir. Rüya veya düşler korkulu, bunaltıcı, tedirgin ve gerilimli olarak tanımlanırken, Gregor'un böcek görüntüsü kocaman, korkunç, dev veya devcileyin gibi üç değişik anlamdaki sıfat ile tasvir edilmektedir. Aynı şekilde, böceğin sırtı üç biçimde tasvir edilir. Böcek karnının tasvirinde Cemal ve Şipal dışındaki çevirmenler tarafından yanlış ve eksikler olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra orijinal metindeki farklı benzetmeler de mevcuttur. Örneğin, Nergis Gregor'un bacaklarını tasvir ederken 'incecik bir çöpü andıran bacakları' diye bahseder.

Tablo 10'da eserin incelediğimiz paragrafındaki fiil kullanımı görülmektedir. Eser ve çevirilerde tablo 10'da görüldüğü gibi yedi fiil kullanılmaktadır. İlk cümle kurgusunda Gregor Samsa'nın uyanması ve içinde bulunduğu hal Şipal/Cemal ve Nergis tarafından bir dönüşüm olarak anlatılmaktadır. Günyol ile Gelen bu durumu dönüşüm olarak adlandırmazlar. İkinci cümle kurgusunda Gregor Samsa'nın sırtüstü yattığı yataktan karnını izlemesi ve başını kaldırması, Nergis dışındaki tüm çevirmenler tarafından kaynak metne uygun bir şekilde yansıtılırken; Nergis bu kısmı Türkçe'ye hiç aktarmamıştır. İkinci cümle kurgusundaki eksikliklerden biri de yorganın kaymak üzere olduğunun tasviridir. Günyol ve Gelen yorganın kaymış olduğunu yazarlar, ancak bu yanlış, çünkü yorgan sadece kaymak üzeredir.

Son cümle kurgusunda Gregor'un bacaklarının tasviri tüm çevirmenlerce farklı biçimlerde Türkçe'ye aktarılmıştır; 'flimmern' fiilinin karşılığı Gelen/Cemal ve Şipal tarafından aynen Türkçe'de de korunmuştur, Günyol ise bunu 'rüzgara tutulmuş gibi titremek', Nergis ise 'manasızca sallanmak' olarak çevirmiştir.

Kafka'nın eserinin ve çevirilerinin ilk paragrafı üzerinde yapılan içerik incelemesi sonucunda şu söylenebilir: Eserin çevirisinde kaynak metne en yakın ad seçimi, adların uygun tasviri ve fiil kullanımı Ahmet Cemal (1986) ve Kâmuran Şipal (1987) çevirilerinde orijinal metindeki Kafka üslubuna daha yakın olduğu görülmektedir.

3. Sonuç değerlendirmesi

Kafka'nın eseri "Die Verwandlung"un çevirilerinin dil ve içerik yapısı bakımından yapılan karşılaştırmalardan elde ettiğimiz sonuca göre, kaynak metnin aslına en sadık çevirilerin Ahmet Cemal ve Kâmuran Şipal tarafından yapıldığı söylenebilir. Bu çevirilerde kaynak metne dilsel üslup ve içerik bakımından bir uyum söz konusudur. Bu durum da kanımızca da Ahmet Cemal ve Kâmuran Şipal çevirilerinin Türk okuru tarafından neden daha fazla bir ilgiyle okunduğunun bir göstergesi sayılabilir.

Kaynakça

- Alkan, Hakan: 'Değişim'.- 1.Basım.- İstanbul: Ada Yayınları, 1995.
 Cemal, Ahmet: 'Dönüşüm'.- 7.Baskı.-İstanbul: Can Yayınları, 1996.
 Gelen, Arif: 'Değişim'.- İstanbul: Varlık Yayınları, 1967.
 Günyol, Vedat: 'Değişim'.- 6.basım. Ankara: Yaba Yayınları, 1991.
 Erkman-Akerson & Ozil, Şeyda: 'Türkçe'de Niteleme.- Sıfat işlevli yan tümceler. İstanbul: Simurg, 1998.
 Kafka, Franz: 'Die Verwandlung'.- Hamburg: S. Fischer Verlag, 1955.
 Nergis, Melek: 'Değişim'.- İstanbul: Seren Yayıncılık, 1990.
 Şipal, Kâmuran: 'Değişim'.- 5. Basım İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.

5. Ek

Tablo 1. Franz Kafka : “Die Verwandlung”

Kaynak metnin cümle kurgusu	Cümle çeşitleri	Kaynak metin
1	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	“ALS GREGOR SAMSA EINES MORGENS AUS UNRUHIGEN Träumen erwachte, fand er sich in seinem Bett zu einem ungeheueren Ungeziefer verwandelt.”
2	Esas tümce, [esas tümcenin başı (belirteç yan tümcesi) esas tümcenin sonu] (sıfat işlevli yan tümce)	Er lag auf seinem panzerartig harten Rücken, [und sah, (wenn er den Kopf ein wenig hob,) seinen gewölbten, braunen, von bogenförmigen Versteifungen geteilten Bauch], (auf dessen Höhe sich die Bettdecke, zum gänzlichen Niedergleiten bereit, kaum noch erhalten konnte.)
3	Esas tümce	Seine vielen, im Vergleich zu seinem sonstigen Umfang kläglich dünnen Beine flimmerten ihm hilflos vor den Augen.

Franz Kafka : Die Verwandlung

Tablo 2 Vedat Günyol: “Değişim” (1955)

Çeviri metnin Cümle kurgusu	Cümle çeşitleri	Çeviri metin
1	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Gregor Samsa, bir sabah korkulu bir düşten uyanınca yatağının içinde kendini korkunç bir böcek olarak buldu.
2	Esas tümce	Arkası üstü yatmıştı.
3	Esas tümce	Sırtı demir bir levha gibi kaskatıydı.
4	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Başını şöyle bir kaldırınca karnını gördü:
5	Esas tümce: esas tümce	Aman ne kocaman kümbetti o: Koyu renkli, koskoca, bölük bölük kavisli bir kümbet !
6	Esas tümce	Yorgan kümbetin üst bölümünden aşağı doğru kaymış, nerdeyse yere düşecekti.
7	Esas tümce	Gregor'un o koca bedenine göre acınacak denli incelmış bacakları rüzgâra tutulmuş gibi titriyordu.

(Vedat Günyol 1991/6.baskı;s.5)

Tablo 3 Arif Gelen : “Değişim” (1967)

Çeviri metnin Cümle kurgusu	Cümle çeşitleri	Çeviri metin
1	Sıfat işlevli yan tümce, esas tümce	Gregor Samsa, bir sabah korkulu rüyalarından sonra uyandığı zaman yatakta kendini kocaman bir böcek olarak buldu.
2	Esas tümce	Arkası üstü yatıyordu.
3	Esas tümce	Sırtı bir zırh haline gelmişti.
4	Belirteç yan tümcesi, [(sıfat işlevli yan tümce) esas tümce	Başını birazcık kaldırıncı, [(kubbe gibi şişmiş, Rengi koyulaşmış, kavis biçimi bölüklere ayrılmış Karnı)nı gördü.]
5	Esas tümce	Yorgan karnının üstünden kaymış, nerdeyse yere düşecekti.
6	Esas tümce	Koca bedenine karşılık ipincecik, sayılamayacak kadar çok bacakları parlaklıkları ile Gregor'un gözlerini kamaştırıyordu.

Arif Gelen (1967: s.3)

Tablo 4 Ahmet Cemal: “Dönüşüm” (1986)

Çeviri metnin Cümle kurgusu	Cümle çeşitleri	Çeviri metin
1	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Gregor Samsa bir sabah bunaltıcı düşlerden uyandığında, kendini yatağında dev bir böceğe dönüşmüş olarak buldu.
2	Sıfat işlevli yan tümce, Esas tümce, belirteç yan tümcesi;[(sıfat işlevli yan tümce)(sıfat işlevli yan tümce)(sıfat işlevli yan tümce) esas tümce]; esas tümce	Zırh gibi sertleşmiş sırtının üstünde yatmaktaydı ve başını biraz kaldırdığında [(bir kubbe gibi şişmiş, kahverengi, sertleşen kısımlar)(ın oluşturduğu yay biçimi çizgiler)(le parsellere ayrılmış karnı)nı görüyordu]; karnının tepesindeki yorgan neredeyse tümüyle yere kaymak üzereydi ve tutunabileceği hiçbir nokta kalmamış gibiydi.
3	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Gövdesinin çapıyla karşılaştırıldığında acması incelikteki çok sayıda bacak, gözlerinin önünde çaresizlik içerisinde, parıltılar saçarak sallanıp durmaktaydı.

Ahmet Cemal (1996/ 7.baskı; s.9)

Tablo 5 Kâmuran Şipal: “Değişim” (1987)

Çeviri metnin Cümle kurgusu	Cümle çeşitleri	Çeviri metin
1	Sıfat işlevli yan tümce, esas tümce	Bir sabah tedirgin düşlerden uyanan Gregor Samsa, devcileyin bir böceğe dönüşmüş buldu kendini.
2	[(Sıfat işlevli yan tümce) esas tümce], belirteç yan tümcesi, [(sıfat işlevli yan tümce) esas tümce]; esas tümce	[(Bir zırh gibi sertleşmiş sırtı)nın üzerinde yatıyor,] başını biraz kaldırıncı [(yay biçiminde katı bölmelere ayrılıp bir kümbet yapmış kahverengi karnı)nu görüyordu,] bu karnın tepesinde yorgan, her an kayıp tümüyle yere düşmeye hazır, ancak zar zor tutunabilmekteydi.
3	Esas tümce	Vücudunun kalan bölümüne oranla acınacak kadar cılız bir sürü bacakçık, ne yapacaklarını şaşırılmış, gözlerinin önünde aralıksız çakıp söntüyordu.

Kâmuran Şipal (2000/5.baskı; s.5)

Tablo 6 Melek Nergis: “Değişim” (1990)

Çeviri metnin Cümle kurgusu	Cümle çeşitleri	Çeviri metin
1	Sıfat işlevli yan tümce, esas tümce	Gregor Samsa, gerilimli rüyalarından uyandığı bir sabah kendisinin kocaman bir böceğe dönüşmüş olduğunu gördü.
2	Esas tümce	Her böcek gibi sert bir sırtı, boğum boğum kahverengi bir karnı vardı.
3	Esas tümce	Karnının üzerindeki yorganı, hafif bir kımıldama ile hemen düşebilirdi.
4	Esas tümce	İncecik bir çöpü andıran bacakları ise manasızca sallanmaktaydı.

Melek Nergis (1990: s.5)

Tablo 7 Verwandlung ve çevirilerinde cümle çeşitleri ve dağılımı

Kafka	Günyol	Gelen	Şipal
Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Sıfat işlevli yan tümce, esas tümce	Sıfat işlevli yan tümce, esas tümce
Esas tümce, [esas tümcenin başı (belirteç yan tümcesi) esas tümcenin sonu] (sıfat işlevli yan tümce)	Esas tümce	Esas tümce	[(Sıfat işlevli yan tümce) esas tümce], belirteç yan tümcesi, [(sıfat işlevli yan tümce) esas tümce]; esas tümce
	Esas tümce	Esas tümce	
	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Belirteç yan tümcesi, [(sıfat işlevli yan tümce) esas tümce]	
	Esas tümce; Esas tümce	Esas tümce	
Esas tümce	Esas tümce	Esas tümce	Esas tümce

Tablo 7'nin devamı

Kafka	Cemal	Nergis
Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Sıfat işlevli yan tümce, esas tümce
Esas tümce, [esas tümcenin başı (belirteç yan tümcesi) esas tümcenin sonu] (sıfat işlevli yan tümce)	Sıfat işlevli yan tümce, Esas tümce, belirteç yan tümcesi;[(sıfat işlevli yan tümce)(sıfat işlevli yan tümce)(sıfat işlevli yan tümce) esas tümce]; esas tümce	Esas tümce
		Esas tümce
Esas tümce	Belirteç yan tümcesi, esas tümce	Esas tümce

Tablo 8 Adlar

Kafka	Günyol	Gelen	Cemal	Şipal	Nergis
Träume	Düş	rüyalar	Düşler	düşler	rüyalar
Ungeziefer	Böcek	böcek	Böcek	böcek	böcek
Rücken	Sırtı	sırtı	Sırtı	sırtı	sırtı
Bauch	Karnı	karnı	karnı	karnı	karnı
Beine	Bacakları	bacakları	bacak	bacakçık	bacakları

Tablo 9 Adların tasviri

	Kafka	Günyol	Gelen
Träume	Unruhige	Korkulu	Korkulu
Ungeziefer	Ungeheures	Kocaman	Korkunç
Rücken	Panzerartig hart	Demir bir levha gibi kaskatı	Bir zırh haline gelmiş
Bauch	-Gewölbt	-Kocaman kümbet,	-kubbe gibi şişmiş,
	-Braun	-koyu renkli,	-rengi koyulaşmış,
	-von bogenförmigen Versteifungen geteilten	-koskoca, bölük bölük kavisli	-kavis biçimi bölüklere ayrılmış
Beine	-vielen	-	-sayılamıyacak kadar çok
	-im Vergleich zu seinem sonstigen Umfang kläglich dünn	-o koca bedenine göre acınacak denli incelmış	-Koca bedenine karşılık ipincecik,

Tablo 9'un devamı

	Cemal	Şipal	Nergis
Träume	Bunaltıcı	tedirgin	gerilimli
Ungeziefer	Dev	Devçileyin	Kocaman bir
Rücken	-Zırh gibi sertleşmiş	zırh gibi sertleşmiş	sert bir
Bauch	-bir kubbe gibi şişmiş,	-bir kümbet yapmış	
	-kahverengi,	-kahverengi	Kahverengi
	-sertleşen kısımların oluşturduğu yay biçimi çizgilerle parsellere ayrılmış	-yay biçiminde katı bölmelere ayrılıp	boğum, boğum
Beine	- çok sayıda	-bir sürtü	
	-Gövdesinin çapıyla karşılaştırıldığında acınası incelikteki	-Vücudunun kalan bölümüne oranla acınacak kadar cılız	İncecik bir çöpü andıran

Tablo 10 Fiil Kullanımı

Kafka	Günyol	Gelen
Als Gregor Samsa ... erwachte,	Gregor Samsa .... uyanınca	Gregor Samsa, ...uyandığı zaman
Fand er sich zu ... verwandelt.	Kendini ... olarak buldu.	Kendini ... olarak buldu.
Er lag auf seinem ...Rücken.	Arkası üstü yatmıştı	Arkası üstü yatıyordu
Und sah ... seinen ....Bauch....	...karnını gördü	...karnını gördü
Wenn er den Kopf hob	Başını şöyle bir kaldırıncı	Başını birazcık kaldırıncı,
...die Bettdecke .... zum Niedergleiten bereit, kaum noch erhalten konnte	Yorgan aşağı doğru kaymış, nerdeyse yere düşecekti.	Yorgan karnının üstünden kaymış, nerdeyse yere düşecekti.
Seine ... Beine flimmerten ihm hilflos vor den Augen.	...bacakları rüzgâra tutulmuş gibi titriyordu.	...bacakları parlaklıkları ile Gregor'un gözlerini kamaştırıyordu

Cemal	Şipal	Nergis
Gregor Samsa ... uyandığında	...uyanana Gregor Samsa	Gregor Samsa, ...uyandığı bir sabah
...kendini... dönüşmüş olarak buldu	... dönüşmüş buldu kendini	...kendisinin dönüşmüş olduğunu gördü.
...sırtının üstünde yattı	... sırtının üzerinde yattı	----
...karnını görü yordu.	...karnını görü yordu;	----
Başını biraz kaldır dığında	Başını biraz kaldır ınca	----
Yorgan neredeyse tümüyle yere kaymak üzereydi ve tutunabileceği hiçbir nokta kalmamış gibiydi.	Yorgan her an kayıp tümüyle yere düşmeye hazır, ancak zar zor tutunabilmekteydi.	Karnının üzerindeki yorganı, hafif bir kıvılcıkla hemen düşebilirdi.
... çok sayıda bacak, gözlerinin önünde çaresizlik içersinde, parıltılar saçarak sallanıp durmaktaydı.	...bacakçık, ne yapacaklarını şaşırmış, gözlerinin önünde aralıksız çakıp sönüyordu.	...bacakları ise manasızca sallanmaktaydı.

**Kültürlerarası Etkileşim Olarak Çevirinin Edimsel Yetinin
Geliş(tir)imine Olası Katkıları**

Çeviri nedir? Dilsel bir aktarım mı, kültürler bir aktarım mı, kültürlerarası bir etkileşim ya da iletişim mi, özgün bir dilsel tutumlaştırmı, sorumlu bir dilsel yaratım mı, kaynak metne bağlı bir yeniden yaratım mı, kültürlerarası bir köprü mü, işlevsel-edimsel bir yeniden üretim mi, bir süreç mi, bir sonuç mu, dallararası işbirliğini gerektiren bir etkinlik mi, anlama ve anlamlandırma süreci mi, yorumlama ve yeniden yaratma mı, bilişsel bir eylem mi, hem özgür hem de bağımlı bir dil kullanımı mı, metin türünün belirlediği dilsel bir öykünme mi, bireysel dil beğenisinin uygulanması mı, öz ile yabancı etkileşimi mi, kültürel bir ürünün başka bir dilde yeniden üretilmesi mi, kültürlerarası engelleri aşma çabası mıdır?

Bu soruları sürdürmek olanaklıdır. Ancak, çeviri bunların hiçbiri değil, çeviri bunların tümüdür. Böylesine kapsamlı bir etkinlik doğal olarak, dilsel, kültürel, iletişimsel, yabancı dilsel, anadilsel, edimsel gibi yetileri gerektirir; çünkü, çevirmenler ve dilmaçlar, hem diller hem de kültürler arasında bir tür arabuluculuk işlevi görürler. Bir bakıma kültürlerarası etkileşim ve iletişim sağlayıcılarıdır onlar. Bu durum, çevirmen ve dilmaçlara ideal anlamda kaynak kültür ve erek kültürü bilmeyi yükler. Ancak bireyin kaynak kültürün tüm bileşenlerini bilemeyeceği göz önünde tutulursa, erek kültürü detaylıca bilmesi beklenemez. Ayrıca iki ya da çok kültürlü ortamda yetişen bir birey kendi içinde kaynak ile erek kültür arasında ayrım yapamayabilir. Artık o bireyin öz kültürü söz konusu kültürlerin bireşimidir.

Çeviri hangi amaç, işlev ve yöntemle yapılırsa yapılsın, anlama ve anlamlandırma sürecinden oluşur. Çeviri bağlamında anlama ve anlamlandırma zorluklarının sırf kaynak dil ile erek dil arasındaki farklılıklardan kaynaklanmadığı, diğer belirleyenlerin yanında özellikle kültürel farklılıklardan kaynaklandığı tezi kültürlerarası iletişim araştırmalarında kabul görmektedir. Bir başka deyişle, farklı düşünüş ve tutumlaştırmalar, farklı değer ve değerlendirim ölçütleri, farklı alımlama, yorumlama ve davranış biçimlerine neden olabilmektedir. Bu da kültürlerarası iletişimi zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan, kültürlerarası etkileşim olarak çeviride, dilsel, toplumsal, kültürel, kültürlerarası yetilerin yanısıra özellikle edim(bilim)sel yeti ön plana çıkıyor.

Çeviri iyi bir dil kullanımını gerektirir. Edimsel yeti, dili ya da dilleri, duruma uygun olarak kullanabilme yeteneğidir. Bu bir yandan metni anlamayı ve göndericinin iletişimi doğru yorumlayabilmeyi, öte yandan amaca ilgililere ve metin türüne uygun metinler üretebilmeyi kapsar. Bu yeti ayrıca iletişimsel yapılarla,

Cemal	Şipal	Nergis
Gregor Samsa ... uyandığında	...uyanana Gregor Samsa	Gregor Samsa, ...uyandığı bir sabah
...kendini... dönüşmüş olarak buldu	... dönüşmüş buldu kendini	...kendisinin dönüşmüş olduğunu gördü.
....sırtının üstünde yataktaydı	.... sırtının üzerinde yatıyor,...	----
...karnımı görüyordu.	...karnımı görüyordu;	----
Başını biraz kaldırıldığında	Başını biraz kaldırınca	----
Yorgan neredeyse tümüyle yere kaymak üzereydi ve tutunabileceği hiçbir nokta kalmamış gibiydi.	Yorgan her an kayıp tümüyle yere düşmeye hazır, ancak zar zor tutunabilmekteydi.	Karnının üzerindeki yorganı, hafif bir kıvılcama ile hemen düşebilirdi.
... çok sayıda bacak, gözlerinin önünde çaresizlik içersinde, parıltılar saçarak sallanıp durmaktaydı.	...bacakçık, ne yapacaklarını şaşırmış, gözlerinin önünde aralıksız çakıp sönüyordu.	...bacakları ise manasızca sallanmaktaydı.

**Kültürlerarası Etkileşim Olarak Çevirinin Edimsel Yetinin
Geliş(tir)imine Olası Katkıları**

Çeviri nedir? Dilsel bir aktarım mı, kültürler bir aktarım mı, kültürlerarası bir etkileşim ya da iletişim mi, özgün bir dilsel tutumlaştırmı, sorumlu bir dilsel yaratım mı, kaynak metne bağlı bir yeniden yaratım mı, kültürlerarası bir köprü mü, işlevsel-edimsel bir yeniden üretim mi, bir süreç mi, bir sonuç mu, dallararası işbirliğini gerektiren bir etkinlik mi, anlama ve anlamlandırma süreci mi, yorumlama ve yeniden yaratma mı, bilişsel bir eylem mi, hem özgür hem de bağımlı bir dil kullanımı mı, metin türünün belirlediği dilsel bir öykünme mi, bireysel dil beğenisinin uygulanması mı, öz ile yabancı etkileşimi mi, kültürel bir ürünün başka bir dilde yeniden üretilmesi mi, kültürlerarası engelleri aşma çabası mıdır?

Bu soruları sürdürmek olanaklıdır. Ancak, çeviri bunların hiçbiri değil, çeviri bunların tümüdür. Böylesine kapsamlı bir etkinlik doğal olarak, dilsel, kültürel, iletişimsel, yabancı dilsel, anadilsel, edimsel gibi yetileri gerektirir; çünkü, çevirmenler ve dilmaçlar, hem diller hem de kültürler arasında bir tür arabuluculuk işlevi görürler. Bir bakıma kültürlerarası etkileşim ve iletişim sağlayıcılarıdır onlar. Bu durum, çevirmen ve dilmaçlara ideal anlamda kaynak kültür ve erek kültürü bilmeyi yükler. Ancak bireyin kaynak kültürün tüm bileşenlerini bilemeyeceği göz önünde tutulursa, erek kültürü detaylıca bilmesi beklenemez. Ayrıca iki ya da çok kültürlü ortamda yetişen bir birey kendi içinde kaynak ile erek kültür arasında ayrım yapamayabilir. Artık o bireyin öz kültürü söz konusu kültürlerin bireşimidir.

Çeviri hangi amaç, işlev ve yöntemle yapılırsa yapılsın, anlama ve anlamlandırma sürecinden oluşur. Çeviri bağlamında anlama ve anlamlandırma zorluklarının sırf kaynak dil ile erek dil arasındaki farklılıklardan kaynaklanmadığı, diğer belirleyenlerin yanında özellikle kültürel farklılıklardan kaynaklandığı tezi kültürlerarası iletişim araştırmalarında kabul görmektedir. Bir başka deyişle, farklı düşünüş ve tutumlaştırmalar, farklı değer ve değerlendirim ölçütleri, farklı alımlama, yorumlama ve davranış biçimlerine neden olabilmektedir. Bu da kültürlerarası iletişimi zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan, kültürlerarası etkileşim olarak çeviride, dilsel, toplumsal, kültürel, kültürlerarası yetilerin yanısıra özellikle edim(bilim)sel yeti ön plana çıkıyor.

Çeviri iyi bir dil kullunumunu gerektirir. Edimsel yeti, dili ya da dilleri, duruma uygun olarak kullanabilme yeteneğidir. Bu bir yandan metni anlamayı ve ve göndericinin iletisini doğru yorumlayabilmeyi, öte yandan amaca ilgililere ve metin türüne uygun metinler üretebilmeyi kapsar. Bu yeti ayrıca iletişimsel yapıları,

modellere, alımlama ve üretme stratejilerine ve bunların etkilerine ilişkin bilgileri de içeriyor (bkz. Hansen 1999:341).

Kültürel etkileşim olarak çeviri etkinliğinin kısaca betimlenen edimsel yetinin geliştirilmesine ne ölçüde katkıda bulunduğu ya da bulunabileceğini tartışmaya açmak ve varılan sonuçlar doğrultusunda kültürel etkileşim olarak çeviri eğitimine ilişkin kimi önerilerde bulunmak bu çalışmanın temel amacıdır.

Çeviri etkinliği ile edimsel yeti arasındaki etkileşimi ve birbirini gerektirip geliştirdiğini belirginleştirmek için, genel metinler çevrisi dersinde öğrencilerce çevrilen bir tümceyi edimsel yeti bağlamında örnek olarak değerlendirmek istiyorum. Çeviriyi yapan öğrencilerin 12 yılı aşan bir Almanya deneyimi var. Bu öğrenciler üniversite sınavında dil barajını aşmış ve hazırlık sınıfına ilişkin düzey saptama sınavını da başararak direk birinci sınıfa başlamışlardır. Söz konusu öğrencilerin hemen hepsi son 6-7 yıllarını Türkiye’de geçirmişlerdir. Kısacası, iki dilli ve iki kültürlü olarak yetişmişler ve çoğu Almanca ve Türkçeyi anadili olarak görmektedirler. Çeviri seçenekleri orta ve üst düzeyli bireylerden seçilmiştir. Cep Kitapları (Taschenbücher) adlı yazıdan alıntılanan tümce şöyledir:

... "Durch seinen niedrigen Preis und seine leichte Zugänglichkeit sprengte das Taschenbuch die traditionellen Grenzen des Buchmarktes und eroberte jenseits der bis dahin allein erreichbaren gehobenen Klassen die Käufermassen und vor allem die kauffreudigste Schicht, die Jugend"(Griesbach 1983: 65).

Tümcenin çeviri seçeneklerini numaralandırarak veriyorum.

- 1- Düşük fiyat ve kolay kullanılabilirliği sayesinde geleneksel sınırları yıkarak kitap pazarını, elit kesim ve alışverişe en hevesli kesim olan gençlerin üzerinden ele geçirmiştir¹
- 2-Fiyatı ucuz ve kolay kullanılabilirliği olduğundan (cep kitabı), kitap ticaretinde geleneksel sınırlarını aşmıştır ve öbür dünyaya dek şimdiye kadar tek ulaşılabilen elit kesim alıcı kitlesi ve mutlaka alışverişini seven gençleri fethetmiştir.
- 3- Düşük fiyat ve kolay kullanılabilirliği sayesinde el kitabı, kitap piyasasının geleneksel sınırlarını aşarak ulaşılabilen elit kitlesini ve özellikle alışverişe hevesli gençliği ele geçirmiştir.
- 4- Düşük fiyatı ve kolay ulaşılabilirliği ile el kitabı, kitap piyasasının geleneksel sınırlarını da aşarak şimdiye kadar sadece tek başına hitab etmeye başlanan elit sınıfa, en büyük tabaka olan normal okuyucu kitlesine ve alışverişe en hevesli olan gençleri de içine alarak hepsine aynı anda hitab etmeyi başarmıştır.

¹ Çevrilen tümcelerdeki anlam düşüklüğü, noktalama işaretlerinde ve ismin hallerindeki hatalar özgünlük kaygısıyla düzeltilmemiştir.

- 5-Düşük fiyat ve kolay ulaşılabilirliği ile el kitabı, kitap piyasasının geleneksel sınırlarını aştı ve şimdiye kadar ancak tek başına ulaşılabilen elit sınıfın da ötesinde alıcı kitlesini ve her şeyden önce alışveriş meraklısı tabakayı, yani gençliği fethetti.
- 6- Düşük fiyatı ve kolay kullanılabilirliği ile cep kitapları, geleneksel kitap pazarının sınırlarını aşmış, bu güne değin ulaşılabilir üst toplumsal grupların ötesinde, alıcı kitleye ve özellikle kitap alma isteği olan genç kitleye ulaştı.
- 7- Cep kitabı, düşük fiyatı ve kolay ulaşılabilirliği ile kitap piyasasının geleneksel sınırlarını aşmış, şu ana kadar sadece ulaşabildiği üst gelir grubunun yanında (diğer) alıcı kitlesine, özellikle de satın almaya hevesli gençlere de ulaşmıştır.
- 8- Ucuz ve kolay edinilebilirliğiyle kitap pazarının geleneksel sınırlarını derinden sarsarak, o ana kadar ulaştığı entelektüel kesimin yanısıra, yeni bir alıcı kitleye, özellikle satın alma düşkünlüğüyle tanınan gençlik kesimine de ulaşmayı başardı.

Çeviri seçeneklerinin değerlendirimi

İlk iki çeviride, tümce içeriğinin yeterince anlaşılmasıyla ilgili dolayısıyla iyi anlamlandırmanın olanaksızlığı görülmektedir. Özellikle "jenseits" ilgecinin „öbür dünya“ olarak çevrilmesi, söz konusu öğrencinin metin bağlamı (Kontext), anlamsal bağlam (Kohärenz) ve dilbilgisel bağlam (Kohäsion) gibi metinsellik ölçütlerinden² haberdar olmadığı ve dil kullanımına gerekli özeni göstermediğini ortaya koyuyor. Öğrenci anlam bakımından tümceyi tam olarak yakalamasa da, neden-sonuç ilişkisini bulabilmiştir.

3. Tümcede "jenseits" ilgeci çevirilmemiştir. Bunun sonucunda tümcenin vurgusu ve dolayısıyla içeriği eksik olmuştur. İlk üç tümce ne denk (Äquivalent), ne uygun (angemessen), ne de kabuledilebilirdir(akzeptabel).

4. Tümce birçok bakımdan ilginçtir. İçeriksel ve iletişimsel açıdan başarılıdır. Burada çeviri biliminde kimi eleştirilere karşın, genel kabul gören " metne olabildiğince bağlı, gerektiği kadar serbest" ilkesi gözetilmeyip, bir bakıma tümce çevirilmeyip betimlenmiştir. Gözetilmeyen bir başka ilke de, sözcük tasarrufunu erekleyen dil ekonomisi (Sprachökonomie) ilkesidir. Ancak metnin anlaşıldığı ve anlamlandırılmaya çalışıldığı belirgindir. Sıfatlar ve ilgeçler (Partikel, Präpositionen) tümcede anlam pekiştirici bir işlev görürler. Bu dilsel yapıların sözlüksel anlamlarıyla çeviri yapmak pek olanaklı değildir; çünkü, bunlar tümce kurgusuna göre anlam kazanırlar. Bu bakımdan çevirmen bu tür yapıları tasarlamadığı tümce kurgusuna göre anlamlandırmalıdır. Söz konusu dilsel yapıları tek tek anlamlandırma çabası ve yanlış dilsel tercihler, çeviriyi hantallaştırabiliyor. Bu tümcede böyle bir hantallık gözleniyor.

² Metinsellik ölçütleri geniş anlamda Heinz Vater in "Einführung in die Textlinguistik" adlı yapıtında 31-66 sayfaları arasında irdelenmektedir.

5. 6, 7 ve 8.. çeviri seçeneklerinde gerek tümce kurgusu, gerek denklik, gerek sözcük seçiminde özen gösterildiği açıkça görülüyor. Dördüncü tümce bağlamında anılan ilkeler gözetilmiştir. 5. Tümcede (yani gençliği) açıklaması bir yaratıcılık örneği oluştururken, (vor allem) ilgecini sözcüğü sözcüğüne "her şeyden önce" olarak çevirmek körü körüne bir sadakatı gözler önüne seriyor.

Çeviri seçeneklerinde şu karşılıklar dikkat çekiyor:

Zugänglichkeit: kullanılabilirlik, ulaşılabilirlik, edimilebilirlik

Gehobene Klasse: elit kesim, elit kitle, elit sınıf, üst toplumsal grup, üst gelir gurubu ve entellektüel kesim.

Jenseits: kimi tümcelerde çevrilmemiş, öbür dünya, ötesinde, yanında (diğer) ve yanısıra.

Die kauffreudigste Schicht, die Jugend: alışverişe en hevesli olan gençler, alışverişini seven gençler, alışverişe hevesli gençlik, alışveriş heveslisi tabaka, yani gençlik, kitap alma isteği olan genç kitle, satın almaya hevesli gençler ve satın alma düşkünlüğüyle tanınan gençlik kesimi.

Erobern: ele geçirmek, fethetmek, hitap etmeyi başarmak, ulaşmak ve ulaşmayı başarmak.

"Zugänglichkeit", "jenseits" ve "die kauffreudigste Schicht, die Jugend" anlamaktan çok anlamlandırmayı güçleştiriyor. Özellikle anlamlandırma gücünün, anlama açısından belkide en sorunsuz olan "die kauffreudigste Schicht, die Jugend" ifadesinde yoğunlaşıyor. Bu kavramları, metin bağlamına ve duruma uygun olarak anlamak, metin türünü gözeterek yeniden yaratabilmek için edimsel yetiye gereksinim vardır. Çeviri edimsel yetiyi gerektiriyor ve edimsel yetinin gelişimine katkıda bulunuyor.

Edimsel-işlevsel metin çözümlemesi ve yaratıcılık

Çeviri hangi amaç ve işlevle yapılırsa yapılsın anlamayı önkoşullandırır. Her çeviri sürecinde, daha iyi bir anlama için, kaynak metnin çözümlenmesi gerektiği konusunda genel bir kabul vardır. Ancak, bunun nasıl bir metin çözümlemesi olması ve söz konusu metin çözümlemesinde neyin, niçin öncelenmesi gerektiği konusunda bir görüşbirliği yoktur. Juliane House (1997) bunun edimibilimsel metin çözümlemesi olması gerektiğini savunur. Edimsel-işlevsel metin çözümlemesi, metnin dilsel ya da dilîçi belirleyenlerinin, dildışı etkenlere ve duruma bağlı olduğunu gözetken çözümlemedir.

Bu metin çözümlemesi, "kim, neyi, hangi kanalla, hangi etkiyle" sorularını yönelten Lasswell-Formel'e dayanır. Reiss (1984), Bühler (1984), Hönig (1986) ve Nord (1988) çeviri bağlamındaki metin çözümlemesinde Lasswell formülünden esinlenmişlerdir (Nord 1999:351). Edimsel-işlevsel metin çözümlemesi bağlamında şu sorular yöneltilmiştir:

1-Kim, kime, hangi kanalla, nerede, ne zaman, niçin, hangi işlevle metni aktarıyor?

2-Metinde, hangi dizimle, hangi sözel/dilsel olmayan öğelerin katkısıyla, hangi sözcüklerle, hangi vurgu ve etkiyle ne konulaştırılıyor ya da konulaştırılmıyor?

Birinci sorular dizisi, metnin hangi amaç ve işlevle çevrildiğine bağlı olarak, çeviri yöntem ve stratejisinin değişkenlik göstereceğini vurguluyor. Burada ayrıca, metin türüne göre çeviriden beklentinin farklı olabileceğine gönderme yapılıyor.

İkinci sorular dizisi ise, metnin anlamsal-içeriksel ve sözdizimsel-dilbilgisel bağlamının saptanması ve metin bütünlüğünün kavranması ile ilgilidir. Bu sorulara yanıt bulmak, çeviri etkinliğinin ilk aşamasını oluşturur.

Edimsel-işlevsel kaynak metin çözümlemesinde böylesi soruları yöneltmenin ve bunlara yanıt arayıp bulmanın yararı ve işlevi yadsınmaz. Ancak, hangi metin çözümlemesi yapılırsa yapılsın, her anlama bir yorum içerir, dolayısıyla öznelidir. Bu bakımdan çeviri çoğu kez, yaratıcı bir dilsel tutum alışması gerektirir. Wills'e göre, çeviri bir yazarın işi gibi, yaratıcı değil, kaynak metin odaklı yeniden yaratımdır (Wills 1998:111). Chomsky dilsel yaratıcılığı, "sonlu araçların sonsuz kullanımı" olarak nitelendirir (Buhmann 1990:417). Bu bağlamda çevirmen, dilin sonlu kuralla sunduğu sonsuz anlatım olanaklarından kimilerini güncelleştirir. Çevirmenin anılan anlatım olanaklarından yaptığı seçki, yani, dil beğenisi onun özgün çevrimsel tutumunu oluşturur. En yalın metinlerin, hatta (örneğimizde olduğu gibi) tümcelerin farklı çevrilmesinin nedeni, bireysel dilsel önceliklerin farklılığında aranmalıdır.

Yaratıcılık kavramını, her bilim dalı kendine özgü olarak değerlendirir. Örneğin, psikolojide yaratıcılık, yenilik, özgürlük, anlamlılık, mantıklılık, gerçeğe uygunluk ve yararlılık kavramlarını çağırır (bkz. Kußmaul 1999:177). Psikoloji alanında kullanılan yaratıcılık kavramının kimi farklılıklarına karşın, çevirideki yaratıcılık kavramıyla örtüştüğü belirgindir. Bu bağlamda Kußmaul, yaratıcılık alanında yapılan bilimsel araştırmalardan çeviride yararlanıp yararlanılmayacağını sorgulanması gerektiğini vurgular (Kußmaul 1999: 180).

Çeviride metin çözümlemesi ve yaratıcılığın işlevlerinden esinlenerek, çeviri edimini bilardo oyununa benzetmek istiyorum. Bilardoda, topun hangi hızla, hangi falsoyla, bandın hangi noktasına çarptığında, hangi açıyla kırılacağını bilmek, başarılı bir oyun için yetersizdir; önemli olan bu bilgileri uygulayarak, topu istenilen hız ve falsoyla istenilen noktaya gönderebilmektir. Çeviri de bilardo gibi hem kuram hem de edimi aynı anda gerektirir. Bilardoya eğilimli ve yatkın bireyler bilardoda nasıl başarılı olurlarsa, çeviriye eğilimli, edimsel yetileri daha gelişkin bireylerin çeviride daha başarılı olmaları beklenebilir.

Bu bakımdan, çevirmen olarak yetiştirilmesi hedeflenen adayların giriş sınavlarında dilsel yetilerinin yanısıra, edimsel yetilerini de ölçmeyi hedeflemek ve müfredatları ona göre belirlemek yararlı olabilir. Böylece çeviri hem çevirmenin edimsel yetisinin gelişimine katkı sağlayabilir, hem de edimsel yetileri gelişkin bireylerce daha iyi uygulanabilir.

Faik Kanatlı

Kaynakça

- Griesbach, H. (1983): "Moderne Welt 2" Sprachtexte mit Übungen, Hueber Verl., S.165
- Vater, H. (1994): Einführung in die Textlinguistik 2., Aufl., Fink Verl. GmbH, München
- Snell, M.-H./Hönig, H. G./Kußmaul, P. (Hrsg.) (1999): Handbuch Translation 2., verbesserte Aufl. Staufenberg Verl. GmbH, Tübingen
- Hansen, G. (1999) Die Rolle der fremdsprachlichen Kompetenz in: Snell, M.-H./Hönig, H. G./Kußmaul, P. (Hrsg.) (1999), 341-343
- House, J. (1997): Translation Quality assesment: a model revisited Narr Verl., Tübingen
- Nord, Ch. (1999): Textanalyse: pragmatisch/funktional in: Snell, M.-H./Hönig, H. G./Kußmaul, P. (Hrsg.) (1999), 351-354
- Bühler, H. (1984): Textlinguistische Aspekte der Übersetzungsdidaktik Narr Verl. Tübingen, 250-259
- Hönig, H. G. (1986): Übersetzen zwischen Reflex und Reflexion. Ein Modell der übersetzungsrelevanten Analyse Tübingen, 230-251
- Nord, Ch. (1988): Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlage, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Groos Verl., Heidelberg
- Reiß, K. (1984): Methodische Fragen der übersetzungsrelevanten Textanalyse. Lebende Sprachen 1, 7-10
- Wills, W. (1988): Kognition und Übersetzen. Zur Theorie und Praxis der menschlichen und maschinellen Übersetzung. Niemeyer Verl. Tübingen, 111
- Bußmann, H. (1990): Lexikon der Sprachwissenschaft. Kröner Verl. Stuttgart
- Kußmaul, P. (1999): Kreativität in: Snell, M.-H./Hönig, H. G./Kußmaul, P. (Hrsg.) (1999), 178-180

Necdet Neydim

Istanbul Üniversitesi

Türkiye'de Son Yirmi Yılda Çeviri Çocuk Edebiyatında Meydana Gelen Değişimlere Çocuk Paradigmasındaki Değişim Açısından Bakış

Çocuk ve gençlik edebiyatındaki değişim süreçlerinin toplumsal arka planı

Osmanlı döneminde XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve Cumhuriyet döneminde 1950'lerden sonra yoğunlaşan ÇÇE'nin etkinliği 80'li ve 90'lı yıllarda da sürmüştür; toplumsal anlayış değişikliklerinde önemli katkılarda bulunan bir araç konumunu sürekli korumuştur. Salt ÇÇE'nde değil aynı zamanda yetişkin edebiyatında da akımları ve yeni yaşam anlayışlarını çeviri edebiyat ülkemize taşımıştır.

Batı'da aydınlanmanın ürünü olan çocuk ve gençlik edebiyatı (ÇÇE) XVII. yüzyılının sonlarında başlarken, Osmanlı'da Tanzimat'ın ardından, ancak XIX yüzyılın 2. yarısında başlayabilmiştir. Aydınlanmayla birlikte Batı'da ortaya çıkan ÇÇE salt aydınlanmanın dünya görüşünü yansıtmamış, aynı zamanda aydınlanmaya tepki olan Romantizm'in ve dinin bakış açılarını ve tepkilerini yansıtan ve onların çözümünü ortaya koyan örneklerle de temsil edilmiştir. Aydınlanma dünya görüşünü yansıtan kitapların yanısıra, aynı dönemde buna tepki olan görüşlerin yansıdığı çocuk ve gençlik edebiyatı, 60'lı yıllarda büyük bir anlayış değişimi geçirmiştir. Bu yıllara kadar çocuğa biçimlendirilebilecek bir nesne anlayışıyla yaklaşan edebiyat eğitim sistemi, bu yıllarda önemli bir sorgulamadan geçirilmiş; temel anlayışında büyük değişimler yaşamıştır. Bu anlayış değişiminde 68 Öğrenci Hareketlerinin önemli bir etkisi olmuştur. Bu anlayış edebiyatta çocuğu merkez konuma yükseltmiş ve çocuk gerçekliği ve eşitliği edebiyata daha fazla yansımaya başlamıştır.

Batı'da ÇÇE bu süreci ve çatışmayı yaşamışken, bizde yaklaşık yüzelli yıl sonra başlayan çocuk ve gençlik Edebiyatının ilk ürünleri çeviriler olmuştur. (ilk çeviriler 1860 larda başlıyor) Çeviri kitapların tümü sanki bütünüyle aydınlanmanın bir ürünü ve yansıması olarak algılanmıştır. Batıda farklı amaçlar doğrultusunda ortaya konan bu edebiyat ürünleri Osmanlı'da ve Türkiye'de tek bir kaptan birleştirilerek temel amaç olan modernleşme doğrultusunda kullanılmıştır. Bu anlayış çok büyük bir değişime uğramadan 80'li yıllara kadar devam etmiştir. 80'li yıllardan sonra Türkiye'de önemli değişimler yaşanmış ve bu değişimler toplumun yaşam biçimine yansımıştır. Ancak bu değişim talep (çocukların talebi) olmasına karşın edebiyata tam anlamıyla yansımamıştır.

Faik Kanatlı

Kaynakça

- Griesbach, H. (1983): "Moderne Welt 2" Sprachtexte mit Übungen, Hueber Verl., S.165
- Vater, H. (1994): Einführung in die Textlinguistik 2., Aufl., Fink Verl. GmbH, München
- Snell, M.-H./Hönig, H. G./Kußmaul, P. (Hrsg.) (1999): Handbuch Translation 2., verbesserte Aufl. Staufenberg Verl. GmbH, Tübingen
- Hansen, G. (1999) Die Rolle der fremdsprachlichen Kompetenz in: Snell, M.-H./Hönig, H. G./Kußmaul, P. (Hrsg.) (1999), 341-343
- House, J. (1997): Translation Quality assesment: a model revisited Narr Verl., Tübingen
- Nord, Ch. (1999): Textanalyse: pragmatisch/funktional in: Snell, M.-H./Hönig, H. G./Kußmaul, P. (Hrsg.) (1999), 351-354
- Bühler, H. (1984): Textlinguistische Aspekte der Übersetzungsdidaktik Narr Verl. Tübingen, 250-259
- Hönig, H. G. (1986): Übersetzen zwischen Reflex und Reflexion. Ein Modell der übersetzungsrelevanten Analyse Tübingen, 230-251
- Nord, Ch. (1988): Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlage, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Groos Verl., Heidelberg
- Reiß, K. (1984): Methodische Fragen der übersetzungsrelevanten Textanalyse. Lebende Sprachen 1, 7-10
- Wills, W. (1988): Kognition und Übersetzen. Zur Theorie und Praxis der menschlichen und maschinellen Übersetzung. Niemeyer Verl. Tübingen, 111
- Bußmann, H. (1990): Lexikon der Sprachwissenschaft. Kröner Verl. Stuttgart
- Kußmaul, P. (1999): Kreativität in: Snell, M.-H./Hönig, H. G./Kußmaul, P. (Hrsg.) (1999), 178-180

Necdet Neydim

Istanbul Üniversitesi

Türkiye’de Son Yirmi Yılda Çeviri Çocuk Edebiyatında Meydana Gelen Değişimlere Çocuk Paradigmasındaki Değişim Açısından Bakış

Çocuk ve gençlik edebiyatındaki değişim süreçlerinin toplumsal arka planı

Osmanlı döneminde XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve Cumhuriyet döneminde 1950’lerden sonra yoğunlaşan ÇÇE’nin etkinliği 80’li ve 90’lı yıllarda da sürmüştür; toplumsal anlayış değişikliklerinde önemli katkılarda bulunan bir araç konumunu sürekli korumuştur. Salt ÇÇE’nde değil aynı zamanda yetişkin edebiyatında da akımları ve yeni yaşam anlayışlarını çeviri edebiyat ülkemize taşımıştır.

Batı’da aydınlanmanın ürünü olan çocuk ve gençlik edebiyatı (ÇÇE) XVII. yüzyılının sonlarında başlarken, Osmanlı’da Tanzimat’ın ardından, ancak XIX yüzyılın 2. yarısında başlayabilmiştir. Aydınlanmayla birlikte Batı’da ortaya çıkan ÇÇE salt aydınlanmanın dünya görüşünü yansıtmamış, aynı zamanda aydınlanmaya tepki olan Romantizm’in ve dinin bakış açılarını ve tepkilerini yansıtan ve onların çözümünü ortaya koyan örneklerle de temsil edilmiştir. Aydınlanma dünya görüşünü yansıtan kitapların yanı sıra, aynı dönemde buna tepki olan görüşlerin yansıdığı çocuk ve gençlik edebiyatı, 60’lı yıllarda büyük bir anlayış değişimi geçirmiştir. Bu yıllara kadar çocuğa biçimlendirilebilecek bir nesne anlayışıyla yaklaşan edebiyat eğitim sistemi, bu yıllarda önemli bir sorgulamadan geçirilmiş; temel anlayışında büyük değişimler yaşamıştır. Bu anlayış değişiminde 68 Öğrenci Hareketlerinin önemli bir etkisi olmuştur. Bu anlayış edebiyatta çocuğu merkez konuma yükseltmiş ve çocuk gerçekliği ve eşitliği edebiyata daha fazla yansımaya başlamıştır.

Batı’da ÇÇE bu süreci ve çatışmayı yaşamışken, bizde yaklaşık yüzelli yıl sonra başlayan çocuk ve gençlik Edebiyatının ilk ürünleri çeviriler olmuştur. (ilk çeviriler 1860 larda başlıyor)Çeviri kitapların tümü sanki bütünüyle aydınlanmanın bir ürünü ve yansıması olarak algılanmıştır. Batıda farklı amaçlar doğrultusunda ortaya konan bu edebiyat ürünleri Osmanlı’da ve Türkiye’de tek bir kaptan birleştirilerek temel amaç olan modernleşme doğrultusunda kullanılmıştır. Bu anlayış çok büyük bir değişime uğramadan 80’li yıllara kadar devam etmiştir. 80’li yıllardan sonra Türkiye’de önemli değişimler yaşanmış ve bu değişimler toplumun yaşam biçimine yansımıştır. Ancak bu değişim talep (çocukların talebi) olmasına karşın edebiyata tam anlamıyla yansımamıştır.

80 sonrası Türkiye'de kentleşme olgusu -kırsal ve kentsel ailede ortaya çıkan değişiklikler

1950'li yıllarda ortaya çıkan hızlı kentleşme olgusu, 70'li yılların sonunda ivme kaybetmiş, ancak bu olgu 80'li yılların ortasından itibaren yeniden artan oranda hızlanmıştır. Tarımsal ilişkilerin değişmesi, tarımın geçim sağlayıcı işlevini yitirmesi, sosyolojik etkenler bu artışta önemli rol oynamıştır. Ayrıca kentlerin kırsal alana göre daha cazip yaşam olanaklarını sunması (en azından umut bazında) bunda önemli bir rol oynamıştır. Göçlerin yarattığı hızlı nüfus artışı kentlerin plansız büyümesine neden olmuştur. Kentlere göç eden büyük insan kütlesi kentlerin çevresinde oluşan gecekondu ailelerinde yaşamaya başlamışlar ve kent çevresinde kent kültüründen farklı bir gecekondu kültürünün oluşmasına da neden olmuşlardır. Feodal kültürle kent kültürü arasında oluşan bu kültür bir ara geçiş kültürü gibidir. Ama bu geçişin yönü kent kültürüne doğrudur.

Aile yapısı

Kente göç, ailenin içinde bulunduğu tüm ilişkileri değiştirir. Gecekondu ailesi artık kendisini köydeki komşularıyla değil, kentin en üst tabakalarında yaşayan gruplarla karşılaştırmaktadır. Gözlediği kentsel yaşamın olanaklarından yararlanmak istemektedir. Bütün bunların sonunda gecekondu ailesi hızla kentsel değerleri benimser, ayrıca oldukça yüksek beklentiler geliştirir. Hemen hemen bütün bütün gecekondu aileleri bir konut sahibi olmayı ve çocuklarını eğitimin en üst basamaklarına kadar desteklemeyi istemektedir. Bu beklentilere uygun gerçekçi davranış biçimi de bu ailelerin bir niteliğidir. Çok çalışır, yeni beceriler öğrenir ve çocuklarını yüksek öğrenime yönlendirir... Bütün bu oluşum ve değişimler sırasında gecekondu ailesi geride bıraktığı köyüyle birlikte, geleneksel feodal değerlerini de önemli ölçüde terketmiştir. Buna karşılık geldiği çevrenin sanayiye dayalı yeni kentsel değerler sistemini de özümleyecek durumu ve zamanı olmuştur.

Böylece "kent hukuku dışı alanlarda" yaşayan aileler "iki arada bir derede" kalır ve her iki tutarlı değerler sisteminin dışında kalarak, kendilerine özgü bir değerler sistemi ve pek doğal olarak yepyeni bir kültür geliştirir. Bu kültür **arabesk kültür**'dür.

Türkiye'de henüz baskın bir kültür konumuna yükselememiş olan kent kültürü karşısında arabesk kültür, popülist yaklaşımlar sonucu genel olarak ülkenin bütünü de etkilemiş ve baskın bir kültür konumuna yükselmiştir. Bu etki feodal kültürü ve kent kültürünü etkisi altına almış ve onların değerlerini de erozyona uğratmıştır. Günümüzde farklı bir açıdan bakıldığında post-modern diye tanımlanabilen bu görüntü tarihsel süreçteki gelişmelere bakıldığında modernliğe geçiş görüntüsü arz etmektedir. Modern araçların kullanılması modernliğin göstergesi sayılamaz; bu ancak bir geçişin hızlandırıcı elemanı olabilir.

Ancak bütün bunlara rağmen post-modern ya da pre-modern olarak tanımlanan bu süreç, çok hızlı bir gelişim göstermektedir. Toplumsal ilişkilerdeki anlayışlar ortalama 20 yıllık dönemlere ayırabileceğimiz süreçlerde büyük değişimler göstermektedir. 60'lı ve 70'li yıllarda toplumun büyük bir kısmında egemen olan anlayış ve değerler 80'li yıllarda alt üst olabilmekte ve yeni değerlere yerini bırakabilmektedir.

Bu değişimler en çok çocuk ve gençleri etkilemektedir. 60'lı ve 70'li yıllarda gençlik arasında egemen olan hayat anlayışı, toplumsal sorunlara dönük bir çizgi gösterirken, 80'li yıllarda depolitize edilmek için büyük çaba sarfedilen dönemin gençliği, bu dönemde sürdürülen bilinçli eğitim ve toplumsallaştırılma politikalarıyla kendine karşı, yakınlarına karşı, topluma karşı ve dünyaya karşı hiçbir sorumluluk duymayan, tersine onları kendine karşı sorumlu sayan bir nitelikte yetiştirilmek istenmiştir (Kongar 1998)

80 sonrası gelişmelerin gençlik üzerindeki etkisi

80'li yıllarda uygulamaya konan temel ekonomik görüşün gereksindiği toplum yapısının oluşmasına hizmet eden bu anlayış (Liberalleşme) hızlı bir bireyleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. Batı toplumlarında uzun bir zamana yayılarak yaşanan bu süreç-onlara da yaşandığı dönemde ağır bedeller ödetmiştir- bizde hızlı bir şekilde yaşanmış ve hızlı bireyleşme, doğal olarak yabancılaşma ve yalnızlık getirmiştir. Bu dönemde egemen olan temel ekonomik ve sosyal paradigmanın, gelişim sürecine koşut olarak sosyal örgütlenme modellerini batıdaki örneklerine benzer ya da gereksinmelere uygun olarak sunamamış olması gençlikte farklı yönelimlere neden olmuştur. 80 öncesi siyasal bağlamda ortaya çıkan-sonuçları itibarıyla ağır bedeller ödeten- bu yönelimler, 80 sonrasında, bir bölümüyle salt tüketen bir gençlik; bir bölümüyle de dine yönelen bir gençlik görünümü kazanmıştır.

Medyanın paradigma değişimine etkisi

80'li yıllarda ortaya çıkan toplumsal paradigma değişimine bu yıllarda yayın hayatına giren özel kanalların önemli bir etkisinin olduğunu söylemek gerekir. Renkli televizyon, özel kanallar ve iletişim teknolojisinin gelişmesi, toplumsal yapıda önemli sarsıntılara neden olmuştur. Tek kanallı televizyonun ardından denetimi oldukça güç olan yeni gelişmeler toplumsal ilişkiler ve değerler bütününe oldukça etkilemiştir.

Kitle yayım teknolojileri baskın ideolojiye dayalı olarak yapılandırılan popüler kültür imgelerini iletmekte ve bu ileti de yeniden yapılandırılmaya çalışılan sosyolojik anlayışın yerleşmesini sağlamaktadır. Kitle iletişim araçları olmaksızın gerçekleştirilmesi onyıllar alacak bu süreç bu araçların devreye girmesiyle kısa sürede bir alt üst oluşu gerçekleştirebilmektedir. 80 sonrası doğan kuşağın bir önceki kuşakla ortaya çıkan çatışmasında ya da uyumsuzluğunda kendi çocukluk dönemlerinde yaşanan çok büyük farkların yattığını söylemek gerekir.

2- Edebiyatta çocuk

XIX yüzyılın ikinci yarısına kadar çocuk edebiyatına dönük bir çalışma görülmez. Tanzimat'ın başlangıcıyla birlikte çocuğa, çocukluğa ve çocuk edebiyatına dönük yeni bakış açıları ortaya çıkmaya başlar. Tanzimatla birlikte başlayan batılılaşma çabaları çocuğa bakış açısını değiştirmiş ve ona dönük edebiyat ve eğitimin gereksinmesini doğurmuştur. Ancak henüz feodal ilişkilerini sürdürmekte olan Osmanlı toplumunda aydınlanma çabaları bir öykünme olarak ortaya çıkmıştır. Bu öykünme Batı'ya yetiştirme çabalarının da bir zorunluluğudur aynı zamanda. Aydınlanma kendi bakış açısıyla çocuğa yaklaşırken ve kendi felsefesine dönük bir çocuk edebiyatı yaratırken, Tanzimat da benzer bir yolu izleme çabasına girmiştir. "Robinson Cruseu"

ve "Gulliver" romanlarının çocuk edebiyatı alanında ilk çevrilenlerden olması Batı'daki Aydınlanma sürecinin çeviri yoluyla bize yansıtılma çabası olarak görülmelidir. Daha sonra Jules Verne'nin kitaplarının çevrilmesi, çocuğu bilime yöneltmenin bir çabası olarak düşünülebilir.

Aydınlanma dönemi, yeni toplumun gereksindiği yetişkinleri yaratabilmek için çocuk edebiyatında didaktik ve ahlakçı bir yöntem izleyerek, idealize çocuk figürü çizmiş ve uzunca bir süre bu figürü yaratma çabasını sürdürmüştür. Osmanlı döneminde Tanzimat'tan başlayarak aynı yöntem uygulanmış ve bu yöntem daha sonra Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüştür. Çocuk edebiyatına dönük çalışmalar didaktik, ahlakçı ve buyurgandır. Başlangıçta çocuğa oyunu bile yasaklayan anlayış, daha sonra belli bir süreç içerisinde yumuşama göstermiştir.

Tanzimat dönemindeki çocuk edebiyatının en önemli yanı kız ve erkek çocukları ayırmaksızın eğitime yönelmiş olmasıdır. (bkz. Kür İsmet, Türkiyede Çocuk dergileri 1869- 1928) Tanzimatla temelleri atılan ve Cumhuriyet'le daha bir geliştirilen çocukluğa bakışta didaktik yön yine de ağırlığını sürdürmüştür.

Tarihsel süreçte çeviri çocuk edebiyatı

Tarihsel süreç içinde çeviri çocuk edebiyatına baktığımızda, Tanzimatla başlayan yenileşme çabalarının içinde çeviri edebiyatın önemli bir yer tuttuğu görülür. Edebiyat geleneğimizde başlangıçta Batı'da da olduğu gibi çocuk edebiyatı yetişkinlerle ortak sözlü edebiyata (masallara ve destanlara) dayandığı ve ayrı bir çocuk edebiyatından söz edilemeyeceği için bu boşluğu doldurmakta çeviri çocuk edebiyatından yararlanılmıştır.

Edebiyat tarihçilerimiz tarafından genel olarak kabul edildiği gibi, yeni Türk edebiyatı XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Tanzimat döneminde, Avrupa ve özellikle Fransız etkisiyle doğmuş, o dönemde yapılan çeviriler başlıca etki aracı olarak çok önemli bir rol oynamışlardır. Bundan başka Tanzimat'tan beri süregelen çeviri etkinliğinin Cumhuriyet'ten sonraki çağdaş edebiyatımızı da canlandırmaya devam ettiğine dair pek çok gösterge vardır. Ancak bu geniş bağlam içinde, edebiyat tarihi açısından çeviri yetişkin edebiyatı söz konusu olduğu zaman önemli görülen dönem, çevirilerin bariz şekillendirici işlev gördüğü Tanzimat dönemidir. Aynı şeyleri çeviri çocuk edebiyatı için de söylemek mümkündür. Çeviri edebiyatla yerli edebiyat dizgesi arasında, sonraki dönemlerde görülen ve belki de daha karmaşık olan ilişkiler, tarihsel araştırmalara konu olmamıştır. (Aktaran Paker 1987)

Batıyla ortaya çıkan bu etkileşimde çevirilerin önemli bir işlevi vardır. Çevrilen kitaplara bakıldığında Batının yaşadığı gelişim sürecinin biraz geç de olsa bizde de yaşandığını görmek mümkündür. Batı'da 1719 yılında yayınlanan, cesaretle ve tekniğe hükmederek dünyaya egemen olunabileceğini ve insana duyulan inancı vurgulayan Daniel Defoe'nin "Robinson Crusoe" romanı bizde 1864 yılında Ahmet Lütfi çevirisiyle "Hikaye-i Robinson" adıyla yayınlanır. 1726 yılında yayınlanan, kısır mücadeleler ve hoşgörüsüzlüğün getirdiği deneyimleri, insan hırsının boşluğunu, sonunda geriye umutsuzluk ve yalnızlığın kaldığını ortaya koyan Jonathan Swift'in 'Gulliver' romanı da 1872 yılında Mahmud Nedim tarafından çevrilir ve 'Gulliver Nam

Müellifin Sevehatnamesi' adıyla yayınlanır. Çeviri çocuk edebiyatının bu iki kitapla başlaması Batı'daki aydınlanma sürecinin çeviri yoluyla bize yansıtılması olarak algılanabilir. Bu dönemde Jules Verne'nin kitapları da yayınlanır. 'Gizli Ada' (1869) 'Seksen Günde Devrialem' (1889) 'İki Sene Mektep Tatili' (1891) Ahmet İhsan Tokgöz çevirileridir. 'Merkezi Arza Seyahat' (1885) 'Beş Hafta Balon ile Seyahat' (1888) Mehmet Emin tarafından çevrilmiştir. Bu dönemde ayrıca Şinasi, Rezaizade Mahmut Ekrem ve Ahmet Mithat Efendi'nin La Fontaine ya da başka şair ve yazarlardan şiir ve düzyazı biçiminde çevirdiği fabl türünde kısa hikayeler ve uyarlamalar vardır. (Aktaran Koz 1993) Avrupa kültürüne ve sanayileşmesine ve aydınlanma sürecine artan ilginin somut belirtileri olan bu eserlerin yayınlanması, toplumda yeni bir kültürün oluşturulması ve bu kültürle yetişmiş kuşakların yaratılması çabasıdır.

Doksanlı yıllara kadar süren son otuz yıla baktığımızda sürekli olarak en çok baskı yapan kitapların çocuk klasikleri olduğu görülür. 60' lı yıllarda yayıncılık patlaması gerçekleşir. Aynı ya da değişik yazarlardan kitaplar çevrilir. Ancak klasiklerin dışında yeni çevrilen kitap sayısı genel orana göre oldukça düşüktür. 60 lı yıllarda yazarların aynı ya da farklı kitapları 400'e yakın baskı yapmış.70 li yıllarda ise ÇÇE na dönük çalışmalarda 60 lı yıllara göre pek fazla değişiklik olmaz Yine en çok baskısı yapılan kitaplar 60 lı yılların kitaplarıdır. yeni çevrilen kitap sayısı oran olarak çok düşüktür. Bu arada 60 lı yıllardaki çeviri kitap baskı yoğunluğunun 70 li yıllarda azalması göze çarpar. Bu dönemde yerli yazarlara telif eserler yazdırma çabasına girilmiş, birçok ünlü yazar çocuklar için kitaplar yazmış ancak bu sürekliliğini koruyamıştır

Batıda 60'lı yıllarda çocuk ve gençlik edebiyatında meydana gelen paradigmatik değişimin toplumsal arka planı,Almanya örneği :

Aynı dönemlerde Batı'da 68 öğrenci hareketleri sonucu çocuk edebiyatı ve eğitim sistemi yeniden ele alınmış ve çocuk edebiyatında iyi kitap kavramı sorgulanmaya başlanmıştır.1967 de yazdığı bir yazıda Klaus Doderer, Almanya'da son zamanlarda 'iyi kitap' kavramı konusunda sıkıntılarının arttığını vurgulamaktadır. Doderer'e göre bu dönemde çocuk edebiyatı konusunda yeni bir tepki oluşmakta ve çocuk edebiyatıyla ilgili temel dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Aslında o zamana kadar hiç sorgulanmayan edebiyatın eğitim amaçlı kullanımı uzlaşması reddedilmektedir. Bu uzlaşmanın ortadan kalkmasındaki neden, bu konuda var olan anlayışların içeriğinde bazı düzeltmeler yapılmasının ötesinde,ilkesel yeni kararların alınması, iyi kitap kavramı ve onun edebiyat eğitimi açısından kapsamının değiştirilmesi noktasındaydı. İyi kitap kavramı sorgulandığında, gerçekte bu kavramın yeterince belirsiz olduğu, bir takım genel görüşlerle yüklü olduğu ortaya çıkmıştır. Bunu içeren yapıtların sanat yapıtları olmadığı, yalnızca iyi olarak tanımlanabileceği belirlenmiştir. Belli bir norma uygun, ideal iyi kitabın gerçekte olmadığı, hiç var olmadığı, bunun bir hayal olduğu vurgulanırken, ahlaki ve eğitici okuma kitaplarının üretilebileceğini ve bunların çocuklara yaşamsal destek sağlayacağını düşünmenin sabit fikirli insanların kurdukları bir düşten öteye geçemeyeceği söylenmiştir.

60'lı yılların ikinci yarısından itibaren çocuk ve gençlik edebiyatı kavramı içersinde eleştirel yeni bir düşünce harekete geçer ve bu düşünce iyi kitabı sorgulama sürecini başlatır. Bu tepki sürecinin öncülüğünü yapan ve biçimlendiren 68 muhalif öğrenci hareketidir. 68 hareketi, temelde varolan eğitim politikasına karşı çıkar. Eğitim politikasına dönük eleştiri, aynı zamanda yazın eleştirisiyle de politik ve sosyolojik düzlemde bir kesişme noktası oluşturur. Bu yeni eğilimlerin ortaya çıkıp kesiştiği düzlem, hem pedagoji ve hem de Germanistik alanında yeni bir bilim anlayışının temellerini de atar.

Bu konuda öncülük yapan yazarların başında Peter Haertling ve Christine Nöstlinger gelmektedir. Bu görüş çocuğun farklı olduğunu, yetişkinlerin çocuğa yetişkin gibi değil, ona uygun davranması gerektiğini vurgular. Burada önemli olan çocuğun eşitliğinin ve gerçekliğinin kavranmasıdır. 60'lardan sonra ortaya çıkan temel görüşteki bu değişimler çocuk edebiyatının daha da ciddiye alınmasını sağlamıştır. Eşitlik kavramı anlamını bulmuş ve çocuk edebiyatında yazınsal estetikten, toplumsal - iletişim yönlendirici pozisyonlara kadar tartışmalara neden olmuştur ve günümüzde edebiyat estetik eleştirisi yerine içerik eleştirisini ön plana çıkarmıştır. (krş. Bernd Dolle -Weinkauff)

70'li ve 80'li yıllarda Türkiye'de çocuk edebiyatına bakış

Çocuk edebiyatı zaman içinde Türkiye kültür yaşamının girdiği farklı kullarlara karşın hep aynı belirleme içinde kalmıştır. Hep egemen politik anlayışın gelecek kuşaklara yaptığı yatırımın aynası olmuştur. Çocuğun bağımsızlığı ve kendi gerçekliği hep dışarda kalmış ve edebiyata çocuk bakışı ve dolaysız çocuk gerçekliği bir türlü girememiştir. Devlet düzeyinde değilse bile toplumsal katmanlarda politik yönelişlerin değiştiği 70'li ve 80'li yıllarda çocuk edebiyatının konumu değişmemiştir. 70'li yıllar gerek çeviride gerek yerli ürünlerde sol kitapların ağırlık kazandığı bir dönem olmuştur. 80'li yıllarda ise dini kesimin yoğun olarak çocuk edebiyatına yöneldiğini görüyoruz. Bu kesimlerin edebiyatta yapmaya çalıştıkları, kendi ideallerine uygun karakterleri canlandırmak ve kendi ideal değerlerini yeni kuşaklara aşlamak olmuştur. Böyle bakıldığında çocuk edebiyatı hep kamusal alanın bir parçası olarak algılanmıştır. (krş. Kurultay; Neydim)

80 sonrasında çocuğun merkez konuma yükselmesi:

80 sonrasında toplumda çocuk yeniden merkez konuma yükselmiştir. Ancak bu yükselmeye, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında çocuğun, toplumsal bir değer olarak algılanmasına eşdeğerli bir anlam yüklemek mümkün değildir. Burada çocuk, toplumsal bir merkez olmaktan daha çok, „ailenin merkezi“ olmaya başlar ve bunun yanında çocuğun büyük bir „tüketim kitlesi“ olarak keşfi önemli rol oynar. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi televizyon kanallarının çoğalması çocuğu da ayrı bir kitle olarak ele almayı beraberinde getirmiş ancak bu araçlar çocuğu tüketici bir kitle olarak görmüştür.

Çocuğun tüketici olarak görülmesi ve bu bağlamda ona seslenilmesi onun kendini bir değer olarak algılaması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Giysilerden başlayıp; oyuncaklara uzanan bu tüketim eylemi sonuçta edebiyata da yansımıştır. Çocuk

edebiyata yansıyan bu tüketici olma hakkını okur olarak geleneksel anlayışın dışında kullanma sürecine girmiştir. Bütünüyle yaygın olmasa da çocuk artık kendi okuyacağı kitabı seçme hakkını kullanmak istemekte ve kullanmaktadır. Son yıllarda özel okulların büyük çoğunluğunda kitap fuarları düzenlenmekte , yazarlar ve kitaplar bire bir çocukla karşı karşıya gelmektedirler. Çocuk, kitabı eline almakta ve seçim hakkını kullanmaktadır. Seçme kültürü ve bilgisine henüz yeterince sahip olmasa da bu süreç onun deneysel olarak gelişmesini de sağlayacaktır.

Çocuğun seçme hakkını kullandığını ortaya koyan başka göstergeler de vardır: Kendileriyle görüştüğüm bir çok edebiyat öğretmeni çocuklara önerdikleri kitapları, onlara okutamadıklarından yakınmaktadır. Bu, her ne kadar bir karşı koyma olarak algılsa da, çocukların önerilen kitaplardan keyif almadıklarını belirtmeleri onların, seçme hakkını kullandıklarını göstermektedir.

Son üç yılda, yirminin üzerinde okulda çocuklarla yaptığım söyleşilerde çocukların büyük çoğunluğu kendi gerçekliğini anlatan öykü, şiir ve romanlardan çok hoşlandıklarını belirtmişlerdir. Öykü ya da şiirin okunuşundan sonra beğenisini „beni anlatmış“ diyerek belirten çocuklar, dolaylı biçimde çocuk gerçekliğinin edebiyata yansımaları da talep eder durumdadır. Bunun yanında macera kitapları da çocukları en çok çeken kitaplar arasındadır. Yayımlanan macera kitaplarında çocuk, kendi kimliğini açıkça yansıtabilen figürler çizmektedir.

Toplumsal değişimlerin içinde çeviri çocuk edebiyatının tarihsel gelişimine kuramların ışığında bakış:

Ulusal kültürlerin biçimlenmesinde çevirinin önemli bir işlevi olduğunun kültür tarihçileri tarafından yaygın olarak kabul edilmesine karşın, bu alanda çok az sayıda kuramsal ya da betimsel araştırma yapılmış olmasını şaşırtıcı bulur İtamar Even-Zohar. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Tanzimat Dönemi'nden bu yana Çocuk Edebiyatı alanında çeviri eserler önemli bir yer tutmasına karşın bu alanda yeterli bir çalışmanın yapılmadığını söylemek mümkündür.

Bu duruma şaşmamak gerektiğini söyleyen Zohar'a göre: Yazınsal incelemelerin çoğu ister dönemler ve türler, ister yazarlar üzerine olsun "TARİHSEL İŞLEVLERİ" açıklama bakımından aydınlatıcı değildirler. Çeviri yazından başka daha birçok yazınsal dizgeden de, şayet sözedilecek olursa, ancak 'ayaküstü' sözedilir. Çocuk edebiyatı, sıradan dergilerde çıkan öyküler, ya da 'polisye roman gibi örneklerin hepsi aynı kaba konur.

Tarihsel sürece baktığımızda Aydınlanma hareketinin başladığı Tanzimat döneminde çocuk ve çocuk eğitimi aydınlanma felsefesine uygun olarak ele alınmış ve bu alanda temel anlayışta büyük değişimler gerçekleşmiştir. Öncelikle o güne dek var olmayan ve aydınlanmanın bir ürünü olarak ortaya çıkan çocuk edebiyatı kurulmaya çalışılmış ve bu konuda çeviriler önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir.

İlk çevirilerin Batı'daki Çocuk Edebiyatı'nda da ilk ürünler ya da uyarlamalar olan Robinson Cruseau ve Gulliver'in Seyahatnameleri olması bu konuda Batı'yla bir koşutluk sağlama çabası olarak algılanabilir. Ayrıca okuma kültürünü artırmak için

öykü kitaplarının yanısıra bilimsel merakı canlandırmak ve çocukları bilime yöneltebilmek için Jules Verne'lerin çevrilmesi de önemli çaba olarak düşünülebilir. Bu çabanın boşa gitmediği ve önemli ölçüde başarıya ulaştığını söylemek mümkündür. Özellikle Jules Verne çevirileri çocukların hem bilimsel düş gücünü artırmış, hem de bilime yönelmelerini sağlamıştır. Bu konuda en somut örneklerden biri dünyaca ünlü bilim adamlarımızdan biri olan Prof. Dr. Celal Şengör'ün Cumhuriyet Bilim Teknik ekinde yazdığı bir yazıdır. Şengör bu yazısında kendisini bilime yönelten en önemli etkenin Jules Verne'in kitapları olduğunu söylemektedir.

"Jeoloji bilimiyle Arzun Merkezine Seyahat adlı romanı sayesinde tanıştığım Jules Verne de benim doğumumdan tam elli yıl önce, 24 Mart 1905'te ölmüş. Jules Verne'in burada benim tarafımdan etraflıca tanıtılmaya ihtiyacı yok." Seni eserlerinde en çok ne etkiledi?" diye sorarsanız, Verne'in insan zekasına, insan yeteneklerine, bilime ve bunlar sayesinde hiç duraksamadan sürececek bir ilerlemeye duyduğu inançtır diyebilirim." (bkz. Şengör, Cumhuriyet Bilim Teknik sayı 679 s.5)

Bu noktada Even-Zohar'ın Çoğul Dizge Kuramına değinmek gerekir: Even-Zohar Çevriyecek metinlerin, yeni yaklaşımlarla aralarındaki uyuma göre ve erek edebiyatta görebilecekleri yenilikçi işleve göre seçileceklerini söyler.

Böyle bir duruma olanak sağlayan koşullar nelerdir? Bence bunlar çoğul-dizgede egemen olan başlıca üç durumda görülür: a) Çoğul-dizge henüz oluşmamışken, ya da başka deyişle edebiyat henüz genç ve yerleşme sürecinde iken; b) edebiyat ya "çevresel", ya "güçsüz" ya da her iki durumda iken; c) edebiyatta dönüm noktaları, bunalımlar ve yazınsal boşluklar yaşanırken.

a) Birinci durumda çeviri yazın, genç bir edebiyatın, henüz yerleşmiş (ya da yenilenmiş) olan dilini, bir yazın dili olarak görev yapması ve belirginleşmekte olan okur çevresine yarar sağlaması amacı ile, olabildiğince çok sayıda yazın tipine uygulamâ isteğini karşılar. Genç bir edebiyat kısa zamanda bütün yazın tür ve tiplerinde önemli metinler üretmediğinden, başka edebiyatların deneyiminden yararlanır ve böylece çeviri yazın, bu edebiyatın en önemli dizgelerinden biri durumuna gelir...

Even-Zohar'ın da değindiği gibi Tanzimat döneminde henüz oluşmamış olan Çocuk Edebiyatını oluşturabilmek ve çeşitli alanlardaki önemli metinleri üretmediği için başka edebiyatların deneyiminden yararlanmak temel anlayışı oluşturmuştur. Bu nedenle çeviri edebiyat Çocuk Edebiyatı'nın da merkezinde yer almıştır. Bu, toplumsal paradigmadaki meydana gelen değişimin bir gereği olarak da ortaya çıkmıştır.

Tanzimat dönemindeki oluşuma erek odaklı kuramlar açısından baktığımızda, bu dönemdeki çeviri eylemlerinin bu kuramlarla açıklanabilecek yönlerini saptamak mümkündür.

Vermeer, kendi kuramı olan Skopos kuramını açıklarken, bu kuramın çeviri eyleminin amacı üzerine kurulu bir kuram olduğunu söyler. ((Vermeer, 1989)

Vermeer'e göre her çeviri bir eylemdir. Her eylemin bir amacı vardır kuşkusuz ve bu amaç çevirmenin kendisi tarafından belirlenir. Çeviri eyleminin amaçları çok çeşitlilik gösrebilirler. Sözelimi bir çevirmen yabancı bir dilde ya da kültürde çok büyük önem taşıdığına inandığı bir eseri kendi kültürüne tanıtmayı amaçlamış olabilir.

Tanzimat dönemine ve ardından Cumhuriyet dönemine baktığımızda çevirilerin, hep çevirmenlerin öncülüğünde dilimize kazandırıldığını görürüz. Çeviri Çocuk Edebiyatı'ndaki çeviriler de yeni bir toplum yaratma ve aydınlanma sürecini güçlendirme ve hızlandırma amacına yönelik olarak önemli bir yer tutmuştur. Çevirmenler de bu amaca öncülük eden kişiler olarak yerlerini almışlardır.

Yine Vermeer'e dönecek olursak, Vermeer'e göre her çeviri eylemi sonunda ortaya çıkan metnin erek kültür içerisinde belli bir işlevi olacaktır. Skopos kuramına göre çeviri metnin erek kültürde en iyi biçimde işlev görmesi yine çevirinin amacına bağlıdır. Bir başka deyişle çevirmen amacını belirlerken, yapacağı çevirinin erek kültürde nasıl bir işlev göreceğini saptamalı, çevirisini bu amaç ve işlev doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışmalıdır. (Vermeer, 1989)

Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde yapılan çeviriler ve bu noktada çevirmenlerin gördüğü işlev Vermeer'i haklı kılar niteliktedir. Çünkü Tanzimat döneminde ortaya çıkan aydınlanma hareketi bir aydın hareketi niteliğindedir ve bu noktada çevirmen de aydın tavrıyla bu hareketin içinde yerini almıştır. Çevirmenlerin aynı tavrı Cumhuriyet döneminde de sürmüştür.

Gideon Toury'nin Erek Odaklı Kuramı'ndan yola çıkarak gelişmelere baktığımızda ise Toury'e göre:

"çeviri etkinlikleri ve ürünlerinin, erek ekinde sadece değişikliklere neden olabilecekleri değil, özellikle değişikliklere neden oldukları bilinir. Kelimenin tam anlamıyla durum böyledir. Bundan böyle, ekinler boşlukların her kendini gösterdiği yerde ve zamanda, bunlardan kurtulmanın başlıca çaresi olarak kesinlikle çeviriye başvururlar; başka bir deyişle de, geleceği parlak bir erek ekine saygı duyup, ondan yararlanmaya kalkması, haklı nedenlere dayanır. Göstergebilimsel olarak söyleyecek olursak, çeviriyi başlatan erek ekindir."

Toury'nin yukarıda değindiğim temel anlayışından yola çıktığımızda Tanzimat döneminde ve Cumhuriyet döneminde çeviriler erek ekinde var olan boşluklardan kurtulmanın çaresi olarak kullanılmışlardır. Aydınlanma hareketini başlatıp geliştirebilmek için Batı'daki bu ekinin ürünlerinden yararlanılmıştır. Toury'nin de söylediği gibi çeviriyi erek ekin başlatmıştır.

60' yılların sonuna kadar devam eden bu süreç, bu dönemde duraklama geçirir. Özellikle yetmişli yıllarda Çeviri Çocuk Edebiyatı sağ ve sol aydınlar tarafından karşı çıkılması gereken bir alan olarak görülür. Bu dönemde Çocuk edebiyatı yerleştirilmeye çalışılır. Bu çabanın ürünü olarak yerli yazarlarımıza bu alanda ürün

verdirmeye çalışılır.Ortaya konan ürünlerin bazıları kimi zaman aşırı didaktik ve ideolojik yoğunluk içerse de kalıcı eserler de ortaya konur. Tüm karşı çıkmalara karşın bu dönemde yine de klasikler basılır ve yayınlanır.

60'lı yıllar Batı'da Çocuk ve Gençlik Edebiyatı'nın sorgulandığı ve yeniden değerlendirildiği yıllardır.68 Öğrenci Hareketi'yle başlayan çocuk ve çocukluk kavramının ve çocuk edebiyatının sorgulanma süreci, bu alanda paradigmatik değişimlere yol açmıştır.Bu değişimler sonucu çocuğun eşitliği ve gerçekliği edebiyatta yerini bulmuştur. Çocuk artık biçimlenecek bir nesne konumundan çıkmış; edebiyatın öznesi durumuna gelmiştir. Didaktik kitaplar yoğun biçimde eleştirilmiştir.

Bu paradigmatik değişimi başlatan yazarlar ikinci dünya savaşı sonrası yazarlarıdır. Ende, Kaestner, Dahl, Haertling, Nöstlinger, Lindgren, bu sürecin öncüleridir.

Kaestner,çocuk gerçekliğini edebiyata taşıyan ilk yazarlardan biridir. Alman çocuk ve gençlik edebiyatındaki değişim arayışlarında bu değişime dayanak oluşturan bir yazardır. Kaestner, çocuğa dönük bakışında onu,çok önemli bir değer olarak algılar. Çocuğa sunduğu dünya, yetişkinlerden soyutlanmış; ancak gerçekçi ve akılcı bir temelde oluşur. Şiirlerinde sosyal eleştirilerin yanısıra, çocuğa bakışını da görmek olanaklıdır.

Roald Dahl'ın kitapları toplumsal eleştiriler yüklüdür. Dahl bu eleştirilerini ortaya koyarken kimi zaman açık, kimi zaman kara mizah yüklü, kimi zaman da olayları ve kahramanlarını karikatürize eder.Dahl'ın kitaplarında da çocuk bir değer olarak naif biçimde yerini alır.

Peter Haertling çocuğa ve çocuk edebiyatına bakışını şu sözleriyle belirtmektedir:

„Çocuklar için öyle bir edebiyat var ki, yalancılığı hasta edici. Burada yansıtılan dünya küçültülmüş, oturma odasında odasının büyüklüğünde bir yer oluvermiş. Bu odada hiçbir şey olmuyor. Olsa da bir köşeden kahraman çıkıveriyor ve çocuğu kurtarıyor. Böyle bir dünya yok! Edebiyat aynı zamanda çocukların da gerçekliğini yansıtır. 1969'ların gerçekliğini 1900'lerin gerçekliğini değil. Bu gerçekliğin içinde çocuğun sürekli bir devinimi vardır.”

Christine Nöstlinger de 68 kuşağının önemli temsilcilerinden biri olarak çocuk edebiyatındaki yerini almış ve 68 hareketinin etkisi bağlamında çocuk ve gençlik edebiyatına yeni bakış açısı getirmiştir. Kitaplarında orta halli ailelerin çocuklarının yaşamını gerçekçi bir biçimde yansıtan Nöstlinger, aile ve eğitim kurumlarına yönelik eleştirilerini yapıtlarında belirgin bir biçimde ortaya koymuştur.

Hitler faşizmini yoğun olarak yaşayan yazarlardan biri olan Ende yaşadığı kent Münih'in bombalanmasına da tanık olmuştur. Bütün bu güçlükleri yaşayan Ende daha yaşanır bir dünyanın arayışındaydı. Romanlarıyla, öyküleriyle, ve şiirleriyle böyle bir dünyanın yaratılması çabasında oldu.

Günümüz Alman Çocuk Edebiyatında önemli bir yeri olan Janosch da çocuk gerçekliğini edebiyata taşıyan bir yazardır.

Bu yazarların arasına Fransız yazar Exupery'yi de katmak mümkündür. Çocuk duyarlılığıyla yazdığı Küçük Prens adlı romanında yazar, yetişkinler dünyasını acımasızca eleştirir.

Yine Fransız bir yazar olan Gosciny de, çocuk edebiyatının önemli eserleri arasında olan, Pıtırık adıyla dilimizde yayınlanan kitaplarında ince bir alayla eğitim sistemini ve aile ilişkilerini eleştirmektedir.

Bu yazarların arasına yakın dönemde kitapları yayınlanan yazarları da katmak gerekir. Günümüzde kitapları yayınlanan yazarların büyük çoğunluğu paradigmatik değişimin içinde yer almış ve çocuk gerçekliğini hep eserlerinde yansıtmışlardır. Bunların arasında Thomas Brezina, Jutta Richter, Angela Sommer Bodenbug sayılabilir.

Yukarda saydığım yazarlar, Batı Çocuk Edebiyatında değişim başlatmış ve bu değişimi gerçekleştirmiş yazarlardır.Dikkate değer olan nokta bu yazarların hemen hepsinin bir ya da birden fazla eseri dilimize çevrilmiştir.Ancak yazarlar ve eserleri kendi toplumlarında yarattıkları değişime benzer bir değişim işlevini bizde henüz yerine getirmemişlerdir.Bu noktada simetrik bir etkinin var olmasını beklemek elbette mümkün değildir. Burada asıl değinilmesi gereken şey, çocuk edebiyatının eğitimin küçük bir alanını etkilemesi nedeniyle önemsenmemesidir.Eğitmcilerin ve ebeveyleerin günümüz çocuğunun gerçeklerini kavramada yetersiz kalması, çocuk edebiyatında var olan gelişmeleri izlememelerine de yol açmıştır.Ancak son yıllarda kitabın yeniden bir değer olarak algılanması kitabevlerinin sayısında artışı getirmiştir.Kitap fuarlarının okurla kitabı buluşturması ve kitaptan duyulan korkunun ortadan kalkması bunda önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda çocuk kitapları da daha bir önemsenir noktaya taşınmıştır. Çocukla ilgi tartışmaların çoğalması ve bu konuda yapılan çalışmalar çocukla ilgili kavramları yeniden sorgulanabilir aşamaya getirmiştir.İşte tam da bu noktada edebiyat alanında en önemli işlevi yerine getirebilecek malzemeler hazır bulunmaktadır. İşin ilginç yanı çocuklar bunların farkındadırlar ve çeviri çocuk edebiyatı çocuklar tarafından merkez konuma getirilmiş durumdadır.Bu durumun farkında olan bir başka kurum da yayıncılardır. Yayıncılar çocukların keyif alacağı ve onların talep ettiği kitapları yayınlamakta artık eskisi kadar çekimser değildir.

Bu noktada yine Even Zohar'a değinmek gerekmektedir.Zohar bu duruma dönük olarak şunları söyler:

“... Çoğul-dizge içindeki devingenlik, dönüm noktaları, ya da başka deyişle, yerleşmiş örneklerin yeni bir kuşak için artık geçerli olmadığı tarihsel anlar yaratır. Böyle anlarda çeviri yazın, merkez konumlu edebiyatlar da bile merkez konumuna yükselebilir. Bu durum, özellikle bir dönüm noktasında, yerli yazınsal malzeme içinden kabul edilebilir hiçbir örnek çıkmadığı zaman geçerlidir ve sonuç olarak yazınsal bir boşluk yaratır. Böyle bir boşlukta, yabancı örneklerin yerli

edebiyata sızması kolay olduğundan, çeviri yazın merkez konuma yükselebilir."

Zohar'a göre yerleşmiş örneklerin yeni bir kuşak için artık geçerli olmadığı anlarda çeviri yazın merkez konuma yükselebilir. Zohar bu durumun aynı zamanda yerli yazınsal malzeme içinden kabul edilebilir hiçbir örnek çıkmadığı zaman geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'deki duruma baktığımızda, merkez konumlu edebiyatın çeviri edebiyat olduğunu söylemek mümkündür. Ancak uzunca bir süre merkez konumda bulunan çeviri edebiyatın klasiklerle sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. Nedenlerine önceki bölümlerde değindiğimiz bu merkez konumluluk, yetişkinlerin (ebeveyn ve eğitimciler) tarihsel ve toplumsal gelişim içinde çocuk anlayışının buna paralel olarak değişim ve gelişim göstereceğini yeterince kavrayamamış olmasında yatmaktadır. Son yıllarda buna yazılı medyanın da katılması ilgi çekici bir noktadır. Bir çok gazetenin klasikleri armağan olarak dağıtması okuma kültürüne bir katkı olarak düşünülebilir; ancak bunun çocuk gerçekliğini kavramak olarak değerlendirmek güçtür.

Bu girişimin bir başka katkısı da piyasanın artık "klasiklere doymuşluğunu" getirmesidir. Bu durum yayınevlerinin yeni açılımlara gitmesine yol açacaktır. Ayrıca var olan ve yeterince farkedilmeyen yeni çeviri yazın da farkedilmeye başlanacaktır. Bunun belirtileri de ortaya çıkmaktadır. Çocuklar bu kitaplarla karşı karşıya kaldıklarında başlangıçta çekingen davransalar da konuşma özgürlüğü bulabildikleri ortamlarda beğenilerini ve taleplerini ortaya koymaktadırlar.

Yerli yazınımızda çocuk gerçekliği henüz yeterince edebiyata taşınmış değildir. Bu konuda olumlu örneklerin ortaya çıkmaya başladığını söylesek de bunun henüz yeterli bir noktaya geldiğini söyleyemeyiz. Ayrıca yazarlarımız kendilerini bu konuda yeterince özgür hissetmemektedirler. Eğitim sisteminin dışında kalma korkusu yazarlarımızı didaktik eserler vermeye zorlamaktadır. İşte bu nedenle de çağdaş bir çeviri yazının onların da özgürleşmelerini sağlayacağını ve yeni konu ve sorunlara dönük eserler vermede örnek oluşturabileceğini söyleyebiliriz.

Erek odaklı kuramlar açısından baktığımızda Toury'nin şu sözlerine yeniden değinmek gerekir.

...Ekinler boşlukların her kendini gösterdiği yerde ve zamanda, bunlardan kurtulmanın başlıca çaresi olarak kesinlikle çeviriye başvururlar: Bu yola, ya bu şekilde, ya da karşılaştırmalı açıdan başvururlar: Başka bir deyişle de geleceği parlak bir erek ekine saygı duyup, ondan yararlanmaya kalkması haklı nedenlere dayanır. Gösterebilimsel olarak söyleyecek olursak, çeviriyi başlatan erek ekindir.

Son yirmi yıllık sürece baktığımızda toplumsal değişimlerin yoğun ve hızlı yaşandığı bir sürecin varlığını görürüz. Göçlerin, kentleşme sürecinde ortaya çıkan gelişmelerin, görsel medyanın gelişmesinin yarattığı farklılıklar daha sorgulamadan ve yanıtlarını tam olarak bulamadan yeni değişimleri beraberinde getirmektedir. Bu değişimlerden en çok etkilenen kitle ise çocuklar olmaktadır. Çocuklar, bu değişimlerin içinde kendi sorunlarını yansıtan bir edebiyatın gereksinmesini duymaktadırlar. Somut

bir örnekten yola çıkarsak, son bir yıl içinde iki büyük deprem yaşamış ülkemizde doğa felaketlerine karşı bilinç yaratacak yaşamı yeniden kurabilme cesareti ve umudu taşıyacak edebiyat örneklerine yeterince rastlamak ne yazık ki mümkün değildir. Oysa böyle bir edebiyat, bu alanda yapılacak iyileştirme çabalarına katkıda bulunabilir. Çocuk ve gençlik edebiyatında "sorun odaklı" edebiyat ürünleri de yeterli değildir. Bunların yanında çocuk gerçekliğini edebiyata taşıyan ürünler de gelişim sürecine paralel olarak yeterince üretilebilmiş değildir.

Türkiye'deki gelişmelere baktığımızda özellikle büyük kentlerimizde "çocuk ve çocukluk" kavramı yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Çocuk merkezli çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. 20-21 Ocak 2000 tarihinde Ankara'da toplanan sempozyumda "Çocuk Edebiyatı" ana başlığı oluştururken 26-27 Haziran 2000 tarihinde İstanbul'da İstanbul Çocukları Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayda çocukla ilgili sivil toplum kuruluşları "İstanbul Acil Çocuk Eylem Planı" hazırlamak için çalışmalar yapmıştır. Belli alanlarda uzmanlaşmış olan sivil toplum kuruluşları biraraya gelerek komisyonlar oluşturmuş ve projeler üretmiştir. Çalışma alanları açısından da ilginç olan bu toplantı çocuk paradigmasındaki değişimin de bir habercisi gibidir. Çocuğun aile içindeki ve toplumdaki sorunlarının gündeme gelmesi ve tartışılmaya başlanması bu sorunların ve çocuk gerçekliğinin edebiyata taşınmasını da gündeme getirecektir. Aslında bu talep çocuklar tarafından çoktan ortaya konmuş durumdadır.

Toury'nin "Çeviriyi başlatan erek ekindir." sözü bu duruma açıklık getirmektedir. Bu aşamada önemli olan yetişkinlerin ve eğitimcilerin, çocuk gerçekliğini ve eşitliğini anlayarak, onların gerçekliğini edebiyata taşıyan ve yazınımızda var olan çevirileri çocuklara ulaştırabilmeleridir. Bu aynı zamanda yeni yapıtların çevrilmesini de sağlayacak ve bunun ardından yerli çocuk edebiyatımız da kendine yeni açılımlar bulmuş olacaktır.

7- SONUÇ:

Tarihsel sürece baktığımızda, ekonomik, sosyal ve bilimsel gelişmelerin yarattığı paradigma değişimlerinden en çok etkilenen kitlenin çocuklar olduğunu görürüz. Meydana gelen paradigma değişimleri toplum yapısında da değişimlere yol açtığı için, bu yapı değişimini gerçekleştirebilmenin en önemli aracının, çocuk anlayışı ve çocuk eğitimi olduğu bir gerçektir. Ayrıca tarihsel süreç içindeki bu paradigmatik değişimleri saptamakta çocuk edebiyatı önemli bir tanık olarak karşımızda durur.

Antik Çağdan bu yana yaşanan gelişmelere baktığımızda çocuk paradigmasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Feodal kültürün egemen olduğu dönemde çocuğun değerini coğrafya ve doğa koşulları belirlerken; tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla paradigmatik değişimin belirleyicisi bu dinler olmuştur. Bu süreç matbaanın icadıyla temelleri atılan Rönesans ve ardından gelen Aydınlanma dönemine kadar sürmüştür.

Sanayileşme ve Aydınlanma çocuk paradigmasında da değişimlere yol açmış ve bunun etkileri edebiyata da yansımıştır. O zamana dek ortak edebiyat olan masallar ve destanlardan yararlanan çocuklar, toplumun gereksindiği insan tipini yaratabilmek için ayrı bir edebiyatla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu çocuk ve gençlik edebiyatının doğuşunu getirmiştir.

18. yüzyılda başlayan ÇGE süreç içinde değerlendirildiğinde toplumsal anlayışların bir aynası olmuştur.

Bu oluşum 19. yüzyılda Osmanlı'yı etkilemiş ve Tanzimat dönemi yenileşmenin başlangıcını oluşturmuş ve bu arada ÇGE bu yenileşmenin içinde yerini almıştır.

Tanzimat döneminde başlayan yenileşme hareketinin içinde ÇGE'ni oluşturmada en çok çevirilerden yararlanmışlardır. Çeviriler, yeni çocuk paradigmasında istenilen çocuk tipini yaratmada önemli işlevler yüklenmişlerdir. çevirilere yüklenen bu işlev Cumhuriyet döneminde de sürmüştür; toplumsal gelişmede önemli kilometre taşları olmuşlardır.

Tanzimat döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde yaygınlaşarak devam eden bu Aydınlanma ve modernleşme çabası bir Batılılaşma çabasıdır. Bu süreç kendi gelişimi içinde Batı'da meydana gelen değişimlerden etkilenmiştir. Bu etkilenme kendini edebiyat alanında belirgin bir biçimde göstermiştir. Yetişkin edebiyatı Batı'da ortaya çıkan akımlardan hemen her zaman etkilenmiş ve etkiler yerli edebiyata da yansımıştır.

Aydınlanmanın bir ürünü olan ÇGE'ndeki temel çocuk anlayışı Batı'da 1950'li yıllara kadar sürmüştür. Ancak 2. Dünya Savaşı deneyimini yaşayan Batı, bu yıllarda ÇGE'ni, çocuk ve eğitim paradigmasını toplumsal paradigma bağlamında sorgulama süreci yaşamış ve 68 Öğrenci Hareketi'nin de etkisiyle bu noktada temel değişimler gerçekleştirmiştir. Bu değişimlerin gerçekleşmesinde ekonomik ve sosyal gelişmelerin rolü önemlidir.

Bu gelişmelerin sonucunda çocuk gerçekliği ve eşitliği edebiyata taşınmış ve çocuk, ÇGE'nin nesnesi olmaktan çıkarak öznesi durumuna gelmiştir.

Türkiye'de Aydınlanma'nın yarattığı paradigma değişimi Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde ÇGE'yle bize yansımıştır. Son yirmi yılda büyük değişimler geçiren toplumumuzda bu değişimlere yanıt verecek ÇGE henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiştir.

Son yirmi yılda yaşanan toplumsal değişimleri etkileyen unsurların başında büyük kentlere doğru büyük göçler ve bu göçlerin yarattığı sosyal değişimleri sayabiliriz. Bu göçlerin sonucunda kentlerde kültürel altüst oluşlar yaşanmış ancak sonuçta modernleşme çabaları yine de hedef olarak anlamını yitirmemiştir. Köyden kente göç sonucu kentlerde yığılan insanın yarattığı kültür olan arabesk kültür baskın konuma geçse de, bu kültürün insanları tarafından bile modernleşme hedef olarak benimsenmiştir.

Bunun yanında toplumsal değişimlere en fazla etki eden faktör medya olmuş ve medyanın hızlı gelişimi toplumsal değişimlerde katalizator etkisi yaratmış ve bu etki on yıllar alabilecek değişimlerin yıllara sığdırılması sonucunu getirmiştir.

80 sonrası değişimlerden biri de çocuğun tüketim nesnesi olarak keşfidir. Bu keşif, çocuğu yeni bir hedef kitlesi durumuna getirmiş; ayrıca çocuk toplumsal bir

merkez konumundan ailenin merkezi konumuna gelmiştir. Bu durum sonucu çocuk, kendini bir özne olarak algılamaya başlamıştır.

Son yirmi yılda meydana gelen değişim ve gelişimler çocuğun sorunlarını da farklılaştırmıştır. Bu farklılaşma edebiyattaki çocuğun da yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Çocuk artık edebiyatın nesnesi olmaktan çıkıp öznesi durumuna gelmeyi talep eder durumdadır.

Batı'da 60'lı yıllarda yaşanan değişim süreci farklı koşullarla da olsa bizde de yaşanmaktadır. Bu değişim sürecinin göstergelerinden biri de çocuk derneklerinin hem sayısal hem de uzmanlık alanı olarak artmasını gösterebiliriz. Farklı alanlardaki sivil toplum kuruluşlarının çocuğu bir değer olarak algılayışı ve onun sorunlarını kendi uzmanlıkları bağlamında gündeme getirmeleri; çocuk edebiyatı ve çocuk merkezli sempozyum ve kurultayların son yıllarda çoğalarak yapılmaya başlanması; bu toplantılarda çocuk haklarının gündeme gelmesi; eğitim fakültelerinde çocuk edebiyatı anabilim kurulması talepleri; çocuk anlayışında ortaya çıkan değişimlerin bir başka göstergesi sayılabilir.

Çocuk anlayışında değişim yaşayan bir başka kitle de yayıncılardır. Yayıncılar iletişim olanaklarının artması yurt dışı fuarların izlenmesi sonucu yeni yayınlarla karşılaşmakta ve bu bağlamda yayın politikalarında değişimler yaşamaktadırlar. Batı'da çocuk edebiyatındaki anlayış değişimlerini temsil eden önemli yazarların eserlerinin dilimize kazandırılması; yine aynı çizgideki önemli yazarların ve eserlerinin dilimize kazandırılma çabaları da bunun göstergesidir. Bu konuda yayıncıların çabalarını vurgulamak gerekir.

Türkiye'de bir değişim yaşanmış ve yaşanmakta olduğunu görüyoruz. Ancak bu değişimin etkilediği çocuklara dönük onu özne yerine koyan, kendi gerçekliği içinde eşit yaklaşan bir edebiyatın sağlıklı bir biçimde var olduğunu söylemek mümkün değildir. İşte bu süreçte bu değişime yanıt verecek ürünler benzer değişimleri yaşayan ülkelerin edebiyatlarından çeviri yoluyla aktarılabilir ve aktarılmaktadır. Çeviri edebiyatımızda buna yanıt verecek ürünler vardır ve kazandırılmaya devam edilmektedir. Yukarıda da vurguladığımız gibi çocuklar bu edebiyatın farkındadır ve talep etmektedirler. Klasikleri hala merkez edebiyat olarak gören ebeveyn ve eğitimcilerin bu noktada kendilerini sorgulamaları; günümüz çocuğunun gerçeklerini daha iyi anlamaları; yaşanan toplumsal değişimlerin çocukları nasıl etkilediğini kavrayarak, onlara dönük edebiyatın katkılarını da gözden uzak tutmamaları gerekmektedir. Çocuk gerçekliğini yansıtan çeviri çocuk edebiyatı aynı zamanda bu gerçekleri yeniden sorgulayarak çocuk anlayışında değişimler yaşayacak yerli yazarlarımızın da bu alanda eserler vermelerine yol açacak; bu da ÇGE'nin gelişmesine ayrı bir katkı sağlayacaktır.

Nejdet Neydim

Kaynakça

- Akbulut, Ayşe Nihal Atay: Türk Yazın Dizgesinde Shakespeare'in Bir Yaz Gecesi Rüyası Çevirileri: Çeviri Kuramında Norm Kavramının Değerlendirilmesi. Doktora Tezi İst. 1999 s.11-24
- Cevizci, Ahmet: Felsefe Sözlüğü Ekin yayınevi 2. Basım Ankara Ekim 1997 s. 543
- Dilidüzgün, Selahattin: Çağdaş Çocuk Yazını YKY Yayınları İstanbul 1996
- Durlu, Levla Özciçek: Türkiye'de Sanayileşme Sürecinde Gençlik ve Medya İmgeleri, Çocuk Kültürü Yayına Haz: Zehra İpşiroğlu; Nazan İpşiroğlu Mavibulut yayınları İst. Kasım 1997 s 141-146
- Even-Zohar, Itamar: Yazınsal „Polisistem“ içinde Çeviri Yazının Durumu Çeviren: Saliha Paker Adam Sanat Ocak 1987 Sayı 14 s. 59-67
- Ewers, Hans Heino: Themen, Formen und Funktionswandel der Westdeutschen Kinderliteratur Seit Ende 60'ler Anfang 70'er Jahre, Zeitschrift Für Germanistik Neue Folge 2.95
- Ewers, Hans Heino: Kinder Und Jugendliteratur im Modernisierungsprozess Skizzierung eines Projekts. Gesellschaftliche Modernisierung und Kinder und Jugendliteratur Hrsg. Reiner Wild Röhrig Universitaetsverlag 1997 s.30-31
- Hocker, R. Kraft, Thomas: Michael Ende Und Seine Phantastische Welt Weitbrecht Verlag Stuttgart-Wien-Bern 1997
- Kongar, Emre : 21.Yüzyılda Türkiye 2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal yapısı Remzi Kitabevi 10. Basım İstanbul 1998 s.584-676
- Kuhn, Thomas S.: Bilimsel Devrimlerin yapısı Çeviren: Nilüfer Kuyuş Alan yayıncılık 4. baskı İstanbul 1995 s. 86-96; 118-119
- Kurultay, Turgay, Neydim, Necdet: Çocuk ve Gençlik Edebiyatımızın Oluşumunda çevirilerin yeri ve Çeviri Çocuk Edebiyatının Durumu Üzerine. Binbir Kitap Cilt 1 Sayı:2 İstanbul 1998 s. 46-57
- Kür, İsmet : Türkiye'de Çocuk Dergileri 1869-1928 Araştırma-Inceleme, Türk Dil Tarih Yüksek Kurulu Ankara 1991
- Lexikon der Kinder und Jugendbücher Beltz Verlag Weinheim-Basel 1979
- Metis Çeviri , 1991 Bahar (Çeviri Çocuk Edebiyatı Kaynakçası)
- Metis Çeviri , 1991 Yaz (Çeviri Çocuk Edebiyatı Kaynakçası)
- Neydim, Necdet: Çocuk ve Edebiyat, Çocukluğun Kısa Tarihi Edebiyatta Çocuk Figürleri, Bu yayınevi, İstanbul, 1998 s.10-46
- Özkırımlı, Atilla : Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yayınevi İstanbul 1990

Çeviri Çocuk Edebiyatı

- Paker, Saliha : Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler ,Çoğul-Dizge Açısından Bir değerlendirme, İngilizce'den Çev: Ali Tükel Metis Çeviri 1987 Güz
- Postmann, Neil : *Das Verschwinden der Kindheit*, Fischer Verlag Frankfurt am Main 1983 s. 8-24
- Şirin, Mustafa Ruhi : *Çocuk Edebiyatı Yıllığı 1988*, Gökyüzü Yayınları İstanbul 1988 s.20
- Sever Sedat: Küçük Yaşta Okur Yetiştirmek Cumhuriyet 13 Mart 2000 s.2
- Sengör, A.M.C. Zümrütten Akisler, 24 Mart'ın Önem ve Anlamı Üzerine! Cumhuriyet Bilim Teknik 25 Mart 2000 Sayı:679 s.5
- Tan, Mine: Toplumsal Tarihte Çocuk (Çocukluk: Dün ve Bugün adlı bildiri s. 12-26) , Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993
- Tellioglu, Banu: Hans Vermeer'in Skopos Kuramında Görecelilik Kavramının Yeri ve Bu Kavramın çeviri Eleştirisine yansımaları „Görece- Görecelilik. Çeviribilim Uygulamaları s. 159-166
- Toury, Gideon : Descriptive Translation Studies and Beyond 1995 Part 2. s. 23-31
- Yazıcı, Mine :Çeviri Eğitimi: Kuramsal Yaklaşımda ve Uygulamada Kaynak Odaklılıktan Erek Odaklılığa Geçiş Yüksek Lisans Tezi İstanbul 1998 s.87-90; 91-99

**Kültürlerarası İletişim Açısından Yazın Çevirisi:
Türkçe ve Almancada ‘Kara Kitap’**

0. Giriş

Çeviri, bir metni bir dilden öteki dillere aktarmakla sınırlı kalan bir eylem değildir. Çünkü her dil, belli bir kültürün parçasıdır ve o kültür içindeki yöresel, tarihsel, sosyal ve bireysel ilişkiler dizgesiyle iç içe geçmiştir. Yabancı bir dili öğrenmek veya yabancı dillerdeki metinleri çevirmek yoluyla, farklı ülkelerin kültürlerini, toplumsal yapılarını tanıma şansına erişebiliriz. Öyleyse çeviri, dillerarası etkileşim kadar kültürlerarası ilişki ve iletişimin kurulmasını sağlayan bir köprü gibidir.

Kültürlerarası iletişimde yazınsal çevirilerin önemli bir yeri olduğu vurgulanmaktadır (Kittel 1998: 3, Schulte 1998: 44, Bachmann-Medick 1997:9). Farklı kültürleri tanımada niçin diğer metin türleri, örneğin bilimsel metinler değil de yazınsal metinler ön plana çıkar? Bu soruyu yanıtlamak için bilimsel ve yazınsal metinlerin üretildikleri dilin kültürüyle nasıl bir bağlantı içinde olduklarına bakılmalıdır. Widdowson’a göre (1979: 51), bilimsel metinlerin içeriği, dil dışı ve kültür dışı öğeler tarafından belirlendiği için, bu metinler üretildikleri dilin kültürüyle doğrudan bağlantılı değildirler. Bu nedenle, farklı dillerdeki bilimsel metinler, büyük ölçüde diller üstü, başka bir deyişle evrensel özellikler taşır¹. Yazınsal metinlerse, “içinde yer aldıkları dilin kültürüyle koşullu olup, bu bağı özel bir biçimde, çoğunlukla örtük olarak sürdürürler“ (Göktürk 2000: 88).

1. Yazınsal metin

Bilindiği gibi yazınsal metin bir başka dile çevrildiğinde iki ayrı dil söz konusu olur. Eleştirmenlerin de doğal olarak bu iki dilden birindeki metni eleştirmeleri gerekir. Ben Almanca ve Türkçedeki eleştiri metinlerini incelemeye geçmeden önce, yazınsal metinlerin bazı temel özelliklerine değinmek istiyorum. Çünkü bu özellikler, hem kaynak dil eleştirmeninin, hem de çeviri dil eleştirmeninin, metni yorumlayıp

¹ Widdowson’un yanı sıra, özellikle uzmanlık metinlerinin çevirisi konusunda araştırmalar yapan Wills (1996:90), bu alandaki metinlerin kültürel farklılıktan çok, benzer özellikler taşıdıkları görüşünü savunur. Oldenburg (1992) ise, Widdowson ve Wills’ in görüşlerine katılmaz. Ona göre, “doğa bilimleri alanındaki metinler, oluşturuldukları dillerin kültürel dizgelerinden az etkilenirler. Bu nedenle, değişik dillerdeki bu alana özgü metinler arasında kültürden kaynaklanan farklılık yok denecek kadar azdır. Ancak, sosyal bilimler alanındaki metinler, (örneğin, eğitim bilimleri alanındaki metinler) üretildikleri dillerin kültürel dizgeleriyle yakından ilişkili oldukları için kültürden kültüre farklılık gösterebilirler“ (Oldenburg 1992: 35-36).

anlamasını önemli ölçüde yönlendirir. Eninde sonunda eleştirmen de sıradan olmayan bir okurdur. Bu temel özellikler onun için de geçerlidir.

Yazınsal metinlerin en temel özelliklerinden biri, metinle, yaşamın somut gerçeklikleri arasında doğrudan bir bağ bulunmamasıdır. O nedenle, bu metinlerde tanıdık ve bildik dünyadan farklı bir dünya, yazarın oluşturduğu farklı bir gerçeklikle karşılaşılır (Kuruyazıcı 1990:13-14, Sayın 1993: 3-4). İster eleştirmen olsun, isterse sıradan olsun, okurun, yapıtı anlayabilmesi için yazarın yarattığı dünya ve gerçekliğe olabildiğince yaklaşması gerekiyor. Yazar, yapıtında her ne kadar farklı bir dünya ve gerçeklik yaratıyorsa da kullandığı dile etki eden tarihsel, toplumsal ve kültürel koşullardan tamamıyla bağımsız kalamıyor. Dolayısıyla okurun aynı kültürden gelen yazarla ortak bir arka plan bilgisine sahip olması, yapıtla iletişime girmesini kolaylaştırıyor (Knapp-Potthoff 1987:403). Öyleyse okurun yabancı bir kültürden gelen bir yazarın yapıtında yarattığı gerçekliğe yaklaşması, yapıtın dünyasına girmesi için daha fazla çaba harcaması gerekiyor. Bu durumda ilk temel özelliğın metinle okuru arasındaki kültürel arka plan olduğunu saptayabiliriz.

Yazın metninin bir diğer önemli özelliğı, belirlenmemiş alanlar içermesidir. Okur bu alanları kendi birikimine, alınılama ön koşullarına göre yorumlar (Iser 1975: 253). Bu nedenle değişik okurlar bir yazın metnine birbirinden farklı tepkiler gösterebilir. Burada önemli olan nokta, metnin anlamını, okurun kendisinin yaratmasıdır. Yazınsal metnin tek ve mutlak bir yorumunun olduğu söylenemez. Vermeer'e (1996:71) göre yapıtın yorumu, hem metne hem de okura bağlıdır. Okurun metni yorumlamasında kültürel etkenler önemli bir rol oynar. Bu durumda yazınsal metindeki ikinci temel özelliğın de metindeki belirlenmemiş alanların okurca yorumlanmasını sağlayacak yine kültürel birikimin - geniş anlamıyla tarihsel, sosyal, sanatsal bilgileri kastediyorum - olmasıdır, diyebiliriz.

O halde, biraz sonra ele alacağım yazınsal metin eleştirilerini, anlatmaya - açıklamaya - incelemeye çalışırken hep şu soruların yanıtını bulmaya gayret edeceğim.

1. Yazınsal metinler, yazıldıkları ve çevrildikleri dillerin okurları tarafından nasıl alınılanıyor?
2. Çeviri metnini okuyanların metne yaklaşımında, yapıtın kaynaklandığı kültürle bağlantılı ön yargıları var mı?
3. Okudukları metnin kültürü hakkında bilgileri yeterli mi?
4. Kültürlerarası iletişim ne ölçüde gerçekleşiyor?

Bütün bu soruların yanıtını, Türkçeden Almancaya çevrilmiş bir çağdaş roman hakkında hem Türkiye'de hem de Almanya'da yayınlanmış eleştiri metinlerinde bulmaya çalışacağım.

2. Metin incelemesi

Metin incelememin malzemesini, Orhan Pamuk'un Almancaya da çevrilen 'Kara Kitap' adlı yapıtı üzerine yazılmış Türkçe ve Almanca eleştiriler oluşturuyor. 'Kara Kitap' Türkiye'de geniş yankılar ve tartışmalar uyandırdığı için yapıtla ilgili Türkçe

eleştirilerin sayısı Almancaya göre doğal olarak daha fazladır. Yapıtla ilişkin 16 Türkçe ve 5 Almanca eleştiri metnini² metindilbilimsel yöntemle inceleyecek ve birbiriyle karşılaştıracam. Bu yolla bir yapıtın yazıldığı ve çevrildiği dildeki eleştirmen okurlar tarafından nasıl yorumlandığını, her iki dildeki benzerlik ya da farklılıkları göstererek somutlaştıracam.

Eleştirmenin ele aldığı yapıtı yorumlayış ve değerlendiriş biçimi, eleştiri metninin anlamsal yapısı incelenerek belirlenir. Metnin anlamsal yapısı, belirli içerik bileşenlerinden³ oluşur. İçerik bileşenlerinin çözümlenmesiyle de metnin anlamsal yapısı ortaya çıkarılır. Bu çözümlemeyle yapıtla ilişkin hangi konuların ele alındığı, yapıta ve yazara nasıl yaklaşıldığı açıkça görülür. Bu nedenle ben de bu bildirimde 'Kara Kitap'la bağlantılı Türkçe ve Almanca eleştirilerde yer alan içerik bileşenlerini belirleyeceğim. Her iki dilde de sık kullanılan ve karşılaştırma açısından önem taşıyan içerik bileşenlerini ayrıştırarak anlamsal yapıyı ortaya çıkaracağım. Ortaya çıkardığım anlamsal yapıları karşılaştırdıktan sonra da kültürel iletişimin olup olmadığına bakacağım.

2.1. Türkçe eleştiri metinleri

İncelediğim 16 Türkçe eleştiriden 13 tanesinin yazarları akademisyendir. Farklı dilleri ve kültürleri bilirler. Diğer üçü de yazın alanında Türkiye'nin tanınmış eleştirmenleridir. Bu 16 eleştiri metninde içerik bileşenleri (bkz. Ek 1) açısından yaptığım çözümlemeyle, eleştirmenlerin metni nasıl algıladığını gösteren en çarpıcı parçaları ortaya çıkarmak, benim için pek zor olmamıştır.

Çözümlediğim Türkçe eleştirilerde, sık karşılaşılan içerikler şöyle sıralanabilir: Yapıt ve yazarla ilgili karşılaştırmalar; yapıtta geçen konular ve olaylar; yapıttaki baş kişileri tanıtmaya ve bu kişilerin başlarından geçen olayları anlatmaya; yapıtın türü, kurgusu; yapıttaki metaforlar, semboller ve motifler; yapıtla ilgili değerlendirmeler. Bunlar bildiğiniz gibi metindilbilimsel araştırmaların önemli ölçütleridir.

İncelenen metinlerin 13'ünde 'Kara Kitap' adlı romanda kimlik arayışı konusu üstünde durulmuştur. Zaten bu yapıt günümüzde artık kimlik arayışının romanı diye de biliniyor. Bu arayışın da aşağıda alıntılıdığım bazı eleştirilerde, Doğu ile Batı arasındaki karşıtlıkla bağlantılandırıldığı görülüyor:

Moran: "Şehzadenin Hikâyesi' olsun Bedii Usta'nın Mankenleri olsun Batı taklitçiliğine karşı bir uyarıdır".

Çeçen: "Orhan Pamuk kimlik krizini kitabın 392.-393.-394. sayfalarında ayrıntılarına girdiği Doğu - Batı sorunsalına oturtmak istiyor".

² „Almancaya 'Das schwarze Buch' adıyla çevrilen bu yapıt üzerine yazılan Almanca eleştirilerin incelemesini ilk kez burada yayınlıyorum. Bu metinler, birkaç yıl önce doktoramı yaparken dikkatimi çekmişti.

³ Bakınız: 26 Şubat 2001 tarihinde sunulan "Türkçeki Yazın Eleştirisi Metinlerine Eleştirel Bir Yaklaşım" adlı yayınlanmamış bildirim. Ayrıca bakınız: Doktora tezim: „Almanca ve Türkçede Metin Türü Olarak Yazın Eleştirisi“, İstanbul 1999.

Bayrav: “Kitapta çoğu kez Doğu / Batı karşıtlığına değinilir. Oysa konuları ciddiyletince karşıtlığın belirsizleştiğini, aksine benzerliklerin var olduğunu görürüz”

Örneklerde görüldüğü gibi bu kişilik arayışı, her eleştirmene varmış gibi görünse bile, bu ya Batı taklitçiliğine bir uyarıdır ya da Pamuk tarafından böyle bir sorunsala oturtulmaktadır. Ama hiçbir zaman arada kalmışlık değildir. Hatta sonuncu eleştirmene göre karşıtlıktan çok benzerlik söz konusudur.

Çözümlenen metinlerin yaklaşık olarak yarısında (7 metinde) yapıt, yazarın önceki yapıtlarıyla (‘Cevdet Bey ve Oğulları’, ‘Sessiz Ev’, ‘Beyaz Kale’) karşılaştırılıyor. Bu karşılaştırmalara örnek olarak şunları gösterebiliriz:

Parla: “Kara Kitap’ la birlikte ‘sanki bir dörtlü tamamlanır (izleksel olarak). Bu izlekler, sanatçı, hayal, gerçek, Doğu - Batı karşıtlığı, kimlik izlekleridir.”

Aytaç: “ ‘Orhan Pamuk, her romanında yeni bir üslup deniyor. İlk romanın geleneksel art arda anlatımı, sonra iç monologlar, bilinç akımıyla çağdaş romancılığı örnekleyen yazar, eskizlerin egemen olduğu ‘Beyaz Kale’ nin ardından başka bir tarzla karşımıza çıkıyor: Atektomatik kurgu”.

Bu örneklerde, ele alınan romanın yazarının diğer romanları içindeki yeri açıklanıyor. Yapıt, biçem ve kurgu gibi değişik açılardan öteki romanlarla karşılaştırılıyor.

Eleştirilerin çoğunda (9 metinde), yazarın yapıtını yaratırken Doğu ile Batı yazınından etkilendiğine dikkat çekiliyor. Yapıt ve yazar, Doğu ve Batı yazınından yapıt ve yazarlarla karşılaştırılıyor. Karşılaştırma yapılırken ele alınan yapıtla, öteki yapıtlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar açıklanıyor. Böylece karşılaştırmalar saptama düzeyinde kalmıyor. Örneğin, Ever, yapıtı Şeyh Galip’in ‘Hüsnü Aşk’ adlı yapıtıyla karşılaştırıyor. Kara Kitap’ın baş kişileri (Galip ve Rüya) ile ‘Hüsnü Aşk’ taki baş kişiler (Aşk ve Hüsn) arasındaki benzerlikleri dile getiriyor. Moran ise yapıtı, Doğu yazınından yapıtlarla (‘Binbir Gece Masalları’, ‘Mantıkut Tayr’, ‘Mesnevi’) yolculuk ve yolculuk boyunca anlatılan öyküler açısından karşılaştırıyor.

‘Kara Kitap’, Batı yazınından Dante’nin ‘İlahi Komedyası’, Boccaccio’nun ‘Decameron’u, James Joyce’un ‘Ulysses’i, Thomas Pynchon’un ‘V’si, Marquez’in ‘Kırmızı Pazartesi’ ve Calvino’nun ‘Görünmez Kentler’ adlı yapıtlarıyla ve şövalye romanlarıyla karşılaştırılıyor. Örneğin Çeçen, romanda geçen ‘kişinin kendisi olabilmesi ya da olamaması’ konusu üzerinde dururken, Calvino’nun, ‘Görünmez Kentler’ adlı kitabından örnekler veriyor. ‘Kara Kitap’la adı geçen yapıtı bu konu açısından karşılaştırıyor. Orhan Pamuk’un karşılaştırıldığı diğer Batılı yazarlar şunlardır: Borges, Nabokov, Cortazar, Hugo, Balzac, Sue, Dostoyevski, Tolstoy.

Yapıt, Doğu ve Batı yazının yanı sıra Türk yazınından romanlarla da karşılaştırılıyor. Örneğin, Moran yapıtı Oğuz Atay’ın ‘Tutunamayanlar’ adlı romanıyla şöyle karşılaştırıyor:

Moran: “Her iki roman da çerçeve öykü içine yerleştirilmiş öykülerle kurgulanmış; her ikisinde de romanın baş kişisi aldığı küçük bir not sonucu arama serüvenine başlıyor..... Tutunamayanlar’ın kültür bağlamı Batının yazınsal bağlamıdır. Metinde anılan, gönderme yapılan yapıtlar Batı dünyasının yapıtlarıdır ve karakterleri Batı yazarlarına hayran kişilerdir.....Kara Kitap’ ta Batılı yazarlara gönderme yapılmaz değil, ama yazınsal bağlamı oluşturan Doğu kültürünün yapıtlarıdır. Celâl ve Galip Batılı kişilerle değil Mevlâna ve Şeyh Galip ile ilintili karakterler olarak çizilmişlerdir”.

Yukarıdaki alıntıda eleştirmen, karşılaştırma yaparken her iki yapıt arasındaki benzerlik ve farklılıkları açıklıyor.

Yapıtın türüne ilişkin birçok eleştirmen (8 eleştirmen) görüş bildiriyor. Örneğin, ‘Kara Kitap’ı Moran ve Çeçen postmodern bir roman; Kahraman semiotik roman; Atakay bir kolaj romanı; Parla metaroman, alegorik arayış romanı; Kutlu arayış romanı olarak niteliyor. Bayrav ise yapıtın belli bir türe yerleştirilemeyeceğini düşünüyor. Ona göre yapıt, “Ortaçağ şövalyelik ve aşk romanlarını, ‘Dekameron’, Heptameron’ gibi öykülerden oluşan yapıtları, ‘Binbir Gece Masalları’nı, pikaresk romanları, didaktik, lirik yazıları, polis romanlarını” çağrıştırıyor.

Bu eleştirmenlerin yapıtın türüyle ilgili altını çizdikleri özellik, Orhan Pamuk’un geleneksel roman anlayışından uzaklaşarak postmodern bir roman yazmasıdır. Moran, bu durumu dile getirirken kitabın konusunun ‘edebiyat’ olduğunu da söylüyor:

Moran: “Öyleyse birçok postmodernist romanda olduğu gibi Kara Kitap’ in da konusu anlatının kendidir. Kara Kitap hikâyenin kendisinden çok hikâye anlatma üzerinde duran bir romandır. Başka bir deyişle üst kurmacadır Kara Kitap; çünkü aslında Kara Kitap’ta edebiyata ilişkin türlü sorunlar incelenir: kurmaca-gerçeklik, kopya ve asıl, taklit ve otantik, metinlerarası ilişki, okurun tutumu. Onun için Kara Kitap’ in konusu edebiyat demek olası”.

Çözümlenen Türkçe eleştirilerde dikkat çeken bir diğer özellik, metinlerin yarısında (8 metinde) yapıttaki motifler, simgeler ve metaforlarla ilgili açıklamalara yer verilmesidir. Bayrav, yapıttaki ‘öykünme’, ‘yukarı aşağı’, ‘üst/ alt’ motifleri üzerinde durarak, bu motiflere örnekler veriyor. Parla, romandaki ‘yeşil kalem’, Bayrav ise ‘yeraltı’ simgelerine ilişkin açıklamalar yapıyor. Çeçen, esrar-sır-gizil metaforlarının yapıtta nasıl kullanıldığını göstermeye çalışıyor. Batur ise, romanda yer alan Alâaddin’in dükkânı’nı bir metafor olarak ele alıyor.

Türk eleştirmenlerin büyük bir bölümü (9 eleştirmen) yapıtın kurgusu üzerinde duruyor. Akerson’a göre roman sarmal bir kurguya sahiptir. Parla ise, romanın postmodernist bir kurgusu olduğunu belirtiyor. Ona göre romanın yapısı çok katmanlı ve döngüselidir.

İncelenen metinlerde (8 metinde) yapıtla ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Yapıt genellikle olumlu yönde değerlendirilmiştir. Yalnızca bir metinde

olumsuz değerlendirme vardır. Yapıt hakkındaki değerlendirmeleri şöyle örneklendirebilirim:

Şener: “ ‘Kara Kitap’ rastlantısallık izlenimini uyandırma ilkesi ile kaleme alınmış olan çok sistemli, çok düzenli bir yapıt olarak çıkıyor karşımıza. Yazar sanki bu yapısal düzenleme ile belleğimizin, tarihimizin, kültürümüzün, kimliğimizin bu günleri toplumsal yapımızın karmaşık ve rastlantısal izlenimini veren görünümünün ardındaki gizli sistemin, gizli düzenin anahtarını bulmaya çalışıyor, gizem duygusunu göz ardı etmeden, bir bilmece karşısında bulunmanın çekiciliğini bozmadan. Romanı tekrar tekrar okumaya isteklendiren de bu olmalı”.

Yücel: “‘Kara Kitap’ ta birtakım izlekler hemen kendini belli eder: Örneğin kişinin her yaptığını gören yabancı göz izleği, üstü ve altıyla büyük kent izleği, kesik baş ve cellat izleği, ‘çiftillik’ ya da ben/başkası izleği. Ancak bu izleklerin çoğu geleneksel batı romanının çok çiğnenmiş yollarından toplanmıştır. Örneğin büyük kentin batakhane çevreleri ve yeraltı, Hugo’dan, Balzac’tan, Sue’den beri kim bilir kaç kez çiğnenmiştir.

Bu örneklerde birinci eleştirmen yapıtı olumlu olarak değerlendirmiştir. İkinci eleştirmen ise yapıtı içerdiği izlekler açısından Batı yazınından örneklerle karşılaştırıp olumsuz yönde değerlendirmiştir. Olumlu değerlendirmelerin sayısı 7’dir.

Az sayıda da olsa (4 eleştirmen) yapıtın Türk yazını içindeki yeri ve önemine değinmiştir:

Akatlı: “...bu romanın ‘Türk yazınına - diğer türler yanında görece kısır sayılabilecek olan - roman dalında yepyeni bir açılım getirmesi bakımından, çok önemli olduğu kanısındayım”.

Moran: “...Orhan Pamuk romanda ve özellikle Türk romanında ‘kendi olmak’ sorununa çözüm getiren bir roman olarak, ‘geçmiş kültürümüzle arasında bağlar kurulmuş Kara Kitap’ı sunuyor okurlarına”.

Yukarıdaki alıntılarda eleştirmenlerden biri, yapıtın Türk yazınına yepyeni bir açılım getirdiğinin altını çiziyor. Diğer eleştirmen ise, Türk romanında ‘kendi olmak’ konusunu işleyişi açısından romanı önemli buluyor.

Özetlersek, ‘Kara Kitap’ Türkçede 16 eleştirmen tarafından yazınsal metin olarak geniş bir tarih ve coğrafya (zaman ve uzam) içinde ele alınarak eleştiriliyor, diyebilirim.

2.2. Almanca Eleştiri Metinleri

Almancada ancak beş eleştirmen, ‘Kara Kitap’ın Almancaya çevirisi üzerine eleştiri metni yazmıştır. Fakat yine de bu sayıyı küçümsemek gerekir.

Bu Almanca eleştirilerde sık karşılaşılan içerikler⁴ şöyle sıralanabilir: Yapıt ve yazarla ilgili karşılaştırmalar; yapıtta geçen konular ve olaylar; yapıttaki baş kişileri tanıma ve bu kişilerin başlarından geçen olayları anlatma; yazar hakkında bilgi; yapıtın türü; yapıtla Türkiye’nin tarihsel, toplumsal ve politik koşulları arasında bağlantı kurma; yapıtın çevirisiyle ilgili değerlendirme.

Çeviri yapıtı eleştirenler, yapıtta geçen kimlik konusuna ağırlık vererek, yazılarında bu konuyla ilgili açıklamalar getirmişlerdir. Ancak Alman eleştirmenler yapıttaki kimlik sorunsalını yalnızca Doğu - Batı karşıtlığıyla sınırlandırmaya ve politik bir çerçeveye oturtmaya çalışmışlardır⁵.

Heller: “Die jüngere Generation beschäftigte sich mit der „inneren Dimension des Seins“, mit der schleichenden Entfremdung und dem Selbstverlust der Menschen - ausgelöst durch den Konflikt eines Landes im Spannungsfeld zwischen Orient und Okzident, zwischen dem Eigenen und dem Fremden“.

Heller: “Nach seiner Rückkehr in die Türkei mußte er erkennen, daß die meisten seiner Landsleute - vor allem die jungtürkischen Intellektuellen - in einem orientalischen Land lebten als Europäer’. Sie führten nach dem europäischen Vorbild ihre Hunde an der Leine, parlierten Französisch und kleideten sich nach Art der Filmstars, die sie aus Scheinwelt des Kinos kannten. Meister Bedii, der alte Puppenmacher aus Istanbul, wurde seine wunderschönen, traditionell gekleideten Puppen nicht mehr los - die Türken wollten keine Türken mehr sein und kauften nur noch amerikanisch aufgetakelte Mannequins. In Alaaddins berühmten Kramladen fand man fast nur imitierten modernen Kitsch, Kaugummi und Groschenhefte.“

Furrer: “Nur durch eigene Geschichten läßt sich der Verlust des kulturellen Gedächtnisses aufhalten. Das alles zielt auch auf die türkische Realität. Denn immer wieder im Roman werden türkische Menschen und Städte als traurige Kopien westlicher Vorbilder dargestellt...“.

Barz: “Orient und Okzident, im Bild um Istanbul vereint und letztlich vielleicht doch unvereinbar. Ihren Linien aber nachzuspüren, macht die Faszination der Lektüre aus“.

Örneklere görüldüğü gibi ‘kimlik arayışı’ Doğu ile Batı arasındaki gerginliktaki karmaşadan kaynaklanıyor (Heller); bu karmaşa ve gerginlik, Batıyı taklitten kaynaklanan kültürel hafıza kaybını yansıtan insanlarda ve şehirlerde de görülüyor

⁴ ‘Kara Kitap’a ilişkin Almanca eleştiri metinlerini oluşturan içerik bileşenleri için bakınız Ek 2. Bu bildirimde çözümlediğim 5 eleştiri metninin hemen hepsinde yer alan ortak içerik bileşenleri üzerinde durdum.

⁵ Aynı eleştiri yazarından, farklı da olsa birkaç örnek seçmiş olmam, onları dışarıda bırakmamış olmamdan kaynaklanıyor.

(Furrer). Barz'a göre ise, özellikle İstanbul'da Doğu ile Batı'nın bu biraradalığının sınırlarını Pamuk, kitabında bariz bir şekilde ortaya koyuyor.

Alman eleştirmenler yapıtı yorumlarken yapıtı Türkiye'nin sosyal ve politik durumu, tarihsel geçmişi arasında bire bir bağ kurmaya çalışıyor. Örneğin iki eleştirmen (Bartmann ve Heller), Orhan Pamuk'un Türkiye'de yaşanan toplumsal, siyasal olaylara karşı takındığı tutumdan ötürü politik bir yazar olduğunu ileri sürüyor. Bu durumu şu alıntıyla somutlaştırmaya çalışacağız.

Heller: "...man hat Orhan Pamuk oft vorgeworfen, ein 'unpolitischer Schriftsteller' zu sein, doch wer hinter den Zeichen und Zeilen lesen kann, entdeckt die unglaubliche politische Brisanz seines jüngsten Romans....."

In unzähligen Details und Episoden spielt Pamuk an auf die 'Folterknechte' und falschen islamischen 'Erlöser' unserer Tage, auf Korruption und Machtmißbrauch der 'Padschahs' von heute. Viele Anspielungen und Details erinnern an die Atmosphäre der politischen Repression und Gewalt, die besonders in den Jahren vor dem Militärputsch von 1980 herrschte. Unter den historischen Parabeln und Geschichten finden sich viele authentische Ereignisse der letzten Jahre, und es ist kein Zufall, daß Celâl am gleichen Ort ermordet wurde, an dem einer seiner Kollegen von Milliyet tatsächlich erschossen worden war".

Bu alıntıda eleştirmen, Orhan Pamuk'un politik bir yazar olduğuna ve 'Kara Kitap'ın Türkiye'nin tarihsel ve politik gerçekliklerini yansıttığına dair bir saptmada bulunuyor; ancak bunu yapıta dayandırarak açıklamıyor. Yalnızca romanın kahramanlarından Celâl ile Milliyet gazetesi yazarı olan Abdi İpekçi'nin öldürülmesi arasında koşutluk kuruyor. Heller gibi başka iki eleştirmen de (Kurzke, Furrer) Celâl'in öldürülmesiyle Abdi İpekçi'nin öldürülmesi arasında bir koşutluk olduğunu savunuyorlar.

Bir eleştirmen (Barz) ise, yazısının üst başlığında yapıtı 'Doğu masalı' ('orientalisches Märchen') olarak nitelendirerek yapıta kendi klişeleriyle yaklaştığını belli ediyor. Bu eleştirmen yazısının sonunda 'Kara Kitap'ı değerlendirirken 'Doğu masalı' klişesine gönderme yapıyor.

Barz: "Hier wird eben mit der orientalischen Lust an ausschweifenden Arabesken erzählt, und zuweilen meint man fast, einer neuen Scheherezade gegenüberzusitzen, auf der Reise durch die 1002. Nacht".

Eleştirmenin bu kadar keskin bir dille, neredeyse romanla alay edercesine, yüzeysel kalışı, Orhan Pamuk'u ve Kara Kitap'ı ortaya çıkaran koşul ve nedenleri bilmemesiyle açıklanabilir. Belki de 'orientalisches Märchen' nitelemesi Alman okurları kitaba çekmek üzere yapılmış bilinçli bir nitelendirme de olabilir.

Orhan Pamuk'un, Doğu anlatı geleneğinden, örneğin Mevlâna ve Şeyh Galip'ten etkilendiğine iki eleştirmen (Furrer, Bartmann) dikkat çekiyor. Fakat yazarın Doğu yazınından yapıtının nerelerinde ve nasıl yararlandığı açıklanmıyor. Benzerlikler ve

farklılıklar gösterilmiyor. Yazarın Doğu yazınından yararlanması Türkiye'deki gelenekçi çevrelerde ne tür bir tepki yarattığı anlatılıyor. Bu durum yine politik bir bağlama çekiliyor.

Alman eleştirmenler romanı Batı yazınından, özellikle de Alman yazınından yapıtlar ve yazarlarla karşılaştırıyor. Pamuk'un Batı yazınından karşılaştırıldığı yazarlar ve yapıtlar şunlardır: Borges, Calvino, Novalis, Thomas Mann, Gogol, Dostojevski gibi yazarlar ile Eco'nun 'Foucaultsches Pendel', Musil'in 'Der Mann ohne Eigenschaften', Frisch'in 'Mein Name sei Gantenbein', Proust'un 'Auf der Suche nach der verlorenen Zeit' adlı yapıtları. Genelde karşılaştırmaların hangi açıdan yapıldığı açıklanıyor. Bartmann, James Joyce'un Dublin'i ele alış biçimiyle Orhan Pamuk'un yapıtında İstanbul'u işleyiş biçimini karşılaştırıyor. Kurzke ise aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi Novalis'ten alıntılar yaparak yapıtın Alman romantizmiyle benzeyen ve ayrılan yönlerini açıklıyor:

Kurzke: "Orhan Pamuk spielt gern mit romantischen Ideen dieser Art. 'Meine Geliebte ist die Abbeviatur des Universums, das Universum die Elongatur meiner Geliebten'-so wieder Novalis; es scheint kein Zufall zu sein, daß sich hie und da Erinnerungen an die intellektuellen Höhenflüge der Frühromantik aufdrängen. Galips Suche endet allerdings nicht in mystischer Versöhnung, sondern in paradoxer Identitätspsychologie. Er findet sich, indem er ein anderer wird: Celâl Bey".

Alman eleştirmenler, romanı yazarın öteki yapıtlarıyla çok az karşılaştırmış. Yalnızca bir eleştirmen (Heller), yapıtı konusal açıdan ve ayna motifi açısından, yazarın bir önceki yapıtıyla, yani 'Beyaz Kale' ile karşılaştırıyor. Diğer eleştirmenler ise karşılaştırma yapmak yerine, 'Beyaz Kale'nin çevrildiği dillerde kazandığı başarı hakkında bilgi veremekte yetiniyorlar.

Yapıt, Türk yazınından diğer yapıtlarla da çok az karşılaştırılmış. Yalnızca bir eleştirmen yapıtın oluşturuluş biçimi açısından Orhan Pamuk ile Yaşar Kemal'i karşılaştırmış. Bilindiği gibi Yaşar Kemal de yapıtları Almancaya çevrilen ve Almanya'da tanınan bir Türk yazardır. İki yazar birbirleriyle geleneksel konuları çağdaş konularla iç içe örerek işlemeleri nedeniyle karşılaştırılıyor.

Yapıtın türüne ilişkin olarak Alman eleştirmenler ortak bir görüşü paylaşıyorlar. Çözümlenen eleştirilerin tamamına yakınında (4 metinde) yapıt bir polisiye romanı (Kriminalroman) olarak algılanmıştır. Öyleyse bu eleştirmenler daha çok romanın çerçeve öyküsü etkisinde kalmış olmalıdırlar.

Almanca eleştirilerde yapıttaki motifler üzerinde çok az durulmuştur. Bartmann, çiftillik (Doppelgänger) motifini; Heller de ayna motifini işlemiştir. Bartmann, Orhan Pamuk ile Umberto Eco'yu karşılaştırırken, Pamuk'un da göstergelerle uğraştığını söylüyor. Ancak hangi göstergeler var, bu göstergelerin anlamları nelerdir, onlar üzerinde durmuyor.

Alman eleştirmenler yapıtın yazarını, konusunu, içeriğini, kişilerini tanıtmalarına karşın yapıtla ilgili çok az değerlendirmede bulunuyorlar. Eleştiri metinlerindeki

değerlendirmeler yalnızca yapıtın çevirisine yöneliktir. Çeviri eleştirileri de sözcük ve dilbilgisi düzleminde yapılan yüzeysel değerlendirmelerden ibarettir.

Buraya kadar yaptığım ayrıştırmalar, Türk eleştirmenlerle Alman eleştirmenlerin aynı metne bakarken gördükleri içerik bileşenlerinin açıklamalarını içeriyor. Şimdi bu iki grup eleştirmenin, eleştirilerindeki birbirine benzeyen ve farklı olan bulgularını belirlemeye çalışalım.

3. Karşılaştırma

Eleştiri metinleriyle ilgili yapılan içerik çözümlemesi sonucunda 'Kara Kitap'ın Türk ve Alman eleştirmenler tarafından alınılanmasında ortaya çıkan benzerlikler çok azdır.

Benzerlikler

Her iki dilde de yapıt eleştirilirken yapıtındaki konular, baş kişiler, geçen olaylar ele alınmıştır. Yapıt ve yazarla ilgili karşılaştırmalar yapılmıştır. Hatırlatmak gerekirse kimlik sorunu, baş kişiler, Doğu-Batı ve bunun gibi özellikler yapıtta eleştirmenlerin yaklaşımlarındaki benzerliği yansıtmaktadır.

Farklılıklar

Alman eleştirmenler, Orhan Pamuk'u Türkiye'de yaşanan olaylara karşı takındığı politik tavır nedeniyle politik bir yazar olarak görüyorlar. Bu eleştirmenler için 'Kara Kitap' politik iletisi olan bir romandır. Bu nedenle, yapıtı yorumlarken yazılarında Türkiye'nin tarihsel, toplumsal, politik koşullarıyla bire bir ilişki kurma çabası egemen olmuştur. Bu da yapıtındaki kimlik sorunsalının Doğu-Batı karşıtlığına indirgenerek politik bir çerçeveye oturtulmasına yol açmıştır.

Türk eleştirmenler de yapıtındaki kimlik sorunsalını irdelemişler; ancak Alman eleştirmenlerin tersine bu konuya daha geniş bir perspektiften yaklaşmışlardır. Türk eleştirmenlere göre Doğu - Batı ikilemi kimlik krizinin yalnızca bir boyutunu oluşturuyor. Kimlik sorunsalı bağlamında romanda sorgulanan, kişinin iç yolculuğu, kendini arayışı, genel anlamda bir kimlik arayışıdır. Bu arayış da yalnızca Türkiye ve Türk insanıyla sınırlı değildir. Alman eleştirmenlerin kimlik sorununu, Doğu - Batı karşıtlığıyla sınırlandırmasının nedeni, belki de onların Türkiye'yi sürekli Doğu - Batı ikilemini yaşayan bir ülke olarak algılamalarından kaynaklanıyor olabilir.

Alman eleştirmenlerden birinin (Barz) yazısının başlığında ve içinde yapıtı bir Doğu masalı olarak nitelendirdiğine daha önce dikkatinizi çekmiştim. Bu da bize eleştirmen okurun, yapıtın dünyasına girmek yerine kendi klişeleriyle değerlendirmede bulunduğunu göstermektedir.

Türk eleştirmenler için 'Kara Kitap'ın en önemli özelliği postmodern bir roman olmasıdır. Orhan Pamuk, bu yapıtıyla geleneksel roman tekniğinden ayrılarak postmodern bir roman yazmıştır. Moran'ın deyimıyla 'birçok postmodernist romanda olduğu gibi, Kara Kitap'ın konusu da anlatının, hatta edebiyatın kendidir'. Bu nedenle Türk eleştirmenler, yapıtı politik bir çerçevede değerlendirmek yerine, yapıtın kendisiyle, diğer yapıtlarla olan ilişkisiyle, romandaki motiflerle, simgelerle, kurguyla

ilgilenmişlerdir. Yapıtın postmodern bir roman olma özelliğine Alman eleştirmenler hiç değinmemişlerdir. Onlar yapıtı bir polisiye romanı olarak nitelendirmişlerdir:

Gerek Alman gerekse Türk eleştirmenlerin yapıt ve yazarla ilgili karşılaştırmaları arasında da çeşitli farklılıklar vardır. Türkçe metinlerde eleştirmen, yazarın diğer yapıtlarını da bildiği için bunlara da göndermeler yapabilmıştır. İncelediği yapıtın, yazarın diğer yapıtları içindeki yeri ve önemini değerlendirebilmiştir. Buna karşın, Alman eleştirmen yazarın diğer yapıtlarına Almancaya çevrildiği ölçüde gönderme yapabilmiş, yani pek yapamamıştır.

Aynı biçimde Türk eleştirmenler yapıtı çağdaş Türk yazınından başka yapıtlarla karşılaştırıp değerlendirirken, Alman eleştirmenlerden yalnızca biri (Furrer), Orhan Pamuk'u bir başka Türk yazarıyla, Yaşar Kemal ile karşılaştırmıştır.

Her iki dilde de yazar ve yapıt Doğu, Batı yazınından yazar ve yapıtlarla karşılaştırılıyor. Almanca eleştirilerde Pamuk'un Doğu anlatı geleneğinden yararlandığına dikkat çekiliyor. Ancak bu anlatı geleneğinin yapıtta nasıl yansıdığından söz edilmiyor. Yazarın Doğu yazınından yararlanmasının politik açıdan nasıl bir etki bıraktığı üzerinde duruluyor. Türkçe eleştirilerde ise Orhan Pamuk'un Doğu yazınından hangi yapıtlardan etkilendiği karşılaştırmalarla açıklanıyor.

Yazarın Batı yazınından nasıl yararlandığı ise, hem Türk hem de Alman eleştirmenler tarafından yapıtta dayalı karşılaştırmalarla ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Bu da bize yukarıdaki paragrafta Alman eleştirmenlerin Pamuk'un Doğu anlatı geleneğinin yapıtta nasıl yansıdığından niçin söz edemediklerini bilmemize yarayan ipucunu veriyor.

4. Sonuç

Metni iki dilde de bulunun bir yapıtın kaynak dilde ve çevrildiği dilde değerlendirilmesinde küçük ölçüde benzerlikler, büyük ölçüde farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Çeviri yapıt üzerine yazan eleştirmenler, diğer ülkenin tarihini, toplumsal yapısını, kültürünü, yazın geleneğini tanıdıkları ölçüde yapıtta yaklaşabiliyorlar. Yazarın diğer yapıtlarını, öteki Türk yazarlarını Almancaya çevrildikleri ölçüde tanıyorlar. Ancak buradaki örnekte görüldüğü gibi yapıtı, kaynaklandığı ülkenin tarihsel, toplumsal ve politik koşullarıyla bire bir ilişki kurarak değerlendirme çabası, bazı yazınsal özelliklerin göz ardı edilmesine yol açabiliyor. Çevirisi yapılan roman, postmodern bir roman, tarihsel ya da gerçekçi bir roman değildir. Bu nedenle yapıtla tarihsel ve politik koşullar arasında doğrudan bağ kurmak yapıtın türüyle pek bağdaşmıyor. Bu açıklamamdan şunu çıkarmak istiyorum: Çeviri dildeki yapıtı inceleyen eleştirmen, yapıtın türünü tam belirleyemediği; ideolojik bir tavırla yaklaştığı için yapıtın politik bir ileti çıkarmakta sınırlı kalmıştır. Hatta daha da ileri giderek yapıtla ilişkin yorumlarında çeşitli klişeler kullandığı da olmuştur.

Metin Almancaya çevrilmiştir ama, Alman eleştirmen Alman okurlara 'doğru' değerlendirmelerle yapıtı tanıtırken zorlanmış; yanlışlar bile yapmıştır. Alınılanın eleştirmene göre değişmesi- eleştirmen de bir okur olduğu için- doğal karşılanabilir

ama, eleştirmen sıradan bir okur değildir. Kültürlerarası iletişimi kuracaktır. Yanlış yapmamaya özen göstermesini istemek kanımca hakkımızdır.

O halde kültürlerarası iletişim nasıl sağlanacak? Çeviri etkinlikleri - özellikle kültür taşıyıcıları oldukları için - yazınsal metinlerde artarak sürmelidir. Çevirmenlerin aktarma sırasındaki uzmanlıklarının yanında, eleştirmenlerin çevrilen yapıtı çözümlerken çevrilmiş metne saplanıp alele acele yapılmış çözümler yerine, yazarın öteki metinlerindeki yazınsal kişiliğine ilişkin düşünsel altyapılarını da güçlendirmeleri gerekir, kanısındayım.

Kaynakça

- Bachmann-Medick, Doris (1997) *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*. Berlin, Erich Schmidt.
- Göktürk, Akşit (2000) *Çeviri: Dillerin Dili*. 3.Baskı. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Iser, Wolfgang (1975) "Lesevorgang". Warning, Rainer (Derl.) (1975). *Rezeptionsästhetik*, içinde. München, s: 253-276.
- Kittel, Harald (1998) "Inclusions and Exclusions: The "Göttingen Approach" to Translation Studies and Inter-Literary History". Mueller-Vollmer, Kurt/ Irmischer, Michael (Derl.) *Translating literatures-translating cultures*, içinde. Berlin, Erich Schmidt, s.3-15.
- Knapp-Pothoff, Annelie (1987) "Strategien interkultureller Kommunikation". Albrecht, Jörn (Derl.) (1987) *Translation und interkulturelle Kommunikation*, içinde. Frankfurt am Main, Bern, Newyork, Lang, s: 403-423.
- Kuruyazıcı, Nilüfer (1990) "Fremdkulturelles Verstehen deutschsprachiger Literatur am Beispiel einer Kurzgeschichte". *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi* 7(1990), s: 13-20.
- Oldenburg, Hermann (1992) *Angewandte Fachtextlinguistik*. Tübingen, Gunter Narr.
- Sayın, Şârâ (1993) "Gespräch mit einem Gedicht von Sarah Kirsch". *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi* 8(1993), s: 1-16.
- Schulte, Rainer (1998) "Translation Studies: A Dynamic Model for the Revitalization of Humanities". Mueller-Vollmer, Kurt/ Irmischer, Michael (Derl.) (1998) *Translating literatures-translating cultures*, içinde. Berlin, Erich Schmidt, s: 31-47.
- Şenöz, Canan (1999) *Almanca ve Türkçede Metin Türü Olarak Yazın Eleştirisi*. İstanbul, yayınlanmamış doktora tezi.
- _____, (2001) "Türkçede Yazın Eleştirisi Metinlerine Eleştirel Bir Yaklaşım". *Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı*, 26 Şubat 2001. İstanbul, yayınlanmamış bildiri.

- Vermeer, Hans J. (1996) *A skopos theory of translation (Some arguments for and against)*. Heidelberg, Textcon Text-Verlag.
- Wills, Wolfram (1996) *Knowledge and Skills in Translator Behaviour*. Amsterdam, Philadelphia, Benjamins.

İncelenen Türkçe eleştirilerin yer aldığı kaynaklar

- Akatlı, Füsün (1990) "Hayat Kadar Şaşırtıcı". *Gösteri Dergisi*, Ağustos 1990.
- Akay, Ali (1992) "Kim-lik Yazar". Esen, Nühket (Derl.) (1992) *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, içinde. İstanbul, Can Yayınları, s: 244-250.
- Atakay, Kemal (1990) "Kara Kitabın Sırrı". *Adam Sanat Dergisi*, Ekim1990.
- Aytaç, Gürsel (1990) "Orhan Pamuk'tan Bir Yeni Roman: Kara Kitap". *Argos Dergisi*, Haziran 1990.
- Batur, Enis (1990) "Orhan Pamuk'un Dükkânı". *Güneş Gazetesi*, 7 Mayıs 1990.
- Bayrav, Süheyla (1991) "Kara Kitap ve Kendi Olmak". *4. Boyut Dergisi*, Nisan 1991.
- Baysal, Jale (1990) "Bir Orhan Pamuk Okuyucusundan". *Gösteri Dergisi*, Haziran 1991.
- Çeçen, Ramazan (1992) "Kara Kitap Üzerine Kara Ak Denemeler". *Birikim Dergisi*, Mayıs 1992.
- Erkman Akerson, Fatma (1991) "Kara Kitap Üstüne Bir Yorum Denemesi *Gösteri Dergisi*, Mart 1991.
- Ever, Mustafa (1991) "Adlar ve Kitaplar". *Argos Dergisi*, Ağustos 1991.
- Kahraman, Hasan Bülent (1990) "Roman Yazma Ediminin Boyutları, Aşama ve Öğeleri Açısından Kara Kitap". *Argos Dergisi*, Ağustos 1990.
- Kutlu, Mustafa (1990) "Kara Kitap". *Dergah Dergisi*, Mayıs 1990.
- Moran, Berna (1991) "Üstkurmaca Olarak Kara Kitap". *Gösteri Dergisi*, Mayıs1991.
- Parla, Jale (1992) "Kara Kitap Neden Kara?". Esen, Nühket (Derl.) (1992) *Kara Kitap Üzerine Yazılar*, içinde. İstanbul, Can Yayınları, s: 118-125.
- Şener, Sevda (1991) "İşaretleri Değerlendirme Kitabı". *Gösteri Dergisi*, Temmuz 1991.
- Yücel, Tahsin (1990) "Kara Kitap". *Gösteri Dergisi*, Kasım 1990.

İncelenen Almanca eleştirilerin yer aldığı kaynaklar

- Bartmann, Christoph (1995) "Der Sufi ohne Gott". *Spectrum, Die Presse*. 15./16. April 1995.
- Barz, Paul (1995) "Geheimnisvolle Suche im Labyrinth von İstanbul". *Welt am Sonntag, Buchmagazin*, 02. April 1995.

- Furrer, Priska (1995) "Verschlungenes Labyrinth". *Tagesanzeiger*, 24. April 1995.
- Heller, Erdmute (1995) "Stimmen aus den dunklen Gärten des Gedächtnisses". *Süddeutsche Zeitung, Feuilletonbeilage*, 29./30. April/1.Mai 1995.
- Kurzke, Hermann (1995) "Land der Besiegten". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 08. April 1995.

Ek 1: 'Kara Kitap'a ilişkin Türkçe eleştirilerin içerik bileşenleri

1. Yapıtta geçen olaylar
2. Yapıtta yer alan konular
3. Yapıtta baş kişilerle ilgili bilgiler, açıklamalar
4. Yapıt ve yazarla ilgili karşılaştırmalar
  - Yapıtın yazarın önceki yapıtlarıyla karşılaştırma
  - Yapıt ile yazarın Türk yazınından diğer yapıt ve yazarlarla karşılaştırma
  - Yapıt ile yazarın Doğu ve Batı yazınından yapıt ve yazarlarla karşılaştırma
5. Yapıtın türü
6. Yapıtın kurgusu
7. Yapıtta imgeler
8. Yapıtta simgeler
9. Yapıtta motifler
10. Yapıtta metaforlar
11. Değerlendirme
  - Yapıtla ilgili değerlendirme
  - Yazarla ilgili değerlendirme
12. Yapıtın başarısıyla ilgili açıklama
13. Yapıtı üreten kişinin yazarlığı ile ilgili değerlendirmeler
14. Yazarın anlatım biçimi ve biçemi
15. Yazarın dil kullanımı
16. Yazarın yapıtı oluştururken dayandığı kaynaklar
17. Diğer eleştirmenlerin görüşlerine gönderme yapma
18. Yapıtın kaç kısım ve bölümden oluştuğu
19. Biçem ve içerik arasındaki bağlantı
20. Yapıtın bildirisi
21. Yapıtın yazınsal değeri
22. Yapıtın Türk yazını için önemi
23. Yapıtın adı üstünde durma
24. Yapıtın nasıl okunacağı
25. Yapıtı tavsiye etme

Ek 2: 'Kara Kitap'a ilişkin Almanca Eleştirilerin İçerik Bileşenleri

1. Yapıtta geçen olaylar
2. Yapıtta yer alan konular

3. Yapıtta baş kişilerle ilgili bilgiler, açıklamalar
4. Yapıtın türü
5. Yapıt ve yazarla ilgili karşılaştırmalar
  - Yazarın ele alınan yapıtını Almancaya çevrilen yapıtıyla ('Beyaz Kaley'le) karşılaştırma
  - Yazarı, yapıtları Almancaya çevrilmiş tanınmış bir Türk yazarıyla (Yaşar Kemal ile) karşılaştırma
  - Yapıtı ve Yazarı Alman ve Batı yazınından yapıt ve yazarlarla karşılaştırma
6. Yazar hakkında bilgi
7. Yazarın daha önce Almancaya çevrilen diğer yapıtıyla ('Beyaz Kaley'le) ilgili bilgi
8. Yapıtın Türkçeden Almancaya çevirisinin değerlendirilmesi
9. Yapıtın yer aldığı kültür içinde (Türkiye'de) bıraktığı etki, kazandığı başarı
10. Yapıtta olayların geçtiği şehir (İstanbul) ile roman arasında bağlantı kurma
11. Yapıtla Türkiye'nin toplumsal ve tarihsel, politik gerçeklikleri arasında bağlantı kurma
12. Yazarın anlatım biçimi
13. Yazarın dili
14. Yazarın hangi anlatı geleneğine dayandığı
15. Yapıtın bildirisi
16. Yapıtın hangi okur kitlesine yönelik olduğu

Aytekın Keskin
Mersin Üniversitesi

Kültürözgün Anlatımların Çevirilebilirliği:

Kültürel, Atasözleri ve Öyküleştirilmiş Söyleşiler Örneğinde Çeviri

Dilbilimin gelişim sürecinde kavram çifti ile çalışma malzemesini tanımlama geleneğini, -Humboldt (dilsel ürün/dilsel etkinlik); Saussure (-dizge olarak-dil/dil kullanımı) ve Chomsky (dilsel yeti/dilsel başarımlar)- bu çalışmaya da uyarlayabiliriz. Dil ve kültür, çeviri bağlamında şu kavram çiftleri ile tanımlanabilir 'öz'/'başka', 'biz'/'onlar', 'burada'/'orada', 'yerli'/'yabancı'. Biri diğerine öncelenmez. Öncelenme gerekli ise, öğrenme ve gelişimin kaynağı, gerekçe olarak sunulur. Çevirinin ereği, tek evren yerine çok evrenliliklidir. Çeviri, tek tek bireyler ve onların dil kullanımı gibidir; çeşitlilik ve farklılık gösterir.

Farklılığın tek ve biricik nedeni yoktur. Her dilin anlatım dizgesi, dil kullanıcısının kültürel özelliklerini yansıtır. Farklı kültürlenme, birey için olduğu gibi toplumlar için de geçerlidir. Dil kültürü kurar, gelişimini sağlar ve taşır. Kültürlenme bir düşün etkinliğidir. Bu etkinliği besleyen düşünme ile dil arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur¹.

Dil, iletişim işlevli bir etkinliktir. Dilbilimsel açıdan en genel anlamda iletişim aracıdır. Bütün dillerin ortak bir oluşum mantığı söz konusudur; iletişimin gerçekleşmesi için kullanılan göstergeler (sözcükler, söz öbekleri vd.) bütün dillerde vardır. Farklı olan, göstergelerin dizilişi² ve içeriğinin belirleyenleridir³.

Dil yetisi her sağlıklı bireyde vardır. Her birey, belli bir dil ortamına doğar, çevresiyle etkileşerek gereksinimlerini dile getirir. Büyüme sürecinde sahip olduğu organları işlevsel kullanmaya başlar. Dil yetisi de bu sürece koşut işler. Dilsel yetinin yetkinliğe dönüşmesi her dil kullanıcısında farklı gelişir. Bu süreç her dil ortamında benzer işler.

Bu çalışmada benzerliklerden çok farklılığın kaynağı, kültür yoğunluklu anlatımların başka bir dil ortamına aktarılabilirliği tartışılacaktır.

¹ Dil ile düşünce arasındaki ilişki, çoğu düşünür ve bilim kişiliklerince farklı tanımlanmıştır. Örneğin, Watson'a göre dil ile düşünce özdeşdir. Piaget'e göre bilişsel gelişme dilden bağımsızdır, ama, anlatımını dilde bulur. Wygotski için ise, düşünce sözcüklerle açıklanmakla kalmaz, onlarla var olur. J. G. Herder'de (1744-803) dil eşittir düşüncedir. W.v.Humboldt (1767-1835), düşünceyi dilin yarattığını savlar. Sapir (1921-1949) ise, dilin kültüre bağımlı olduğunu, kültürün ise oluştuğu çevrenin etkisi altında olduğunu vurgulamıştır. Whorf'a göre, konuşulan dil insan düşüncesini biçimlendirir. Bkz. Ömer Demircan: *Kültür-Düşünce-Dil. İç: Çağdaş Türk Dili, sayı: 16. İstanbul 1989: 170-175*

² Sözdizim ve metindilbilim, inceler ve betimler.

³ Anlambilim, sözcükbilim, metindilbilim ve edimbilimce konuşturılır.

Çeviri, bir dilde oluşturulan bir metni algılama, anlama ve başka bir dil ortamına aktarım sürecini izleyen dilsel bir etkinliktir⁴. Bu etkinlik, diğer iletişim biçimlerinden özde çok fazla farklılık içermez. Yazılı iletişimdeki denetim, yazılı çeviride de olanaklıdır. Aynı biçimde sözlü iletişimdeki denetimsizlik, sözlü çeviride de belirir.

Ereksel bir dil etkinliği: İletişim

Dil kullanıcısının dilsel iletişimini örgütlerken izlediği yol, metne veya söyleme yansır. İleti örgütlenirken, metin-içi ve metin-dışı diye adlandırılan birçok etken söz konusudur. Metin-dışı öğeler, dil kullanıcısını çevreleyen kültürel evrence belirlenir. Bu öğelerin yalınlaştırılıp, 'başka'ya taşınması ve orada benzer etkinin yaratılması çeviri eyleminin ereğidir. Benzer bir ereksellik, iletişim amaçlı her türlü dilsel etkinlikte vardır.

Metinde/söylemde somutlaşan ereksellik, seçilen göstergeler ve onların dizgeli olarak bağdaşıklığı sayesinde anlaşılır ve anlatılabilir.

Çeviri bağlamında, yüzyıllardır biriktirilen deneyim sonunda bir dil ortamından başka bir dil ortamına taşınmanın "sözcükler ve cümleler değil de onların birlikteliği ile oluşan metinler" olduğu ortak bir anlayış olarak benimsenmiştir. Dil ve iletişim için öngörülen uzlaşma burada gerçekleşmiştir. Bu anlayışla bu çalışmada, çeviri tanımı altında tek tek sözcük veya cümleler değil, metinlerin çevirisi anlaşılmalıdır.

İletişimin çıkış noktası, metnin konusudur; bu konuya ilişkin söylenen veya söylenme biçimi ise metnin kurgusunu oluşturur. Bu kurgunun birey kaynaklı olması, bireyin kültür yaratan öge olmasından dolayı göstergelere yüklediği içerik farklılaşır. Bu farklılığın anlaşılır olması ve aktarılması dillerin, kültürlerin birbirine benzemezliği⁵nden dolayı zorluklar içerir.

Diller insan soyu gibi çeşit çeşittir

Dillerin farklılığı, göstergelerin farklılığından çok, dillerin biçimlendiği ortamın ve kültürlenmenin farklılığından kaynaklanır. Her dil ortamında da homojen, tektip bir bilgilenme dizgesi yoktur. Her dil kullanıcısı, durum bağlantılı bir dil değişkisi seçer. Bölgesel dil, günlük dil, ölçünlü dil vb. kiminle ve hangi ereksellekle iletişim kurma isteği, dil kullanımını belirler. Konuşma ve yazı dili birbirinden ayırır. Dil kullanıcısına bağlı dil kullanımı, anlama ve anlaşılmayı engeller. Bu güçlüğün belirleyeni bireyin kültürlenme sürecine koşut dil seçkisidir.

⁴ Bu bağlamda bir 'çeviri' tanımını çok gerekli görmüyorum; çünkü, herkesin bildiği bir etkinliği yeniden yeniden tanımlamanın anlamaya katkı sunmayacağına inanıyorum.

⁵ Dillerin benzemezliği ve her dilin özgünlüğünün, dilin taşıyıcısı olduğu kültürden kaynaklandığı Wilhelm von Humboldt tarafından ilk defa dizgeli olarak açıklanmıştır. Bu benzemezliğin çeviri sürecini zorlaştırdığı gerçekliği de bu bağlamda değerlendirilir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki bu değerlendirmeler, günümüzde çeviri etkinliğinin, kavram örgüsü ve yönteminin oluşumu doğrultusunda gelişmesi ve evrilmesine de neden olmuştur. Kolaycı bir tercihle 'çevirilemezlik' saptamasını yapmak ve bunu Humboldt'a dayandırmak sanırım haksızlık olur.

Dil kullanımının geleneksel, kültürel ve toplumsal özelliklerini tanımak iletişim sürecini kolaylaştırır. Hangi özgün iletişim ortamında hangi söylemin seçilmesi veya seçilmemesi bu alana tanınmasını gerektirir. İletişimde kültürözgün davranış kalıpları, selamlama, teşekkür etme ve özür dileme gibi iletişim bağlamlarında öne çıkar. Bu durumu yansıtan dilsel eylem alanı 'kültürem'⁶ (kültürbirim) olarak ilk kez Els Oksaar tarafından çokdillilik araştırmalarında kavramlaştırılmıştır. 'Kültürem'de çıkış noktası, dil kullanıcısının dilsel yetkinliğidir. Dil kullanıcısı iletişim durumuna uygun dilsel seçkisi ile (sözel veya diğer dilsel göstergelerin -beden dili vb.- kullanımı) dil topluluğunun kültür ve psikolojisini gözeterek etkin iletişim kurar. İletişimin gerçekleşmesi davranış kalıplarını içeren bu kuralların tanınması ile olanaklıdır.

Bu ve benzeri kültürözgün dilsel kullanımların, başka dil ortamına eşdeğer etki yaratacak biçimde taşınma olanak ve sorunları bu çalışmanın konusudur. Bu bağlamda öncelikle, iletişim ilintili **kültürözgün dilsel kullanımlar**; ardından, kültürözgün yani çok belirgin yazın türü **atasözleri** ve son olarak da kültürözgün dil kullanımını yansıtan **söyleşi ve kısa öykü türü metinlerin** çevirisi bağlamında konuşturulacaktır.

Günlük iletişimin vazgeçilmezi kültürözgün kullanımlar (kültüremler) ve çevirileri

Hoş geldin(iz)!⁷	Schön, daß Sie gekommen sind! Ich freue mich Sie zu sehen! Dein/Ihr Kommen bereitet uns Freude!// <i>Herzlich willkommen!</i>
Kolay gelsin!⁸	*Es möge dir Leicht fallen./Möge (die Arbeit) leicht werden!// Machen Sie es gut. / Mach's gut!
Bereketli olsun!⁹	Es möge Segen bringen!//Wohl bekomms!

⁶ Kültürem kavramı için bkz. Els Oksaar: "Zur Analyse der kommunikativen Akte." In: Theodor Lewandowski (yay.): Sprache als reales System. (Wirkendes Wort 29,6) Düsseldorf; Schwann 1979: 391-404; Rudolf Bartsch: Kulturspezifische Aspekte des Fremdspracherwerbs am Beispiel der expressiven Sprechakte im Türkischen [Türkçede Anlatımyoğun Söylemler Örneğinde Yabancı Dil Ediminin Kültürözgün Boyutu] iç: Info DaF 3 1987: 215-17

Els Oksaar: "Multilingualism and Multiculturalism from the Linguist's Point of View". iç: Torsten Husén and Susan Opper (yay.): Multicultural and Multilingual Education in Emigrant Countries. Oxford: Pergamon, 1983, 17-38

⁷ Türkçede: Bir ziyarette, gelen konuğu selamlamak için kullanılır; karşı yanıt 'hoş bulduk'tur. Kabul edilmeyi olumlayan bir davranışı tanımlayan bir deyimdir. Almancada: selamlamanın diğer biçimleri bağlama uygun olarak tercih edilir. (*Hallo; guten Tag; guten Abend vb.*). Farklı kültürlenme farklı dilsel kalıplar oluşturmuştur; dil kullanıcısı bunu tanıyacaktır. Bağlama uygun dilsel seçki sözkonusudur.

⁸ Herhangi bir kişiyi bir etkinlikte gördüğünüzde, iletişime girme ve iletişimi bitirme isteğinde kullanılır. Günümüzdeki kullanımı daha çok, Almanca kullanıma yaklaşmıştır. 'Yaptığımız işten keyif alın' içeriğini taşımaktadır.

Diğer deyimsel kullanımlarda olduğu gibi sözcük sözcük çeviri, Alman dil kullanıcısı için etkin bir iletişim ereğine katkı yapmaz.

Geçmiş olsun! ¹⁰	*Es möge vergangen sein bzw. vorübergehen/Na, die Gelegenheit ist ja nun gründlich verpaßt / Gute Besserung.
Güle güle gidin! ¹¹	*Gehen Sie lachend!/ Viel Glück auf dem Weg/Leben Sie wohl!/Gute Fahrt/ Gute Reise
Güle güle oturun! ¹²	*Fröhliches/lachendes Wohnen! Nett haben Sie es hier - und so geräumig / Wie haben Sie die gefunden?
Güle güle kullanın! ¹³	*Fröhliches/lachendes Benutzen/Mögen Sie viel Freude dabei haben.
Güle güle giyin! ¹⁴	Fröhliches/lachendes Tragen! Viel Freude an dem neuen Anzug! / Das Kleid passt Ihnen aber prima!
Hayırlı olsun! ¹⁵	*Es soll Glück bringen/nützlich sein! Na, dann alles Gute!
Allah başılsın! ¹⁶	*Gott möge das Kind Ihnen überlassen, nicht zurücknehmen, sterben lassen!/ oder Hübsche Kinder haben Sie!
Allah ananı babalı büyütsün! ¹⁷	*Gott möge es mit Mutter und Vater groß werden lassen!
Başımız sağ olsun! ¹⁸	Mögen Sie am Leben bleiben! / Herzliches Beileid!

⁹ 'Kolay gelsin'in bir değişkisi olarak, kırsalda bir tarlada çalışan birisi görüldüğünde, dinsel kültürlenmenin bir uzantısı olarak yerleşen, her şeyin belirleyeni Tanrının katkısı istenmektedir. Almancada bağlama uygun karşılık, bilebildiğim kadarıyla yoktur.

¹⁰ Türkçede yaşanan bir kaza, hastalık vb. bir olumsuzluğun yenilenmemesi için genel bir dileği içerir. İletişim bağlamı uygun dilsel kullanımı belirler. Türkçede kültürem olarak beliren durum, Almancada daha farklı dilsel seçkileri olanaklı kılar.

¹¹ Ayrılışlarda ve bir yolculuk öncesinde söylenir. Günümüzde kent kültürü kullanım sıklığı açısından bu kültürem durumunu yeniden sorgulamamızı gerektirmektedir.

¹² Yeni edinilmiş bir ev için söylenir. Aynı bağlamda uğurlu olsun! Dileği de kullanılır. Bu durumda yanıt olarak teşekkür edilir veya soranın böyle bir evi yoksa 'Sizin daha güzeli olsun!' karşılığı verilir. Almancada bu durumda, ilgisini göstermek için 'Wie haben Sie die gefunden?' veya *Nett haben Sie hier* vb. gibi birey kaynaklı kullanımlar sözkonusudur. Kültürözgün bir kullanımdan sözedilemez.

¹³ Yeni bir mobilya, araba, ev vb. edinildiğinde söylenir.

¹⁴ Türkçede özellikle bir kadın yeni bir elbise aldığında, diğer arkadaşı ilgisini göstermek için dileğini aktarır. Almancada böyle bir kültürem yerine, çok hoş bulmuş ise övmek için elbisenin kendisine çok uygun düştüğü söylenir.

¹⁵ Yeni bir durumun şans ve olumluluk getirmesini dilemek bağlamında kullanılır. [Yeni bir ev, yeni bir araba, yeni bir iş, yeni bir görev ...]

¹⁶ Bir ailenin çocuğu ilk kez görüldüğünde, yine dinsel kültürlenmenin bir sonucu, verenin Tanrı olduğu için hasta yapıp almaması için bir dilek.

¹⁷ Çocuğun anne ve babaya gereksinimi ve aile varlığını sürdürmesine yönelik bir dilek. Anne ve babanın çocuğun büyütülmesinde hep yanında olmasını isteme.

Sihhatler olsun! ¹⁹	(Gute) Gesundheit! [Es möge Gesundheit bringen!]
--------------------------------	--

Türkçe iletişimde anlatımyoğun bu kullanımlar, kültüremler²⁰, günlük dilde sık kullanımı olan, iletişimin önemli bir bileşenidir. Almancada benzeri dilsel eylemler, nezaket kuralları çerçevesinde övgü, dilek bildirimi ve ilgi gösterimi olarak belirir; ancak, genel uzlaşıdan çok durum bağlantılı kullanılır. Diğer kültüröyün dilsel eylemler gibi yukarıda örneklenen kullanımların bağlamının bilinmesi, iletişim için zorunludur.

Bağlam içinde göstergelere taşınmış bu dilsel eylemler de uygun ve kabul edilebilir bir seçki ile Almancada işlevsel karşılığı bulur. Dil bilgisi ve konu bilgisinin çeviri için önkoşul olduğu alan bilgisi bu saptama için yeterlidir²¹. Burada çevirmen, her iki dilin bütün alanlarına egemen olma gibi bir zorunluk ile karşı karşıya kalacaktır. Bu bağlamda Mario Wandruszka'nın şu saptaması anlamlıdır: "Hiçbirimiz anadilimizi bütün anlatım alanları ile kullanmak ve dile getirileni anlatacak yetkinlikte değiliz. Dil bilgimiz ve dil yeterliğimiz her zaman sınırlıdır, tam değildir, kesin değildir. Bu insan dilinin doğal özelliğidir. Anadilini veya herhangi bir yabancı dili eksiksiz kullandığını savlayan kimse, ne konuştuğundan habersiz birisi olarak değerlendirilmelidir."²²

Bu yaklaşım daha sonra örnekleyeceğim alanlar için de geçerlidir. Kültürözgün kullanımların başka bir dil ortamına işlevsel olarak taşınmak kolay değildir; ancak,

¹⁸ Bir ölüm durumunda, ölünün yakınlarına acıyı paylaşmak için söylenir. Karşılığı sen sağ ol! [Du mögest am Leben bleiben!] veya 'Dostlar sağolsun! [Die Freunde mögen am leben bleiben!] Bu kültürem çok yaygındır. Ancak, sözcüksel içeriği ile yaratılmak istenen etkinin örtüşmediği anlaşılır. Kullanımın arkasındaki vurgu, kültürlenme sürecinin hangi dönemine denk geliyor, bilmiyorum. Hangi bağlamda kullanılmış ve günümüze kadar değişmeden nasıl gelmiş sorgulanması gereken bir kültürem olarak duruyor. Yoksa; ölen ölmüş bırak sen yaşamana bak. Üzüntünün paylaşımını yansıtan bir kullanım günümüz için çok gerekli ve anlamlı olmazdı...

¹⁹ Berberden gelen, -saçını veya sakalını kestirmiş- bir erkeğe veya genel anlamda beden temizliğini tamamlayan (banyodan çıkmış) birisine söylenir. Karşılık olarak teşekkür edilir.

²⁰ Yukarıda alıntıladığım kültüremler ve Türkçedeki diğer deyimler ve Almanca karşılıkları için bkz. Bedriye Atsız ve Hans Joachim Kissling: Sammlung türkischer Redensarten. Wiesbaden: Harrassowitz 1974

Rudolf Bartsch: *Kulturspezifische Aspekte des Fremdsprachenerwerbs am Beispiel der expressiven Spreckakte im Türkischen* [Türkçede Anlatımyoğun Söylemler Örneğinde Yabancı Dil Ediminin Kültürözgün Boyutu] iç: Info DaF 3 1987: 215-17 ve H. Essinger/S. Essinger ve O.B. Kula: *Kultureme im interkulturellen Unterricht. İç: Lernen in Deutschland, Zeitschrift für interkulturelle Erziehung, Heft 4: Nowember 1988:121-131*

²¹ Çeviri için üç temel bilginin gerekliliği, çeviri alanında çalışanlarca kabul edilir. Konu Bilgisi (Sachwissen: Çevirilecek metnin bilgisini içerir.), Alan Bilgisi (Fachwissen: Çeviri ve çeviri sürecine ilişkin yapılan çalışmalarla ulaşılan, teknik ve yöntem bilgisini içerir.) ve Dünya Bilgisi (Weltwissen: Güncel olayların izlenmesi ile edinilen bilgiyi içerir. Entellektüel bilgi.). Bu saptama, çevirmenin sürekli bir etkinlik içinde olması gerektiği, alanının verilerini tanınması ve okumalarını çeşitlendirmesi gerekliliği bağlamında ve çevirinin bir meslek olarak belirginleşme sürecinde temel bir bilgi olarak meslek edinenlere aktarılır.

²² Bkz. Mario Wandruszka: *In mehreren Sprachen Leben. iç: Alexander von Humboldt Stiftung, Mitteilungen, Heft 44, Oktober 1984: 4*

olanaksız da değildir. Dillerarası, metinlerarası, kültürlerarası geçişler olanaklıdır. Çeviri etkinliği de bu bağlamda değerlendirilir.

Çevirmen için birinci aşama, ilgili kaynak metnin çoğunca dil dışı belirleyenlerinden kaynaklı iletişimin çözümlenerek ortaya çıkarılması, diyesi anlaşılır kılınmasıdır. İkinci aşama, erekdil kültürünün özellikleri gözetilerek metnin yeniden yaratılmasıdır. Bunun için çevirmen çoğunca yeni bir dilsel seçki ile erek dil okuruna ulaşmayı deneyecektir. Burada, her iki aşamanın da 'anlamı' belirleyen etkenlerinin çeşitliliği, bir anlama ve çevirme güçlüğü olarak belirecektir²³.

Çevirilebilirlik veya çevirilemezlik

Bir iletiyi anlama ve bir başka dil ortamına aktarma güçlüğü, geçmişten günümüze çeviri ve çeviribilim ilintili çalışmalarda, farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bir dilde oluşturulan bir dilsel ürünün bir başka dil ortamına aktarılamazlığı 'çevirilemezlik' olarak adlandırılmıştır. Bu durum 18. yüzyıldan günümüze değin çokça çalışmanın konusu olmuştur. Ludwig Wittgenstein'in "*her düşünce her dilde anlatımını bulur. Her dil kavramları açıklamaya yetkindir.*" yaklaşımı ile genel bir çevirilebilirliğin yolu açılmıştır. İnsanı temel alan antropoloji'ye göre insanın ürettiği her şey paylaşılabilir. Düşünce de, dil de insan üretimidir ve paylaşılabilir.

'Çevirilebilirlik' veya 'çevirilemezlik' bağlamında dilin kültür içindeki yeri irdelenmelidir. Dil kültürün taşıyıcı ve etkileyenidir. Dilin etkilediği kültür ise süreçsel bir oluşumdur. Bu oluşum, insan tarafından üretilen, geliştirilebilen, edinilebilen, insan ve toplumun gelişimine katkıda bulunan maddi ve düşünsel değerlerin bütünüdür kapsar.²⁴ Kültürler özkaynakları ve öbür kültürlerin yaratımları ile gelişirler. Bu süreçte katkı yapan etkinlik ise, çeviridir²⁵.

Yukarıda anılan, dilin kültürelliğinin yansıtanı, dildışı öğelerdir. Bu açıdan bakıldığında üretken aktarıcı diye tanımlayabileceğimiz çevirmen, gerek kaynak dilin gerekse erekdil kültür ortamında yetkin olmalıdır. Bu yetkinlik çevirmenin karşılaşıcağı olası sorunları aşmasında yardımcı olacaktır; ama, bu durum çevirinin sorunsuz bir etkinlik olarak değerlendirilmesine yetmez.²⁶

Dil kullanıcısının hedef kitlesi somutlaştırılmadığında, her toplumda dil kullanıcılarının çok değişik belirleyenlerden dolayı farklılık göstermesi, ilgili okurun

²³ Politika ve dil ilişkisi bağlamında son yıllarda yapılan çalışmalar, bu alana ilişkin geniş bir örnekler sunmaktadır. Dil ile bireyleri yönlendirme ve güdüleme çabalarının, belli bir toplumsal yapı içinde başarıya ulaşmasının, diğer bütün örneklerinde aynı başarıyı yakalamayacağı Türkiye örneğinde somutlaşmıştır. Başka ülkelerde başarı kazanmış propaganda ve reklam uzmanlarını Türkiye'ye getirip, seçim afişlerini ve konuşmalarını hazırlatarak başarı hedeflemenin çok da olanaklı olmadığı görülmüştür.

²⁴ Bkz. Helmut Essinger/Onur Bilge Kula: Pädagogik als interkultureller Prozeß. Felsberg 1987

²⁵ Çevirilemezlik savı, gelişim olanaksızdır savı ile eşanlamlı sayılabilir. Gelişimin olanaksızlığının varsayıldığı yerde bilim etkinliği de anlamsızlaşır.

²⁶ Bkz. Aytekin Keskin: Farklı Yaşantılar ve Çeviri Sürecinin Belirleyenleri. İç: Artı, Adana, 1994: 14-17

beklentisinin saptanabilmesi için alanlararası bir çalışmayı gündeme gelir. Bu somut durum, çeviri güçlüğü olarak çeviri etkinliğine yansır.

Kültürelğin somutlaştığı yazılaştırılmış ürünler, halkın deneyimlerini yansıtan süzülümüş yarguları yansıtan atasözleridir.

Her dilde atasözü vardır. Johann Gottfried Herder'in özlüce vurguladığı gibi "*Atasözleri, bir ulusun düşünme biçiminin aynalarıdır.*"²⁷ Atasözleri, insan olmanın, zaman ve mekandan, ırktan ve dilden, kültürden ve dinden nasıl da bağımsız oluştuğunun göstergesi de sayılabilir. Her dilde, o dile özgü anlatım araçları ile bir anlamda dilin kültürelliğini yansıtır.

Türkçe Atasözleri ve Almancaya Aktarımı²⁸

Cefasız sefa olmaz.	"Ohne Peinigung keine Freude" oder "Alles hat seinen Preis, auch Glück!"
Akılsız düşman, akılsız dosttan yeğdir.	Ein kluger Feind ist besser als ein dummer Freund oder Besser ein vernünftiger Freund als ein dummer Feind
Bir selam bir hatır yapar.	Ein Gruß macht verbindlich oder Gruß freut den Gast und ehrt den Wirt oder Guter Gruß, guter Dank.
Derdi olmayanın huzuru olmaz.	Wer keine Probleme hat, hat auch keine Ruhe oder Wo Frieden ist da ist Segen.
Ekmeğimi al da dirliğimi alma.	Nimm mein Brot, aber nicht meinen Frieden oder Wer den Frieden hütet, bewahrt einen teuren Schatz.
Davetsiz giden, döşeksiz oturur.	Ungebetener Gast findet keinen Stuhl.
Bekleyen Derviş muradına ermiş.	Wer geduldig ist kommt an sein Ziel oder Wer lange genug wartet, kann König werden.
Silah sahibine bile düşmandır.	Ein Gewehr ist sogar der Feind seines Besitzer oder Das Schwert kennt keinen Freund.
Atasını tanımayan Allahını tanımaz.	Wer seine Herkunft verleugnet, verleugnet Gott oder Wer die Eltern ehrt, den ehrt Gott wieder.

²⁷ Alıntı için bkz. Wilfried Buch: Einleitung. In: Türkisches Sprichwörterlexikon [Türk Atasözleri Sözlüğü] Metin Yurtbaşı (yay.). Ankara 1994.

²⁸ Atasözleri ve çevirileri için bkz. Metin Yurtbaşı: Türkisches Sprichwörterlexikon [Türk Atasözleri Sözlüğü]. Ankara 1994: Sözlüğün sonunda Türkçe dizin verilmiştir. Bundan dolayı sayfa numaralarını anmadım.

Kaçan balık büyük olur.	<i>Ein entwischter Fisch, scheint grösser als er ist.</i>
İtle yatan bitle kalker.	Wer mit den Hunden ins Bett geht, steht mit Flöhen auf. oder <i>Schlechte Gesellschaft verdirbt guten Charakter.</i>
Ağrısız baş, yastık istemez.	Der Kopf ohne Schmerzen braucht kein Kissen oder <i>Wer gesunde Beine hat, braucht keine Krücken.</i>
İçki insanın mihengidir.	Alkohol ist ein Prüfstein für den Menschen oder <i>Die Gestalt sieht man im Spiegel, aber das Herz sieht man im Wein.</i>
Bal tutan parmağını yalar.	Wer mit Honig umgeht, leckt auch einmal die Finger.
Her şeyde bir hayır vardır.	Es gibt in jeder Sache etwas Gutes oder <i>Es ist nicht so schlimm, es hat sein Gutes</i>
Adet etme, adeti terk etme	Mache dir keine Gewohnheiten, verlasse deine Gewohnheiten nicht oder <i>Gewohnheit will Recht werden.</i>
Kumarda kazanan aşkta kaybeder.	Wer beim Glückspiel gewinnt, verliert in der Liebe oder <i>Glück im Spiel, Unglück in der Liebe.</i>
Ağlatan gülmez.	Wer weinen läßt, der lacht nie oder <i>Wer die Hand in Blut wäscht, muß sie in Tränen baden.</i>
Zulüm ile yapılan çabuk yıkılır.	Was durch Gewalt geschaffen wurde, wird bald zerstört oder <i>Mit Gewalt kommt man nicht durch.</i>
İyi eden iyi bulur, kötü eden kötü bulur.	Wer Gutes tut, findet Gutes, Wer Böses tut, findet Böses oder <i>Wer für andre lebt, hat am besten für sich gelebt sowie Tust du wohl, so wird dir wohl.</i>
Gün geçer, kin geçmez.	Tage vergehen, Haß (Rachsucht) aber nicht oder <i>Haß und Zorn altern langsam.</i>

Atasözünün sanatsal özü ve değeri, onun dilsel biçimindedir. Bütün dillerde benzer bir biçimsel özellik içerir. Kısa ve özdür; en çok iki cümleden oluşur. Aktarmayoğun anlatımları belirgindir. Güçlü bir mizah içeriği söz konusudur. Atasözleri çevirilerinde sadece içerik değil, dilsel biçim olabildiğince bağımlı kalmamak aktarılır. Dizilişteki hiçbir parçasının yeri değiştirilmez. İletişimde başkaca bir gerekçelendirme gereksinmez. Çoğu atasözleri, betimleyici bir dilsel güçle donanmıştır. Bu resimsellikteki anlamı çıkarmak, bir bilmece gibi düşünsel bir derinlik gerektirir. Bu durum, gerek söylemde gerekse yazın ürünlerinde kullanılan atasözlerinin başka bir dil ortamına taşınmasında anlamayı önceleyici bir önkoşuldur.

Ses öğeleri atasözlerinde çok belirgindir. Uyak, ölçü (metrum) ses yinlemeleri, eşhaceli ve imge zenginliği gibi şiirsel özellikler atasözlerinin belirgin özelliğidir.

Dil topluluğunun özyapısı (karakteri) atasözlerine yansımıştır. Bundan dolayı çeviri, bütünsel bir eşitlik olarak algılandığında, çok kısa ve özlü anlatımlı atasözlerinin çevirilemezliğinden söz edilebilir²⁹.

Yukarıdaki örneklerde atasözlerinin çevirilebilirliği örneklenmiştir. Sıralanışta sözcük çeviri önce verilmiştir. Bu çeviriler bir tür sınamaya ortamı olarak değerlendirilebilir. Atasözünün içeriğine denk eşdeğer atasözünün bulunup verilmesi, işlevsel çeviri bağlamında, çevirilebilirliğin somut örneği olarak gösterilebilir. Atasözlerinin insanal özü ve içeriğini insan deneyimlerinden alması ve dolayısıyla bütün dillerde var olması çevirilebilirliğin bir gerekçesi olarak anlam bulur. Sözcük çeviri de içerik belirgindir.

Çeviri, Türkiye'de bir bilim etkinliği ve bir meslek olarak tanınma sürecini yaşıyor. Bu süreç, her uzmanlık alanının çevirmenini yaratacaktır. Atasözleri çevirisi bunun somut örneği olarak değerlendirilebilir.

Diğer yazın ürünlerinde kültürözgün dilsel anlatımların çevirisi

Anlambilimsel bir bilgidir. Göstergeler çok anlamlıdır. Söylem veya metin bağlamı göstergenin dildışı belirleyenlerden kaynaklı anlamı/içeriğini verir. Bu bağlamda, kültürözgün kullanımların yer aldığı söyleşi ve kısa öykü tanımına uygun metinler ve onların çevirisini çevirilebilirliğin örneği olarak sunuyorum:

Sait Selçuk (18 yaşında, Lümpen)	Sait Selçuk ("Halbstarke", 18 Jahre)
Alaman gibisi var mı?	Nichts geht über die Deutschen.
Bizim moruk takımı, yani burada çalışan işçiler, <i>odun gelmişler, odun gidiyorlar</i> . Biraraya geldiler mi hep memleket düdüğü üflüyorlar.	Unsere Ahnen, also die Arbeiter hier, <u>kommen mit'm Brett vorm Kopp und gehen mit'm Brett vorm Kopp</u> . Wenn sie zusammenkommen, lallen sie immer was von Heimat.
Elin kızına yan gözle baktın diyerek seni tepeleyen namus bekçileri, namus tellalları da yok! Başlık illeti, görücü, aracı teferruatı yok!	Es gibt keine Moralapostel, die auf dir rumhacken, weil du ein fremdes Mädchen ausgeguckt hast. Es gibt kein Brautgeld und erst recht keine Heiratsvermittler.
Kızların da eyvallahı yok. Abi onlar da istemezse anında <i>sepetler seni</i> , bir başkasını bulurlar.	Auch die Mädchen kennen kein Pardon. Wenn sie keine Lust mehr haben, <u>schicken sie in die Wüste (1) und finden einen anderen</u> .
Bir erkek gördüler mi, <i>suratları</i>	Wenn sie einen Mann erblicken, <u>machen sie</u>

²⁹ Wilfried Buch: Einleitung. In: Türkisches Sprichwörterlexikon. Metin Yurtbaşı (yay.). Ankara 1994: VII.

<i>çarşamba pazarı. Onları her gördüğümde başımın tası atar.</i>	<u>ein Gurkengesicht</u> (1). Jedesmal, wenn ich sie sehe, hebt sich <u>meine Schadeldecke</u> . (2)
Analar, babalar bırakmıyor bir yana, ahlaki bozulur diye... <i>Birisi ellese sanki çiçeği solacak?</i>	Die Eltern lassen sie nicht raus, weil ihre Unschuld sonst leidet, so als ob sie <u>verwelken</u> , wenn sie <u>jemand berührt</u> . (2)
Türkiye'ye dönmek istemiyorum, <i>aklımı peynir ekmekle yemedim.</i>	Ich will nicht in die Türkei zurück. Ich bin <u>doch nicht blöd</u> . (3)

Çevirmen, iletişimdeki erekselliği bazen Türkçedeki deyim için Almancadaki eşdeğer deyimini (1); bazen sözcük sözcük aktararak (2) Türkçenin betimleyici gücünü okura taşımaya bazen de anlamı aktararak (3) kısa bir metinde bağlama uygun çeşitliliğin olanaklarını sunmuştur.

S.81-92 Kuddisi Efendi (Hoca)	Kuddisi Efendi (Priester)
Allah Kurtarsın	...und Erlöse uns von dem Übel
Camiye gider misin?.. Cuma namazlarını?..Kılmazsın? <i>"İbaret de kabahat da gizlidir?"</i> demektesin. İşine gelen sözleri güzel bellemişsin! <i>"Para ile imanın kimde olduğu bilinmez!"</i> (...) Allah kurtarsın, Allah!..	Gehst du zur Moschee?.. Zum Gottesdienst?..Du betest also nicht. Sagst: <u>"Beten und Fehlritte sind geheim."</u> Du redest, wie es dir in den Kram paßt. Es heißt: <u>"Man weiß nicht, wer Geld und Glauben besitzt."</u> (...) Allah helfe ihnen, Allah.
Bir lokma ekmek uğruna geldik buralara. (...) İsteyen camiye gider, istemeyen St. Pauli'ye, Kiliseye!.. Hıristiyan dini içkiye, kumara nikâhsız avrada, fahişeye cevaz verir, muziri nazır sayar. <i>Allah göstermesin, Allah!..</i>	Wir sind für einen Bissen Brot hierher gekommen. (...) Wer will, geht zur Moschee, wer will, nach St. Pauli oder in die Kirche. Der christliche Glaube erlaubt Alkohol, Glückspiel, wilde Ehe und Hurerei, er betrachtet das Schädliche als Gebot. <u>Allah bewahre uns, Allah.</u>
Ya şeytana uyup melânet çukuruunda yok olacaksın, ya rahmana sarılıp selâmet bulacaksın. <i>Allah yardımcımız olsun, Allah!..</i>	Entweder du gehst mit dem Teufel und wirst im Schlund der Flüche verschlungen, oder du wendest dich an den Barmherzigen und findest das Heil. <u>Allah stehe uns bei, Allah.</u>
(...) <i>Haşal!.. Bu fani dünyada ne oldum demeyeceksin, ne olacağım diyeceksin!</i> (...) Allah <i>ehli islamı</i> o dünyada utandırmasın (Amin!) Bu dünya pis	Gott vergelt's. <u>In dieser vergänglichen Welt sollst du nicht danach fragen, was du geworden bist, sondern was du sein wirst</u> ³⁰ . (...) Allah möge <u>die wahren</u>

³⁰ Çevirmen, Türkçedeki metin kurgusunu, erkdil okuru için yeniden biçimlendirmiş ve başlam ortasındaki bu cümleyi başlamın başına taşıyarak kaynak dildeki erekselliği oluşturmak istemiş ve kanımca da başarılı olmuştur.

dünya, rezil dünya, her konanın göçtüğü dünya. Mal sahibi mülk sahibi Nerde bunun ilk sahibi Mal da yalan mülk de yalan Var biraz da sen oyalan	<u>Mohammadener nicht beschämen</u> (Amen!). Diese Welt ist eine dreckige Welt, eine verkommene Welt, in die alles Gesindel geflohen ist. Etwas haben, etwas <i>besitzen</i> . Wer mußte als erster dafür <i>schwitzen</i> ? Hab und Gut, alles <i>Betrug</i> . Hast du was, so ist es <i>genug</i> .
Köpeğe de bir mukaddes hayvan gözü ile bakarlar. Köpek bir küfürdür İslam dininde. <i>İtle</i> köpekle uğraşmak, küfürle iştilal etmek demektir. (...) Bunlar ocakta, kucakta beslerler, sofralarına katarlar (<i>Netüzübillah!</i> ³¹). <i>Allah islâh etsin, Allah.</i>	Auch den Hund betrachten sie als gesegnetes Tier. Im islamischen Glauben ist der Hund ein Fluch. Sich mit <u>Kötern</u> und Hunden abzugeben bedeutet, sich mit Flüchen abzugeben. (...) Sie aber füttern ihn in der Stube, auf dem Schoß und setzen ihn mit an den Tisch (<u>Gott behüte</u>). <u>Allah möge sie zur Vernunft bringen.</u>
Deveye demişler boynun eğri. "Nerem düz ki?.." diye cevap vermiş deve. Bir memlekette her şeyden önce iffet yoksa, namus, haya yoksa o memlekette maneviyat olur mu, ahlak olur mu?..(...) Ben utançtan cehennem azabı içinde kıvranırdım o sırıtyordum!.. <i>Allah kurtarsın, Allah!..</i>	Dem Kamel sagten sie, es habe einen schiefen Hals. Es antwortete: "Was ist denn gerade an mir?" Wenn es in einem Land nicht zu allererst Tugend, Scham und Keuschheit gibt, kann in diesem Land dann Geist und Ehrgefühl sein? (...) Während ich vor Scham Höllenqualen ausstand, grinste sie mich an. <u>Allah helfe ihnen, Allah.</u>
Kadın şeytanın kaburgalarından yapılmıştır, <i>"Karıya, ata, ite itimat olmaz!"</i> diye buyurmuştur atalarımız.	Die Frau wurde aus dem Brustknochen des Teufels gemacht. Unsere Vorfahren bekundeten, daß man <u>Frauen, Pferden und Hunden nicht trauen darf.</u>
Bu memlekette erkek, <i>yuları kadının eline vermiştir, sakalını kaptırmıştır</i> bu mahluka!..	In diesem Land haben die Männer den Frauen die Zügel überlassen, sich ans Gängelband legen lassen.
(...) "Lanet olsun böyle evladın yoluna izine!"	"Verflucht seien die Wege und Spuren eines solchen Nachkommens!"
Şimdi ayağımızla batılın kuyusuna düştük!	Jetzt sind wir mitten in die westliche Falle getreten.

³¹ Ben bu sözcüğü Almanca çevirisiyle öğrendim.

*Dilin kültürelliğini yansıtan, dil kullanıcılarından alınmış, bu örnek metinler ve çevirileri Dursun Akçam'ın düzenlemesi ile kitaplaştırılmıştır³². Çeviriler, Helmut Oberdiek³³ tarafından yapılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, dilin kültürelliğinin en somut yaşandığı alanlar konuşturulmuştur. Son bölüm, yaşanmışlıkların dolaysız anlatımını bulan öyküleştirilmiş söyleşilerdir. Dil kullanıcısı, birey dilinde, içinden geldiği toplum kesiminin kültürel özelliklerini, dilsel kapçıklar sözcüklere taşır. Kültürözgün anlatımların, somutlaştığı metinler bu gerçekliği yansıtmaktadır. Deyimler, atasözleri, kapalı ve açık benzetmeler ve kültürleşmenin önemli bir ayağı İslam kültürünü yansıtan metinler ve çevirileri kültürel aktarımın olanaklılığının örnekleri olarak sunulmuştur. Çeviriler, paylaşılan bir kültür ortamının tanınmasını anlaşılmasını ve dolayısıyla bir iletişimin gerçekleşmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ereksel bir çabanın ürünüdür.

Örneklenen çeviriler bir varsayım değil bir gerçekliğin yansımasıdır. Bu bağlamda ele alındığında, **iletişim süreci ve ortamı içinde ürün oluşturma** gereğinin çeviri için bir önkoşul olduğu belirecektir. Çevirmen, çeviri sorunuyla ilk olarak **"bir anlama ve anlatabilme sorunu"** olarak karşılaşır. Anlama çeviri sürecinin birinci ayağını oluştururken, anlamlandırma, 'ifade etme' sonal ekrtdir. Yukarıdaki örnekler, bu yalın gerçekliği görünür kılmaktadır. Anlama gerçekleştiğinde, anlamlandırma ve başka bir dil ortamında tanımlamanın olanaklı olduğu bilince çıkacaktır.

Yararlanılan Diğer Kaynaklar:

- BENGİ, Işıl: Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştiri, Üst-Eleştiri, Çeviribilim İlişkileri. İç: Dilbilim Araştırmaları. Ankara: Hitit 1993: 25-50
- FRANK, Armin Paal, u.a. (Hrsg): Übersetzen, Verstehen, Brücken bauen. Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch. Berlin: Erich Schmidt 1993
- İNCE, Ülker: Çeviriyi Eleştirmeden Önce. İç: Dilbilim Araştırmaları. Ankara: Hitit 1993: 5-11

³² "Anlatımın yoğun ve bütünlük içinde olması amacı ile yöneltilen sorular ayrıca yazılmamıştır. Tekrarlar, tekdüze düşünceler titizlikle ayıklandıktan sonra alınan notlar, konuşmacıların dilinden ve belirli bir anlatım biçimi içinde işlenmiştir. O yüzden yazıların bir bölümü hikaye özelliği taşımaktadır. (...) Onlar (konuşanlar), çok sesli bir koro halinde Almanları, Alman insanını anlatırken aslında kendi dramlarını anlatıyorlar." Alıntı: Dursun Akçam: Deutsches Heim, Glück allein - Alaman Ocağı. Wie Türken Deutsche sehen. Dt. von Helmut Oberdiek. Bornheim-Merten: Lamuv Verlag, 1982: 12

³³ Çevirmen, çeviriler değerlendirilirken parça parça yerine, yazıların bir bütün içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu uyarı çeviri eleştirisinin mantığı gereği gözetilmiştir.

- KLOEPFER, Rolf: Die Theorie der literarischen Übersetzung. München: Fink 1967
- KOLLER, Werner: Grundprobleme der Übersetzungstheorie. Bern/München 1972
- KURAN-BURÇOĞLU, Nedret: Die Auffassungen von zeitgenössischen deutschen Übersetzungswissenschaftler/innen. In: Tagungsbeiträge des V. türkischen Germanistik-Semposiums. Eskişehir 1995: 369-377
- LEVY, J: Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung. Frankfurt a.M./Bonn 1969
- NORD, Christiane: Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel v. Titeln und Überschriften. Tübingen; Basel: Francke 1993
- NORD, Christiane: Textanalyse und Übersetzen. Heidelberg 1991.
- NORDENSTAM, Tore: Kulturelle Übersetzbarkeit in pragmatischer Sicht. In: Übersetzen, Verstehen, Brücken bauen. Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch hg. v. Armin Paal Frank u.a.. Berlin: Erich Schmidt 1993: 192-203
- REISS, K.: Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen. München 1978
- SMITH, Barry: Über die Grenzen der Übersetzbarkeit. Eine philosophische Fallstudie. In: Übersetzen, Verstehen, Brücken bauen. Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch hg. v. Armin Paal Frank u.a.. Berlin: Erich Schmidt 1993: 295-304
- STEUERWALD, Karl: Türkisch-Deutsches Wörterbuch. [Türkçe-Almanca Sözlük]. Wiesbaden: O. Harrassowitz 1972
- STOLZE, Radegundis: Übersetzungstheorien: Eine Einführung. Tübingen Gunter Narr 1994
- STÖRIG, H. J.: Das Problem des Übersetzens. Stuttgart 1963/ 1969
- TÜRK DİLİ ÇEVİRİ SORUNLARI ÖZEL SAYISI: TDK yayınları: Ankara 1978
- WILSS, Wolfram: Übersetzungswissenschaft -Probleme und Methoden. Ernst Klett. Stuttgart 1977

Muharrem Tosun
Sakarya Üniversitesi

Erek Odaklı Çeviribilim Kuramlarının Kültürel Aktarıma Bakışı ve Çeviribilimde Paradigma Değişimi

Ege Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu seminere, "yazın çevirisi" ve "kültür aktarımı" adının verilmiş olması, Türkiye'de çeviriye bakış açısının değişmeye başladığının bir göstergesi. Demek ki çeviri, salt bir dil çalışması, çevirmen de, yabancı dil bilme özelliğinin yeterli görüldüğü bir uzman değil artık. Bunun yerine, çeviri işleminin, kültürel etkileşim için bir köprü işlevi gördüğü kabul edilmekte. Çevirmen ise artık diller arasında aracı değil, kültürel bir aktarımı sağlama sorumluluğunu taşıyan bir uzman.

Bir kültürden diğer bir kültüre gerçekleştirilen aktarım sürecinde çevirmenin işi sanıldığı kadar kolay değil elbette. Çevirmen, çeviri sürecinde, çoklu amaç doğrultusunda, çevirinin erek kültürde göreceği işlev konusunda kararlar almak zorunda. O çevirisini, bir kültür elçisi olarak mı, kültürü yabancılaştıran bir çeviriyle aktaran olarak mı gerçekleştirecek? Çevirmen bu kararları tek başına verebilir mi? Çeviri sürecinde yalnız mıdır çevirmen?

Çeviri sürecinde çevirmenin yalnız başına tüm önemli kararları verdiği çok az görülür. Ondaki çeviriye bekleyen, ona çeviri görevini yükleyen, yada onun eserinin finansmanı finanse eden kişilerin çeviriden beklendikleri amaçları ve çevirmenden istekleri olabilir. Çevirmenin, başkasının etkisi olmadan çeviri yaptığı düşünülse bile, çevirinin erek kültür normlarıyla çatışmaması, erek kültürde anlaşılır olması beklenir. Çevirmen bir metni, kaynak kültürden erek kültüre aktarırken, erek kültürün gelenek ve normlarına karşı geldiğinde, çeviri metni işlevini yerine getirememesi tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Burada çevirmenin işi oldukça zor. Çevirmen şayet, kaynak kültürü eşdeğer bir şekilde erek kültüre aktarmayı denerse, anlaşılmaz bir çeviri yapabilir. Ters olarak da, kaynak kültürü yok sayarak bir çeviri yapmak istediğinde, çevirisi erek kültüre bir katkı sağlamayabilir. Hönlig çevirmenin iki kültür ve iki metin arasında yaşadığı zorluğu, "iki efendiye hizmet etmesi gereken birisi, her ikisinin de gözünden düşebilir"(Hönlig 1995:8) şeklinde ifade eder. Öyleyse çevirmen kimi memnun etmelidir, çevirmenin kime bağlıdır? Yada başka bir deyişle çevirmen, her iki efendiye de memnun edebilir mi?

İşlevsel çeviribilime göre çeviri, erek kültür dünyasına ait bir metin olarak, artık kaynak kültürün hizmetinde değildir. Çeviri metin başka bir amaçla, başka bir işlevi yerine getirmek ve başka bir kültür dünyasındaki okur kitlesinin beklentilerine yanıt vermek için oluşturulur. O halde, kaynak metnin olduğu kültür, erek kültürün eşdeğeri olamaz. Çünkü ne kültürler, ne de metin üretenler birbirlerinin eşdeğeri olamazlar. Eşdeğerlik şekilsel bir tutumdur. Özel gerçekliği ifade edemez.

Tam da bu eşdeğerlik sorunu, çeviribilimi yıllarca uğraştıran ana sorun olarak karşımıza çıkar. Bu güne kadar üretilen bir çok kitap ve dergi yazılarında eşdeğerlik sorunu önde gelen tartışma zeminini oluşturur. Bu sorun, çeviriyi ve çeviri sürecini dilsel ifadelerle sınırlayan bir bakış açısının ürettiği bir sorun olarak görülür. Çünkü az önce belirttiğimiz gibi, bireyler kendi öznel ve kültürel koşullarında nesnel olmayan algılamalarda bulunurlar. Bir metnin okunması hiçbir zaman, onun nesnel olarak anlaşılması anlamına gelmez. Bir okur metne, yazardan farklı anlamlar yükleyebilir. Bu anlamlar onun kültürel ve bireysel gelişiminin ürünüdürler. Yine Hönlig'in bu konuda ilginç bir örneğini aktaralım.

Örneğin adı "çok kültürlü bir fincan kahve". "Almanyada bir fincan kahve istediğinizde size hemen bir nescafe getirirler. Fakat, aynı kahveyi İtalyada ismarladığınızda, size Espresso getirirler. Türkiye'de bir kahvehanede kahve ismarladığınızda ise size, "kaç şekerli olsun" diye sorarlar" (Hönlig 1995:102-103). Bu örnek, kültürel özelliklerin yaşamımızın her alanına nasıl yansıdığını ortaya koyması açısından çarpıcı.

Okur, ait olduğu kültür toplumunun üyesi olarak, kendisine eşdeğer bir çevirinin sunulup sunulmadığını araştırmaz. Onu ilgilendiren, söz konusu eserden onun beklentisinin gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Eşdeğerlik kaygısıyla, her cümlesi çeviri kokan bir yazın metnini kim okumak ister? Ya da başka bir deyişle, çok akıcı ve metinden beklentiyi karşılayan çevirinin, eşdeğer çevrilip çevrilmediğini kim sorgular? En önemlisi, cümle anlamlarının eşdeğerlerini bulmak mümkün müdür? Sorusu.

Ortaya çıkan sorunlar, çevirmenlerin eşdeğerlik kavramının ardına gizlenerek çevirinin sorumluluğundan kaçınmalarının mümkün olmadığını göstermeye yeter. Öyleyse çevirinin eşdeğer olmaktan öte, çok daha önemli beklentileri olmalıdır. Bu beklentileri karşılamak için, çeviriye bakış açısının da değişmesi gerekmektedir. Konuşmanın başında sözüne ettiğim çeviribilim alanındaki değişim, çeviribilimde sorunlara bakış açısının değişmesiyle ortaya çıkan bir olgu. Dilbilimsel bakış açısının eşdeğer metin üretme taleplerinin, çeviribilim olgusunu açıklamaya yetmediği gerçeğiyle, çeviribilimde yaşanan bir paradigma değişiminden söz etmek istiyorum.

T. Kuhn, paradigma değişimini şöyle tanımlamaktadır: "bir toplumsal yasa yada bir bilim yasası; işlevini yerine getiremediğinde ve sorunlara çözüm bulamadığında, yerini yeni ve daha gelişmiş bir paradigmaya terk etmek zorunda kalır"(Maggee 1982:105).

Çeviribilimde paradigma değişiminin ilk yansımaları, çevirinin bir dil çalışması değil, daha geniş anlamda bir kültürel aktarım olduğu savıyla gerçekleşir. Yeni paradigma, eylem kuramı ve bilişsel psikolojiyle çeviri sürecinin engin denizine yelken açsa da, çevirinin bir kültürel aktarım süreci olduğu bütünsel bir bakış açısını ortaya koyar. Kültürel bakış açısını kuram düzleminde ilk ortaya atan H.J. Vermeer'dir. Vermeer'in kuramı Skopos kuramı ve kültür kuramı olarak bilinir.

Çeviribilimde dilbilimsel bakış açısından çeviri kökenli bakış açısına geçiş bir anlamda, kaynak kültür odaklı çeviri anlayışından erek kültür odaklı çeviri anlayışına geçişi yansıtır. Önde gelen kuramcılar tarafından "Çeviribilimde Paradigma Değişimi"

olarak nitelenen bu değişim, çevirmen için metinsel/dilsel özelliklerin çeviri amaçları olmadığını, aksine çevirinin, bir kültür aktarım sürecini işlediği şeklinde belirir.

Çevirinin başka bir kültür dizgesi için yapıldığı ve çevirmenin çevirisini erek dil dizgesinde göreceği işleve göre yapması gereği, çeviri kökenli işlevsel kuramların uzlaşma noktası olarak karşımıza çıkar. Bu uzlaşma noktasının sonucu olarak yeni çeviri kuramları, erek kültür odaklı bakış açısı sunarlar. Erek kültür, daha önceki kuramlara göre farklı bir bakış açısıyla işlenir.

Çeviri, sözlüklerde genelde, "bir metnin bir dilden diğer bir dile yazılı aktarım" faaliyeti olarak tanımlanır. Çevirinin bu tür tanımları çeviriyi bir dil çalışması, çevirmenin aracı olduğu bir dil transferi süreci olarak görür. Yabancı bir dili bilen çeviri yapabileceği yine toplumda yaygın olan bir görüştür. Piyasada çeviri yapacak olanlar için yabancı dile hakim olmak yeterli özelliktir. Çeviri yapmak için bir eğitimin gerekmeceği ve çeviri için bir bilim dalının gereksiz olduğu sıkça söylenen sözlerdir.

Çevirilerin salt dil çalışması olmadıkları, çevrildikleri ülkelerdeki etkilerine bakılınca kolayca anlaşılabilir. Çeviriler aracılığıyla yerleşen ideolojilerle ilgili ülkelerde toplumsal ve siyasal devrimler yaşanmıştır. Çeviri aracılığıyla ulusların dünya görüşleri değişebilmektedir. Çeviriyle, aynı zamanda teknoloji aktarımı yapılabilmektedir. Çeviri aracılığıyla, ülkeler birbirlerinin kültürlerini tanıyabilmektedirler.

Bu seminerin konusuyla örtüşen görüş, yazın çevirilerinin bir kültürün değer yargılarından, duygularından bir şeyleri diğer kültüre aktardığıdır. Sorun, bu aktarımın, dil çalışmasıyla eşdeğer görülüp görülemeyeceği sorunu?

Çeviri, saydığımız bu etkileri salt bir dil çalışması olarak yapabilir mi? Bir dildeki bilgileri bir diğer dile kuru kuruya aktarma insanları bu kadar etkileyebilir mi açaba?

Çeviribilim için halledilmesi gereken kronik bir sorun, çeviribilimin dilbilimin bir kolu olarak görülmesi? Yada çeviribilim için açısından diğer bir sorun, çevirinin bilim olmak için nesne ve kuram alanının oluşup oluşmadığını kanıtlaması.

Dilbilim ağırlıklı kuramlar 1980'li yılların başlarına dek egemen görüş olarak geçerliliğini sürdürür. Hem toplumsal hem de bilimsel alanda yaygın olan bu görüş nedeniyle çeviri etkinliği, dilbilimin bir alt disiplini olarak görülür. Bu nedenle dilbilimcilerin çeviri süreci üzerine yaptıkları dilsel yorumlar ve ürettikleri dilsel teknikler çeviri için yeterli görüldü.

Dilbilimin alt disiplini olarak varlığını sürdüren çeviribilim alanında o yıllarda, oldukça fazla yöntem, teknik ve kuramlar üretildi. Sayısız gözlem yapıldı ve bu gözlemlerden yöntem ve kuramlara gidildi. Fakat işin ilginç yanı, dilbilim, çeviribilim için bu kuramları ürettikçe, çevirmenler ve çeviri adayların bu kuram ve yöntemlerden uzaklaşması. Çeviri kuramıyla çeviri uygulaması arasındaki kopukluk günden güne daha da arttı.

Kuram-uygulama arasındaki kopukluğu gidermek için onlarca yazı yazıldı, fakat hiçbir yararı olmadı. Kuramlar, nihayet anlaşılacak için basit teknikler geliştirmeye başladı, bu da çözüm olmadı. Çünkü çeviri uygulamacıları bu konuda daha da ilerlediler. Asıl sorun amaç ve araç sorunu olarak ortaya çıktı.

Edebiyatçılar Gotsched'le Lessing arasında amaç ve araç sorunu üzerine yapılan tartışmayı yakından bileceklerdir. Gotsched, Fransız edebiyatının biçem ve türleriyle Alman yazımına etki etmesi gerektiğini savunurken Lessing, Gotsched'i şekilci olmakla suçlar. Lessing'e göre şekiller araçtır. Lessing, Gotsched'i Fransız yazımının özünü kavrayamadığı için şekillere takılmış olmakla suçlar. Oysa önemli olan amaçlardır, araçlar değil. Yazın türleri ve biçemler, amaçlar için araçlardır. Amaç seyirciyi etkilemek ve seyircinin drama bütünleşmesini sağlamaktır. Lessing'e göre, bu anlamda, Shakespeare bir dahidir. Onun, şekli aşan dehası amaçları gerçekleştirmek için daha uygundur.

Bu tartışma, çeviribilim alanındaki eski kuramlarla yenileri arasındaki tartışmaya oldukça benzerdir.

Kuramsal anlamda 1984 yılından başlayarak çeviribilim alanında yeni sesler yükselmeye başlamıştır. Yeni oluşum, çeviriyi artık, kaynak metnin eşdeğeri bir metin üretilmesi olarak görmemektedir. Yeni oluşum için dilsel yapılar çevirinin amacı değil, araçlardır. Çeviri, dille ve dil aracılığıyla yapılmaktadır, fakat bu durum dilin çevirinin amacı olacağı anlamına gelemez. Çeviride amaçların değil araçların öne geçmesi zamanın geldiği söylenir. Bir yanda Vermeer'in "amaçlar araçları kutsallaştırır" ve "çevirileri belirleyen onların amaçlarıdır"(Vermeer/Reiss 1984:101) sloganları, diğer yanda Holz-Maenttaeri'nin "çeviri eylemi kuramı" ve çeviriyi "amaçlı ve işleve yönelik eylem" (Maenttaeri 1984) olarak tanımlaması, dilbilimsel bakış açısını aşan ve aracı bırakarak amaca yönelen kuramlar olmuşlardır. Çeviride yoğunluk kaynak metinden erek metne doğru bir geçiş izler. Yeni kuramsal bakış açısı için söz konusu olan, kaynak metnin nasıl eşdeğer olarak çevrilebileceği yerine, erek metnin, işlevini yerine getirecek bir metin olmasıdır.

Gelişen yeni kuramsal ve erek odaklı bakış açısında üretilen kuramlar, çeviribilim çıkışı, çeviri gerçeğinden üretilen kuramlardır. Bilimin gerektirdiği disiplinler arası devamlı olarak çeviri kuramları için temeller sunar ve çeviribilim bu disiplinler arası çalışma temelinde gelişimini sürdürür.

Yeni çeviri kuramı, çeviri eylemi kuramı adıyla da anılır. Önemli olan kaynak metne eşdeğer bir metin yerine, erek kültürde amacına uygun olarak işlev görecektir. Erek kültür dünyası ayrı bir dünyadır. Kaynak kültür bağlamında eşdeğer olarak aktarılacak bilgiler, erek kültür dünyası için anlaşılabilirler. Amaç, kaynak kültürü aktarmak bile olsa, bu yine erek kültürde işlev görecektir şekilde yapılmalıdır. Yani sonuçta, kaynak metin ve erek metnin işlevleri farklı olacaktır. Bu kuramın adı bu nedenle, "erek odaklılık" kuramıdır.

Yeni çeviri kuramı bir moda değil. Aksine, erek odaklı ve işlevsel çeviri kuramlarından vazgeçerek çeviride şekilsel bir eşdeğerlik üretiminin peşinde koşanlar, devamlı bir geri gidişi sağladılar. Bu geri gidişin bazı nedenlerini tarihsel süreçte ortaya

koymak mümkün. Aynı şekilde, modern çeviri kuramının izlerini tarih içerisinde bulmak da mümkün. Çeviri konusunda kuramsal anlamda bilinen ilk açıklamalar Cicero'dan gelir. Cicero'nun çeviri anlayışı, işlevsel çeviri kuramının tarihteki izlerini sürmek adına önemlidir. Cicero, Yunanca'dan bir çok klasik eseri çevirmiştir. Onun yazın eserleri çevirisinde izlediği yol, kendi deyimiyle işlevsel çevirmek olmuştur. Cicero, Yunan eserlerini Roma'nın kültürel özelliklerine göre çevirir. Onun amacı, orijinali aşan bir çeviridir. Çevirisini yaptığı orijinal eserlerden daha iyisini üretmek amacındadır. Eflatunun diyaloglarını monolog olarak çevirdiğinde, onu metnin türünü ve anlamını değiştirdiği için eleştirenlere, "Ben ünlü bir diyalogu çevirdim, fakat Roma'nın havasına göre çevirdim. Romalılar Yunanlılardan daha iyisini üretemezler mi? Eğer Eflatunu okumak istiyorsanız, neden Yunancasından okumuyorsunuz?" (Vermeer 1992:204) şeklinde bir yanıt verir.

Cicero'nun işlevsel çeviri yöntemi işlevsel ve amaçlı bir yöntemdir. Romalıların kültürde Yunanlıları yakalaması ve aşması amacını taşır. Cicero'nun çevirisi, Romalıların Yunan kültürü içerisinde asimile olmasını engelleme amacını taşır. O, Yunan yazımından aktarılan eserlerle Romalıların kültür dünyasını zenginleştirirken, Romalıların Yunanlıların kültüründen daha iyisini oluşturmasını ister.

Cicero'nun ilginç bir özelliği de, metin türlerine göre çeviri yapması. Örneğin, bilimsel metinlerde sözcüğü sözcüğüne bir çeviri yaparken, yazın çevirilerinde işlevsel davranır. Cicero'nun çevirisi genelde işlevsel bir çeviri olarak tanımlanabilir. Çevirisini belli amaçlar doğrultusunda gerçekleştirmesi, Roma devlet politikasıyla ilgili bir tutumdur. Roma devleti, Yunanlıların kültüründen daha iyisini istemekteydi. Yunanlıları taklit etmekten kaçınmak isteniyordu. Fakat kültürel gelişim için bu eserlere gereksinim duyulmaktaydı. Bu nedenle Cicero'nun çevirileri özgün metinler gibi okunur. Çeviri hissi vermezler. Cicero işlevi doğrultusunda metin türünü dahi değiştirmede sakınca görmez.

Çeviri tarihinde işlevsel çeviriyi geri götüren genel nedenler, dinsel ve politik baskılar olmuştur. Özellikle kutsal kitap çevirilerinde, kutsal orijinale sadık kalma kaygısı, çevirmenin özgürlüğünü ve kendi kültürüne özgü işlevsel bir çeviri yapmasını engeller. Bu alanda Luther'in İncil çevirisi kendine özgüdür. Bu nedenle etkisi de büyük olmuştur. Siyasal korkularla çevirmenlerin özgürlüğünün sözcük aktarımıyla kısıtlı kalması nedeniyle sözcüğü sözcüğüne çeviri gelenek halini almıştır. Hataya düşme kaygısı, çevirmenin özgürlüğünü kısıtlayıcı olmuştur. Bu gelenek, çeviri dünyasını yüz yıllarca, çevrilebilirlik ve çevrilemezlik, eşdeğerlik ve uyumluluk gibi kavramlarla kısırlı bir döngünün içine sokmuştur.

20. yüzyılda çevirinin tüm bilimsel ilerleyişe rağmen işlevsel bir çeviriye dönüşmemesi, doğa bilimlerinde yaşanan gelişmeler ve ortaya atılan kuramlarla ilgili olmuştur. Özellikle Newton'cu dünya görüşünün bunda etkisi büyüktür. Doğada bilimsel yasalar aranması, çeviribilime yansımaları, çeviri süreci için tekniklerin ve kuralların aranması sonucunu getirmiştir. Çeviribilim, dilbilimin etkisiyle, kuralcı ve eşdeğerlik arayan bir yöntem izlemek zorunda kalır.

Çevirinin katı yapısalcılıktan ayrılmasında görecelik kuramının etkisi önemlidir. Çeviri, insan faaliyeti olarak anlaşıldığında, nesnel bir çeviri tekniği arama fikri, insanın öznelliğine aykırı bir durum olarak görülür. Bir çevirmenin yapacağı çeviri, kendi kültür koşullarında, kendi öznel yapısında, göreceli bir çeviridir.

Dilbiliminde yaşanan değişimle, dilbilimin yapısalcılıktan işlevsel dilbilime dönüşmesi, çeviribilim alanındaki değişime önemli bir katkı sağlar. Dilsel eylemden, eylem kuramına, kültür kuramına genişleyen çeviri süreci; çeviri eylemi ve kültür transferi olarak bütünsel bir yapıda incelenir.

Çevirileri oluşturan önemli bağlamlar; durum ve kültür bağlamları olarak kabul edilir. Birey belli bir kültür içerisinde büyür ve şekillenir. Davranışları, ilgileri, amaçları ve eylemleri o kültürle bağlantılı olarak gelişir. Çevirmen bir kültürün üyesi olarak, çevireceği her metni, kendi kültürel bakış açısından, kendi bireysel gelişim süzgecinden geçirerek algılayabilir. Çeviri sürecinde çevirmen, yalnızca kendi kültürü için çeviri yapmaz. Çeviri aracılığıyla erek kültür diğer bir kültürden etkilenebilir. Bu durumda bile çeviri yine çevrilen kültürün normlarına uyar ve işlevsel bir çeviri gerçekleşir.

Yazın çevirilerinin kültür aktarımında özel bir yeri var olduğu kabul edilir. Yazın çevirisinin çeviri için önemi, bir çok çeviri tanımında vurgulanır. Öyle ki, eskiden çeviriler; yazın çevirileri ve yazın çevirisi olmayanlar şeklinde sınıflanırdı. Yazın çevirileri, çeviri sürecinin dil çalışmasından çok öte bir süreç olduğunun en önemli kanıtlarıydılar. Bir yazın çevirisi, bir dilin kültürünü, diğer bir dilin kültürüne bağlayan köprü görevi görür. Yazın çevirileri, çevrildikleri ülkeler için, o ülkelerdeki sosyal, siyasal ve kültürel gereksinimlerden doğan çeviriler olarak karşımıza çıkabilirler. Bir yazın eseri çevrilirken, kaynak kültürde üretilen metnin erek kültürü etkilemesi beklenir. Bu etkinin hangi yönde olacağı, çevirinin amaç ve işlevine göre belirlenir. Örneğin, dünya edebiyatında bir çok edebiyat devri çevirilerle başlar. Bir yazın türü yada önemli bir yazar diğer bir kültüre ancak çeviriyle girebilir. Rönesans çeviriyle başlar. Yunanca ve Latince eserlerin çevirisi, Rönesansı başlatan etkenler olmuşlardır. Luther'in İncil çevirisi, Avrupa'da bir Reformasyon ve Protestanlık hareketinin gelişimine yol açar. Rönesans, Antik kültürü, Luther ise Hıristiyanlığın özünü yeniden yaşatma amacıyla çevirileri gerçekleştirirler. Çevirilerin bir diğer büyük etkisi Alman Naturalizm'inde kendini. Benzer toplumsal koşulların yaşandığı Fransa ve İskandinav ülkelerinden yapılan çeviriler o yıllarda çok yaygındır. Fakat amaç, o ülkelerdeki kültürü aktarmak değil, kendilerinin, yaşadıklarının benzerinin yaşayan ülkelerin duygularını nasıl ifade ettiklerini görmek ve benzer duygu ve eylemleri üretmektir. Onlardan etkilenme yerine, kendilerini o eserlerde görme, Naturalizm toplumunun beklentisiydi. Bunun en çarpıcı örneği, Arno Holz ve Johannes Schlaf'ın İskandinav bir yazar takma adıyla yazdıkları "Papa Hamlet" adındaki eserlerinin çok tutması olarak gösterilir. Gerçekte, çeviri olmadığı halde bu eser, çeviri gibi okunmuştur. Bu türden eserler, okuyucuları etkilemek için birkaç kez yazılmıştır.

Tabi ki yazın çevirileri her zaman bu kadar masum olmayabilirler. Bir ülkenin düzenini yıkmak için yapılan çeviriler yine çeviri tarihinde önemli yer tutarlar. Bu çeviriler, çevrildikleri ülke toplumunu etkileyerek, o ülkeye kendi düşünce yapısını ve

dünya görüşünü sokmaya hizmet ederler. Amaçlarını yerine getirmekle ise işlevine uygun bir çeviri yapmış olurlar. Akla, Rusya'da yazılan bir çok ünlü eser çevirilerinin dünyada yaptığı etki gelebilir. Dinsel eserlerin çevirilerinin, çevrildikleri ülkelerde yol açtıkları kültürel ve dinsel değişim çoğumuz tarafından bilinir.

Söz konusu yazın eserlerinde, böylesine büyük etki yapan; dilsel göstergeler midir? Yoksa yabancı kültürün büyüğü müdür? Yada çevirmenlerin amaçlarını çok iyi gerçekleştirmiş olmaları ve çeviri metnin çok iyi işlemesi mi?

Bu sorular, eski çeviribilimsel paradigma ile yeni paradigmanın karşılaştırılması açısından üzerinde düşünülecek sorular. Bu sorulara vereceğimiz yanıtlar bize, çeviribilimin geline nokta nereden olduğunu göstermeye yardımcı olabilir.

Kaynakça

- Holz-Maenttaeri, J.: *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki, 1984.
 Hömig, H.G.: *Konstruktives Übersetzen*. Stauffenburg Verlag, Heidelberg, 1995.
 Maggee, B.: *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Söyaset Kuramı*. Çev. Mete Tunçay. Remzi Kitabevi. İstanbul 1982)
 Vermeer, H.J. /Reiss, K.: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Max Niemeyer Verlag. Tübingen, 1984.
 Vermeer, H.J.: *Voraussetzungen für eine Translationstheorie*. Heidelberg 1986.

Sevil Çelik/Yelda Şahin
Mersin Üniversitesi

**Yazın Çevirisinde ‘Sanatsal Değer Özelliklerin’ Yitimi:
Orhan Pamuk ‘Beyaz Kale’ Çev. Ingrid Iren ‘Die weiße Festung’**

Yazınsal metinleri irdelemek, aynı zamanda onların özellikli ve ayrıcalıklı özyapılarını ortaya çıkarmayı gerektirir. Her ne kadar kurgusalılık; yani kurmaca bir dünya oluşturma, gerçekliği kesitler halinde yazında yeniden üretmeyi amaçlasa da, yine de yazınsal bir metnin dilsel oluşurunu –örneğin bir romanın- hiçbir zaman yazınsal bir gerçekliğin doğaya sadık bir yansıması ya da kopyası değildir.

Dilsel oluşum, daha çok biçim özelliği; yani biçimlendirimi yönünden gerçeklikten farklılaşır. Bu farklılaşma, yazarlara, yapıtlarına gerçeklikte ve gerçek bir durumda var olmayan ya da hiç olmamış olan daha fazla heyecan ve gerilim öğeleri yükleyebilme olanağı sağlar. Bireysel özellik taşıyan biçimsel çeşitlemeler, yazınsal bir metindeki estetik değerleri belirleyen içsel öğelerdir.

Yazın dilini günlük konuşma dilinden ayıran en belirgin özellik, öncelikle biçimsel değerlerle örgülenmiş olmasıdır. Bu değerler, her zaman kesin dilbilgisel kurallara bağlı kalma zorunluluğu taşımazlar; tam tersi ilkesel olarak gerçeklik veya amaca uygunluk görevi üstlenmedikleri gibi, kullandığı malzeme, yani sözcükler de, yazın dünyasında tek bir anlam boyutu sınırları içinde sıkışıp kalmaz.

Eğer dilsel oluşurum; diyesi dil oyunu, bizi metindeki önemli biçimsel-estetik örgülere yönlendiriyorsa, çevrilmiş metinde de bu estetik nitelik geçerliliğini korumalıdır. Yazınsal metinlerde hiçbir sözcük rastlantısal olarak yan yana sıralanmamıştır; bilakis her bir düşünce kurgulanırken, sözcükler düşünsel bir süzgeçten geçerler. Bundan dolayı da çevirmen, örgülenmiş sözcüklerin biçimsel önemini göz ardı ederek, yazınsal metnin estetik değerlerinin kaybolmasına yol açmamalı ki, çevrilmiş metin, erek metin okuyucusunda aynı alımlama etkisini yaratabilsin.

Anılan durumun gerçekleşebilmesi için çevirmen, yazarın ereğini dikkatli bir şekilde incelemelidir. Bunun için de kaynak metni, makro-ve mikro yapıları açısından dilbilimsel ve yazınbilimsel bilgi birikimi çerçevesinde çeviri odaklı bir yaklaşımla irdeleyebilmeli ve yapısal özellikleri metinsel örgü içerisinde fark edebilmelidir.

Çevirmen, yazınsal metnin önemli bir özelliği olarak görülen ve metin içinde saklı kalan *anlam derinliğini* sağlayan öğeleri de gözardı etmemelidir. Bu öğeler hem kaynak metin okuyucusu, hem de erek metin okuyucusu tarafından aynı anlam derinliğine ulaşabilmelidir. Güttinger’ e göre çeviri metin “sanki orijinal metin gibi okunmalıdır”(alıntılayan: Wittig 1987:17)

Koller’in de savunduğu gibi erek metinden beklentimiz, “yazınsal metnin çok anlamlı ve belirsizlik içeren özyapısına bağlı kalmayı, yani orijinal metnin okuyucusuna

X açık olduğu gibi erek metin okuyucusunun yaratıcı anlama becerisine de aynı derecede açık olmayı" gerçekleştirmesidir. (Koller 1992:285)¹

Bu bağlamda iki farklı kültür dünyasında gerçekleşen *etki eşitliği*, önemli bir etmendir. Bu çalışmada çeviri eleştirel bir yaklaşımla çeviri etkinliğindeki "bağlılık" (Übersetzungstreue) ve "etki eşitliği" (Wirkungsgleichheit) gibi kavramların önemine değinmeyi amaçlıyoruz. Bu kavramlar sanatsal yaratı, yani dilsel yaratıcılığın gerçekleşmesiyle metinsel örgüde somutlaşırlar.

Bu çalışmadaki amaç, yalnızca çevirinin iyi veya kötü olarak değerlendirilmesi değildir. Ancak yazınsal bir yapıtı çevirmeden önce yapılması gereken çözümlemenin önemini vurgulayıp bazı önerilerde bulunmaktadır.

J. Levy'ye göre, sanatsal çevirinin temel ölçütleri, (Wahrhaftigkeit) "hakikilik", (Wirkungsgleichheit) "etki eşitliği" ve (Schönheit) "güzellik"; yani estetik güzellik olarak belirlenmiştir. (Koller 1992:297) Yazınsal çeviri bu ölçütleri dikkate almalıdır.

Apel'in de ifade ettiği gibi: "çeviri eleştirisinin görevi, çevirileri çeşitli ölçütler altında iyi ya da kötü değerlendirmekten çok, okuyucuya orijinal metin ile çevirisi arasında ne tür ilişkiler olduğunu iletmek ve metin içerisinde okuyucuya nedenleriyle birlikte ne tür bir alımlama yaklaşımının izlendiğini ortaya koymaktır".² (alıntılanan: Wittig 1987:21-22)

Çeviri eleştirisinin üstlendiği görevleri, dilbilim ve çeviribilim kişileri çeşitli açılardan ele alarak farklı ölçütlerle değerlendirmektedirler. Koller'e göre, çeviri eleştirisinin görevi, çevirileri, *teknik zorluklar* çerçevesinde çözümlenmek ve değerlendirmektir, yani metinlerin anlam, sözdizim, biçem ve edimsel boyutunda ortaya çıkan sorunları, örneğin çevrilemeyen sözcükler ve sözcük oyunları gibi, inceleyerek çözüm önerilerinde bulunmaktadır. (Koller 1972:29)

Koller, bu görevi şöyle açıklamaktadır: kullanılan dile ve metin türüne göre karşılaşılan çeviri zorluklarının öbeklendirmek, bu gibi zorlukların aşılabilmesi için hangi çeviri yönteminin uygun olduğunu sınamak, çeviri niteliğini belirleyebilmek için değerlendirme ölçütleri oluşturmak, bütün bu oluşturulan eşdeğerlik niteliğindeki *malzemeler* dahilinde çevirmenlere yardımcı olmayı amaçlamak. (Koller 1979:127-127)

Görüldüğü gibi Koller'in açıklaması çeviri eleştirisinin dış sınırlarını çizebilmekten fazla öteye gidememektedir. Çünkü oluşturduğu ölçütleri genel geçer düzlem içerisine oturtamamış ve bundan dolayı da ölçütlere nesnel bir nitelik

kazandıramamıştır. Böylece bu çalışmada yukarıda anılan ölçütlerden yola çıkılmış fakat daha çok K. Reiß'in çeviri eleştirisi modeli çalışmaya ışık tutmuştur.

Reiß'in oluşturduğu ölçütler, çeviri eleştirisine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Reiß çevirinin "iki kutuplu bir çeviri süreci" olduğunu vurgulamaktadır. Bundan dolayı da "kaynak metin çıkışı", yani kaynak metne bağlı bir çeviri eleştirisi yaklaşımını benimsemiştir. Reiß bu düşüncesini şu sözlerle dile getirir: "çevirinin eleştirisi asla TEK YÖNLÜ ve YALNIZCA erek dildeki metne dayanmamalıdır."³

(alıntılanan: Wittig 1987:22)

Buna dayanarak çeviri eleştirisinin kaynak metin odaklı bir metin çözümlemesinden yola çıkması gerektiğini öngörür. Çünkü, çeviri eleştirisinin denetim mekanizmasını yine kaynak metin oluşturmalıdır.

Reiß andığı metin çözümlemesini üç aşamaya ayırır:

a) kaynak metin, metin tipi ve metin türü özellikleri açısından incelenmeli

b) dil içi eşdeğerlikler şu ölçütler çerçevesinde çözümlenmelidir:

etki eşitliğini sağlayabilecek sözcüksel uygunluk (örneğin çevrilemeyen sözcükler ve sözcük oyunları gibi)

anlam düzleminin uygunluğu

yetkin bir erek dil kullanımı – dil bilgisi yapısında eşdeğerlik beklentisi

biçemsel özelliklerin mümkün olduğunca örtüşmesi

c) dil dışı ölçütler dikkate alınmalıdır, burada söz konusu olan:

durum ilişkisi, mekan, zaman, konu ve alımlayıcı ilişkilerinin

örtüşüp örtüşmediği

metnin derin anlamında saklı olan bir takım dil biçemsel özgünlüklerin sözcük,

biçem ve dilbilgisi bağlamında doğru aktarılıp aktarılmadığı

anlatıcıya bağlı biçemsel özgünlüklerin dikkate alınıp alınmadığı⁴

(alıntılanan: Wittig 1987:22)

Biz de çalışmamızda bu modelin beklentileri doğrultusunda kaynak metni öncelikle çeviri odaklı irdeleyerek, çözümlemeye çalıştık. Çeviri odaklı çözümlemenin sonucunda elde ettiğimiz ölçütsel verilerin erek metinde ne derece yer aldığını ortaya koymayı amaçladık.

Bu amaç doğrultusunda çalışmamın devamında daha geniş inceleyeceğimiz ölçütleri şu başlıklar altında öbeklendirmeye çalıştık.

¹ Wie Koller erwarten auch wir von der Übersetzung "...daß sie dem Charakter der Vieldeutigkeit und Unbestimmtheit Rechnung trägt, daß sie also gegenüber der kreativen Versteherleistung des Lesers der Übersetzung ebenso offen ist wie der Originaltext gegenüber dem Originalleser" (Koller 1992:285)

² "so wäre konsequenterweise weniger die Aufgabe der Übersetzungskritik, Übersetzungen unter verschiedenen Kriterien mit gut oder schlecht zu bewerten, als vielmehr, dem Leser zu vermitteln, in welcher Form Verhältnisse vom Original und Übersetzung als Text erfahrbar werden können und welche spezifischen Rezeptionseinstellung dem Leser mit Gründen nahegelegt werden kann."

³ "Nie darf sich die Kritik einer Übersetzung EINSEITIG und AUSSCHLIESSLICH auf die zielsprachliche Version stützen."

Çevirmenin, bir metni –burada söz konusu olan ise yazınsal bir metindir– çevirmeye başlamadan önce, dikkate alması gereken bazı durumlar vardır. Kaynak metni, nasıl bir yaklaşımla erek dile aktaracağını belirlemeli; yani kaynak metni, makro açıdan ele almalı ve bu metin karşısında bir “çeviri tutumu” (*Übersetzungsstrategie*) takınmalıdır. Bu düzlemde oluşturulan; yani metin türüne ve tipine uygun düşecek *bir çeviri tutumu*, çeviri eleştirisinin makro çözümleme açısından oluşturduğu bir ölçüt öbeği olarak tanımlanabilir.

Metin türüne bağlı ölçütler; kaynak metnin, yazınsal bir yapıt olduğunu ve yazınsal yapıtlara özgü bir çeviri yöntemi gerektirdiği önkoşulunu, bir çıkış noktası olarak kabul eden, bir takım çeviri odaklı verilerin çözümlemesini içeren öğelerdir.

‘Beyaz Kale’ adlı yapıt, çeviri odaklı bir yaklaşımla metin türü ve tipi açısından ele alındığında, çeviri stratejisine ilişkin özgünlükler ve dikkate alınması gereken metin tipolojik belirginlikler taşıdığı görülür. Bu belirginlikler, metnin örgülenişine ve kullanılan dilin özgünlüklerine yönelik bir takım *ipuçları* olarak değerlendirilebilir.

Çevirmenin görevi ise, bu *ipuçlarını* kaynak metinde çok iyi yakalayabilmek ve bunları erek metne aynı *etki eşitliğini* sağlayabilecek derecede aktarabilmektir. Çevirmen, kaynak metnin özgün belirginliklerini; yani adlaştırma (*Nominalisierung*) ya da eylemleştirmeye (*Verbalisierung*), kısa (*Parataxe*) ya da uzun tümce yapıları (*Hypotaxe*) ve metnin dil kullanımının nasıl bir özgün nitelik içerdiğini (örneğin, sözcük oyunları (*Wortspiele*), deyimler (*Redewendungen*), belirli bir dil kullanımı (*bestimmter Sprachgebrauch*), metin çözümlemesi sonucunda saptayabilmelidir. Erek metinde bu belirginlikleri, erek dil kullanımına uygun düşecek ve aynı etkiyi erek okuyucuda da yaratabilecek derecede oluşturmalıdır. Yani etki eşitliğini sağlayabilmek için erek dilde kaynak metne uygun bir metin oluşturmalıdır. Bu veriler doğrultusunda çevirisini biçimlendirmelidir.

Kaynak metni, tüm bu veriler yönünde irdelediğimizde, görüyoruz ki, yazınsal bir metin olduğundan dolayı özgün biçimsel nitelikler taşımakta. Anılan nitelikler, söz konusu yapıtın çeşitli açılardan ele alınarak irdelenmesi sonucunda çeşitli veriler olarak ortaya çıkmıştır.

Bu veriler çerçevesinde yazar, yapıtın içerdiği zamanı ve mekanı bize belirtiyor fakat çok fazla bir betimlemesini yapmıyor. Yapıtın işlediği zaman 17. Yüzyılda Osmanlı dönemidir. Yapıtta anlatılanlar o dönemlerde yaşayan iki bilim kişisi, yani okumuş alim kişiler (*Gelehrte*) etrafında örgülenmektedir. Bu örgü, yapıt içinde gitgide daralarak tek bir figürü meydana getirir. Yani iki figürün yapıtın sonunda tek bir figür oldukları sonucu ortaya çıkar. Bu sonucu da, yapıtı belirli açılardan irdelediğimizde, anlatım tutumu, anlatım biçimi ve yapıtın bütüncül bağlamı açılarından, savlayabiliriz.

Yapıtta anlatım tutumu ile anlatım biçimi arasında bir uyumsuzluk görülür. Çünkü anlatıcı anlatım biçimi olarak ‘ben anlatımı’ biçiminde anlatmasına rağmen, diğer figürün iç dünyasını ve düşüncelerini de okuyucuya aktarabilen nitelikte bir anlatıcıdır. Bunu da metinde kullanılan ‘dolaylı anlatım’ biçimi ile gerçekleştirir. Burada belirgin olan yalnızca bir gözlem ve betimleme değildir. Venedikli köle Hoca’nın iç dünyasından her zaman haberdardır. Çünkü, iki figür de aslında tek bir

figürdür. Bu durum yazınbilimsel bir metin çözümlemesi verileri sonucunda ortaya çıkmıştır.⁵

Yazar, yazınsal bir metnin okuyucusunda; yani alımlayıcısında kültürel bir ön bilgi ve ortak bilgi birikimini hedefler. Bu söz konusu birikim sayesinde, alımlayıcıda estetik bir etki yaratılır. Çevirmen ise, bu gibi etki eşitliğini sağlayabilecek değerlerin, erek kültür ve erek dil kullanımı sınırları içerisinde nasıl aktarılması gerektiğini, dilsel yetkinliğinin olanakları çerçevesinde erek dile aktarabilmelidir. Bunun için de, kaynak metinde yer alan verilerin, erek metinde nasıl anlatılması veya aktarılması gerektiğinin kararını vermelidir.

Bu karar şu sorunsalı meydana getirir: Çevirmen, neyi ne kadar aktarmalı? “Açıklama ve betimleme yapma gereksinimi” (*Erklärungsbedürftigkeit*) metnin derin anlamında yer alan diğer bir ölçüt öbeğimizi oluşturmuştur. Betimleme veya açıklama yapma gereksinimi erek dilde fazla bir olumsuzluk yaratmıyorsa da, yine de burada gizli olan derin yapıdaki anlam boşluğu, *alımlama estetiği* (*Rezeptionsästhetik*) yardımıyla okuyucu; yani alımlayıcı tarafından doldurulmalıdır; çünkü bu derin anlam yapısı metnin bütüncül yapısından anlaşılır kınır.

Anılan ölçüt öbeğinin bu çalışmada nasıl uygulandığı çeviri eleştirel bir metin çözümlemesi doğrultusunda araştırılacaktır.

Bu ölçütümüze bağlı kalarak, iki metin arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalıştık; böylece çevirmenin nerelerde açıklama ve betimleme gereksinimi duyduğunu belirlemek ve böyle bir tutumun gerekli olup olmadığını bulmaya çalıştık. Çünkü Koller’in de belirttiği gibi “bir metnin *yazınsallık değerlerinin* korunması gerektiğinde yorumlamanın araçları sınırlı olarak uygulanmalıdır”⁶ (Koller 1992:285)

Çalışmada dayandığımız son araştırma ölçütümüz de yine metnin mikro yapısı açısından ele alacağımız ve yan anlam boyutları çerçevesine bağlı olan “*biçimsel özellikler*” (*stilistische Merkmale*) başlığı altında topladığımız ölçüt öbeğimize. Burada bazı dilbilgisel, dilbiçimsel özgünlükleri inceleyeceğiz. Bu doğrultuda, örneğin yazarın kullandığı sözcüklerin, metin içerisinde örgülenişinin özgün farklılıkları, ya da bazı sözdizimsel özelliklerin oluşturduğu anlamsal derinliğin araştırılması amaçlanmıştır.

Bu ölçüt öbeği daha da ayrıştırılarak incelendiğinde, şu alt ölçüt öğeleri ortaya çıkar:

⁵ “Eine Studie über epische Erzählhaltung zweier ‘interkulturell’ orientierter Werke der türkischen und der deutschen Literatur” (yüksek lisans tezi) Sevil ÇELİK. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. 1999

⁶ Denn so wie Koller wird auch in dieser Arbeit davon Ausgegangen, daß “das Mittel des Kommentars ist nur beschränkt anwendbar, wenn die ‘Literarizität’ des Textes erhalten bleiben soll.” (Koller s.285)

Yazarın özgün diline bağlı ölçütler, yazarın kullandığı sözcüklere, daha da bütüncül olarak ele alırsak, sözcüklerin yazara özgü bir sözce ya da tümce oluşturmalarından meydana gelir.

- a) yazarın anlatım tutumunu yansıtacak ölçütler
- b) anlatılanın okuyucudaki yarattığı anlam derinliğini yansıtabilecek ölçütler

Ölçütlerimiz

1. Çeviri tutumu (Übersetzungstrategie)

Daha önce de vurguladığımız gibi, çevirmenin çeviriye başlamadan önce bir çeviri tutumunu benimseyip ve bu tutumunu sonuna kadar tutarlı bir şekilde sürdürüp sürdürmediğini örneklerle ortaya koymaya çalışacağız.

Ör: 1 (s.12) (s.09)

İlk örneğimizde belirgin olarak karşımıza çıkan bir tutum, kaynak metinde var olmayan fakat erek metinde kendisini okuyucuya daha da belirgin biçimde sunan italik yazı kullanımı, tercih edilmiştir. Bu kullanım, erek dilin dilyapısal özelliğini –burada söz konusu olan iki eylem arasındaki anlam farklılığını- sağlayan örneklerin italik yazılarak belirginleştirilmesidir. (er/ge)

Ör: 2

a) (S.191) (s.164)

Kaynak metinde yazar kişi zamirlerini yapıtın bütününde fazla belirgin olarak okuyucuya sunmaya çalışmamıştır; fakat yapıtın önemli bir bölümünü oluşturan son bölümde Pamuk, kişi zamiri 'O'yu büyük harf ile yazmıştır. Ancak İren bununla ötesine giderek hem büyük, hem de italik yazı karakterini kullanmıştır.

b) (s.162) (s.139)

Yukarıda andığımız tutumu erek metin içerisinde farklılaşmış bir biçimde yine görmekteyiz. Kişi zamiri 'ben' kaynak metinde hiçbir özellik taşımasına rağmen erek metinde italik karakter ile belirgin nitelik kazanmıştır. Bu da bize İren'in sergilediği tutumun tutarsızlığına bir örnektir.

Ör. 3 (s.22) (s.17)

Çevirmenin önceden belirlediği bir diğer tutum özelliği de, kaynak metinde kullanılmış olan kaynak kültür içerisinde dini, tarihi bir içeriği barındıran sözcüklerin, erek metinde italik ve erek dilin sessel özelliğine uygun düşecek şekilde çevrilmeden aynen aktarılmasıdır.

Çevirmen, kitabın sonunda bir sözlük (Glossar) vererek bu sözcüklerin açıklamasına yer vermiştir. Metin içerisinde sık sık kullanılan 'muvakkithane' sözcüğü erek metinde yukarıda anılan şekliyle alınmış ve sözlükte açıklanmıştır. Ancak İren bu tutuma bazı durumlarda sadık kalmamış. Burada belirtmek istediğimiz 'sofa' sözcüğü çevrilmiş ve kültürel özelliğini yitirmiştir.

2. Ölçüt: Açıklama ve betimleme gereksinimi (Erklärungsbedürftigkeit)

Burada çevirmenin dikkate alması gereken neyi ne kadar açıklıyarak ve betimleyerek aktarmasıdır. Kaynak metinde izlenen anlatım tutumu, anlatılanın sisli ve gizemli bir nitelik içerisinde sunulmasıdır. Erek metinde ise çevirmen, çok fazla betimlemeye gitmiş ve anlatımın o gizemini ortadan kaldırmıştır.

Ör. 1 (s.56) (s.46)

Verilen örnekte "ben", "ein Fremder" yani bir yabancı olarak betimlenmiş.

Ör. 2 (s.107) (s.91)

Bu örnekte göze çarpan, kaynak metinde kullanılan anlatım özelliği, erek metinde bir bağlaç kullanılarak tümceye fazladan ve erek dil açısından çok da gerekli görülmemeyen bir açıklama niteliği kazandırmıştır.

Ör. 3 (s.104) (s.88)

Yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi burada da bir açıklama yapılmıştır. Kaynak metinde anlatıcı 'tek başına gideceğini' söylerken erek metinde 'und diesen Ort allein zu besuchen' diye aktarılmıştır. Burada acaba bu açıklamaya gerek var mıdır?

Ölçüt 3: Biçimsel Özellikler (stilistische Merkmale)

Burada dikkate alacağımız noktalar yazarın özgün dil kullanımı açısından önem taşıyan dilsel ve biçimsel özelliklerdir. Burada göze çarpan farklılıkları sözdizimsel farklılıklar, sözcüksel farklılıklar, deyişsel farklılıklar, anlamsal farklılıklar gibi çeşitli öbekler altında toplayabiliriz.

Ör. 1 (s.17) (s.13)

Burada bazı kavramların eksik bazılarının da yanlış çevrildiği belirlenmiştir. Örneğin 'tutkuları'; yani 'Leidenschaft' sözcüğüne erek metinde hiç yer verilmemiştir. 'Bilim' sözcüğü ise erek metine 'Wissen' olarak aktarılmıştır, aslında 'Wissenschaft' olmalıdır.

Ör.3 (s.150) (s.129)

Anılan örnekte yine bir çeviri yanlışlığı göze çarpmaktadır. Kaynak metinde 'şimdi, onun gibi bakıyorsun, kendin gibi bak' tümcesi erek metinde başka bir anlam taşıyan 'Du schaust dich um, wie er es tut. Sei du selbst!' tümcesi ile verilmiştir. Burada söz konusu olan yanlışlık, kaynak metindeki 'bakmak' eyleminin tam olarak anlaşılmasından kaynaklanır. "Sich umschauen" eylemi daha çok çevrene bak anlamına gelmektedir.

Buna öneri olarak: **Deine Blicke gleichen den seinen. Sei du selbst!**

Ör. 3 (s.50) (s.41)

Kaynak metinde gerçek dışı bir nitelik taşıyan 'miş'li yapı erek metinde tamamen somutlaştırılmıştır. Çünkü, erek metinde bu tümce, istenilen bu gerçek dışı; yani hayali

durumu yansıtamamış ve ortadan kaldırmıştır. Burada öneri olarak getirebileceğimiz: **Eylemin kip durumuna getirilmesidir. (yani Konjunktiv II)**

Ör.4 (s75) (s.62)

Söz edilen metin kesitinde dilbiçemsel bir seçkiden dolayı kaynak metinde gizli olan bir felsefi dil kullanımı oluşmuştur. Erek metinde ise bu oluşum gerçekleşmemektedir. Çünkü, kaynak metinde 'Niye benim ben?' düşüncesi erek metinde 'Warum bin ich, was ich bin?' düşüncesi ile aktarılmıştır. Bu örneğe bir öneri getirmek uygun düşerse şöyle ifade etmek mümkün olabilir mi?

'Warum bin ich, 'Ich'? Bu öneride Almanca fesele dil kullanımında 'Ich'; yani 'özne', 'ben' ifadesi taşıdığından, önerimizde bunu tercih ettik.

Ör: 5 (s.210) (s. 180)

Anlatıcı, anlatmak istediği nesnelere sözdizimde gizlemiş ve sözdizime aslında bir tül işlevi yükleyerek anlatımın nesnelere bunun ardına saklamıştır. Buna yapıt içinde ara ara yer alan bir metin görgül bir örnek olarak verilebilir. Bu örnekler çeşitli metin kesitleri ile de aynı dayanağı verecek şekilde çoğaltılabilir.

Kaynak metinde betimlenen manzara, yani bütün yapıtı baştan sona birbirine bağlayan bir 'yönlendirici motif' (Leitmotiv) sözdizimsel yapısı açısından özgün bir dil kullanımı içermektedir. Görüldüğü gibi, erek metinde bu özgünlük çok fazla dikkate alınmamış ve sözdizimde gizlenen anlam biçemi erek metinde yer almamaktadır.

Kaynak metnin içerdiği gizli ve saklanan biçemsel anlatım özelliği, erek metnin biçemsel anlatımına aktarılamamıştır. Kaynak metnin anlatıcısının anlatım biçemi, tümceler içindeki sözdizimsel yerleştirmelerde gizli tutulmuştur. Anlatıcı, metnin anlam dünyasını sözdizimden yardım alarak oluşturmuştur. Okuyucuya somut bir resim olarak vermemiştir.

Değerlendirme

'Beyaz Kale' adlı eserin ve çevirisinin arasında çeviri-eleştirel açıdan farklılıklar gözlemlenir. Bu farklılıklar kitapların ikisinden de yola çıkarak karşılaştırma yoluyla araştırılmaya çalışıldı. Araştırma her iki kitaptan belirlenmiş bazı metin kesitlerini örneklemeli irdeledi. Bu irdeleme belirli ölçütlere dayanarak gerçekleşti.

Çalışmamızın başında da andığımız gibi amacımız 'iyi' ya da 'kötü' avcılığı yapmak değil. Verdiğimiz örnek ve önerilerde de görüldüğü gibi, iki yapıtın karşılıklı çözümlemesinden ortaya çıkan verileri, kendi içinde bir dizgeye yerleştirerek, ortaya koymaya çalıştığımız irdelemede, çeviri etkinliğindeki 'bağlılık' (Übersetzungstreue) ve 'etki eşitliği' (Wirkungsgleichheit) gibi beklentilerin söz konusu çeviride çok fazla dikkate alınmadığı görülmektedir. İren, erek dili ana dili olarak kullanan bir çevirmen olduğundan, kaynak dilin özelliklerini çoğu zaman çözümleyememiş ve bundan dolayı da aktarımda bilgi birikimi eksikliği, bilgi yanlışlıkları, yazınsal dilin özgün niteliği gibi farklılıkları verememiştir.

Çalışmamızda seçtiğimiz örnekleri aynı zamanda çeviri eleştirisinin gerekliliğini vurgulamak için de ortaya koymaya çalıştık. Çünkü, çeviri eleştirisi, nesnel ölçütlere

bağlı kaldığı sürece, çeviriler açısından iyi bir denetim mekanizması aracılığıyla sınanabilir ve denetlenebilir nitelik kazanır.

Bibliyografya:

- Pamuk, Orhan** (1985): Beyaz Kale. (19. Baskı) İstanbul:İletişim
- Pamuk, Orhan** (1990): Die Weiße Festung. (6. Aufl.) Çev.: İren, Ingrid. Frankfurt am Main und Leipzig: Insel.
- Güttinger, Fritz** (1963): Zielsprache. Theorie und Technik des Übersetzens. Manesse:Zürich (in Wittig, Carola (1987): Beiträge zur Skandinavistik (Hrsg.: Otto Oberholzer) B.7, Peter Lang: Frankfurt am Main-Bern-New York)
- Apel, Friedmar** (1983): Literarische Übersetzung. Sammlung Metzler:Stuttgart (in Wittig, Carola (1987): Beiträge zur Skandinavistik (Hrsg.: Otto Oberholzer. B.7, Frankfurt am Main-Bern-New York: Peter Lang)
- Koller, Werner** (1972): Grundprobleme der Übersetzungstheorie. München: Bern.
- Koller, Werner** (1979): Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg:Quelle und Meyer
- Reiß, Katharina** (1971): Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen. München:Max Hueber Verlag.
- Wittig, Carola** (1987): Beiträge zur Skandinavistik (Hrsg.: Otto Oberholzer) B.7, Peter Lang: Frankfurt am Main-Bern-New York)
- Çelik, Sevil** (1999): Eine Studie über epische Erzählung zweier 'interkulturell' orientierter Werke der türkischen und der deutschen Literatur –Orhan Pamuks 'Beyaz Kale' und sten Nadolnys 'Selim oder die Gabe der Rede'- (yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Alman Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı.

Ölçüt 1:

Örnek 1

(s.12)	So kam es, daß ich meine Geschichte eine Zeitlang jedem, der mir begegnete, voll Begeisterung erzählte, als hätte ich sie nicht <u>gefunden</u> , sondern <u>erfunden</u>	(s.09)	Böylece, bir dönem, önüme gelen herkese, hikayemi, sanki onu <u>bulmuş</u> değil de, <u>yazmışım</u> gibi, coşkuyla anlattım.
--------	---	--------	---

Örnek 2 a)

(s.191)	So denke ich an <u>Ihn</u> nach Herzenlust, um ein passendes Ende für meine Geschichte, für mein Leben zu finden.	(s.164)	Böylece hikâyeme ve hayatıma uygun bir son bulmak için doya doya <u>O'nu</u> düşünüyorum.
---------	---	---------	---

Örnek 2b)

(s.162)	In den Nächten des für nuns etzten gemeinsamen Winters sprach er nicht mehr von der Waffe und was er damit anstellen würde. Er war teilnahmslos geworden, doch nicht, weil er seine Leidenschaft verloren hatte, sondern weil <u>ich</u> keinen Funken der Anregung mehr in ihm entfachen konnte.	(s.139)	Birlikte geçirdiğimiz son kışın gecelerinde, bana silahtan ve onunla yapacaklarından da söz etmedi. bir durgunluk çökmüştü, ama tutkusunu kaybettiği için değil, <u>ben</u> onda heyecan uyandırmadığım için böyleydi.
---------	---	---------	--

Örnek 3

(s.22)	Man brachte mich zunächst in eine <u>Vorhalle</u> und nach einigem Warten wurde ich in ein Gemach geführt.	(s.17)	Önce bir <u>sofaya</u> aldılar beni, orada beklerken bir odaya soktular.
--------	--	--------	--

Ölçüt 2: Örnek 1

(s.56)	Er fährt statt meiner in mein Vaterland, vermählt sich mit meiner Verlobten, und keiner der Hochzeitsgäste nimmt wahr, daß ich es nicht bin, <u>sondern ein Fremder</u> . Ich selbst aber, als Zuschauer am rande in türkischen Kleidern, treffe inmitten des fröhlichen Treibens meine Mutter und meine glückstrahlende Braut, und trotz meiner Tränen, die mich dann aus dem Traum erweckten, erkennt mich keine von ihnen, sie wenden sich ab und gehen fort.	(s.46)	Benim yerime geçip ülkeme gidiyor, nişanlımla evleniyor, düğünde kimse onun ben olmadığını fark etmiyordu, bense bir Türk kıyafetiyle bir köşeden seyrettiğim eğlencenin ortasında annem ve mutlu nişanlımla karşılaşıyor, beni uykudan uyandıran göz yaşlarına rağmen ikisi de kim olduğumu anlamadan bana sırtını dönüp uzaklaşıyorlardı.
--------	--	--------	---

Örnek 2

(s.107)	Damals sah ich jemanden, der ich hätte sein müssen, nun aber meinte ich, er müsse auch jemand wie ich sein. <u>Demnach</u> wären wir beide eins!	(s.91)	O zaman, olmam gereken birini görmüştüm; şimdiyse, onun da benim gibi biri olması gerektiğini düşünüyordum. İkimiz birmişiz!
---------	--	--------	--

Örnek 3

(s.104)	Und stets habe der Hodscha sich vorgestellt, erwachsen zu werden und diesen Ort allein zu <u>besuchen</u> , doch sei dann in einem Jahre der <u>Tunca-Fluß</u> über die Ufer getreten, man habe die Kranken aus ihren Betten geholt, und das die Räume des Hospitals füllende trübe Schmutzwasser sei lange nicht zurückgegangen.	(s.88)	Hoca da hep, <u>büyüyüp tek başına gideceğini düşünüyor</u> muş, ama bir yıl, Tunca taşırarmış, hastalar yataklarından çıkartılmış, hastahänenin odalarını dolduran kirli ve bulanık su, uzun bir süre çekilmemiş, ...
---------	---	--------	--

Ölçüt 3: Örnek 1

(s.17)	Jedesmal, wenn ich Vergangenes mit meinem Selbst in Einklang bringen muß, widerstrebt es mir zu glauben, daß ich dieser junge Mensch gewesen sein sol, der, was ich so häufig tat, mit seiner Geliebten über, seine Pläne, die Welt und das <u>Wissen</u> sprach und es ganz in Ordnung fand, von seiner Verlobten angebetet zu werden.	(s.13)	Sevgilisiyle <u>tutkuları, tasarıları</u> , dünyayı ve <u>bilimi konuşan</u> , nişanlısının kendisine hayran olmasını doğal karşılayan bu gencin sık sık yaptığım gibi, kendime bir geçmiş uydurmam gerektiği zamanlarda, ben olduğuna inanmak gücüme gidiyor.
--------	---	--------	--

Örnek 2

(s.150)	Beim deuten seiner Träume oder auch im Gespräch über die neue Waffe, mit der wir zu jener Zeit nur in unserer Phantasie beschäftigt waren, konnte es geschehen, daß der Sultan ganz plötzlich einhielt und sich einem von uns zuwandte: »Oh nein, dies ist nicht deine Idee, sondern seine!« Er trennte uns manchmal auch nach der Verhaltensweise: » <u>Du schaust dich um, wie er es tut. Sei du selbst!</u> « und fügte auf mein törichtes Lcheln noch hinzu:	(s.129)	Rüyalarını yorumlarken, ya da o sıralarda yalnızca hayalleriyle uğraştığımız yeni silahtan söz ederken, Padişah birden durup ikimizden birine dönerek, "Hayır, bu senin değil, onun düşüncesi," deyiverirdi. Bazan da hareketlerimizi birbirinden ayırırdı: " <u>Şimdi, onun gibi bakıyorsun, kendin gibi bak!</u> " Ben şaşkınlıkla güümserken de eklerdi: "İşte böyle, aferin. <u>Siz hiç birlikte aynaya baktınız mı?</u> " Aynaya bakarken, hangimizin kendisi olmaya ne kadar dayanabildiğini sorardı. Bir keresinde de, yıllardır
---------	--	---------	---

	»So ist's recht, sehr gut! <u>Habt ihr nie gemeinsam in den Spiegel geschaut?</u> « Er fragte auch, wie lange wer von uns aushalten konnte, beim Blick in den Spiegel er selbst zu bleiben.		ona yazıp verdiğimiz bütün o risaleleri, hayvan kitaplarını, takvimleri getirtti, sayfa sayfa çevirip okurken neresini kimin yazdığını, neresini kimin kendisini ötekinin yerine koyarak düşlediğini söyledi.
--	---	--	---

Örnek 3

(s.50)	Nicht der Hodscha <u>saß</u> am Tisch bei der Arbeit, sondern ich selbst <u>war's</u> , und zu jeder gewünschten Zeit <u>konnte</u> ich hingehen, wo immer ich hingehen wollte!	(s.41)	Masanın başında çalışan Hoca değil <u>benmişim</u> , istediğim zaman istediğim yere <u>gidebilirmişim!</u>
--------	---	--------	--

Örnek 4

(s.75)	Als eines Abends die im Hause umhertappenden Schritte in meiner Kammer endeten und der Hodscha mich, wie von einem täglichen Vorkommen sprechend, im Allerweltston fragte: » <u>Warum bin ich, was ich bin?</u> «, antwortete ich, um der Ermutigung willen.	(s.62)	Bir akşamüstü evi tıkırdatarak gezinen ayak sesleri odama girip, Hoca, günlük ve olağan bir şeyden sözeder gibi bana, " <u>Niye benim ben?</u> " dediği zaman, onu cesaretlendirmek isteyerek cevap verdim.
--------	--	--------	---

Örnek 5

(s.210)	Und ich wußte natürlich sehr wohl, was er zu sehen bekam: Auf einem Tisch ein perlmuttverziertes Tablett mit Kirschen und Pfirsichen, hinter dem Tisch eine Ruhebänk aus Rohrgeflecht, auf der federkissen im gleichen grünen Farbton des Fensterrahmens ausgelegt waren; <u>dort saß ich, nunmehr fast siebzig Jahre alt;</u> und weiter hinten ein Brunnen, auf dessen Rand ein Sperling saß, unter Oliven- und Kirschbäumen. <u>Dazwischen bewegte sich ganz leise in</u>	(s.180)	Ne gördüğünü, tabii ki çok iyi biliyordum: Bir masanın üstündeki sedef kakmalı tepsinin içinde şeftaliler ve kirazlar duruyordu, masanın arkasında hasırdan örülmüş bir sedir vardı, üzerinde pencerenin yeşil çerçevesiyle aynı renkte kuştüyü yastıklar konmuştu; <u>yetmişine merdiven dayamış ben orada otuyordum;</u> daha arkada kenarına bir seçenin konduğu kuyuyla zeytin ve kiraz ağaçlarını <u>görüydü. Onların arkasındaki ceviz ağacının yüksekçe bir dalına uzun iplerle bağlanmış bir</u>
---------	--	---------	---

	einem fast unmerklichen <u>Lüftchen eine Schaukel, die mit langem Stick an einem hohen Ast des Walnußbaumes festgebunden war.</u>		<u>salıncak, belli belirsiz bir rüzgârda, hafif hafif kıpırdanıyordu.</u>
--	---	--	---

Recep Akay
Sakarya Üniversitesi

Metinlerin Yapısı ve Çeviri

Dilbilimi alanında dilsel teorilerle ilgili araştırmalarda, çevirinin zorluklarından bahsedilse de, çeviri biliminin dilbilimsel bir olay olduğu vurgulanır. Dilbilimi, metin bilimi, metinlerin yapısı veya Suprasyntax (parçaüstü) konular hakkında konsept geliştirirken çeviri probleminin de dikkate alınması gerekir. Güttingen'e göre "Çevirmen, çeviri yaptığı dillerin anlatımında, ifade araçlarını da bilmelidir, yoksa sağlıklı bir çeviri yapamaz" (Güttinger, 1963, S.136).

Metin biliminin yaptığı gibi ifade araçlarının da araştırılması gerekir. Genel dilbiliminde yapılan bu tür araştırmalarda bilim adına büyük kazançlar sağlanabilir. Çünkü dilbiliminde de sürekli çeviri yapmak zorunluluğu vardır. Metinlerin başka bir dile aktarımlarında, her zaman çeviri biliminde tartışma konusu olmuştur. Özellikle sözcük sözcüğe yapılan linear çevirilerde. Bunun nedenlerinden biri; dilin otonom dizgisel ilişkilerinden başka bir de anlamsal sözcükler topluluğundan oluşmasındadır. Dilbilim için çeviri; bir metni kavrayabilmenin ilk aşamasıdır. Bu onun ileri safhada metne daha kolay yorumlanmasına neden olur. İkinci aşamada ise; değişik dil sistemlerinin incelenmesi ve çevirinin özelliklerini öğrenmesi, incelenmesi ve bilimsel hedefe ulaşmasında karar mekanizması geliştirmesine yardım eder. Üçüncü aşamada sözcük sözcüğe çevirilerde dilbilimine yeni bir araştırma alanı yaratılmıştır.

Yukarıda saydığımız üç konuda dilbilimin çeviri biliminde olduğu gibi ve metin biliminin konusu için de gereklidir.

V.Skalicka'ya göre dünya dilleri arasında aynı anlamı ifade eden tümcelere rastlanılabilir. Bu belki kısmen doğru olabilir ama bir çevirmen için metnin tamamı önemlidir. Bir metnin yarısına orijinal anlamı verip diğer kısmını istediğiniz gibi çeviremezsiniz.

Tümceyi aşan dilsel ilişkiler, gramerin değil, stiliğin konusudur. Bloomfield'e göre tümceler dilbilimsel ve bağımsız biçimlerde oluşan birimlerdir. Bu birimler daha büyük dilsel biçimler oluşturamazlar. Bunun yukarıda anlatıldığı gibi olmadığını ve metinlerin bağımsız dil şekillerinden oluştuğunu, R.Harweg'in "Adil ve Metinlerin Yapısı" (1968) adlı eserinde yaptığı araştırmalarla bunu kanıtlamıştır. Nispi olarak tümcelerin işlevsel özelliklerini Prag dilbilim temsilcileri araştırmışlardır. Bu konuya daha önce Aristoteles de değinmiştir. Aristo'ya göre ada (Onomo) ve eylemi (Rhema), başlıca sözcük türleri olarak saptamıştır. Kısaca Thema bir konu hakkında yeni bir şey, Rhema ise söylemde yeni bir şey bildirir.

Metin bilimi veya metnin yapısı ve metnin anlamı, metin yapılarının içinde bölünür. Bizce her metnin anlamı önemlidir, özellikle çevirilerde bu anlam daha da bir

önem kazanır. Şayet bir metnin öz anlamını kısaltarak başka bir dile aktarırken, öz anlamının bozulmamasına dikkat edilmesi gerekir. Bunu yaparken metnin anlamsal özelliklerinin incelenmesi önemlidir, ama burada metnin özelliklerine göre bir takım zorlukları da vardır.

Metin yapıları ile ilgili önemli bölümlerden biri kuşkusuz değiştirim (Substitution) veya gönderimdir (Referenz). Gönderimlerde çevirilerde büyük sorunlar yaşanır. Özellikle Artikel'e sahip bir dil, Artikel'i olmayan bir dile çevrildiğinde, bu sorun daha çok derinleşmektedir. Almanca'nın okullarda okutulması esnasında öğrenciler, Türkçe'yi Almanca'ya veya Almanca'yı Türkçe'ye çevirirken ve daha ileriki yıllarda hep Artikel sorunlarıyla karşı karşıya gelmektedirler. Artikel'lerin nasıl öğretileceğine dair henüz bir kural yoktur. Öğrencinin ancak bunları ezberlemesi gerekmektedir. Artikel (belirli tanımlık) genellikle belirli bir tanıma gönderme yapar, yani ada aittir, belirsiz tanımlık ise tanımlanmamış yeni olan bir şeye aittir. Örneğin "Ein Mädchen zerbrach das Fenster" ve "Das Mädchen zerbrach ein Fenster". Tanımlıkların değişmesiyle konu (Thema) ile yorum (Rhema) yer değiştirmişlerdir. Diğer yandan bir dizgenin bir ögesinde bir değişiklik olduğu zaman, bu ögenin ilişki içinde olduğu öğelerde de değişiklik olur. Öğeleri ayırıştırıp tek tek ele alamazsınız. Her öge öteki öğelere bağlıdır, yapılan bir değişiklik tüm dizgeyi etkiler. Aynı şey, bir birimin seçimi için de geçerlidir. Bir önermeyi dışa vururken, belirli bir birim seçmişseniz, öteki birimleri de buna göre ayarlamak zorundasınız.

Diğer yandan genelleme işleviyle, belirtili-gerçek bir üyeye gönderme işlevini biçimsel açıdan aynı olmasıdır. Öte yandan, belirtisiz öğelere gönderme yapılırken, bunlar ister hayali, ister gerçek olsun, iki durumda da bir sözcük kullanılmaktadır.

Buradaki bir, tanımlık görevi yapmaktadır. Yani, sayı gösterme işlevi taşımamakta, belirlenim değeri göstermektedir. Bu durum İngilizce'deki "a" tanımlığına karşılık gelmektedir. Öte yandan, Türkçe'de, İngilizce'deki "the" tanımlığını karşılayacak bir birim bulunmamaktadır. Ancak, bu birimin olmaması, bu işlevin Türkçe'de gösterilemeyeceği anlamına gelmez. Türkçe'de başka birçok dil gibi, belirtisizlikle genelleme ve belirtilik arasında bir karşıtlık kurmaktadır. "Bir" in varlığı – belirtisizlik; yokluğu ise – genelleme ya da belirtilik göstermektedir. Ancak biçimsel açıdan bakıldığında, bu zayıf bir karşıtlıktır.

Genelleme ile belirtilik nasıl birbirinden ayrılacaktır? Bu noktada bağlam devreye girer. Adın genelleme değerinde olduğu gibi tümcelerde, yüklem çoğu zaman geniş zamanla çekimlenir ya da bağlamdaki öteki anlamsal birimlerin yani sözcüklerin seçimi bize yeterli ipucu verir. Belirtlilik gösterilecekse yine başka bazı anlamsal ipuçları devreye girer.

Diğer önemli bir konuya eksilteli yanıtlardır. A.Isacenko, İngilizce'yle Almanca'nın karşılaştırmasında bunu örneklerle göstermiştir. Örneğin, "Hat Michael angerufen?". Bu soruya biz iki türlü yanıt verebiliriz. "Evet" veya "Hayır" veya "Er hat angerufen" ama "Er hat es", "Er tat es" diyemeyiz. İngilizce'deyse bu durum şöyledir: "Did Michael call?" yanıtı ise "Yes, he did". Başka bir örnek ise, "Hat Michael Franz geholfen?" yanıtıysa "Ja, er hat ihm geholfen" ama "Er hat geholfen"

şeklinde bir yanıt veremeyiz. Bu son örnekte bağımsal dilbilgisi (Dependenzgrammatik), dikkate alınrsa daha iyi anlaşılır. Bilindiği gibi bağımsal dilbilgisi: "Tümcenin çözümlemesinde çekimli eylemden yola çıkarak, eylemlerden kurulu soyut tümce yapılarını belirlemeye amaçlayan bir dilbilim akımıdır. L.Tessniere'e göre üretici-dönüşümsel dilbilgisinde ele alınan parça-bütün ilişkisine değil, tümcenin öğeleri arasındaki soyut bağımlılığa ağırlık verir. Çekimli eylem, tümcenin bütün öğelerini kendisine bağımlı kılan ve bunlarla birlikte tümceyi oluşturan yönetici öğedir. Bağımsız dilbilgisi anlayışı, söz zincirinin çizgisel görünümüne önem vermez, kimi yönlerden üretici-dönüşümsel dilbilgisini de anımsatan bir yaklaşımla tümce yapı biçimlerine ağırlık veren bir yöntem geliştirir" (Vardar 1998 s.33).

Örneğin "helfen" sözcüğünün iki birleşim değeri vardır. Bir özne ve Dativobjekt alır. Burada hiçbir öğeyi atamazsınız. Öyleyse burada betiksel yapı (yöneltme durumu), sözdizimini takip eder. Şayet işin içine titremleme ve vurguyu da katarsak, değişik sonuçlar elde ederiz.

"Hat Michael angerufen?" sorusuna "hat" yardımcı fiilinden dolayı, "Ja, er hat (es)" kabul edilebilir. Aynı zamanda şu şekilde de olabilir: "Hat Michael Franz geholfen?", "Ja, er hat geholfen". Burada metnin ve tümcenin yapısı birlikte hükmeder ve bağımsız dilbilgisi kuralları dikkate alınmamıştır. Şayet çevirmen metinde bu tür sorular ve eksilteli yanıtlar bulursa o zaman, soruların ve yanıtların tuntu olarak özellikler taşıdığına karar verir. Tunturaklar: "Bir düşünceye güç katmak için başvurulan anlatım türü, hem sözcük hem vurgu ve titremleme alanlarında karşılaşan bir olgudur" (Vardar 1998 s.205).

Eksilteli yanıtlar yardımı ile ölü dillerin cümle içindeki vurgu düzenini ortaya çıkarmak için bir ölçüt olarak kullanılabilir.

Başka bir örnekte sorunun nasıl yanıtladığını inceleyelim. Burada tümcenin nasıl kısaltıldığına bir bakalım: "Sind Sie mit ihrer Schwester gekommen?", bunu "ja" ile yanıtlamak gerekirse "Ich bin mit ihr gekommen" şeklinde yanıtlayabiliriz.

"Sind Sie mit ihrer Schwester gekommen?", "Ja, ich bin (gekommen)" veya "ja, mit ihr". Burada bağımsız dilbilgisi kurallarının anlamayı zorlaştığını görürüz. Yukarıda verdiğimiz örnekler, çevirmene çeviriye başlamadan önce bir metnin nasıl devam edeceğini hakkında ipuçları verir.

Çevirilerde diğer bir problem ise; metinlerde sorulara verilen yanıtlardır. Soru cümleleri, sadece bir konu hakkında bilgisizliği ortaya koymaz, aynı zamanda iletişim kurduğumuz kişiyi bilgilendirerek soruyu nasıl yanıtlayacağı konusunda yönlendirir. Yani sorular kısmen yanıtları belirler. İngilizce'den bir örnek verecek olursak "Don't you have some matches?", sorusuna "olumlu" bir yanıt beklenir, ama "Don't you have any matches?" sorusuna "olumsuz" bir yanıt beklenir. Bu durum Almanca'da da aynıdır. Ayrıca, Almanca'da bunların yanı sıra "selbstverständlich" yanıtı da verilebilir.

Soru-yanıt çiftlerinin araştırılmasında metinlerin devamı oluşturulacak model için önemli olabilir. Özellikle soru-yanıt ikileminden oluşmuş küçük metinlerde (olumlu ve olumsuz şüpheli reaksiyonlarda) üç tip yanıt mümkündür.

1. Sıra sıra yanıt, yani tam açık yanıtlar,
2. Genişleyen veya en geniş anlamı olan metinlere verilen yanıtlar,
3. Metin yapımında kısaltılmış yanıtlar ve yayılım ve azalan yanıtların kombinesinde.

Çevirilerde karşılaşılan diğer başka bir problem ise, zaman (Tempus) ve görüntü (Aspekt)dir.

Almanca'da Präteritum, genellikle metnin ortasında dar şekilde bulunur ve tümcenin ne başına ne de sonunda bulunur. Bu da yabancı bir dilden Almanca'ya çeviri yapılırken dikkat edilmesi gereken bir kuraldır. Bu zaman, Almanca'dan başka bir dile çevrilirken olduğu gibi aktarılmalı mıdır? Bunlar tamamen bir metnin genel özellikleridir. Kısaca, bir metnin ortak özelliklerini anlatan bir modele ihtiyacımız vardır. Özellikle Hint-Avrupa dillerinin özelliklerine sahip olmayan dillere de, bu zaman yüklem olarak anlaşılır. Hint-Avrupa dillerine yapılan çevirilerde bu farklılık ortadan kalkmak zorundadır, çünkü siz tümceyi sözlüksel araçları kullanarak açıklama (Paraphrase) yapabilirsiniz. Bilindiği gibi Verbalaspekt (fiilin görünüşü) bir yapısal özelliktir, hareket tarzı morfolojik, eylem karakteri ise anlamsaldır. O zaman Verbalaspekt bir tümcenin yapısına bağlı bir tümce birimi mi veya metnin yapısıyla ilgili bir görüngü (Phänomen) midir? Her ikisinde de önemli ve güvenli olan ölçüt fiilin hareket tarzı için, metnin doğal yapısıdır. Birinci ölçüt için şu örneği verebiliriz: "Was tust du da?". Ve bu soruya yanıt "ich schreibe", "ich lese". İngilizce'de de bu böyledir. "What are you doing?" "I'm writing" ama "I am write" diyemeyiz. Imperfekt soru-yanıt çiftlerinde gelecek zamanın da etkili olduğu görülür. Örneğin, "I thank you" tümcesi bir gelecek zamanı ifade eder, daha doğrusu düşünüşmek (Konzidenzfall) eylemini anlatır. Imperfekt Aspektlerde (Görünüş) şu mümkün değildir. "Was tust du da?" "I am thanking all my friends" diye yanıt verirseniz anlam değişir. Çevirilerde bu tür hükümler vermek, sadece Aspekt dillerde sorunsuz yaşanır. Aspekt (Görünüş): "Eylemin anlattığı iş, oluş, edim, vb.ni, konuşucuyu nasıl gördüğünü belirten dilbilgisi ulamıdır. Zaman ulamından ayrılan görünüş, eylemin bitmişliği, bitmemişliği, başlangıcı, gelişimi, sonucu, yinelenişi vb. bakımından ele alındığını vurgular. Kimi dillerde görünüşün özel dilbilgisel öğeleri vardır" (Vardar, 1998, s.111).

Aspekt kavramı, Rusça'dan çevrilmiştir. H. Jakobson onu "özel görüş biçimi" olarak tanımlar. Kısaca, eylemin çekimli biçimiyle anlatıldığı için, kılınışın dışında, kişisel, önel bir anlatımı yansıtmaktadır. Aşağıda örneklerde görüleceği gibi, eyleme böylece, konuşan yeni bir değer yüklenmiş olur.

"Gidip manavdan meyva alacağım; getirip yıkayacağım; önünüze koyacağım, siz de yiyeceksiniz; yağma mı var?" (Aksan, 1989 s.104), tümcesinde gelecek zaman çekimi olan "yıkayacağım", "yiyeceksiniz" gibi biçimler aslında gelecek zamanı yansıtmadığı gibi, olumlu biçimler

de değildir; burada anlatılan "almayacağım", "yıkamayacağım" gibi olumsuzluk gösteren, söyleyenin bir işi yapmayı düşünmediğini, kabul etmediğini anlatan bir görünüşü yansıtır.

Almanca'dan bir Aspekt dile çevirilerde doğru görünüşü bulmak için, çeviri sanatını sahip olunmasını gerektirir. Yani, çevirmenin dilsel yeteneğine bağlıdır. Aspekt dillerden Almanca'ya çevirilerde en azından aşağıdaki örnekte olduğu gibi düşünülmelidir. "Was tust du da?" "Ich schreibe" "Was tust du da?" "Ich schreibe gerade". Özellikle bu konularda taviz daha çok metinlerin birbirleriyle ilişki içersinde yürütülmelidir. Ayrıca, çocuklar zamanı ve görünüşü (Aspekt) soru-yanıt şeması içinde öğrenmektedirler.

İkinci Aspekt ölçütü metnin yapısı ile ilgilidir. Yani, belirtici şema bir sözcüğün bağlandığı dilbilgisi sınıfını ortaya koyan öğelerdir ve çeşitli dillerdeki tanımlıklardır. Belirtici şema tamamen metnin yapısını ortaya koyar ve tümcenin üstindedir.

Simultan çevirmenler bu tür sorunlarla karşılaştıklarında nasıl çeviri yapmaları gerektiğini yani, Aspekt dilleri, Aspekt olmayan dillere çevirme esnasında ne gibi çeviri sorunlarıyla karşılaşılır?

Bir çevirmen, şemanın bir belirtici şema olduğunu, ilk önce belirteçteki Imperfekt gördükten sonra anlar. İlk belirtecin anlaşılmasından sonra, çevrilen dilin belirteç şeması nasıl anlaşılır? Anlatılar genellikle birbirini takip eden paralel anlatılardan oluşur. Aynı soruna H. Weinrich'in bakış açısı şudur: Ona göre; "belirtici şemalar bir anlatının ikinci kısmının arka planından başka bir şey değildir". (Bak. Weinrich, 1964 s.134)

O zaman bir anlatının ön planını ve arka planını çevirmen nasıl tanır? Yoksa burada ses melodisi, ses tonu, konuşucunun psikolojik durumu bir rol oynar mı? Veya diller arasında metinleri anlatmada ortak bir bağını mı vardır? Özellikle daha büyük metinler arası ilişkilerde ses tonu bu imkanı verir. Yinelemes bir görünüş olduğunu ancak alışılmış bir tümce ile karşılaşıldığında anlaşılabilir. Aynı soruna R. Jakobson'da değinmektedir. "On Translation" isimli eserinde Rusça'nın Aspekt karşıt tümcelerle İngilizce'de birbirine zıt olan "Simple" ve "Expanded" şekillerinin çevirilerde çoğu kez yanlış anlaşılmalara yol açmaktadır. Jakobson, iki anlam taşıyan cümleleri çoğu kez metinlerin yapıları için kabul edilebilir bulmaktadır.

Diğer metin dilbilgisel metod ise; tek bir tümceden oluşan bir metin alınır ve metin izole olan ve olmayan özelliklerine göre incelenir. Bu incelemeyen amaç bunların metin ile olan ilişkisini araştırmaktır. Özellikle eski Hint-Germence dillerinde bu kurallar vardır. Şayet bir metin tek bir ana bildirme ana tümcesi ile oluşuyorsa, tümce yüklem ile başlamaz.

Bir metin birden fazla tümce ile başlarsa fiil tümcenin başına gelir. Ve metnin nasıl devam edeceğinin ip uçlarını verir. Bu kural Almanca için de geçerlidir. Ve yüklem "es" ile devam ettirilir. Örneğin, "Es hat diesen Bau die Gemeinde München errichtet" metninin devamı şu şekilde olabilir; "Architekt war X, das Ministerium Y hat subventioniert". Bu metin tek bir tümceden oluşursa, tümce şöyle başlayabilir; "Diesen

Bau hat die Gemeinde München errichtet” veya *“Die Gemeinde München hat diesen Bau errichtet”*.

Dil öğreticilerine başka bir dilde bu kuralların olması anlamsız gelse de, kendilerini bu tür dillerin kurallarına uymak zorunda hissederler.

Bu tür çeviri sorunlarına, kutsal kitaplardan başka bir dile çeviri esnasında sık sık rastlanır. Çünkü, kutsal kitaplardan çeviri yapanlar için, sözcükler kadar tümcelerin yapıları da kutsal sayılır.

Çevirilerde diğer bir başka problem ise, bağlaçlardır. Bazı dillerde bağlaçlar yoktur. Bağlaçlar metnin devamı için önemlidir. Çevirmenleri, bir de metinlerdeki eş bağımlılık zorlamaktadır. Eş bağımlılıklar; aynı türden önermeler, sözcükler ya da sözcük öbekleri arasındaki ilişkilidir. Bu tür sorunları aşmak için örnekçeden (metod) yararlanılır. Böylece aralarında bağıntılar kurulan bir dizi süreci açıklamak için mantıksal yapıdan da faydalanmak zorunluluğu vardır.

M.Schubiger, bu konuda Almanca *“doch”* ilgecinin İngilizce’ye çevrilmesinde karşılaşılan sorunun, titremelerden kaynaklandığını öne sürer. Çevirmen, sadece konuşucunun heyecanla konuşmasından başka, tümce titremelerini de hesap etmelidir. Yazılı çevirilerde titreme farklılıkları daha iyi çözümlenebilmektedir. Bu tür problemlerle karşılaşmamak için, çeviri yapılan dillerin tümce titremeleri daha önce ayrıntılı bir şekilde araştırılmalıdır. Daha önce bahsettiğimiz dillerde bağlaçların olmaması anlam zorluklarına yol açabilmektedir. Biz buna kopukluk (Asyndese) diyoruz.

Kopukluk: *“Yani ilişki içindeki iki öge ya da dizim arasında bu ilişkiyi belirten bir bağlama ögesi bulunmaz”* (Vardar, 1998, s.114). Kopukluklarda değişik dillerde veya önceki çağlardaki dillerde bağlar değişik olabilir. Böylece A sistemindeki bağlacı B sisteminde aynı vermek veya başka bağlaçlar oluşturmak anlamsız olabilir.

Diğer yandan dolaylı anlatım veya retorik soru tümcelerinin bir dilde olmayışı, çeviride ne gibi sorunlar yaratır? Bu tür çevirilerde metnin çevrilebilmesi için yeniden düzenlenmesi gerekir. Bazı dillerde bağılılığı (Hypotaxe) ile, bazılarında ise yanaşık sıralama (Parataxe) dediğimiz öğelerle yapılır.

Hypotaxe: *“Bir önermenin bir başkasına bağlı olmasıdır”* (Vardar 1998, s.36).

Parataxe: *“İki önermenin aralarındaki ilişkiyi gösteren her hangi bir bağlama ögesi”* (Vardar 1998 s.224). Kullanılmadan art arda sıralanması biçiminde gerçekleşen söz dizimsel düzendir. Örneğin, *“yağmur yağıyor, sokağa çıkamıyorum”*.

Dillerdeki değişiklikleri veya anlam kaymalarını aktarımlarda yaparken, bunların niçin gerekli olduğunun anlatılması gerekir. Özellikle metinlerin yerlerini değiştireniz, metnin orijinal anlamı da büyük ölçüde kaybolur. Metnin genel anlamının korumak istiyorsanız çevirilerde artıları, eksileri ve diğer unsurları iyi koordine etmek zorundasınız. Dil karşılaştırmalarında bu tür tevzinleri (Kompensierung) niçin ve nasıl yaptığınızı göstermelisiniz. Burada metin tipleri de önem kazanır. Çeviri yapılırken hedef dil hiç değiştirilmemelidir veya çeviri yapılan dilin normları değiştirilebilir mi?

Bize göre çevirmen özellikle yazın çevirilerinde kendi sanatsal dehasını kullanarak orijinal metinden sapmalar yapabilir. Bunu yaparken, elbette konuşma ortamı pragmatığı veya kiplik sorunlarına da dikkat etmesi gerekir. Başka bir ikilem ise; çevirmenin metin yapıları arasındaki bağıntı kurması için yeterli zamana ve düşünme payına sahip olması gerekir. Simultan çevirmen bu zamana sahip değildir. Metnin yapılarının hazırlanması için psikolojik bir hazırlama süresi vardır. Bu süre 6–10 saniye arasındadır. Simultan çevirmen bu süreyi bildiği için ona göre konuşmasını ayarlar. Ne kadar dikkat edilirse edilsin, sadece belirli dilsel unsurları hafızasında saklayabilir. Acaba çevirmen metnin yapılarının bir kısmını çeviri esnasında atabilir mi? Veya bir metnin yapısı sadece çevirmen için mi önemlidir?

Kaynakça

F.Güttinger	Zielsprache. Theorie und Technik des Übersetzens, Zürich, 1963
G.Mounin	Die Übersetzung, München, 1957
L.Bloomfield	Language, London, 1935
H.Weinrich	Tempus, Stuttgart, 1964
F.Akerson	Dile Genel Bakış, İstanbul, 2000
B.Vardar	Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1998
R.Jakobson	On Translation, Leiden, 1964
D. Aksan	Her Yönüyle Dil, Ankara, 1989

Nazire Akbulut
Çukurova Üniversitesi

**Literarische Übersetzung und Kulturübertragung:
Die (un)bewusste Veränderung im sozialen Verhalten durch literarische
Übersetzungen**

Eigene Defizite konstatieren

Eine isolierte Arbeit mit dem literarischen Text ist weder bei der philologischen Analyse noch bei einer literarischen Übersetzung ausreichend. Die erste Begegnung mit dem literarischen Werk *Kaffee verkehrt* von Irmtraud Morgner (1933-1990) war für mich vom Inhalt her dermaßen klar und vom Thema her so hinreißend, dass ich während der Übersetzung des deutschsprachigen Textes mit keinem Problem gerechnet habe. Da ich in den Jahren 1988-93 in West-Berlin promoviert hatte, erlebte ich die Mauer, den Fall der Mauer, die Wiedervereinigung und die Zeit unmittelbar danach. Mit anderen Worten, das ‚öffentliche‘ Leben in Ost-Berlin während und nach der DDR gehört zu meinen Erfahrungen. Ich kann mir den Schauplatz des Textes ganz gut vorstellen. Über die sozialen Verhältnisse glaubte ich hinreichende Kenntnisse zu besitzen. Und doch bekam ich mit zwei Begriffen Probleme: *Frauenbrigade* und *Exquisithemd*.

Als nächstes stellte ich mir die Frage jeder TranslatorIn: „Welche Funktion soll das Translat erfüllen, und für wen erstelle ich es? Wie gehe ich vor?“¹ Der Fragekatalog wird mit Göktürks Vorschlägen ergänzt: Wie und mit welcher Methode soll ich diesen Text übersetzen? Wie kann ich die Struktur des Textes und seine sprachlichen Funktionen, wie sie die Translationswissenschaft definiert, vermitteln?²

Die ZS-Leser für die poetische Übersetzung stellen - im Rahmen der vorliegenden Arbeit - die Studierenden des FB Deutschdidaktik in Adana und deren Umkreis dar. Meine Absicht ist, Leistung und Kreativität in der Übersetzung anhand von literarischen Texten zu fördern, den AS-Text philologisch und literatursoziologisch zu analysieren und anschließend für den ZS-Leser, der an die Stelle des AS-Leser tritt, sinngemäß übersetzen. Genau wie ein Autor, der für seine „imaginären Adressaten“³ schreibt, kann die von mir übersetzte Erzählung außer meine Zielgruppe auch andere erreichen. Für das vorliegende Translat ist die Frage ‚was‘, d.h. der

¹ Dizdar, Dilek (1999, 2. verb. Aufl.), „Skopostheorie“, *Handbuch Translation*, hrsg. v. Mary Snell-Hornby/Hans G. Hönl/Peter A. Schmitt, Tübingen, S. 105; zu Absicht und Ziel des Übersetzens, siehe Kussmaul/Hönl, „Einblicke in mentale Prozesse“, ebd. S. 176

² Siehe hierzu: Göktürk, Akşit (2000, 3. Aufl.), *Çeviri: Dillerin Dili*, Istanbul, S. 15

³ Markstein, Elisabeth (1999, 2. verb. Aufl.), „Narrative Texte: Erzählprosa“, in: *Handbuch Translation*, S. 245

Textgattung genauso von Bedeutung, wie die Frage ‚wie‘, also die Übersetzungsmethode in einer eher freien als strengen Auffassung.

Vorerst die Realität und die Absicht der Schriftstellerin konstatieren

Wenn in der Translationswissenschaft konstatiert wird, dass der Begriff ‚Sprachmittlung‘ für die Übersetzungsverfahren nicht genügt, hat es den Grund, dass ‚der Translator kein bloßer ‚Sprach-Mittler‘ [ist]: Er ist nicht nur Sprach-, sondern auch Kulturmittler, er ist nicht nur Mittler, sondern auch eigenständig kreativ tätig“⁴.

Im Rahmen der Übersetzungs-Lehrveranstaltung des 6. Semesters versuchte ich z.T. die Translatorin im Sinne von ‚Kulturmittler‘ zu sein, indem ich die DDR bzw. Ost-Berlin beschreibend darstellte. Der im Text erwähnte Schauplatz Alexanderplatz war und ist der eigentliche Besuchsort der ‚Wessis‘⁵ gewesen. Von der U-Bahnstation Friedrich-Str. aus lief man Unter-den-Linden entlang, an der Humboldt Uni, über die Spreebrücke, am Palast der Republik vorbei, bis zum Alexanderplatz, wo das Rote Rathaus, der Funkturm mit seinen Schlange stehenden Besuchern, der monumentale Springbrunnen und selbstverständlich Cafés gehobenen Preisklasse, in denen die westlichen Besucher jedoch Kaffee und Kuchen vergleichsweise billig konsumierten, platziert sind. Auf dem Rückweg wurden Bücherläden besucht und man bediente sich auch hier von den preiswerten Veröffentlichungen. Auf obiger Route waren verschiedene Boutiquen zu sehen, die sogar für westliche Touristen zu teuer waren. Das ‚Exquisithemd‘ aus **Kaffee verkehrt** ist eine Ware aus einer solchen Boutique. Zur Bestätigung dieser Information wurde eine Bekannte aus (Ost-)Berlin danach gefragt und es heißt in ihrer e-mail:

„Ein ‚Exquisithemd‘ ist ein Hemd aus dem ‚Exquisit‘-Geschäft, in dem modische Kleidung, z.T. Importware aus dem Westen, nach langem Schlangestehen für horrenden Summen Ostgeld (Viertel- bis halbe Monatsgehälter für eine Bluse, einen Pullover etc.) erworben werden konnte. In der Nähe des Café ‚Espresso‘ gab es solche Geschäfte auch.“⁶

Ob all diese Hintergrundinformationen bei der Übersetzung des AS-Textes zum ZS-Text einfließen werden, bezweifle ich. Denn es geht nicht um die Beschreibung des Schauplatzes, sondern um das Geschlechterverhältnis, das universell ist. Die Übersetzungen von StudentInnen veranschaulichen, dass sie den Text nicht weniger korrekt in die ZS transferiert haben. Der Unterschied zwischen mir (der Ortskundigen) und den StudentInnen besteht höchstens darin, dass ich den realen Schauplatz vor

⁴ Holz-Mänttari, Justa (1984), *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*, Helsinki, zitiert nach: Snell-Hornby, Mary (1999, 2. verb. Aufl.), „Definitionen: Translation (Übersetzen/Dolmetschen) / Translationswissenschaft/ Translatologie“, in: *Handbuch Translation*, S. 37

⁵ Mit dem Begriff ‚Wessis‘ möchte ich nicht nur die West-Deutschen bezeichnen, sondern jeden (Franzosen, Deutschland-türken, Italiener usw.), der aus dem Westen in die frühere DDR einreist.

⁶ Eine e-mail aus Ost-Berlin, 02.04.2001

meinem geistigen Auge habe, während SeminarteilnehmerInnen auf Bilder und ihre Fantasie angewiesen sind.

Kenntnisse über die Autorin und ihr Land wirken sicher bei der Translation, ohne dass man sich dessen bewusst ist. Die Autorin Irmtraud Morgner hatte eine Kindheit, die „von Faschismus und Krieg [geprägt]“⁷ war. Als sie im ‚bücherlosen Haus‘ später zu schreiben anfängt, will sie nicht nur für Frauen, sondern „Bücher für Menschen [schreiben]“⁸.

„Sie übernahm in ihren erzählenden Werken den Realismusbegriff des Sozialismus zunächst unreflektiert, später differenzierend. [...] Zentrale Themen ihres Roman-schaffens sind die (vor allem in der Frau wirksame) belebende und verändernde Kraft der Phantasie und die Aufhebung der Rollenfixierung, so z.B. im Roman *Hochzeit in Konstantinopel* (1968). Die kritische Darstellung der patriarchalischen Gesellschaftsstruktur in den Romanen“⁹ bearbeitet sie auch in ihren kurzen Erzählungen.

Ihre „in witziger Montage von Realistik und Phantastik“¹⁰ verfasste Erzählung **Kaffee verkehrt** soll mit diesen ‚Vorwissen‘ transferiert werden.

Übersetzungsverfahren

Bei der Übersetzung eines Textes ist von Bedeutung, den literarischen Korpus zu rezipieren. Erst wenn der Translator sich der Situation bewusst ist, kann er/sie den AS-Text situationsgerecht in die Zielsprache übersetzen. Christiane Nord erinnert uns an Hartwig Kalverkämpfers *Orientierung zur Textlinguistik* (1981), in der die Lasswell-Formel, die sog. „W-Fragen“, als Basis für textlinguistische Analyse dargestellt wird: „Wer sagt was zu wem wann wo wie und zu welchem Zweck?“¹¹ Die Beantwortung dieser Fragen zeichnet den Rahmen des Ausgangstextes und ermöglicht dessen Analyse sowie dessen ‚auftraggebergerechte‘ Translation. Ausgehend von W-Fragen können wir Morgners literarische Prosa **Kaffee verkehrt** zusammenfassen: Es geht um die „Anmache“ eines Mannes durch eine Frau in der Öffentlichkeit, um die erniedrigte Frau und derer Psyche zu veranschaulichen.

Der Mann und die Frau entsprechen, jedoch in ihren Gefühlen und ihrem Verhalten (Belästigung und Reaktion darauf) nicht ihrer historisch geprägten gesellschaftlichen Rolle. „Normen sind Vorschriften für rekurrentes Verhalten (Handeln) in Situationstypen. Normen sind kulturspezifisch“¹² behaupten Reiß und

⁷ *Metzler Autoren Lexikon*. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart (1997, 2. überarb. u. erw. Aufl.), hrsg. v. Bernd Lutz, Stuttgart/Weimar, S. 609

⁸ ebd., S. 609

⁹ Eine Kopie des Textes und ein Auszug aus dem Lebenslauf der Autorin gelangte leider ohne Quellenangabe in meine Hände.

¹⁰ *Lexikon der Weltliteratur*. Autoren L-Z, Bd. 2 (1997), hrsg. v. Gero von Wilpert u.M. zahlr. Fachgel., München, S. 1054

¹¹ Nord, Christiane (1999, 2. verb. Aufl.), „Textlinguistik“, in: *Handbuch Translation*, S. 59

¹² Reiß, Katharina/Vermeer, Hans J. (1991, 2. Aufl.), *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen, S. 97

Vermeer, doch viele menschliche Verhaltensvarianten sind nicht mehr auf eine Kultur zu beschränken. Daher kann der Translator das *Verkehrte*, welches im Titel benannt und im Text ausgeführt wird, spezifizieren. Das *Verkehrte* erwächst aus der Frau in der Männerrolle. Ein Mann – ohne voreingenommen sein zu wollen – fühlt sich überwiegend geschmeichelt, wenn er auf Interesse bei Frauen stößt. Meine diesbezüglichen Vorstellungen wurden von StudentInnen während der Lehrveranstaltung meist bestätigt. „Wenn ein Mann angemacht wird, fühlt er sich wohl; der Frau gefällt es auch, sie zeigt es jedoch nicht“ äußerten männliche Teilnehmer.

Einer der Studenten schränkte diese Einstellung ein, indem er einen weiteren Standpunkt hinzufügte. „In öffentlichen Verkehrsmitteln werde ich mindestens zwei Mal in der Woche angemacht. Doch es ist wirklich peinlich, wenn meine Freundin dabei ist. Sie geniert sich für das Verhalten der mich belästigenden Frau.“¹³

Eine weitere Bestätigung meiner Behauptung erkennen wir an der Erzählform, denn im Gegensatz zur Er-Erzählung kann der Ich-Erzähler nicht wissen, wie die nicht artikulierten Gefühle der anderen Personen sind. Jedoch am Textende wird deutlich, dass der Mann *innerlich kocht*. Das sind eher die Gefühle einer Frau, die die Autorin Morgner kennt und auf den männlichen Partner überträgt.

„Denn jeder Text ist von unterschiedlichen Kommunikationsmerkmalen der Gesellschaft geprägt, in der er entsteht.“¹⁴ Die erstellte literarische Erzählung kann zwar ihr fremdes Gewebe¹⁵ durch die Internationalismen bewahren, doch der Sprachgebrauch und die Situationsschilderung kann das Überregionale an dem Text veranschaulichen lassen.

Eine philologische Analyse ist für die Übersetzung aus dem Deutschen ins Türkische daher von Bedeutung, weil dabei der soziolinguistische Hintergrund des AS-Textes beachtet werden sollte. Wie aus dem Originaltext zu entnehmen ist, zeigt in der beschriebenen Situation eine Frau männliches Sprachverhalten. Die Soziolinguistik klassifiziert der Frauensprache und Männersprache in zweifacher Hinsicht:

„Man muß bei dem ganzen Komplex vor allem zwei Aspekte unterscheiden: einmal das unterschiedliche Sprachverhalten (und die sprachlichen Fähigkeiten) der Geschlechter und zum anderen die Widerspiegelung von Männerherrschaft und Frauendiskriminierung in der männlich geprägten Sprache selbst.“¹⁶

¹³ Protokoll der Lehrveranstaltung YAS-342 Wahlfach: Übersetzung A-T vom 24.4.2001

¹⁴ Göktürk, Çevir: *Dillerin Dili*, S. 17; übers. von NA

¹⁵ Hans-Joachim Störig [Der Übersetzer muß also den anderen Weg einschlagen und einen Text schaffen, dem „die Spuren der Mühe aufgedrückt sind und das Gefühl des fremden beigemischt bleibt“. Zitiert nach Stefanie Hohn, in: *Handbuch Translation*, S. 94] und Markstein ist der Auffassung, „daß der ZS-Leser gerade an der Fremdheit des zu übersetzenden Werkes interessiert ist“. Markstein, Elisabeth (1999, 2. verb. Aufl.) „Narrative Texte: Erzählprosa“, in: *Handbuch Translation*, S. 246

¹⁶ Gross, Harro (1990, 2. Aufl.), *Einführung in die Germanistische Linguistik*, München, S. 171

Die Nachahmung des männlichen Verhaltens und zusätzlich des Imponiergehabes der Männergesellschaft, denn die Gruppenpsyche führt Individuen in völlig andere Verhaltensklischees, sollte sich in der ästhetischen Gestaltung der Übersetzung zeigen. Wenn Studierende diesen Rollenwechsel erfassen, was aufgrund ihrer Lebenserfahrung bestimmt möglich ist, werden sie dem AS-Text gerecht und machen sich dem ZS-Leser verständlich. Radegundis Stolze betont in ihrem Artikel *Sprachphilosophie (Hermeneutik)* die Bedeutung des ‚Vorwissens‘ bei der Übersetzung:

„Er [der Übersetzer, NA] sucht sich die Textmitteilung anzueignen, und dabei wird deutlich, wie stark das Verstehen von dem vorhandenen Vorwissen abhängt. Deswegen kommt der Übersetzer nicht ohne eine Wissensbasis an fachlichen und kulturellen Kenntnissen aus. Das zunächst intuitiv Verstandene wird er dann anhand der Textstrukturen zu erläutern haben.“¹⁷ Eine weitere Frage taucht vielleicht an der Stelle auf, wo die beiden Begriffe ‚Frauenbrigade‘ und ‚Exquisithemd‘ vorkommen. Soll man sie, wie schon Cicero, Horaz, Luther¹⁸ und Fr. Schleiermacher diskutierten, frei übersetzen oder sinngemäß.

Friedrich Schleiermacher führt zwei Wege ein: „Entweder der Uebersetzer läßt den Schriftsteller möglichst in Ruhe, und bewegt den Leser ihm entgegen; oder er läßt den Leser möglichst in Ruhe und bewegt den Schriftsteller ihm entgegen“ (Störig 1963:47).¹⁹

Wenn wir uns wie Schleiermacher für die zweite Methode entscheiden, dann sollten wir ‚Frauenbrigade‘ mit „mesaiden kadınlarla“ und ‚Exquisithemd‘ mit „kaliteli gömleği“ ersetzen.

„Die syntaktischen Zeichenfolgen und die semantischen Zeicheninhalte, die im ZT für das Original aufgeboten werden, bedürfen stets der pragmatischen ‚Ausrichtung‘. Damit löst der ZT den Quelltext aus dessen Verhaftung mit der Situation der Originals und bringt ihn in die Welt der ZS-Rezipienten ein. Pragmatische Aspekte der Translation (Neubert 1968) beziehen sich auf die *Gerichtetheit* (später als *Skopos* bezeichnet – s. Art. 28) von Original und Translat. Darunter ist zu verstehen, inwieweit Form und Inhalt, Stil und Textsorte des AT, der übersetzt werden soll, im Ergebnis des Adressatenwechsels für ZS-Zeichennutzer Wandlungen ausgesetzt sind bzw. verändert werden können oder müssen. Jedes Translat verändert die Pragmatik des Originals.“²⁰

Und das stimmt. Durch die unterschiedlichen politischen Systeme unterscheiden sich die sozialen Strukturen und die Gruppenbenennung darin. Im Rahmen dieses Textes gedacht, unterscheiden sich die Einkaufsmöglichkeiten. Noch vor einigen Jahren

¹⁷ Stolze, Radegundis (1999, 2. verb. Aufl.), „Sprachphilosophie (Hermeneutik)“, in: *Handbuch Translation*, S. 118

¹⁸ Woodsworth, Judith (1999, 2. verb. Aufl.), „Geschichte des Übersetzens“, in: *Handbuch Translation*, S. 39-43

¹⁹ Hohn, Stefanie (1999, 2. verb. Aufl.), „Philologisch-historische Tradition“, in: *Handbuch Translation*, S. 94

²⁰ Neubert, Albrecht (1999, 2. verb. Aufl.), „Pragmatik“, in: *Handbuch Translation*, S. 57

war es verboten, in der Türkei amerikanische Zigaretten zu verkaufen. Zigarettenraucher kauften sie überteuert auf dem Schwarzmarkt. Viele Artikel, die die Verbraucher nun in jedem Laden erhalten kann, gab es nur in Schmuggelgeschäften. Es ist schwer, diese Phase der heutigen Jugend in der Türkei bewusst zu machen, geschweige denn in einer Übersetzung zu artikulieren.

„Übersetzer müssen deshalb den ZT optimal an die Erwartungen der Zielleser anpassen, die einen ebenso zielgerichteten Text erwarten, wie er ihnen in ihrer Diskurswelt aus ähnlichen Texten mit gleicher Gerichtetheit bekannt ist.“²¹

Ich teile die Einstellung Neuberts und übersetze deshalb die „Anmache“ aus dem Originaltext in eine Sprache, die dem Männerjargon im Türkischen entspricht.

Die traditionelle Männer- und Frauenrolle

Den eskalierenden Prozeß der Annäherung/Anmache in der satirischen Erzählung **Kaffee verkehrt** wollen wir anhand der herkömmlichen Ausübung im Alltag beschreiben:

1. Eine Person zuerst optisch wahr- und ‚in Haft nehmen‘: *„ein Mann [betrat] das Etablissement, der meinen Augen wohltat.“*; *„unsere Brigade [unterhielt sich] über seine Füße, denen Socken fehlten“.*
2. Verbale Belästigung: *„Als er an unserem Tisch vorbeiging, sagte ich ‚Donnerwetter‘“.*
3. Flirten: *„Da der Herr in der Ecke des Lokals Platz genommen hatte, mussten wir sehr laut sprechen.“*
4. Belästigung durch jemanden/etwas (Vermittler/Handymessage, Briefe): *„Ich ließ ihm und mir einen doppelten Wodka servieren [...]“.*
5. Direkter Kontakt: *„besetzte den nächsten Stuhl“*
6. Körperliche Belästigung/Handgreiflich: *„ich [drückte] meine Knie gegen seine“*; *„In der Tür ließ ich meine Hand wie zufällig über eine Hinterbacke gleiten, um zu prüfen, ob die Gewebestruktur in Ordnung war.“*

„Translation besteht aus einem Texttransfer (Nord 1989) bzw. einer Texttransformation (Schreiber 1993) von einer Ausgangsprachhandlung, durch einen Ausgangstext (AT) realisiert, in eine Zielsprachhandlung, durch einen Zieltext (ZT) realisiert. Dieser Texttransfer findet zwischen verschiedenen Sprach- und Kulturräumen statt. ‚Translation‘ ist somit ein intertextueller, interlingualer und interkultureller Textproduktionsvorgang.“²²

Wer sind die AT-Leser? Wie stand es in der DDR mit der Frauenbewegung? Vor dem 9. November 1989 wurde immer die westdeutsche Frauenbewegung gepriesen.

²¹ ebd., S. 57; Kußmaul gibt als Beispiel den Dialekt in der Übersetzung von *My Fair Lady* von Brecht in Wienerdeutsch und in Berlinerisch. Siehe: Kussmaul, Paul (1999, 2. verb. Aufl.), „Stilistik“, ebd., S. 71

²² Kvam, Sigmund (1999), „Syntax“, in: *Handbuch Translation*, S. 53

Nach der Wende hat sich herausgestellt, dass der ostdeutschen Frau eigentlich von Gesetzes Wegen mehr Rechte eingeräumt worden waren (z.B. für berufstätige Mütter Ganztags-Kinderbetreuung oder das Entscheidungsrecht der Frau über die Abtreibung) als den demonstrierenden Frauen im Westen des Landes. Zwar fehlt mir das Erscheinungsjahr der Prosaerzählung, doch von den Lebensdaten der Autorin und von den Begriffen (Frauenbrigade, Exquisithemd) im Text ausgehend, ordne ich die Veröffentlichung in die 2. Hälfte der 80er Jahre.

Trotz postulierter Gleichberechtigung in der kommunistischen Ideologie herrschten in der DDR patriarchalische Strukturen vor. Zwar sind die öffentlichen Lebensräume beiden Geschlechtern offen, doch vor der Diskriminierung sind Frauen nicht geschützt. Im Text handelt die Frauen-Arbeitseinheit (Frauenbrigade) Gruppengeist demonstrierend, wie normalerweise Männer es tun. Mit welcher Absicht Irmaud Morgner ihre parodistische Erzählung verfasst hat, erfahren wir aus ihrem Lebenslauf:

„Mit dem Geschlechterkonflikt, mit der Unterdrückung der Frau und mit den Strategien ihrer Befreiung hat Morgner zu ihrem Thema gefunden [...]“²³
 „Männerherrschaft im Kapitalismus und im Sozialismus, Männerherrschaft und Krieg, die Entmachtung der Frau in der realen Geschichte und in Mythen und Sagen, Utopien von befreiten Menschen. Den Mittelpunkt dieser Welt bildet der Frauenalltag in der DDR [...]“²⁴

Auch wenn die traditionellen Werte nur noch beschränkte Gültigkeit besitzen (Jungfräulichkeit, sich der patriarchalischen Autorität unterwerfen usw.), sind die türkischen Frauen stark patriarchalischen Strukturen ausgesetzt. Aus dieser Realität heraus, wird die herausfordernde Erzählung **Kaffee verkehrt** von Irmaud Morgner die türkischen Studentinnen und allgemein türkische LeserInnen ansprechen.

Übersetzungsalternativen

Unter dieser Zwischenüberschrift möchte ich einige Alternative aufzählen, die von StudentInnen in ihrem Translat Anwendung fanden. Die ersten nennenswerten Variationen fanden sich zum Titel:

„Uğrak Kahve, Değişmiş Roller, Dünya Tersine Dönüyor, Kahvenin Aksine, Kahvedeki Terslik, Kahvehanedeki Zıtlık, Yanlış Kahve, Tersine Dünya, Kahve İlişkisi, Kahvedeki Tezat“

Die Begriffe ‚Frauenbrigade‘ und ‚Exquisithemd‘ sind die nächsten Schwerpunkte, die besprochen wurden. Es wurden folgende Entsprechungen empfohlen:

„bayan takımı, (bizim) kadın(lar) grubu, kadınlar ekibi, kadın topluluğu, bayan arkadaşlarla, kadın arkadaşlarımızla, kadınlar tayfası, bayan tugayı“;

²³ Metzler Autoren Lexikon, S. 609

²⁴ ebd., S. 610

“göz alıcı gömleği, seçkin, şık, fiyakalı, mükemmel, kaliteli, güzel, markalı, gösterişli, harika, pahalı, kaliteli şık“

Als erstes Verb bereitete ‚jemand tut meinen Augen wohl‘ Probleme:

„göz zevkime hitap eden, ruhumu okşayan“;

Für eine Ergänzung sprach man bei ‚sich jmd ansehen‘:

„söyle bir güzel baktım, güzelce süzdüm“

Die Verbgruppe ‚einen Stuhl besetzen‘ impliziert im Deutschen eine Form der Gewaltaus-übung, für die es im Türkischen keine Entsprechung gibt, und die deshalb bei der Übersetzung interpretiert werden muß:

„sandalyeyi çektim, oturuverdim, yerleştim“

Eine freie Übersetzung erforderte der Ausdruck ‚irgendein hinterweltlicher Friseur‘, welches nicht selten auch mit dem Friseur selbst artikuliert wurde:

Gewählt wurden folgende Bezeichnungen:

„acemi bir berber, sıradan, dünya dışı, uzaylı, bir dağ adamı berber, herhangi, geliş güzel bir berber tarafından, modern olmayan bir berber tarafından, herhangi bir kenar mahalle berberi, uzay tarzı bir berber tarafından, dünya dışı bir yaratık tarafından, bilinçsiz çağdışı bir berber, olağan dışı saç modeli“

Als letztes möchte ich nun die verbale Belästigung ‚Donnerwetter‘ zitieren. Vorschläge lauten folgendermaßen:

„Hey maşallah, yavrummm, dehşet, dehşet bir şey, yavrum hepsi senin mi?, of yavrum, vay canına, üf vay canına be, yavrum benim, Allah Allah, Allah esirgesin“

Bei meiner Übersetzung hatte ich an zwei Stellen Bedenken. Morgner schreibt: „Da er keine [Wünsche, NA] hatte, drückte ich meine Knie gegen seine [...]“. Als sei die Belästigung eine Folge der Verneinung. Dabei ist es ja aufeinander folgende Verhalten.

Die zweite Stelle ist, wo sie die Rechnung bezahlt und ihn begleitet. Wenn jemand keine Ruhe gibt, dann ist eine der friedlichen Möglichkeiten, den Ort zu verlassen. Dabei erwartet man nicht, dass die ungenehme Person einen bis zur Tür begleitet.

Übersetzung ins Türkische

Tersine Dünya

Bizim mesai grubundan kadın arkadaşlarla geçenlerde Alex'teki Espresso'da kapuçino içerken, cafe-bara göz zevkime hitap eden bir erkek girdi. Dayanamayıp üst perdeden alt perdeye doğru bir ışık çalarak adamı yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya şöyle bir güzel süzdüm. Adam tam masamızın yanından geçerken de “Üff be!” dedim. Ardından grubumuz adamın çorapsız ayakları hakkında konuşmaya başladı, belini yetmiş diye tahmin ettik, yaşını da otuz iki. Kaliteli gömleği omuzlarını öyle sarıyordu ki, adamın ince uzun yapılı olduğu sunucuna vardık. Kepçe kulaklı sivri kafası, hangi

uzaylı berberin elinden geçtiğini bilmediğim ense tıraşı nedeniyle gömleğe değmeyen kısa saçları tam da benim tipimdi. O güzel omuzlarının hatalı duruşunu engellemek için kürek çekmesini önerdim. Söz konusu bey lokalin bir köşesine gidip oturduğu için, yüksek sesle konuşmamız gerekiyordu. Ona ve kendime birer duble votka söyledim. Garsona bir yanlışlık olduğunu anlatmaya çalıştığım da, kadehimi ona doğru kaldırdım. Daha sonra masasına gidip özür diledim, bir yerlerden tanışmış olmamız gerektiğini söyleyip yanındaki sandalyeye yerleştim. Beyin, istemese de önüne içki sipariş listesini koyarak ne arzuladığını sordum. Herhangi bir isteği yoktu. Dizimi dizine yaslayarak üçer kadeh Sliwowitz ısmarladım, içmemesini hakaret olarak kabul edeceğimden, bu davranışa misillemede bulunmakla tehdit ettim onu. Gerçi bey ne müteşekkir ne de hoşsohbetti, aksine suskunluğunu sürdürerek kalkınca, bütün hesabı ödeyip lokalden çıkarken ona yetiştim. Kapıda, hatları yerli yerinde mi diye çaktırmadan elimle kalçasını şöyle bir yokladım. Herhangi bir kusur bulamadığımdan, beye bu akşam için bir planının olup olmadığını sordum ve kendisini “Internasyonal” Sineması'na davet ettim. İçten içe artarak güzel yüzüne de yansıyan bir sıkıntıyla suratını artık ekşitmeye başladı, içinde bulunduğu şaşkınlıktan kurtulmayı ve dilini çözmeyi ancak başararak, Hazretleri konuşmaya başladı: “Bana baksanıza! Ne biçim tarzınız var sizin?” – “Alışılmış” diye yanıtladım, “siz sadece, bayan olmadığınız için, iyi şeylere alışık değilsiniz” Imtraud Morgner:

Schluss

Burçoğlu zitiert G.Toury mit zwei Begriffen, die er Translationen betreffend formuliert hat: adequacy und acceptability.²⁵ Ob unser Translat die beiden Erwartungen erfüllt, das werden die ZS-Leser beurteilen.

Bei meinen StudentInnen konstatierte ich großes Interesse an der Übersetzung von literarischen Erzählungen, wenn der Inhalt sie anspricht. Aufgrund des Generationsunterschieds können die Hochschullehrer sich in den Reaktionen der StudentInnen irren, doch auch diese Feststellung hat keine Allgemeingültigkeit. Die ‚erfahrenen‘ StudentInnen üben mit ihren Erlebnissen unbewusst Druck auf die wenig erfahrenen aus. Wenn sie z.B. behaupten, solche Texte wirken auf den männlichen Leser negativ, verstummen die anderen Teilnehmer. Für manche Studenten war die Rollentausch unangenehm. Es hieß, es passe nicht zu einer Frau, sich so zu benehmen. Alle Studentinnen dagegen waren glücklich, dass ‚die Männer‘ – und sei es nur durch eine literarische Erzählung – das Gefühl der Belästigung zu spüren bekommen. Es wurde zum Schluß ausdrücklich betont: dass der ganze Prozeß zwischen Mann und Frau keine Belästigung ist, wenn beide Seiten eine Annäherung als positiv empfinden.

Die DDR-Vorstellungen der StudentInnen sind eher allgemeinverbreitete Vorurteile als Kenntnisse.

²⁵ Siehe hierzu: Burçoğlu, Nedret Kuran (1998), “Yazın Çevirisi Kuramındaki Bazı Yeni Yaklaşımlar”, in: *Çevir Bülteni*, Januar 1999, S. 11

Nazire Akbulut

Literaturverzeichnis:

- Burçoğlu, Nedret Kuran (1998), "Yazın Çevirisi Kuramındaki Bazı Yeni Yaklaşımlar",
in: Çevir Bülteni, Januar 1999
e-mail aus Ost-Berlin vom 02.04.2001
- Göktürk, Akşit (2000, 3. Aufl.), Çeviri: Dillerin Dili, Istanbul
- Gross, Harro (1990), Einführung in die Germanistische Linguistik, München
Handbuch Translation (1990, 2. Aufl.), hrsg. v. Mary Snell-Hornby/Hans G. Höning/Paul
Kussmaul/Peter A. Schmitt, Tübingen
- Dizdar, Dilek, "Skopostheorie"
- Hohn, Stefanie, "Philologisch-historische Tradition"
- Kussmaul/Höning, „Einblicke in mentale Prozesse“
- Kvam, Sigmund, "Syntax"
- Markstein, Elisabeth, „Narrative Texte: Erzählprosa“
- Neubert, Albrecht, "Pragmatik"
- Nord, Christiane, "Textlinguistik"
- Snell-Hornby, Mary, "Definitionen: Translation (Übersetzen/Dolmetschen)/
Translationswissenschaft / Translatologie"
- Stolze, Radegundis, "Sprachphilosophie (Hermeneutik)"
- Woodsworth, Judith, "Geschichte des Übersetzens"
- Holz-Mänttari, Justa (1984), *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*, Helsinki
- Lexikon der Weltliteratur. Autoren L-Z*, Bd. 2 (1997), hrsg. v. Gero von Wilpert u.M.
zahlr. Fachgel., München
- Metzler Autoren Lexikon. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter
bis zur Gegenwart* (1997, 2. überarb. u. erw. Aufl.), hrsg. v. Bernd Lutz,
Stuttgart/Weimar
- Protokoll der Lehrveranstaltung YAS-342 Wahlfach: Übersetzung A-T vom 24.4.2001*
- Reiß, Katharina/Vermeer, Hans J. (1991, 2. Aufl.), *Grundlegung einer allgemeinen
Translationstheorie*, Tübingen,

Mahmut Karakuş
İstanbul Üniversitesi

**Die Stimme des Randes: Zaimoğlu "Koppstoff" und "Kanak Sprak" als
Artikulation differenter Randgruppen**

Die Übersetzung als Vermittlung zwischen den Kulturen ist eine der wichtigsten Formen der Auseinandersetzung mit fremden Kulturen. Übersetzung in dieser weiteren Bedeutung meint jedoch nicht nur die Textübersetzung, sondern "auch die Übersetzung von Denkweisen, (fremden) Weltbildern und differenter Praktiken." (Bachmann-Medick 1997, 5) In diesem Zusammenhang schließt die Übersetzung auch die Übertragung von Erfahrungen in Texte bzw. die Vermittlung von Wissen über fremde Kulturen ein.

Die kulturelle Vermittlung gewinnt jedoch im Zeitalter der Globalisierung immer mehr an Bedeutung. Denn der Prozeß der Globalisierung zwingt gerade die Notwendigkeit der reziproken Auseinandersetzung unterschiedlicher kultureller Systeme auf. "Kulturen, zwischen denen es [...] zu Kontakten kommt, beeinflussen sich unvermeidlicherweise. - Zum ersten Male seit den Anfängen der Menschheit besteht heute wiederum die Möglichkeit einer universalen Diffusion von kulturellen Eigenschaften." (Holenstein 1985, 152)

Die interkulturellen Beziehungen haben jedoch zwei gegenläufige Entwicklungen zur Folge: Einerseits ist eine gegenseitige kulturelle Angleichung zu beobachten, die zu einer Anreicherung des Identifikations- und Ausdruckspotentials beziehungsweise zur Einebnung der kulturellen Differenzen führen kann, andererseits ist eine kulturelle Aussonderung, beziehungsweise die Hervorhebung der kulturellen Differenzen festzustellen, die Folge eines Bedürfnisses der Selbstdefinition ist. Somit sind interkulturelle Annäherung und Ausdifferenzierung zwei Aspekte der kulturellen Begegnung.

Kulturelle Differenzen gibt es jedoch nicht nur zwischen den Kulturen, die sogenannten interkulturellen Differenzen, sondern es gibt auch intrakulturelle Unterschiede, die sich von den interkulturellen Differenzen nicht sonderlich unterscheiden. "In jeder Kultur, die sich über mehrere Bevölkerungsschichten und über längere Zeitabschnitte erstreckt, lassen sich Teilkulturen, 'Subkulturen' ausmachen, verschiedene kulturelle Richtungen, Strömungen, Dialekte, Register, Stile, Epochen, Schulen und dergleichen." (Holenstein 1985, 147) Dies gilt nicht nur für Kulturen, die sich von vornherein als pluralistisch entwickelt haben, sondern auch für Kulturen, die auf den ersten Blick den Eindruck der Homogenität erwecken, beim näheren Hinsehen jedoch ihre Heterogenität offenlegen. Schon die Tatsache, daß in einer Gesellschaft Menschen unterschiedlichen Alters, Berufes, Bildungsniveaus, Interesses, unterschiedlicher gesellschaftlicher Schichtenzugehörigkeit leben, sollte genügen, dem

Nazire Akbulut

Literaturverzeichnis:

- Burçoğlu, Nedret Kuran (1998), "Yazın Çevirisi Kuramındaki Bazı Yeni Yaklaşımlar",
in: Çevir Bülteni, Januar 1999
e-mail aus Ost-Berlin vom 02.04.2001
- Göktürk, Akşit (2000, 3. Aufl.), Çeviri: Dillerin Dili, Istanbul
- Gross, Harro (1990), Einführung in die Germanistische Linguistik, München
Handbuch Translation (1990, 2. Aufl.), hrsg. v. Mary Snell-Hornby/Hans G. Höning/Paul
Kussmaul/Peter A. Schmitt, Tübingen
- Dizdar, Dilek, "Skopostheorie"
- Hohn, Stefanie, "Philologisch-historische Tradition"
- Kussmaul/Höning, „Einblicke in mentale Prozesse“
- Kvam, Sigmund, "Syntax"
- Markstein, Elisabeth, „Narrative Texte: Erzählprosa“
- Neubert, Albrecht, "Pragmatik"
- Nord, Christiane, "Textlinguistik"
- Snell-Hornby, Mary, "Definitionen: Translation (Übersetzen/Dolmetschen)/
Translationswissenschaft / Translatologie"
- Stolze, Radegundis, "Sprachphilosophie (Hermeneutik)"
- Woodsworth, Judith, "Geschichte des Übersetzens"
- Holz-Mänttari, Justa (1984), *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*, Helsinki
- Lexikon der Weltliteratur. Autoren L-Z*, Bd. 2 (1997), hrsg. v. Gero von Wilpert u.M.
zahlr. Fachgel., München
- Metzler Autoren Lexikon. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter
bis zur Gegenwart* (1997, 2. überarb. u. erw. Aufl.), hrsg. v. Bernd Lutz,
Stuttgart/Weimar
- Protokoll der Lehrveranstaltung YAS-342 Wahlfach: Übersetzung A-T vom 24.4.2001*
- Reiß, Katharina/Vermeer, Hans J. (1991, 2. Aufl.), *Grundlegung einer allgemeinen
Translationstheorie*, Tübingen,

Mahmut Karakuş
İstanbul Üniversitesi

**Die Stimme des Randes: Zaimoğlu "Koppstoff" und "Kanak Sprak" als
Artikulation differenter Randgruppen**

Die Übersetzung als Vermittlung zwischen den Kulturen ist eine der wichtigsten Formen der Auseinandersetzung mit fremden Kulturen. Übersetzung in dieser weiteren Bedeutung meint jedoch nicht nur die Textübersetzung, sondern "auch die Übersetzung von Denkweisen, (fremden) Weltbildern und differenten Praktiken." (Bachmann-Medick 1997, 5) In diesem Zusammenhang schließt die Übersetzung auch die Übertragung von Erfahrungen in Texte bzw. die Vermittlung von Wissen über fremde Kulturen ein.

Die kulturelle Vermittlung gewinnt jedoch im Zeitalter der Globalisierung immer mehr an Bedeutung. Denn der Prozeß der Globalisierung zwingt gerade die Notwendigkeit der reziproken Auseinandersetzung unterschiedlicher kultureller Systeme auf. "Kulturen, zwischen denen es [...] zu Kontakten kommt, beeinflussen sich unvermeidlicherweise. - Zum ersten Male seit den Anfängen der Menschheit besteht heute wiederum die Möglichkeit einer universalen Diffusion von kulturellen Eigenschaften." (Holenstein 1985, 152)

Die interkulturellen Beziehungen haben jedoch zwei gegenläufige Entwicklungen zur Folge: Einerseits ist eine gegenseitige kulturelle Angleichung zu beobachten, die zu einer Anreicherung des Identifikations- und Ausdruckspotentials beziehungsweise zur Einebnung der kulturellen Differenzen führen kann, andererseits ist eine kulturelle Aussonderung, beziehungsweise die Hervorhebung der kulturellen Differenzen festzustellen, die Folge eines Bedürfnisses der Selbstdefinition ist. Somit sind interkulturelle Annäherung und Ausdifferenzierung zwei Aspekte der kulturellen Begegnung.

Kulturelle Differenzen gibt es jedoch nicht nur zwischen den Kulturen, die sogenannten interkulturellen Differenzen, sondern es gibt auch intrakulturelle Unterschiede, die sich von den interkulturellen Differenzen nicht sonderlich unterscheiden. "In jeder Kultur, die sich über mehrere Bevölkerungsschichten und über längere Zeitabschnitte erstreckt, lassen sich Teilkulturen, 'Subkulturen' ausmachen, verschiedene kulturelle Richtungen, Strömungen, Dialekte, Register, Stile, Epochen, Schulen und dergleichen." (Holenstein 1985, 147) Dies gilt nicht nur für Kulturen, die sich von vornherein als pluralistisch entwickelt haben, sondern auch für Kulturen, die auf den ersten Blick den Eindruck der Homogenität erwecken, beim näheren Hinsehen jedoch ihre Heterogenität offenlegen. Schon die Tatsache, daß in einer Gesellschaft Menschen unterschiedlichen Alters, Berufes, Bildungsniveaus, Interesses, unterschiedlicher gesellschaftlicher Schichtenzugehörigkeit leben, sollte genügen, dem

Postulat der Homogenität einer Kultur kritisch gegenüber zu stehen. "Die jeweiligen Segmente einer Gesellschaft leben in ihren je eigenen Welten, freilich mit vielen Überkreuzungen. Überlappungen ergeben sich schon deshalb, weil die einzelnen Individuen gleichzeitig mehreren Gruppierungen angehören, altersmäßig, regional, beruflich, sozial, konfessionell, geschlechtsspezifisch usw." (Holenstien 1998, 280) Der Sachverhalt, daß Kulturen geschichtlich gewordene Phänomene sind, d.h. mehr oder weniger Ergebnis der Auseinandersetzung verschiedener Kulturen sind, beweist, daß jede Kultur eine Art Interkultur darstellt. Denn "Kulturen sind nicht essentielle Ganzheiten und Bedeutungsmonaden, die aus einer geschlossenen Identität heraus bestimmbar wären. Sie sind vielmehr immer schon durch Konstruktionen von Alterität und Alienität, aber auch durch Verknüpfung mit 'fremden' Kulturen gebunden." (Bachmann-Medick 1996, 269).

Die Erfahrung der Migration, die unterschiedlich motiviert sein kann, läßt die oben erwähnte intrakulturelle Heterogenität besonders deutlich hervortreten. "Kulturen leben nicht nur trotz, sondern mit und von Ungleichzeitigkeiten und Vermischungen" (Lotz 1997, 175) Das Postulat von der Einheitlichkeit der westeuropäischen Kultur ist schon vor vierzig Jahren durch das Erscheinen der Arbeitsmigranten nicht nur in Frage gestellt, sondern faktisch ad absurdum geführt worden. Die Ungleichzeitigkeit, die die Migration zur Folge hat, erscheint nicht nur als Differenz zwischen der Kultur der Einwanderer und der einheimischen Kultur, sondern sie ist darüber hinaus das Resultat der Begegnung dieser beiden unterschiedlichen Kulturen. Denn "bei multikulturellen Kontakten kommt es zur Ausbildung eines speziellen Subcodes des Verkehrs" (Holenstein 1985, 164) innerhalb einer Kultur, zu einer neuen kulturellen Formation. Die Migrationsbewegung hat daher Implikationen nicht nur für die Kultur des Einwanderungslandes, sondern auch für die der Einwanderer selbst, für die "feste geographische Räume als wichtigste Bezugspunkte der Identität und des Alltagslebens ihre Bedeutung" (Breidenbach; Zukrigl 1998, 142) eingebüßt haben.

Paradigmatisch für diese kulturelle Entwicklung in der Migration stehen die kulturellen Erscheinungsformen der türkischen Migranten in Deutschland, einer sogenannten deterritorialiserten Gemeinschaft. Im Laufe der Zeit vollzog sich innerhalb der Kultur der Migranten eine Differenzierung. Es entstanden Subcodes innerhalb der Subkultur der türkischen Minderheit, die Subkultur eines Teils der türkischen Jugendlichen.

Migranten, unter ihnen auch die türkischen, hatten schon am Anfang ihrer Anwesenheit in Deutschland angefangen, ihren Sehensüchten, den Problemen, die aus der Erfahrung der kulturellen Alterität resultierten, literarischen Ausdruck zu verleihen. Diese erste Phase der literarischen Tätigkeit der Migranten wird als Betroffenheitsliteratur bezeichnet, weil sie sich hauptsächlich den alltäglichen Problemen des Kulturschocks, dem sogenannten Verlust der Identität, der Sehnsucht nach der Heimat widmete. Mit der Zeit jedoch distanzierte sich die Literatur der Migranten von der ersten Phase ihrer Entwicklung, was auch im Wandel ihrer Bezeichnung zum Ausdruck kommt. Man wollte nicht mehr auf das Bild der Migrantenliteratur fixiert, sondern genauso wie die übrigen deutschen Autoren

betrachtet werden, was auch sowohl in ihren Themen als auch in ihrer Literatursprache ihren Niederschlag gefunden hat.

Ein Autor jedoch scheint eine Ausnahme zu bilden, nämlich Feridun Zaimoglu. In seinen Werken wendet er, auf den ersten Blick vergleichbar mit den Autoren der ersten Migrantengeneration, ausdrücklich zu den Problemen der Migranten. Er unterscheidet sich jedoch von der ersten Generation in der Sprache und Ausdrucksweise beziehungsweise in der Identität seiner Protagonisten, denen er sich widmet. Im folgenden wird, ausgehend von seinen zwei Werken, "Kanak Sprak" und "Koppsoff", versucht werden zu zeigen, wie und welcher Art Erfahrungen der Migranten vermittelt werden.

Daß die beiden Werke sowohl thematisch als auch, was die Vorgehensweise betrifft, sich gegenseitig ergänzen, von der Perspektive des Sexus gesehen einander als Antipode gegenüberstehen, zeigt das Vorwort des zweiten Werkes: "Die Arbeiten zu Kanak Sprak waren im Sommer 95 abgeschlossen. Ich hatte schon damals den Vorsatz, diesen 'männlichen' Positionsprotokollen ein Buch mit 'weiblichen' Statements folgen zu lassen. Statt dessen ergab sich der Kontakt zu Ertan Ongun und daraus das Buch 'Abschaum' [...] Auf fast jeder Lesung wurde angemerkt, daß 'Kanak Sprak' ebenso wie 'Abschaum' die männliche Sicht der Dinge darstelle, und die Frauen forderten die weibliche Sichtweise." (Zaimoglu 1998, 9) So entstand als Ergänzung zu 'Kanak Sprak' das Buch 'Koppsoff', das als Untertitel 'Kanaka Sprak vom Rande der Gesellschaft' hat. Das Wort 'Kanak' aus dem Titel des ersten Buches ist hier, als feminines Komplement, zu 'Kanaka' umgewandelt worden.

Am Anfang von 'Kanak Sprak' geht er ausführlich auf die Verfahrensweise ein, mit der er sich seinen Figuren annähert. Er setzt sich hier zunächst mit dem Wort "Kanake" auseinander und macht darauf aufmerksam, daß dieses Wort, das lange als ein Schimpfwort für die türkischen Gastarbeiter in Deutschland gebraucht worden ist, nun von den türkischen Jugendlichen als ein Identifikationsangebot betrachtet wird: "Kanake, ein Etikett, das nach mehr als 30 Jahren Immigrationsgeschichte von Türken nicht nur Schimpfwort ist, sondern auch ein Name, den 'Gastarbeiterkinder' der zweiten und vor allem der dritten Generation mit stolzem Trotz führen." (Zaimoglu 1995, 9) Schon hier wird signalisiert, welchen Leuten er sich in seinem Werk widmen wird. Es ist der 'Abschaum' eines Teils der Gesellschaft, der selbst eine periphere Stellung einnimmt. Anschließend beschreibt er die dürftigen Lebensbedingungen, unter denen seine Figuren zu leben haben. Diesen materiellen Bedingungen zu Hause entspricht draußen ein diskriminierender Habitus seitens der Majorität, was mit den Wörtern "volles Boot", "Zumutung", "seidene Geduldsfaden" und "fehlender Integrationswille" signalisiert wird. Schon entsteht vor den Augen der Leser eine erdrückende Atmosphäre, in der sich nun diese Jugendlichen befinden. Was diese Bedingungen für Menschen produzieren mag, kommt im lapidaren Satz von Zaimoglu zum Ausdruck: "Als selbstbewußtes Individuum aber existiert der Kanake auch nur auf dem Paßfoto. Er lebt in dem Gefühl, minderwertig zu sein, fehlzugehen oder auf Abwege zu geraten." (Zaimoglu 1995, 11)

Mit den Worten "Im Gegensatz zu der 'Immigrantenliteratur' kommen hier Kanaken in ihrer eigenen Zunge zu Worte." (Zaimoglu 1995, 18) restümiert er seine Verfahrensweise. Wie kann er aber der Aufgabe gerecht werden, die er sich vorgenommen hat, nämlich diese Menschen zu Worte kommen zu lassen? Er spürt vor allem das Bedürfnis, sich von der sogenannten 'Gastarbeiterliteratur' zu distanzieren, die "den Kanaken auf die Opferrolle festlegt. Die 'besseren Deutschen' sind von diesen Ergüssen 'betroffen', weil sie von falscher Authentizität triefen, ihnen 'den Spiegel vorhalten', und feiern jeden sprachlichen Schnitzer als poetische Bereicherung". (Zaimoglu 1995, 12)

Die Authentizität seiner Texte sind so zu verstehen, daß er sich nur als Protokollant betrachtet. "Ich tauchte ab in den 'Lumpen-Hades', suchte den Kanaken auf in seinen Distrikten und Revieren, Ghetto-Quartieren und Stammplätzen, in seinen Verschlügen und Teehäusern [...] Sie sprachen aufs Band, manchmal machte ich mir Notizen, oder behielt, wenn sich eine sofortige Niederschrift situationsbedingt verbot, das Gesagte im Gedächtnis. Zudem prägte ich mir das nonverbale Umfeld der Kanak-Sprak ein, das reiche Repertoire an Mimik und Gebärden." (Zaimoglu 1995, 15) Eine solche Verfahrensweise scheint nun auf den ersten Blick an die Grenze des Fiktionalen zu stoßen, beziehungsweise in den Bereich des Dokumentarischen zu übergehen. Nicht nur diese seine Worte bezeugen diese Grenzsituation der Fiktionalität, schon der Untertitel seines Werkes scheint eine Anspielung auf ein dem Dokumentarischen verpflichtetes Werk von Günter Wallraff mit dem Titel "Dreizehn unerwünschte Reportagen" zu sein. Wie sehr der Autor auf der Authentizität seiner Werke auch insistiert, die Tatsache ist, daß Eingriffe unterschiedlicher Art seitens des Autors stattfinden, sobald der Text zu einem literarischen umgestaltet wird. Dies gilt sogar für Dokumentarliteratur, die behauptet, authentisch im weitesten Sinne zu sein: Selbst wenn die dokumentarische Literatur "versucht, sich von dem Rahmen zu befreien, die (sie) als künstlerisches Medium festlegt, selbst wenn (sie) sich lossagt von ästhetischen Kategorien, [...] so wird sie doch zu einem Kunstprodukt und (sie) muß zum Kunstprodukt werden, wenn (sie) Berechtigung haben will." (Weiss 1968, 467) Das Prinzip der Auswahl und der Montage, also die Bearbeitung des Materials machen aus dem ungeordneten Material das ästhetische Werk. Zudem kommt im Falle von Zaimoglu, daß er nicht alles, was gesagt worden ist, aufnehmen und auch nicht notieren konnte, daher aus dem Gedächtnis, und zwar zwangsläufig neugeordnet niederschreiben mußte. Außerdem mußte er, wenn das Gespräch auf Türkisch verlief, es ins Deutsche übersetzen, was eine weitere Art des Eingriffs in das Material darstellt. Aus all dem Gesagten läßt sich folgern, daß die Werke von Zaimoglu, die auf den ersten Blick sich vom Fiktionalen zu distanzieren scheinen, doch fiktionalen Charakter aufweisen.

Was verbindet und was unterscheidet nun die beiden Werke, die vom Autor als einander ergänzende Arbeiten angesehen werden? Der augenfälligste Unterschied beider Werke ist zunächst, daß sie sich den Personen jeweils eines anderen Geschlechts widmen. Während in "Kanak Sprak" vierundzwanzig Jugendliche ihren Interessen entsprechend sich mit dem Autor unterhalten, melden sich in 'Koppstoff' sechszwanzig junge Frauen zu Worte. Das Gemeinsame der Jugendlichen in 'Kanak

Sprak' ist, daß sie sich an den Rand der Gesellschaft gedrängt fühlen und dementsprechend auch ihre Verhaltensweise entwickeln. Sie sind Rapper, Zuhälter, Transsexuelle oder Drogendealer. Sie haben ein gewisses Gefühl der Gruppenzugehörigkeit. Dies wird einerseits durch ihren Gesprächsinhalt, andererseits durch die Eigentümlichkeit ihrer Sprache zum Ausdruck gebracht. Ihr Bewußtsein wird dominiert durch die Erfahrung der Diskriminierung. Die betreffenden Personen entfernen sich jedoch nicht von ihrer Alltagsrealität. Bewußt setzen sie sich mit dieser Realität auseinander. Mit beiden Füßen stehen sie auf festem Boden. Die Diskriminierung wird von Akay folgendermaßen zum Ausdruck gebracht: "Die alemannen hassen sich und jeden, der ihnen über'n weg läuft, [...] wir sind hier allesamt nigger, wir haben unser ghetto, wir schleppen's überall hin, wir dampfen fremdländisch, unser schweiß ist nigger, unser leben ist nigger, die goldketten sind nigger, [...] Die haben schon unsre heimat prächtig erfunden: kanake da, kanake dort, wo du auch hingerätst." (Zaimoglu 1995, 25) Folge dieser Ausschließung ist, daß sie sich zurückziehen und abkapseln. Weil sie in der deutschen Gesellschaft kein Identifikationsangebot sehen können, berufen sie sich auf die Ethnizität oder die Religion, die sie in der Migration wieder entdecken. So entwickeln die Jugendlichen in der Auseinandersetzung mit der Mehrheit eine Strategie der Minderheit. Die Minderheitenstrategie ist nicht nur das Ergebnis einer freien Wahl der Migranten, sondern vielmehr das Produkt der Diskriminierung seitens der Mehrheit. (Kaya 2000, 58) Die Minderheitenstrategie schließt jedoch zwei gegenläufige Tendenzen ein. Sie klammern sich einerseits an das, was sie oder ihre Eltern in ihrem Gepäck von der Heimat mitgebracht haben oder durch unterschiedliche Medien auch in der Migration vorfinden können. Die Berufung der Figuren in 'Kanak Sprak' auf Ethnizität und Religion ist in diesem Sinne zu verstehen. Hakan warnt seine Freunde vor der Assimilation mit den Worten: "Mein Ruf an die kanaken in alemania is: freunde, wenn euch die wurzel trockenet, seid ihr toter busch im wirbel der winde. [...] Ich rufe den brüdern zu: bildet ne stramme einheit". (Zaimoglu 1995, 86) Die Berufung auf das Eigene kommt in den Worten der Jura-Studentin in "Koppstoff" besonders deutlich zum Ausdruck: "Ich habe keine deutschen Freundinnen. [...] Ich habe nichts gegen sie, aber die Kulturen sind einfach zu unterschiedlich. Wir können nicht so sein wie sie." (Zaimoglu 1998, 71).

Die zweite Tendenz der Minderheiten ist eine Internationalisierung beziehungsweise die Hybridisierung, die eine natürliche Folge der deterritorialiserten Existenz ist. Die Tendenz der Internationalisierung kommt sprachlich dadurch zum Ausdruck, daß diese Jugendlichen Wörter amerikanischer Herkunft benutzen, mit denen sie ihre Nähe zu den Jugendlichen in den USA signalisieren wollen, die ähnlich wie sie an den Rand der Gesellschaft gedrängt worden sind und eine eigene Kultur entwickelt haben. Diese besondere Kultur äußert sich in der Rap-Musik, die auch eine beliebte Musikform der türkischen Jugendlichen in Deutschland darstellt. Sowohl im Inhalt als auch in der Wahl der Wörter von Ali, die durch die Diminanz des Amerikanischen charakterisiert ist, kommt die genannte Rap-Kultur besonders deutlich zum Ausdruck: "Im Anfang der rap-times stand wie ein göttlicher koloß und makellos zulu nation, der

mc-parties schmiß, den besten body im saal zu wählen, und dieser jener war dann der king des abends [...] Der sound besteht aus krawall und city-hektik, zu tosendem klang und stadtgebrüll und gellendem mißlaut hackt er knallharten text ab. Klar, bruder, daß die Bewegung überschwappte über den großen teich und uns ergriff wie ne gottverdammte heiße offenbarung [...]" (Zaimoglu 1995, 28) So stellen diese Jugendlichen eine Verbindung zwischen ihrer Lebensweise und der der marginalisierten Farbigen in den USA, indem sie sowohl an ihrer sprachlichen Ausdrucksweise als auch an ihrer Musik partizipieren, die ihre Haltung dem Leben gegenüber zum Ausdruck bringt.

Während die Amerikanisierung der Sprache der betreffenden Jugendlichen ihrer Marginalisierung entspricht, korrespondiert mit ihrer Hybridisierung eine sprachliche Vermischung. Das sprachliche Verhalten der Jugendlichen kennzeichnet, abgesehen von den amerikanischen Wortfetzen, auch eine stufenartig steigende Mischung der Muttersprache mit der Sprache ihrer Umgebung. Diese Mischung erstreckt sich von Wechsel auf der Wortebene über den Wechsel auf der Satzebene bis zur Benutzung verschiedener Bindeglieder (Konjunktionen), die aus einer anderen Sprache stammen als der gerade benutzten. (Kaya 2000, 132) Die Art der Mischung ist jedoch nicht beliebig und korrespondiert mit der gesellschaftlichen Gruppenzugehörigkeit der jeweiligen Person. Die erste Art des Sprachwechsels ist meist bei den Jugendlichen festzustellen, die in keiner der beiden Sprache zu Hause zu sein scheinen. Die zweite Form des Sprachwechsels ist Kennzeichen der Jugendlichen, die beide Sprachen relativ gut beherrschen.

Das Phänomen des Sprachwechsels kann in den genannten beiden Werken von Zaimoglu zwar nicht eindeutig festgestellt werden, weil er die türkischen Sätze aus Gründen der Verständlichkeit für deutschsprachige Leser selber ins Deutsche übersetzt hat. Jedoch kann neben der Beschäftigung der Figuren auch die Form des von ihnen benutzten Deutschen Aufschluß über das Bildungsniveau beziehungsweise über ihre soziale Gruppenzugehörigkeit geben. Die Figuren in "Kanak Sprak", entsprechend dem sozial deklarierten Milieu von Rappern, Strichern, Zuhältern, Transsexuellen, Kleinkriminellen, Drogenabhängigen, bedienen sich eines deutsch-türkischen Unterschichtenkauderwelsch', eines Diskothekendeutsch', mit dem sie ihre Gruppenzugehörigkeit markieren. "Längst haben sie einen Untergrund-Kodex entwickelt und sprechen einen eigenen Jargon: die 'Kanak Sprak'". (Zaimoglu 1995, 13) In 'Koppstoff' dominiert dagegen eine gehobene Sprache der Intellektuellen, die ihrerseits Ausdruck ihrer sozialen Stellung ist. Denn die Figuren sind Studentinnen, Künstlerin, Dolmetscherin, Versicherungskauffrau, Schauspielerin, Schriftstellerin, Abiturientin, Deutschlehrerin. Es gibt zwar auch Frauen, die Beschäftigungen wie Prostitution nachgehen und daher aus dem ähnlichen Milieu stammen wie die Figuren in "Kanak Sprak". Sie bilden jedoch Ausnahmen in der Welt der Frauen. Daher kann der Versuch, dem männlichen "Kanak Sprak" eine weibliche Antipode in Form von "Koppstoff" gegenüberzustellen, nicht aufgehen. Den Grund dafür findet der Leser wiederum bei Zaimoglu: "Am öffentlichen Leben in den Szenen der Kanaken-Ghettos nimmt hauptsächlich der Mann teil, der Frau dagegen wird bedeutet, sie habe sich aus

der männlichen Welt herauszuhalten. Sie steht unter Hausarrest, von der Außenwelt abgeschnitten und für jeden Fremden, auch für mich, unerreichbar." (Zaimoglu 1995, 15). Die permanente gesellschaftliche Kontrolle verbietet, daß die Frauen in der Öffentlichkeit sich mit Männern zeigen dürfen. (Kaya 2000, 126) Die Diskrepanz zwischen dem privaten und öffentlichen Leben der Frauen konstatiert Nilgün folgendermaßen: "Zu Hause heiße ich Nilgün. Aber draußen nennt mich niemand so. Da bin ich die Nilla. Überhaupt bin ich zu Hause jemand anderes. Das muß so sein. Sonst überlebe ich das nicht." (Zaimoglu 1998, 125) An einer anderen Stelle äußert Banu ähnliche Gedanken: "Die Frauen müssen sich immer beherrschen, heißt es [...] So sind wir erzogen worden." Zaimoglu 1998, 52) Da die Frauen sich selten in die Öffentlichkeit trauen, kann Zaimoglu, außer einer Prostituierten und einer Barfrau, nur intellektuelle Gesprächspartnerinnen auf das Band sprechen lassen, die sich keinen männlichen Vormund erlauben dürfen.

Der Unterschied zwischen den beiden Werken besteht also nicht nur im Sexus der Figuren, sondern darüber hinaus darin, wie weit die männlichen und weiblichen Figuren sich vom Zentrum beziehungsweise von der Peripherie der Gesellschaft entfernt haben. Während die Figuren in 'Kanak Sprak' 'am Rande der Gesellschaft' zu lokalisieren sind, kann dies, obwohl der Untertitel ähnlich lautet, für 'Koppstoff' nicht behauptet werden, wie an ihrem unterschiedlichen sprachlichen Verhalten festzumachen ist.

Wie unterschiedlich das gesellschaftliche beziehungsweise das sprachliche Niveau auch immer sein mag, Tatsache ist, daß sowohl männliche als auch weibliche Figuren eine ihnen eigentümliche Daseinsweise entwickelt haben, eine eigene kulturelle Identität also, der sie Ausdruck zu verleihen versuchen, dafür jedoch keine Möglichkeit haben. Da sie sich nicht unmittelbar äußern können, vertrauen sie Zaimoglu ihr Innerstes an, so daß er ihr Mittler werden kann. Dieses Bedürfnis nach einem Sprachrohr, einem Vermittler, einem Statthalter kommt in den Worten Ertan Onguns treffend zum Ausdruck: "Ich geb dir reinen Stoff. Du bist mein Dealer. Geh und verkaufe das Zeug!" (Zaimoglu 1997, 184). Er nimmt das Angebot an und übermittelt, wie es sich in der deutschen Majorität als Kanake leben läßt.

Literaturverzeichnis

- Bachmann-Medick, Doris (1996): "Multikultur oder kulturelle Differenzen? Neue Konzepte von Weltliteratur und Übersetzung in postkolonialer Perspektive", in: Bachmann-Medick, Doris (Hrsg.): Kultur als Text. Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft, Frankfurt a.M.: Fischer, S.262-290.
- Bachmann-Medick, Doris (1997): "Einleitung: Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen", in: Bachmann-Medick, Doris (Hrsg.): Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen, Berlin: Erich Schmidt Verlag, S.1-18.

- Breidenbach, Joana; Zukrigl, Ina: Tanz der Kulturen. Kulturelle Identität in einer globalisierten Welt, München: Antje Kunstmann.
- Holenstein, Elmar (1985): Menschliches Selbstverständnis, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Holenstein, Elmar (1998): Kulturphilosophische Perspektiven. Schulbeispiel Schweiz. Europäische Identität auf dem Prüfstand. Globale Verständigungsmöglichkeiten, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Kaya, Ayhan (2000): 'Sicher in Kreuzberg. Berlin'deki Küçük İstanbul. Diasporada Kimliğin Oluşumu, İstanbul: Büke.
- Lotz, Rainer: "Schreiben zwischen den Kulturen: Zur Erzähltechnik von Salman Rushdie's *Midnight's Children*", in: Bachmann-Medick, Doris (Hrsg.): *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*, Berlin: Erich Schmidt Verlag, S.162-182.
- Weiss, Peter (1968): "Notizen zum dokumentarischen Theater", in: ders.: *Dramen 2*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, S.464-472.
- Zaimoglu, Feridun (1995): *Kanak Sprak. 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft*, Hamburg: Rotbuch Verlag.
- Zaimoglu, Feridun (1997): *Abschaum. Die wahre Geschichte von Ertan Ongun*, Hamburg: Rotbuch Verlag.
- Zaimoglu, Feridun (1998): *Koppsoff. Kanaka Sprak vom Rande der Gesellschaft*, Hamburg: Rotbuch Verlag.

Von *Benim Adım Kırmızı* zu *Mein Name ist Rot*.
Kulturelle Übersetzungs-/Übertragungstätigkeiten innerhalb literarischer
Produktion

Vor dem Übersetzungsprozess, der den Titel des türkischen Romans *Benim adım Kırmızı* von Orhan Pamuk in die deutsche Sprache als *Mein Name ist Rot* versetzt, setzen unterschiedliche Übersetzungstätigkeiten und damit kulturelle Übertragungen und Verlagerungen ein, angefangen bei der literarischen Produktion eines Werkes, das von Istanbul aus auf den Westen schaut, bis zu dessen Publikation und Übersetzung in andere Sprachen. Auf diese Übersetzungsvorgänge, in welche die Literatur eingebettet zu sein scheint, soll hier unter dem Paradigma **Kultur als Übersetzung** mit/und Orhan Pamuks Text der Blick gerichtet werden. So stehen in diesem Beitrag *literarisches Übersetzen* und *Kulturtransfer* in einem mehrschichtigen Verhältnis zueinander, in dem der Akt der Übersetzung eines literarischen Textes von einer Sprache in die andere nur eine Ebene bildet, die als Folge von vorausgehenden anderen Prozessen bestimmt wird.

Am Beginn dieser Prozesse steht die Literaturproduktion als ein kultureller Übersetzungs- und Übertragungsakt. Diese Betrachtungsweise geht von einem Verständnis des Kulturbegriffs aus, wie sie auch innerhalb der aktuellen Debatte über die Kulturwissenschaften gehandhabt wird. **Kultur** wird hier als Produktion von Symbolsystemen beschrieben. In diesem Sinne verstehe ich den Begriff von **Kultur**, mit Michel Leiris gesprochen als "(...) Elemente der verschiedensten Art und Provenienz: Meinungen, Kenntnisse, Gefühle, Literatur (...) sind kulturelle Elemente genauso wie die Sprache oder jedes andere Symbolsystem, das für sie als Träger fungiert."¹ Anders gesagt, bildet Literatur einen Bereich innerhalb der kulturellen Symbolsysteme wie Kunst, Wissenschaft, Religion, Mythologie u.a., die den Übergang von der Vor- zur Darstellung herstellen. In diesem Übergang, der das Verhältnis zwischen Subjekt und der es umgebenden Welt als dessen Ausdruck beschreibt, geschieht auch der übersetzende Prozess, in dem sich gleichzeitig die Übertragung vollstreckt, und zwar im Falle der Literatur, der Transfer von der Idee in die Schrift bzw. die Sprache. Somit ist schon das Entstehen eines literarischen Textes Produkt einer kulturellen Übersetzungstätigkeit, nämlich die Produktion von Kultur bzw. Schriftkultur selbst, verstanden als symbolische Ordnung. Und mit diesem übersetzenden Vorgang geht nicht nur ein Transfer, sondern zugleich eine Verwandlung einher. Die Verwandlung der Vor- in die Darstellung, in ein Zeichen, in den Ausdruck. Das Zeichen setzt hier im wahrsten Sinne des Wortes die Vorstellung in ein Ausgedrücktes über und

¹ Michel Leiris: Die eigene und die fremde Kultur. Ethnologische Schriften, Frankfurt a.M. 1977, S. 90,91.

- Breidenbach, Joana; Zukrigl, Ina: Tanz der Kulturen. Kulturelle Identität in einer globalisierten Welt, München: Antje Kunstmann.
- Holenstein, Elmar (1985): Menschliches Selbstverständnis, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Holenstein, Elmar (1998): Kulturphilosophische Perspektiven. Schulbeispiel Schweiz. Europäische Identität auf dem Prüfstand. Globale Verständigungsmöglichkeiten, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Kaya, Ayhan (2000): 'Sicher in Kreuzberg. Berlin'deki Küçük İstanbul. Diasporada Kimliğin Oluşumu, İstanbul: Büke.
- Lotz, Rainer: "Schreiben zwischen den Kulturen: Zur Erzähltechnik von Salman Rushdie's *Midnight's Children*", in: Bachmann-Medick, Doris (Hrsg.): Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen, Berlin: Erich Schmidt Verlag, S.162-182.
- Weiss, Peter (1968): "Notizen zum dokumentarischen Theater", in: ders.: Dramen 2, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, S.464-472.
- Zaimoglu, Feridun (1995): Kanak Sprak. 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft, Hamburg: Rotbuch Verlag.
- Zaimoglu, Feridun (1997): Abschaum. Die wahre Geschichte von Ertan Ongun, Hamburg: Rotbuch Verlag.
- Zaimoglu, Feridun (1998): Koppsoff. Kanaka Sprak vom Rande der Gesellschaft, Hamburg: Rotbuch Verlag.

Von *Benim Adım Kırmızı* zu *Mein Name ist Rot*.
Kulturelle Übersetzungs-/Übertragungstätigkeiten innerhalb literarischer
Produktion

Vor dem Übersetzungsprozess, der den Titel des türkischen Romans *Benim adım Kırmızı* von Orhan Pamuk in die deutsche Sprache als *Mein Name ist Rot* versetzt, setzen unterschiedliche Übersetzungstätigkeiten und damit kulturelle Übertragungen und Verlagerungen ein, angefangen bei der literarischen Produktion eines Werkes, das von Istanbul aus auf den Westen schaut, bis zu dessen Publikation und Übersetzung in andere Sprachen. Auf diese Übersetzungsvorgänge, in welche die Literatur eingebettet zu sein scheint, soll hier unter dem Paradigma **Kultur als Übersetzung** mit/und Orhan Pamuks Text der Blick gerichtet werden. So stehen in diesem Beitrag *literarisches Übersetzen* und *Kulturtransfer* in einem mehrschichtigen Verhältnis zueinander, in dem der Akt der Übersetzung eines literarischen Textes von einer Sprache in die andere nur eine Ebene bildet, die als Folge von vorausgehenden anderen Prozessen bestimmt wird.

Am Beginn dieser Prozesse steht die Literaturproduktion als ein kultureller Übersetzungs- und Übertragungsakt. Diese Betrachtungsweise geht von einem Verständnis des Kulturbegriffs aus, wie sie auch innerhalb der aktuellen Debatte über die Kulturwissenschaften gehandhabt wird. **Kultur** wird hier als Produktion von Symbolsystemen beschrieben. In diesem Sinne verstehe ich den Begriff von **Kultur**, mit Michel Leiris gesprochen als "(...) Elemente der verschiedensten Art und Provenienz: Meinungen, Kenntnisse, Gefühle, Literatur (...) sind kulturelle Elemente genauso wie die Sprache oder jedes andere Symbolsystem, das für sie als Träger fungiert."¹ Anders gesagt, bildet Literatur einen Bereich innerhalb der kulturellen Symbolsysteme wie Kunst, Wissenschaft, Religion, Mythologie u.a., die den Übergang von der Vor- zur Darstellung herstellen. In diesem Übergang, der das Verhältnis zwischen Subjekt und der es umgebenden Welt als dessen Ausdruck beschreibt, geschieht auch der übersetzende Prozess, in dem sich gleichzeitig die Übertragung vollstreckt, und zwar im Falle der Literatur, der Transfer von der Idee in die Schrift bzw. die Sprache. Somit ist schon das Entstehen eines literarischen Textes Produkt einer kulturellen Übersetzungstätigkeit, nämlich die Produktion von Kultur bzw. Schriftkultur selbst, verstanden als symbolische Ordnung. Und mit diesem übersetzenden Vorgang geht nicht nur ein Transfer, sondern zugleich eine Verwandlung einher. Die Verwandlung der Vor- in die Darstellung, in ein Zeichen, in den Ausdruck. Das Zeichen setzt hier im wahrsten Sinne des Wortes die Vorstellung in ein Ausgedrücktes über und

¹ Michel Leiris: Die eigene und die fremde Kultur. Ethnologische Schriften, Frankfurt a.M. 1977, S. 90,91.

um, das heißt es steht für die Idee, die es nicht nur hinausstellt, sondern auch ausstellt. Literarische Produktion ist auf dieser Ebene immer schon ein übersetzender Akt, ein Übersetzen der Idee in den Ausdruck als Literatur/Buchstaben.

Wenn nun ein literarischer Text von Istanbul aus auf den Westen und auf sich selbst, thematisch die bildliche Übertragung der Vor- in die Darstellung – auch noch die westliche und nichtwestliche Kulturtradition vergleichend – schaut, was wird dann noch alles übersetzt, übertragen und verwandelt? Abgesehen von dieser Fragestellung, wirkt auch der Ort der Literaturproduktion vielsprechend, insofern hier Literatur und Geographie als unterschiedliche Darstellungsweisen im Fiktionalen bzw. Realen zusammenfallen und die Grenze von Imaginärem und Realem verschwinden lassen. Und zwar findet in der geteilten Stadt Istanbul durch ihre einzigartige Brücken-Position zwischen Asien und Europa – zwischen der Ost- Westkulturachse – das Imaginäre des Realen oder der Realitätsgehalt der Imagination Ausdruck. Der Bosphorus, das Wasser gilt als geographische und symbolische Grenze zwischen zwei Erdteilen, Kulturen, in die die Welt eingeteilt wird – die Brücke als das diese Kulturen verbindende und trennende Stelle. Hier am Bosphorus löst sich die Vorstellung, die Fiktionalität von der kulturellen Zwischenposition der Türkei auf und wird real – gleichzeitig wird das Imaginative der geographischen Einteilung sichtbar. Damit auch die Kulturalität der literarischen Fiktion und geographischen Imagination. Hier entsteht ein Text, ein Istanbul-Roman von Orhan Pamuk, der genau dies thematisch problematisiert und der durch die sprachliche Übersetzung in andere Metropole der Welt übertragen werden kann.

Bei der Gattung Roman und damit im Erzählprozess setzt nun die nächste Übersetzungstätigkeit ein, insofern mit diesem Begriff, nicht zu Unrecht, eine aus der westlichen Kulturtradition hervorgegangene Erzählform – der europäische Roman – in Verbindung gebracht wird. Dies hängt damit zusammen, daß es – so Doris Bachmann-Medick – “der westliche Kanon war und ist, der seine ästhetischen Normen weltweit universalisiert hat.”² Eben von diesem *Universalisierungsmechanismus* geht auch ein Verständnis von Weltliteratur aus, das auf einer den westlich geprägten Textformen entsprechenden Selektion und Klassifizierung beruht und Texte demnach kanonisiert. So hat im Rahmen der westlichen, aber weltweit umgreifenden Kanonbildung der europäischen Roman – hier sei besonders an den Bildungsroman erinnert – “seine ästhetischen Normen universalisiert”, das heißt er hat eine bestimmte Form des Erzählens und des Erzählers weltweit als ästhetisch gültige Struktur geltend gemacht. In diesem Sinn spricht Bachmann-Medick davon, “daß (...) die einzelnen Literaturen in einen komplexen Zusammenhang des immer schon Übersetztseins eingebunden sind, allerdings immer schon übersetzt in westliche Begrifflichkeiten, Text- und Verbreitungsformen.”³ Literatur aus nichtwestlichen Ländern, bzw. die Dritte-Welt-

² Doris Bachmann-Medick: Multikultur oder kulturelle Differenzen? Neue Konzepte von Weltliteratur und Übersetzung in postkolonialer Perspektive, in: Kultur als Text. Hg. v. Bachmann-Medick, Pfm. 1996, S.265.

³ ebd., S. 267.

Literatur – der Terminus selbst macht diese hierarchische Literatur- und Welteinteilung sichtbar – findet Zugang zur sogenannten Weltliteratur nur dann, wenn sie den *universal* gültigen, in anderen Worten, westlich geprägten Textformen und Erzählmodi entspricht. In doppelter Bedeutung ist von der Übersetztheit und in Verbindung damit von Zugang die Rede. Zunächst das Übersetztsein der Literaturformen in westliche ästhetische Normen aufgrund der Koppelung von Weltliteratur und Kanonbildung und die aus dieser Übersetztheit hervorgehende Bewertung von Literatur nach diesen Kriterien innerhalb der “Übersetzungsindustrie”.⁴ In anderen Worten, damit ein Text aus nichtwestlichen Ländern überhaupt als ein in westliche Sprachen zu übersetzendes Werk bewertet wird und im engeren Sinne des Wortes übersetzt wird und Zugang findet, muß es sich vorerst in schon übersetzten Erzählformen niederschlagen, um dem Maßstab der Übersetzungsindustrie, also den westlichen Verbreitungsformen, zu entsprechen. Denn, mit Bachmann-Medick gesprochen, die “(...) Verschränkung von Weltliteratur und Kanonbildung unterstellt kulturenübergreifende, universal gültige ästhetische Normen ebenso wie anthropologische Universalien des ‘allgemein Menschlichen’, wodurch interkulturelles Verstehen und das Gelingen von Übersetzung überhaupt erst für möglich gehalten werden”.⁵

In eben dieser *Übersetztheit* der Literatur in *weltweit* gültige, spricht westliche Erzählform und -tradition, bewegen sich der Autor und die Erzähler in dem Text *Benim Adım Kırmızı*, jedoch indem sie dagegen wirken und diese in Frage stellen. Und um diese, von der kulturellen Brückenposition zwischen Ost und West verorteten Lage aus sich gestaltende Gegenwirkung des Textes beizubehalten, sollen Zitate daraus unübersetzt bleiben. Auch die innerhalb der Literatur als kulturelles Zeichensystem angeführten Erläuterungen, Bemerkungen, Erzählungen wie in bezug auf die Miniaturkunst oder die Bedeutung von Bildern im Osmanischen Reich sollen nicht übersetzt werden in Wissensformen von weiteren Symbolsystemen wie Historie bzw. Kunstgeschichte.

Das Problem der Repräsentation, also des Transfers der Vor- in die Darstellung, welcher hier als der am Beginn stehende kulturelle Übersetzungsprozess bezeichnet wurde, löst die Geschichte aus und gleichzeitig auf, insofern es um ihre Undarstellbarkeit geht. So beginnt auch der Text mit dem Tod. Der Leichnam erzählt:

“Ölümümün arkasında dinimize, gelenklerimiz, alemi görüş şeklimize karşı iğrenç bir kumpas var.(...) Başımıza gelenlerin, hikaye edilip bir kitapta yazılsa bile, en usta nakkaşlarca bile asla resimlenemeyeceğini de söyleyeyim size.”⁶

Angeblich ist die Handlung nur übertragbar in Sprache und Schrift. Die Verbildlichung dessen, was geschehen ist, ist jedoch unmöglich – so der tote Erzähler.

⁴ ebd.

⁵ ebd., S. 264.

⁶ Orhan Pamuk: *Benim Adım Kırmızı*, Istanbul: İletişim Y. 1999, S. 12. Zitate aus diesem Buch werden im weiteren im Text mit Seitenzahlen angegeben.

“Tıpkı Kuran-ı Kerim gibi, -yanlış anlaşılmasın, haşal- bu kitabın sarsıcı gücü asla resimlenemez oluşundan gelir.” (S.12) Mit Verweis auf das Bildverbot im Islam, das mit der Undarstellbarkeit des heiligen Buches begründet wird, werden die bildliche und schriftliche Repräsentation gegenübergestellt, wobei das Bild der Schrift übergeordnet erscheint. Dazu der Text:

“Çünkü Allah alemi önce görülsün diye yarattı. Sonra da gördüğümüzü birbirimizle paylaşalım, konuşalım diye kelimeleri verdi bize, ama biz kelimelerden hikayeler yaptık da nakışı bu hikayeler için yapılır sandık.” (S.95)

Durch zahlreiche andere und sehr unterschiedliche Erzähler-Figuren wird dann die 9 Tage umfassende Geschichte – zeitlich und örtlich festgelegt/1591- Istanbul - in 59 Kapiteln, in deren Titel jeweils die erzählende Instanz genannt ist, geschildert.

Die Geschichte dreht sich um das Ereignis der Entstehung eines geheimen Buches für den Sultan, und zwar auf dessen eigenen Wunsch. Dieses Buch soll die Welt des Sultans, den Reichtum, die Freuden und Ängste seiner Welt **repräsentieren**. Es bestehe aus Bildern, die von den bekanntesten Malern – den Nakkaschs des Hofes, gemacht werden. So stellten zum Beispiel der *Teufel* und der *Tod* die Ängste, die Bäume die Unsterblichkeit dar. (vgl. Pamuk, S. 34) Geheim wird dies gehalten, weil die rein bildliche Darstellung als Sünde wahrgenommen wird.

“Asıl olan hikayedir”, (...)”Güzel bir resim bir hikayeyi zarafetle tamamlar. Hikayeyi tamamlamayan bir resmi düşünmeye çalıştığımda o resmin sonunda bir put olacağı geliyor aklıma. Çünkü olmayan bir hikayeye inanamayacağımıza göre, resme, o şeye inanacağız o zaman.” (S.127)

Bilder können nur zu einem schriftlichen Text, einer Geschichte als deren andere Repräsentation bzw. als deren Illustration erscheinen, und nicht um ihrer selbst Willen. Doch wird durch die Verdrehung dieser Regel ein möglicher Weg für die Darstellung geschaffen: Zuerst entstehen die Bilder und anschließend sollen jeweils zu einem Bilde Geschichten niedergeschrieben werden.

Auf die Idee dieses Buches wird der Sultan durch einer seiner Miniatur-Maler – die Figur Enişte - gebracht. Er habe in Europa, in Venedig Bilder, hauptsächlich Portrait-Bilder von bekannten bzw. wichtigen Persönlichkeiten gesehen, die, verglichen mit der osmanischen Miniaturmalerei, so andersartig seien. Das auf dem Bild Dargestellte würde dem Darzustellenden haargenau ähnlich sein, so daß Abbild und Realität einander völlig entsprächen. Sie, die sich ihr Ebenbild herstellen ließen, wollten eine Erinnerung, ein Zeugnis ihres Lebens hinterlassen, zugleich ein Zeichen für ihre Macht, ihr Reichtum. Auch der Sultan möchte sich verbildlicht sehen, aber aufgrund der Abhängigkeit des Bildes von der Schrift, ist das nicht möglich. Doch dieses Bild könnte - nach dem Prinzip der Miniaturmalerei - verhüllt werden in ein Buch.

So beginnt das geheime Buch zwischen zwei ganz unterschiedlichen bildlichen Darstellungsweisen - der östlichen und westlichen - zu entstehen. Im

Herstellungsprozess werden beide Repräsentationsmodelle und somit zwei verschiedene kulturelle Übersetzungsvorgänge gegenübergestellt. Der Text selbst als schriftliche Darstellung bewegt sich dabei auch von derselben Zwischenposition aus in eine Richtung, welche die westliche Erzählform sprengt. Und die Geschichte über die heimlich, weil unabhängig von einer Geschichte produzierten Bilder wird erzählt:

“Nakış aklın sessizliği, gözün musikisidir.” (S.73)

Die Porträt-Bilder in Venedig, die lose, weil ohne Geschichte waren – denn es gab im Gegensatz zur Miniaturmalerei keine Geschichte, die sie schmückten -, stellen nicht nur die Person wahrheitsgetreu in ihrer Einzigartigkeit erkennbar dar, sondern auch die Einzigartigkeit des Malers: durch seinen Stil, der sich verfestigt im Namen als Schrift unter dem Bild.

Üslup ve İmza:

“Birinci hikaye üslubun bir kusur olduğunu gösterir”, (...)”İkinci hikaye kusursuz resmin imza istemediğini gösterir. Üçüncü hikaye de, birinciyle ikincinin aklını birleştirir ve o halde imza ve üslup kusurla küstahça ve aptalca böbürlenmekten başka bir şey değildir, bunu gösterir.” (S.80)

Drei Geschichten erzählt der Hofmaler mit dem Decknamen Kelebek, welche auf die Bedeutung von Stil und Unterschrift innerhalb der Miniaturmalerei zeigen: Der Stil gilt als Fehler, die Unterschrift als Spuren dessen, der den Fehler begangen hat. Perfekt ist ein Bild erst dann, wenn es nicht die subjektiven Züge seines Malers trägt. Eine Spur im Kunstwerk, das vom Künstler als Individuum zeugt, ist hier fehl am Platz. Vom Namen, der von der Individualität spricht, ganz zu schweigen. Die Perfektion der Darstellung, die sich niederschlägt in der Aufhebung des Stils bzw. in dem **Nicht-Ich-Sein** des Künstlers, ist nur durch das Prinzip der Nachahmung und der ständigen Wiederholung des Darzustellenden zu erreichen. So geht das Wissen von der Kunst der Miniatur, das auf der Lehre der Nachahmung beruht, vom Meister über an die Lehrlinge. Ein jeder Maler stellt dann eine bestimmte Figur in immer derselben Art und Weise dar, was die Voraussetzung der Vollkommenheit des Bildes ist.

“Bütün hayatı boyunca, yüz on yıl kenarda köşede kalmış ayrıntıları, sayfanın köşesini doldurmak için çizilen otları, ağaçların binlerce yaprağını, bulutların kıvrımlarını, atların tek tek taranması gereken yelelerini, tuğla duvarları ve birbirini hep tekrar eden sayısız duvar süsünü ve çekik gözlü, ince çeneli, hepsi birbirinin aynı on binlerce yüzü sabırla nakşetti.” (S.87/88)

Figuren mit immer denselben Gesichtern, die einander völlig ähnlichen Bäume, Pferde und Wolken sind in eben ihrer Gleichheit vollendet. Die kleinste Abweichung macht sie und damit das Bild unvollkommen. Eine realitätsnahe Darstellung quasi als Ersatz für die Wirklichkeit, die die westliche Darstellungsweise kennzeichnet, ist in diesem Sinn eine Abweichung und insofern ein Fehler innerhalb der Miniaturmalerei.

Mustergültigkeit gelingt durch die **unendlich** wiederholte Nachmachung des einen und selben Musters.

“Perspektif ustülünü kullanmak aleme bir pencereden bakmak gibidir.”(S.138) So versucht der Hofmaler, der in Venedig die europäischen Bilder sah, die Perspektive als eine im Bild anzuwendende Technik zu erklären:

“Bir kere tıpkı çocukluğunda yaptığım gibi, onu bahçeye çıkardım, ağaçları, güneşin yapraklara vuruşunu, erimekte olan karı, sokağımızın evlerinin uzaklaştıkça daha küçük gözükmesindeki mantığı (...) anlatmayı denedim.”(S.131)

Gegenüber dem perspektivischen europäischen Blick, den wiederum die realistische Darstellungsweise fordert, beruhen in der Miniaturmalerei die Raumverhältnisse auf einem als **Gleichheit** zu bezeichnendem Prinzip. In der sozusagen perspektivenlose östlichen Bildkunst wird die Welt von einem topographischen Blick aus gesehen, wodurch die dargestellten Figuren eher auf einer Ebene erscheinen. Mit dem Nachahmungsprinzip in der Produktion der Bilder korrespondiert die perspektivenfreie Dimension der ebenen Räumlichkeit. Beide Aspekte, die Gleichheit der dargestellten Figuren und ihre unperspektivische Situierung auf einer gleichen Ebene, lassen eine Zeitwahrnehmung entstehen, die als **Gleich-Zeitigkeit** zu nennen wäre. Die Unveränderlichkeit der Figuren und der räumlichen Verhältnisse bringt die Zeit zwar nicht zum Stillstand im Sinne von Stehenbleiben der Zeit, sondern beschreibt ein Vergehen der Zeit im Stillstand. Diese Wahrnehmungsweise und Darstellungsform der Zeit widerspricht dem auf dem Linearitätsprinzip basierenden Zeitbegriff der westlichen Kulturtradition.

Körlük ve hafıza: “(...) son on bir yıldır nakşettiğim kitabın bütün güzellikleri, her kalem vuruşuna her fırçasına kadar hafızamda ve elim onları ben görmeden ezberden çizmeyi biliyor. (...) Çünkü gözlerim bu dünyanın pisliğine artık takılıp oyalanmadığı için, Allah'ın bütün güzelliklerini hafızamdan en saf şekliyle çizebilirim.” (S.93)

Aus seinem Gedächtnis heraus zeichnet der Miniaturmaler die Bilder. Die nach der Jahre lang dauernden mühsamen Arbeit auftauchende Blindheit, wird als die schließlich erreichte höchste Stufe beschrieben, da nun der Maler nur noch von seinen Erinnerungen geleitet, malt. Aber auch der nicht blinde Maler zeichnet das Darzustellende als ein Erinnerertes:

“Önce ata bakar nakkaş, sonra aklındaki hemen kağıda çizer. Aradan göz kırpacak kadar bir zaman bile geçse, nakkaşın kağıda geçirdiği, görmekte olduğu at değil, az önce gördüğü atın hatırasıdır ki, bu da en sefil nakkaş için bile, resmin ancak hafızayla mümkün olabileceğinin kanıtıdır.” (S.96)

Demnach wäre eine jede Darstellung immer Produkt des Erinnererten und insofern auch die Distanz zwischen der abzubildenden Wirklichkeit und seiner Setzung in die Repräsentation immer vorhanden.

Das geheime Buch der Bilder wird in der Spannung zwischen der östlichen und westlichen Repräsentationsform im Kontext der Diskussion über die zentralen Aspekte von Individualität und Stil, Perspektive und Zeit, Gedächtnis und Erinnern hergestellt. Wenn auch verdeckt, lassen die Hofmaler ihre Individualität in die Bilder hineinfließen, indem sie kleine Zeichen, also Fehler, hinterlassen. Oder aber die Perspektive wird verwendet. Die entstehenden Bilder sind weder der östlichen Miniaturmalerei noch der europäischen Bildkunst zuzuordnen, sondern bilden eher eine Mischform, was wiederum der geographischen Zwischenlage ihres Produktionsortes – Istanbul – entspricht. So auch der Text.

Die zahlreichen und unterschiedlichen Erzählerfiguren scheinen zunächst in Haupt- und Nebenfiguren einteilbar zu sein, aber als solche sollen sie nicht bezeichnet und geordnet werden, da sich die andersartige, als miniaturartige bzw. bildlich zu nennende narrative Struktur gegen die westliche Erzählform und westlich geprägte literaturwissenschaftliche Termini richtet.

Figuren sind es im wahrsten Sinne des Wortes, und keine Helden oder Identitäten, was von ihnen als Romanfiguren nach den ästhetischen Voraussetzungen des europäischen Romans erwartet wird.

Der Name oder auch Deckname steht für sie, steht aber nur und benennt nicht eine Identität, denn identisch sind sie mit sich selbst nicht unbedingt, sondern teilweise auch mit anderen Figuren, da jeder auch den anderen nachahmt. Denn jeder verfolgt den anderen durch ein sog. Guckloch, gleich dem Blick des Beobachters einer Miniatur, in dem jedoch keine, bzw. andere Perspektivverhältnisse vorhanden sind. In ungewöhnlichen, wiederum als **Gleichzeitigkeit** zu beschreibenden räumlichen und zeitlichen Beziehungen stehen sie zueinander, bildlich gesprochen auf derselben Ebene, eben, perspektivenlos. Obwohl eine chronologische Erzählfolge vorhanden zu sein scheint, wird diese durch das Prinzip des Beobachten und Beobachtet-Werden auch wieder aufgelöst. So wird z.B. in einem Kapitel aus der Sicht einer Figur ein Ereignis erzählt. Im nächsten Kapitel wird nun dasselbe Ereignis aus dem Blick dessen geschildert, der das, was sich (für den Leser) schon abgespielt hat, beobachtet. Auf diese Weise wird die am Beginn eines Kapitels einsetzende Handlung – die Rückkehr der Figur nach Hause – zu der am Ende stehenden Handlung des darauf folgenden Kapitels – die sich als Verfolgung entlarvende Beobachtung der nach Hause zurückgekehrten Figur durch den Beobachter auf dem Heimweg (Kapitel 22/23). Durch diese Erzählverfolgung entstehen die gleich-zeitigen Raum- und Zeitverhältnisse.

Der Leser wird zum Beobachter aller Figuren und scheint zunächst mehr zu wissen als die Figuren, wird aber auch in die Irre geführt, da auch er vonseiten der Figuren zum Beobachteten wird. Das Erzählte wird gleich dem Meddah in der Kahvehane als Geschichtetes, das heißt von der Dominanz eines sprechendes Subjekts her vorgespielt. Insofern erheben sie keinen Anspruch auf eine traditionelle Erzähler-

Position, d.h. nach westlicher Erzählform. In anderen Worten, die Erzähler spielen die Rolle des Erzählers, ohne jedoch in diese Rolle hineinzuschlüpfen und selbst dadurch verschwindend, sondern dies mit und im Verweis auf den Meddah, bewußt zeigend, so daß die **Distanz zwischen den Figuren und ihren Erzählerrollen, die sie darstellen, sichtbar bleibt, d.h. das Dargestelltsein immer präsent ist.** In diesem Sinn sind die Erzähler Geschichtenerzähler, der Text auch eine Vorstellung, die Leser das Publikum, die dem Spiel zusehen und sich die Geschichten anhören, welche auch von den Bildern erzählt wird. In der Kahvehane – am Ort der Vorstellung – kommen alle Maler zusammen und hier wird aus dem Munde einer Abbildung des geheimen Buches erzählt:

“(…)hikayeci arkada ocağın yanında bir yükseltiye yerleşmiş, tek bir resim, kaba kağıda aceleyle, ama hünerle yapılmış bir köpek resmi açıp asmış, arada bir resimdeki köpeği işaret ede ede hikayesini o köpeğin ağzından anlatıyordu.” (S.17)

Der Geschichtenerzähler, der stets auf die Figur, die er spielt, zeigend, die Geschichte von der Entstehung des Bild-Hundes schildert, **repräsentiert** nicht diese Rolle, sondern präsentiert sie. Während dargestellt wird, wird auch immer auf den Akt dieses nur Dargestelltseins gezeigt, so daß die Vorstellung als Vorstellung – nämlich in doppelter Bedeutung: als das Gedachte und das Spiel – bleibt und nicht den Anspruch erhebt, als Darstellung die Wahrheit zu repräsentieren, also sie zu ersetzen oder gar die Wahrheit selbst zu sein. In diesem Sinn ist auch der Figurencharakter der Erzähler immer präsent, so daß sie keine Helden, Individuen im Sinne der westlichen Erzählform darstellen, sondern einfach miniaturartige Figuren sind. Wie die Figuren in der Miniaturmalerei sind sie Bilder, denen das Bildhafte nicht nur stets anhaftet, sondern gerade ihr Bild-Dasein macht die Struktur aus, nach der die östliche kulturelle Übersetzungstätigkeit funktioniert. Und nach dieser Struktur ist das Wissen darüber, daß die Bedeutung im Verhältnis von Bedeutetem und Bedeutendem nicht das Eigentliche, sondern nur seine Repräsentation gemäß einem Wahrnehmungsmodell, ist, nicht verlorengegangen. Daß es im Text gerade die Bilder sind, die diese den Symbolisierungsprozess angehenden Aspekte problematisierend entlarven, ist vielsagend. So das Bild vom Pferd:

“Bu kadar çok resmedilmek nasıl bir duygu? Gurur duyuyorum tabii, ama o hep resmedilen ben miyim diye de soruyorum. Bu resimlerden de anlaşılıyor, herkesin kafasında suretim bir başka türlü. Yine de ressamın arasında bir ortak özellik, bir birlik olduğunu da kuvvetle hissediyorum.” (S.251) “Aslında, belimin güzelliğine, bacaklarımın uzunluğuna, duruşumdaki gurura dikkat edenler benim farklı olduğumu anlarlar. Ama bu güzellikler benim bir at olarak farklılığım değil, beni resmeden nakkaşın hünerindeki farklılığa işaret eder. Hepiniz biliyorsunuz ki tıpatıp benim gibi bir at yok aslında. Ben yalnızca nakkaşın içindeki bir at hayalinin resmiyim.” (S.252)

Das Bild erzählt von seiner Bildhaftigkeit und seinem Bezug zur Realität, der nur über die Vorstellung hergestellt wird und insofern ist er nur der Ausdruck einer Idee, die verbildlicht und vorgestellt wird. Doch in der westlichen Darstellungsweise wird der Ausdruck als Produkt der Übersetzung der Vor- in die Darstellung, zum Ersatz der Wirklichkeit. Das Bild vom Geld erzählt:

“Şimdi tuhaf olan duruma dikkat çekeyim. Artık bu Venedik gavuru resim yapınca resim yapmıyor da sanki resmettiği şeyin hakikisini yapıyor. Ama para yapınca da hakiki bir para yapmıyor da onun bir sahtesini yapıyor.” (S.122) “Hakiki değerim düştükçe mecazi değerim artıyordu.” (S.123)

Das Bild-Geld bringt es auf den Punkt: Westliche Kulturtradition und Darstellungsweise als Abstraktionsprozeß: Die Tilgung des Materiellen zugunsten des Immateriellen, und so das Schwinden der Distanz zwischen Darzustellendem und Dargestelltem. Die Herrschaft des Zeichens, der Repräsentation, der Metapher. Das Bild ist kein Bild mehr, sondern schon etwas anderes, um nicht zu sagen, die Wirklichkeit selbst.

Die Bilder des geheimen Buches aber stehen sozusagen an der Schwelle dieser Distanz, da sie sich zwischen der östlichen und westlichen Repräsentationsform befinden. So auch der Text von Orhan Pamuk, der sich von Istanbul aus entlang der Übersetztheit in westliche Begrifflichkeiten und Erzählformen thematisch damit auseinandersetzt, indem er die kulturelle Bedingtheit von Repräsentationsweisen und deren Entstehungsprozeß als übersetzende Tätigkeit – die Übertragung der Vor- in die Darstellung – hinsichtlich ihres Funktionierens aufdeckt.

Die Übersetzung des Romans von Orhan Pamuk in andere Sprachen, würde einerseits die Übersetztheit der literarischen Formen übertragen, andererseits einen Dialog zwischen Kulturen, der die Differenz betont und entgegen die Vereinnahmung der einen durch die andere Kultur wirkt, ermöglichen, da der Text selbst diesen Dialog präsentiert, und nicht repräsentiert, genau wie das erzählende Bild vom Baum: “Ben bir ağacın kendisi değil, manası olmak istiyorum.” (S.63)

Edeltrud Özdemir
Ankara Üniversitesi

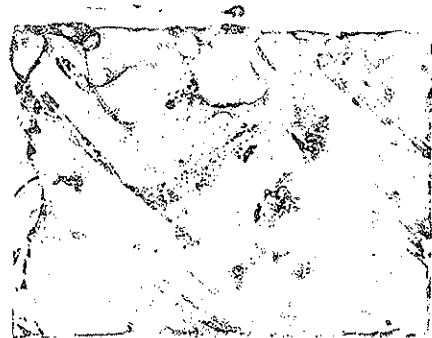
Die Rolle des nationalen Images bei Übersetzung und Verbreitung türkischer Literatur in Deutschland

Die Rolle der nationalen Images bei der Verbreitung und folglich auch bei der Rezeption von literarischen Werken ausserhalb ihres national-literarischen Entstehungsbereiches ist unbestritten, denn die Vorstellung vom 'anderen Land', die bis auf den heutigen Tag und bis in die elementarsten Literaturlesebücher hinein ihren Niederschlag gefunden hat, übt ihre Wirkung nicht nur in der Literatur und im literarischen Leben im weitesten Sinne des Wortes aus, sondern beeinflusst auch die Einstellung und Erwartungen des Lesepublikums und die öffentliche Meinungsbildung.¹ Das gilt natürlich auch für den Teil dieses Prozesses, der zum Übersetzungsbereich gehört, wo sich das nationale Image sowohl fördernd als auch hemmend auf die Zahl der Übersetzungen der jeweiligen Nationalliteratur auswirken kann und auch die Auswahl der zu übersetzenden Werke beeinträchtigt.

Zu untersuchen wäre also, wie die übersetzten Werke ausgewählt werden, welche Werke die besten Aussichten haben, von ausländischen Verlegern in Übersetzung angenommen zu werden, wieviele Übersetzungen angefertigt werden und was die Ursachen und Folgen sind. Alles Fragen, deren Beantwortung dazu dient, aufzuzeigen, welcher Zusammenhang zwischen Anzahl und Auswahl der Übersetzungen und der Vorstellung besteht, die die zuständigen Personengruppen von Land, Volk und Kultur des betroffenen fremden Literaturbereichs haben.²

Wie alle Schriftsteller der 'kleinen Sprachen' sind auch die türkischen Autoren darauf angewiesen, übersetzt zu werden, wenn sie über die Grenzen ihres Sprachgebiets hinaus wirken bzw. überhaupt gelesen werden wollen.

Betrachten wir die Übersetzungen türkischer Literatur ins Deutsche, beginnend mit dem ausgehenden 19. Jahrhundert, so können wir feststellen, dass sie stets in hohem

¹ Siehe dazu Dyserinck, Hugo: *Komparatistik. Eine Einführung. Aachener Beiträge zur Komparatistik Bd. 1,3. Auflage, Bonn 1991, S.128 f.*

² In diesem Zusammenhang möchte ich auf eine Untersuchung des Aachener Komparatisten und Imagologen Hugo Dyserinck hinweisen, der in einer auf diesem Gebiet wegweisenden Untersuchung aufzeigt, wie das in Deutschland verbreitete Flandern-Bild – d.h. die Eigenschaften, die man von Aussen den Flamen und der flämischen Literatur zuschreibt – die Übersetzungstätigkeit und die Auswahl der zu übersetzenden Werke beeinflusst. Vgl. dazu seinen Artikel 'Zum Problem der 'Images' und 'Mirages' und ihrer Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft', in *Arcadia, Zeitschrift für vergleichende Literaturwissenschaft* 1/1966, S.107-120.

Masse von den jeweiligen Varianten des 'Türkei-Bildes' abhaengig sind, das en vogue war.

Die türkische Kultur wurde und wird mit dem Vorstellungsmuster 'Orient' verbunden, d.h. sie ist – unabhängig von der tatsächlichen autonomen Existenz – ein kulturell – politisches Konstrukt des 'Westens', Resultat einer jahrhundertlangen bewussten menschlichen Arbeit, einem Zusammenspiel von Kulturarbeit und politischen Tendenzen. Beteiligt an diesem Konstrukt sind nicht nur Dichter, Schriftsteller und Philosophen, sondern auch politische Theoretiker, Wirtschaftler und Diplomaten. Das Bild einer Fremdkultur, wie z.B. der Orient, ist also nicht allein als 'Idee' aufzufassen, sondern als Teil der materiellen und politischen Kultur Europas, und seiner kolonialen Interessen.

Die Vorstellung vom 'anderen Land' ist einerseits geprägt von alten, epochenübergreifenden Kulturmustern (Kulturprogrammen), ganzen 'Sets' von positiven und negativen Wertvorstellungen, die dem Einzelnen gar nicht zu Bewusstsein kommen, an die er aber glaubt³, und andererseits von konkret-historischen Einstellungen (Kulturthemen), die in bestimmten geschichtlichen Zusammenhängen zu lokalisieren sind, weniger statisch sind und direkter reflektiert werden, also je nach Epoche eine zeitgemäße Form annehmen.⁴

Wenn wir das in Deutschland vorhandene Türkenbild betrachten, können wir feststellen, dass die schon im mittelalterlichen Denken vorhandene imaginaere Gestalt des muslimischen Erbfeindes, das mit der beginnenden Neuzeit auf die Türken übertragen wurde, programmatisch die Werte Barbarei, Grausamkeit, Tyrannei, Unmoral und Heuchelei repräsentiert: Das Kontrastbild des eigenen Selbstverständnisses.

Auch das Interesse Deutschlands, das mit der Verringerung der türkischen Bedrohung Europas an die Stelle von Ablehnung und Hass trat, brachte keine Veraenderung dieser kulturellen und ethnischen Stereotypen. Neben das exotisch-erotische Image der Türkei im 18. Jahrhundert⁵ tritt, unter Führung von Autoren wie Montesquieu eine ethnisch.-rassische Komponente, die dieses Image zu beeinflussen scheint. Reiseberichte festigen diese neue Einstellung: Der Orient (Türkei) ist zurückgeblieben, barbarisch und kulturlos. Bei aller konkreten Erfahrung der Fremde gilt, dass die erfahrene Realität bewusst oder unbewusst nach tradierten und erlernten Rastern interpretiert wird. Ergaenzt werden diese traditionellen Einstellungen durch Kulturthemen, die von nun an das Denken und Verhalten der Deutschen gegenüber der türkischen Kultur mitbestimmen: Kulturmissionarismus und Kulturkonflikt.

³ Vgl. Dazu Thum, Bernd u. Lawn-Thum, Elisabeth: "Kulturprogramme und Kulturthemen im Umgang mit Fremdkulturen. Die Südsee in der deutschen Literatur", in: Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache, 8/1982, S. 2 f.

⁴ Ebenda, S. 7.

⁵ Vgl. dazu u.a. Kleinogel, Cornelia: Exotik und Erotik. Zur Geschichte des Türkenbildes in der Literatur der frühen Neuzeit (1453-1800). Bochumer Schriften zur deutschen Literatur, Bd. 8, Frankfurt 1989.

Industrialisierung und aufkommender Imperialismus im ausgehenden 19. und beginnenden 20. Jahrhundert geben dem Interesse Deutschlands für das osmanische Reich eine neue Richtung. Es sind machtpolitisch-strategische und wirtschaftliche Gründe, die zu einer Annäherung zwischen dem deutschen Kaiserreich und dem 'kranken Mann am Bosphorus' führen. Deutsche Offiziere werden zur Reorganisation der osmanischen Armee entsandt, denn nur ein schlagkräftiges Heer war in der Lage, dem Zarenreich Paroli zu bieten, das die politischen und wirtschaftlichen Pläne Deutschlands in dieser Region bedrohte.⁶ Ehrgeizige Projekte, wie der Bau der Bagdad-Bahn, die die Versorgung des deutschen und europäischen Marktes mit Getreide, Baumwolle u.a. Produkten aus diesen Gebieten gewährleisten sollte und die Tatsache, dass das osmanische Reich ein bedeutender Kunde deutscher Rüstungsgüter war⁷, machen die Osmanen zu einem wichtigen Partner. Andererseits ist aber festzustellen, dass dieser 'Partner' keineswegs als gleichwertig, sondern als unzivilisiert und zurückgeblieben betrachtet wird, als ein Volk, er ist unzivilisiert und zurückgeblieben, muss missioniert, erzogen werden zu europäischem Leistungs- und Ordnungsstreben. In einem Brief des deutschen Botschafters in Istanbul, in dem er den Reichskanzler über die Pläne der osmanischen Regierung, Deutschland mit der Reform des Unterrichtswesens zu betrauen, berichtet, heisst es: "...die Betrauung Deutschlands mit der Reform des Unterrichtswesens eröffnet uns vorläufig noch gar nicht absehbare Möglichkeiten, das türkische Volk mit deutschem Geist zu durchdringen".⁸ Die eigene kulturelle Überlegenheit soll also bewiesen und der Einfluss durch Verbreitung europäischer bzw. deutscher Bildung gestärkt werden. Die Berliner Türkei-Politik lautet dem zu folge: wirtschaftliche, militärische und politische Stärkung des osmanischen Reiches und Erhalt seiner Integrität⁹.

In diesem Sinne wurde auch die Beschäftigung mit dem Orient, bzw. der Türkei staatlich gefördert. Betrachten wir uns die Übersetzungen türkischer Literatur, so können wir für den Zeitraum 1859 bis 1918 ganze 30 Übersetzungen ins Deutsche feststellen¹⁰, die hauptsächlich von Turkologen angefertigt wurden. Interessant ist jedoch die Auswahl, die getroffen wurde. Ein bedeutender Anteil der übersetzten Werke

⁶ Vgl. dazu Kössler, Armin: "Die Besuche Kaiser Wilhelms II. in Konstantinopel (1889, 1898, 1917), in: Das Kaiserliche Palais in Istanbul und die deutsch-türkischen Beziehungen, hrsg. vom Generalkonsulat der BRD Istanbul, Istanbul 1989, S. 34. Trotz der Einwände Bismarcks "die Türkei sei keinen Knochen eines einzigen pommerschen Musketiers wert" (in: Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages 5.12.1876, 2. Leg.Per., IV. Session 1876, Bd. I, S.585) stimmt er schliesslich der Entsendung deutscher Militärberater in die Türkei sowie türkischer Offiziere nach Deutschland zur Reorganisation der osmanischen Armee zu, denn – so Bismarck. "Die Wehrhaftigkeit der Türkei sei im Hinblick auf das Zarenreich nicht gleichgültig" (vgl. Kössler, ebenda, S.34).

⁷ Kössler, ebenda, S.34.

⁸ Vgl. dazu Kreiser, Klaus: "Die Anfänge der deutsch-türkischen Hochschulbeziehungen", in: Das kaiserliche Palais in Istanbul und die deutsch-türkischen Beziehungen, S.45.

⁹ Vgl. Kössler, a.a.O., S. 37.

¹⁰ Angaben nach Güler, Kemal: Die Rezeption von Yaşar Kemal im deutschsprachigen Raum. Magisterarbeit, Heidelberg 1990, S. 155, 157.

ist von Autoren verfasst worden, die Hachtmann – mehr oder weniger treffend – als ‘Neuturaner’ bezeichnet¹¹ (Ahmet Hikmet, Halide Edip, Mehmet Emin).

Die politische Stömung des Turanismus, die von manchen Kreisen der osmanischen Türken propagiert wurde, die nach dem Verlust der europaischen Gebiete das Grossreich, nach Innerasien verlagert, neu gründen wollten, wurde besonders im 1. Weltkrieg von Deutschland unterstützt, dem an den ergiebigen Erdölfeldern in Baku gelegen war¹².

Ein zweiter Themenbereich, dem das Interesse Deutschlands galt, ist die türkische Volksliteratur, die in der Mehrheit von dem Orientalisten Georg Jacob übersetzt und in der Publikationsreihe ‘Türkische Bibliothek’ veröffentlicht wurde, teils zu eigenen Forschungszwecken aber auch im Interesse des Staates, zur kulturellen Erschliessung einer möglichen zukünftigen Einflussphaere. Georg Jacob und der deutsch-türkischen Waffenbrüderschaft im 1. Weltkrieg ist es zu verdanken, dass in den Jahren 1914-18 fast die Haelfte der für die Periode 1859-1918 registrierten Übersetzungen angefertigt werden, sechs davon fallen sogar auf das Jahr 1918¹³.

In der darauffolgenden Aera der Weimarer Republik 1919-1933 ist ein Rückgang der Übersetzungstaetigkeit festzustellen. Das Interesse Deutschlands an der Türkei hatte mit dem gleichzeitigen Zusammenbruch des Bismarck-Reiches und des osmanischen Vielvölker-Imperiums seine imperialistische Motivation verloren, der zuvor vorhandene Antrieb für die Beschaeftigung mit der türkischen Kultur hatte nachgelassen. Nur insgesamt zehn türkische Werke wurden ins Deutsche übersetzt¹⁴.

Für die Zeit des Nationalsozialismus 1935-45 sinkt diese Zahl sogar auf acht übersetzte Werke¹⁵. Das Beharren der jungen türkischen Republik auf Neutralitaet und seine Bereitschaft, politisch verfolgten Deutschen Asyl zu gewaehren, wirkte sich negativ auf die deutsch-türkischen Beziehungen aus.

Auch für die Periode 1945-1960 sind nur dreizehn Übersetzungen aus dem Türkischen festzustellen¹⁶. Es sind hauptsaechlich wissenschaftliche Übersetzungen für Wissenschaftler. Das zeigt sich sowohl bei der Auswahl der zu übersetzten Werke – Karagöz, die türkischen Tufan-Texte, das Tuti-name, Dedekorkut und abgesehen von einem Werk Necati Cumalis nur Autoren der Vorkriegs – und Kriegszeit – als auch in der Übersetzungsmethode, die kaum stilistisch-aesthetische Kriterien berücksichtigt, sondern rein wissenschaftlich-philologisch ist. Die Übersetzungen wurden

¹¹ Siehe dazu Hachtmann, Otto: Die türkische Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts, Leipzig 1916.

¹² Siehe dazu Pazarkaya, Yüksel: Rosen im Frost. Einblicke in die türkische Kultur. Unionsverlag Zürich 1989, S. 30.

¹³ Vgl. Güler, a.a.O., S. 9.

¹⁴ a.a.O., S. 159-61.

¹⁵ Ebenda.

¹⁶ Vgl. Hommel, Birgit: ‘Deutsche und deutschsprachige Neuerscheinungen über die Türkei seit 1945’, in: Zeitschrift für Kulturaustausch des Instituts für Kulturbeziehungen, Stuttgart 1962, Sonderheft I-2, Jahrgang 12, S. 246-50 und Pazarkaya, a.a.O., S. 225.

hauptsaechlich in Fachzeitschriften veröffentlicht. Bemühungen, unter dem deutschen Lesepublikum Interesse für die türkische Literatur zu wecken, mussten – wenn sie überhaupt unternommen wurden – am Desinteresse der deutschen Verlage scheitern. Die Türkei war im Nachkriegsdeutschland, das voll und ganz mit sich selbst beschaeftigt war, wieder einmal in weite Ferne, an die Pheripherie jeglichen Interesses gerückt.

Erst die sechziger Jahre bringen eine Wende. Zunehmende Arbeitskraefteverknappung in der BRD veranlasste die deutsche Regierung dazu, auf die Anwerbung auslaendischer, meist aus südeuropaischen und industriell wenig entwickelten Laendern stammenden Arbeitern zurückzugreifen. Anwerbeabkommen mit Spanien (1960), Griechenland (1960), der Türkei (1961) u.a. Laendern wurden unterzeichnet. Im Jahre 1963 trafen die ersten türkischen Arbeitskraefte in der BRD ein.

Auch die direkte Begegnung der Deutschen mit den Türken auf eigenem Territorium führte nicht dazu, seit alters vorhandene Vorurteile und Klischees abzubauen und Interesse für den ‘Anderen’ und dessen Kultur zu erwecken sondern dazu, dass Stereotypen, die die Türkenthematik über Jahrhunderte beherrschten, bewusst oder unbewusst erneut zum Tragen kamen.

Das Gefühl des Bedrohtseins durch die Türken, das in der europaischen Geschichte als militaerische und kulturelle Bedrohung existierte, und das durch den Niedergang des osmanischen Reiches und die Verdraengung der Türkei an die Peripherie der machtpolitischen Auseinandersetzungen seine Aktualitaet verloren hatte, erwacht von neuem. Die Türken werden aufgrund der Andersartigkeit alltaeglicher Lebensformen und kultureller Werthaltungen als Bedrohung der deutschen Kultur empfunden. Die daraus resultierenden beiderseitigen Schwierigkeiten einer sozialen Interaktion werden einseitig den Türken angelastet und münden in der Forderung nach ‘sozialer Integration’, die angeblich Konflikte verhindern soll, aber letztlich auf eine ‘Eindeutschung’ hinauslaeuft. Unterstützt werden solche Entwicklungen durch die Medien, die Türken als Unruhestifter und sozialen und politischen Unsicherheitsfaktor darstellen – Türken finden im allgemeinen im Zusammenhang mit Verbrechen, Asylantenzustrom, Terrorismus und Fundamentalismus Erwachnung – aber auch durch die repressive staatliche Auslaenderpolitik, die den Integrationsdruck verstaerkt¹⁷, und dazu führt, dass es zu einem zunehmenden Rückzug der Türken in die eigene kulturelle und vorwiegend religiöse Ghettowelt kommt¹⁸.

Die Tatsache, dass sich Deutsche von einem prozentual geringen Teil der Gesamtbevölkerung bedroht fühlen, zeigt auch, wie unsicher sie in Bezug auf ihre eigene Identitaet sein müssen. Zur Kompensierung dieser Unsicherheit, zur Selbstwertsteigerung tritt ein Überlegenheitsanspruch in Funktion, der seinen Ausdruck

¹⁷ Siehe dazu Decker, Frauke: Auslaender im politischen Abseits. Möglichkeiten ihrer politischen Beteiligung, Campus Verlag, Frankfurt 1982, s. 162.

¹⁸ Ebenda.

u.a. in Witzen findet¹⁹. Der 'Andere' wird diskriminiert, verachtet und verspottet, zum Kontrastbild des Selbstbildes, dessen Züge wir aus der Geschichte kennen²⁰:

"Alle Türken sind klein, schwarzhaarig, gewalttaetig²¹ und unzivilisiert, eben Barbaren. Und ein Barbar besitzt keine Kultur".

Deshalb darf es auch nicht verwundern, dass wir für den Zeitraum 1960-70 lediglich 15 Übersetzungen türkischer Literatur ins Deutsche feststellen können²², von denen fünf von dem Turkologen Brands und zwei von Pazarkaya stammen. Die Zahl geübter und sachkundiger Übersetzer aus dem Türkischen ist natürlich gering, aber ein Übersetzer wie Brands hat viel mehr übersetzt als die erwachten fünf Werke, allerdings für die Schublade. Denn das deutsche Verlagswesen, das in die freie Marktwirtschaft des Landes eingebunden ist, hat in der Regel kein Interesse an einer Literatur, deren Land und Volk auf wenig Interesse und Gegenliebe stossen²³. Ein Beispiel dafür ist die 'İnce Mehmet' – Übersetzung, die Brands schon 1959 an den Insel-Verlag geschickt hatte. In der ablehnenden Antwort des Verlages heisst es: Bei diesem Werk "handelt es sich um ein Buch, dessen Wert mehr in seiner folkloristischen Aussage als in seiner künstlerischen Gestalt liegt. Das Einzigartige und Raetselhafte, das ursprünglich Daemonische eines fernen Volkes, wie es uns in aussereuropaischen Werken entgegentritt, findet sich... in diesem Buch nicht"²⁴. "Vielleicht wird es ein anderer Verlag herausgeben, bei dem das Publikum nicht solche literarischen Erwartungen hat, wie gerade beim Insel-Verlag"²⁵. Die Antwort des Verlegers, die offen Zeugnis für die Bewertungsmaasstaebe aussereuropaischer Literaturen ablegt, scheint Aziz Nesin recht zu geben, der in einem Artikel über die Rolle des in Europa vorherrschenden Türkenbildes bei der Auswahl und Veröffentlichung von Übersetzungen türkischer Literatur schreibt: "Wenn in der Türkei ein Buch geschrieben würde, in dem religiöse Türken jeden Freitag ein drei Monate altes Maedchen abschlachten, mit dem Blut ihre religiösen Waschungen vollziehen und dann in der Moschee ihr Gebet verrichten, indem sie dabei einen Kopfstand machen, dann würde

¹⁹ Vgl. dazu u.a. Nierenburg, Jess: "Ich möchte das Geschwür loswerden". Türkenhass in Witzen in der Bundesrepublik Deutschland". In Fabula 25/1984, S. 229-238.

²⁰ Vgl. dazu Kula, Onur Bilge: Alman Kültüründe Türk İmgesi I, Ankara 1992, Bd. II, Ankara 1993, Bd. III, Ankara 1997; Özdemir, Edeltrud: "Das Bild vom anderen Land. Selbst- und Fremdbilder in Reiseberichten des 16. und 17. Jahrhunderts: Hans Dernschwam und Evliya Çelebi", in: Akten des 10. Internationalen Germanisten-Kongresses, Wien 2000, im Druck.

²¹ Sargut Şölçün stellt bei einer Untersuchung des türkischen Arbeiterimages in der deutschen Literatur fest, dass deutsche Frauen, die Türken heiraten wollen, davor gewarnt wurden, weil Türken ihre Frauen prügeln und sie zwaengen, ein Leben im Harem zu führen, vgl. dazu Öztürk, Ali Osman: Alman Orientalizmi. 19. Yüzyıl Alman Halk Kültüründe Türk Motifi. Vadi Yayınları, Ankara 2000, S. 20.

²² Siehe dazu Güler, a.a.O., S. 163-168.

²³ Vgl. Pazarkaya, a.a.O., S. 232.

²⁴ zitiert nach Güler, a.a.O., S. 35.

²⁵ zitiert nach Güler, a.a.O., S. 34 f.

dieses Werk sofort übersetzt werden²⁶". Literarische Werke, die vorhandene nationenbezogene Stereotypen und Klischees, d.h. die Erwartungshaltung von Verlagen und Leserpublikum bestaetigen, haben grössere Chancen, publiziert und gelesen zu werden. Dass der erwachte Roman Yaşar Kemals ein halbes Jahr spaeter vom Hinrich Scheffler-Verlag akzeptiert wurde, kann u.a. auch darauf zurückgeführt werden, dass die Türkei aufgrund der Ereignisse vom 27. Maerz 1960 (Millitaerputsch) aktuell geworden war. Fast jede Rezension des Romans enthielt Angaben über die Biographie des Autors, aber auch Hinweise auf die Empfehlung der Unesco²⁷.

Erst in den siebziger Jahren kann ein zahlenmaessiger Aufschwung der Übersetzungsaktivitaeten türkischer Literatur festgestellt werden. Der Grund dafür ist weniger in einer Veraenderung der Einstellung deutscher Verlage und Leser gegenüber türkischen Autoren zu suchen, als vielmehr in der Tatsache, das nun aus Türken und Deutschen bestehende Übersetzerteams und in Deutschland lebende Türken als Übersetzer auftreten und Verlage gründen, deren erstes Anliegen es ist, türkische Literatur in deutscher Sprache zu publizieren. Auf diesem Wege konnte eine relative Unabhaengigkeit von den grossen, marktbeherrschenden deutschen Verlagen erreicht werden.

Für den Zeitraum von 1970-80 registrieren wir insgesamt 38 Übersetzungen türkischer Literatur. Das bedeutet im Vergleich zum vorausgehenden Jahrzehnt eine Steigerung von mehr als zweihundert Prozent²⁸. Übersetzer sind, neben Turkologen wie Brands und Kappert, vor allem Pazarkaya, Ahmet Doğan, das Übersetzerteam Ümit Güney/Norbert Ney und Helga Dağyeli-Bohne/Yıldırım Dağyeli. Der 1977 von Ahmet Doğan gegründete Ararat-Verlag spezialisierte sich auf die Publikation türkischer Literatur in deutscher Übersetzung; aber auch Alternativverlage, wie z.B. Edition der 2, İko-Buchverlag, Buntbuch-Verlag u.a. veröffentlichten Übersetzungen; hauptsaechlich von Werken, die die Problematik der türkischen Arbeiter in der BRD behandelten²⁹. Nicht zuletzt muss auch der Unions-Verlag in Zürich angeführt werden, der die übersetzten Werke Yaşar Kemals überarbeiten liess und eine Publikation aller Werke dieses Autors in sein Programm aufnahm.

Ein Grund für das wachsende Interesse an Yaşar Kemal mag sein, dass er für den Literatur-Nobelpreis vorgeschlagen worden war und deshalb auf eine Resonanz auch beim deutschsprachigen Leserkreis hoffen konnte.

Mit welcher Voreingenommenheit jedoch – trotz all dieser positiven Entwicklungen – die türkische Literatur immer noch aufgenommen wird, offenbart sich im Covertext der Übersetzung von Yaşar Kemals Roman 'Binboğa Efsanesi', der die Orientalistin Petra Kappert zu folgender Kritik veranlasst: "... ob es freilich einer Werbung (für diesen Roman) bedarf, wie der von James Baldwin, die dem Cover des

²⁶ Vgl. dazu Aziz Nesins Artikel in: Sanat Olayı 2/1981, S. 70.

²⁷ Vgl. Güler, a.a.O., S. 36.

²⁸ Angaben nach Güler, a.a.O., S. 163-168.

²⁹ Vgl. Pazarkaya, a.a.O., S. 237-43.

vorliegenden Buches zu entnehmen ist, erscheint fraglich. Denn weder ist die Türkei – in der gegenwärtig trotz horrender Papierknappheit monatlich immer noch ungefähr 50 belletristische Werke gedruckt werden – ‘ein Land ohne Bildung’ – wie uns Baldwin weismachen möchte, noch ist da... lediglich ‘ein Mann wie Yaşar Kemal, der für Abermillionen Menschen schaffen und eine Sprache zu finden versucht, für die noch niemand das Wort erhoben hat!..’³⁰

Dahingestellt sein mag, ob die Aussagen, die der Covertext enthaelt, nur die klischeehaften Vorstellungen und Vorurteile des Verfassers über die Türkei zum Ausdruck bringen oder ob dieser nicht nur deshalb so ausgefallen ist, weil man sich bewusst war, dass ein Buch, das die schon vorhandenen Klischees und Erwartungen des Leserpublikums bestaetigt, sich besser verkauft.

Die zunehmende Tendenz bei den Übersetzungen türkischer Literatur in den siebziger Jahren haelt auch im folgenden Jahrzehnt an. In den Jahren 1980-92 wurden 156 Übersetzungen aus dem Türkischen publiziert³¹: vier Werke Fakir Baykurts, zwei von Ferit Edgü, sechzehn von Nazım Hikmet, acht von Yaşar Kemal, sieben von Aziz Nesin, zwölf von Aras Ören, sieben von Aysel Özakın, eins von Orhan Pamuk und verschiedene andere Werke der zeitgenössischen türkischen Literatur und in Deutschland lebender Autoren türkischer Sprache. Neben der quantitativen Zunahme der Übersetzungen können wir feststellen, dass diese vermehrt von Türken und deutsch-türkischen Übersetzerteams, aber auch von Deutschen, die keine Orientalisten sind, angefertigt werden.

Auch in der Haltung der renomierten Verlage scheint eine, wenn auch geringe Veraenderung vonstatten gegangen zu sein. Zwar wurden 46 dieser insgesamt 156 Übersetzungen vom Ararat-Verlag und nach dessen Schliessung vom Dağyeli-Verlag und 43 Werke von verschiedenen, oben schon erwahnten Alternativverlagen veröffentlicht, aber die grossen Verlage, wie z.B. Dtv, Fischer, Rowohlt u.a. sind immerhin mit 23 Übersetzungen aus dem Türkischen vertreten³². Die übrigen Übersetzungen erschienen in Kleinstverlagen und im Selbstverlag.

Alles in allem kann festgestellt werden, dass die Werke türkischer Autoren im Vergleich mit anderen Nationalliteraturen, wie z.B. der brasilianischen, beim deutschen Verlagswesen und Leser auf nur geringes Interesse stossen. Die Gründe dafür sind, wie wir aufzuzeigen versuchten, hauptsachlich bei dem in Deutschland vorherrschenden negativen Image der Türken und der türkischen Kultur zu suchen, das bis heute kaum nennenswerte Veraenderungen durchgemacht hat. Halten wir uns vor Augen, welche bedeutende Rolle das nationale Image eines Volkes bei allen internationalen Beziehungen und aussenpolitischen Entwicklungen spielen, sollte der Türkei, die bei zahlreichen Themen wie z.B. EU-Beitritt, Zypernkonflikt und den ‘armenischen

³⁰ Kappert, Petra: ‘Das Gefaengnis als Schule des Lebens’, in: FAZ, Nr. 168, 23.7.1980, S. 22, zitiert nach Güler, a.a.O., S. 58.

³¹ Vgl. Güler, a.a.O., S. 169-183.

³² Vgl. Güler, ebenda.

Genozit-Beschuldigungen’ mit den Auswirkungen des in Europa vorhandenen negativen Türkei-Bildes konfrontiert ist, daran gelegen sein, ihre Kulturpolitik unter diesem Aspekt neu zu überdenken.

Ein Schritt in diese Richtung waere die Förderung von Übersetzern und die Unterstützung von Verlagen, wie den oben erwahnten, die es sich als Kulturbotschafter zur Aufgabe gemacht haben, türkische Literatur im Ausland bekannt zu machen.

Musa Yaşar Sağlam
Hacettepe Üniversitesi

Zur Rezeption der deutschen Literatur in der Türkei

Abstract

The subject of this paper is the translation of the German literary texts of the 20th Century into Turkish. This study focuses in two main topics:

1. The priority given to the translation of the works of certain German authors and the translation criteria of the German literary works,
2. the fame of the German authors amongst Turkish readers.

Key Words

Translation, culture, reception, German literature.

Es handelt sich in diesem Beitrag darum, auf die türkischen Übersetzungen aus der deutschen Literatur des 20. Jahrhunderts einzugehen und das Thema von unterschiedlichen Gesichtspunkten aus zu behandeln.

Zwar geht die Geschichte der Übersetzung in der Türkei sicher noch viel weiter zurück, doch die ersten organisierten Übersetzungsarbeiten erfolgten am Anfang des 18. Jahrhunderts in der Lale Devri. Dabei handelte es sich um Übersetzungen aus den Bereichen Geschichte und Wissenschaft. Literarische Übersetzungen jedoch tauchen relativ später, erst am Anfang des 19. Jahrhunderts auf. Es wurden Werke aus verschiedenen europäischen Sprachen, besonders die von französischen Klassikern übersetzt. Ausserdem nahmen die Übersetzungsarbeiten in der Tanzimat-Periode stark zu, was auf die europäische Orientierung des türkischen Staates zurückzuführen ist, die sozusagen eine Art Rettung aus der politischen, wirtschaftlichen und militärischen Schwäche darstellte, in die der Staat nach der Niederlage vor Wien (1697) geraten war. Übersetzungen aus der deutschen und englischen Literatur wurden auch gemacht, doch zahlenmässig lagen sie weit hinter den Übersetzungen aus dem Französischen zurück. Erst am Anfang des 20. Jahrhunderts, zusammen mit den sich immer mehr intensivierenden bilateralen Beziehungen mit Deutschland wuchs auch das Interesse für die deutsche Sprache und Literatur.

Nach diesen einleitenden Worten gehen wir jetzt zur Untersuchung über, die sich auf zwei Schwerpunkte konzentriert:

- Erstens, Übersetzungsprioritäten und Übersetzungskriterien der deutschsprachigen Werke

- und zweitens, Bekanntheit der deutschen Schriftsteller unter türkischen Lesern.

Ein paar Worte, wie ich den Korpus zusammenstellte. Zu diesem Zweck wurden die Studie von Gürsel AYTAÇ, die die bis 1994 erschienenen Übersetzungen beinhaltet (vgl. AYTAÇ 1994), und die Kartei der Millî Kütüphane (Staatsbibliothek) herangezogen. Desweiteren wurden die Jahreskataloge, in denen die einzelnen Verlagshäuser und jeweils darunter die bei ihnen erhältlichen Bücher aufgeführt sind, durchgegangen. An dieser Stelle möchte ich jedoch bemerken, dass der Bestand der Staatsbibliothek nicht aktuell ist. Zwar haben die Druckereien gesetzmässig von den Büchern und Zeitschriften, die sie drucken, ein Exemplar an die Staatsbibliothek abzugeben. Doch kommen viele Druckereien dieser Verpflichtung nicht nach und ziehen es vor, die hierfür festgesetzte geringe Geldstrafe von 50 türkische Lira (ungefähr 10 Pfennig) für je Buch zu bezahlen. In diesem Zusammenhang möchte ich erwähnen, dass vor kurzem das Gesetz für Urheberrechte (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu) den gegenwärtigen Umständen entsprechend verändert worden ist (vgl. Resmî Gazete vom 03.03.2001, Nummer: 24335). Das neue Gesetz sieht für solche Zuwiderhandlungen relativ höhere bzw. abschreckende Geldstrafen vor.

Die Übersetzungsarbeiten wurden bis in die 70'er Jahre hinein hauptsächlich vom Erziehungs- und Kulturministerium betrieben. Diese Arbeiten nahmen mit der Gründung des Ausschusses für Urheberrecht und Übersetzung (Telif ve Tercüme Heyeti) im Jahre 1924 stark zu und hatten in den 50'er Jahren unter der Leitung des damaligen Erziehungsministers Hasan Ali YÜCEL, Nurullah ATAÇ und Sabahattin EYÜBOĞLU ihre Blütezeit. Es stand nämlich fest, dass die Übersetzung der entsprechende Weg war, durch den eine ausländische Literatur in einem Land zur Rezeption gelangen konnte (vgl. CEMAL 1989). Zwischen 1940-50 wurden 604 Werke aus der europäischen Literatur ins Türkische übersetzt. 90 davon waren aus der deutschen Literatur.

Diese einem staatlichen Programm entsprechend gestaltete und geführte Übersetzungsbewegung hatte jedoch etwas Ausserordentliches an sich. Es handelte sich nämlich in erster Linie um die Übersetzung der repräsentativen Werke bzw. der Klassiker der Weltliteratur, die neue Horizonte erschliessen, neue Welten öffnen sollten.

Mit dem Erstarken des privaten Unternehmens jedoch erweiterte sich auch die Sphäre der zu übersetzenden Werke. Es wurde angefangen, auch Trivialliteratur zu übersetzen und zu drucken, von der man sich erhoffte, dass sie sich leichter verkaufen liesse. Hierzu können wir Johannes Mario Simmel als Beispiel anführen. Unter den zeitgenössischen Schriftstellern, deren Werke ins Türkische übersetzt werden, steht er mit 21 Werken an vierter Stelle. Da die Verlagshäuser primär an Gewinn denken, geht es ihnen in erster Linie darum, solche Bücher übersetzen zu lassen und zu drucken, die in relativ kurzer Zeit möglichst viele Auflagen erreichen können, mit anderen Worten, jene Bücher übersetzen zu lassen und zu drucken, die im voraus versprechen, Bestseller zu werden.

Ein weiterer Punkt, der bei der Wahl der zu übersetzenden Werke als Kriterium dient, ist der Bekanntheitsgrad des Schriftstellers. Der Nobelpreis für Literatur gibt hierfür einen wichtigen Massstab ab. Ich darf das hier Gesagte noch durch folgendes Beispiel unterstreichen. Von Heinrich BÖLL, dem 1972 für seinen Roman "Gruppenbild mit Dame" (1971) der Literatur-Nobelpreis verliehen wurde, sind insgesamt 17 Werke ins Türkische übersetzt worden. Aus der unten folgenden Tabelle (I) wird ersichtlich, dass das Jahr 1972 für die Übersetzung der Werke BÖLLs sozusagen eine Art Schwelle darstellt.

Tabelle I

Das Interesse der türkischen Leser an BÖLL in dreijährigen Zeiträumen vor und nach dem Erhalt des Literatur-Nobelpreises

Zeitraum	Zahl der übersetzten Werke	Zahl der neuen Auflagen
1969-1971	1	2
1972-1974	4	13

Während zwischen 1969-1971 nur ein einziges Werk von BÖLL ins Türkische übersetzt wurde, wurden zwischen 1972-1974 vier Werke übersetzt. Wie stark das Interesse der türkischen Leser an BÖLL wuchs, lässt sich viel deutlicher erblicken, wenn wir die Zahl der neuen Auflagen der bereits ins Türkische übersetzten Werke in den besagten Zeiträumen miteinander vergleichen. Während zwischen 1969-1971 nur zwei neue Auflagen erschienen, erschienen zwischen 1972-1974 dreizehn neue Auflagen. Dazu möchte ich noch hinzufügen, dass das Interesse an BÖLL in anderen Ländern nicht weniger ist. Seine Werke wurden in 18 verschiedene Sprachen übersetzt (vgl. LENNARTZ 1974).

Nun kann ich auf die Frage eingehen, welche deutschen Schriftsteller den türkischen Lesern bekannt sind. Die Zahl der übersetzten Werke und die Zahl der Auflagen der jeweiligen Autoren werden uns darüber einen Überblick verschaffen. Aus der unten folgenden Tabelle (II), in welcher unter vielen die ersten 13 Autoren mit der höchsten Übersetzungs- und Gesamtauflagenzahl aufgelistet sind, wird ersichtlich, dass Bertolt BRECHT mit 40 Übersetzungen den ersten Platz belegt. An zweiter Stelle sehen wir Stefan Zweig mit 31 Übersetzungen und an dritter Stelle Hermann HESSE mit 25 Übersetzungen. Diesen folgen Johannes Mario SIMMEL mit 21, Heinrich BÖLL mit 17, Franz KAFKA mit 17 Übersetzungen u.a..

Tabelle II

Quantitative und autorbedingte Aufstellung der türkischen Übersetzungen aus der deutschen Literatur des 20. Jahrhunderts

Vor- und Zuname Der übersetzten Autoren	Übersetzte Werke	Zahl der Gesamtauflagen
B. BRECHT	40	74
S. ZWEIG	31	57
H. HESSE	25	42
J. M. SIMMEL	21	50
H. BÖLL	17	48
F. KAFKA	17	53
E. M. REMARQUE	13	28
F. DÜRRENMATT	13	23
E. CANETTI	11	13
M. FRISCH	10	13
T. MANN	10	19
A. SEGHERS	8	13
R. M. RILKE	7	11

Die Reihenfolge ändert sich jedoch, wenn wir die Zahl der Gesamtauflagen in Betracht nehmen. Zwar belegen BRECHT mit 74 Auflagen wiederum den ersten und ZWEIG mit 57 Auflagen den zweiten Platz, doch rückt KAFKA mit 53 Auflagen an die dritte Stelle vor. Diesen folgen SIMMEL mit 50 Auflagen, BÖLL mit 48, HESSE mit 42 Auflagen u.a..

Damit zusammenhängend möchte ich noch erwähnen, dass die meisten Werke eine oder zwei, höchstens drei Auflagen haben. Es gibt aber auch Ausnahmen: "Der Prozess" von KAFKA hat 10 Auflagen, "Siddharta" von HESSE 10, "Es muss nicht immer Kaviar sein" von SIMMEL 7 Auflagen u.a..

Wenn wir die Zahl der übersetzten Werke mit der Zahl der Auflagen vergleichen, so werden wir feststellen, dass die übersetzten Werke von KAFKA im Durchschnitt drei (3,1) Auflagen haben. Ein ähnliches Vorkommen ist auch bei BÖLL (2,8), SIMMEL (2,3) und REMARQUE (2,1) zu beobachten. Auch ihre Werke haben im Durchschnitt über zwei Auflagen.

In diesem Zusammenhang wäre es interessant, die aus dem Deutschen ins Türkische übersetzten literarischen Werke nach Gattung und Übersetzungszahl tabellarisch einzuklassifizieren (vgl. Tabelle III).

Tabelle III

Literarische Übersetzungen
aus dem Deutschen ins Türkische in Zahlen¹⁾

Romane	72
Erzählungen, Essays, Novellen	35
Schauspiele	21
Lyrik	12
Briefe	9

Wie auch die Tabelle verdeutlicht, bilden Romane mit 72 Übersetzungen den Hauptanteil der übersetzten Werke. Doch schon bei der nächsten Gattung sinkt die Zahl relativ stark. Es liegen im Türkischen 35 Erzählungen, Essays und Novellen vor. Die Übersetzung deutscher Schauspiele hat mit 21 Übersetzungen bereits Tradition. Dabei handelt es sich in erster Linie um Dramen von Brecht und Dürrenmatt, sozusagen von Schriftstellern der näheren Vergangenheit. Die Lyrik plaziert mit 12 Werken den vierten Platz. Und die Zahl der Werke, bei denen es sich um Briefe handelt, beläuft sich auf 9.

Bei der Untersuchung der Auflagenzahl der aus der deutschen Literatur ins Türkische übersetzten einzelnen Werke fiel mir etwas Sonderbares auf. Die Auflagenzahl der Werke zeigte ein stark schwankendes Verhältnis. Es handelte sich um solche Fälle, bei denen -im Unterschied zu BÖLL, dem 1972 der Literatur-Nobelpreis verliehen wurde- der Grund des relativ starken Anstieges der Gesamtauflagenzahl der übersetzten Werke nicht auf den ersten Blick zu erkennen war. Bei der näheren Untersuchung stellte sich heraus, dass es sich bei diesen Autoren um solche handelte, die sich in ihren Werken besonders mit Themen sozialen und gesellschaftlichen Inhalts befassten. Und die Zeiträume, in denen die Auflagenzahl ihrer Werke einen grossen Anstieg verzeichnete, fallen mit den Militärputschen zusammen. Aus der unteren Tabelle (IV) wird ersichtlich, dass in den fünf Jahren unmittelbar nach dem Militärputsch am 12. September 1980 im Vergleich zu den fünfjährigen Zeiträumen davor und danach die Auflagenzahl der übersetzten Werke relativ stark anstieg bzw. einen grossen Sprung machte.

¹⁾ Ausser den folgenden Gattungen untergeordneten Werken liegen im Türkischen noch viele Übersetzungen vor, bei denen es sich hauptsächlich um Studien, Reiseberichte, Tagebücher, Puppenspiele, Kinderbücher u.a. handelt.

Tabelle IV

Verhältnis von Auflagenzahl und Leserinteresse
an BÖLL, BRECHT, DÜRRENMATT und KAFKA

(fünf Jahre vor und nach dem Militärputsch am 12. September 1980)

Zeitraum	BÖLL	BRECHT	DÜRRENMATT	KAFKA
1975-1979	-	16	2	1
1980-1984	9	20	5	11
1985-1989	2	10	2	6

Während die Auflagenzahl der übersetzten Werke von BÖLL, BRECHT, DÜRRENMATT und KAFKA in dem fünfjährigen Zeitraum vor dem Militärputsch der Reihe nach sich auf 0, 16, 2 und 1 belief, erhöhte sie sich innerhalb von fünf Jahren ab dem Militärputsch der Reihe nach auf 9, 20, 5 und 11, um in den nachfolgenden fünf Jahren der Reihe nach wieder auf 2, 10, 2 und 6 zu sinken.

Ein ähnliches Vorkommen gilt auch für den Militärputsch am 27. Mai 1960 und das Memorandum am 12. März 1971. Besonders hervorstechend ist die Auflagenzahl der übersetzten Werke von BRECHT. Die einzelnen Angaben hierzu sind in folgender Tabelle (V) zusammengestellt.

Tabelle V

Verhältnis von Auflagenzahl und Leserinteresse an BRECHT

(fünf Jahre vor und nach dem Militärputsch am 27. Mai 1960

und dem Memorandum am 12. März 1971)

Zeitraum	BRECHT
1955-1959	1
1960-1964	10
1966-1970	5
1971-1975	9

Während in dem fünfjährigen Zeitraum vor dem Militärputsch am 27. Mai 1960 nur eine einzige Auflage zu verzeichnen ist, steigt diese Zahl innerhalb von fünf Jahren ab dem Militärputsch am 27. Mai 1960 auf 10. Das Fallen und Steigen der Auflagenzahl seiner Werke ist auch charakteristisch für das Memorandum am 12. März 1971. Während in dem fünfjährigen Zeitraum vor dem Memorandum die Auflagenzahl sich auf 5 belief -die ja von 10 auf diese Zahl gesunken war-, erhöhte sie sich im fünfjährigen Zeitraum ab dem Memorandum auf 9.

Wenn wir bedenken, dass das enorme Steigen der Auflagenzahl der Werke unmittelbar nach einem Militärputsch seine Erklärung im Wirtschaftsprinzip von Angebot und Nachfrage findet, so können wir aus dieser Analyse die Folgerung ziehen, dass zwar die Handlungsfreiheit von Menschen eingeschränkt werden kann, doch die Menschen als eine Gegenreaktion auf diesen Druck sich der geistigen Ebene zuwenden, um sich viel entschiedener mit den sozialen und gesellschaftlichen Problemen weiterzubefassen. Diese Folgerung dürfte jedoch meines Erachtens nicht nur in bezug auf die Übersetzungen aus der deutschen Literatur, sondern auch auf die Übersetzungen aus anderen Literaturen ins Türkische und schliesslich sogar in bezug auf die authentisch türkische Literatur Geltung haben.

Ein Punkt, der für mich von Bedeutung ist und auf den ich hier eingehen möchte, ist die Frage, welcher grossen Wert man dem Übersetzer und dem Übersetzen in der Türkei beimisst. Bevor wir uns mit den gegenwärtigen Verhältnissen in der Türkei befassen, möchte ich Ihnen kurz die Umstände im Ausland vorstellen. Wie für viele von uns bekannt ist, wird der Übersetzungstätigkeit in Japan, Finnland, Schweiz, Deutschland und vielen anderen Ländern eine grosse Bedeutung beigemessen. Welchen grossen Wert sie dem Übersetzer und dem Übersetzen beilegen, lässt sich daran messen,

- dass für die einzelnen Werke mehrere Übersetzungen vorliegen. Z.B.: Im Japanischen gibt es 24 verschiedene Übersetzungen von "Die Leiden des jungen Werther" von Johann Wolfgang von GOETHE,
- dass auf dem Buchumschlag sowohl der Name des Schriftstellers als auch der des Übersetzers genannt werden und
- dass auf der Rückseite des Buchumschlages sowohl der Schriftsteller als auch der Übersetzer kurz vorgestellt werden.

Und nun zurück zum Stand der Dinge in der Türkei. Leider sehen die hiesigen Umstände ganz anders aus. Die meisten Werke aus der deutschen Literatur haben nur eine einzige oder höchstens zwei verschiedene Übersetzungen. Es gibt jedoch vereinzelte Werke, für die im Türkischen mehrere bzw. mehr als zwei Übersetzungen vorliegen: für das Werk "Siddharta" von HESSE gibt es im Türkischen 5 verschiedene Übersetzungen, für das Werk "Die Verwandlung" von KAFKA 5 verschiedene Übersetzungen und für das Werk "Im Westen nichts Neues" von REMARQUE 4 verschiedene Übersetzungen u.a.. Bei den meisten Übersetzungen steht der Name des Übersetzers nicht einmal auf dem ersten Titelblatt, geschweige denn auf dem Buchumschlag. Dabei kann von einer kurzen Vorstellung des Übersetzers auf der Rückseite des Buchumschlages nicht einmal die Rede sein. In diesem Zusammenhang möchte ich jedoch betonen, dass das Übersetzen in den o.g. Ländern als ein Beruf ausgeübt werden kann bzw. der Übersetzer davon seinen Lebensunterhalt bestreiten kann. In der Türkei dagegen wird das Übersetzen hauptsächlich als eine Nebenarbeit betrieben, denn alleine damit kann man sein Brot nicht verdienen.

Was die Übersetzer betrifft, wenn es sich um Übersetzungen aus der deutschen Literatur handelt, so belegt Kâmuran ŞİPAL mit 35 Übersetzungen den ersten Platz. An

zweiter Stelle sehen wir Burhan ARPAD mit 28 Übersetzungen und an dritter Stelle Ahmet CEMAL mit 24 Übersetzungen. Diesen folgen Ahmet ARPAD, Behçet NECATİGİL, Zeyyat SELİMOĞLU u.a..

Das Erfreuliche ist jedoch, dass es neben den oben genannten Übersetzern wie Ahmet CEMAL und Zeyyat SELİMOĞLU, die alle beide Juristen sind, auch eine Reihe von Philologen bzw. Lehrkräften an den Universitäten gibt, die sich Mühe geben, im wissenschaftlichen Sinne Werke aus der deutschen Literatur ins Türkische zu übersetzen, und sich auch für die Übersetzungswissenschaft interessieren.

Ich habe in diesem Artikel versucht, die türkischen Übersetzungen aus der deutschen Literatur des 20. Jahrhunderts zahlenmässig aufzustellen. Allein eine rein quantitative Aufstellung, aus der die zahlenmässige Anhäufung von Übersetzungen hervorgeht, ist jedoch für die Frage der Rezeption ungenügend. Man müsste hierfür eine umfassende stilistische Studie vornehmen und die türkischen Übersetzungen aus der deutschen Literatur textanalytisch und übersetzungskritisch behandeln. Zu unserer Freude wurden während der zweitägigen Kolloquien zahlreiche Vorträge gehalten, die hierfür ein gutes Beispiel liefern.

Das Thema der Rezeption der deutschen Literatur in der Türkei konnte hier nur angedeutet, nicht umrissen werden. Doch hoffe ich, dass dieser Beitrag zur weiteren Diskussion dieses Themas anregt.

Literaturverzeichnis

- AYTAÇ, Gürsel (1994): *Çağdaş Alman Edebiyatı*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- LENNARTZ, Franz (1974): *Deutsche Dichter und Schriftsteller unserer Zeit*. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart.
- Resmî Gazete: vom 03.03.2001, Nummer: 24335.
- CEMAL, Ahmet (1989): *Übersetzungsleistung und Übersetzungskritik in der Türkei*. In: Übersetzer - Workshop, Ankara.

Kulturtransfer und Konflikte zwischen dem Eigenen und Fremden in der literarischen Übersetzung

Einleitung

Das Ziel dieses Beitrages ist, Einblicke in die "kulturwissenschaftliche Betrachtungsweise" des literarischen Übersetzens zu geben und die literaturwissenschaftliche Blickrichtung des Kulturtransfers zu erweitern. Die Konflikte, die der Übersetzer beim Übersetzen und der Leser beim Lesen in der Konstruktion des Fremden und des Eigenen erleben, bilden in der vorliegenden Arbeit den Ausgangspunkt. Hier wird insbesondere vom "weiten Übersetzungsbegriff" ausgegangen, der von Doris Bachmann-Medick vertreten wurde und auf kulturtheoretische Problemfelder weist¹. Auf diesen "weiten Übersetzungsbegriff" bezogen sind im Sammelband "Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen", den die selbe Autorin im Jahre 1997 herausgegeben hat, vier Themenbereiche als Gegenstand der Übersetzungsforschung dargelegt worden. In dieser Darlegung werden die Disziplinen genannt, die man bis heute kaum mit der traditionellen Übersetzungsforschung in Beziehung setzte: Reisebeschreibung, Schreiben zwischen Kulturen, Ethnographie und Kulturtheorie². In diesen Themenbereichen kommt öfters zum Ausdruck, dass insbesondere das literarische Übersetzen nicht nur eine rein sprachliche/philologische/linguistische Übertragung von einer Ausgangssprache in die Zielsprache ist, sondern dass sich auch beim literarischen Übersetzen ein Kulturtransfer vollzieht, wobei die philologische Arbeit nicht ganz ausser Acht gelassen wird und unser Blick auf die Repräsentation der Fremdkultur in einer anderen Kultur gerichtet wird.

Wenn insbesondere von einer Reisebeschreibung, bei der der Berichtende und der Beschreibende sowohl ethnologisch als auch literarisch seine Fremderfahrungen mit einer Darstellungsautorität³ und mit rhetorischen Erzählstrategien erzählt, die Rede ist, geht es um einen Transfer der fremdkulturellen Rituale, Symbole, Traditionen und Denkweisen, was auch bei der literarischen Übersetzung der Fall ist. Die fremde Kultur wird beim literarischen Übersetzen mit den Erzählstrategien des Übersetzers des

¹ Vgl. Doris Bachmann-Medick. "Einleitung: Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen". In: Doris Bachmann-Medick (Hrsg.) *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1997. S.2

² Vgl. Doris Bachmann-Medick (Hg.) *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1997

³ Vgl.ebd. S.1-19.

zweiter Stelle sehen wir Burhan ARPAD mit 28 Übersetzungen und an dritter Stelle Ahmet CEMAL mit 24 Übersetzungen. Diesen folgen Ahmet ARPAD, Behçet NECATİGİL, Zeyyat SELİMOĞLU u.a..

Das Erfreuliche ist jedoch, dass es neben den oben genannten Übersetzern wie Ahmet CEMAL und Zeyyat SELİMOĞLU, die alle beide Juristen sind, auch eine Reihe von Philologen bzw. Lehrkräften an den Universitäten gibt, die sich Mühe geben, im wissenschaftlichen Sinne Werke aus der deutschen Literatur ins Türkische zu übersetzen, und sich auch für die Übersetzungswissenschaft interessieren.

Ich habe in diesem Artikel versucht, die türkischen Übersetzungen aus der deutschen Literatur des 20. Jahrhunderts zahlenmässig aufzustellen. Allein eine rein quantitative Aufstellung, aus der die zahlenmässige Anhäufung von Übersetzungen hervorgeht, ist jedoch für die Frage der Rezeption ungenügend. Man müsste hierfür eine umfassende stilistische Studie vornehmen und die türkischen Übersetzungen aus der deutschen Literatur textanalytisch und übersetzungskritisch behandeln. Zu unserer Freude wurden während der zweitägigen Kolloquien zahlreiche Vorträge gehalten, die hierfür ein gutes Beispiel liefern.

Das Thema der Rezeption der deutschen Literatur in der Türkei konnte hier nur angedeutet, nicht umrissen werden. Doch hoffe ich, dass dieser Beitrag zur weiteren Diskussion dieses Themas anregt.

Literaturverzeichnis

- AYTAÇ, Gürsel (1994): *Çağdaş Alman Edebiyatı*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- LENNARTZ, Franz (1974): *Deutsche Dichter und Schriftsteller unserer Zeit*. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart.
- Resmî Gazete: vom 03.03.2001, Nummer: 24335.
- CEMAL, Ahmet (1989): *Übersetzungsleistung und Übersetzungskritik in der Türkei*. In: Übersetzer - Workshop, Ankara.

Kulturtransfer und Konflikte zwischen dem Eigenen und Fremden in der literarischen Übersetzung

Einleitung

Das Ziel dieses Beitrages ist, Einblicke in die "kulturwissenschaftliche Betrachtungsweise" des literarischen Übersetzens zu geben und die literaturwissenschaftliche Blickrichtung des Kulturtransfers zu erweitern. Die Konflikte, die der Übersetzer beim Übersetzen und der Leser beim Lesen in der Konstruktion des Fremden und des Eigenen erleben, bilden in der vorliegenden Arbeit den Ausgangspunkt. Hier wird insbesondere vom "weiten Übersetzungsbegriff" ausgegangen, der von Doris Bachmann-Medick vertreten wurde und auf kulturtheoretische Problemfelder weist¹. Auf diesen "weiten Übersetzungsbegriff" bezogen sind im Sammelband "Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen", den die selbe Autorin im Jahre 1997 herausgegeben hat, vier Themenbereiche als Gegenstand der Übersetzungsforschung dargelegt worden. In dieser Darlegung werden die Disziplinen genannt, die man bis heute kaum mit der traditionellen Übersetzungsforschung in Beziehung setzte: Reisebeschreibung, Schreiben zwischen Kulturen, Ethnographie und Kulturtheorie². In diesen Themenbereichen kommt öfters zum Ausdruck, dass insbesondere das literarische Übersetzen nicht nur eine rein sprachliche/philologische/linguistische Übertragung von einer Ausgangssprache in die Zielsprache ist, sondern dass sich auch beim literarischen Übersetzen ein Kulturtransfer vollzieht, wobei die philologische Arbeit nicht ganz ausser Acht gelassen wird und unser Blick auf die Repräsentation der Fremdkultur in einer anderen Kultur gerichtet wird.

Wenn insbesondere von einer Reisebeschreibung, bei der der Berichtende und der Beschreibende sowohl ethnologisch als auch literarisch seine Fremderfahrungen mit einer Darstellungsautorität³ und mit rhetorischen Erzählstrategien erzählt, die Rede ist, geht es um einen Transfer der fremdkulturellen Rituale, Symbole, Traditionen und Denkweisen, was auch bei der literarischen Übersetzung der Fall ist. Die fremde Kultur wird beim literarischen Übersetzen mit den Erzählstrategien des Übersetzers des

¹ Vgl. Doris Bachmann-Medick. "Einleitung: Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen". In: Doris Bachmann-Medick (Hrsg.) *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1997. S.2

² Vgl. Doris Bachmann-Medick (Hg.) *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1997

³ Vgl.ebd. S.1-19.

Ausgangstextes in die Zielkultur und –sprache übersetzt, dabei werden die fremden Kulturalien auch transferiert, die der Ausgangskultur eigen sind. Davon ausgehend kann man die literarische Übersetzung auch als eine Art "writing culture" bezeichnen, was von Bachmann-Medick als ein Diskurs angesehen wird, der keinem gehört⁴; sowie "writing culture" und die Beschreibung der Kulturen weder der Ethnographie noch der Literatur gehören, sondern sich zwischen den Disziplinen befinden, könnte man auch die literarische Übersetzung⁵ nicht nur der Literaturwissenschaft, Kulturwissenschaft oder Übersetzungswissenschaft zurechnen, sondern man kann sie im Schnittpunkt zwischen diesen Disziplinen verorten; denn Übersetzungsanalyse ist zugleich immer auch wegen des soziokulturellen und kulturgeschichtlichen Hintergrunds eine kulturwissenschaftliche Analyse. In diesem Rahmen wurde von Bachmann-Medick "eine kulturwissenschaftliche Wende in der Übersetzungswissenschaft"⁶ im obengenannten Buch vorangetrieben, in dieser Wende spielen die Ethnologie und die Kulturwissenschaft eine grosse Rolle.

Wie ich früher erwähnt habe, geht es bei einer literarischen Übersetzung auch um einen Kulturtransfer, die Ausgangskultur wird vom Übersetzer in das zielliterarische System und in das zielkulturelle Polysystem transferiert. Was geschieht dabei? Bei diesem Transfer vollziehen sich viele verschiedene Vorgänge im Übersetzer, seine Entscheidungen für die Entsprechung des von ihm in seiner Muttersprache gefundenen Wortes für das "fremdkulturelle Wort" spielen eine grosse Rolle; die Übersetzbarkeit des fremdkulturellen Wortes, des fremdkulturellen Ausdrucks oder des fremdkulturellen Diskurses führt den Übersetzer manchmal auf kulturwissenschaftlicher Ebene zu Schwierigkeiten; er muss sich Gedanken darüber machen, ob das extrinsisch oder intrinsisch Fremde dem Eigenen entspricht, ob der fremde Diskurs im zielkulturellen Polysystem als ein schon vorhandener Diskurs existiert oder mit der Übertragung des neuen Diskurses neue Denkweisen konstruiert werden, beispielsweise der Diskurs des deutschen Idealismus in der Klassik in Goethes "Die Leiden des jungen Werthers". Die Übersetzbarkeit des fremdkulturellen Diskurses hängt von der Existenz eines entsprechenden Diskurses im zielsprachlichen Diskurs ab. Nur auf diese Weise können die Leseerwartungen des zielsprachlichen Lesers erfüllt oder nicht erfüllt werden, sonst gerät er in manche Konflikte zwischen dem Fremden und dem Eigenen. Mit der Übertragung des fremdkulturellen Diskurses in den zielsprachlichen Diskurs werden viele Veränderungen im zielsprachlichen Polysystem vollzogen: der Literat spricht und schreibt im neu konstruierten Diskurs, was wir die kreative Seite der literarischen Übersetzung nennen könnten. Wir können sagen, dass das Eigene beim literarischen

⁴ Vgl. Doris Bachmann-Medick: "Writing Culture. Ein Diskurs zwischen Ethnologie und Literaturwissenschaft". In: Kea 4/1992. S.1.

⁵ Für weitere Informationen über die literarische Übersetzung siehe: Gürsel Aytac: "Über die literarische Übersetzung". In: Diyalog. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik. Ankara: Alman Kültür Merkezi. 1997. S.189-194.

⁶ Vgl. Doris Bachmann-Medick: "Einleitung: Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen". In: Doris Bachmann-Medick (Hg.) Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1997. S.1.

Übersetzen immer wieder neu mit dem Fremden verglichen und das Fremde auch neu konstruiert wird.

Dem Übersetzer fällt auch eine ethnologische und kulturwissenschaftliche Aufgabe zu, erstens, weil der Autor sein Werk aus ethnologischen und kulturwissenschaftlichen Ansätzen ausgehend geschrieben haben kann, zweitens weil das zu übersetzende literarische Werk in einer bestimmten Kultur verortet wird. In diesem Sinne erwartet Hanna Risku von einer Übersetzer- und Dolmetscherausbildung die Vermittlung der Fähigkeit, begriffliche Strukturen sowie soziale Werte und Verhaltensweisen zweier Kulturen zu erfassen, zu vergleichen und das Wissen darüber auch einzusetzen⁷. Das nennt Risku Kulturkompetenz, die ein Teil der Übersetzungskompetenz ist und Interaktionstraining d.h. Wahrnehmungs-, Denk- und Urteilstraining verlangt⁸.

In dieser Hinsicht erwähnte Nida die Perspektiven einer Übersetzungswissenschaft, die die Kulturgeschichte, Anthropologie, Philologie usw. vereinigt⁹. Auch Werner Koller sah "die Übersetzungswissenschaft als Kulturwissenschaft"¹⁰.

Aus diesen Gründen ausgehend werden in dieser Arbeit zwei Texte aus kulturwissenschaftlicher Perspektive analysiert und dabei die Konflikte, die der Übersetzer bei der Konstruktion des Eigenen und des Fremden erlebt hat, zum Ausdruck gebracht. Das erste Werk ist Goethes "Die Leiden des jungen Werthers", das zweite Werk ist Barbara Frischmuths "Das Verschwinden des Schattens in der Sonne".

Kulturtransfer und Konflikte in der Übersetzung von Goethes "Die Leiden des jungen Werthers"

Der Briefroman Goethes "Die Leiden des jungen Werthers" (1774) ist im Jahre 1997 (erste Auflage 1992) ins Türkische übersetzt. Der Kulturtransfer vollzieht sich schon darin, dass der Roman ins Türkische übersetzt wurde und die klassische Epoche auch mit ihren kulturellen Eigenschaften und dem fremden Diskurs in die Zielkultur übertragen wurde.

In der Übersetzung des Romans ins Türkische fällt auf, dass der Übersetzer insbesondere in Schwierigkeiten mit dem Diskurs des deutschen Idealismus geraten ist. Die Diskurs-übertragung wurde auch von Kurt Mueller-Vollmer thematisiert und problematisiert, wobei er Beispiele dafür gibt, "wie man nicht übersetzt"¹¹. Er stellte die Frage, welcher Diskurs dem französischen Übersetzer der Texte Fichtes, Schellings und

⁷ Vgl. Hanna Risku. Translatorische Kompetenz. Kognitive Grundlagen des Übersetzens als Expertentätigkeit. Tübingen: Stauffenburg. 1998. S.57.

⁸ Vgl.ebd. 57.

⁹ Vgl. Friedmar Apel. Literarische Übersetzung. Stuttgart: Metzler. Bnd. 206. 1983. S.12.

¹⁰ Vgl.ebd. S.13.

¹¹ Vgl. Kurt Mueller-Vollmer: "Übersetzen-wohin? Zum Problem der Diskursformierung bei Frau von Steal und im amerikanischen Transzendentalismus". In: Beata Hammerschmid und Herrmann Krapoth. Übersetzung als kultureller Prozess. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1998. S.12.

Novalis' von der zeitgenössischen französischen Sprache für die Wiedergabe der Texte des deutschen Idealismus und der Frühromantik bereitgehalten wird¹². Vollmer problematisiert die Termini des deutschen Idealismus und ihre französische Wiedergabe sowohl auf linguistisch-lexikalischer Ebene als auch auf kulturwissenschaftlicher Ebene, wie "Wahrnehmung", "Sinnlichkeit", "Zeichen", "Vorstellung", "Empfindung", "Erfahrung", "Einbildungskraft" usw.¹³ und erwähnt, dass die idealistischen und romantischen Begriffe nur in das Idiom des französischen und des englischen Empirismus übersetzt werden konnten.

So ist mir auch in der Übersetzung von Goethes "Die Leiden des jungen Werthers" ins Türkische aufgefallen, dass die Wörter wie "das Herz", "die Seele", "empfinden", "Gemüt", "üble Laune", "böser Humor", "Phantome", "Bild", "Einbildungskraft", "Vorstellungskraft" und "Seligkeit" besondere Schwierigkeiten im Hinblick auf das zielkulturelle Polysystem aufweisen, weil sie fremddiskursiv markiert sind. Aus der Notwendigkeit im ganzen Text das Wort "das Herz" als solches beizubehalten, das ins Türkische als "yürek" übersetzt wurde, fühlte sich der Übersetzer verantwortlich das fremde Wort nur als "yürek" zu übertragen, das auch als "kalp" übersetzt werden könnte, weil das Türkische reich an solchen Begriffen ist. Auch wenn beide Wörter im ersten Blick gleichbedeutend zu sein scheinen, werden die Wörter "kalp" und "yürek" im Türkischen in verschiedenen Kontexten gebraucht; sogar sieht man, dass sich das Wort "yürek" sprachwissenschaftlich betrachtet vielmehr auf die Volkssprache bezieht, wogegen das Wort "kalp" hochsprachlich und poetisch gilt. Auch in manchen Redewendungen dürfen diese Wörter nicht miteinander verwechselt werden: man sagt beispielsweise "kalbim kırıldı" und nicht "yüreğim kırıldı" und man sagt "kalp ameliyatı" und nicht "yürek ameliyatı".

Mit der Übertragung des hochsprachlichen deutschen Diskurses in den volkssprachlichen Diskurs entsteht schon ein Kulturkonflikt, weil im Türkischen für diesen poetisch-hochsprachlichen Diskurs keine Entsprechung gefunden wurde. Die Wiedergabe des Wortes "das Herz" bereitet dem Übersetzer auch andere Schwierigkeiten vor; das Wort hat im Türkischen viele Entsprechungen. Während im Satz "Bester Freund, was ist das Herz des Menschen!"¹⁴ das Wort "Herz" als "yürek"¹⁵ übersetzt wurde, wurde es im Satz "Kurz und gut, ich habe eine Bekanntschaft gemacht, die mein Herz näher angeht"¹⁶ (Kısacası, gönümü yakından ilgilendiren biriyile tanıştım), als "gönül" übersetzt¹⁷.

¹² Vgl. ebd. S.13.

¹³ Vgl. ebd. S.13.

¹⁴ Johann Wolfgang von Goethe. Die Leiden des jungen Werthers. Stuttgart: Philipp Reclam Verlag, 1983. S.5.

¹⁵ Johann Wolfgang von Goethe. (Übers. Von Nihat Ülner) Genç Werther'in Acıları. Ankara: Öteki, 1997. S.7.

¹⁶ Goethe. Die Leiden... S. 19.

¹⁷ Goethe. Genç Werther'in... S. 20.

Das Wort "Bild" bereitet dem Übersetzer auch Schwierigkeiten vor, dieser Terminus des deutschen Idealismus wird im Türkischen insbesondere im erziehungswissenschaftlichen und psychologischen Diskurs verwendet und als "imge" übersetzt und nicht im literaturphilosophischen Sinne, beispielsweise der Satz "das Bild dieser Treue und Zärtlichkeit"¹⁸ wurde als "bu bağlılık ve incelik imgesi"¹⁹ übersetzt. Das türkische Wort "imge" wird meistens im wissenschaftlichen Diskurs verwendet und ist nur noch vor wenigen Jahren in die wissenschaftliche Terminologie eingeführt worden und die türkischen Leser kennen das synonyme Wort "imaj" vom Fernsehen, weil das Aussehen der Pop-Stars als "imaj" bekannt gemacht worden ist. Dasselbe gilt auch für das Wort "Empfindung"²⁰ das meist als "duyumsama"²¹ übersetzt wurde, hier ist auch davon die Rede, dass der deutsche idealistische Diskurs im Türkischen durch den englischsprachigen empiristischen Diskurs ersetzt wurde, weil das Wort "duyumsamak" im Türkischen nicht aus dem literaturwissenschaftlichen oder philosophischen Diskurs stammt. Das von Mueller-Vollmer erwähnte und problematisierte Wort "Vorstellungskraft"²², das vom deutschen Idealismus kommt und im Türkischen als "imgelem gücü"²³ übersetzt wurde, wurde in den englischsprachigen empiristischen Diskurs übersetzt und nicht in den literarischen. Die Übersetzung des idealistischen Diskurses ist dem Übersetzer nicht gelungen, da es im Türkischen keinen idealistischen Diskurs wie in der deutschen Klassik gibt.

Das Wort "Gemüt" wie im Satz "Wir haben aber unser Gemüt nicht in unserer Gewalt"²⁴ spielt auch eine große Rolle in der Klassik hinsichtlich der Harmonie zwischen Vernunft und Gefühl, die Übersetzung dieses Satzes als "Ama efkarımız elimizde değil ki"²⁵ gibt aber dem Leser nicht Auskunft über diesen Harmoniegedanken, weil das Wort "efkar" sich vielmehr auf eine Lage bezieht, in der der Mensch von vielen pessimistischen Gedanken überfüllt ist. An manchen Stellen wurden auch Aussagen wie "böser Humor"²⁶ und "üble Laune"²⁷ als "efkar" übersetzt.

Kulturtransfer und Konflikte in Barbara Frischmuths "Das Verschwinden des Schattens in der Sonne"

Im Rahmen der übersetzungswissenschaftlichen und kulturwissenschaftlichen Untersuchung stoßen wir auf Barbara Frischmuths Roman bezogen auf zwei übersetzerische Tätigkeiten: auf einer Seite hat die Autorin, die sich auch mit Ethnologie und Anthropologie beschäftigt hatte, die türkische Kultur, Denkweisen,

¹⁸ Goethe. Die Leiden... S. 19.

¹⁹ Goethe. Genç Werther'in... S. 20.

²⁰ Goethe. Die Leiden... S. 47.

²¹ Goethe. Genç Werther'in... S. 45.

²² Goethe. Die Leiden... S. 61.

²³ Goethe. Genç Werther'in... S. 57.

²⁴ Goethe. Die Leiden... S. 36.

²⁵ Goethe. Genç Werther'in... S. 34.

²⁶ Goethe. Die Leiden... S. 37.

²⁷ Goethe. Die Leiden... S. 37.

Traditionen, Rituale usw. "als Text" im türkischen Kulturraum rezipiert und in die deutsche Sprache übertragen, man kann es als eine Art "writing culture" und auch als eine Übersetzung betrachten, sowie es bei Clifford Geertz, Bronislaw Malinovsky und Joseph Conrad der Fall ist.

Frischmuth hat eine kulturwissenschaftliche Analyse unternommen, um zu den kulturellen Bedeutungen der türkischen Kultur zu gelangen und so hat sie den deutschsprachigen Lesern die Möglichkeit gegeben, mit Hilfe ihrer teilnehmenden Beobachtung, d.h. mit einem Jahresstipendium die Türkei und die Kultur in Istanbul kennenzulernen, wobei sie ihre Fremderfahrungen bearbeitet hat, und die fremde türkische Kultur in die eigene –je nach Auffassung– österreichisch/deutsche Kultur übersetzte. In dieser Übersetzung der türkischen Kultur kommt es darauf an, wie Frischmuth die rhetorischen Erzählstrategien und Denkweisen, Lebensformen, Rituale der fremden Kultur übertragen hat.

Auf der anderen Seite wurde der Roman in die Ausgangskultur, die nicht aus der Ausgangssprache hervorgeht, zurückübersetzt und dies stellt andere kulturwissenschaftliche und übersetzungswissenschaftliche Fragestellungen in den Mittelpunkt. Die sprachliche Übersetzung im linguistischen und übersetzungswissenschaftlichen Sinne wurde von Gürsel Aytac gemacht und mit einem Preis des österreichischen Ministeriums ausgezeichnet²⁸. Dem Roman Frischmuths und der Übersetzung wurde von den türkischen Germanisten besondere Beachtung geschenkt. Rezzan Algün nennt Frischmuth einen Reisenden²⁹, nach Nuran Özyer drückt Frischmuth ihr Wissen über die türkische Kultur aus³⁰.

Frischmuth verortet die türkische Kultur in dem orientalistischen Diskurs, sie liest die türkische Kultur mit einer orientalistischen Lesart, "türkische Kultur" ist also für sie "ein orientalistischer Text", dessen Lesarten nicht europäisch erfolgen sollten.

Der Übersetzerin müssten kulturelle Schlüsselszenarien der türkischen Kultur, die aus fremdkultureller Optik beschrieben sind, besondere Schwierigkeiten vorbereitet haben, dazu zählen die Verbesserung der (inter)kulturellen Missverständnisse in der Übersetzung ins Türkische, damit der türkische Leser nicht irritiert werden kann. Einige eigenkulturelle Erscheinungen in der Übersetzung kommen dem türkischen Leser "fremd" vor, z.B. im Satz "der Trödler, der seinen Ausspruch aufsagte"³¹. Dieser Satz wurde als "nağmesini okuyan eskici" übersetzt³². In der türkischen Kultur sagt man, wenn man den Trödler kommen hört, dass der Trödler "schreit" oder "vorbeigeht", man

²⁸ Vgl. Rezzan Algün. "Güneşte Gölgenin Yokoluşu ve Türk Kültürü". In: Gündoğan Edebiyat. Güz 4/92, S. 47.

²⁹ Vgl. ebd. S. 48.

³⁰ Vgl. Nuran Özyer. "Avusturya'lı Bir Yazarın Türkiye Günleri. Güneşte Gölgenin Yokoluşu". In: Özyer, Nuran. Edebiyat üzerine. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993. S.132.

³¹ Vgl. Barbara Frischmuth. Das Verschwinden des Schattens in der Sonne/München: dtv, 1988. S.7.

³² Vgl. Barbara Frischmuth. (Übers. Von Gürsel Aytac) Güneşte Gölgenin Yokoluşu. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990. S. 9.

konzentriert sich nicht auf den Ausspruch, aber aus fremdkultureller Optik ist es eine ungewöhnliche Situation und soll als "orientalistisch" einen Wert haben, dargestellt zu werden. Der Transfer der türkischen Kultur in die österreichisch/deutsche Kultur und der Transfer der türkischen Kultur in die türkische Kultur durch die Übersetzung rückt auch andere Fragen in den Vordergrund: Während die Autorin zum Ausdruck bringt, dass die Tatarin im Text sich die rechte Hand vor den Mund hält³³, was beim fremdkulturellen Rezipienten ein bestimmtes Interesse an dem Verhalten der türkischen Menschen erwecken könnte, kann man in der türkischen Übersetzung feststellen, dass diese Handbewegung nicht große Bedeutungen hat, weil es selbstverständlich betrachtet wird, unter dem Volk den Mund mit einer Handbewegung zu decken, weil man sonst aus kultursemiotischer Sicht betrachtet unhöflich ist. Dasselbe würde auch für einen Gegenstand gelten, der von der Autorin Frischmuth nicht direkt genannt, sondern umschrieben wurde, das türkische Wort/der Gegenstand "Takunya" wurde im Originaltext als Badeschuhe bezeichnet, die aus einer dicken Holzsohle und einem Zehenriemen bestanden, den man aus einem alten Autoreifen geschnitten hatte³⁴.

In dieser Aussage vollzieht sich der Kulturtransfer, aber welches Bild ein Österreicher davon macht, bleibt fragwürdig, weil wir uns als türkische Leser auch nicht bemüht haben zu erfahren, dass die Zehenriemen eines "Takunyas" aus Autoreifen geschnitten sind, weil wir Dinge, die uns selbstverständlich vorkommen, nicht befragen; die Autorin wollte diesen Gegenstand beschreiben und einen Kulturtransfer mit Beschreibung verwirklichen, aus diesem Grund kommt in der Übersetzung diese Umschreibung dem türkischen Leser "fremd" vor, die Übersetzerin könnte natürlich nicht den beschriebenen Gegenstand als "Takunya" übersetzen, sie lässt diese Fremdheit spüren. Aus diesem Grund könnte die Übersetzungswissenschaft als Kulturwissenschaft betrachtet werden.

Aus kulturwissenschaftlicher Sicht ist auch zu erwähnen, dass die Autorin Frischmuth die türkische Kultur als Text anders interpretiert hat, kulturhermeneutisch betrachtet wollte die Autorin fast alle kulturellen Eigenschaften der Türkei auf einmal mit einem Roman den deutschsprachigen Lesern bekannt machen, sogar fällt dem türkischen Leser seltsam auf, dass eine Tatarin die Teetrinkformen im Osten der Türkei mit dem Namen "kıtlama"³⁵ praktiziert, nicht die Tataren, sondern die Leute aus dem Osten kennen diese Art des Teetrinkens. Es geht dabei m.E. um kulturelle Überinterpretationen, wie auch im Ausdruck der Fall ist, d.h. dass die Frauen, die der Ich-Erzählerin vor der Moschee entgegenkommen, "Spuren von Henna auf ihren Handrücken"³⁶ haben, die Übersetzerin hat diesen kulturellen Diskurs dem türkischen kulturellen Diskurs entsprechend verbessert und "Handrücken" wurde dann als "Handteller/avuç içi"³⁷ übersetzt, zu den kulturellen Missverständnissen gehört auch,

³³ Vgl. Frischmuth. Das Verschwinden... S. 9.

³⁴ Vgl. Frischmuth. Das Verschwinden... S. 12.

³⁵ Vgl. Frischmuth. Das Verschwinden... S. 13-14.

³⁶ Vgl. Frischmuth. Das Verschwinden... S. 14.

³⁷ Vgl. Frischmuth. Güneşte Gölgenin... S. 17.

dass die blaue Perle, die in der türkischen Kultur "nazar boncuğu" genannt wird, von den Frauen an den Rock der Ich-Erzählerin angeheftet wird³⁸.

Die Vielfalt der türkischen Teigwaren bereitete der Autorin hinsichtlich des Kulturtransfers Schwierigkeiten vor, z.B. der Satz "Wir tranken Tee und aßen mit Käse und Kräutern gefüllte Pasteten"³⁹ wurde als "Çay içtik ve peynirli maydonozlu börek yedik"⁴⁰ übersetzt. Der Kulturtransfer, d.h. der Transfer der türkischen Kultur in den österreichisch/deutschen Diskurs war anders, da die Autorin das in der türkischen Kultur als "poğaç" genannte Gericht umschreiben sollte und diese Umschreibung im Türkischen ein anderes Gericht außer "poğaç" assoziierte, nämlich "börek".

Ein interessantes Beispiel im Roman und in der Übersetzung ist das Wort "Quacksalber", ich habe -auf Behandlung- dieses Wort aus übersetzungswissenschaftlicher, kultureller und ethnologischer Sicht in einem anderen Artikel getroffen, der von einem deutschen Wissenschaftler geschrieben worden ist; in diesem Artikel handelt es sich um die deutschen Schüler, die einen aus dem Bulgarischen ins Deutsche übersetzten Text erschließen müssen, der über die Lebensweise des schlauen Peters im 12. Jahrhundert informiert. Das soziokulturelle Hintergrundwissen der deutschen Schüler war ein Hindernis, den bulgarischen/fremdkulturellen Text und fremdkulturelle Wörter, Bezeichnungen zu verstehen; neben etlichen Wörtern, die im Deutschen keine kulturelle Entsprechung finden, wie das Haus der Bulgaren, Essgewohnheiten (Pfefferschotenbrei), Gegenstände (Hochzeitstruhe) wird auch auf dieses Wort "Quacksalber" Bezug genommen⁴¹. Inge Pohl geht auf die Übersetzung des Wortes "Quacksalber" ein, das im Bulgarischen als ein volkstümlicher Arzt, ein Wunderdoktor, ein Zauberspuker, der im Volk eine hohe Wertschätzung erfährt, beschrieben wird, in der deutschen Übersetzung bedeutet dasselbe Wort ein angeblicher Arzt, der von seinem Handwerk nichts versteht, der von der Gesellschaft nicht geachtet wird⁴².

Auch im Roman "Das Verschwinden des Schattens in der Sonne" Barbara Frischmuths gibt es kulturwissenschaftlich betrachtet ein solches Problem.

An einer Stelle wird von dem Arzt Aksu und von seinen Schwierigkeiten bei der Berufsausübung in Anatolien erzählt. "Es hätte aber am Notwendigsten gefehlt und er hatte nicht mehr machen können als die Quacksalber, im Gegenteil, die Leute wären bald wieder zu den Quacksalbern gegangen"⁴³.

³⁸ Vgl. Frischmuth. Das Verschwinden... S. 14-15.

³⁹ Vgl. Frischmuth. Das Verschwinden... S. 24.

⁴⁰ Vgl. Frischmuth. Das Verschwinden... S. 29.

⁴¹ Inge Pohl. "Soziokultureller Hintergrund beim Lesen von Übersetzungstexten". In: Angelika Linke. Ingelore Oomen-Weiße (Hrsg.). Herkunft, Geschlecht und Deutschunterricht. Freiburg i.B.: Fillibach, 1995. S.141-165.

⁴² Vgl. Pohl. S. 145.

⁴³ Frischmuth. Das Verschwinden... S.26.

Ins Türkische wurde das Wort "Quacksalber" als "şarlatan" übersetzt, was bei den türkischen Lesern wenig assoziiert; hier meinte Frischmuth m.E. die Hodschas oder "Şifacı", die in den Dörfern den Leuten dazu helfen, besonders psychische Krankheiten zu heilen oder die Frauen gehen zu diesen Şifacı, um Kinder bekommen zu können usw., die mit ihren Augen oder Spuken die Menschen heilen.

Die Übersetzerin fühlte sich aber verantwortlich diese Şifacı als Şarlatan d.h. als Betrüger zu bezeichnen, da diese Şifacı in der Türkei medizinisch verboten sind, wollte sie diese nicht zu einem Arzt machen. "Quacksalber" als ein problematisches Wort mit fremdkultureller Markierung führt den Leser zu Verständnisschwierigkeiten.

Dass das Wort "ehrlos"⁴⁴, das von einem kleinen Jungen für den amerikanischen Touristen gebraucht wird, der über die Kehle der Freundin mit der Zunge fuhr, als "namussuz"⁴⁵ übersetzt wurde, führt uns auch dazu, darüber Gedanken zu machen, welchen Diskurs die Subkulturen in der Türkei für solche Situationen verwenden, vielleicht auch als "şerefsiz" oder als "vay şerefsiz".

Schließlich kann man sagen, der Kulturtransfer in der literarischen Übersetzung hängt auch von der Rezeption der Kultur, insbesondere der fremden Kultur durch den Autor ab, der Erfolg der Übersetzung eines literarischen Textes bezieht sich auch auf die Erzählstrategien des Übersetzers des Ausgangstextes.

Literaturverzeichnis

- Algün, Rezzan. "Güneşte Gölgenin Yokoluşu ve Türk Kültürü". In: Gündoğan Edebiyat. Güz 4/92. S.47-52.
- Apel, Friedmar. Literarische Übersetzung. Stuttgart: Metzler. Bnd. 206. 1983.
- Aytaç, Gürsel: "Über die literarische Übersetzung". In: Diyalog. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik. Ankara: Alman Kültür Merkezi. 1997. S.189-194.
- Bachmann-Medick, Doris. "Einleitung: Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen". In: Doris Bachmann-Medick (Hrsg.) Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1997. S.1-19.
- Bachmann-Medick, Doris (Hrsg.) Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1997
- Bachmann-Medick, Doris. "Writing Culture. Ein Diskurs zwischen Ethnologie und Literaturwissenschaft". In: Kea 4/1992. S.1-21.
- Bengi,-Öner, Işın: Çeviri Bir Süreçtir. Ya Çeviribilim? Sel.Yayınları. 1999.

⁴⁴ Frischmuth. Das Verschwinden... S. 42

⁴⁵ Frischmuth. Güneşte Gölgenin... S. 49.

- Frischmuth, Barbara. Das Verschwinden des Schattens in der Sonne/München: dtv. 1988.
- Frischmuth, Barbara. (Übers. Von Gürsel Aytaç) Güneşte Gölgenin Yokoluşu. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.
- Goethe, Johann Wolfgang von. Die Leiden des jungen Werthers. Stuttgart: Philipp Reclam Verlag. 1983.
- Goethe, Johann Wolfgang von. (Übers. Von Nihat Ülner) Genç Werther'in Acıları. Ankara: Öteki. 1997.
- Göktürk, Akşit. Çeviri: Dillerin Dili. Yapı Kredi Yayınları. 1994.
- Göktürk, Akşit: Sözü'n Ötesi. Yazılar. Ankara: İnkilap Kitabevi. 1989.
- Kurultay, Turgay/Birkandan, İknur: (Yay). Türkiye'de Çeviri Eğitimi. Sel Yayıncılık.
- Mueller-Vollmer, Kurt." Übersetzen-wohin? Zum Problem der Diskursformierung bei Frau von Steäl und im amerikanischen Transzendentalismus". In: Beata Hammerschmid und Herrmann Krapoth. Übersetzung als kultureller Prozess. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1998. S.11-32.
- Nuran Özyer. "Avusturya'lı Bir Yazarın Türkiye Günleri. Güneşte Gölgenin Yokoluşu". In: Özyer, Nuran. Edebiyat üzerine. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993. S.132-135.
- Pohl, Inge. "Soziokultureller Hintergrund beim Lesen von Übersetzungstexten". In: Angelika Linke. Ingelore Oomen-Welke (Hrsg.). Herkunft, Geschlecht und Deutschunterricht. Freiburg i.B. Fillibach, 1995. S.141-165.
- Risku, Hanna. Tanslatorische Kompetenz. Kognitive Grundlagen des Übersetzens als Expertentätigkeit. Tübingen: Stauffenburg. 1998.
- Stolze, Radegundis: Übersetzungstheorie. Eine Einführung. Tübingen: Narr Studienbücher. 1994.

Sevinç Maden Sakarya
Trakya Üniversitesi

Die Stellung der Übersetzung und Kulturtransfer in den Abteilungen für Deutschlehrausbildung

0. Einleitung

Die Konsequenzen der Schulreform in der Türkei zeigen sich auf verschiedenen Ebenen. Die neue Untergliederung des Schulsystems hat weitreichende Folgen für die Lehrzuweisung und die Lehrerausbildung. So wurde von YÖK parallel zu der ununterbrochenen 8-jährigen obligatorischen Primarstufe ein Lehrplan erstellt, in dem ein Eingriff in die bisherige akademische Fachausbildung erfolgt ist. Bestimmte Fächer wurden ausgeklammert, gekürzt und methodisch sich nicht ergänzend auf die Studienjahre verteilt. Eines der reduzierten Fächer ist die Übersetzung.

Nun hat die Frage, welche Themen in den Abteilungen für Deutschlehrausbildung in dem Fach Übersetzung weggelassen werden können, welche übersetzungswissenschaftliche Theorien von grosser Bedeutung sind und wie die Veranstaltung gestaltet werden müsse eine starke Beachtung gewonnen. Die vorliegende Arbeit umfasst die curricula Entwicklung an der Trakya Universität, die Verordnung des Übersetzens/Dolmetschens im FSU, Standpunkt und Überlegungen unseres Lehrstuhls zur Stellung der literarischen Übersetzung und des Kulturtransfers und Erarbeitung von Vorschlägen zur Gestaltung von Übersetzungsunterricht in den Abteilungen für Lehrerausbildung.

1. Die Stellung des Übersetzens/Dolmetschens in der Abteilung für Deutschlehrausbildung der Trakya Universität

1.1 Die Rolle der Übersetzung in der Vorbereitungs-klasse

In der Abteilung werden nach einem 4-jährigen Studium zukünftige Deutschlehrer ausgebildet. Studenten, die in der Einstufungsprüfung, die seit der Gründung zu Studiumsbeginn stattfindet, Mängel aufweisen, müssen davor noch eine Vorbereitungs-klasse besuchen. Die Adressatengruppe der Vorbereitungs-klasse bestand seit der Gründung, aus Rückkehrerkindern und blieb bis 1997 unverändert, sodass auch keine grossen Veränderungen im Curriculum erfolgten. Die Fertigkeiten wurden insgesamt 24 Unterrichtseinheiten in den Fächern Grammatik (5 Wst), Leseverstehen (5 Wst), Schriftlicher Ausdruck(5 Wst.), Konversationunterricht (7 Wst) und Fonetik (2 Wst) weiterentwickelt. Nur im Fach Fonetik sollte ab 1995 nicht nur das Lautsystem bevorzugt werden, sondern es sollte sich dominanter um das Hörverstehen handeln. Anstatt eines 7 stündigen Konversationunterrichts wurde das Fach detailliert und Konversation (4 Wst) und Landeskunde (3 Wst) benannt, mit der Absicht landeskundliche Informationen zu vermitteln und Kontakte zu Deutschland zu knüpfen.

- Frischmuth, Barbara. Das Verschwinden des Schattens in der Sonne/München: dtv. 1988.
- Frischmuth, Barbara. (Übers. Von Gürsel Aytac) Güneşte Gölgenin Yokoluşu. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.
- Goethe, Johann Wolfgang von. Die Leiden des jungen Werthers. Stuttgart: Philipp Reclam Verlag. 1983.
- Goethe, Johann Wolfgang von. (Übers. Von Nihat Ülner) Genç Werther'in Acıları. Ankara: Öteki. 1997.
- Göktürk, Akşit. Çeviri: Dillerin Dili. Yapı Kredi Yayınları. 1994.
- Göktürk, Akşit: Sözü'n Ötesi. Yazılar. Ankara: İnkılap Kitabevi. 1989.
- Kurultay, Turgay/Birkandan, İlknur: (Yay). Türkiye'de Çeviri Eğitimi. Sel Yayıncılık.
- Mueller-Vollmer, Kurt." Übersetzen-wohin? Zum Problem der Diskursformierung bei Frau von Steäl und im amerikanischen Transzendentalismus". In: Beata Hammerschmid und Herrmann Krapoth. Übersetzung als kultureller Prozess. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 1998. S.11-32.
- Nuran Özyer. "Avusturya'lı Bir Yazarın Türkiye Günleri. Güneşte Gölgenin Yokoluşu". In: Özyer, Nuran. Edebiyat üzerine. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993. S.132-135.
- Pohl, Inge. "Soziokultureller Hintergrund beim Lesen von Übersetzungstexten". In: Angelika Linke. Ingelore Oomen-Welke (Hrsg.). Herkunft, Geschlecht und Deutschunterricht. Freiburg i.B. Fillibach, 1995. S.141-165.
- Risku, Hanna. Tanslatorische Kompetenz. Kognitive Grundlagen des Übersetzens als Expertentätigkeit. Tübingen: Stauffenburg. 1998.
- Stolze, Radegundis: Übersetzungstheorie. Eine Einführung. Tübingen: Narr Studienbücher. 1994.

Sevinç Maden Sakarya
Trakya Üniversitesi

Die Stellung der Übersetzung und Kulturtransfer in den Abteilungen für Deutschlehrausbildung

0. Einleitung

Die Konsequenzen der Schulreform in der Türkei zeigen sich auf verschiedenen Ebenen. Die neue Untergliederung des Schulsystems hat weitreichende Folgen für die Lehrzuweisung und die Lehrerausbildung. So wurde von YÖK parallel zu der ununterbrochenen 8-jährigen obligatorischen Primarstufe ein Lehrplan erstellt, in dem ein Eingriff in die bisherige akademische Fachausbildung erfolgt ist. Bestimmte Fächer wurden ausgeklammert, gekürzt und methodisch sich nicht ergänzend auf die Studienjahre verteilt. Eines der reduzierten Fächer ist die Übersetzung.

Nun hat die Frage, welche Themen in den Abteilungen für Deutschlehrausbildung in dem Fach Übersetzung weggelassen werden können, welche übersetzungswissenschaftliche Theorien von grosser Bedeutung sind und wie die Veranstaltung gestaltet werden müsse eine starke Beachtung gewonnen. Die vorliegende Arbeit umfasst die curricula Entwicklung an der Trakya Universität, die Verordnung des Übersetzens/Dolmetschens im FSU, Standpunkt und Überlegungen unseres Lehrstuhls zur Stellung der literarischen Übersetzung und des Kulturtransfers und Erarbeitung von Vorschlägen zur Gestaltung von Übersetzungsunterricht in den Abteilungen für Lehrerausbildung.

1. Die Stellung des Übersetzens/Dolmetschens in der Abteilung für Deutschlehrausbildung der Trakya Universität

1.1 Die Rolle der Übersetzung in der Vorbereitungs-klasse

In der Abteilung werden nach einem 4-jährigen Studium zukünftige Deutschlehrer ausgebildet. Studenten, die in der Einstufungsprüfung, die seit der Gründung zu Studiumsbeginn stattfindet, Mängel aufweisen, müssen davor noch eine Vorbereitungs-klasse besuchen. Die Adressatengruppe der Vorbereitungs-klasse bestand seit der Gründung, aus Rückkehrerkindern und blieb bis 1997 unverändert, sodass auch keine grossen Veränderungen im Curriculum erfolgten. Die Fertigkeiten wurden insgesamt 24 Unterrichtseinheiten in den Fächern Grammatik (5 Wst), Leseverstehen (5 Wst), Schriftlicher Ausdruck(5 Wst.), Konversationunterricht (7 Wst) und Fonetik (2 Wst) weiterentwickelt. Nur im Fach Fonetik sollte ab 1995 nicht nur das Lautsystem bevorzugt werden, sondern es sollte sich dominanter um das Hörverstehen handeln. Anstatt eines 7 stündigen Konversationunterrichts wurde das Fach detailliert und Konversation (4 Wst) und Landeskunde (3 Wst) benannt, mit der Absicht landeskundliche Informationen zu vermitteln und Kontakte zu Deutschland zu knüpfen.

Der Unterricht verlief auf Deutsch und Übersetzungsübungen wurden überhaupt nicht einbezogen.

Ab 1997 haben sowohl die Zensuren der zentralen Aufnahmeprüfung als auch die Punktzahlen der Einstufungsprüfungen bestätigt, dass die Studenten in den letzten Jahren über weit aus geringere Deutschkenntnisse verfügen, als die Studenten der vorangegangenen Jahren. "Diesbezüglich wurde in der Vorbereitungsklasse ab Studienjahr 1999/2000 ein Lehrwerk für DaF und zwar Moment mal ! eingesetzt, mit der Absicht die Deutschkenntnisse der Studenten gezielter zu entwickeln." (Maden, 2000) Auch in diesem Lehrwerk, das einen landeskundlichen Ansatz beinhaltet, werden die vier Fertigkeiten entwickelt und als eine weitere Fertigkeit wird auf die Übersetzung nicht eingegangen.

Die seit neuem veränderte Situation der Studenten benötigt aber eine völlig unterschiedliche Orientierung und Erarbeitung eines Konzepts für L3 hinsichtlich des bisherigen Lehrplans. Die meisten neuen Studenten im Studienjahr 2000/2001 haben im Sekundarbereich Englisch als Fremdsprache gelernt und kennen deshalb weder die deutsche Kultur noch die Mentalität und lernen Da2FS nach einem intensiven Englischunterricht. Der grösste Unterschied liegt daran, dass sie an den Deutschdidaktikabteilungen Deutsch lernen wollen, wobei aber die früheren Studenten sich für dieses Studium beworben haben, weil ihre Deutschkenntnisse für das Studium ausreichend waren und weil sie darin die grössten Chancen hatten. "Eine Umfrage hat bestätigt, dass die Studenten "mehr kontrastiv arbeiten, implizit Übersetzungen durchführen und Neigung zum kognitiven Lernen zeigen. Hinsichtlich der Konstellation Da2FS nach Englisch "hat nun die Übersetzung in Kontrast bzw Vergleich mit anderen Sprachen eine neue Rolle als interkulturelle Mittlerinstanz erhalten, nicht zu übersetzen, sondern um zu veranschaulichen, hervorzuheben und bewusst zu machen. " (Hufeisen, 1999) "Übersetzung in diesem Falle ist nicht wie bei der traditionellen Übersetzung Hin- und Rückübersetzung eines Textes, sondern Übersetzung im kommunikativen Sinne." (Krumm, 1999) Das heisst Ausgangspunkt sind vielmehr die vorhandenen mehrsprachigen Texte, mit denen man in Form von kommunikativen Aufgaben umgehen soll, um Gemeinsamkeiten und Verschiedenheiten der Sprachen zu entdecken und Informationen zu entnehmen. Durch das kontrastive und zugleich auch interkulturelle Verfahren bei Erlernen von Folgesprachen werden beim Textverstehen und -Übersetzen landeskundliche und kulturelle Kenntnisse von der einen Sprache ins andere transferiert und dadurch Persönlichkeitsentwicklung geschaffen. Auf der einen Seite wird mit Übersetzungsaufgaben die Fremdsprachenkompetenz entwickelt, auf der anderen Seite wirken Übersetzungsübungen motivierend, weil dadurch Studenten erkennen können, wie weit sie die Sprach beherrschen.

Diese erneute Situation erfordert eine gezielte Einbeziehung von Übersetzungsübungen und ein Basiswissen über Übersetzungswissenschaft bei den Dozenten, um richtige Übungen, und Unterrichtsmaterialien auszuwählen und zu den in den Köpfen vorhandenen Übersetzungsverfahren entsprechende Unterrichtsmodelle zu erstellen. Anstatt Genauigkeit in Wortwahl und Satzbau sollte eine sinngemässe Wiedergabe erzieht werden. Weil es in der Türkei immer noch keine Bücher gibt, die

auf die spezifische Lernkonstellation Deutsch nach Englisch direkten Bezug nimmt oder Übersetzungsübungen gezielt einbezieht, ist es empfehlenswert, zu dem vorhandenen Lehrwerken zurückzugreifen und Zusatzmaterial zu entwickeln. Es sollten Verfahren einbezogen werden, wo Sprachkenntnisse verglichen, systematisiert und aktiviert werden. Dadurch können Sprachphänomene bewusst wahrgenommen und ein Sprachgefühl entwickelt werden. Mit Übersetzung von Alltags- und literarischen Texten können kulturelle und landeskundliche Kenntnisse gezielter von der einen Sprache in die andere transferiert und dadurch ein Verständnis für fremde Kultur, interkulturelle Kommunikation, Toleranz, kommunikative Handlungsfähigkeit geschaffen werden.

1.2. Übersetzung als Methode des Wissenserwerbs und Konsequenzen für Deutschlehreraus- und Fortbildung

Die Vorbereitungsklassen der Abteilungen für Deutschlehrerausbildung sind nicht die einzigen Institutionen, in denen Übersetzungsverfahren gezielt eingesetzt werden sollten. Im Primar- und Sekundarbereich hat nun Deutsch dominanter als Tertiärsprache ihren Platz genommen. Diesbezüglich hat sich die Stellung des Übersetzens auch in den Schulen geändert. Früher bezeichnete man als Grammatik-Übersetzungsmethode die Einführung und Einübung grammatischer Regeln und Strukturen- sowie, in Verbindung damit, neuer Lexikmittels speziell konstruierter Texte. Literarische Texte von bekannten Autoren wurden satzweise übersetzt. Grammatische Phänomene wurden durch in die Muttersprache übersetzte und an inhaltlich unabhängigen Sätzen verdeutlicht. In der ALM und AVM dagegen wurde die Muttersprache als Störfaktor angesehen und deshalb die Übersetzung aus dem Unterricht verbannt. "Der kommunikative FSU brachte eine Rehabilitation kognitiver, das analytische Denkvermögen der Lerner stärker nutzender Lehr- und Lernmethoden und damit auch des Übersetzens mit sich. Das Übersetzen wurde und wird nun wieder als eine der Methoden des Wissenserwerbs und als Übungstyp angesehen und entsprechend eingesetzt." (Kautz, 2000) Der britische Autor A. Duff nennt folgende Gründe, die für das sinnorientierte Übersetzen im FSU sprechen (Duff: 1989):

- Es hilft dem Lerner zu Klarheit über den Einfluss seiner Muttersprache auch auf den Umgang mit der Fremdsprache
- es ist eine natürliche Tätigkeit
- es ermöglicht wie keine andere Übungsform den kommunikativen Gebrauch der Fremdsprache
- es kommt der Sprachwirklichkeit nahe
- es ist nützlich

Nach Kautz kann die Übersetzung im FSU folgende Funktionen übernehmen (Kautz, 2000):

1. Die Entwicklung einer Übersetzungsfertigkeit
2. Mittel ökonomischer Lernerfolgskontrolle,
3. Einübung und Bewusstmachung sprachlicher Strukturen

4. Sprachvergleich im Hinblick auf den Aufbau metasprachlichen Wissens

5. Lösung von Semantisierungsproblemen

Mit diesem neuen Ansatz ist es für Fremdsprachenlehrer freilich unerlässlich, dass sie translatorische Minimal- oder Grundkenntnisse erwerben, um in den Unterricht sinnvolle Übersetzungsübungen einbeziehen zu können. Vor allem die Konstellation Da2FS nach Englisch in dem Primar- und Sekundarbereich erfordert, dass zukünftige Deutschlehrerkandidaten ihr Wissen auf die Fertigkeit zum Übersetzen entwickeln, zum anderen aber auch Befähigung erhalten, diese später ihren Schülern zu vermitteln. Dadurch können im FSU weitgehend falsche Übersetzungen verhindert werden. Wenn nun im Hinblick auf die neue Situation für das Fach Übersetzung eine neue curriculare Planung erfolgen soll, müsste überlegt werden, wie ein hohes Niveau translatorischer Kompetenz in 2 Semestern (jeweils 3 Stunden pro Woche) zu erreichen ist, weil die neue Verordnung von YÖK die Einplanung von weiteren Stunden für das Fach Übersetzung untersagt. Mit der Revision im Jahre 1998 aber erfolgte in die bisherige akademische Fachausbildung ein Eingriff, sodass auch das Fach Übersetzung beschränkt und von 8 Semestern auf 2 Semester reduziert wurden. Heute ist es "auf dem neuen Lehrplan mit 6 % vertreten." (Cangil, B.E: 2000) "Im Vergleich zu unserem alten Lehrplan werden im neuen Programm in den Jahrgängen 1-2 die Sprachfertigkeiten entwickelt, wobei in den letzten 4 Semestern Fächer wie Methodik und Didaktik dominanter sind." (Maden, 2000)

Der 4-jährige Lehrplan der Abteilung für Deutschlehrerausbildung an der Trakya Universität beinhaltet aber seit der Gründung nicht nur reine Literatur, methodische und sprachwissenschaftliche Fächer, sondern auch Wahlfächer wie z.B. Tourismus, Wirtschaftsdeutsch, Englisch, Computerunterricht und in allen 8 Semestern jeweils 2 Stunden Übersetzung, in der zuerst eine Einführung in die Übersetzungswissenschaft erfolgte und anschließend verschiedene Arten von Texten übersetzt und die damit verbundenen Probleme dargestellt wurden. In den letzten 2 Jahren wurde die Übersetzung mit juristischen oder wirtschaftlichen Texten fortgesetzt. Bei der Auswahl der Texte wurden keine Kriterien beachtet. Von einer Progression konnte nicht die Rede sein. Es wurde aber darauf Wert gelegt, dass anstatt einer wortwörtlichen Übersetzung, der Text in der Zielsprache sinngemäß wiedergegeben wurde.

In dem renovierten Lehrplan steht der thematische Inhalt jedes Faches mit ein paar Anweisungen fest. Im Fach Übersetzung Deutsch-Türkisch im V. Semester soll die Rolle der Übersetzung beim Sprachenlernen und -lernen definiert und die übersetzungswissenschaftlichen Ansätze thematisiert werden. Es sollen Übersetzungen von authentischen Alltags- und Fachtexten durchgeführt und bewertet werden. In der Veranstaltung Übersetzung Türkisch-Deutsch im VIII. Semester sind Übersetzungen von authentischen, türkisch verfassten Alltags- und Fachtexten ins Deutsche eingeplant. Neben diesen paar Sätzen sind aber obwohl das Projekt vom YÖK und der Weltbank auch die Konstruierung von einheitlichen Lehrwerken für alle Fächer erzielte, weder konkrete Anleitungen noch Vorschläge zur Gestaltung dieser Veranstaltung angegeben. Didaktische Hinweise, Übungstypologien, Unterrichtsmodelle, Materialien und

Bibliographien fehlen, weil in der Lehrwerkkommission Englischlehrer und Fachleute aus Anglistik waren und deutsche und französische Abteilungen nicht berücksichtigt haben. Diesbezüglich hat das Goethe Institut in Istanbul Workshops organisiert, in denen Überlegungen zu einer inhaltlichen Ausgestaltung des neuen Programms angestellt und zu verschiedenen Teildisziplinen Empfehlungen erarbeitet wurden. Aber Übersetzung wurde ausgeklammert, weil es behauptet wurde, dass es nur eine Bezugswissenschaft ist und keine direkte Beziehung zur Lehrerausbildung hat. Da aber heute Übersetzen als eine im DaF-Unterricht zu entwickelnde Fertigkeit ist, möchte ich hiermit die Lücke füllen und einige Vorschläge zur Entwicklung von translatorischer Kompetenz in den Abteilungen für Deutschlehrerausbildung erarbeiten.

2-Vorschläge zur Entwicklung von translatorischer Kompetenz in den Abteilungen für Deutschlehrerausbildung

- Die zeitliche Reduzierung erfordert eine inhaltliche Wandlung, eine frühere Unterrichtsvorbereitung und Zusammenstellung von Materialien und Bibliographien. Deshalb sollten Kollegen aus verschiedenen Institutionen in Zusammenarbeit überlegen, mit welchen Themen die Veranstaltung in einer berufsbezogenen Deutschlehrerausbildung gefüllt werden kann.

- Bei der inhaltlichen Gestaltung des Faches Übersetzung in den Abteilungen für Deutschlehrerausbildung darf nicht vergessen werden, dass keine professionellen Sprachmittler erzogen werden. Die Deutschlehrerkandidaten sollen in 2 Semestern befähigt werden Übersetzungsübungen im FSU einzubeziehen. Um das für den Unterricht vorgeschlagene Vorgehen nachvollziehen zu können, ist eine theoretische Einführung in das Übersetzen notwendig. Zunächst sollte ein Basiswissen über die Rolle der Übersetzung im FSU und die geschichtliche Entwicklung, dann die den Übersetzungswissenschaften bzw. der Didaktik entsprechenden Auffassungen vom Übersetzen vermittelt werden. Es sollten in der Geschichte positive und negative Haltungen zur Übersetzbarkeit verdeutlicht werden. Die zeitliche Beschränkung untersagt das Lesen im Unterricht von Lektüren zur Erwerb von theoretischen Kenntnissen. Deshalb sollten zu jedem Artikel Fragen gestellt und die Texte in Gruppenarbeit bearbeitet oder als Hausaufgabe gelesen und die Ergebnisse im Plenum gesammelt und an eine Pinnwand angeheftet werden. Der Text "Çeviri Dersini Sorunları ve Çözüm Önerileri" von Osman Aslan könnte im Hinblick auf die folgenden Fragen bearbeitet und die erforderlichen Kenntnisse erweitert und Theorievertiefung geschaffen werden:

- 1-Osman Aslan'a göre her kez çeviri yapılabilir mi? Sözlük kullanmak çeviri yapmak için yeterli mi?
- 2-Çeviri dersi her hocanın verebileceği düşüncesi neden yanlıştır?
- 3-Çeviri dersinin amacı ne olmalıdır?
- 4-Çeviri için dil yeti ve becerileri yanında neye gerek duyulmaktadır?
- 5-Çeviri derslerinin genel amacı ne olmalıdır?
- 6-Çeviri süresince ilke ve aşamalar nelerdir?
- 7-Çeviri amaçlı metin çözümlemesi ne demektir?

8-Çeviri derslerinde Aslan ne gibi yöntem ve teknikler önermektedir ?

9-Hangi dersler, ne derece çeviri dersi ile ilişkilendirilebilir ?

10-Çeviri dersinin yabancı dil öğretiminde önemi ne olabilir ?

- Vertrautheit mit den grundlegenden Vorgehensweisen anderer Übersetzer, mit ihren Strategien und Routinen, verhilft dem einzelnen Deutschlehrerkandidaten zu Einsichten in das Wesen dieser Tätigkeit. Es müsste aber unbedingt erwähnt werden, dass mit der pragmatischen Wende neben sprachlichen und textuellen Faktoren auch Textverfasser, Übersetzer und Textadressat in ihrer jeweiligen Situation als sprachlich Handelnde in die Betrachtung einbezogen werden. Eines der wichtigsten Themen ist die Einführung in die Prinzipien der verschiedenen Arten des Übersetzens. Auch der gegenwärtige Stand der Translatologie sollte bestimmt werden, damit die Lehrerkandidaten begreifen, dass Übersetzen eine der im DaF Unterricht integriert zu entwickelnden Fertigkeiten ist. Die Deutschlehrerkandidaten sollten angeregt werden sich die Details ihres Handelns als Sprachmittler vor Augen zu führen und kreativ darüber nachzudenken und befähigt werden, Übersetzungsübungen auch im FSU einzubeziehen, weil Übersetzung eine kreative kommunikative Handlung und in DaF zu entwickelnde Fertigkeit ist. Eine Theorievertiefung kann durch folgende Kurzvorträge bearbeitet werden (Kautz, 2000) :

- Textauswahl für Übersetzungsübungen
- übersetzungsrelevante Textsorten
- Textanalyse für das Übersetzen
- Textverstehen beim Übersetzen
- übersetzungsrelevante Recherche
- Textdidaktisierung für das Übersetzen

- Bei der rezeptiven und produktiven Phase des Übersetzungsprozesses sollten die Studenten die übersetzerische Fallen und Eigenheiten des Textes erkennen, übersetzte Versionen bewerten und eine Fähigkeit zum Korrigieren erwerben. Es sollten Didaktische Hinweise zur Erschließung von kulturellen und landeskundlichen Informationen gegeben und die Funktion von Übersetzungseinheiten gelernt werden. Die Erstellung einer übersetzungsrelevanten aber zugleich auch kommunikationstheoretisch orientierten Texttypologie wäre wünschenswert. Alltagspraktische Texte mit niedrigem Schwierigkeitsgrad würde für das Alltagswissen einen ausreichenden Zugang bieten. Durch die Übersetzungsversuche von verschiedenen, abgeschlossenen Textsorten kann der Unterschied zwischen literarischen und nicht literarischen Texten dokumentiert, Erfahrung zu unterschiedlichen Texttypen gesammelt und die Fähigkeit entwickelt werden, absichtliche oder unabsichtliche Verstöße gegen die für einen Texttyp bzw eine Textsorte geltende Sprachverwendungsnormen zu erkennen und je nach Texttypen anders zu übersetzen und den Zieltext richtig zu gestalten. Didaktisierungsprotokolle zu verschiedenen Textsorten könnten von grossem Nutzen sein.

- Neben der Theorievertiefung an Hand von Lektüren sollte die Übersetzungskompetenz durch Übersetzungsversuche, und Problemlösungsverfahren

entwickelt werden. Es sollte eine Übersetzungsarbeit geleistet werden, mit der die zukünftigen Deutschlehrer auch konfrontiert werden. Folgende Texte sollten bevorzugt werden :

-Gebrauchsanweisungen für Hausgeräte	- Zeugnis
-Kochrezepte	- Märchen
-Werbeanzeigen	- Brief
-Zeitungsmeldungen über ein aussenpolitisches Thema	- Reiseführer usw

- Da spezielle Lehrbücher immer noch nicht verfasst worden sind, müsste die Auswahl der Texte nach Kriterien wie zB Didaktische Eignung, Authentizität, Thematik, Schwierigkeitsgrad, Textsorte, Länge, Interessanztheit und Aktualität erfolgen Übungstypologien und Unterrichtsmodelle für das Einbeziehen von Übersetzungsübungen im FSU sollte an Hand von Beispielen konkretisiert werden. Die Erstellung einer Mappe am Anfang des Semesters könnte zum Erfolg verhelfen. Die Texte sollten für den Übersetzungsunterricht didaktisiert und mit verschiedenen kommunikativen Übersetzungsaufträgen vorbereitet werden. Es sollte an die in den Fächern Leseverstehen und Schreibfertigkeit erworbenen Kenntnisse angeknüpft und Übersetzungsverfahren zunächst in der rezeptiven, dann in der produktiven Phase durchgeführt und Übersetzungsprobleme und Bewertung thematisiert werden.

Beispiel 1: Die Lehrkraft verteilt thematisch, stilistisch und situativ unterschiedliche Texte und lässt einen in die Zielsprache übersetzen. Die Lerner sollen begründen, warum sie ausgerechnet diese Textsorte gewählt haben und die Schwierigkeiten ermitteln. Dann kann man auf die Textsorten und ihren typischen Merkmalen eingehen und ihre übersetzbarkeit diskutieren. An Hand von Liedern, Werbetexten, Redewendungen oder Belletristik kann man zeigen, dass routinemässige Übersetzungsverfahren nicht immer ausreichen.

Beispiel 2 :

Ein in Abschnitte zerschnittenes Märchen oder eine Kurzgeschichte kann zuerst richtig geordnet und dann vom Gedächtnis her in der Zielsprache nacherzählt und anschliessend mit dem Wörterbuch individuell übersetzt werden. Nach Vergleich und Bewertung der Übersetzungen auf einer Folie kann auf das Verhältnis zwischen Ausgangs- und Zieltext eingegangen und die Schwierigkeiten diskutiert werden. An diesem Punkt ist die Stellungnahme der Lehrkraft zu der Arbeit und zu Problemen wünschenswert. (Text : Herr Böse und Herr Streit, Deutsch Aktiv Neu, S.69)

Beispiel 3: Bei manchen Texten wäre auch eine Teilübersetzung logisch. Ein alter Mann kommt zum Deutschlehrer und bittet ihn, die täglichen Verzehrempfehlungen zu einem Arzneimittel zu übersetzen. Da in diesem Fall die Zutaten von dem Arzneimittel nicht wichtig wären, müsste auch im Unterricht nur der Teil bearbeitet werden, der im Alltag auch gebräuchlich wäre.

Lecithin

Dosierungsanleitung

Soweit nicht anders verordnet, nehmen Erwachsene und Schulkinder jeweils 1 Kapsel ca 2 Stunden nach dem Frühstück mittags ca. 1 Stunde nach dem Essen und Abends ca. ½ Stunde nach der Mahlzeit

.Türkisch :

Beispiel 4: Ein aktuelles Thema aus der der Zeitung könnte zusammengefasst und in Form eines Briefes in der Zielsprache wiedergegeben werden.

	20.04.2001
Alt	Liebe Angelika,
teh	neulich habe ich gelesen,
teol	dass.....
mü	.....
için	.....
ger	.....
değ	.....
yak	Viele Grüsse
yay	Dein.....

Beispiel 5 : Als Ausgangstext kann die Erzählung von Nasrettin Hoca in dem Lehrbuch Deutsch Aktiv Neu gelesen und der Stil besprochen werden. Es kann diskutiert werden, ob man im Deutschen das gleiche empfindet und ob die Übersetzung gelungen ist. Nach der Untersuchung der Konnektoren können anschliessend weitere Übersetzungsversuche mit Erzählungen von Nasrettin Hoca im Hinblick auf die deutsche Adressatengruppe fortgesetzt werden.

Nasrettin sucht seinen Ring

Der Hodscha verlässt sein Haus und sucht etwas auf der Strasse. Seine Frau sieht das und fragt ihn :” Was suchst du, Hodscha ?” Er antwortet :”Mein Ring ist weg. Ich habe meinen Ring verloren. Ich suche ihn schon seit einer Stunde !” Sie fragt weiter :” Wo hast du ihn denn verloren ?” Der Hodscha antwortet: “Drinnen im Haus.” “Ja aber, warum suchst du ihn dann draussen auf der Strasse ?” “Drinnen im Haus ist es dunkel, und draussen auf der Strasse ist es hell”

aus Deutsch Aktiv Neu

Çömlek Hesabı

Nasreddin Hoca ayın kaçı olduğunu bir türlü hatırında tutamıyordu. Buna bir çare düşündü ve sonunda buldu. Bir çömlek aldı. Ayın ilk gününden başlayarak, her gün içine bir taş atıyordu . Günlü öğrenmek gerektiği zaman da , çömlekteki taşları sayıyordu. Bunu bir oyun sanan Hoca'nın küçük kızı, iki avuç taşı kimseye görünmeden götürüp çömleğe attı.

Bir gün komşusu bahçesinde çalışan Hoca'ya, ayın kaçı olduğunu sordu. Hoca hemen içeri koştu. Çömleğin içindeki

taşları saydı. Sonra gelip komşusuna:..

-Bu gün ayın kırk beşi, dedi.

Komşu şaşırdı.

-Aman Hoca efendi, şaka ediyorsun. Ay otuz gündür. Hiç kırk beşi olur mu ?

Hoca güldü:

-Vallahi, çömlek hesabına bakarsan, bu gün ayın doksanı. Ben insaf ettim de yarısını söyledim.

Beispiel 6 : Anhand von Paralleltexen können strukturelle Phänomene bewusst gemacht und kontrastiv sprachlicher Kompetenz weiterentwickelt werden. Zum Beispiel um die Funktion der Pronomen zu definieren und diese in der Zielsprache richtig anzuwenden wurde folgende Arbeit geleistet: Zuerst wird der Text ohne Pronomen ausgeteilt und davon die Übersetzung verlangt. Dann wird der gleiche Text mit Pronomen bearbeitet und mit der übersetzten Version verglichen und dadurch Anlichkeiten und Unterschiede zwischen der Ausgangs- und Zielsprache bewusst gemacht.

Text 1

Fatma yavaş yavaş sinirlenmeye başlıyordu.

Fatma iki saattir telefonla Peter'i arıyordu.

Fatma her tarafa telefon etmişti. Fatma Peter'e birşey sormak istiyordu.

Ve Fatma Peter'den bir şey isteyecekti.

Fatma Peter'i bulamayınca Taner'e

telfon etti. Ama Fatma Taner'i de

bulamadı. Bu arada Hamburg'da sinirlenmeye

başlayan birisi daha vardı: Peter, Peter de sürekli

Fatma'ya telefon ediyordu. Ama

Fatma'nın

telefonu hep meşgul çalıyordu

nedense.....

Text 2

Fatma yavaş yavaş sinirlenmeye

başlıyordu. İki saattir telefonla Peter'i

arıyordu. Her yere telefon etmişti. **Ona** bir

şey sormak istiyordu. Ve **ondan** bir şey

isteyecekti. Bulamayınca Taner'e telefon

Übersetzte Version

Langsam wurde Fatma wütend. Fatma versuchte seit zwei Stunden Peter telefonisch zu erreichen.

Fatma hatte schon überall angerufen Fatma wollte

Peter etwas fragen. Und Fatma wollte etwas von Peter.

Da Fatma Peter nicht erreichen konnte, rief sie Taner an. Aber Fatma konnte auch

Taner nicht erreichen. In dieser Zeit gab es in Hamburg noch jemanden,

der langsam wütend wurde:

Peter. Peter rief dauernd bei Fatma an.

Aber bei

Fatma war ständig besetzt

Übersetzter Text

Langsam wurde Fatma wütend. **Sie**

versuchte seit zwei Stunden, Peter

telefonisch zu erreichen. **Sie** hatte schon

überall angerufen. **Sie** wollte **ihn** etwas

fragen.

etti. Ama **onu** da bulamadı. Bu arada Hamburg da sinirlenmeye başlayan birisi daha vardı. Peter. **O** da sürekli Fatma'ya telefon ediyordu. Ama telefonu hep meşgul çalışıyordu nedense.....

Un **sie** wollte was von **ihm** . Da **sie ihn** nicht erreichen konnte, rief **sie** Taner an. Aber **sie** konnte auch **ihn** nicht erreichen. In dieser Zeit gab es in Hamburg noch jemanden, der langsam wügend wurde.: Peter. **Er** rief dauernd bei Fatma an . Aber bei **ihr** war ständig besetzt.

• Die dargelegten Übersetzungsverfahren haben Konsequenzen für die Dozenten. Die Lehrkraft, die an der Universität Übersetzungsunterricht erteilen soll, muss über eine hohe mutter- und fremdsprachliche, translatorische, linguistische und pädagogische Kompetenz verfügen und möglichst viel übersetzerische Erfahrung haben, um den Grund der Probleme zu erkennen und dafür Lösungen zu erarbeiten.

• Die Entwicklung einer Übersetzungskompetenz kann erst dann erfolgreich erfolgen, wenn die Studenten einen ausreichenden sozio-kulturellen Hintergrund besitzen. Andersseits können die Übersetzungsverfahren auch den Erwerb von kulturellen- und landeskundlichen Kenntnissen fördern und dadurch Persönlichkeitsentwicklung schaffen. Deshalb sollte in Koordination mit Ergänzungsfächern einerseits kommunikative Kompetenz in der Fremdsprache erworben aber andererseits auch in Fächern wie Türkisch eine Verbesserung der muttersprachlichen Kompetenz erzielt und in Interkulturel veranstaltete Kulturwissenschaftliche Fächern Weltwissen, mutter- und fremdsprachliches Sprach- und Kulturwissen und die erforderliche Sprach- Grundkompetenz entwickelt werden. Vorallem bei Studenten, die weder die deutsche Kultur noch Mentalität kennen und deren Anzahl immer mehr ansteigt ist die Erweiterung der Kulturkompetenz dringend notwendig. In den beiden Kultur- und Sprachgemeinschaft geltende gesellschaftliche Normen, Erwartungen und Verhaltens- und Wahrnehmungsweisen. Sie müssen von den Studenten gekannt werden, um sie in ihrer Unterschiedlichkeit erst einmal wahrzunehmen. Je mehr die Kulturkompetenz gefördert wird, um so besser können Inhalte verstanden, transferiert und Defizite gezielt beseitigt werden. Weitere nötige landeskundliche Informationen können entweder von Nachbardisziplinen wie zB. kontrastiv angelegter Grammatik und Linguistik, Hermeneutik, Interkulturalistik/kontrastive Landeskunde , Verhaltensforschung, Soziologie, Asthetik und Logik erworben werden oder die immer noch fehlenden Kenntnisse von der Lehrkraft durch Parallell- oder Hintergrundtexte eingebracht weden . Durch die kontrastive Vermittlung von Kulturkunde können die Lerner den Nutzen der erworbenen Kompetenz für die Ausgangstextanalyse und die Zieltextproduktion direkt erfahren. Die Übersetzung erzeugt eine Kommunikation und einen Informationsaustausch auf wissenschaftlichem, technischem, wirtschaftlichem, politischem, sozialkulturellem und militärischem Gebiet, die den Horizont der Studenten erweitert und zugleich den muttersprachlichen Ausdruck und die fremdsprachliche Kompetenz verbessert.

- Genau so wie die Lernverfahren sollten auch die Prüfungen Auswahlmöglichkeit anbieten und kommunikative Aufträge beinhalten.

Literatur

- Aslan, Osman:** Çeviri Dersinin Sorunları ve Çözüm Önerileri , S 27- 40
- Aytaç, Gürsel :** Über die literarische Übersetzung, Diyalog, 1997,189-194
- Balci, Tahir:** Ortaçlı ya da eksiltmeli Tümcelerde Çeviri ve Öğrenme Sorunları, S 49-62
- Barczaitis, R. :** Kreatives Schreiben im Übersetzungsunterricht. In : Fleischmann, E. Et al. Hgg.:Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Tübingen (Narr) , 1997, S. 103-108
- Cangil, Erişkon,** Binnur : Deutschlehrausbildung in der Türkei- Neustrukturierung und Perspektiven, Berufsbezogene Deutschlehrausbildung No. 2 , Hrgs. Goethe Institut und Türkischer Deutschlehrerverband, 2000, S. 63-70
- Cemal, Ahmet:** Yazınsal Çeviri eleştirisinin hazırlık evresi olarak erekdil metnin değerlendirilmesi, bağlam, 3/81, S. 171-179
- Dal, Mine,** Berufsfeldbezogenes Lehrprogramm für das Hochschulfach Übersetzung, Tagungsbeiträge des V. türkischen Germanistik Symposiums, S. 398-406
- Duff, A:** Translation. London Oxford University Press) 1994b (quasi eine Kombination von Lehrerhand- und Lehrbuch, plädiert dieses didaktisch ergiebige Werk für die Wiedereinführung des Übersetzens in den Fremdsprachenunterricht und gibt dafür auch praktische Hinweise)
- Durusoy, Getrude:** Interkulturelle Aspekte beim Übersetzen , Ankaraner Beiträge zur Germanistik, Sondernummer 1989, S . 57-65
- Eruz, Sakine;** Birkandan İlknur : Çeviri Eğitiminin Amaçları Açısından Öğrenci Potansiyelini Değerlendirilmesi, S.118-127
- Eruz, Sakine:** Uzmanlık Metinleriyle Okuma-Anlama Etkililiğinin Geliştirilmesi, Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi, IX , 1995, S233-247
- İlhan, İbrahim:** Die Rolle des Übersetzens in der Sprachdidaktik, Ankaraner Beiträge zur Germanistik, 1989,S 67-73
- Kautz, Ulrich :** Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens, iudicium Verlag, Hrg: Goethe Institut, 2000, 632 S.
- Kussmaul, P. :** Ein neuer Vorschlag: Die Herübersetzung gehört in den Deutchunterricht. In : Der Deutchunterricht 4/1988, S. 83-89
- Maden, Sakarya, Sevinç :** Vergleich des alten und des neuen Curriculums, Berufsbezogene Deutschlehrausbildung No. 2 , Hrgs. Goethe Institut und Türkischer Deutschlehrerverband, 2000, S. 45- 55

Maden, Sakarya Sevinç : Überlegungen zur Neubearbeitung des Curriculums in der Vorbereitungsklasse der Abteilung für Deutschlehrausbildung der Trakya Universität im Hinblick auf die veränderte Situation der Adressatengruppe, Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Haziran 2000, S. 103-110

Sözer, Emel: Uygulamalı Çeviribilim Üstüne Savlar, bağlam, 3/81, s.165-169

Übersetzen: sprachliche Übertragung oder Kulturvermittlung?

Übersetzen, als eine praxisbezogene Tätigkeit, lässt bei der Frage, welche grundlegenden Begebenheiten diese sprachliche Aktivität bestimmen, immer noch auf eine Antwort warten. Versuche zum Zusammenstellen einer überprüfbareren Theorie von diesem wissenschaftlich diskutierbaren, akademisch neuen Forschungsbereich haben sich in den letzten Jahrzehnten intensiviert, wobei sie, fern der Praxisbezogenheit, auch zu einer Verwirrung der Terminologie -wenn es sie überhaupt gibt oder geben muss¹ im sogenannten Fach führen. Und dies bringt das auf eine Klärung wartende Problem so durcheinander, dass kein Konsens erzielt wird, denn keine der theoretisch vertretenen These berücksichtigt die *de facto* Fälle, die in der Tat meist unerwartet vorkommen: erstens, weil man nicht genug von der Praxis ausgeht, zweitens, weil das Problem vor allem strukturell betrachtet wird, drittens, weil man dem Übersetzer, ohne Rücksichtnahme auf sein von vielen Begebenheiten beeinflusstes und bestimmtes Verhältnis zum Text, eine strukturbezogene Position zugesteht und viertens, weil beim Diskussionsfieber in Details verloren geht, dass das Übersetzen vom Menschen gemacht wird, also ein subjektiv bedingtes Tun ist und daher von vielen Faktoren (Rezeption, kulturelle Andersartigkeit, subjektive Einsicht) abhängt, welche man nie genau durchschauen und feststellen kann.

Aus konsequent realistischer Sicht, handelt es sich beim Übersetzen nicht nur um sprachliche Übertragung, doch auch um eine geistige Nachgestaltung. Bestimmend sind dabei ein Ausgangstext, der auf Auslegung, ein Zieltext, der auf Organisiertwerden wartet und endlich eine Person (Übersetzer), die dieses Tun übernimmt. In diesem Prozess hat man erstens mit der kulturell geistigen Atmosphäre, welche die Tiefenstruktur des Ausgangstextes verkörpert, und zweitens mit einem äquivalenten Semantisierungsversuch dessen in den Zieltext zu tun, und zwar je nach der Textsorte.² Dieser Aufsatz soll sich, unter hermeneutischem Blickpunkt,³ mit diesen Faktoren im

¹ Worunter nicht verstanden werden soll, dass diese Versuche keine beachtenswerte Ergebnisse zur Folge haben, sondern, dass sie dabei auch ein Chaos verursachen, welches dieses vielmehr sinnlich erfolgende Tun in strukturelle Barrieren einsperrt, die das Problem rätselhaft machen.

² So klärt sich auch die Methodenfrage, welche gemäss der Textsorte bestimmt wird.

³ Unter diesem Aspekt, weil der Gegenstand eines Übersetzungsprozesses -besonders in Bezug auf literarische Texte- subjektiv bestimmt ist. Beim Übersetzen geht es daher nicht um eine formale (sprachliche strukturelle) Übertragung, sondern um eine Kulturvermittlung aus einer eher fremden, subjektiven Sicht, welche vielmehr interpretativ geschieht, wobei nicht eine strukturelle Analyse des Ausgangstextes, sondern dessen sinnlichkeitsbezogene Bedeutungseinheit, die sich vor allem durch einen Rezeptionsprozess auf völlig individuell subjektiver Ebene zum

Maden, Sakarya Sevinç : Überlegungen zur Neubearbeitung des Curriculums in der Vorbereitungsklasse der Abteilung für Deutschlehrausbildung der Trakya Universität im Hinblick auf die veränderte Situation der Adressatengruppe, Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Haziran 2000, S. 103-110

Sözer, Emel: Uygulamalı Çeviribilim Üstüne Savlar, bağlam, 3/81, s.165-169

Übersetzen: sprachliche Übertragung oder Kulturvermittlung?

Übersetzen, als eine praxisbezogene Tätigkeit, lässt bei der Frage, welche grundlegenden Begebenheiten diese sprachliche Aktivität bestimmen, immer noch auf eine Antwort warten. Versuche zum Zusammenstellen einer überprüfbareren Theorie von diesem wissenschaftlich diskutierbaren, akademisch neuen Forschungsbereich haben sich in den letzten Jahrzehnten intensiviert, wobei sie, fern der Praxisbezogenheit, auch zu einer Verwirrung der Terminologie -wenn es sie überhaupt gibt oder geben muss¹ im sogenannten Fach führen. Und dies bringt das auf eine Klärung wartende Problem so durcheinander, dass kein Konsens erzielt wird, denn keine der theoretisch vertretenen These berücksichtigt die *de facto* Fälle, die in der Tat meist unerwartet vorkommen: erstens, weil man nicht genug von der Praxis ausgeht, zweitens, weil das Problem vor allem strukturell betrachtet wird, drittens, weil man dem Übersetzer, ohne Rücksichtnahme auf sein von vielen Begebenheiten beeinflusstes und bestimmtes Verhältnis zum Text, eine strukturbezogene Position zugesteht und viertens, weil beim Diskussionsfieber in Details verloren geht, dass das Übersetzen vom Menschen gemacht wird, also ein subjektiv bedingtes Tun ist und daher von vielen Faktoren (Rezeption, kulturelle Andersartigkeit, subjektive Einsicht) abhängt, welche man nie genau durchschauen und feststellen kann.

Aus konsequent realistischer Sicht, handelt es sich beim Übersetzen nicht nur um sprachliche Übertragung, doch auch um eine geistige Nachgestaltung. Bestimmend sind dabei ein Ausgangstext, der auf Auslegung, ein Zieltext, der auf Organisiertwerden wartet und endlich eine Person (Übersetzer), die dieses Tun übernimmt. In diesem Prozess hat man erstens mit der kulturell geistigen Atmosphäre, welche die Tiefenstruktur des Ausgangstextes verkörpert, und zweitens mit einem äquivalenten Semantisierungsversuch dessen in den Zieltext zu tun, und zwar je nach der Textsorte.² Dieser Aufsatz soll sich, unter hermeneutischem Blickpunkt,³ mit diesen Faktoren im

¹ Worunter nicht verstanden werden soll, dass diese Versuche keine beachtenswerte Ergebnisse zur Folge haben, sondern, dass sie dabei auch ein Chaos verursachen, welches dieses vielmehr sinnlich erfolgende Tun in strukturelle Barrieren einsperrt, die das Problem rätselhaft machen.

² So klärt sich auch die Methodenfrage, welche gemäss der Textsorte bestimmt wird.

³ Unter diesem Aspekt, weil der Gegenstand eines Übersetzungsprozesses -besonders in Bezug auf literarische Texte- subjektiv bestimmt ist. Beim Übersetzen geht es daher nicht um eine formale (sprachliche strukturelle) Übertragung, sondern um eine Kulturvermittlung aus einer eher fremden, subjektiven Sicht, welche vielmehr interpretativ geschieht, wobei nicht eine strukturelle Analyse des Ausgangstextes, sondern dessen sinnlichkeitsbezogene Bedeutungseinheit, die sich vor allem durch einen Rezeptionsprozess auf völlig individuell subjektiver Ebene zum

Hinblick auf literarische Texte auseinandersetzen und dann versuchen, auf die Frage, ob und wie weit ein literarischer Text übersetzbar ist und welche Fakten diesen Prozess bestimmen, anhand einer Gedichtsübersetzung vergleichend und demonstrativ eine Antwort zu finden.

Der literarische Text: Spiegelung einer eigenartigen Kultureinheit aus subjektiver Sicht.

Aktuell ist und wird es bestimmt immer bleiben, wie und welchen Kriterien nach ein literarischer Text zu definieren ist. Linguistisch betrachtet, ist er eine sprachliche Organisation, zur Auslegung man einer strukturellen Analyse bedarf. Der Text wäre demnach nicht auf der Tiefenstruktur, also der Bedeutung, aufgebaut und deswegen wäre sie beim Auslegungsprozess absolut überflüssig. Daher sollte man sich nur der Oberflächenstruktur zuwenden. Diese Einstellung wäre aber dann vertretbar, falls man davon absähe, dass der Text aus einer geistigen Gestaltung resultiert, in welcher ein kulturbeladenes Sinngefüge sich verborgen hält, das auf das Enthülltwerden wartet. Bei der Auslegung des literarischen Textes ist man vor allem mit einer autonomen Kultureinheit konfrontiert, die auf einer subjektiv modalen⁴ Wirklichkeit basiert. Und der Auslegungsversuch funktioniert eigentlich zur Enthüllung dieser Kultureinheit, die aber wegen der sich modal erweisenden Struktur Modifikationen am Sinngefüge des Erzählten erfordert.

Übersetzen: Bemühungsphase um eine äquivalente Wiedergabe vom Ausgangstext im Zieltext/in der Zielkultur

Der Übersetzungsprozess soll nicht auf eine sprachliche Adäquatheitsherstellung im Zieltext zielen, sondern dazu dienen, eine äquivalente Wiedergabe des Ausgangstextes zu verwirklichen, also anhand der Modifikationen in der Tiefenstruktur des Ausgangstextes, da man mit einer geistig kulturellen Eigenartigkeit zu tun hat. Den Modifizierungsvorgang ermöglicht das Vorwissen des Auslegers -des Übersetzers- in der Ausgangskultur, die das Sinngefüge des Ausgangstextes umrahmt. Der Übersetzungsprozess geschieht, aufgrund des modal erscheinenden Charakters⁵ der Ausgangskultur, rezeptionsbezogen und unterliegt einer subjektiven Nachgestaltungsfähigkeit. Die Übersetzung reflektiert endlich die Art und Weise dieser Rezeption⁶, als eine Hindeutung darauf, dass das Übersetzen ein interpretativ

---

Wahrnehmen offenhält, was sich durch eine hermeneutische Auseinandersetzung mit dem Ausgangstext, als Spiegelung einer sich eigenen geistigen Welt, realisieren lässt

⁴ Damit ist gemeint, dass diese Kultureinheit als Teil eines autarken Ganzen fungiert und einen sich eigenen Sinn darstellt, welcher im Vergleich zum Aussen modal erscheint, sich rezeptionsbedingt wahrnehmen und vorwissensbezogen verstehen lässt

⁵ Damit ist gemeint, dass der Ausgangstext eine sich eigene Tiefenstruktur aufweist, welche weder kulturell noch sprachlich in einer Analogie zur Zielkultur steht.

⁶ Zu einer besseren Veranschaulichung dieses Vorganges muss zwischen Rezipieren und Verstehen unterschieden werden. Das Verstehen resultiert als konkrete Erscheinung jener Phase, die einer objektiv überprüfbaren Sicht unterliegt, während das Rezipieren sinnlichkeitsbezogen

erfolgendes, subjektiv bestimmtes Tun ist. Aus diesem Tun entsteht eine modifizierte Wiedergabe des Ausgangstextes, in der Erscheinung einer Kulturvermittlung. Wegen der kulturell geistigen Differenzen zwischen beiden Welten nützt es nichts, nach einer sprachlichen Adäquatheit zu suchen, da es beim Übersetzen der literarischen Texte nicht um die Übertragung der einzelnen Wörter und Sätze, sondern vielmehr um den Transfer einer divergenten Kultureinheit geht.

Übertragen wird diese geistig kulturelle Einheit, die man in der Übersetzungsphase von der Ausgangsprache löst, um dafür eine äquivalente Wiedergabe in der Zielsprache zu finden. Darum wird eine Semantisierung des Ausgangstextes vorgenommen, die zu einer Nachgestaltung veranlasst, da zwei verschieden strukturierte sprachliche Aussagen in Frage kommen, deren Vermittlungsweisen und Mittel sich nicht decken. Es handelt sich in diesem Fall aber nicht nur um die Semantisierung der Oberflächenstruktur, sondern auch um eine Modifizierung der Tiefenstruktur vom Ausgangstext in die Zielsprache, welche hermeneutisch und rezeptionsbedingt erfolgt. Der Ausgangstext funktioniert in dieser Phase als eine mimetische Quelle, aus der eine sinnvoll vertretbare Spiegelung der Ausgangskultur herauswachsen soll.

Das erfordert Modifizierungsversuche an dem Sinngefüge des Ausgangstextes, welche sich in der Form einer Nachgestaltung, einer subjektivitätsbezogenen Semantisierung, realisieren. Über die Art und Weise dieser Modifizierungen entscheidet der Übersetzer, aus einer individuell bestimmten Sicht, die auf der Erfahrung, also der Ausrüstung in beiden Kulturumständen beruht. Und die Übersetzung konkretisiert sich aus dieser Vertrautheit, einer modal entstandenen Wirklichkeit, die sich, der dynamischen Struktur des Erkennens und des Erfahrens wegen, aus denen sie sich speist, immer in einer Werden-Phase befindet und wandlungsfähig vorangeht, als ein Hinweis darauf, keiner objektiv feststellbaren Determination⁷ unterzogen zu sein.

Der Modifizierungsvorgang am Ausgangstext, woraus eine äquivalente Semantisierung des zu übersetzenden Sinngefüges resultieren soll, erfüllt sich je nach der Rezeptionsweise, wonach sich die Nachgestaltungsphase der zu vermittelnden Sinneinheit in der Zielsprache bestimmt. Da Rezipieren, hermeneutisch betrachtet, sich aus dem Umgang mit dem literarischen Text spontanitätsbedingt, also im Unterschied von Verstehen, ergibt, kann eine Übersetzung von der erwähnten Textsorte keinen konkret überprüfbaren Kriterien⁸ unterzogen werden, abgesehen von ästhetisch geschmacksgebundenen Prioritäten, welche sich ja eben auch als subjektive Stellungnahme erweisen.

Es geht beim Übersetzen, nämlich, nicht um falsch und richtig, sondern um wie

---

und geschmacksorientiert geschieht, was auf den mit jeder subjektiven Stellungnahme übereinstimmungsfähigen, also reflexiven Charakter der literarischen Texte zurückzuführen ist.

⁷ Dass der Erfahrungsprozess sich spontanitätsbezogen erweitert und die dazu beitragenden Begebenheiten einen variierenden Charakter haben.

⁸ Vorausgesetzt, dass der Übersetzer über eine ausreichende Sprachkenntnis verfügt und sich in beiden Kulturen auskennt.

und warum, was darauf hinweist, dass man mit einer subjektiv gestalteten modalen Tiefenstruktur im Ausgangstext konfrontiert ist, die einer kausalisierten Semantisierung in der Zielsprache bedarf, welche auch subjektiv geschieht und daher zu einer modal nachgestalteten Sinneinheit wird. Dass somit am Ende eine modifiziert semantisierte Version vom Ausgangstext in der Zielsprache entsteht, was die Übersetzungsaktivität viel mehr zu einem rezeptionsbezogenen erfolgenden Kulturvermittlungsprozess erhebt, soll am folgenden Beispieltext, der Übersetzung Yahya Kemal BEYATLIs "Sessiz Gemi" von Annemarie SCHIMMEL ins Deutsche übersetzt, vergleichend demonstriert werden.

SESSİZ GEMİ ⁹	Das schweigende Schiff ¹⁰
Artık demir almak günü gelmişe zamandan Meçhüle giden bir gemi kalkar bu limandan	Kommt der Tag des Ankerlichtens einst von Zeit und Ort, Bricht ein Schiff ins Unbekannte auf aus diesem Port
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol: Sallanmaz o kalkışta ne mendil, ne de bir kol.	Schweigend nimmt es den Weg, als sei auf ihm kein Passagier; Keine Hand, kein Tuch winkt freudig dann Abschied hier.
Rihtimda kalanlar bu seyhatten elemli, Günlerce siyah ufka bakar gözleri nemli.	Über diese Reise trauern, die am Kai verharren, Feucht die Augen, die zum schwarzen Himmel taglang starren
Biçare gönüller! Ne giden son gemidir bu! Hicranlı hayat ne de son matemidir bu!	Arme Herzen! Nicht das letzte ist, das fährt, das Boot, Und des trennungsschweren Lebens nicht der letzte Tod.
Dünyada sevilmiş ve seven nafle bekler. Bilmez ki giden sevgililer dönemeyecekler.	Liebende, Geliebte warten nutzlos hier im Licht- Dass die Liebsten nie mehr kommen, ach, sie wissen's nicht.
Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden Birçok seneler geçti; dönen yok seferinden.	Jeder deren, die da gingen, denkt in Dank und Glück, Dass er manches Jahr hie weilte- denn keiner kehrt zurück.
(Yahya Kemal BEYATLI)	(Übersetzt von: Annemarie SCHIMMEL)

In der Übersetzung sind sowohl an der Oberflächenstruktur als auch an der Tiefenstruktur Modifikationen vorgenommen. Daraus ergibt sich eine Semantisierung der Tiefenstruktur, die, im Hinblick auf eine äquivalente Wiedergabe des Sinngefüges vom Ausgangstext, zur Nachgestaltung führt. Die formbezogenen Begebenheiten im Ausgangstext wie Zeilenzahl und Reim sind -anhand von Modifikationen- fast analog im Zielttext vorhanden. Modifizierte Semantisierungsversuche wirken sich auf die Tiefenstruktur bestimmend aus. Sie scheinen im ersten Augenblick teils überflüssig, teils untreffend zu sein, was aber in einer ausführlichen Auseinandersetzung mit der übersetzten Version des Gedichts widerlegt wird.

Bei der Titelwiedergabe fällt eine modifizierte Sematisierung zuerst auf: das Adjektiv sessiz (lautlos) ist im Zielttext in ein verbalisiertes Partizip verwandelt. Nicht nur eine strukturelle Modifizierung, doch auch ein Bedeutungswandel rückt dabei in den Vordergrund, was aber im Bezug auf die entstandene Sinneinheit im Zielttext vertretbar ist. Da es sich im Gedicht thematisch um den Tod handelt, wird das Schiff im Zielttext personifiziert, um erstens diese ernsthafte Situation und zweitens, die daraus erfolgende Bitterkeit zu betonen; also das Schiff, das vorher sprach, schweigt jetzt, da

⁹ Siehe dazu: Mehmet FUAT, Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, Adam yay.1993

¹⁰ Siehe dazu: Annemarie SCHIMMEL, Türkische Gedichte vom 13. Jahrhundert bis in unsere Zeit, veröffentlicht von Kulturministerium, 3.Auflage, 1989,Ankara.

es um den Toten an Bord trauert.

In der ersten Zeile kommt es zu einer Modifizierung durch das Wort Ort, das im Ausgangstext nicht vorhanden, aber der übersetzten Version hinzugefügt wird, erstens, um den Reimverlust zu vermeiden und zweitens, um auf das Zeit-Ort Verhältnis mit dem Tode nachdrücklich hinzuweisen. Eine ähnliche Modifikation geschieht in der vierten Zeile durch die Hinzufügung des Adjektivs freudig und des Zeitadverbs hier (als Abtönungspartikel zum Reimerhalt) und durch die modifizierte Semantisierung von Kalkış (Abfahrt) im Ausgangstext. Kalkış (Abfahrt) wird in Abschied verwandelt, als Hinweis auf den Tod. Bei diesem Abschied soll man doch winken, aber nicht freudig, da man sich zwangsmässig trennt und der geht, der Liebste, nicht zurückkehren wird.

Beim Übertragen der fünften Zeile in die Zielsprache tritt erneut eine modifizierte Semantisierung auf, die zum Bedeutungswandel führt. Das Adverb elemli (traurig) zur Situationsdarstellung im Ausgangstext wird in der Zielsprache verbalisiert verwendet und somit zu einer Aktionsbeschreibung erhoben, aus einer kulturell divergenten Stellungnahme zum Jenseits-Diesseits Verhältnis. Während im Ausgangstext auch dem Jenseits eine Würdigung, ersichtlich aus der Wendung "hicranlı hayat"(kummer-leidvolles Leben), zukommt, als ein Hinweis darauf, dass man sich dadurch vom leidvollen Leben befreit, wird diese Wendung völlig anders im Zielttext semantisiert und bekommt durch "das trennungsschwere Leben" eine umgekehrte Bedeutung, als eine Hochschätzung nur von Diesseits, wohl wieder als eine variierende Konzeption von Diesseits und Jenseits zwischen beiden Lebensanschauungen. Ähnliches fällt auch in der neunten und zehnten Zeile auf. In der Zielsprache ist diese Hochschätzung betont mit der Hinzufügung von Licht, als Gegenteil von "das Unbekannte", das die Finsternis im Jenseits andeutet. Das Zeitadverb nie und das Abtönungspartikel ach in der übersetzten Version, die in der Ausgangszeile nicht vorkommen, haben neben Reimklang auch eine nachdrückliche Stigmatisierung des Diesseits, also im Bezug auf eine Würdigung, zur Folge.

Die Einstellung zum Diesseits- Jenseits Thema im Gedicht ist im Zielttext umgekehrt semantisiert. Im Ausgangstext erfolgt die Aussage über das Jenseits in der Annahmeform "herbiri memnun ki yerinden[...]"(Jeder sollte da glücklich gewesen sein), in der man vom Jenseitigen -als einer unfassbaren, aber würdigungswerten Ewigkeit- phantasiert, ihm eine überirdische, metaphysische Bedeutung beimisst und dafür schwärmt, was da (aber bestimmt Gutes, vielleicht auch Besseres als im Diesseits) passiert. Im Zielttext dagegen hebt sich diese Distanz zwischen Diesseitigem und Jenseitigem auf, dadurch dass die Aussage sich realitätsbezogen und zwar auktorial konkretisiert, "jeder deren[...] denkt in Dank und Glück", als wäre das Jenseits ein bekannter, schöner Teil des Diesseits und man "weile" auf Wunsch da. Das Jenseits im Ausgangstext wird im Zielttext -nämlich- anders semantisiert und gewinnt dadurch einen modifizierten Sinn. Dies ist auch ein bemerkenswerter Unterschied zwischen beiden Weltansichten, nicht nur aus philosophisch-mystischer, wohl auch aus politisch-soziologischer Sicht.

Christiane Petersen
Istanbul Üniversitesi

Probleme des Kulturtransfers der deutschen Literatur zur "Wende"

Wenn wir über Kulturtransfer sprechen, stellt sich als erstes die Frage, auf welchen Begriff von Kultur wir uns verständigen. Ähnlich wie die Literaturwissenschaft hat auch die Übersetzungswissenschaft keinen eigenständigen stringenten Kulturbegriff entwickelt. Soweit zu erkennen ist, sieht die Translationswissenschaft dessen Erarbeitung nicht als ihre vorrangige Aufgabe an. Noch ist es offensichtlich so, dass sie sich die Begrifflichkeit bei der Beschreibung von kulturellen Phänomenen bei Nachbardisziplinen ausleiht. Soweit ich die deutschsprachige Literatur überblicken konnte, kristallisieren sich in der aktuellen Diskussion drei verschiedene übersetzungsrelevante Auffassungen des Kulturbegriffes heraus.

Als erstes sei eine Richtung genannt, die am klarsten von Wolfram Wilss in seinem Band "Knowledge and Skills in Translator Behaviour" vertreten wird. Die Kulturspezifik, d.h. die Problematik kultureller Unterschiede ist seiner Meinung nach bei der Produktion von Texten nur von untergeordneter Bedeutung, ja eine Überbetonung von Kulturunterschieden führt eher zu "radical in-group-cultural relativism" (Wilss: 87) und damit letztlich zu einer Unübersetzbarkeit. Kulturdifferenzen stellen sich für Wilms eigentlich nur auf der Wortebene dar, wie z.B. in Wortspielen oder stark kulturbedingten Konnotationen von Lexemen. Er vertritt grundsätzlich die Ansicht, dass es schon aufgrund der gemeinsamen biologischen Wahrnehmungsvoraussetzungen mehr Übereinstimmung als Unterschiede zwischen Kulturen gibt. Wilss vertritt einen Standpunkt semantischer Universalien, der sich allerdings in erster Linie auf die westliche Welt bezieht und damit auch begrenzt. Sprache und Kultur erscheinen als zwei voneinander grundsätzlich getrennte Systeme die sich allenfalls auf der Ebene von Einzelwörtern treffen. Ein Ansatz zur Systematisierung dieser Schnittpunkte, die eine echte Hilfestellung für den Übersetzer bedeuten würde und damit zweifelsohne auch ein Teil übersetzerischer Qualifikationen wäre, fehlt. Kulturkompetenz bleibt damit ein Randbereich übersetzerischer Qualifikation.

Als ein Beispiel einer differenzierteren Auffassung des Kulturbegriffs kann der Band von Werner Koller "Einführung in die Übersetzungswissenschaft" herangezogen werden.

Koller plädiert für eine verstärkte Einbeziehung kultureller und historischer Aspekte, denn die Frage nach der Differenz zwischen der Ausgangssprachlichen und Zielsprachlichen kommunikativen Situation eines Textes stellt sich bei jeder Übersetzung, ja ist sogar entscheidend für die Übersetzbarkeit. Für ihn bedeutet Übersetzen das "Resultat einer sprachlich-textuellen Operation, die von einem Ausgangstext zu einem Zielttext führt, wobei "zwischen ZT-Text und AT-Text eine

Übersetzungs- oder Äquivalenzrelation hergestellt wird." Koller 1997: 16) In dem Übersetzungsprozess müssen sowohl "Sprach-" als auch "Kulturbarrieren" überwunden werden, wobei die Sprachbarrieren absolute und die Kulturbarrieren relative Größen darstellen (Koller: 26). Kulturbarrieren können entsprechend leichter überwunden werden. Der Kulturkontakt äußert sich darin, dass unterschiedliche Textproduktions- und Textrezeptionsbedingungen aufeinander treffen, die eine "kommunikative Differenz" (Koller: 60) erzeugen, die der Übersetzer aufgefordert ist auszugleichen. Er muss bei großer kommunikativen Differenz die "Verstehensvoraussetzungen" für eine "adäquate Rezeption" schaffen, indem er den "kommunikativen Zusammenhang" der Zielsprache erweitert. Das geht soweit, dass er unter Umständen neue "sprachlich-stilistische Elemente" hinzufügen muss (Koller: 60). Er hat dabei zwei Strategien zur Auswahl:

einmal die einpassende Übersetzung, die die entsprechenden sprachlich-stilistischen Mittel der Zielsprache verwendet;

und die verfremdende Übersetzung, die die sprachlich-stilistischen Mittel der Ausgangssprache so weit wie möglich imitiert.

Was für Erwartungen hat jetzt der Zieldextleser. Der Ausgangstext funktioniert unter den Voraussetzungen der Ausgangssprache und Ausgangskultur, die sich eben von dem "kommunikativen Zusammenhang" der Zielsprache und Zielkultur unterscheidet. Der "kommunikative Zusammenhang", der von Koller später explizit mit dem Kulturbegriff gleichgesetzt wird, besteht nun auch aus den "Erwartungsnormen" und dem "Erwartungshorizont" des Textrezipienten (Koller: 108). Um verstanden zu werden, muß der Text den Erwartungsnormen des Rezipienten bis zu einem Mindestmaß gerecht werden. Übersetzen bedeutet also, den Text in einen neuen kommunikativen Zusammenhang zu stellen, und entsprechend müssen auch die Erwartungsnormen des Zielsprachrezipienten bis zu einem ausreichendem Masse erfüllt werden.

Dieser Prozess stellt den Übersetzer vor Entscheidungen

- auf der sprachlichen Ebene,
- auf der Ebene der Zuordnung des Textes zu einem zielsprachlichen "Textuniversums"
- und auf der Ebene der Wissensvoraussetzungen.

Im Übersetzungsprozess kommen nun die unterschiedlichen Wirklichkeitsinterpretationen in Form des unterschiedlichen kommunikativen Zusammenhanges (sprich Kultur) von Ausgangs- und Zieldtextes zum tragen. Solange sich die kommunikativen Zusammenhänge von Zieldtext und Ausgangstext überlappen, ist auch eine Übersetzbarkeit gegeben. Je weiter diese kommunikativen Zusammenhänge, die man auch mit dem Begriff Kultur bezeichnen kann, auseinander liegen, desto geringer wird die Übersetzbarkeit.

Nach Koller können wir zwei Definitionen eines übersetzungsrelevanten Kulturbegriffs annehmen:

- 1.) als Muster und Modelle der Wirklichkeitsinterpretation die sich in Sprache ausdrücken und
- 2.) als der kommunikative Zusammenhang (Kultur), wie er sich in einem Text niederschlägt.

Wie diese miteinander verbunden sind, wird von Koller nicht weiter erwähnt. Wichtig ist jedoch festzuhalten, dass Koller der Kulturspezifik eine wichtige Stellung einräumt. Denn die Frage nach der Differenz zwischen der ausgangssprachlichen und zielsprachlichen kommunikativen Situation, mit anderen Worten der Kultur, stellt sich bei der Übersetzung eines jeden Textes. Um diese Differenz zu überbrücken, wird der Übersetzer ausdrücklich von Koller aufgefordert, die Rezipientenvoraussetzungen und Normen durch eigenen Textproduktion zu erweitern, jedoch ohne den Zieldtext zu weit vom Ausgangstext zu entfernen, oder wie er sich ausdrückt. "der Übersetzer soll eine Äquivalenzbeziehung zwischen Ausgangstext und Zieldtext auf möglichst allen Ebenen der Sprache herstellen" (Koller: 109). Das scheint die Quadratur des Kreises zu sein. Auf der einen Seite soll der Übersetzer durch freies Hinzufügen die Verständlichkeit des Ausgangstextes für den Zieldtextrezipienten herstellen, aber auf der anderen Seite darf er sich nicht zu sehr von der sprachlichen Oberfläche des Ausgangstextes entfernen, damit die "Äquivalenzbeziehung zwischen AT und ZT" gewahrt bleibt. Ebenso wie Wilss vertritt auch Koller einen eher vagen Kulturbegriff, der von der Ansicht ausgeht, dass implizit eine Gleichheit der Kulturen besteht. Beide Ansichten berufen sich auf die allen Menschen gemeinsamen und identischen biologischen Grundvoraussetzungen, die die Rezeption grundsätzlich bestimmen und kulturbedingte Unterschiede ausgleichen. Dadurch wird selbstverständlich die Rolle von "Kultur" deutlich abgeschwächt.

Eine dritte Position, die sich in der aktuellen Diskussion herauskristallisiert hat, wird explizit von Hans Vermeers in seiner 1996 verfassten Skopostheorie vertreten: "A skopostheory of translation" Die Skopostheorie möchte ich in diesem Zusammenhang nicht weiter ausführen, nur soviel: sie versteht sich als eine allgemein integrative Theorie, die sprachmittlerische Tätigkeit, also Übersetzen und Dolmetschen, bezogen auf alle Texttypen zu beschreiben versucht. Entscheidend ist hierbei, dass der Translator in Abstimmung mit dem Auftraggeber die Zielsetzung (purpose) für den Zieldtext festlegt. Da der Wunsch nach Einbindung des Zieldtextes in einen zielkulturellen Kontext hinter jeder Übersetzung steht, ist die Festlegung einer Funktion des Zieldtextes notwendig. Es stellt sich also immer zuerst die Frage: ist der Text sinnvoll für den Rezipienten der Zielkultur, und welchen Zweck kann der Text in der Zielkultur erfüllen?

Aus einem solchen Postulat ergibt sich, dass der Kulturbegriff, der hinter dieser Auffassung von Translation steht, genauer definiert werden muss. Hans Vermeers beschreibt ihn als eine Größe, die in einer Gesellschaft etwas ist, das: "whatever is one has to know or believe in order to operate in a manner acceptable to its members, and do so in any role that they accept for any one of themselves" (Vermeer 1996: 3). und weiter als "the open system (Gefüge) of norms and conventions and their results which

govern the behaviour of whoever wants to be taken as a member of a certain society". Normen sind Vermeers Auffassung nach strikter und weniger leicht veränderbar als Konventionen.

Kultur ist in diesem Denksystem dagegen ein eher relativer Begriff, der in Parakultur (Staat, Volk usw.) Diakultur (Familie, soziale Zugehörigkeit) und Idiokultur (Normen, Konventionen und deren Resultate auf der Ebene des Individuums) untergliedert wird. Jedes Individuum ist in Denken und Handeln in dieses System eingebunden. Also gilt auch für die Theoriebildung, dass der Begriff von Kultur selbst auch kulturabhängig ist.

Entscheidend ist, dass bei der Textproduktion des Ausgangstextes neben der Adressatenvorstellung und den konkreten Produktionsbedingungen auch die para- und idiokulturellen Normen und Konventionen eine entscheidende Rolle spielen. Das trifft sowohl für die Produktion des Zieltextes also für die Produktion der Übersetzung zu. Ebenso ist die Textrezeption (der Übersetzer ist sowohl Produzent als auch Rezipient von Texten) von den kulturbedingten Vorstellungen und Gegebenheiten mitbestimmt.

Der Textsinn kann also nie textimmanent sein, er ist immer eine kulturabhängige Variable, die eine Anzahl von möglichen Textinterpretationen beinhaltet. Diese Interpretationen sind dementsprechend text- und rezipientenbedingt d.h. mit anderen Worten auch kulturbedingt, denn jeder Rezipient nähert sich dem Text auf seine individuelle Weise, die durch die kulturspezifische Sozialisation mitbestimmt ist und natürlich auch gleichzeitig beschränkt wird.

Der Kulturbegriff kann also so aufgefasst, eine Möglichkeit darstellen, die unterschiedlichen Situationen aus denen Texte hervorgehen, genauer zu erfassen, und für den Rezipienten der Zielkultur besser erklärbar zu machen. Denn Zieltexte werden nach Vermeer nicht notwendigerweise als "Übersetzungen" gelesen. Ein Ausgangstext wird für eine Ausgangskultur verfasst, ein Zieltext für eine Zielkultur hergestellt. Die Wahrung von sprachlicher Oberfläche und gleichzeitig die Wahrung der Aussage und Wirkung eines Textes bei einem Kulturwechsel ist nur in Ausnahmefällen möglich und kann nicht zur Regel erhoben werden. Da ein Zieltext aufgrund der Unterschiedlichkeit von Ausgangs- und Zielkultur nicht dasselbe sein kann, wie ein Ausgangstext, müssen für den Zieltext Funktionen und Ziele in der Zielkultur festgelegt werden. Übersetzen bedeutet also somit immer zielorientiertes Handeln. Textproduktion und Rezeption ist nicht absolut sondern dynamisch und als eine Variable von der Zielkultur und Zielrezipientenseite her bestimmt und festgelegt. Dementsprechend wird auch die Frage nach der Übersetzbarkeit mit ja oder nein beantwortet werden können.

Wie weit ist Übersetzbarkeit gegeben bei einer so kulturell-spezifisch determinierten Literatur, wie der, die den Vereinigungsprozess in Deutschland begleitet und interpretiert hat - der sogenannten "Wendeliteratur".

Die "Wende" ist ein sehr deutsches Phänomen. Kein Land hat so die Folgen des II. Weltkrieges, verdienterweise, zu spüren bekommen und kein Land war so direkt den Bedingungen des Kalten Krieges ausgesetzt wie Deutschland. Die Vereinigung der

sozialistischen und der "kapitalistischen" Hälfte Deutschlands nach dem Zusammenbruch des sozialistischen Blocks 1989 hat die Deutschen in eine schwere Identitätskrise gestürzt. Erzwingt doch das Vereinigungsdrama, vergleichbar mit einem Ehedrama, eine intensive Beschäftigung der Deutschen mit sich selbst, etwa mit der Frage: was ist nach einem halben Jahrhundert des Getrenntseins an Gemeinsamkeiten noch übriggeblieben, und welche sind es wert, sich mit ihnen zu identifizieren? In dieser Phase der Selbstbespiegelung und Selbstbefragung geschieht nun etwas weltbewegend Großes, das jedes Land unmittelbar erfasst - die Globalisierung. Der Nationalstaat verliert an Kompetenzen in allen Dimensionen, der Selbstfindungsprozess einer Nation, die so lange gespalten war, und fast gezwungenermaßen wieder zusammengebunden wurde, wird dadurch noch mehr erschwert. Besonders die ehemaligen DDR-Bürger hatten unter der Vereinigungsproblematik zu leiden, wurde ihnen doch ein neues ungewohntes System auf das alte verrotten einfach übergestülpt.

Einer, der den Auflösungsprozess der alten realsozialistischen Herrschaftsstrukturen und deren Ersatz durch effektivere kapitalistische genau und scharf beobachtet hat, ist Wolfgang Hilbig. Er gehört zu den DDR-Autoren, die noch kurz vor dem Vereinigungsprozess wegen mangelnder Konformität mit dem System in den Westen fliehen mussten.

Von den kritischen Autoren der ehemaligen DDR wie Gert Neumann, Franz Führmann, Stephan Hermlin, Christa Wolff wird Hilbigs Sprachgewalt und seine "Ästhetik des Hässlichen" gerühmt. Von einflussreichen Literaturkritikern und Germanisten wird er als der "massgebliche Autor der ehemaligen DDR" bezeichnet, ja als einer der wichtigsten der zeitgenössischen deutschen Literatur überhaupt (Reinhard Baumgart).

Hilbig sieht wie viele Autoren die DDR als eine missratene Lebensform an. Besessen beschreibt er immer wieder die Deformationen, die dieser Staat dem Bewusstsein seiner Bürger zugefügt hat. Im Zentrum seiner Prosa steht ein überdimensionales Ich, das in den verschiedensten Metamorphosen auftaucht. Es chanciert meist zwischen der Existenz eines Arbeiters und Intellektuellen, eines Heizers und Dichters. Dieser Aspekt ist autobiographisch bei Wolfgang Hilbig, hat er sich doch selbst von einem Werkzeugmacher, Erdbauarbeiter und schließlich Heizer autodidaktisch zu einem Dichter, dem "Kafka aus Meuselwitz" gemausert. Der Umstand, dass er als schreibender Arbeiter seine literarische Laufbahn begann, ließ ihn von der Literaturkritik meist in die Schublade des Arbeiterschriftstellers, wie sie in der Programmatik des "Bitterfelder Weges" vorgesehen war, verschwinden. Er gehört jedoch eher in eine andere literarische Tradition, die im 19. Jahrhundert mit den Romantikern beginnt und die mit zu dem Schönsten gehört, was die deutsche Literatur aufzuweisen hat: sein Entsetzen über den Zustand der Welt ist ähnlich wie bei Novalis, geboren aus der Erkenntnis, dass die Vernunft eines aufklärerischen, in Hilbigs Fall marxistischen, Gesellschaftsentwurfes zu einem blanken Nützlichkeitswahn erstarrt ist, und daß keine Aktionsmöglichkeit in Sicht ist, sich gegen diesen Prozess zu Wehr zu setzen. Ringsherum sieht er nur Apathie und Opportunismus. Er stellt wie die Romantiker den

Begriff des Subjekts als ein rationales autonomes Wesen in Frage und bezweifelt wie diese, dass man auf der Basis rationaler Einsichten eine neue Ordnung errichten könne.

Hilbigs Sprache ist nicht die eines Arbeiters, schreibt er doch, "wie ein Hund ein Loch gräbt" (Deleuze/Guattari: 48). So charakterisieren Gilles Deleuze und Felix Guattari eine Literatur, der es gelingt, in der "Hauptsprache einen anderen Gebrauch dieser Sprache zu etablieren" (ebenda). Das ist ein weiterer Grund dafür, daß sich Hilbigs Texte so fremd in der DDR-Literatur ausnehmen: Sie sind in einer Sprache formuliert, die mit den gewohnten Strukturen vollkommen bricht, und dadurch die geheimen Herrschaftstrukturen, die in Sprache vorhanden sind, sichtbar werden läßt. Seine Art von Sprachskeptizismus erfordert zur Analyse eine spezielle Methode, wie ich sie sehr überzeugend bei Gille Deleuze und Felix Guattari gefunden habe, die genau von dieser Art Sprachkritik ausgehend, die Definition der "Kleinen Literatur" in die neueste Literaturwissenschaft eingeführt haben. "Klein" wird hier nicht im Sinne von minderwertiger, sondern von aufrührerischer, chaotisch und befreiender Praxis innerhalb einer Hauptsprache verstanden, als eine Art von Literatur, die für alle Formen von geschlossenen Systeme einen revolutionären Sprengstoff in sich birgt. An dieser Stelle der Überlegung müsste man in die genaue Interpretation des Textes einsteigen, um zu zeigen, wie sehr die Texte Hilbigs als Beispiele für eine "Kleine Literatur" gelten können. Das würde jedoch bei weitem den Rahmen dieses Aufsatzes sprengen.

Hilbigs Roman "Ich" unterscheidet sich von der Prosa, die er vorher schrieb, durch eine Menge von "Nach-Wende-Wissen", das die DDR-Vergangenheit, besonders die Praxis des Geheimdienstes, des Staatssicherheitsdienstes, in eine neue Perspektive rückt. Der Roman wurde als ein Zeitdokument berühmt, weil Hilbig in diesem Text seine eigenen Erfahrungen mit dem Stasi verarbeitet hat. Als historischen Zeitraum behandelt der Roman nur die DDR Wirklichkeit. Der Todeskrampf des Systems ist schon ein Teil der Analyse. Die erzählte Zeit endet ungefähr ein Vierteljahr vor der Wiedervereinigung. Ich habe den Roman aber nicht nur deshalb ausgewählt, weil er qualitativ zu dem Besten gehört, was in dem letzten Jahrzehnt in Deutschland erschienen sind, sondern auch, weil er auf eine sehr subtile und erkenntnisreiche Weise die Präsenz des kapitalistischen Westens in den Machtstrukturen des sozialistischen Ostens deutlich macht. Die kulturellen Differenzen und Relationen zwischen dem westlichen und dem östlichen Deutschland werden auf eine Weise interpretiert, wie es so weder vorher noch nachher in Literatur gefasst worden ist. In dieser Beziehung könnte man sagen, dass hier eine interkulturelle Literatur geschrieben wurde, die innerhalb einer einzigen nationalen Kultur als auch zwischen zwei Kulturen, also gleichzeitig innerkulturell wie interkulturell gelesen werden kann.

Hilbig schreibt aus der Erzählperspektive eines Arbeiters, der in den achtziger Jahren in seinem Heimatort eine klägliche Existenz zwischen der Maloche als Heizer, dem Schreiben von Gedichten und exzessivem Alkoholkonsum zubringt. Nach seinem Umzug nach Berlin gelingt es dem Stasi durch Erpressung, ihn als Spitzel anzuwerben, und er wird als "Informeller Mitarbeiter", IM Cambert; mit der Observierung der sogenannten "informellen Literaturszene" (eine in der DDR gebräuchliche Bezeichnung) am Prenzlauer Berg beauftragt. Diese Szene ist selbst vom Stasi

unterwandert, ja es stellte sich nach dem Zusammenbruch der DDR sogar heraus, dass berühmte Schriftsteller dieser Szene selbst Angehörige des Geheimdienstes der DDR waren. Inzwischen gilt als sicher, dass diese Szene vom Stasi als ein Teil des Herrschaftsapparats aufgebaut und benutzt wurde, um oppositionelle Bewegungen unter Kontrolle zu halten.

Hilbig schildert nun, wie die Spitzeldienste und die weiterhin fortgesetzte Arbeit als Schriftsteller das Bewußtsein des Protagonisten allmählich spalten. Als M. schreibt er Gedichte, die zu der inoffiziellen Literaturszene der DDR zählen, und als IM Cambert fertigt er Observationsberichte über Personen eben dieser Szene an, die überwiegend erlitten sind und nur die Erwartungen seiner Auftraggeber bedienen. Beide Sorten von Texten schreibt er an demselben Schreibtisch, sie liegen wohlgeordnet in zwei getrennten Stapeln vor ihm. Die krampfhaftige Trennung seiner Schreibtätigkeit und seiner Spitzeldienste und die der jeweils zugehörigen Lebensbereiche kann allerdings im Laufe des Romans nicht aufrechterhalten werden. Die Sphären verschwimmen und verwischen sich irgendwann in der Realität und im Bewußtsein des Protagonisten bis zur Ununterscheidbarkeit. Ihre Analogien sind ja offenkundig. Sowohl als Spitzel als auch als Schriftsteller schafft er sich eine Wirklichkeitsfiktion, die ausschließlich fiktive Figuren und Konstellationen produziert. Die Simulation der Wirklichkeit dominiert, nichts ist echt, alles nur gestellt wie Potemkinsche Dörfer. Der Stasi-Apparat und die informelle Literaturszene sind beides Welten mit doppeltem Boden. Konspiration ist beiden Sphären zugehörig. Die Tätigkeit des Spitzel Cambert als Schriftsteller dient einerseits seiner Tarnung in der Literaturszene und andererseits liefern die von ihm produzierten oppositionellen Texte erst die Legitimation für staatliche Überwachungsmaßnahmen. Hilbig hat virtuos und mit viel Kenntnis der Realität das gegenseitige aufeinander Angewiesensein von Staatsapparat und der künstlich geschaffenen Literaturszene beschrieben. Er hat mit gezielt gesetzten, für den deutschen Leser klar erkennbaren Konnotationen, die wirkliche Welt hinter der erzählten kenntlich gemacht. Er hat eigentlich nichts anderes getan als den "operativen Vorgang" (die Spitzelberichte) auszuwerten, die die Staatssicherheit über ihn selbst, Hilbig, angelegt hat. Man muss ihm schon deshalb Respekt erweisen, weil er der erste ist, der den Zusammenhang von Literatur Unterdrückung und Verrat in dem System der DDR exakt als einen Circulus vitiosus analysierte und das in einer Zeitnähe, aus der die Zusammenhänge noch durchaus verzerrt gesehen werden könnten.

Der Roman "Ich" führt vor, wie die schizophrene Situation eines Intellektuellen in einem Überwachungsstaat zu einer immer stärker werdenden Entfremdung und schließlich zu einem totalen Identitätsverlust führen kann. Diese Elemente des Textes sind von universeller Gültigkeit, ja wurden immer wieder thematisch und sprachlich mit Kafkas Texten verglichen. Für W. endet die Veränderung seiner Lebenssituation, der Wechsel von seiner Existenz als Heizer zu der eines Schriftstellerspitzel, in einer Orientierungslosigkeit, die so umfassend ist, daß er schließlich weder in der Lage ist, literarische Texte zu verfassen, noch einer Erwerbstätigkeit nachzugehen, noch auch nur annähernd die Wirklichkeit beschreibende Observationsberichte für die Stasi anzufertigen. Analog der Auflösung des DDR-Staates löst sich die Identität des

Protagonisten auf. Er mutiert immer mehr zu einem Charakter, der sich aus vielen antagonistischen Bruchstücken zusammensetzt, die ein in sich krankes und morbides "Ich" repräsentieren.

Wenn man Vermeers Forderung nach einem ‚purpose‘ oder Funktion einer Übersetzung in der Zielkultur zustimmt, dann muss man sich bei einem solchen Roman wie "Ich" von Hilbig fragen, ob er denn irgendein Erkenntnisinteresse für einen kulturfernen Rezipienten besitzt. Die Thematik der Wiedervereinigung einer Nation kann, sofern man nicht unmittelbar an dem Schicksal dieses Landes beteiligt ist, aus der Perspektive eines Angehörigen einer anderen Nation nur insofern interessant sein, als es die eigene Lebenswirklichkeit berührt. (In diesem Sinne zeigten etwa die Franzosen vor und auch kurz nach der Wiedervereinigung Deutschland ein Interesse für die Wiedervereinigungsproblematik, da bei ihnen sofort die alten Ängste vor der Aggression des immer zu-spät-gekommenen deutschen Nachbarn wachgerufen wurden.) Auch Hilbigs sprachkritischer Schreibstil, ist im höchsten Maße kulturell geprägt, da er aus der Sprachphilosophie der Romantik stammt, die eine typisch deutsche ist und keine Analogie in dem engeren europäischen Kulturraum geschweige denn in einem entfernteren aufweist. Dass Hilbig selbst für einen deutschen Leser nur schwer zu entschlüsseln ist, ist wahrscheinlich der Grund dafür dass er nicht diese Popularität wie ein Günther Grass oder ein Martin Walser besitzt. Seine Texte widersetzen sich dem schnellen Konsum und sind durch ihre "Ästhetik des Hässlichen" auch nicht geeignet, ein behagliches Lesevergnügen hervorzurufen. Er ist bis heute ein Schriftsteller für Insider geblieben, was durchaus auch etwas über die Qualität seiner Texte aussagt. Es ist also nicht verwunderlich, dass Hilbig z.B. in der Türkei fast gänzlich unbekannt ist. Gerade ein Roman wie "Ich", der als ein Wenderoman eingeschätzt wird, scheint in der Türkei kaum eine Chance zu haben, da die Wende selbst aufgrund ihrer teilweise sehr innerdeutschen Problematik in diesem Land auf ein nur marginales Interesse gestoßen ist. Wenn aber nach Vermeer Textsinn nicht textimmanent ist, sondern immer eine kulturabhängige Variable, dann sollte man untersuchen, wo in Hilbigs Roman Elemente sind, die auch für einen türkischen Leser von Erkenntnisinteresse sein könnten, also letztendlich universalen Charakter tragen.

Ohne Zweifel ist Hilbigs Blick auf gesellschaftliche Wirklichkeit aus der Perspektive der "Zu-Kurz-Gekommenen" ein solches Element. Das Wesen der "kleinen Literatur" gewinnt ihre Sprengkraft aus einer unmittelbaren politischen Funktion. So wie Kafka in seinen Texten mit der bürokratischen Ordnung des Habsburgerreiches umgeht, und in seiner Literatur mehr kollektive als individuelle Äußerungen zur Sprache bringt, gelingt es Hilbig in der Figur des W. eher ein Kollektiv zu schildern als ein Individuum. Die Persönlichkeit des Protagonisten ist in sich fragmentiert in die verschiedensten Personen, die am Rand der Gesellschaft leben. Solche Menschen sind in allen Ländern und Kulturen anzutreffen, und haben ähnliche Bewußtseinsstrukturen der Machtlosigkeit herausgebildet.

Eine andere universale, auch für den Rezipienten einer fernen Kultur aufschlußreiche Analyse moderner Zustände, ist die Sprachkritik Wolfgang Hilbigs. Er zeigt beispielhaft, wie Sprache durch ihre Instrumentalisierung die Kraft zur Erklärung

von Wirklichkeit und ihre Funktion als individuelles und lebendiges Kommunikationsmittel einbüßen kann. Sein Sprachtrauma läßt sich nicht nur als Reaktion auf einen konkreten historischen Kontext lesen. Für einen aufmerksamen und kritischen Leser des Zieltexes werden die verschlüsselten Botschaften zwischen den Zeilen, Worten und Buchstaben erkennbar. Er versteht, dass Texte nicht nur in der ehemaligen DDR unter den Bedingungen von Zensur so verfasst werden müssen. Hilbigs Sprachskeptizismus wäre also durchaus transferierbar, sofern er in den für die Zielkultur entsprechenden Rahmen gestellt wird. Eben dieses Anliegen, durch "Kleine Literatur" dem Universum jenseits der Realität auf die Spur zu kommen, indem der Autor beschreibt, was beiseite geschoben und aus dem Bewußtsein ausgegrenzt wird, ist universell. Aber genau hier besteht eine Gefahr für die Übersetzung. Denn jeder literarische Text weist Lücken, d.h. Nichtverbalisiertes auf, das unter den Bedingungen der para-, dia- und idio-kulturellen Voraussetzungen gefüllt wird. Jeder Rezipient nähert sich dem Text von seinem individuellen Standpunkt aus, der durch seine biologischen Grundvoraussetzungen aber auch durch die kulturspezifische Sozialisation mitbestimmt wird. Kann der Produzent des Zieltexes, der Übersetzer, seinen Zieltex so konzipieren, dass schwerwiegende Missverständnisse auf Seiten des Rezipienten der Zielkultur vermieden werden? Vermeer würde dies Frage nur unter der Bedingungen bejahen, dass nicht nur eine möglichst genaue Wiedergabe eines Ausgangstextes auf allen Ebenen erfolgt, sondern dass auch die Ausgangskultur im umfassenden Sinn Maßstab für die Übersetzung wird. Daraus erwächst für die Qualifikation des Übersetzers ein weiterer Anspruch: seine Kompetenz geht über Sprach- und Sachkompetenz sowie terminologisches Wissen hinaus und schließt auch die Kompetenz in den entsprechenden Ausgangs- und Zielkulturen mit ein. Das würde für unseren Fall bedeuten, dass der Übersetzer auch über Kenntnisse der "Wende" und deren besonderer Problematik verfügen muss, um den Textsinn eines Romans wie Hilbigs "Ich" transferierbar zu machen.

Es sollte in diesem Zusammenhang jedoch auch überdacht werden, ob nicht manche kulturell unverständlichen und fremden Aspekte des AT in ihrer Fremdheit stehengelassen werden könnten. Denn ist nicht das Fremde und Unverständliche auch ein Teil der Kulturdifferenz und trägt es nicht auch beträchtlich dazu bei, den eigenen kulturellen Selbstverständlichkeiten bewußt zu werden? Es gilt immer wieder zu erkennen, dass auch das Eigene nicht naturgegeben, sondern kulturell bestimmt ist. Das Sprachtrauma bei Hilbig hat eine universelle und eine kulturspezifische Seite. Das Phänomen der Zerstörung von Sprache in einem fremden Kontext thematisiert zu finden, erschließt für den eigenen kommunikativen Zusammenhang überraschend neue Perspektiven, und kann ein längst fälliges Überprüfung der eigenen Denkinhalte auslösen. Ähnliches hat Brecht mit seinem "Verfremdungseffekt" zu erreichen versucht. Warum sollte man als Übersetzer nicht Fremdes in seiner Fremdheit stehen lassen und diese wertvolle Erkenntnisquelle nutzen?

Christiane Petersen

Literatur

- Baumgart, Reinhard: „Quasi Stasi“, in: Die Zeit, 08.10.1993
Deleuze, Gilles / Guattari, Felix: Kafka. Für eine kleine Literatur. Frankfurt/Main 1996
Hilbig, Wolfgang: „Ich“. Frankfurt/Main 1993
Koller, Werner: Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Wiesbaden 1997
Vermeer, Hans J.: Askopos theory of translation (Some arguments for and against). Heidelberg 1996
Wills, Wolfgang: Knowledge and Skills in Translator Behaviour. Amsterdam/Philadelphia 1996

Filiz Aslan / Ali Sami Aksöz
Mersin Üniversitesi / Çukurova Üniversitesi

Zur Übersetzung von kulturspezifischen Elementen bei literarischen Texten aus didaktischer und methodischer Perspektive

0. Einleitung

In dieser Arbeit wird der Versuch unternommen, bei der Übersetzung von kulturspezifischen Elementen in literarischen Texten didaktische und methodische Vorschläge zu entwickeln. Allerdings soll erwähnt werden, dass hier nicht „Kultureme“, sondern kulturspezifische Elemente untersucht werden. Kultureme sind feste Redewendungen, die aus den kulturell geformten Verhaltensweisen einer Kultur entstehen. Kulturspezifisch sind Denk- und Einstellungsmuster, Wertorientierungen und daraus resultierende Wahrnehmungs-, Interpretations- und Verhaltensweisen einer bestimmten Kultur (vgl. Witte 1999:346).

Als erstes wurden kulturspezifische Begriffe und Stellen aus dem Roman „Ansichten eines Clowns“ von Heinrich Böll ermittelt. Diese Textstellen wurden von Studenten aus der Universität Mersin und der Universität Çukurova übersetzt. Diese Übersetzungen wurden analysiert und versucht, die Fehlerquellen zu ermitteln und anhand dieser Übersetzungen wurden übersetzungsdidaktische Vorschläge entwickelt.

Allerdings soll davor einiges zur literarischen Übersetzung erwähnt werden.

1. Zur Vorgeschichte der Übersetzungstätigkeit

Die Tätigkeit der Übersetzung wird seit jeher in zwei Bereiche getrennt: das literarische Übersetzen und das weltliche Übersetzen, heute Fachübersetzen genannt. Schon seit Schleiermacher wurden die verschiedenen Textgattungen, die an den Übersetzer unterschiedliche Anforderungen stellen, getrennt. Jedoch galt bis ins 20. Jh. nur das Übersetzen der Heiligen Schrift und literarischer Kunstwerke als anspruchsvolle Aufgabe, die einer theoretischen Erörterung überhaupt lohnt (vgl. Stolze 1994:16f).

2. Was ist Übersetzen?

Nach Snell-Hornby (1986:13) ist das Übersetzen nicht als bloßes Umkodieren, auch nicht als lineare Kette von Einheiten zu betrachten. Das Übersetzen hat mit dem Text als „Gestalt“, als ganzheitliches Gefüge, deren Sprache sich aus einer bestimmten Situation innerhalb eines kulturellen Rahmens ergibt, zu tun. Paepcke (1986:159) bezeichnet diese Situation als kulturellen, geschichtlichen oder wirtschaftlich-sozialen Raum, in dem ein Text zu uns redet. Vermeer sieht das Übersetzen als kulturellen Transfer und der Text ist nach Hönig/Kußmaul (1996:58) „der verbalisierte Teil einer Soziokultur“. Demnach ist ein Text ein Handlungsprodukt, das verknüpft ist mit dem Gesamtverhalten seines Produzenten und dessen Kultur. Bei der Übersetzung einer solchen komplexen Handlung hat der Übersetzer unter neuen funktionalen, kulturellen

Christiane Petersen

Literatur

- Baumgart, Reinhard: „Quasi Stasi“, in: Die Zeit, 08.10.1993
Deleuze, Gilles / Guattari, Felix: Kafka. Für eine kleine Literatur. Frankfurt/Main 1996
Hilbig, Wolfgang: „Ich“. Frankfurt/Main 1993
Koller, Werner: Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Wiesbaden 1997
Vermeer, Hans J.: Askopos theory of translation (Some arguments for and against). Heidelberg 1996
Wills, Wolfgang: Knowledge and Skills in Translator Behaviour. Amsterdam/Philadelphia 1996

Filiz Aslan / Ali Sami Aksöz
Mersin Üniversitesi / Çukurova Üniversitesi

Zur Übersetzung von kulturspezifischen Elementen bei literarischen Texten aus didaktischer und methodischer Perspektive

0. Einleitung

In dieser Arbeit wird der Versuch unternommen, bei der Übersetzung von kulturspezifischen Elementen in literarischen Texten didaktische und methodische Vorschläge zu entwickeln. Allerdings soll erwähnt werden, dass hier nicht „Kultureme“, sondern kulturspezifische Elemente untersucht werden. Kultureme sind feste Redewendungen, die aus den kulturell geformten Verhaltensweisen einer Kultur entstehen. Kulturspezifisch sind Denk- und Einstellungsmuster, Wertorientierungen und daraus resultierende Wahrnehmungs-, Interpretations- und Verhaltensweisen einer bestimmten Kultur (vgl. Witte 1999:346).

Als erstes wurden kulturspezifische Begriffe und Stellen aus dem Roman „Ansichten eines Clowns“ von Heinrich Böll ermittelt. Diese Textstellen wurden von Studenten aus der Universität Mersin und der Universität Çukurova übersetzt. Diese Übersetzungen wurden analysiert und versucht, die Fehlerquellen zu ermitteln und anhand dieser Übersetzungen wurden übersetzungsdidaktische Vorschläge entwickelt.

Allerdings soll davor einiges zur literarischen Übersetzung erwähnt werden.

1. Zur Vorgeschichte der Übersetzungstätigkeit

Die Tätigkeit der Übersetzung wird seit jeher in zwei Bereiche getrennt: das literarische Übersetzen und das weltliche Übersetzen, heute Fachübersetzen genannt. Schon seit Schleiermacher wurden die verschiedenen Textgattungen, die an den Übersetzer unterschiedliche Anforderungen stellen, getrennt. Jedoch galt bis ins 20. Jh. nur das Übersetzen der Heiligen Schrift und literarischer Kunstwerke als anspruchsvolle Aufgabe, die einer theoretischen Erörterung überhaupt lohnt (vgl. Stolze 1994:16f).

2. Was ist Übersetzen?

Nach Snell-Hornby (1986:13) ist das Übersetzen nicht als bloßes Umkodieren, auch nicht als lineare Kette von Einheiten zu betrachten. Das Übersetzen hat mit dem Text als „Gestalt“, als ganzheitliches Gefüge, deren Sprache sich aus einer bestimmten Situation innerhalb eines kulturellen Rahmens ergibt, zu tun. Paepcke (1986:159) bezeichnet diese Situation als kulturellen, geschichtlichen oder wirtschaftlich-sozialen Raum, in dem ein Text zu uns redet. Vermeer sieht das Übersetzen als kulturellen Transfer und der Text ist nach Hönig/Kußmaul (1996:58) „der verbalisierte Teil einer Soziokultur“. Demnach ist ein Text ein Handlungsprodukt, das verknüpft ist mit dem Gesamtverhalten seines Produzenten und dessen Kultur. Bei der Übersetzung einer solchen komplexen Handlung hat der Übersetzer unter neuen funktionalen, kulturellen

und sprachlichen Bedingungen in einer neuen Situation über einen Text zu berichten, indem er ihn auch formal möglichst nachahmt (vgl. Vermeer 1986: 33).

3. Kulturtransfer und Übersetzung

Koller (1984:37f) bezeichnet die Übersetzungen als kommunikative Herausforderungen, die unter zwei Aspekten betrachtet werden können: dem Aspekt des Kulturkontakts und dem Aspekt des Sprachkontakts. Jeder Text ist in einen bestimmten kommunikativen Zusammenhang einer Kultur verankert. Textproduktions- und -rezeptionsbedingungen sind je nach der Kommunikationsgemeinschaft verschieden, darüberhinaus können sie sich auch innerhalb einer Kommunikationsgemeinschaft verändern. Je stärker die kommunikativen Zusammenhänge voneinander abweichen, wie es hier im Türkischen und im Deutschen der Fall ist, umso größer ist die kommunikative Herausforderung für den Übersetzer.

In einer kulturübergreifenden Kommunikation können aufgrund unterschiedlichen, von Kulturen abhängigen, Textsorten bzw. Textmerkmalen Kommunikationsprobleme entstehen, die sowohl innerhalb einer Sprache als auch zwischen verschiedenen Sprachen vorhanden sind.

Bei der Übersetzung von kulturell geprägten Texten sind grob gesagt zwei Fälle möglich:

(1) Übersetzung zwischen zwei oder mehreren Kulturen:

a) AT=K1 ZT=K1 Rez=K2 (nach der Ausgangskultur orientiert)

b) AT=K1 ZT=K2 Rez=K2 (nach der Zielkultur orientiert)

(2) Übersetzung innerhalb einer Kultur:

AT=K1 ZT=K1 Rez=K1 (Sandrini 1997:3f)

Quelle der Komplikationen ist hier der Wechsel der Sprachgemeinschaft bei gleichzeitigem Wechsel der Kulturgemeinschaft. Diese Problematik wird besonders dann deutlich, wenn man versucht einen kulturspezifischen Begriff in eine ZS zu übertragen, in deren Kultur so etwas nicht existiert.

Bei der Überbrückung der kommunikativen Differenz lassen sich im Grunde zwei Übersetzungshaltungen unterscheiden: die adaptierende und die transferierende Übersetzung. Die adaptierende Übersetzung ersetzt ausgangssprachliche Textelemente, die spezifisch in der ausgangssprachlichen Kultur verankert sind, durch Elemente der Zielsprachlichen Kultur. In diesem Fall assimiliert die Übersetzung den ausgangssprachlichen Text im Zielsprachlichen Kontext, was in letzter Zeit als „postmoderne Strömungen“ genannt wird. Dazu erwähnt Stolze (1994:156), dass hier „allein die subjektive Meinung des Übersetzers gilt, und ein fremder Text gänzlich ‚angewandelt‘ wird“. Als Beispiel hierfür erklärt sie, wie E.Viera gezeigt hat, dass „... in Brasilien Übersetzungen nicht mehr nur traditionell am AT orientiert werden sollen und diesen möglichst genau ‚wiedergeben‘, sondern als ganz neue, eigenständige Texte in die einheimische Literatur und Kultur eingehen“. Ähnlich kann man dies auch besonders in ideologisch orientierten Übersetzungen beobachten. Als Beispiel kann die

Übersetzung amerikanischer Spielfilme in fundamentalistischen bzw. politisch extremen TV-Sendungen erwähnt werden: z.B. greifen in einem Film amerikanische Soldaten ihre Feinde mit Kriegsgeschreien wie „Allah Allah“ an; in einem Zeichentrickfilm zieht He-Man seinen Schwert aus der Scheide mit den Ausrufen „La havle vela Kuvvet“.

Die transferierende Übersetzung versucht, kulturspezifische ausgangssprachliche Elemente als solche im Zielsprachlichen Text zu vermitteln. Was wir nicht mehr nur als sprachlichen Transfer, sondern als die „Vermittlung der Fragmentierung kultureller und sprachlicher Gemeinschaften und [die] Andersheit eines Textes in die empfangende Kultur“ (Stolze 1997:56f) betrachten sollten. Hier treten vor allem Schwierigkeiten auf, wenn die kulturelle Differenz so groß ist, dass beim ZS-Leser die Verstehensvoraussetzungen erst geschaffen werden müssen, um eine adäquate Rezeption zu ermöglichen.

Die Sprachkontaktsituation des Übersetzens ergibt sich daraus, dass ein Text, der die Ausdrucksmittel einer bestimmten Sprache enthält, in einen Text überführt wird, der sich anders strukturierter sprachlich-stilistischer Mittel bedienen muss. In Bezug auf die deutsche Sprache ergeben sich aus der Divergenz zwischen den sprachlich-stilistischen Gegebenheiten des AS-Textes und den Zielsprachlichen Möglichkeiten zwei Übersetzungshaltungen: die verdeutschende und die verfremdende Übersetzung. Die verdeutschende Übersetzung (vgl. Luther) bewegt sich im Rahmen der sprachlich-stilistischen Normen der ZS. Dagegen versucht die verfremdende Übersetzung, die sprachlich-stilistischen Strukturen des AS-Textes im ZS-Text nachzuvollziehen oder wenigstens durchscheinen zu lassen. Dadurch kann eine eigentliche Übersetzungssprache entstehen, die sich von der Sprache originaler Texte abhebt.

4. Literarische Übersetzung

Der kulturelle Hintergrund einer Gesellschaft besteht aus Traditionen und Glaubensvorstellungen und vor diesem Hintergrund ist der literarische Text die Deutung des menschlichen Lebens aus Erfahrung heraus. Nach Dedecius (zitiert nach Stolze 1997) ist „ein Sprechen, ein Dichten, ein Übersetzen außerhalb der Gesellschaft, losgelöst von ihrem Zustand und von ihren Zielen, nicht durch sie legitimiert und nicht an sie gerichtet, [...] denkbar, aber sinnlos“.

Die dichterische Sprache ist keine eindeutige Sprache. Sie ist im strengen Sinne nur dort eindeutig, wo ihr Gebrauch normiert, wo die Begriffe festgelegt sind. Der literarische Text ist zunächst ganz besonders in der Weise der Individualität realisiert, denn der Autor teilt seine subjektive Weltsicht mit, indem er die sprachlichen und stilistischen Mittel auf seine eigene Weise verwendet. Daraus ist zu schließen, dass in literarischen Texten feste sprachliche bzw. normierte Formen nicht häufig vorkommen.

Die literarische Übersetzung ist mit Kenntnissen in der Literaturwissenschaft und der Kulturgeschichte verbunden. Für das Übersetzen sind Kenntnisse des soziokulturellen Hintergrundes, sowohl in der Ausgangs- als auch in der Zielkultur Voraussetzung. Bei der literarischen Übersetzung ist das Problem nicht das Verstehen der Sprache, sondern das Verstehen von Sinn durch Sprache. Da der Autor dem Leser

nicht alles offen darstellt und die Erschließung des Textes der subjektiven Interpretation des Lesers überlässt, muss der Übersetzer geeignete Entsprechungen finden, die jene Funktion der unspezifischen Genauigkeit zielsprachlich realisieren wie im Original.

Geht man davon aus, dass literarische Übersetzungen und Fachübersetzungen im allgemeinen unterschiedlicher Art sind, so müssen ihre Probleme in verschiedenen Übersetzungstheorien behandelt werden. Die Probleme der literarischen Übersetzung liegen in jedem Fall nicht ausschließlich auf dem Arbeitsgebiet der Linguistik. Nicht die Sprachen allein, die beim Übersetzungsvorgang beteiligt sind, sondern auch die Gegenstände und Sachverhalte, über die in ihnen gesprochen wird, sind inkommensurabel. Auch die übereinzelsprachlichen Denkstrukturen werden in verschiedenen Sprachen auf jeweils verschiedene Weise abgebildet (vgl. Holtus 1984:83f). Eine ganze Reihe von außersprachlich gegebenen Phänomenen bereiten bei der Übersetzung Schwierigkeiten, weil sie den Mitgliedern der Sprachgemeinschaft, denen die ZS als Kommunikationsmittel dient, entweder völlig oder in einer spezifischen Form unbekannt sind (vgl. Albrecht 1973:11).

Bei der Übersetzung eines literarischen Textes hat der Übersetzer zwei wichtige Aufgaben zu lösen: als erstes soll er die textexternen Merkmale, die dem Text zugrunde liegen, analysieren und dann diese Merkmale mit den textinternen sprachlichen Mitteln synthetisieren (vgl. Göktürk 1998:6f).

Nach Stolze (1994:153) gilt die Grundauffassung, dass es keine „Musterübersetzung“ eines literarischen Textes gibt und dass die Interpretation der Übersetzung daher auf dem Vergleich der „Funktion“ des Textes als Original und als Übersetzung gründen müsse. Der Übersetzer muss die Funktion des Begriffes oder der zu übersetzenden Stelle erschliessen können, um ihn korrekt wiederzugeben. Daher kann für die literarische Übersetzung die funktionale Übersetzungstheorie (Skopostheorie) herangezogen werden. Es ist möglich, eine Funktionshierarchie der sprachlichen Mittel zu erarbeiten, indem vor dem Übersetzen der Zweck (der Skopos) der Übersetzung definiert wird. Also muss man sich vor dem Übersetzen bewusst machen, dass es nicht möglich ist, eine völlig identische zielsprachliche Version zu erstellen und daher entscheiden, welche Prioritäten man setzen soll. Bei der literarischen Übersetzung ermöglicht die Vorentscheidung der Fragen „Was soll erhalten werden?“, „Was kann erhalten werden?“ und „Was kann nicht erhalten werden?“ ein konsistentes Vorgehen bei der Lösung einzelner Fragen (vgl. Herold/Walter 2001.04.12).

5. Übersetzungsdidaktik

In der Geschichte der Übersetzung wurde lange über ihre Lehrbarkeit diskutiert. Dies kommt zum Teil daher, dass das Übersetzen eine angeborene Eigenschaft der Menschen ist und jeder, der eine Fremdsprache beherrscht, mehr oder weniger übersetzen kann. Die Tatsache, wie Hönig (1997:118) bemerkt, dass es „kaum eine andere Berufstätigkeit [gibt], zu der sich praktisch jeder ohne Ausbildung befähigt fühlt“ und unzählige Beispiele dazu verraten uns, warum die Übersetzungsdidaktik so vernachlässigt wurde.

Die Übersetzung literarischer Texte kann als eine schöpferisch-künstlerische Fähigkeit gelten. Wenn man aber so weit geht und die literarische Übersetzung als „reine Kunst“ bezeichnet (vgl. Kade 1968:47), wäre sie systematisch weder lern- noch lehrbar. Denn systematisch kann nur das gelernt/gelehrt werden, was bestimmten Regeln unterliegt.

Es ist nicht zu leugnen, dass literarische Texte sowohl im künstlerischen als auch im handwerklichen Bereich höchste Anforderungen an den Übersetzer stellen, da die Übersetzung literarischer Texte als eine dem Zufall und der Subjektivität des Übersetzers ausgelieferte Tätigkeit betrachtet wird. Der Zweck des Übersetzungsunterrichts sollte die Minimalisierung dieser Zufälligkeit durch einen systematisch und übersetzungsdidaktisch konstruierten Vorgang sein.

Die Translationskompetenz, die Lehr- bzw. Lernabsicht ist von W. Wills (1977:219) als „... die Fähigkeit, *gemeinsprachliche und fachsprachliche Texte in der Zielsprache adäquat zu reproduzieren*“ formuliert worden und sie kann nur durch einen darauf ausgerichteten Übersetzungsunterricht vermittelt und erweitert werden. Einer der wichtigsten Bestandteile solch eines Übersetzungsunterrichts stellt die Fehleranalyse dar.

Auf die Frage, was ein Übersetzungsfehler ist, steht eine eindeutige Antwort noch nicht fest. Nach Nord (1988:210) ist ein Übersetzungsfehler „jede ‚Nicht-Erfüllung‘ [Nicht-Einhaltung] des *Übersetzungsauftrages*“, für Kupsch-Losereit (1986:16) der Verstoss gegen:

- (1) die Funktion des Translats
- (2) die Kohärenz des Textes
- (3) die Textsorte oder Textform
- (4) sprachliche Konventionen
- (5) kultur- und situationsspezifische Konventionen und Bedingungen.

Aus diesen Definitionsversuchen ist zu erschliessen, dass eine Fehleranalyse mehr als eine Entscheidung über richtig und falsch beinhaltet und dass nicht nur grammatische bzw. syntaktische, sondern auch weitere übersetzungsspezifische Faktoren zu beachten sind. Dass eine übersetzungsspezifische Fehleranalyse nicht nur der Vergleich von Begriffen und deren Entsprechung zwischen AT und ZT ist, dass sie mit anderen Worten nicht nur auf Wort- oder Satzebene unter Einsatz eines zweisprachigen Wörterbuchs gemacht werden kann, sondern auf der Textebene beruht und aus diesem Grund nicht nur aus einer rein linguistisch konstruierten kontrastiven Analyse bestehen kann, wird auch von P. Kußmaul (1986:207ff) erwähnt. Es müssen sowohl textinterne als auch textexterne Faktoren wie

- „- raum-zeitliche Distanz zwischen AT und ZT
- unterschiedliche aktuelle und kulturelle Situation

- oder unterschiedliches Vor- und Hintergrundwissen der AT- und ZT-Leser“ (Kupsch-Losereit 1986:13f) berücksichtigt werden.

6. Übersetzungskritik

Bei der Beurteilung einer Übersetzung bedarf es objektiver und sachgerechter Kriterien. Nur dann liegt die Möglichkeit vor, in der übersetzungskritischen Praxis eine objektive Übersetzungskritik zu vollziehen, die überprüfbar ist. Demnach sollte der Kritiker seine guten oder schlechten Beurteilungen ausführlich begründen und mit Nachweisen belegen, wobei er auch für subjektiv mögliche andere Entscheidungen Raum lassen sollte. Er sollte dabei bei einem negativen Urteil den Versuch unternehmen, die Ursache der Fehlentscheidung aufzuspüren und die kritisierten Stellen einer bestimmten Bezugsgröße zuzuordnen und mögliche Fehlerquellen festzustellen. Als Fehlerquellen zählt Reiß (1971:12) „*Flüchtigkeit, Druckfehler im AT oder ZT, mangelnde Sprach-, Sach- oder Fachkenntnisse, unzureichendes Stilgefühl in der ZS, nicht ausreichende Vertrautheit mit dem Medium (Radio, Fernsehen, Bühne) usw.*“ auf. Es geht bei der Kritik nicht darum, literarische Qualität, Einfallsreichtum des Verfassers, gedanklichen Tiefgang, wissenschaftliche Exaktheit usw. oder deren Fehlen zu vermerken, sondern darum, objektiv –d.h. nachprüfbar– festzustellen, ob und inwieweit der zu beurteilende Text in der ZS wiedergibt, was der Text in der AS enthielt.

7. Analyse der Beispielübersetzungen (aus dem Roman „Die Ansichten eines Clowns“ von Heinrich Böll)

In diesem Teil der Arbeit werden die Übersetzungen der Studenten analysiert und anhand der Fehlübersetzungen übersetzungsdidaktische Vorschläge zu entwickeln versucht.

(1) **Ich hatte tatsächlich nicht gewusst, dass man sich staatlich trauen lassen muss, bevor man kirchlich getraut wird. (S. 74)**

- A. Ruhani olarak nikah kıydırmadan önce insanın resmi olarak nikahlanması gerektiğini gerçekten bilmiyordum.
- B. Ben, resmi nikah kıydırmadan imam nikahın kıyılmayacağını gerçekten bilmiyordum.
- C. Kilisedeki dini nikahtan önce resmi nikahın kıyılması gerektiğini gerçekten bilmiyordum.
- D. Gerçekten de dini nikahtan önce resmi nikah kıydırılması gerektiğini bilmiyordum.
- E. Kilise nikahtı kıydırmadan önce resmi, nikahın kıydırılması gerektiğini gerçekten bilmiyordum.

Hier sehen wir, dass die Studenten die Bedeutung von „kirchlicher Trauung“ erschlossen haben, jedoch bei der Wiedergabe Probleme entstanden sind, die sie auf verschiedene Weise zu lösen versucht haben. Akzeptabel erscheinen hier die Varianten C, D und E. Die Variante B, wo der Begriff als „imam nikahı“ übersetzt wurde, ist

unserer Ansicht nach nicht akzeptabel, da sich hinter diesem Begriff verschiedene Wertvorstellungen verbergen.

Hier könnte als didaktische Methode vorgeschlagen werden, dass im Unterricht die Abläufe einer Trauung im türkischen und im deutschen bzw. im islamischen und im christlichen Kulturkreis vergleichend dargestellt werden. Bei dieser Darstellung sollte die Adäquatheit der Begriffe „kirchliche Trauung“, „dini nikah“ und „imam nikahı“ diskutiert werden.

(2) **Ich hatte den Wunsch, Kinkels christlichen Abendfrieden zu stören. (S. 84)** (Kinkel'in akşam huzurunu bozmak/kaçırmak istiyordum.)

- A. Arzum, Kinkel hristiyanlarının huzurunu bozmaktı.
- B. Kinkel'in dinsel ayinini bozmaya niyetim vardı.
- C. Kinkel'in noel gecesi huzurunu bozmayı dilerdim.
- D. Kinkel'in dini akşam ayinini engellemek istiyordum.
- E. Kinkel'in hristiyan akşam huzurunu bölmek benim dileğimdi.
- F. Bende Kinkel'in hristiyan akşam kutlamalarını engelleme isteği vardı.
- G. Kinkel'in dini akşam huzurunu bozmak istiyordum.
- H. Kinkel'in hristiyan gece keyfini bölmeyi dilemişim.
- I. Dileğim, Kinkel'in huzur dolu hristiyan akşamını bozmaktı.

Hier liegt bei der Erschließung der Bedeutung ein Problem vor. Um die Bedeutung von „christlichen Abendfrieden“ richtig erschließen zu können, bedarf es einem Vorwissen, wie z.B. dass der Abend für Christen wichtig ist, dass hier keine Zeremonie oder Feier, sondern ein ruhiger, friedvoller Abend gemeint ist. Dies kann während der Analyse im Gespräch mit den Studenten vermittelt werden, in dem man vergleichend mit der ZK die notwendigen Informationen gibt.

(3) **Marie schien fest davon überzeugt, dass das Kind nie in den Himmel kommen könnte, weil es nicht getauft war. Sie sagte immer, es würde in der Vorhölle bleiben, und ich erfuhr in dieser Nacht zum erstenmal, welche scheußlichen Sachen die Katholiken im Religionsunterricht lernen. (S. 197)**

(Marie, çocuğun vaftiz edilmediği için hiç bir zaman cennete gidemeyeceğine emindi. Çocuğun arafa, vaftizsiz çocukların ve günahsızların gittiği yerde kalacağını söylerdi hep ve ben ilk defa o gece katoliklerin din derslerinde ne kadar iğrenç şeyler öğrendiklerini anladım.)

- A. Marie çocuğun vaftiz olmadığı için, asla cennete girmeveceğinden emindi. Her zaman cehennemin girişinde kalacağını söylerdi ve bende o gecede ilk defa katoliklerin din dersinde nasıl iğrenç şeyleri öğrendiklerini duydum.

- B. Çocuğun cennete gidemeyeceğinden neredeyse tamamen emindi Marie, çünkü çocuk vaftiz edilmemişti. Onların her zaman cehennem öncesinde kalacağını söylerdi.
- C. Marie, çocuk vaftizsiz olduğu için cennete gidemeyeceğine, kesinlikle emin gibi görünüyordu. Sürekli çocuğun ön cehennemde kalacağından bahsediyordu. Ve bende, o akşam katoliklerin din dersinde ne iğrençlikler öğrendiklerini, duydum.
- D. Marie bu çocuğun vaftizsiz cennete gidemeyeceğine ve bana her zaman onun cehennem ön kapısında kalacağını söylemişti. Ve ilk defa bu gece katoliklerin din derslerinde ne iğrenç şeyler öğrendiklerini duydum.
- E. Marie'nin çocukların kesinlikle gökyüzünden gelemeceğine çünkü vaftiz olmadıklarına sıkı bir şekilde inandığı görülüyor. O her zaman cehennemin önünde durmalı diye söylüyordu ve bende bu gece ilk defa Katoliklerin din dersinde ne biçim dehşet verici şeylerin öğrenildiğini öğrendim.
- F. Marie, bir çocuğun vaftiz edilmeden hiç bir zaman cennete gidemeyeceğinden emin görünüyordu. Her zaman çocuğun arafa duracağını söylerdi ve ben ilk defa bu gece katoliklerin din derslerinde nasıl iğrenç şeyler öğrendiklerini anladım.
- G. Marie, çocuğun vaftizsiz olduğu için cennete gidemeyeceğinden emindi. Çocuğun arafa, cennetle cehennem arasında bir yerde, kalacağını söylerdi hep ve ben ilk kez o gece katoliklerin din dersinde ne saçmalıklar öğrendiğini öğrendim.
- H. Marie, çocuğun vaftiz edilmediği için hiç bir zaman cennete gidemeyeceğine tamamen emindi. Çocuğun arafa, yani vaftizsiz çocukların gittiği yerde kalacağını söylerdi hep ve ben ilk defa o gece katoliklerin din derslerinde ne kadar iğrenç şeyler öğrendiklerini anladım.

Im ZT ist die Vorhölle, nach katholischer Auffassung, der Aufenthaltsort (ohne Pein) der ungetauft gestorbenen Kinder und der Frommen, Gerechten aus vorchristlicher Zeit. Obwohl in den meisten Wörterbüchern die türkische Entsprechung des Begriffs „Vorhölle“ als „araf“ aufgeführt wird, ist die Bedeutung von „araf“, nach islamischer Auffassung „befestigter Platz zwischen Himmel und Hölle“.

In den ersten 5 Beispielsätzen ist „Vorhölle“ in den verschiedenen Varianten wie „öncehennem, cehennem öncesi, cehennemin kapısı, cehennemin girişi“ übersetzt worden, die für den türkischen ZT-Leser keine Bedeutung tragen, welches als Nicht-Erfüllung der Funktion bezeichnet werden kann. In Satz F ist er als „araf“ übersetzt. Dieser Begriff erweckt bei dem ZT-Leser eine andere Vorstellung. In diesem Fall sollte der Begriff „Vorhölle“ paraphrasierend erklärt werden wie in G und H. In Satz G jedoch ist es nach der islamischen Auffassung paraphrasiert worden, welches wieder nicht die Funktion erfüllt. In Satz H ist der Begriff teilweise definiert. Im Übersetzungsunterricht sollten die Inhalte der religiösen Begriffe vergleichend diskutiert werden.

- (4) **Ich war tatsächlich einmal hingefahren und hatte mich mit irgendwelchen Kulturfritzen in Erfurt getroffen. (S. 219)**
- A. Ben gerçekten bir defa oraya gitmiştim ve Erfurt'ta herhangi kültürzizoplarla buluşmuştum.
- B. Gerçekten bir gün oraya kadar gidip herhangi bir kültür merakısıyla Erfurt'ta buluştum.
- C. Erfurt'a gerçekten bir sefer giderek orda herhangi bir kültür araştırmacısıyla buluştum.
- D. Bir kez oraya gitmiş ve Erfurt'ta farklı bir kültürle tanışmıştım.
- E. Bir gün gerçekten oraya gittim ve Erfurt'ta bilmediğim kültür adamlarıyla buluştum.
- F. Bir keresinde gerçekten de Erfurt'ta gittim ve orada Friedrich kültüründen olan birisiyle buluştum.
- G. Gerçekten de bir gün oraya gittim ve Erfurt'ta tesadüfen bir entel bozuntusuyla karşılaştım.

Die Quelle des Problems liegt hier bei der Erschliessung des Begriffs „Kulturfritz“. Aus den Übersetzungen geht hervor, dass die Studenten die Bedeutung des Begriffs ganz verfehlt und nicht erkannt haben, dass hier ein umgangssprachlicher abschätzender Gebrauch vorhanden ist. Es kommen sehr verschiedene Varianten vor wie „kültür manyakları, kültür mantarları, kültür ahmağı, kültür zirzopları, kültür bilmişi, kültür budalası, kültür delisi“, die die Abschätzung zwar beinhalten, aber den umgangssprachlichen Begriff nicht exakt wiedergeben. Ganz verfehlt sind die Varianten wie "kültürle yakından ilgilenen birileri, kültür araştırmacısı, kültür ateşeleri, kültür meraklısı, kültür abideleri, kültür yeri, farklı bir kültür, kültür yanlıları, kültür birikimi“. Manche Studenten, die die Bedeutung überhaupt nicht erschlossen haben, versuchten es Glied-für-Glied zu übersetzen wie „kültür frideriği, Friedrich kültüründen olan, Friedrich kültürü, Fritzen kültürü, Kulturfritze“.

Hier sollte wieder vergleichend dargelegt werden, was unter diesem Begriff gemeint ist und wie es im Türkischen ausgedrückt werden könnte. In diesem Fall können die Varianten „enteller, entel bozuntusu“ als akzeptabel gelten.

- (5) **Ich nahm einen Schluck aus der Flasche, steckte sie wieder in die Rocktasche zurück und betastete mein Knie. (S. 235)**
- A. Şişeden bir yudum aldım, sonra şişeyi tekrar eteğimin cebine koydum ve dizime dokundum.
- B. Şişeden bir yudum alarak onu tekrar etek cebime koydum ve ellerimle dizimi yokladım.
- C. Bir yudum şişeden alıp tekrar etekçantasına geri koyup, dizime dokunmuşum.

- D. Şişeden bir yudum alıp tekrar cebime koydum ve dizime dokundum.
 E. Şişeden bir yudum içtim, şişeyi ceketimin cebine geri koydum ve dizimi ovuşturdum.

Bei dem Begriff „Rocktasche“ liegt das Problem in der Mehrdeutigkeit des Begriffs, da es zum einen als Kleidungsstück für Frauen (etek) und zum anderen als Jacke für Männer (ceket) definiert wird. Jedoch sind die Fehlübersetzungen eher auf die fehlende Kompetenz, sich verschiedener Hilfsquellen zu bedienen und mit ihnen zu arbeiten, zu führen. Hier sollte neben einem gesellschaftlichen Vergleich auch die Möglichkeit genutzt werden, Hinweise über Hilfsquellen und Arbeitsmethoden zu geben. Z.B. dass nicht nur die zuerst aufgeführte Entsprechung richtig sein muss wie in den Variationen A, B, C. Als Entsprechung könnte die Variation E akzeptiert werden.

- (6) Er hatte sich auch schon dieses Beichstuhlhüsteln angewöhnt, das ich manchmal gehört hatte, wenn ich in der Kirche auf Marie wartete. (S. 245)
 (Leo'nun alışkanlık haline getirdiği günah çıkarma odasındaki gibi kesik kesik öksürmesini, Marie'yi kilisede beklediğimde bazen duyuyordum.)
- A. Kilisede Marie'yi beklediğimde bazen onun çoktan günah çıkarma sandalvesine alıştığımı duydum.
 B. Kilisede Marie'yi beklerken günah çıkarma odasında hafif öksürük sesini bazen duydum.
 C. Kilisede Marie'yi beklerken daha önce duymuş olduğu günah çıkarma odasına alışmıştı bile.
 D. O da günah çıkarma odasındaki fısıldaşmalara alışmıştı. Marie'yi kilisede beklerken, bazen duymuştum.
 E. Kilisede Marie'yi beklerken, bazen onun konfesyionalde kısık kısık öksürmevi de adet haline getirdiğini duyuyordum.
 F. O, ben bazen Marie'yi kilisede beklerken duyduğum şu günah çıkartma hüccresinden gelen öhelemevi de sanki adet edinmişti kendine.
 G. O da benim Marie'yi beklerken bazen duyduğum af çıkarma sandalvesi saçmalıklarına alışmıştı.
 H. O da günah kürsüsü öksürüğüne alışmıştı. Bunu Marie'yi kilisede bazen beklerken duymuştum.
 I. Ben bazen kilisede Marie'yi beklerken, onun sanki günah çıkarma kürsüsünde oturan birinin öksürtüşünü alışkanlık haline getirdiğini duyuyordum.

Bei diesem Satz liegt einerseits bei der Verstehensphase ein Problem vor. Ein großer Teil der Studenten hat das „er“ als „Marie“ aufgefasst. Andererseits liegt ein Problem bei der Wiedergabe vor. Manche Studenten, die zwar den AT verstanden haben, aber ihn in der ZS nicht genau formulieren konnten, machten auch

Fehlübersetzungen. Ein weiteres Problem liegt bei dem kulturspezifischen Begriff „Beichstuhlhüsteln“ vor, bei dessen Übersetzung verschiedene Varianten benutzt wurden. Die impliziten Informationen wurden ins Türkische nicht vermittelt. In didaktischer Sicht sollte im Vergleich zum Islam die Funktion des Beichstuhls in der christlichen Kultur erklärt werden. Außerdem sollte auch darauf hingewiesen werden, was unter diesem „Hüsteln“ zu verstehen ist, dass es eine Widerspiegelung des Schuldgefühls und der Verlegenheit des Beichtenden ist.

8. Schlussfolgerung

Wie auch aus den oben aufgeführten Beispielsätzen deutlich wird, kommen die Fehlübersetzungen der Studenten zum großen Teil wegen nicht ausreichender Kulturkompetenz (sowohl in der Ausgangskultur als auch in der Zielkultur) zustande. Da sie die Ausgangskultur im Vergleich zur Zielkultur nicht ausreichend kennen, bekommen die Studenten Schwierigkeiten beim Verstehen der kulturspezifischen Elemente und somit bei deren Übersetzung.

Bei der literarischen Übersetzung erschweren nicht primär sprachliche Verständigungsschwierigkeiten, sondern vor allem kulturelle Unterschiede den Übersetzungsprozess. Diese kulturellen Unterschiede basieren vor allem auf unterschiedlichen Denk- und Einstellungsmustern, Wertorientierungen und daraus resultierenden Wahrnehmungs-, Interpretations- und Verhaltensweisen. Da das Ziel eines Übersetzungsunterrichts die Vermittlung von Wegen, Übersetzungsmethoden und Arbeitstechniken sein sollte, kann man nicht erwarten, dass in einer beschränkten Zeit dazu noch Kulturwissen über die jeweiligen Kulturen vermittelt werden können. Diese Lücke kann durch einen landeskundlichen Unterricht, der nicht nur die geographische, wirtschaftliche, politische Lage des jeweiligen Landes vermittelt, sondern auch die kulturellen Eigenschaften darstellt, gefüllt werden. Darüberhinaus sollte im Unterricht die fremde Kultur auf der Grundlage eigenkultureller Wahrnehmungs- und Bedeutungsmuster interpretiert werden. Anders gesagt: die fremde Kultur sollte mit der eigenen verglichen werden (vgl. Witte 1999:346f).

Quellenangabe

- Albrecht, Jörn: Linguistik und Übersetzung, Tübingen: Niemeyer Verlag, 1973, S.11
 Göktürk, Akşit: Yazımsal Çeviride Metin-Ötesi Anlam İlişkileri in: Çeviri Bülteni, 15 Eylül-15 Kasım 1998, S.6-7
 Herold, Yvonne/ Walter, Ulrike: Workshop Literarisches Übersetzen, <http://www.uni-leipzig.de/~spruewi/a-proceeding-uli.html>, 2001.04.12.
 Holtus, Günter: „Sprache, Kultur und Gesellschaft“ in: Sprache, Kultur und Gesellschaft; Hrsg. W. Kühlwein, Tübingen: Narr Verlag 1984, S.83-84.
 Hönl, Hans G. Konstruktives Übersetzen (2. durchges. Aufl.), Tübingen: Stauffenburg Verlag 1997.

- Hönig, Hans G./Kussmaul, Paul: Strategie der Übersetzung. Ein Lehr- und Arbeitsbuch, (4. unveränd. Aufl.), Tübingen: Narr 1996.
- Kade, Otto: Zufall und Gesetzmäßigkeiten in der Übersetzung, Leipzig 1968, Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen, 2, S. 47.
- Koller, Werner: Zur Geschichtlichkeit von Übersetzungstheorie, Sprachpraxis und Übersetzungdidaktik in: Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlusswert für die Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik; Hrsg. W. Wilss, G. Thome, Tübingen: Narr, 1984, S.37-45.
- Kupsch-Losereit, Sigrid: „Scheint eine schöne Sonne? Oder: Was ist ein Übersetzungsfehler?“, Lebende Sprachen, Nr. 1, 1986, S.12-16.
- Kußmaul, Paul: Übersetzen als Entscheidungsprozess. Die Rolle der Fehleranalyse in der Übersetzungsdidaktik in: Übersetzungswissenschaft-Eine Neuorientierung, Hrsg. Mary Snell-Hornby, Tübingen: Francke 1986, S. 206-229.
- Nord, Christiane: Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Heidelberg: Julius Groos Verlag 1988.
- Paepcke, Fritz: Textverstehen-Textübersetzen-Übersetzungskritik (1985) in: Im Übersetzen Leben, Hrsg. Klaus Berger/Hans-Michael Speier, Tübingen: Narr Verlag 1986, S. 106-132.
- Reiß, Katharina (1971) Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen, Max Niemeyer Verlag München.
- Sandrini, Peter: Übersetzung von Rechtstexten: Die Rechtsordnung als Kommunikationsrahmen. In: LSP Symposium 18-22. August , Kopenhagen 1997.
- Snell-Hornby, Mary: Übersetzen, Sprache, Kultur in: Übersetzungswissenschaft-Eine Neuorientierung, Hrsg. Mary Snell-Hornby, Tübingen: Francke 1986, S. 9-29.
- Stolze, Ragedundis: Übersetzungstheorien, Tübingen: Narr Verlag 1994.
- Stolze: Übersetzungstheorien, Tübingen: Narr Verlag 1997.
- Vermeer, Hans J.: Übersetzen als kultureller Transfer in : Übersetzungswissenschaft-Eine Neuorientierung, Hrsg. Mary Snell-Hornby, Tübingen: Francke 1986, S. 30-53.
- Witte, Heidrun: Die Rolle der Kulturkompetenz in: Handbuch Translation, Hrsg. Mary Snell-Hornby, Tübingen: Stauffenburg Verlag 1999, S. 345-348.
- Wilss, Wolfram: Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden, Stuttgart: Klett 1977.

Meral Ozan
Hacettepe Üniversitesi

Liebe und Sevgi: Eine Untersuchung zum Bedeutungsumfang

1. Einleitung

Ziel dieser Arbeit ist es, den Inhalt und Umfang der Begriffe *Liebe* und *sevgi* zur Untersuchung zu stellen. Von einer lexikalischen Analyse ausgehend wird eine nähere Betrachtung in Bezug auf den alltäglichen Gebrauch der beiden Begriffe folgen. Der jeweilige Bedeutungsinhalt und -umfang beider Begriffe wird vorerst in den Redewendungen und Sprichwörtern der deutschen und türkischen Sprache herausgearbeitet. Hinterher werden diese Begriffe anhand zwei Beispiele aus der Dichtung gegenübergestellt. Die Novelle "Undine" von Friedrich de la Motte Fouqué und der Roman "Sergüzşt" von Sami Paşazade Sezai werden hierbei als Vorlage dienen.

2. Semantische Begriffsanalyse

2.1. Lexikalische Bedeutung des Begriffes "Liebe"

In den deutschen Sprachgebrauch kommt das Wort *Liebe* um 1200 mit dem mittelhochdeutschen Begriff *liebe*, das im althochdeutschen *luba*, entnommen aus dem gotischen *lubôn*, für "Liebe" und Hoffnung steht und mit dem lateinischen *lubens* (= "gern") urverwandt ist. Heute bedeutet dieses Wort, "Freude, Liebe" (vgl. Kluge 1967, S.440).

Der Begriff „Liebe“ hat heute im Deutschen folgende Entsprechung:

- a) starke Zuneigung; starkes Gefühl des Hingezogeneins; opferbereite Gefühlsbindung wie Menschen-, Tier-, Mutter- und Nächstenliebe; starke geschlechtsgebundene opferbereite Gefühlsbeziehung“
b) heftiger Drang, heftiges Verlangen, Streben nach etwas wie Freiheitsliebe
c) umg.: Gefälligkeit, Freundlichkeit
2. Glaube und Hoffnung
3. Erbarmen, Mildtätigkeit
4. Umg.: Liebschaft; jemand, mit dem man eine Liebschaft hat oder hatte; auch jemand, den man liebt oder geliebt hat

(Wahrig 1979, S.2355; Brockhaus 1998, S. 536 vgl. Drosdowski 1978, S.1598).

Aus der lexikalischen Begriffsanalyse ist zu entnehmen, daß es sich bei dem Begriff "Liebe" inhaltlich um eine feste Gefühlsbindung handelt, die u.a. auch schmerzt, aber vielmehr positiv und leicht betont ist. Es macht einem Lust und Freude,

- Hönig, Hans G./Kussmaul, Paul: Strategie der Übersetzung. Ein Lehr- und Arbeitsbuch, (4. unveränd. Aufl.), Tübingen: Narr 1996.
- Kade, Otto: Zufall und Gesetzmäßigkeiten in der Übersetzung, Leipzig 1968, Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen, 2, S. 47.
- Koller, Werner: Zur Geschichtlichkeit von Übersetzungstheorie, Sprachpraxis und Übersetzungdidaktik in: Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlusswert für die Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik; Hrsg. W. Wilss, G. Thome, Tübingen: Narr, 1984, S.37-45.
- Kupsch-Losereit, Sigrid: „Scheint eine schöne Sonne? Oder: Was ist ein Übersetzungsfehler?“, Lebende Sprachen, Nr. 1, 1986, S.12-16.
- Kußmaul, Paul: Übersetzen als Entscheidungsprozess. Die Rolle der Fehleranalyse in der Übersetzungsdidaktik in: Übersetzungswissenschaft-Eine Neuorientierung, Hrsg. Mary Snell-Hornby, Tübingen: Francke 1986, S. 206-229.
- Nord, Christiane: Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Heidelberg: Julius Groos Verlag 1988.
- Paepcke, Fritz: Textverstehen-Textübersetzen-Übersetzungskritik (1985) in: Im Übersetzen Leben, Hrsg. Klaus Berger/Hans-Michael Speier, Tübingen: Narr Verlag 1986, S. 106-132.
- Reiß, Katharina (1971) Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen, Max Niemeyer Verlag München.
- Sandrini, Peter: Übersetzung von Rechtstexten: Die Rechtsordnung als Kommunikationsrahmen. In: LSP Symposium 18-22. August, Kopenhagen 1997.
- Snell-Hornby, Mary: Übersetzen, Sprache, Kultur in: Übersetzungswissenschaft-Eine Neuorientierung, Hrsg. Mary Snell-Hornby, Tübingen: Francke 1986, S. 9-29.
- Stolze, Ragedundis: Übersetzungstheorien, Tübingen: Narr Verlag 1994.
- Stolze: Übersetzungstheorien, Tübingen: Narr Verlag 1997.
- Vermeer, Hans J.: Übersetzen als kultureller Transfer in: Übersetzungswissenschaft-Eine Neuorientierung, Hrsg. Mary Snell-Hornby, Tübingen: Francke 1986, S. 30-53.
- Witte, Heidrun: Die Rolle der Kulturkompetenz in: Handbuch Translation, Hrsg. Mary Snell-Hornby, Tübingen: Stauffenburg Verlag 1999, S. 345-348.
- Wilss, Wolfram: Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden, Stuttgart: Klett 1977.

Meral Ozan
Hacettepe Üniversitesi

Liebe und Sevgi: Eine Untersuchung zum Bedeutungsumfang

1. Einleitung

Ziel dieser Arbeit ist es, den Inhalt und Umfang der Begriffe *Liebe* und *sevgi* zur Untersuchung zu stellen. Von einer lexikalischen Analyse ausgehend wird eine nähere Betrachtung in Bezug auf den alltäglichen Gebrauch der beiden Begriffe folgen. Der jeweilige Bedeutungsinhalt und -umfang beider Begriffe wird vorerst in den Redewendungen und Sprichwörtern der deutschen und türkischen Sprache herausgearbeitet. Hinterher werden diese Begriffe anhand zwei Beispiele aus der Dichtung gegenübergestellt. Die Novelle "Undine" von Friedrich de la Motte Fouqué und der Roman "Sergüzşt" von Sami Paşazade Sezai werden hierbei als Vorlage dienen.

2. Semantische Begriffsanalyse

2.1. Lexikalische Bedeutung des Begriffes "Liebe"

In den deutschen Sprachgebrauch kommt das Wort *Liebe* um 1200 mit dem mittelhochdeutschen Begriff *liebe*, das im althochdeutschen *luba*, entnommen aus dem gotischen *lubôn*, für "Liebe" und Hoffnung steht und mit dem lateinischen *lubens* (= "gern") urverwandt ist. Heute bedeutet dieses Wort, "Freude, Liebe" (vgl. Kluge 1967, S.440).

Der Begriff „Liebe“ hat heute im Deutschen folgende Entsprechung:

1. a) starke Zuneigung; starkes Gefühl des Hingezogeneins; opferbereite Gefühlsbindung wie Menschen-, Tier-, Mutter- und Nächstenliebe; starke geschlechtsgebundene opferbereite Gefühlsbeziehung
b) heftiger Drang, heftiges Verlangen, Streben nach etwas wie Freiheitsliebe
c) umg.: Gefälligkeit, Freundlichkeit
2. Glaube und Hoffnung
3. Erbarmen, Mildtätigkeit
4. Umg.: Liebschaft; jemand, mit dem man eine Liebschaft hat oder hatte; auch jemand, den man liebt oder geliebt hat

(Wahrig 1979, S.2355; Brockhaus 1998, S. 536 vgl. Drosdowski 1978, S.1598).

Aus der lexikalischen Begriffsanalyse ist zu entnehmen, daß es sich bei dem Begriff "Liebe" inhaltlich um eine feste Gefühlsbindung handelt, die u.a. auch schmerzt, aber vielmehr positiv und leicht betont ist. Es macht einem Lust und Freude,

von der Liebe zu sprechen und sie mit jemandem zu teilen. Die Liebe bringt „Glück“, bereitet „Hoffnung“ und ist „warm“.

2.2. Lexikalische Bedeutung des Begriffes „sevgi“

Der deutsche Begriff „Liebe“ wird ins Türkische mit den Wörtern „sevgi“, „aşk“ und „sevdâ“ übersetzt und ist damit im Türkischen mit mehr als einem Merkmal charakterisierbar und bedarf eines größeren Bedeutungsumfanges als im Deutschen. Die folgende Begriffsanalyse in Bezug auf die Wörter „sevgi“, „aşk“ und „sevdâ“ wird diese Aussage bekräftigen.

Sevgi: ist eine Ableitung von dem alt türkischen Wort *seb*, das infolge eines phonetischen Wandels als *sev* mit der Suffix *gi* zu dem Nomen „sevgi“ wird. Heute hat das Nomen „sevgi“ folgende Bedeutung:

- das Gefühl, das den Menschen an etwas oder jemandem näher bindet;
- das Gefühl zu lieben;
- Liebe, Hingabe, Eifer, was dem Begriff *aşk* entspricht.

(vgl. MEB 1996, S.2513; vgl. TDK 1988, S.1289).

Aşk: Der Begriff kommt aus dem arabischen Nomen „*işk*“ und drückt das Gefühl der starken Liebesbindung aus (vgl. TDK 1988, S.98; vgl. Develioğlu 1986, S.60; vgl. Pakalın 1946, S.100). Im Türkischen wird *işk* mit *aşk* zu Wort gebracht. Nach Julius Theodor Zenker drückt dieses Nomen die „leidenschaftliche Liebe“, die „Geschlechtsliebe“ und die „Lüsternheit“ aus (Zenker 1967, S.630). Heute findet dieser Begriff im türkischen Sprachgebrauch folgende Entsprechung:

- sich verlieben, aus Herzen lieben; Liebe (*sevgi*); das Gefühl der großen und innigen Bindung an Sprache, Natur, Beruf, Heimat u.ä.
- die gegenseitige Liebe unter zwei Geschlechtern; Zuneigung, Freundschaft (*muhabbet*)
- Liebe zu Allah; Liebe zu Allah und seinen Gaben
- (*arzu*) Wunsch, Wille, Verlangen, Sehnsucht; (*şevk*) Lust, Begierde, Begeisterung; (*coşku*) starke Erregung, Aufregung; (*içtenlik*) Herzlichkeit, innigstes Verhalten, Aufrichtigkeit; (*samimiyet*) Vertraut sein, Ehrlichkeit

(vgl. MEB 1995, S. 166)

Um die Bedeutung des Begriffes „aşk“ in seinem vollen Umfang wiederzugeben, halte ich es für notwendig, auch den Begriff „âşık“ in Betracht zu ziehen.

âşık: Dieser Begriff kommt ebenfalls aus dem arabischen Adjektiv '*âşyk*', plural '*âşykûn*' und bedeutet hier „liebend“, als Nomen „ein Liebender, Verliebter“. Im Mystizismus hat dieser Begriff auch die Bedeutung „ein in der Liebe zu Gott entbrannter, der die Vereinigung mit Gott sucht“ (Zenker 1967, S.618). Im Türkischen wird „âşık“ wie folgt gebraucht:

- einer, der zu jemandem oder etwas Liebe und Geborgenheit fühlt; der an jemandem oder an etwas gebunden ist; der stark verliebt ist, wie das „Verfallen“ sein (*müptela*) oder auch das „Verrückt“ sein (*seyda*)
  - einer, der an Gott gebunden ist; der sich an Gott hingezogen fühlt
  - einer, der singend und spielend umherzieht; ein wandernder Dichter
  - Bezeichnung für verliebte Frau oder Mann, was eher den letzteren zutrifft
  - einer, der vergeßlich ist
- (vgl. MEB 1995, S. 163)

Sevdâ: Dieser Begriff ist aus dem Persischen entnommen und ist die Bezeichnung für „Liebe“; für eine „bestimmte Krankheit, die aus einer starken Gefühlsbindung entsteht“ und die Bezeichnung für „Lust und Wunsch“ (vgl. Develioğlu 1986, S.1133). Im Arabischen gibt es *sevdâ* als Adjektiv und Nomen. Als Adjektiv ist es synonym mit der Farbenbezeichnung „pechschwarz“ (*esved in müennesi*). Als Nomen steht *sevdâ* hier für den angenommenen schwarzen Fleck auf dem Herzen (*sevdâ-ül kalb*). „Sevdâ“ bedeutet heute im Türkischen:

- die starke Liebe, die man zu der Geliebten empfindet; die außergewöhnliche Liebe; Sucht (*iptıla*)
- die heftige, große Liebe
- Lust, Wunsch, äußerst großer Wunsch
- eine sogenannte Krankheit, die einer großen Liebe entspringt (*kara sevda*)¹; Leidenschaft, Sucht; Melancholie²
- früher auch: einer der vier Flüssigkeiten des lebenden Körpers, wie Blut, Galle, Schleim und Liebe (*sevdâ*); und auch schwarze Farbe

(vgl. MEB 1996, S. 2512)

Wie wir sehen, bedarf der Begriff „sevgi“ mehrerer lexikalischer Bedeutungen, die wiederum in Umfang und Inhalt noch weiteren Ergänzungen offen stehen. Wenn wir uns nun den Bedeutungsinhalt der Begriffe „sevgi“, „aşk“ und „sevdâ“ näher anschauen, so stoßen wir stets auf drei wichtige Bezeichnungen, wie „Sucht“ (*iptıla*), das Verfallen sein (*müptela*) und das Verrückt sein, liebeswahnsinnig sein (*seyda*), die den heftigen Inhalt der Liebesbezeichnung unterstreichend betonen. Damit steht für mich eins fest: Im Gegensatz zu dem Begriff „Liebe“ sehe ich hier eine sehr starke, sogar heftige Gefühlsbetonung, die von der Zerrissenheit bis zur Sucht führen kann.

¹ „Kara sevda“ ist die Bezeichnung für eine heftige Liebe, für eine hoffnungslose aber starke Gefühlsbindung. In der Psychologie drückt dieser Begriff den depressiven Zusammenbruch einer Person aus; außerdem die Schuldgefühle und Gewissensbisse, die einen in Melancholie versetzen (vgl. TDK, S.796)

² frz. Wort, entlehnt aus dem griechischen *melancholia*, wo *melan* für die Farbe schwarz und *cholia* für die Galle steht (vgl. TDK 1988, S.1003)

Denn es kommt eine große Gefühlsbindung zu Wort, die trüb ist, schmerzt, weh tut, einen erschwächt und auch todkrank macht.

Diese Eigenschaften, die hier aufgezählt sind, drücken die Gefühle und Gedanken eines Individuums innerhalb einer bestimmten Gesellschaft aus, woraus die kulturellen Eigenschaften dieser abzulesen sind. Wenn nun die Sprache, wie Ziya Gökalp ausdrückt, ein "Hauptbestandteil der Kultur" ist (vgl. Kaplan 2000, S.139) und nach Humboldtscher Auffassung die Sprache sich „entsprechend der Eigenschaften seines Kulturkreises“ entwickelt (vgl. Akarsu 1998, S.50), dann läßt sich, nach meiner Ansicht eine Parallele ziehen, zwischen der Gefühlsbindung eines Einzelnen und der Ausübung der kulturellen, glaubensbekenntlichen und sittlichen Gewohnheiten dieser innerhalb seiner zugehörigen Sprachgemeinschaft. Denn die Sprache ist alleine im Stande, uns über das Kulturgut der Gesellschaft zu informieren, was wir äußerst aufschlüssig auch in den Redensarten und Sprichwörtern der türkischen und deutschen Sprache finden können.

2.3. Bedeutungsanalyse in Bezug auf die Sprichwörter und Redewendungen

„Deyimler (...) bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, (...) gelenek, görenek ve inançlarını, (...) kültürünü yansıtan (...) sözlerdir.“ (Aksan 1998, S.91)

[Redewendungen sind Ausdrücke, die die Weltauffassung, Lebensform, (...) Bräuche (...) die Kultur und die Denkweise einer bestimmten Sprachgemeinschaft widerspiegeln.]

Die Sprichwörter können ebenso betrachtet werden. Wie die Redewendungen dienen auch sie als Spiegel dazu, uns über die Wirklichkeit einer Gesellschaft zu informieren. Für diese Arbeit habe ich unter mehreren Redewendungen und Sprichwörtern der deutschen und türkischen Sprache einige Beispiele herausgesucht, um den Bedeutungsinhalt und -umfang des Begriffes Liebe bzw. "sevgi" in der jeweiligen Sprachgemeinschaft zu erfassen.

2.3.1 Sprichwörter und Redewendungen mit "Liebe"

* *Liebe macht blind*: wer einen anderen liebt, der sieht dessen „Fehler und negative Eigenschaften“ nicht (vgl. Röhrich 1992, S.963)

* *Alte Liebe rostet nicht*: eine Zuneigung bleibt ewig bestehen, ist nicht schnell zu vergessen (vgl. Röhrich 1992, S.964)

* *Liebe zu etwas haben (zeigen)*: eine Sache gerne tun (Wahrig 1979, S.813); auch: „Neigung, Begabung und Begeisterung zu einer besonderen Aufgabe“ oder Arbeit haben (Röhrich 1992, S.963)

* *etwas mit Lust und Liebe tun*: sich „mit wahrer Hingabe, mit dem Einsatz aller Fähigkeiten und Kräfte für ein hohes Ziel“ einsetzen (Röhrich 1992, S.963)

* *Liebe suchen (finden)*: nach Zuneigung und Verständnis verlangen (Geborgenheit und Zärtlichkeit erhalten) (Röhrich 1992, S.963)

* *Einen vor Liebe (fast) erdrücken*: jemanden fest umschlungen halten (Röhrich 1992, S.964)

* *Vor Liebe brennen; in Liebe erglühen (vergehen)*: seine Gefühle (Leidenschaft) für jemanden entdecken (Röhrich 1992, S.963). → Hier ist die Gefühlsbindung erotisch aufzufassen.

Aus diesen Zeilen entnehme ich die Liebe als Zeichen der Freude und Glück, das einen warmen und positiven Eindruck hinterläßt und mit dem lexikalischen Inhalt der Liebe auch in Übereinstimmung ist.

2.3.1. Sprichwörter und Redewendungen mit "sevgi", bzw. mit "sevdâ" und "aşk"

* *Âşığın gözü kördür* (umgspr. auch: *Âşkan gözü kördür*). (Liebe macht blind): Wer verliebt ist, sieht weder die Fehler des anderen, noch kümmert er sich um eigene Angelegenheiten. (vgl. Aksoy 1997, S.155).

* *Âşık âlemi kör, dört yanını duvar sanır*. (Liebe macht blind): Wer verliebt ist, verliert sich, benimmt sich unmöglich, verhält sich falsch, macht Unsinn (vgl. Aksoy 1997, S.156)

* *aşkuna*: um der Liebe willen (vgl. MEB 1995, S.168)

* *aşka gelmek* (zu Lust kommen): aufgeregt und begeistert sein (vgl. Aksoy 1995, S.588)

* *aşka düşmek*: verliebt sein (vgl. TDK 1988, S.99)

* *sevdâ çekmek*: Unter dem Bann der Liebe leiden; auch Liebeskummer haben. (vgl. Aksoy 1995, S.1033)

* *sevdâya sarmak*: jemanden zu sehr lieben und niemandem außer ihn sehen (vgl. MEB 1996, S.2512)

* *sevgi beslemek*: Liebe zu jemandem empfinden (vgl. TDK 1988, S.99)

Auffallend an der hier angeführten Beispiele sind die Verben, die mit dem Begriff "sevgi" zusammen benutzt sind, wie *beslemek* (pflegen), *çekmek* (ertragen), *düşmek* (fallen, geraten), *sarmak* (umschlingen) u.a. Es sind jeweils spezielle Bezeichnungen, die auf die Aussage in Bezug auf den lexikalischen Inhalt des Begriffes „sevgi“ zutreffen.

3. Begriffsanalyse der Wörter "Liebe" und "sevgi" anhand der Werke "Undine" und "Sergüzeşt"

Es ist mir bewußt darüber, dass zwei Beispiele aus der Dichtung unzureichend bleiben, um eine Schlußfolgerung über den Bedeutungsumfang beider Begriffe in ihrem jeweiligen Sprachgebrauch zu ziehen. Die hier ausgesuchten Beispiel-Texte werden nur als Vorlage dazu dienen, die obigen Aussagen in Bezug auf die lexikalische und idiomatische Analyse nach Inhalt und Umfang der Begriffe "Liebe" und "sevgi" zu bekräftigen.

3.1. Zum Inhalt der Novelle "Undine"

Die märchenhaft inszenierte Novelle "Undine" von Friedrich de la Motte Fouqué, die 1811 erschien, handelt von der Beziehung eines elbischen Wesens zu einem Menschensohn, wodurch dieses einer Seele teilhaftig werden soll.

Ritter Huldbrand, der auf Bitten der schönen Herzogstochter Berthalda den Ritt in den ungeheuren Wald wagt, begegnet dort dem Elbenkind, der schönen Undine, die er dann auch heiratet. Undine, die durch die Heirat mit dem Rittersmann, d.h. dem Menschensohn zu einer Seele gelangt, folgt ihrem Gemahl in das Reich dessen, wo sie die Bekanntschaft und Freundschaft mit Berthalda macht. Durch das nichtmenschliche Verhalten seiner Frau einerseits und die liebevolle Haltung der geliebten Berthalda andererseits, fühlt sich der Ritter der letzteren hingezogen. Die Neigung des Gemahls zu einer anderen Frau verursacht die Rückkehr Undines in das unterirdische Leben. Huldbrand, der seine Frau für Tod glaubt, hält um die Hand von Berthalda an. Dieser Wunsch bereitet ihm seinen Tod, der durch die Küsse von Undine veranlaßt wird.

3.1.1. "Liebe" in der Novelle "Undine"

Den Begriff Liebe, der hier in vielfältiger Kombination zu weiteren sprachlichen Zeichen angebracht ist, habe ich in groben Oberbegriffen zusammengefaßt, wie „Herz“, „Gefühl“, „Freude“, „Schmerz“ u.a.

a) Herz + Liebe:

- * die Landzunge so im Herzen lieb sein - (S.13)
  - * von Liebe wallendes Herz - (S.47)
  - * der im Herzen geliebte Freund - (S.72)
  - * allen Zauber der alten Liebe wieder im Herzen empfinden - (S.67)
- (→ dieses Beispiel ist auch für das nächste Beispiel mit "Gefühl" geltend!)

b) Gefühl + Liebe:

- * einen Zug der Vertraulichkeit und Liebe empfinden - (S.52)
- * der innigste Verein der Liebe - (S.45)
- * voll innigster Rührung und Liebe - (S.45)
- * sie ihm allzu lieb sein - (S.64)
- * ihm die arme Undine so lieb sein - (S.68)

c) Freude + Liebe:

- * mit glühender Liebe entgegenkommen - (S.63)
  - * froh und liebevoll aus dem Gemach treten - (S.68)
  - * Liebesleiden und Liebesfreuden sehen - (S.66)
- (→ dieses Beispiel ist auch für die nächste Kombination geltend!)

d) Schmerz + Liebe:

- * Tränen im lieblichen Wehe durch die Brust wiegen - (S.93)
- (→ dieses Beispiel ist auch für die nächste Kombination geltend!)

e) In Liebe handeln:

- * innig lieben und ehren können - (S.46)
- * von ganzer Seele lieb gewinnen - (S.51)
- * das anmutige Mädchen lieb gewinnen - (S.51) → Undine und Bertalda!
- * ihr liebkosend in den Weg treten - (S.72)
- * vor Liebe bebend ihr entgegenkommen - (S.92) → intensiv!
- * die alte Liebe erwecken - (S.63)
- * die neu erwachende Liebe - (S.76)

In den hier angegebenen Beispielen drücken die Kombinationen mit Liebe in Punkt a) bis c) eine positive Gefühlsbetonung aus. Nur in Punkt d) ist zu sehen, daß die Liebe auch schmerzen kann.

3.1. Zum Inhalt des Romans "Sergüzeş"

Der Roman "Sergüzeş" von Sami Paşazade Sezai, der im Jahre 1889 erschienen ist, handelt von einer unerfüllten Liebe zwischen einer kaukasischen Gefangenen und einem jungen Maler aus hohem Stand.

Die hübsche Fürstentochter Dilber wird in ihren Kindesjahren von Sklavenhalter aus ihrer kaukasischen Heimat nach Anatolien gebracht und hier auf dem Sklavenmarkt verkauft zu werden. Nach langen qualvollen Jahren der Gefangenschaft findet sie im Hause von Asaf Paşa durch dessen Sohn, dem jungen Maler Celal Bey das Glück der Liebe. Die Liebesbeziehung zweier junger Menschen verletzt die Ehre des Hauses, vor allem die Ehre der adligen Mutter von Celal Bey, so daß die Dilber von dieser nach Ägypten entführt wird. Von den Taten der Mutter unbewußt wird der junge Celal Bey auf das plötzliche Verschwinden der Geliebten von einer tödlichen Krankheit befallen, während die Dilber auf der Flucht zu ihrem Geliebten im ägyptischen Gewässer, dem Nil in die ewige Ruhe überschreitet.

3.2.1. Sevgi in dem Roman "Sergüzeş"

Auch hier bin ich davon ausgegangen, den Begriff *sevgi* in der Kombination zu weiteren Ausdrücken auszulegen und dabei die extensionale Größe dieses Begriffes herauszuarbeiten. Im Unterschied zum obigen Beispiel bleiben hier außer dem Begriff „Herz“ und „Gefühl“ andere Kombinationen ausschlaggebend, wie "Auge", "Macht", "Leiden", "Mutter" und "Natur", die dem lexikalischen Inhalt von *sevgi* passen.

a) Herz + Sevgi:

- * gönülündeki sevgiyi gizlemek
- [die Liebe seines Herzens Geheim halten] - (S.52)

- * sevgilisinin insanlık kalbi
[*das humanistische Herz der Geliebten*] - (S.59)?
  - * ismet ve sevgiyle bir kalbe sahip olmak
[*in Ehre und Liebe einem Herzen zu eigen sein*] - (S.68)
  - * kalbin en derin köşesinden gelen ses
[*die innerste Stimme aus dem Herz*] - (S.76)
  - * bir inciye saklayan sedefler gibi aşkı saklayan kalb
[*das Herz, das die Liebe bewahrt, wie die Perlmutter die Perlen*] - (S.98)
  - * gözlerin kalbimde öldürücü yaralar açtı
[*deine Augen haben in meinem Herzen tödliche Wunden aufgerissen*] - S.103
- Dieses Beispiel gilt ebenfalls für die nächste Kombination mit "Auge"!

b) Auge + Sevgi:

- * sevgiyle dolu bakışın sevdalı gölgesi
[*der verblendete Schatten des liebevollen Blicks*] - (S.45)
- * sevgi yolunda gözlerinden yaşlar dökmek
[*um der Liebe willen Tränen vergießen*] - (S.48)
- * gözlerinden sevgisini anlamak
[*die Liebe von seinen Augen ablesen*] (S.52)
- * özleyici bakışla sevgisini arz etmek
[*mit sehndem Blick seine Liebe offenbaren*] - (S.53)
- * aşkın gözleri gibi uyanık olan yıldızlar
[*Sterne, die wach sind wie die Augen der Liebe*] - (S.54)
- * sevgilinin, aşka dair düşünceler ve ulvi manalar içinde bırakan gözleri
[*die Augen der Geliebten, die einen in Liebesgedanken versetzen und in Verlegenheit bringen*] - (S.71)

c) Gefühl + Sevgi:

- * iki genç ruha sevgi titremesi vermek - (S.53)
[*zwei jungen Seelen Liebesleid antun*]
- * her aşk teşebbüsüne mussalat olan heyecan
[*in Erregung versetzt sein bei jedweder Liebe*] - (S.45)
- * ulvi duygu = gizli aşkın tesiri
[*das erhabene Gefühl = die Folge der geheimen Liebe*] - (S.51)

d) Macht + Sevgi:

- * sevginin üstün gücü
[*die Übermacht der Liebe*] - (S.45)
- * sevmek için servete muhtaç olmamak
[*für Liebe(en) keinem Vermögen bedürftig sein*] - (S.50)
- * sevda alevinin harareti
[*die Flammen der Liebe*] - (S.44)
- * ilk aşk öpücüğünün ateşli tesiri
[*die Flammen des ersten Liebeskusses*] - (S.98)

Die Macht der Liebe wird unter anderem mit dem Begriff der Heftigkeit der "Flamme" gegenübergestellt. So heftig die Liebe ihre Macht ausübt, so stark leidet der Liebende darunter, wie im nächsten Beispiel zu sehen ist.

e) Leiden + Sevgi:

- * şiddetli sevgi hisleriyle coşmak
[*mit heftigem Liebesgefühl in Erregung kommen*] - (S.59)
- * İngiliz hastalığı olan kara sevda
[*die englische Krankheit "kara sevda"*] - (S.38)
- * aşkı uğruna fedakarlık etmek
[*sich für seine Liebe aufopfern*] - (S.98)
- * sevda ve emellerin sönmesi
[*das Entflammen der Liebe und Erwartungen*] - (S.106)

f) Mutter + Sevgi:

- * anne sevgisiyle sırrını keşfetmek
[*mit mütterlicher Liebe seine Geheimnisse aufdecken*] - (S.51)
- * anne sevgisinin dayanılmaz tesiri
[*die unwiderstehliche Wirkung der mütterlichen Liebe*] - (S.74)

g) Natur + Sevgi:

- * sevda uyandıran vahşi ormanlar
[*wilde Wälder, die in einem die Liebe erwecken*] - (S.27)
- * aşıkane bir hüznün içinde batmakta olan güneş
[*die in wehmütigem Liebesleiden untergehende Sonne*] - (S.76)
- * sevda uyandıran bir sesle ötüşerek uçan kuşlar
[*die mit liebeerweckender Stimme singend umherfliegenden Vögel*] - (S.76)

h) Weitere Kombinationen mit dem Begriff "Sevgi":

- * insanlık sevgisine açık olan sevgi
[*die der Menschenliebe entgegenkommende Liebe*] - (S.18)
- * güzellik, namuz - sevgi bunların ardından gelir
[*Schönheit und Ehre, die Liebe folgt danach*] - (S.49)
- * aşk sığınağı
[*der Liebesversteck*] - (S.53)
- * aşk teminatı, sadakat yemini
[*Treue- und Liebesversprechen*] - (S.54)
- * aşk perisi
[*die Liebesfee*] - (S.65)
- * sevdiği esaret bedbahu
[*die Geliebte ist eine unglückliche Gefangene*] - (S.70)
- * sevgi gibi masum olan Dilber - (S.106)
[*Dilber, die so unschuldig ist, wie die Liebe selbst*]

Aus der obigen Gruppierung ist zu entnehmen, daß die dennotative Größe für die Bedeutungsanalyse des Begriffes "sevgi" alleine unzureichend bleibt. Denn der Begriffsinhalt der Liebe zeigt eine Vielfalt an metaphorischen Konnotationen, wie Geborgenheit und Mutternähe, deren Umfang in weiteren Definitionen zu erschließen sind. Außerdem sehen wir Umschreibungen mit Teilen des menschlichen Körpers wie Herz und Auge, mit der die Liebesauffassung der türkischen Gesellschaft dargestellt wird.

Die Gegenüberstellung beider Texte zeigen nicht nur den unterschiedlichen Gebrauch der Ausdrücke "Liebe" und "sevgi", es läßt sich darin zugleich die Gedanken- und Gefühlswelt zweier unterschiedlicher Gesellschaftsformen vorfinden. Während in der Novelle "Undine" der Liebesschmerz vielmehr in leichter Gemütsregung dargestellt ist, zerreißt der Liebeskummer der beiden Hauptfiguren im Roman "Sergüzet" größten Teils das Herz der Leser, obwohl in beiden Texten die diesseitig unerfüllte Liebe dargestellt ist. So erleben z.B. die Figuren bei Fouqué den Liebesleid durch "*Tränen im lieblichen Wehe durch die Brust*" (Fouqué 1983, S.93). Die Figuren "Dilber" und "Celal" bei Sezai dagegen vergießen "*um der Liebe willen Tränen*" (Sezai 1998, S.48) wie die "*in wehmütigem Liebesleiden untergehende Sonne*" (S.76) wodurch ihre Liebe und Hoffnungen zum "Entflammen" kommen.

Wir sehen ebenfalls, daß in beiden Texten die Liebe u.a. auch metaphorisch dargestellt ist. Doch die Metapher in „Sergüzet“ sind im Vergleich zu „Undine“ überwiegend mehr gebraucht. Zum Beispiel genügt es Fouqué, seine Figuren nur vom "innigsten Verein der Liebe" oder von "innigster Rührung und Liebe" aussprechen zu

lassen, wogegen es bei Sezai darauf ankommt, die Stärke der Liebe in der Gegenüberstellung mit den Sternen oder Perlen zu zeigen.

4. Schluß

Hier ist eindeutig ein unterschiedliches Handeln und Denken zwei verschiedener Gesellschaften zu erkennen. Was nun Kulturen voneinander unterscheidet sind nach Onur Bilge Kula u.a. die „gesellschaftlichen und natürlichen Bedingungen“ und die „historische Periode“, die die „Formen der menschlichen Tätigkeiten“ und deren „Produkte“ beeinflussen (Kula 1992, S.28).

Daraus ziehe ich folgenden Schlußpunkt: der Bedeutungsinhalt und -umfang eines sprachlichen Zeichens ist stark vom Kultur-Faktor der zugehörigen Sprachgemeinschaft abhängig, was wir aus den Beispielen der Dichtung, der Idiomatik und der Lexikologie entnehmen konnten.

Vorausgesetzt dieser Gesichtspunkte läßt sich meiner Meinung nach ein Begriff in seinem vollen Umfang wesentlich korrekter ermitteln, was beim Übersetzen und vor allem beim literarischen Übersetzen und in anderen Arbeitsgebieten bezüglich einer Sprachanalyse beobachtet werden sollte.

Quellenverzeichnis

- AKARSU, Bedia (1998): Dil-Kültür Bağlantısı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- AKSAN, Doğan (1999): Türkçenin Gücü. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AKSOY, Ömer Asım (1995): Deyimler Sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- AKSOY, Ömer Asım (1997): Atasözleri Sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- BROCKHAUS (1998): Der Brockhaus in einem Band. Leipzig: F.A. Brockhaus GmbH.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1986): Osmanlı Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Drosdowski, Günther (1978): Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden, Band 4. Mannheim: Dudenverlag.
- FOUQUE, Friedrich de la Motte (1983): Undine. Stuttgart: Reclam
- KAPLAN, Mehmet (2000): Kültür ve Dil. İstanbul: Dergâh Yayınları, Emek Matbaacılık.
- KLUGE, Friedrich (1967): Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- KULA, Onur Bilge (1992): Alman Kültüründe Türk İmgesi I. Ankara: Gündoğan Kitabevi.
- MEB (1995): Örnekleriyle Türkçe Sözlük, cilt 1(A-E). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları

Meral Ozan

- MEB (1996): Örnekleriyle Türkçe Sözlük, cilt 4(S-Z). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1946): Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- SEZAL, Sami Paşazade (1998): Sergüzeşt. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı
- TDK (1988): Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- ZENKER, Julius Theodor (1967): Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch I. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung.

Behiye Arabacıoğlu / Fesun Akdoğan
Anadolu Üniversitesi

Die Rezeptionsästhetik der Kulturübertragung am Beispiel der Dichtung "Siddhartha" von Hermann Hesse

Einleitung

Bei der Übersetzung der literarischen Werke kommt es zu Verschiedenheiten der Kulturübertragung. Diese Verschiedenheiten verbreiten eine außerordentlich schwierig aussehende Rezeptionsästhetik bei den Lesern, die nur die Übersetzungen zur Hand nehmen können. In dieser Arbeit wird besonders auf diese unterschiedliche Verstehensweise verschiedener Leser gezielt.

"Rezeptionsgeschichte und Rezeptionsästhetik überwinden die Aporien der immanenten und produktionsästhetik Literaturtheorien und Interpretationsmodelle, die in den Nachkriegsjahren dominierten, und gaben als alternatives und neues Paradigma den Weg frei für die Analyse bislang vernachlässigter Fragestellungen und die Entwicklung handlungs- und kommunikationstheoretisch orientierter Forschungen der Literatur." (BOGDAL, S.176)

Gemeint ist die Rezeptionsästhetik der Leser, die den Zieltext zu lesen bekommen. Bei den Übersetzungen der Werke, die mit kulturellen Eigenschaften überfüllt sind, muß besonders darauf geachtet werden, ob diese Eigenschaften, die im Werk einen besonderen Wert haben, vollständig wiedergegeben sind. Denn wenn diese Wiedergabe Defizite von Bedeutungen aufweist, kann auch nicht von einer gelungenen Übersetzung die Rede sein. Denn der Leser, der nur die Übersetzung liest, kann die Kulturübertragung anderer Kulturgemeinschaften nicht vollständig aufnehmen.

"Die Sprache leistet nicht nur die Kommunikation, sondern auch die linguistische und kulturelle Ausdrucksweise des Verständnisses und der Rezeption des Weltbildes. Menschen verschiedener linguistischen und kulturellen Universiumen werden auch unterschiedliche Weltbildern empfinden. Deshalb ist es eine schwierige Tatsache den gleichen Effekt eines Wortes bzw. eines Satzes in einen Leben darstellen zu können." (ALTAY, S.5)

Bei den Kulturübertragungen in Übersetzungen sollte der Verständnisgrad des Lesers vor Auge gehalten werden, damit er die jeweils gegebenen Weltansichten erkennen kann. Wenn es aber nicht der Fall ist, kann man sagen, daß die Übertragung des gemeinschaftlichen Weltbildes mißlungen ist. Die Kulturübertragungen bei Übersetzungen ermöglichen dem Leser, den differierenden Weltbildern und verschiedenen Gegebenheiten aus östlichen und westlichen Ländern zu begegnen. Es

Meral Ozan

- MEB (1996): Örnekleriyle Türkçe Sözlük, cilt 4(S-Z). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1946): Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- SEZAL, Sami Paşazade (1998): Sergüzeşt. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı
- TDK (1988): Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- ZENKER, Julius Theodor (1967): Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch I. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung.

Behiye Arabacıoğlu / Fesun Akdoğan
Anadolu Üniversitesi

Die Rezeptionsästhetik der Kulturübertragung am Beispiel der Dichtung "Siddhartha" von Hermann Hesse

Einleitung

Bei der Übersetzung der literarischen Werke kommt es zu Verschiedenheiten der Kulturübertragung. Diese Verschiedenheiten verbreiten eine außerordentlich schwierig aussehende Rezeptionsästhetik bei den Lesern, die nur die Übersetzungen zur Hand nehmen können. In dieser Arbeit wird besonders auf diese unterschiedliche Verstehensweise verschiedener Leser gezielt.

"Rezeptionsgeschichte und Rezeptionsästhetik überwinden die Aporien der immanenten und produktionsästhetik Literaturtheorien und Interpretationsmodelle, die in den Nachkriegsjahren dominierten, und gaben als alternatives und neues Paradigma den Weg frei für die Analyse bislang vernachlässigter Fragestellungen und die Entwicklung handlungs- und kommunikationstheoretisch orientierter Forschungen der Literatur." (BOGDAL, S.176)

Gemeint ist die Rezeptionsästhetik der Leser, die den Zieltext zu lesen bekommen. Bei den Übersetzungen der Werke, die mit kulturellen Eigenschaften überfüllt sind, muß besonders darauf geachtet werden, ob diese Eigenschaften, die im Werk einen besonderen Wert haben, vollständig wiedergegeben sind. Denn wenn diese Wiedergabe Defizite von Bedeutungen aufweist, kann auch nicht von einer gelungenen Übersetzung die Rede sein. Denn der Leser, der nur die Übersetzung liest, kann die Kulturübertragung anderer Kulturgemeinschaften nicht vollständig aufnehmen.

"Die Sprache leistet nicht nur die Kommunikation, sondern auch die linguistische und kulturelle Ausdrucksweise des Verständnisses und der Rezeption des Weltbildes. Menschen verschiedener linguistischen und kulturellen Universiumen werden auch unterschiedliche Weltbildern empfinden. Deshalb ist es eine schwierige Tatsache den gleichen Effekt eines Wortes bzw. eines Satzes in einen Leben darstellen zu können." (ALTAY, S.5)

Bei den Kulturübertragungen in Übersetzungen sollte der Verständnisgrad des Lesers vor Auge gehalten werden, damit er die jeweils gegebenen Weltansichten erkennen kann. Wenn es aber nicht der Fall ist, kann man sagen, daß die Übertragung des gemeinschaftlichen Weltbildes mißlungen ist. Die Kulturübertragungen bei Übersetzungen ermöglichen dem Leser, den differierenden Weltbildern und verschiedenen Gegebenheiten aus östlichen und westlichen Ländern zu begegnen. Es

gibt zwischen verschiedenen Leser die erwähnten Meinungsunterschiede über das gleiche Gelesene.

“Redensarten, Reimen, Silbenmässen, Fiktionen, Metapher, die das literarische Werk entstehen lassen, sollten vor Auge gehalten werden, denn sie bilden die Äquivalenz der unterschiedlichen Werke.” (GÖKTÜRK, S. 88)

Analysen bestimmter Übersetzungen sollen deshalb beispielhaft sein, denn erst mit den Übersetzungen kommt dem Werk eine Bedeutung zu. Mit Hilfe erfolgreicher Übersetzungen werden auch kulturell unterschiedliche Übersetzungen verständnisvoller. Somit können sich Menschen, die aus verschiedenen kulturellen, religiösen, ethnischen und sozialen Lebensbereichen stammen, sich besser gegenseitig erkennen und Kontakte aufnehmen. Man kann nämlich immer wieder sehen, daß interkulturelle Probleme zu gegenseitigen Mißverständnissen führen können, wenn man ihnen begegnet oder sie zu spüren bekommt. *“Das literarische Werk wird von der strukturalen Ästhetik als ästhetisches Zeichen begriffen, das für die Öffentlichkeit bestimmt ist, wir müssen also ständig nicht nur seine Existenz im Auge behalten [...]”* (WARNING, S.71)

Bei Übersetzungen spielen politische Positionen, die zwischen Ländern existieren, in dieser Arbeit keine wichtige Rolle. Zweck ist, nämlich das Werk und die Kultur der Gemeinschaft. Übersetzungen dienen dem Austausch verschiedener Traditionen und deshalb ist es hier nicht wichtig, welcher Religion und politischer Position diese Gesellschaft nahe ist. Das Internet ist zur Zeit eins der wichtigsten und neuen hierarchiefreien Struktur des menschlichen Austausches. Der andere und ältere menschliche Austausch zwischen verschiedenen Kulturen ist die Übersetzung, die seine Popularität nie verloren hat und niemals verlieren wird. Außer diesen Austauschmöglichkeiten gibt es auch den internationalen Wirtschaftskontakt, der die verschiedenen Gemeinschaften zusammen bringt.

“Wie im privaten Zusammenleben der Menschen können auch zwischen Völkern Meinungsbilder, die man voneinander zeichnet, die sich einprägen, von entscheidender Bedeutung für das gegenseitige Verstehen, für die Qualität des Miteinanders sein. Häufig allerdings werden solche Meinungen und Vorstellungen der Realität nicht gerecht. [...] Sind die Objekte klischeehafter Verallgemeinerungen aber nur etwas weiter von unseren Grenzen entfernt, erweist der Wandlungsprozeß sich – trotz Tourismus und optischer Nachrichtenvermittlung – als wesentlich hindernisreicher und schwieriger. Landläufige Vorstellungen, Be- und Verurteilungen manch eines Entwicklungslandes legen dafür Zeugnis ab.” (LORENZ – PAZARKAYA, S.9)

Der Übersetzer sollte bevor er mit der Übersetzung beginnt, über die Kultur der anderen Gesellschaft Kenntnisse haben. Denn das Wissen über die Sprache alleine genügt nicht, um eine erfolgreiche Übersetzung zu machen. Man sieht immer wieder, daß ein Übersetzer über die Kulturübertragung eines literarischen Textes stolpert. Selbst das Wörterbuch kann oft nicht den richtigen Zusammenhang herstellen, das kann nur

die persönliche Kenntnis. Der Übersetzer sollte einen aktuellen Kenntnisgrad auf diesem Gebiet beherrschen, denn wenn es nicht der Fall ist, kann man Verschiedenheiten zwischen dem Ausgangswerk und der Übersetzung sehen, die zu unterschiedlicher Rezeptionsästhetik der Leser führen kann. Der Übersetzer sollte auch kein einvernehmendes Denken hinzufügen, denn besonders dies könnte dem Werk eine andere Richtung geben.

Wenn ein Forscher oder Abgesandter in ein fremdes, ihn unter Umständen sehr faszinierendes Kulturgebilde eindringt, kann es vorkommen, daß er dieses Weltbild bevorzugt. Daher rührt auch die Furcht mancher Sektenbeauftragten vor einem realen Kontakt mit der von ihnen bekämpften Weltanschauung. Bei dem Übersetzer ist es der gleiche Fall, denn der Übersetzer will bei seiner Arbeit die Kultur des Ausgangstextes genau beherrschen und deshalb muß er die Kultur dieser Gesellschaft untersuchen. Die gleichen Ängste und Fürchte kann man auch bei einem Übersetzer spüren. Nämlich man fürchtet sich immer wieder, daß der Übersetzer während der Forschung der anderen Kultur, sich einem anderen Universum und inneren Werten anschließen könnte. (siehe: <http://www.tp.syncos.de/transprogramm1/dieanw.htm>)

Die Rezeptionsästhetik der Kulturübertragung am Beispiel der Dichtung

“Siddhartha” von Hermann Hesse

In der vorliegenden Arbeit habe ich aus diesem großen Themenbereich das Werk “Siddhartha” von Hermann Hesse zur Hand genommen. Am Beispiel “Siddhartha” wird transparent gemacht, daß die Interpretationen zu der indischen Dichtung immer die Entscheidungen herbeiführten, ob der Autor Hermann Hesse (1877–1962) die buddhistischen und hinduistischen Gedanken angemessen wiedergegeben hat. Dem Autor Hermann Hesse ist diese Kulturübertragung der Inder gelungen. Deshalb wird in dieser Arbeit untersucht, ob diese Kulturübertragung in der Zielsprache erfolgreich wiedergegeben wird. *“Einen Text, ein Werk konkretisieren – und das ist es, was man tut, wenn man liest -, heißt einen langen, komplizierten Weg gehen, der am Ende zur Bedeutung des ganzen Textes führt.[...] Jede Textstelle, jeder Abschnitt, ja jeder Satz bietet mehrere Möglichkeiten der konkretisierung.”* (STEINMETZ, S.59)

“Hesses in der Indien – Mission tätige Vorfahren und die frühe Begegnung mit Sprache und Bildwelt der fernen Kultur liefern allemal ausreichend Hintergrundmaterial, um den “interkulturellen Transfer” problemlos darzulegen. Es ist hier in geradezu idealer Weise eine Kontinuität der Tradition gegeben, die ein Nachdenken darüber, welchen Affinitäten Hesse mit dem Rückgriff auf Indien noch gefolgt sein könnte, zu erübrigen scheint. Wo aber die Schwierigkeit, Hesse geschichtlich zu verorten, zur disziplinären Überlegenheitsgeste gedeiht und die im Werk zu findenden Botschaften zur alleinigen Grundlage der Wertung werden, muß man Einspruch erheben.” (KUHN, S.132)

Wie aus diesen Ermittlungen zu entnehmen ist, kann man nachvollziehen, daß die buddhistische und hinduistische Gedankengüte in der Dichtung “Siddhartha” eine extreme Rolle beinhalten. Da diese kulturellen Eigenschaften den Mittelpunkt des

Werkes bilden, müssen sie auch genauso sorgfältig in den Übersetzungen wiedergegeben werden. Heribert Kuhn stellt die buddhistische Lehre in seiner Arbeit "Text und Kommentar in Hermann Hesses Werk Siddhartha" als ein äußerst elastisches, imaginatives und intellektuelles System zur Verfügung. Den Grund für seine Ansichten über die buddhistische Lehre teilt er folgendermaßen mit;

"[...] Vor diesem Hintergrund wird verstehbar, daß auch asiatische Bildwelten und buddhistisches Denken dem von den naturwissenschaftlichen Entdeckungen verstörten europäischen Bewußtsein als Angebot einer neuen Synthese des in Strahlen, Wellen und Ströme entfremdeten Weltbilds erscheinen mußten: Die buddhistische Lehre stellt ein äußerst elastisches imaginatives und intellektuelles System zu Verfügung. Darin kommt der Sprengung des Zeits- und Raumbewußtseins zentrale Bedeutung zu. Viele der buddhistischen Mythen sind darauf angelegt, dem Zuhörer die Realität seiner begrenzten lebensgeschichtlichen Situation vor Augen zu führen und ihn Anschluß finden zu lassen an die große Zeit kosmischer Prozesse und Dimensionen." (KUHN, S.133)

Konzentriert wird hier vor allem auf den Rezipienten, dem man die Realität der buddhistischen und hinduistischen Werte zeigen will. Bei der Übersetzung sollte man auch besonders auf diese Werte konzentriert handeln, wenn man die gleiche Rezeptionsästhetik bewirken lassen will. Denn es ist wichtig, daß man das Weltbild anderer Menschen genauso begreift, wie das Eigene. Man sollte über zusätzliche Wahrnehmungsebene verfügen. Die Rezeptionsästhetik sollte aber nicht nur für einen spezifischen Personenkreis dienen, der die fremden Sprachen beherrscht.

In der Analyse sind viele Ergebnisse eingegangen, die während der Interpretation des Ausgangstextes und des Zieltextes erarbeitet worden sind. Zum Beispiel wird das Leben der Brahmanen im Ausgangstext wie angegeben geschildert; "[...] Sonne bräunte seine lichten Schultern am Flußufer, beim Bade, bei den heiligen Waschungen, bei den heiligen Opfern. Schatten floß in seine schwarzen Augen im Mangohain, bei den Knabenspielen, beim Gesang der Mutter, bei den heiligen Opfern, bei den Lehren seines Vaters, des Gelehrten, beim Gespräch der Weisen. Lange schon nahm Siddhartha am Gespräch der Weisen teil, übte sich mit Govinda im Redekampf, übte sich mit Govinda in der Kunst der Betrachtung, im Dienst der Versenkung." (S.9)

In der Übersetzung wird dieser Abschnitt folgendermaßen angegeben übersetzt: "İşıl ışıl omuzlarını güneş yakıp kararttı ırmak kıyısında, suda banyo yaparken, kutsal kurban törenlerinde. Siyah gözlerinin içine gölgeler yürüdü mangu koruluğunda, oğlan çocuklarının oyunlarında, annesinin şarkılarında, kutsal kurban törenlerinde, bilgin babasından aldığı derslerde, bilge kişilerin söyleşilerinde. Hanidir bilgelerin söyleşilerine katılıyordu Sidarta, Govinda'yla tartışma sanatını talim ediyor, Govinda'yla meditasyon ve murakabeye dalma konusunda alıştırmalar yapıyordu." (S.7) In der Übersetzung sieht man, daß die Sitten der Brahmanen vollständig zur Hand genommen sind. Das buddhistische und hinduistische Denken der Inder werden in der

Zielsprache erfolgreich wiedergegeben. Der Redekampf wird hier als eine Kunst übersetzt, was auch im Ausgangstext gemeint wird. Auf die Sitte, daß jüngere Brahmanen von den älteren Weisen und besonders von dem Vater gelehrt werden, wird auch in der Übersetzung gezielt. Nur der Name "Siddhartha" wird in der Zielsprache anders aufgenommen, andere alle Namen werden wie in der Ausgangssprache benutzt.

Der Autor Hermann Hesse nimmt die heiligen Waschungen zwar als eine gute Tat auf, aber nicht als eine Waschung, die die Sünden abwäscht. Die Waschungen sind eins der Sitten der Inder, die in dem Übertext auch geschildert werden muß. Somit kann die Rezeptionsästhetik nicht zu Problemen führen. "Die Waschungen waren gut, aber sie waren Wasser, sie wuschen nicht Sünde ab, sie heilten nicht Geistesdurst, sie lösten nicht Herzensangst. [...] War es wirklich Prajapati, der die Welt erschaffen hat? War es nicht der Atman, Er, der Einzige, der All – Eine?" (S.11)

In der Übersetzung werden auch Prajapati und Atman thematisiert, daß einer von denen der Einzige ist, der die Welt erschaffen hat. Bei der Übersetzung sieht man auch, daß man dem Atman Opfer widmet. Und besonders das erleichtert die Rezeptionsästhetik der Leser, die nur die Übersetzung lesen können. Das Weltbild und die Lebensweisen der Buddhisten werden auch in der Übertragung genau wiedergegeben. Es kann also hier nicht zu Verschiedenheiten der unterschiedlichen Leser kommen. Menschen unterschiedlicher Gesellschaft, haben eine andere Kultur, die man bei Übersetzungen genau und verständlich aufnehmen muß. Auch in diesem Abschnitt werden die Eigenschaften und Sitten der Brahmanen behandelt. Deshalb muß auch der übersetzte Abschnitt dem Ausgangsabschnitt gleichen, wie es auch hier der Fall ist. "Kutsal yıkanmalar iyi, güzeldi, ama suyu yıkayan nihayet ve su günahlardan arındırmıyordu, manevi susuzluğu dindirmiyor, yürekteki sıkıntıyı silip atamıyordu. [...] Gerçekten Prajapati mi yaratmıştı dünyayı? Atman değil miydi yaratan, Atman, O, biricik varlık, evrende tek varlık?" (S.10)

In diesem Abschnitt wird von einem Banyanenbaum erzählt, diesen Baum kann man nur in Indien sehen. Banyanenbaum ist ein Feigenbaum, der in Ostindien aufwächst. "Sie gingen zum Banyanenbaum, sie setzten sich nieder, hier Siddhartha, zwanzig Schritte weiter Govinda." (S.13)

"Banyanen ağacına gidip oturdular altına, bir köşeye Sidarta oturdu, onun yirmi adım kadar ötesine Govinda." (S.13) In der Übersetzung wird der Banyanenbaum mit dem gleichen Namen aufgenommen, dagegen könnte man betonen, daß dieser Baum ein Feigenbaum ist. Man kann somit sagen, daß diese Kulturübertragung in der Zielsprache unübersetzt bleibt.

Hier wird eine Matte aus Bast benannt, das aus geflochtenem Stroh gewebt ist. In den Kammern kann man solche Arten von Matten sehen, die Gegenstände der Inder sind. "Siddhartha trat in die Kammer, wo sein Vater auf einer Matte aus Bast saß, und trat hinter seinen Vater und blieb da stehen, bis sein Vater fühlte, daß einer hinter ihm stehe." (S.14)

"Sidarta, babasının bir hasırın üzerinde oturmakta olduğu odadan içeri girdi, babasının arkasına gelip durdu; derken Brahman babası arkasında birinin dikildiğini

sezdi." (S.15) In der Übersetzung ist von der Art der Matte nicht die Rede. Man sieht auch in der Übertragung nicht, was für eine Matte sie ist. Dabei könnte man die Matte als geflochten beschreiben.

In dem kleinen Abschnitt wird von Samanen erzählt, die wandernde Bettelmönche sind. Die Samanen werden nicht übersetzt, auch im Ausgangstext werden sie nicht erweitert geklärt. Wenn ein Leser die Übersetzung liest und keine Vorstellung hat, wer Samanen sind, muß er sich zu einem Wörterbuch wenden. Somit kann er die Samanen rezeptionieren, um sich der Kultur der Inder besser einzuordnen. Wenn der Leser die Bedeutung der Samanen beherrscht, kann er selbst seine Rezeptionsästhetik verstärken. "Am Abend dieses Tages holten sie die Asketen ein, die dünnen Samanas, und boten ihnen Begleitschaft und Gehorsam an." (S.17) Dieser Satz wird in der Zielsprache mit diesen Worten wiedergegeben; "Aynı günün akşamı yetiştirler çilekeş zahitlere, bir deri bir kemik Samanalara, kendilerine katılmak istediklerini söylediler, itaatte kusur etmeyeceklerini açıkladılar." (S.19)

In Indien lernen die Atmanen zu fasten, mit dem Atem sparsam zu sein und die Herzschläge zu verlangsamen. Diese Tradition begehrt sich nur den Atmanen, die in Indien leben. Deshalb ist es wichtig, daß die Übersetzung auch mit der gleichen Bedeutung wiedergegeben wird, wie es auch hier, in der Übersetzung der Fall ist. "Siddhartha saß aufrecht und lernte den Atem sparen, lernte mit wenig Atem auskommen, lernte den Atem abzustellen. Er lernte, mit dem Atem beginnend, seinen Herzschlag beruhigen, lernte die Schläge seines Herzens vermindern, bis es wenige und fast keine mehr waren." (S.18) Diese Fähigkeit der Atmanen nimmt zum Thema Kulturübertragung einen wichtigen Platz ein, da diese Tradition die buddhistischen und hinduistischen Seite der Inder zeigt. Die Kulturübertragung spiegelt sich in der Übersetzung erfolgreich wieder. "Sidarta dimdik oturdu ve tutumlu kullanmayı öğrendi nefesini, az nefesle yetinmeyi, nefesini tutmayı öğrendi. Nefesle işe başlayarak kalp atışlarını yavaşlatmayı öğrendi, atışların sayısını giderek azaltmayı, ilkin birkaç atışa düşürmeyi, sonunda neredeyse sifra indirmeyi öğrendi." (S.21)

In dem Ausgangstext wird die Meditation der Atmanen geschildert. Während der Meditation haben die Atmanen so eine Macht, daß sie andere Personen betäuben können. Dies ist eine Macht, die nur während der Meditation ergehen kann und die nur mit Erlernen der Meditation möglich ist. "[...] fing er den Blick des Alten mit seinen Blicken ein, bannte ihn, machte ihn stumm, machte ihn willenlos, unterwarf ihn seinem Willen, befahl ihm, lautlos zu tun, was er von ihm verlangte." (S.26) Dieses Merkmal wird auch in der Übertragung vollständig wiedergegeben. Deshalb wird die Rezeptionsästhetik der Leser der Übersetzung und der Leser des originalen Textes, in gleicher Form ablaufen. "[...] yaşlı adamın bakışını kendi bakışlarıyla yakaladı, büyüledi onu, konuşamaz duruma soktu, iradesini etkisiz kılıp kendi iradesi altına aldı, söyleyeceklerini hiç sesini çıkarmadan yerine getirmesini buyurdu." (S.32)

Hier wird die Lehre von Gotama erkennen gelassen. Man sieht das Weltbild der Atmanen jener Zeit mit Leid überfüllt. Sie denken und erweisen, daß die Welt dem Leid gleicht. In der Zielsprache tritt diese Lehre der Atmanen auch deutlich hervor. [...]

Leiden war das Leben, voll Leid war die Welt, aber Erlösung vom Leid war gefunden: Erlösung fand, wer den Weg des Buddha ging." (S.30) Die Übertragung der Kultur ist in der Übersetzung zu finden. Man kann von einer gelungenen Übertragung sprechen. "Gotama lehrte die Lehre vom Leiden, von der Herkunft des Leidens, vom Weg zur Aufhebung des Leidens. "Acılardan konuşmaktaydı Gotama, acıların kaynağından ve onların nasıl yok edileceğinden söz etmekteydi. [...] İstiraptı yaşam, ıstırapla doluydu dünya, ama ıstıraptan kurtulmanın yolu keşfedilmişti: Buda'nın yolundan giden, esenliğe kavuşmaktaydı." (S.39)

Hermann Hesse will hier die Novizen betonen, die in Indien eine wesentliche Rolle spielen. Novizen werden die Mönche benannt, die während der Probezeit sind. "Da riß Govinda sich los, umarmte noch einmal den Freund seiner Jugend und schloß sich dem Zuge der Novizen an." (S.32) In der Übertragung der indischen Kultur dagegen werden die Novizen als neue erfahrungsmachende Personen gezeigt. In der Zielsprache wird diese Übertragung nicht übersetzt, wie sie übersetzt werden sollte. "Birden Govinda ileri fırlayarak gençlik dostunu bir kez daha kucakladı, ardından yeni keşiş adaylarının arasına katıldı." (S.41)

Hiermit sieht Siddhartha ein, daß all das Wichtige im inneren des Menschen steckt. Er sieht sich nicht mehr als ein Teil der Gesellschaft, der alles mitmachen oder allem gehorchen muß, sondern er sieht sich als ein Objekt, der sein Ich selbst begreifen muß. "Nicht mehr will ich mein Denken und mein Leben beginnen mit Atman und mit dem Leid der Welt. [...] Nicht Yoga – Veda mehr soll mich lehren, noch Atharva – Veda, noch die Asketen, noch irgendwelche Lehre." (S.38) In der Übersetzung wird besonders darauf gezielt, daß dieses Erwachen von Siddhartha genau wiedergespiegelt worden ist. Diese Wiedergabe ist auch in der Übersetzung mit Erfolg zum Vorschein gebracht. Auch die Bezeichnungen Yoga – Veda und Atharva – Veda bleiben mit der gleichen Wiedergabe erhalten. "Bundan böyle düşünmeye ve yaşamaya Atman'la ve dünya ıstırapıyla başlamayacağım. [...] Bundan böyle ne Yoga – Veda, ne Atharva – Veda, ne çilekeşler, ne de herhangi bir öğretici olacak öğretmenim." (S.50)

Der Autor nimmt in der Dichtung Siddhartha den Begriff Zisterne zur Bedeutung. "Anders brannte die Sonne aufs Haupt, anders kühlte der Waldschatten, anders schmeckte Bach und Zisterne, anders Kürbis und Banane." (S.45) Die deutschen Leser können vielleicht den Begriff, "ein Auffangbehälter für Regenwasser", verstehen, aber die türkischen Leser können bei dieser Begriffsdeutung Defizit bleiben. Deshalb wäre es vielleicht sinnvoll, wenn man bei der Übersetzung in Klammern die Erweiterung dieses Begriffes zur Bedeutung gibt. "Güneş insanın başını bir başka türlü yakıyor, ormanın gölgesi bir başka serinlik veriyordu; bir başkaydı çayın ve sarmucın, bir başkaydı kabağın ve muzun tadı." (S.58)

Es wird im Ausgangstext von einem Bo – Baum gesprochen, der ein Feigenbaum ist, der als Baum der Erleutung gilt. "Warum war Gotama einst, in der Stunde der Stunden, unter dem Bo – Baume niedergesessen, wo die Erleuchtung ihn traf?" (S.47) In der Übersetzung wird dieser Baum wortwörtlich wiedergegeben, weil auch im Ausgangstext von diesem Baum keine direkte Rede ist. "Neden Gotama bir vakit, o

saatlerin saatinde Bo – ağacının altında oturmuştu, kendisine ilham geldiği ağacın altında?” (S.60)

In dem deutschen Ausgangstext wird auf die Wichtigkeit des Fastens gezielt. Man sieht diese Tradition unter den Atmanen für sehr wichtig, dagegen halten andere Menschen, die nicht die Lehre von Atman gelernt haben, diese Tradition für unnötig. Diese Denkweise zwischen den Menschen geben die Kultur der Inder wieder. “Wenn ein Mensch nichts zu essen hat, so ist Fasten das Allerklügste, was er tun kann.” (S.59 – 60) In der Übertragung gibt der Übersetzer diese Verschiedenheit der Menschen mit den gleichen Worten wieder. Deshalb kann man sagen, daß die Übertragung der Kultur in der Übersetzung gelungen ist. “Yiyecek bulamayan birinin yapabileceği en akıllıca şey oruç tutmaktır.” (S.78 – 79)

Quellenverzeichnis

- Altay, Ayfer. “Tömer Dil Dergisi”. Ankara: No 24, Oktober 1994.
- Bogdal, Klaus Michael (Hrsg.). **Neue Literaturtheorien**. Opladen: Westdeutscher Verlag, März 1990.
- Göktürk, Akşit. **Çeviri Dillerin Dili**. İstanbul: Çağdaş Yayınları, Oktober 1986.
- Hesse, Hermann. **Siddhartha**. Berlin: Fischer Verlag, 1. Ausgabe, 1922.
(<http://www.tp.syncos.de/transprogramm1/dieanw.htm>)
- Kuhn, Heribert. **Hermann Hesse Text und Kommentar**. Frankfurt / Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1. Auflage, 1998.
- Lorenz, Günter – Pazarkaya, Yüksel (Hrsg.). **Zeitschrift für Kulturaustausch**. Stuttgart: Eugen Heinz Druck – und Verlagsgesellschaft, 2. Auflage, Mai 1985.
- Steinmetz, Horst. **Moderne Literatur lesen**. München: C.H. Beck Verlag, 2. Auflage, Dezember 1997.
- Şipal, Kamuran (çev.). **Sidarta**. İstanbul: AFA Yayınları, März 1992.
- Warning, Rainer (Hrsg.). **Rezeptionsästhetik**. München: Wilhelm Fink Verlag, 4. unveränderte Auflage, Band 303, 1994.

Salı, 1.5.2001
Geliş Günü
Çarşamba, 2.5.2001 (Birinci gün)
8.15-9.00 Kayıt

9.30 Açılış Konuşmaları
Prof.Dr.Kasım Eğit (Alman Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı)
Prof.Dr.Altan Çilingiroğlu (Edebiyat Fakültesi Dekanı)
Prof.Dr.Ülkü Bayındır (Ege Üniversitesi Rektörü)

9.45-10.45 Salon 1 Oturum Başkanı Prof.Dr.Vural Ükü Prof.Dr.Gürsel Aytaç Ahmet Mithat Efendi'nin Edebi Çeviri Tarihimizdeki Yeri. Prof.Dr.Rezan Kızıltan Edebi Çeviri Eleştirisi ve 'Büyülü Dağ'	1. Oturum	Salon 1: Edebiyat Fakültesi Konferans Salonu Salon 2: Yabancı Diller Bölümü Konferans Salonu
-Ara-		
11.00-12.30 Salon 1 Oturum Bşk.: Prof.Dr.Turgay Kurultay Prof.Dr.Zeki Cemil Arda Çevirmen Merkezli Çeviri Sorunları. Doç.Dr.İlyas Öztürk Çevirmenin Kültür Transferindeki Rolü. Doç.Dr.Ender Ateşman Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları ve Çözüm Önerileri.	2. Oturum	11.00-12.30 Salon 2 Oturum Bşk.: Prof.Dr.İbrahim İlkhān Prof.Dr.Onur Bilge Kula Hegel'in 'Özgürlük' Kavramına İlişkin Bazı Açılımları Çevirilebilir mi? Prof.Dr.Yılmaz Özbek Çeviri Neden Zor Bir Uğraştırır? Doç.Dr.Yadigar Eğit Yazın Çevirisinde Karşılaşılan Sorunlar: Heinrich Böll'ün 'Der blasse Hund' Başlıklı Oykü Kitabının Türkçe Çevirisi Örneğiyle.
-Öğle Yemeği-		
14.15-15.45 Salon 1 Oturum Bşk.: Prof.Dr.Gertrude Durusoy Doç.Dr.Nazire Akbulut Die (un)bewußte Veränderung im sozialen Verhalten durch literarische Übersetzungen. Dr.Klaus-Detlef Wannig Unterschiedliche Grade der Übersetzbarkeit von Lyrik. Beispiele von Cahit Külebi und Can Yücel. Dr. Hikmet Tan Übersetzen: eine sprachliche Übertragung oder Kulturvermittlung?	4.Oturum	14.15-15.45 Salon 2 Oturum Bşk.: Prof.Dr.Selçuk Ünlü Doç.Dr.Cemal Yıldız Universitelerimizde Yapılan Edebi Çeviriler Hakkında Bir Durum Tespiti. (İstatistiksel Bir Değerlendirme) Yrd.Doç.Dr.Recep Akay Metinlerin Yapısı Ve Çeviri. Arş.Gör.Filiz Aslan/ Öğr.Gör.Ali S. Aksöz Zur Übersetzung von kulturspezifischen Elementen bei literarischen Texten aus didaktischer und methodischer Perspektive.
-Ara-		
16.00-17.30 Salon 1 Oturum Bşk.: Prof.Dr.Gürsel Aytaç Prof.Dr.İbrahim İlkhān/ Arş.Gör.Ah Baykan Kültür Zenginliğimizde Edebi Çeviri Etkinliğinin Rolü. Doç.Dr.Can Bulut Doğu-Batı Kültür İlişkinin Kültür Transferi Üzerine Etkisi. Doç.Dr.Mehmet Osman Toklu Kültürel Ardaların Şiir Çevirisine Getirdiği Güçlükler.	6.Oturum	16.00-17.30 Salon 2 Oturum Bşk.: Prof.Dr.Onur Bilge Kula Doç.Dr.Edeltrud Özdemir Die Rolle des nationalen Images bei der Übersetzung und Verbreitung türkischer Literatur in Deutschland. Arş.Gör.Meral Ozan Liebe und Sevgi: Eine Untersuchung zum Bedeutungsumfang. Okt.Behiye Arabacıoğlu/ Öğr.Gör.Fesun Akdoğan Die Rezeptionsästhetik der Kulturübertragung am Beispiel der Dichtung 'Siddhartha' von Hermann Hesse.

19.30 Kokteyl - Yer: Rektörlük